

Kuldīga un Kurzemes-Zemgales hercogiste

Eiropā un pasaulē

Kuldīga and Duchy of Courland and Semigallia

in Europe and Worldwide

Kuldīga un
Kurzemes-Zemgales
hercogiste Eiropā un pasaulē

Kuldīga and Duchy
of Courland and Semigallia
in Europe and Worldwide

Kuldīga un
Kurzemes-Zemgales
hercogiste Eiropā un pasaulē

Kuldīga and Duchy
of Courland and Semigallia
in Europe and Worldwide

Starptautiskās zinātniskās konferences
"Kurzemes un Zemgales hercogistes laiks –
unikāls periods pasaules vēsturē"
17.–18.09.2020. rakstu krājums

Collected Articles of International Scientific Conference
"The Time of Duchy of Courland and Semigallia:
a Unique Period in World History"
17–18 September 2020

KULDĪGAS
NOVADA
MUZEJS

Kuldīgas novada pašvaldība

Kuldīga 2022

*Kuldīga un Kurzemes-Zemgales hercogiste Eiropā un pasaulē =
Kuldīga and Duchy of Courland and Semigallia in Europe and Worldwide.*
Kuldīga: Kuldīgas novada muzejs, Kuldīgas novada pašvaldība, 2022. 328 lpp.: il.

Recenzenti / Reviewers:

Dr. hist., prof. Gvido Straube,
Dr. hum. Ernests Vasiļausks,
LU zinātniskā grāda vēsturē pretendente Kristīne Zaļuma

Rakstu krājums rekomendēts publicēšanai ar Kuldīgas novada muzeja
Zinātniskās padomes 2022. gada 19. oktobra sēdes lēmumu.
The collection of articles is recommended for publication by the decision
of the Scientific Council of the Kuldīga District Museum of 19 October 2022.

Atbalstītāji / Supported by:

Valsts kultūrkapitāla fonds
State Culture Capital Foundation

Latvijas Universitāte
University of Latvia

Mantojuma pārvaldības institūts
Institute for Heritage Management

Sastādītāja / Editor: Inna Rozentāle

Zinātniskās redaktors / Scientific editors: Māriete Jakovļeva, Anita Čerpinska

Literārās redaktors / Literary editors: Ināra Stašulāne (latviešu val. / Latvian), Andra Damberga (angļu val. / English)

Tulkojums latviešu valodā / Translation into Latvian: Eva Eihmane

Tulkojums angļu valodā / Translation into English: Ivo Puzo

Grafiskais izkārtojums / Graphic layout: Gints Šteins, Inna Rozentāle

Vāka attēls: Livonijas karte no Abrahama Ortēlija atlanta "Theatrum Orbis Terrarum" (pirmo reizi izdots 1570. gadā)

Cover picture: Map of Livonia from Abraham Ortelius' Atlas "Theatrum Orbis Terrarum" (first published in 1570)

Projekta vadītāja / Project manager: Sintija Vītoļiņa

Izdevēji / Publishers:

Kuldīgas novada muzejs / Kuldīga District Museum

Kuldīgas novada pašvaldība / Kuldīga Municipality

Iespiests / Printed: Dardedze Hologrāfija

© Kuldīgas novada muzejs, 2022

© Kuldīgas novada pašvaldība, 2022

© Rakstu autori, 2022

ISBN 978-9934-8991-3-3

SATURS CONTENTS

Priekšvārds Foreword <i>I. Rozentāle</i>	8
Ievadvārdi Introduction <i>V. Viķe-Freiberga, I. Bērziņa, V. Kļava</i>	10
Kuldīga un Kurzemes-Zemgales hercogiste Eiropas un pasaules kontekstā Kuldīga and Duchy of Courland and Semigallia in European and Global Context	20
Kuldīgas pils kā Kurzemes hercogu rezidence un pārvaldes centrs – īss ieskats vēsturē Kuldīga Castle as Residence and Governing Centre for the Dukes of Courland – a Brief Insight into History <i>M. Jakovļeva</i>	22
Ketleru dzimtas sievietes – Kurzemes un Eiropas savīšanās The Kettler Female Nobility – Intertwining of Courland and Europe <i>A. Bues</i>	60
Biržu-Dubiņģu atzara Radziviļi (Radvilas) un Kurzemes hercogi Ketleri: attiecības 16.–17. gadsimtā The Radvilos (Radziwill) of Biržai and Dubingai Branch and the Courland's Kettlers: Relations in the 16 th -17 th Centuries <i>R. Ragauskienė</i>	88
Kurzemes hercogistes un Zviedrijas karaliskās pilsētas Rīgas attiecības kartogrāfisko attēlu atspoguļojumā Relationship Between the Duchy of Courland and the Swedish Royal City of Riga as Recorded in Cartographic Images <i>M. Barzdeviča</i>	102
Kaujas par Jelgavu 1621.–1622. gadā The Battles for Mitau 1621–1622 <i>M. Balcerėk</i>	120
Sakari ar aizjūras zemēm. Attiecības ar Nīderlandes Republiku Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā (1642–1681) Connections Overseas. Relations with the Dutch Republic During the Reign of Jacob Kettler, Duke of Courland and Semigallia 1642–1682 <i>L. Plezir</i>	136
Kurzemes un Zemgales hercogistes inkorporācija Krievijas impērijā 1795. gadā: dažu tipoloģisku aspektu apskats impērijas Baltijas provinču kontekstā The Incorporation of the Duchy of Courland and Semigallia Into the Russian Empire in 1795: a Study of Some Typological Aspects in the Context of Empire's Baltic Provinces <i>A. Andresen</i>	150

Kuldīgas panorāma (Kuldīgas novada pašvaldības arhīvs)
Panorama of Kuldīga (Kuldīga Municipality Archive)

Intelektuālā dzīve Kurzemes-Zemgales hercogistē Intellectual Life in Duchy of Courland and Semigallia	156
Kurzemes un Zemgales hercogu Ketleru dinastijas un viņu laikabiedru bibliotēka un tās liktenis Library of Duke Kettler Dynasty of Courland and Semigallia and the Contemporaries, and Its Fate <i>V. Zanders</i>	158
Tautas apgaismības grāmatniecība Kurzemes un Zemgales hercogistē 18. gadsimtā Popular Enlightenment Book Publishing in the Duchy of Courland and Semigallia in the 18 th Century <i>P. Daija</i>	172
Franču grāmatu ziņas Kurzemes un Zemgales hercogistes laikrakstā <i>Mitauische Zeitung</i> (1775–1776) French Book News in the Duchy of Courland and Semigallia Newspaper <i>Mitauische Zeitung</i> (1775–1776) <i>S. S. Valke</i>	192
Hercogistes mantojums Kuldīgā un Kurzemē Duchy's Heritage in Kuldīga and Courland	214
Liecības par Kurzemes un Zemgales hercogisti Kuldīgas arhitektūrā un pilsētībūvniecībā Evidence of Duchy of Courland and Semigallia in Architecture and Urban Development of Kuldīga <i>J. Jākobsone, I. Jansone</i>	216
Kuldīgas senatnes pieminekļi Valfrīda Fromholda-Treija 20. gadsimta 30. gadu zīmējumos Historical Monuments of Kuldīga in 1930s Drawings by Walfried Fromhold-Treu <i>I. Ose</i>	250
Kuldīgas pils tālīzpēte Remote Sensing Exploration of Kuldīga Castle <i>A. Lapiņš</i>	272
Muiža kā ekonomisks un sociāls komplekss: Latvijas, Igaunijas un Kurzemes pieredze Manor as an Economic and Social Complex: The Case of Latvia, Estonia and Courland <i>O. Spārītis</i>	284
Hercogistes laika zīmes Tukuma kultūrvidē Signs of the Duchy Period in the Cultural Environment of Tukums <i>A. Ozola</i>	298
Zinātnisko rakstu autori Authors of the Scientific Articles	323

Plūstošais laiks. Ventas Rumba Kuldīgā.

Kristīnes Āboliņas fotogrāfija (Kuldīgas novada muzeja arhīvs)

The Flow of Time. The Venta Rapids waterfall in Kuldīga.

Photograph by Kristīne Āboliņa (Kuldīga District Museum Archive)

PRIEKŠVārDS

Zinātnisko rakstu krājumā “Kuldīga un Kurzemes-Zemgales hercogiste Eiropā un pasaulē” ir atspoguļoti starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Kurzemes un Zemgales hercogistes laiks – unikāls periods pasaules vēsturē” 2020. gada 17.–18. septembrī Kuldīgā prezentēto pētījumu rezultāti un paustās atziņas. Konference un rakstu krājums ir veidots ar mērķi veicināt Kurzemes un Zemgales hercogistes un 16.–18. gadsimta Kuldīgas vēstures un kultūras izpēti un tās rezultātu popularizēšanu sabiedrībā, kā arī atbalstīt Kuldīgas nominācijas virzīšanu UNESCO Pasaules mantojuma sarakstam.

Unikālā situācija, kas bija izveidojusies Baltijas jūras reģionā 16. gadsimtā, sekmēja jauna starptautisko attiecību dalībnieka – Kurzemes un Zemgales hercogistes – izveidošanos. Šī nelielā valsts (valstisks veidojums) no 1561. līdz 1795. gadam aizņēma teritoriju no Baltijas jūras piekrastes līdz Daugavai un robežojās ar Lietuvas Dižkunigaitiju, Poļu Livoniju, Zviedrijas Karalisti un vēlāk – Krievijas impēriju. Pateicoties pārdomātai pārvaldei, diplomātijai un tirdzniecībai, hercogiste ne vien spēja pastāvēt un vairāk nekā 200 gadu saglabāt savu patstāvību, atrodoties starp savstarpēji naidīgām lielvalstīm, bet arī atstāja savu mantojumu plašākā ģeopolitiskā apgabalā. Kurzemes hercogu iesaistīšanās

---

FOREWORD

The collection of scientific articles “Kuldīga and Duchy of Courland and Semigallia in Europe and Worldwide” represents the main findings and conclusions of the international scientific conference “The Time of Duchy of Courland and Semigallia: a Unique Period in World History” held on 17–18 September 2020, in Kuldīga, Latvia. The conference and the collection of articles aim to promote the research of the history and culture of the Duchy of Courland and Semigallia, and the history and culture of the town of Kuldīga in the 16th–18th century, and to disseminate the research results, as well as to support the nomination of Kuldīga for the UNESCO World Heritage List.

The unique situation in the Baltic Sea region in the 16th century contributed to the creation of a new subject of international relations – the Duchy of Courland and Semigallia. From 1561 to 1795, this small country (vassal state) occupied the territory from the coast of the Baltic Sea to the Daugava River and bordered with the Grand Duchy of Lithuania, Polish Livonia, the Kingdom of Sweden, and later the Russian Empire. Thanks to well-considered administration, diplomacy and trade, the Duchy was not only able to exist and maintain its independence for more than 200 years, while located between hostile superpowers, but also left its heritage in a wider geopolitical area. The involvement of the dukes

Eiropas valstu politiskajās un ekonomiskajās attiecībās, kā arī dalība kolonizācijas procesos veicināja hercogistes atpazīstamību Eiropā. Viens no nozīmīgākajiem Kurzemes un Zemgales hercogistes administratīvajiem centriem bija Kuldīga (*Goldingen*), kas ne vien kontrolēja svarīgus tirdzniecības ceļus reģionā, bet arī atradās hercogistes centrālajā daļā, garantējot lielāku drošību tās iedzīvotājiem. Kuldīga bija hercogu ģimenes iecienīta apmešanās vieta 16.–18. gadsimtā un ir atzīts tūrisma galamērķis mūsdienās. Kuldīgas pilsētvide, kuras plānojums saglabājies nemainīgs kopš hercogistes laika, sniedz ieskatu Kurzemes hercogistes laikmeta uzplaukumā, saimniecības, tirdzniecības un kultūras attīstībā.

Hercogistes pastāvēšanas periods ir nozīmīgu pārmaiņu laiks pasaules vēsturē. Līdz šim paveikts liels darbs dažādu šī laikposma vēstures un kultūras aspektu izziņāšanā, tomēr vēl joprojām ir daudz neatbildētu un neskaidru jautājumu. Daļa no tiem tika aplūkota starptautiskajā zinātniskajā konferencē Kuldīgā, kurā ar saviem jaunākajiem pētījumiem klātesošos iepazīstināja 17 zinātnieki no Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Austrijas, Polijas un Nīderlandes, savukārt diskusijās piedalījās zinātnieki un kultūras mantojuma jomas eksperti arī no citām Eiropas valstīm. Īpašu uzmanību pētnieki pievērsa iepriekš neizzinātiem Kurzemes un Zemgales hercogistes un Kuldīgas vēstures un kultūras aspektiem Eiropas un pasaules kontekstā, kā arī citā rakursā izvērtēja iepriekš analizētus jautājumus. Ar pētnieku darba rezultātiem lasītāji tiek aicināti iepazīties šajā rakstu krājumā.

Izsaku pateicību Kuldīgas novada pašvaldībai, Latvijas Universitātei un Mantojuma pārvaldības institūtam Vācijā, sadarbībā ar kuriem Kuldīgas novada muzejs organizēja konferenci un veidoja šo rakstu krājumu, kā arī referentiem un rakstu autoriem par ieguldīto laiku un enerģiju šī unikālā perioda vēstures un kultūras izpētē un popularizēšanā.

Jaunos atklājumus un vērtīgas atziņas vēlot,
Inna Rozentāle
Kuldīgas novada muzeja Krājuma un pētniecības nodaļas vadītāja,
konferences organizatore un rakstu krājuma sastādītāja

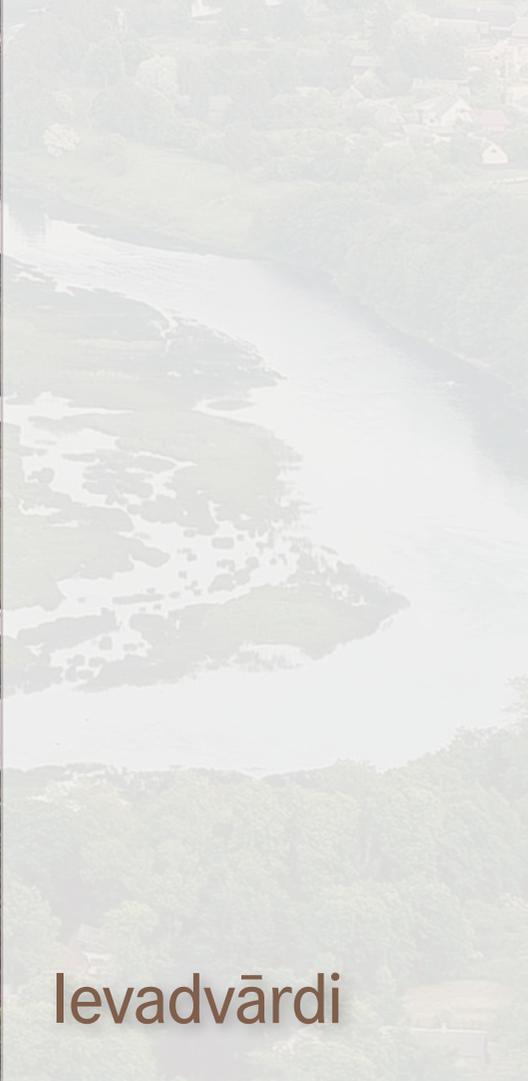
of Courland in political and economic relations between European countries, as well as participation in colonisation processes contributed to the recognition of the Duchy in Europe. One of the most important administrative centres of the Duchy of Courland and Semigallia was Kuldīga (*Goldingen*), which controlled important trade routes in the region, and, furthermore, was also located in the central part of the Duchy, providing greater security for its inhabitants. Kuldīga was a popular place of residence among the dukes and their families in the 16th–18th century, and nowadays is a highly regarded tourist destination. The urban environment of Kuldīga, the layout of which has remained unchanged since the Duchy, provides an insight into the Duchy's prosperity, the development of economy, trade and culture.

The era of the Duchy represents a period of major changes in world history. Extensive efforts have been invested in exploring the different previously unknown aspects of this period, yet many unanswered and unclear questions still remain. Some of them were discussed at the international scientific conference held in Kuldīga, where 17 scientists from Latvia, Lithuania, Estonia, Austria, Poland and the Netherlands presented their latest research, while scientists and experts in the field of cultural heritage from other European countries also participated in the discussions. The researchers particularly explored the previously unknown aspects of the history and culture of the Duchy of Courland and Semigallia, and Kuldīga in the European and global context, as well as examined previously investigated subjects from a different angle. This collection of articles provides an insight into the results of the researchers' work.

I would like to express my gratitude to the Municipality of Kuldīga, the University of Latvia and the Institute of Heritage Management in Germany, which were the partners of the Kuldīga District Museum in organising this conference and publication of the current collection of articles. I would also like to thank the speakers of the conference and authors of the articles for the time and energy invested in researching and promoting the history and culture of this unique period.

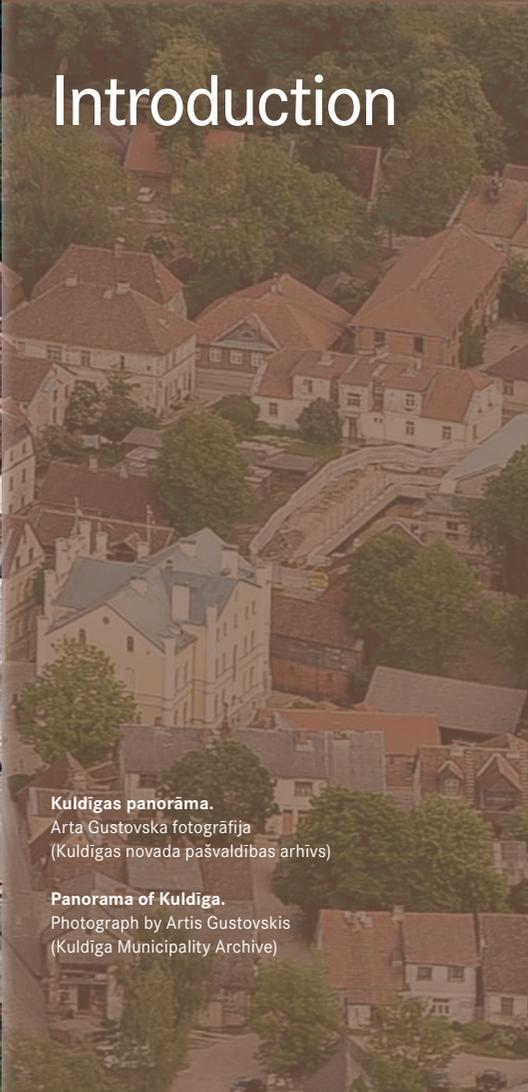
Wishing the readers new discoveries and valuable conclusions,
Inna Rozentāle
Head of the Collection and Research Department of the Kuldīga District Museum,
Organiser of the conference and editor of the collection of articles

Ievadvārdi

Introduction

Kuldīgas panorāma.
Arta Gustovska fotogrāfija
(Kuldīgas novada pašvaldības arhīvs)

Panorama of Kuldīga.
Photograph by Artis Gustovskis
(Kuldīga Municipality Archive)

Tilts pār Ventu Kuldīgā.

Vineta Bērziņa 2020. gada fotogrāfija (Kuldīgas novada pašvaldības arhīvs)

The bridge across the River Venta in Kuldīga.

Photograph by Vineta Bērziņa, 2020 (Kuldīga Municipality Archive)

Godātie starptautiskās zinātniskās konferences “Kurzemes un Zemgales hercogistes laiks – unikāls periods pasaules vēsturē” publikācijas lasītāji!

16. gadsimtā, kas bija nozīmīgs pārmaiņu laiks pasaules vēsturē, Baltijas jūras reģionā izveidojās jauns valstisks veidojums – Kurzemes un Zemgales hercogiste. Neskatoties uz to, ka tā atradās starp savstarpēji naidīgām lielvarām, tā spēja pastāvēt un attīstīties vairāk nekā 200 gadu garumā, kļuva par nopietnu spēlētāju starptautiskajā arēnā, būtiski attīstīja ražošanu un bija starptautiski atzīts un ietekmīgs tirdzniecības partneris.

Kuldīga, kas gadsimtiem ilgi atradusies tirdzniecības ceļu krustpunktā, bija viens no nozīmīgākajiem hercogistes administratīvajiem centriem. Līdz pat 17. gadsimta beigām tā bija arī hercogu rezidence un noteiktu laika periodu – pat otra hercogistes galvaspilsēta līdzās Jelgavai. Arī vēlāk, lai gan zaudējusi rezidences statusu, Kuldīga joprojām bija svarīgs pārvaldes centrs, kur uzplauka Kuldīgas arhitektūra.

Pateicoties rūpīgam darbam kultūras mantojuma saglabāšanā, kā arī valsts līmenī noteiktajai Kuldīgas vēsturiskā centra aizsardzībai, Kuldīga ir spējusi saglabāt ne vien pilsētas plānojumu, bet arī tēlu un

---

Dear readers of the proceedings of the international scientific conference “The Time of the Duchy of Courland and Semigallia: A Unique Period in World History”.

In the 16th century, a time of significant changes in world history, the Duchy of Courland and Semigallia was created as a new state in the Baltic Sea region. Even though it was located between hostile great powers, it was able to develop and thrive for more than 200 years, becoming a serious player in the international arena, making great strides in economic growth and productivity and being an internationally recognised and influential trading partner.

Kuldīga (*Goldingen*), a town located for centuries at the intersection of commercial routes, was one of the most important administrative centres of the Duchy. Until the end of the 17th century, it was also a residence of the dukes of Courland and for a certain period even became a second capital of the Duchy alongside of Jelgava (*Mitau*) as the official capital. Later, despite losing its status as a residence, Kuldīga still remained an important administrative centre with a flourishing architecture.

Thanks to serious and dedicated efforts on the preservation of cultural heritage at the national level, the historical centre of Kuldīga has come under special protection and has been able to preserve the town's

arhitektonisko veidolu, kura pirmsākumi meklējami galvenokārt Kurzemes un Zemgales hercogistes periodā – 17. un 18. gadsimtā. Tā kā pilsētā daļēji vai pilnībā ir saglabājusies līdz pat trīs ceturtdaļām mūra arhitektūras, kas tapusi līdz 19. gadsimtam, Kuldīga ir labākā un pēdējā atlikusi Kurzemes laikmeta pilsētvides liecība, apliecinājums hercogistes uzplaukuma laikmetam, starptautiskajām tirdzniecības attiecībām un kultūras apmaiņai.

Viens no svarīgākajiem Kuldīgas pašvaldības mērķiem jau kopš pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem ir nostiprināt Kuldīgas kultūrvēsturiskā mantojuma aizsardzību un pārvaldību, lai saglabātu unikālās vērtības nākamajām paaudzēm. Gadu gaitā Kuldīga mērķtiecīgi strādājusi un tikusi ierakstīta UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālajā sarakstā, saņemot atbildīgo valsts institūciju atbalstu un iedrošinājumu gatavot Kuldīgas nomināciju UNESCO Pasaules mantojuma sarakstam.

Pēc Brandenburgas Tehniskās universitātes Mantojuma pārvaldības institūta vadītājas profesores Britas Rūdolffas ieteikuma Kuldīga kopš 2018. gada lēmusi pilsētas īpašas nozīmes universālās vērtības pamatojumu skatīt Kurzemes un Zemgales hercogistes laika posma kontekstā.

Tas ļāvis jaunā gaismā paskatīties uz līdzšinējiem 16.–18. gadsimta vēstures pētījumiem un secināt – lai gan jau daudz paveikts, vēl joprojām ir daudz neatbildētu jautājumu, kā arī pilnībā neizpētītu aspektu par Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturi un kultūru.

Tāpēc ir nozīmīgi, ka šī publikācija ļaus plašākai sabiedrībai iepazīties ar jauniem zinātnieku pētījumiem par dažādiem Kurzemes un Zemgales hercogistes un 16.–18. gadsimta Kuldīgas vēstures un kultūras aspektiem Eiropas un pasaules kontekstā, kas devuši būtisku pienesumu Kuldīgas nominācijas gatavošanā UNESCO Pasaules mantojuma sarakstam.

Dr. Vaira Viķe-Freiberga

profesore, zinātniece, Latvijas Valsts prezidente no 1999. līdz 2007. gadam,
Kuldīgas nominācijas patronese

---

planning, characteristic image and architectural design, the origins of which mainly belong to the period of the Duchy of Courland and Semigallia – the 17th and 18th century. As the town partially or completely retains up to three quarters of the masonry architecture constructed before the 19th century, Kuldīga is the best and last remaining urban testimony to the era of the Duchy, as well as a testimony to the flourishing development, international trade relations and cultural exchange of that historical period.

One of the most important goals of the municipality of Kuldīga ever since the 1990s has been to strengthen the protection and management of Kuldīga's cultural heritage in order to safeguard its unique values for future generations. Over the years, Kuldīga has invested relentless efforts to be included in the National Register of Latvia for the UNESCO World Heritage List, receiving support and encouragement from all relevant state institutions to prepare the nomination of Kuldīga for inclusion into the UNESCO World Heritage List.

On the recommendation of Professor Britta Rudolph, Head of the Institute of Heritage Management of Brandenburg University of Technology, since 2018 Kuldīga has chosen to attach the justification for the universal value of the town to the historical period of the Duchy of Courland and Semigallia.

This decision has allowed for a fresh perspective on the history of the 16th to 18th centuries and has led to the conclusion that, although much has been achieved already, there are still many unanswered questions, as well as unexplored aspects of the history and culture of the Duchy of Courland and Semigallia.

It is therefore important that the present publication enables the general public to become acquainted with the most recent scientific research on various aspects of the history and culture of the Duchy of Courland and Semigallia and the town of Kuldīga in the 16th –18th century in a European and a global context, with studies that have made a significant contribution to the preparation of the nomination of Kuldīga to the UNESCO World Heritage List.

Dr. Vaira Viķe-Freiberga, professor, scientist and scholar,

President of Latvia 1999–2007

Patroness of the nomination of Kuldīga for the UNESCO World Heritage List

Ēka Baznīcas ielā 7, Kuldīgā (Kuldīgas novada pašvaldības arhīvs)
Building at 7 Baznīcas Street in Kuldīga (Kuldīga Municipality Archive)

Cienījamie lasītāji!

Jūsu priekšā ir izdevums, kas apkopo 2020. gada septembrī Kuldīgā notikušās starptautiskās zinātniskās konferences “Kurzemes un Zemgales hercogiste – unikāls periods pasaules vēsturē” publikācijas.

Kuldīgas novada pašvaldība vairāk nekā 20 gadu garumā aktīvi un neatlaidīgi strādā, lai panāktu Kuldīgas vecpilsētas Ventas senlejā, visa unikālā Kuldīgas vecpilsētas kultūrvēsturiskā kompleksa un arī dabas aizsargājamās teritorijas ar Ventas ieleju un Ventas rumbu novērtēšanu un atzīšanu pasaules mērogā. Kurzemes un Zemgales hercogistes pastāvēšanas laikam bija ļoti nozīmīga loma Kuldīgas vēsturē – tieši hercogistes periodā Kuldīga piedzīvoja ievērojamu uzplaukumu, izveidojot pilsētas vēsturisko centru tādu, kādu to pazīstam arī šodien. Pateicoties tam, ka Kuldīga būtiski necieta lielajos pasaules karos, tās vēsturiskais centrs ir saglabājis savu autentiskumu un viendabīgumu un var pretendēt būt par Kurzemes un Zemgales hercogistes laika apliecinājumu un vislabāko vietu pasaulē, kur iepazīt hercogistes atstāto mantojumu.

Zinātniskā konference, kurā savos pētījumos par hercogistes laiku dalījās dažādu valstu zinātnieki un pētnieki, bija nozīmīgs ceļa punkts, gatavojot Kuldīgas nomināciju iesniegšanai UNESCO Pasaules kultūras mantojuma sarakstā. Pētījumos iegūtie dati tika iestrādāti un izmantoti nominācijas pietiekumā.

Esmu pārliecināta, ka iepazīšanās ar šajā izdevumā apkopotajām zinātniskajām publikācijām ļaus ikvienam lasītājam labāk iepazīt Kurzemes un Zemgales hercogisti, tās lomu pasaules vēsturē un atstāto mantojumu.

Inga Bērziņa

Kuldīgas novada domes priekšsēdētāja

Dear readers,

Welcome to the edition summarising the publications of the international scientific conference “The Duchy of Courland and Semigallia – a Unique Period in World History”, held in Kuldīga, September 2020.

For more than 20 years, the Kuldīga Municipality has been dynamically and persistently working to ensure the evaluation and worldwide recognition of the unique cultural and historical complex of the Kuldīga Old Town and the natural reserve of the valley of the Venta River and the Venta Rapids waterfall. The era of the Duchy of Courland and Semigallia is a remarkable and influential period in the history of Kuldīga – the time when the town of Kuldīga experienced a remarkable growth, creating the historic centre of the town as we know it today. Since Kuldīga did not suffer extensive devastation in the two world wars, its historical centre has preserved its authenticity and uniformity, and can claim to have witnessed the Duchy of Courland and Semigallia, and hold the title of the best location in the world to explore the legacy of the Duchy.

The scientific conference, in which scientists and researchers from various countries shared their research on the Duchy’s history, has been a substantial point of reference in preparing the town’s nomination for the UNESCO World Heritage List. The data yielded by the studies have been incorporated into the application.

I am convinced that the scientific publications collected in this volume will enable every reader to discover new facts and perspectives regarding the Duchy of Courland and Semigallia, its role in the global history, and its legacy.

Inga Bērziņa

Chair of the Kuldīga Municipal Council

Rātslaukums Kuldīgā.

Krista Spruksta 2020. gada fotogrāfija (Kuldīgas novada pašvaldības arhivs)

The Town Hall Square in Kuldīga.

Photograph by Kristis Spruksts, 2020 (Kuldīga Municipality Archive)

Godātie rakstu krājuma lasītāji!

Kurzemes un Zemgales hercogiste ar savu nepilnus divarpus gadsimtus ilgo vēsturi ir labi pamanāma parādība Baltijas jūras reģiona agro jauno laiku vēsturē. Iespējams, tieši tāpēc, ka tās tapšanā 1561. gadā, tās veidolā pastāvēšanas laikā un likteņos līdz pilnīgai iekļaušanai Krievijas impērijas sastāvā 1795. gadā uzskatāmi atspoguļojas reģionā valdošās attīstības tendences, politiskais spēku samērs un starpvalstu attiecību modeļa virzība 16.–18. gadsimta gaitā.¹

Hercogiste tika radīta politisko spēku pārgrupēšanās brīdī uz jauno laiku sliekšņa. Šī pārgrupēšanās bija aizsākusies līdz ar progresējošo monarhistiskās varas centralizāciju un pieaugošo valstu sāncensību par dominanti reģionā. Norises paātrināja Krievijas ārpolitisko ambīciju pieteikums un to pavadošās militārās aktivitātes Baltijas jūras virzienā. Jaunajos apstākļos viduslaiku Livonija bija apliecinājusi savu nespēju pretendēt uz turpmāku

¹ Sal.: Jakovļeva, Mārite. Das Herzogtum Kurland und Semgallen (1561–1795). In: Brüggemann, Karsten, Tuchtenhagen, Ralph, Wilhelmi, Anja (Hg.). *Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region*, Bd. 2: Vom Beginn der Frühen Neuzeit bis zur Gründung der modernen Staaten. Stuttgart: Hiersemann, 2021. S. 190; Oberlenders, Ervins. *Pētījumi Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturē: rakstu krājums*. Ventspils: Ventspils muzejs, 2021. 4.–5. lpp.

Dear readers,

The Duchy of Courland and Semigallia, whose history spanned almost two and a half centuries, is a well-known phenomenon in the early modern history of the Baltic Sea region. Perhaps it is because its creation in 1561, its essence during its existence and its fate until its complete inclusion in the Russian Empire in 1795 reflect the development trends prevailing in the region, the balance of political forces and the development of the interstate relations model over the 16th–18th century.¹

The Duchy was created at the time of the regrouping of political forces on the threshold of the new era. This regrouping started with the progressive centralisation of the monarchist power and the growing rivalry for the dominance within the region. Developments were accelerated by Russia's foreign policy ambition and the accompanying military activities towards the Baltic Sea. In the new circumstances, medieval Livonia had confirmed its inability to claim further existence.

¹ c.f.: Jakovļeva, Mārite. Das Herzogtum Kurland und Semgallen (1561–1795). In: Brüggemann, Karsten, Tuchtenhagen, Ralph, Wilhelmi, Anja (Hg.). *Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region*, Bd. 2: Vom Beginn der Frühen Neuzeit bis zur Gründung der modernen Staaten. Stuttgart: Hiersemann, 2021. S. 190; Oberlenders, Ervins. *Pētījumi Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturē: rakstu krājums*. Ventspils: Ventspils muzejs, 2021. 4.–5. lpp.

pastāvēšanu. Līdz ar to savas ietekmes robežu uz rietumiem, prom no Livonijas bija spiesta atvirzīt Vācu nācijas Svētā Romas impērija, kurai nebija pieticis spēka un motivācijas, lai šo robežu aizstāvētu. Savu lomu un ietekmi arvien vairāk zaudēja Vācu ordeņa atzars, kas bija viduslaiku Livonijas neatņemams elements kā tās politiskās konstrukcijas daļa un galvenais militārais spēks. Tādējādi visu iesaistīto un ieinteresēto pušu acu priekšā nepārprotami iezīmējās topošs varas vakuums Livonijas teritorijā. To steidza aizpildīt tobrīd spēcīgākais un tūlītējai, enerģiskai rīcībai gatavākais Livonijas kaimiņš – Polijas karalis un Lietuvas lielkņazs, pakļaujot savai virsvarai lielāko daļu Livonijas. Jaunieģūto Livonijas zemju, tostarp Kurzemes un Zemgales hercogistes, pārvaldībai tika iedibināti principi, kas atbilda uz hegemoniju reģionā pretendējošās lielvaras interesēm. Hercogistes kā mantojamas vasaļvalsts prototips bija jau 1525. gadā līdzīgos apstākļos likvidētā un no Polijas kroņa atkarīgā hercogistē pārvērstā Vācu ordeņa valsts Prūsijā. Lēņa virsvara raudzījās, lai pakļautā teritorija un tās hercogi neizietu no kontroles, un 17. gadsimta sākumā samilzušos konfliktus starp hercogiem un muižniecību risināja atbilstoši nu jau apvienotajā Polijas-Lietuvas valstī pastāvošajam varas attiecību modelim, neatgriezeniski pārvēršot hercogisti par muižniecības republiku ar visām no tā izrietošajām iekšpolitiskajām blaknēm. Kopš 17. gadsimta pirmās puses arvien sāpīgāk sadūrusies ar sāncensu – vispirms Zviedrijas, tad Krievijas – konkurenci cīņā par *dominium maris baltici*, Polija-Lietuva ar laiku aizvien mazāk spēja savu valdījumu aizstāvēt, kā arī ietekmēt hercogistes iekšējos procesus. Grūtos kara un diplomātisku sarežģījumu apstākļos pamesta likteņa varā, hercogiste un tās hercogi brīžam mēģināja spēlēt patstāvīgu lomu Eiropas politikā un šajos centienos epizodiski piedzīvoja lai arī īslaicīgus, taču spožus panākumus uzplaiksnījumus – kā starpvalstu attiecību spēlētāji, saimniecības modernizētāji, koloniāla vara. Tomēr, pastiprinoties Krievijas svaram reģionā, hercogiste, līdzīgi pašai Polijai-Lietuvai, neizbēgami tika ievilkta Krievijas ietekmes zonā, līdz visbeidzot likvidēta kā patstāvīga politiska vienība un iekļauta impērijā. Tādējādi hercogiste sevi apliecina kā loģisks viduslaiku mantojuma pārdales un pārstrukturēšanas produkts reģionā. Tās rašanās bija reģiona monarhiju sāncensības rezultāts, tās pastāvēšana bija atkarīga no kaimiņu monarhiju spēku

Consequently, the German Holy Roman Empire was forced to move its boundaries of influence westward, away from Livonia, since it did not hold sufficient strength and motivation to defend this border. The branch of the German Order, which was an integral element of the medieval Livonia and a part of its political structure, as well as its main military force, lost its role and influence. Thus, all the stakeholders and involved parties became unmistakably aware of the inevitable vacuum of power in the territory of Livonia. It was promptly attempted to be filled by the strongest and the most assertive neighbour of Livonia – the King of Poland and the Grand Duchy of Lithuania, subjugating the majority of Livonia to its superpower. The governance of the newly acquired Livonian lands, including the Duchy of Courland and Semigallia, followed the principles that corresponded to the interests of the superpower claiming hegemony in the region. The prototype of a duchy as an inheritable vassal state was established in 1525, when in similar circumstances the State of the Teutonic Order in Prussia was dissolved and converted into a Polish crown-dependent duchy. The supreme force of the fief made sure that its territory and its dukes are under control, and the conflicts between the dukes and the nobility, which occurred at the beginning of the 17th century, were dealt with in accordance with the current model of power relations in the united state of Poland-Lithuania, irreversibly transforming the Duchy into a nobility republic with all the resulting internal political side-effects. Since the first half of the 17th century, increasingly confronted by its rivals – first Sweden and then Russia – in the battle for *dominium maris baltici*, Poland-Lithuania gradually became less and less able to defend its possessions, as well as to influence the internal processes of the Duchy. In the demanding times of warfare and diplomatic difficulties, the Duchy and its dukes intermittently tried to assume an independent role in the European politics, and these efforts, albeit temporarily, earned the Duchy a badge of an important player in terms of inter-state relations, modernisation of the economy, and establishing colonial power. However, with Russia's growing weight in the region, the Duchy, like Poland-Lithuania itself, was inevitably drawn into the Russian sphere of influence until it finally dissolved as an independent political entity and became included in the empire. The Duchy thereby asserts itself as a logical product of the redistribution and restructuring of the medieval heritage in the region. Its emergence was the result of rivalry between the monarchies of the region, its existence depended on the balance of the forces of the neighbouring

samēra, un tās valstisko formu un statusu noteica lēņa virsvaras izpratne par vēlamo lietu kārtību bijušajā ordeņa zemē. Hercogistes mūžs bija diezgan īss, taču spilgts.

Vēl jo spilgtāk Kurzemes un Zemgales hercogisti izceļ Latvijas vēstures fons. Latvijas vēsturē Kurzemes un Zemgales hercogiste daudzējādā ziņā iegūst simbolisku nozīmi. Vispirms jau, ja mēs, kā tas nereti tiek darīts, uz vēstures plūdumu skatāmies caur politiskās vēstures prizmu un vēsturisko pagrieziena momentus saistām pirmkārt ar politiskajām pārmaiņām vai vismaz tajās redzam izpaužamies būtiskākās vēstures attīstības tendences, hercogiste izgaismojas kā labi pamanāma un ļoti nozīmīga agro jauno laiku parādība Latvijas vēsturē. Šādi skatoties, hercogistes izveidošana simboliski iezīmē viduslaiku un jauno laiku robežu, jo tā stājās viduslaikos radītās, garīgo zemeskungu pārvaldītās Livonijas vienas daļas vietā. Šīs norises iekļāvās Baltijas jūras reģiona agro jauno laiku spēcīgo monarhiju attiecībās, un tas uzskatāmi demonstrē, ka bijušās viduslaiku Livonijas zemes, no kurām redzamākā bija hercogiste, tagad bija pilnībā iesaistītas jauno laiku starpvalstu attiecību procesos. Turklāt hercogiste, lai arī lēņa valdījums, ir vienīgais valstiskais veidojums viduslaiku un jauno laiku vēsturē, kas pilnībā iekļaujas Latvijas valsts ģeogrāfiskajās robežās. Līdz ar to tā ne tikai iezīmējas kā redzams agro jauno laiku valstiskuma piemērs Latvijas vēsturē, bet uz kopējā Latvijas vēstures fona izceļas arī kā īpaša parādība. Bez tam nozīmīgu vietu Latvijas un visa reģiona kultūras vēsturē hercogiste ieņem ar savu bagātīgo, grezno, reģiona garīgajos procesos iesaisto kultūru, īpaši ar piļu un muižu arhitektūru, sasniegumiem zinātnē un izglītībā. Visu to ievērojot, ir saprotams, kāpēc hercogiste Latvijas vēsturē bieži tiek īpaši izcelta, traktēta kā laikmeta simbols un dažkārt, pārsvarā populārā līmenī, izmantota pat spekulācijās par latviešu valsts tēmu. Nenoliedzami, Kurzemes un Zemgales hercogistei ir īpašs svars Latvijas vēsturē.

Līdz ar to, kad meklējam atbildes uz jautājumu par hercogistes vēsturisko nozīmi, varam raudzīties no ļoti dažādām perspektīvām un dažādos mērogos. Tas var būt Eiropas vai Latvijas vēstures mērogs, tā var būt no dažādu tautu skatpunkta izrietoša perspektīva, tas var būt vienas vai citas dzīves jomas analizē balstīts vērtējums. Pēdējos gados pētnieki ir sevišķi uzsvēruši hercogistes īpašo vietu citu sava

---

monarchies, and the form and status of its statehood was determined by the fief-holder's understanding and desired order of affairs in the land formerly governed by the Order. The Duchy's life was quite short, but illustrious.

The history of the Duchy of Courland and Semigallia is further highlighted against the backdrop of Latvia's history. In the history of Latvia, the Duchy of Courland and Semigallia holds an emblematic place in many ways. First of all, as is often the case, regarding the historical events through the prism of political history and perceiving historical turning points first and foremost as political changes or, at the very least, treating them as the most significant trends in history, the Duchy represents an important and highly significant phenomenon of the early modern history of Latvia. Thus, the creation of the Duchy symbolically marks the borderline between the Middle Age and the modern period, as it replaced one part of the Livonia of Middle Ages governed by its lords and spiritual leaders. These developments were part of the monarchy relationships in the context of the Baltic Sea region's early modern period, which demonstrates that the former medieval Livonian lands, the most visible of which was the Duchy, were fully involved in the processes of inter-state relations of the era. Besides, the Duchy, although a fief land, is the only national formation in the medieval and modern history, which fully fits into the geographical boundaries of the Latvian state. Hence, in addition to standing out as an example of statehood in Latvia's early modern history, it is a special phenomenon against the background of the history of Latvia. Furthermore, the Duchy takes an important place in the history of Latvia and the whole region with its rich, magnificent culture embedded in the spiritual processes of the region, especially with the architecture of castles and manors, and achievements in science and education. With all this in mind, it is understood why the Duchy is often highlighted in Latvian history, interpreted as a symbol of the era, and sometimes, mostly on a popular level, has been used even in speculation on the theme of the Latvian statehood. Undeniably, the Duchy of Courland and Semigallia has a special place in the history of Latvia.

Therefore, when seeking answers to the question of the historical significance of the Duchy, it is possible to attain very different perspectives and consider a variety of scales. It can be a scale of the European or Latvian history, it can be a perspective of different nations, it can be an assessment based on an analysis of one or another walk of life. In recent years, researchers have highlighted the special place of the Duchy among

laika teritoriālo valdījumu vidū, ko lielā mērā noteica tās savdabīgā etniskā uzbūve, kas savukārt mudina apzināties hercogistes nozīmi reģionālās vēstures un reģionālās identitātes kontekstā.² Tiek arī akcentēta hercogistes kā vietējā, modernā valstiskuma reprezentanta nozīme Latvijas vēsturē.³ Reizē gan arī tiek diskutēts par to, cik dziļi hercogistē bija patiesi iesakņojušās agrīni modernās struktūras.⁴

Bez Kurzemes un Zemgales hercogistes nav iespējams izprast Latvijas vēstures ainu. Bez hercogistes vēstures pētniecības nav iedomājama turpmākā Latvijas vēstures historiogrāfijas attīstība.

Dr. hist. Valda Kļava

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas
fakultātes dekāne un asociētā profesore

2 Oberlenders. *Pētījumi Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturē*, 6. lpp.; Oberländer, Erwin, Misāns, Ilgvars (Hg.). *Das Herzogtum Kurland 1561–1795: Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk, 1993. S. 1.

3 Jakovļeva, Mārite. Valstiskums Latvijas teritorijā agrajos jaunajos laikos: Kurzemes un Zemgales hercogiste. Grām.: *Latvija un latvieši: akadēmiskie raksti*, 2. sēj. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018. 274. lpp.; Jakovļeva, Mārite. Valstiskums Kurzemes un Zemgales hercogistē (1562–1795). Grām.: *Varas Latvijā. No Kurzemes un Zemgales hercogistes līdz neatkarīgai valstij: esejas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019. 15.–17., 63.–65. lpp.

4 Jakovļeva. Valstiskums Latvijas teritorijā agrajos jaunajos laikos, 274. lpp.; Oberländer, Erwin (Hg.). *Das Herzogtum Kurland 1561–1795: Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*, Bd. 2. Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk, 2001. S. 2–3.

other territorial possessions of its time, largely due to its unique ethnic structure, which, in turn, encourages recognition of the Duchy's role in the context of regional history and identity.² The role of the Duchy as a representative of the local, modern statehood in the history of Latvia is also emphasised.³ At the same time, there is also a debate on how profoundly the early modern structures were rooted within the Duchy.⁴

The history of Latvia cannot be understood without considering the Duchy of Courland and Semigallia. Without the study of the history of the Duchy, further development of the historiography pertaining to the history of Latvia is unimaginable.

Dr. hist. Valda Kļava

Dean and Associate Professor of the Faculty
of History and Philosophy of the University of Latvia

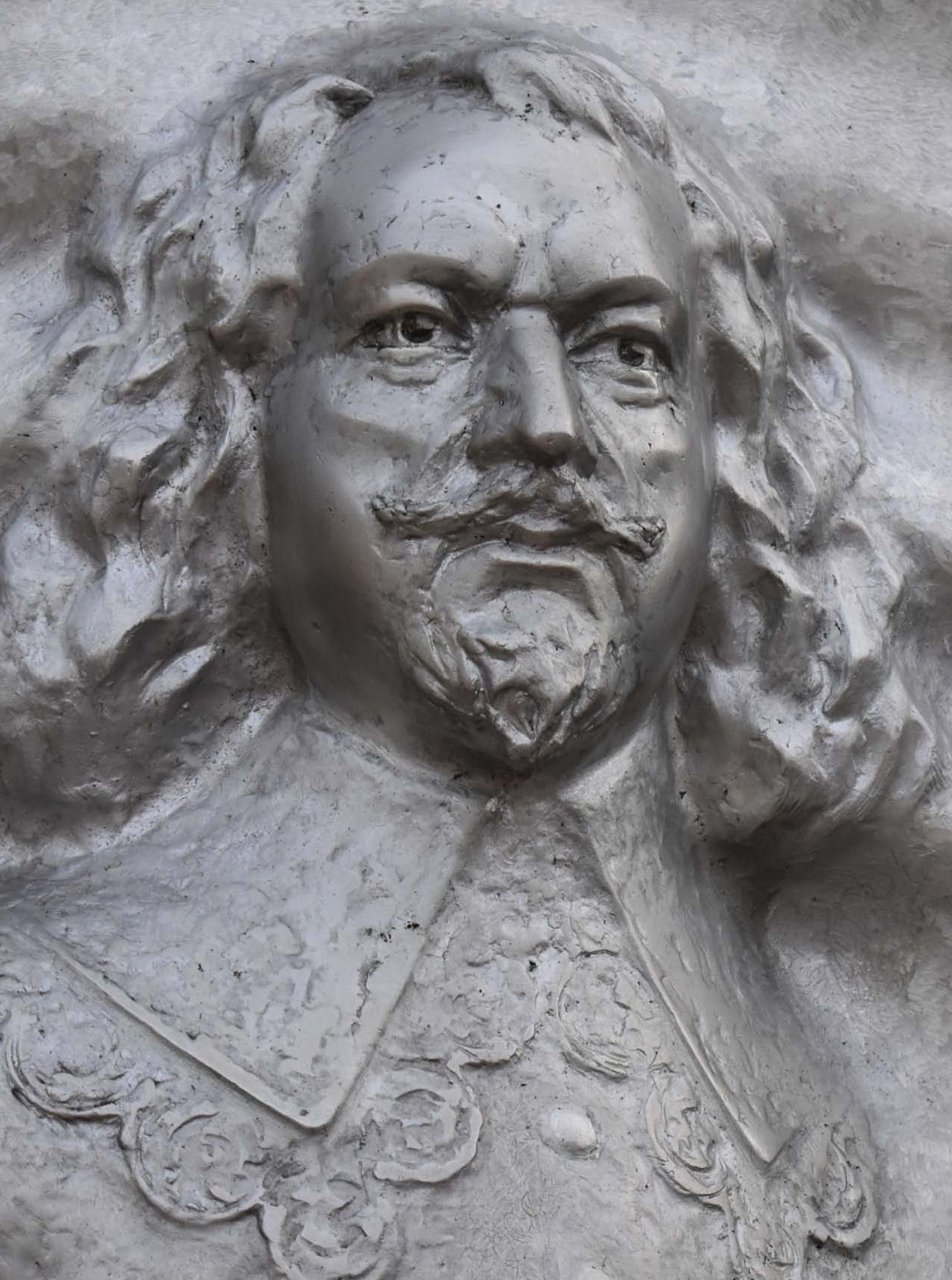
2 Oberlenders. *Pētījumi Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturē*, 6. lpp.; Oberländer, Erwin, Misāns, Ilgvars (Hg.). *Das Herzogtum Kurland 1561–1795: Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk, 1993. S. 1.

3 Jakovļeva, Mārite. Valstiskums Latvijas teritorijā agrajos jaunajos laikos: Kurzemes un Zemgales hercogiste. Grām.: *Latvija un latvieši: akadēmiskie raksti*, 2. sēj. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018. 274. lpp.; Jakovļeva, Mārite. Valstiskums Kurzemes un Zemgales hercogistē (1562–1795). Grām.: *Varas Latvijā. No Kurzemes un Zemgales hercogistes līdz neatkarīgai valstij: esejas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019. 15.–17., 63.–65. lpp.

4 Jakovļeva. Valstiskums Latvijas teritorijā agrajos jaunajos laikos, 274. lpp.; Oberländer, Erwin (Hg.). *Das Herzogtum Kurland 1561–1795: Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*, Bd. 2. Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk, 2001. S. 23.

Vējrādītājs Baznīcas ielā 7, Kuldīgā
(Kuldīgas novada pašvaldības arhīvs)
The wind vane of the building
at Baznīcas iela 7 in Kuldīga
(Kuldīga Municipality Archive)

Kuldīga un Kurzemes- Zemgales hercogiste Eiropas un pasaules kontekstā

Kuldīga and Duchy of Courland and Semigallia in European and Global Context

Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs Ketlers (1610–1681). 2013. gadā atklātais tēlnieka Gleba Pantelējeva un arhitekta Andra Veidemaņa vides objekts "Teleports" Kuldīgā. Antras Meikes 2021. gada fotogrāfija (Kuldīgas novada muzeja arhīvs)

Duke of Courland and Semigallia Jacob Kettler (1610–1681). The sculpture "Teleport" by the sculptor Glebs Pantelējevs and architect Andris Veidemanis was unveiled in Kuldīga in 2013. Photograph by Antra Meike, 2021 (Kuldīga District Museum Archive)

Mārīte Jakovļeva

Kuldīgas pils kā Kurzemes hercogu rezidence un pārvaldes centrs – īss ieskats vēsturē¹

Mārīte Jakovļeva

Kuldīga Castle as Residence and Governing Centre for the Dukes of Courland – a Brief Insight Into History¹

levads

Kuldīgas pils gadsimtiem ilgi bija svarīgākais Livonijas ordeņa atbalsta punkts Kurzemē, un pēc Kurzemes un Zemgales hercogistes jeb – saīsināti – Kurzemes hercogistes izveidošanās 1561./1562. gadā Kuldīga kļuva par vienu no svarīgākajiem administratīvajiem centriem un hercogu rezidencēm. Diemžēl pašlaik nav zināms neviens autentisks attēls, kas rādītu Kuldīgas pili tās pastāvēšanas ziedu laikos. Divi senākie Kuldīgas pils zīmējumi attiecas uz 18. gadsimtu, kad pils jau bija sabrukuma stadijā. Pirmais no tiem pieder Kuldīgas ārsta Johana Georga Veiganta (arī Veigands, *Johann Georg Weigandt*, arī *Weygandt*, *Weygand*, 1680–1740) rokai un datējams ar apmēram 1729. gadu. (1. att.) Tas rāda skatu no Ventas puses, taču perspektīvas attēlojums ir diezgan neveikls. Otra zīmējuma autors ir Johans Eižens fon Denfers, saukts Jansens (*Johann Eugen von Denffer, gen. Jansen*, 1734–1801), un, visdrīzāk, tas tapis pēc 1760. gada.² Šajā zīmējumā pilsēta

¹ Raksts sagatavots Valsts pētījumu programmas "Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai" LU LVI projekta Nr. VPP-IZM-2018/1-0018 ietvaros.

² Tuvāk sk.: Denfers, Ahmads fon. Līdz šim nezināms Kuldīgas skats. *Latvijas Arhīvi*. 2009. 1/2: 52–65. Pieejams: <http://www.latvijasarhivi.lv/index.php?1&208> (skatīts 02.03.2021.).

Introduction

The Kuldīga Castle (Ger. *Goldingen*) for centuries has been the most prominent foothold of the Livonian Order in Courland, and after the establishment of the Duchy of Courland and Semigallia or the Duchy of Courland for short in 1561/1562, Kuldīga became one of the paramount administrative centres and residences of the dukes. Unfortunately, there is no authentic image currently known to depict the Kuldīga Castle in its days of glory. The two oldest drawings of the Kuldīga Castle refer to the 18th century, when the castle was already in severe disintegration. The first of them is a drawing by Kuldīga doctor Johann Georg Weigandt (also spelled Weygandt, Weygand, 1680–1740) from around 1729. (Fig.1) It shows a view from the Venta River, but the rendering of the perspective is rather awkward. The author of the second drawing is Johann Eugen von Denffer, a.k.a. Jansen, 1734–1801), most probably created after 1760.² In this

¹ This article has been prepared within the framework of the Institute of Latvian History, University of Latvia project No. VPP-IZM-2018/1-0018 of the national research programme "Latvian Heritage and Future Challenges for National Sustainability".

² For more details, see: Denfers, Ahmads fon. Līdz šim nezināms Kuldīgas skats [Previously unknown scenery of Kuldīga]. *Latvijas Arhīvi*. 2009. 1/2: 52–65. Available at: <http://www.latvijasarhivi.lv/index.php?1&208> (accessed on 2 March 2021).

rādīta no pretēja rakursa nekā Veigantam, turklāt no visai liela attāluma un līdz ar to arī bez pietiekamas detalizācijas pils attēlojumā.

Vairāki Kuldīgas pilsdrupu attēli darināti 19. gadsimtā, kļūstot par aizgājušo dienu godības pēdējo atgādinājumu, – 19. gadsimta 60. gados pēdējās pilsdrupu atliekas tika novāktas, lai ierīkotu parku. Iespējams, šāds vizuālo un materiālo liecību trūkums bija viens no iemesliem, kādēļ Kuldīgas pils vēsturiskajai izpētei iepriekš netika pievērsta pienācīga uzmanība.³ Kaut arī pēdējos gados Kuldīgas vēsture izraisījusi pastiprinātu pētnieku interesi, jāatzīmē lielas daļas autoru, sevišķi to, kuri pēta senākos vēstures posmus, nepietiekama iedziļināšanās pirmavotos, un vairums no viņiem par galveno informācijas avotu joprojām izmanto Ernsta Henniga (*Ernst Hennig*, 1771–1815) darbu “Kuldīgas pilsētas vēsture”⁴ un Jana Juškeviča grāmatu “Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē”,⁵ pārņemot arī daudzas tajos esošās faktu kļūdas.

Hennigs⁶ darba sastādīšanā izmantoja sev tolaik pieejamos dokumentus no Kuldīgas rātes arhīva. Diemžēl laika gaitā liela daļa dokumentu bija gājuši bojā, kam par iemeslu bija ne vien ārēji apstākļi, kā, piemēram, karadarbība un ugunsgrēki, bet arī pilsētnieku attieksme pret tiem. Izsenis Kuldīgā bija ieviesusies prakse, ka svarīgākie dokumenti glabājās birģermeistara, tiesas fogta vai arī pilsētas sekretāra mājā. Tā arī 18. gadsimta beigās liela arhīva daļa glabājās pie rātes sekretāra Johana Ernsta Krotendorfa (*Johann Ernst Krottendorf*). Taču pēc viņa nāves 1795. gadā mantinieki, kā vēsta Hennigs, pārdevuši visus viņa “papirus”. Turklāt neiesietos dokumentus nopircis kāds aptiekārs, kurš tos izmantojis tūtām un citiem iepakojumiem. Savukārt atlikusi arhīva daļa bijusi novietota kādas mājas bēniņos, kur kritusi par upuri žurkām un pelēm. 19. gadsimta sākumā Ernsts Kristiāns Stafenhagens

3 Vēl par esošajiem Kuldīgas pils attēliem un izpētes stāvokli sk.: Caune, Andris, Ose, Ieva. *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 274.–279. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, IV); Fromholds-Treijs, Valfrīds. Kuldīgas kopturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. Grām.: I. Ose (sast.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pili*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 228.–266. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, V).

4 Hennig, Ernst. *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland*. Erster Theil. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1809.

5 Juškevičs, Jans. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga: Valstspapiru spiestuve, 1931.

6 Ernsts Hennigs dzimis Prūsijā, Kēnigsbergas Universitātē studējis teoloģiju un vēsturi, strādājis par mācītāju un skolotāju, Kurzemē pavadot kopumā sešus gadus, no tiem tikai divus (1806–1808) Kuldīgā. – Biogrāfija: bbl-digital.de/eintrag/Hennig-Abraham-Ernst-1771-1815/ (skatīts 05.08.2018.).

drawing, the town is shown from the opposite angle than Weigandt's, and from a very long distance, hence, the depiction of the castle lacks sufficient detail.

Several drawings of the Kuldīga Castle ruins were made in the 19th century, becoming the last reminder of the glorious past of the building, since in the 1860s the last remains of the castle ruins were removed to set up a park. Perhaps, the lack of visual and material evidence was one of the reasons why historical research of the Kuldīga Castle had not been given proper attention.³ Although in recent years Kuldīga's history has ignited greater interest among researchers, many of them, especially those who study earlier periods of history, tend to overlook the primary sources of research, and most of them still rely on Ernst Hennig's (1771–1815) “The History of Kuldīga”⁴ and Jans Juškevičs' “The Age of Duke Jacob in Courland”⁵ as their primary sources, thus perpetuating the many factual errors contained in these books.

In working on his book, Hennig⁶ used the documents available to him at the time from the archives of Kuldīga Town Council. Sadly, over time, much of the documents have disappeared, not only because of external circumstances, such as war and fires, but also because of the neglect toward them by the locals. For a long time, Kuldīga had established a practice that the most important documents were kept in the house of the town mayor, court bailiff or the town secretary. At the end of the 18th century, a large part of the archive was stored by Johann Ernst Krottendorf, the secretary of the town council. However, after his death in 1795, the heirs, according to Hennig, sold all his paperwork. Furthermore, the unbound documents were bought by a pharmacist who used them as wrapping paper. The rest of the archive was placed in an attic in a house where it fell prey to rats and mice. In the early 19th century, Ernst Christian

3 For more details on images and research of the Kuldīga Castle, see: Caune, Andris, Ose, Ieva. *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 274.–279. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, IV); Fromholds-Treijs, Valfrīds. Kuldīgas kopturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. In: I. Ose (sast.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pili*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 228.–266. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, V).

4 Hennig, Ernst. *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland*. Erster Theil. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1809.

5 Juškevičs, Jans. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga: Valstspapiru spiestuve, 1931.

6 Ernst Abraham Hennig, born in Prussia, studied theology and history at the Königsberg University, worked as pastor and tutor, spent six years in Courland, only two years in Kuldīga (1806–1808). Biography available at: bbl-digital.de/eintrag/Hennig-Abraham-Ernst-1771-1815/ (accessed on 5 August 2018).

(Ernst Christian Stavenhagen, 1765–?) savācis dokumentus no bēniņiem un mēģinājis tos sakārtot. Šie dokumenti, kas bija bojāti un pārsvarā sastāvēja no melnrakstiem, tad arī bija pieejami Hennigam. Bez tam viens no galvenajiem viņa informācijas avotiem bija jau pieminētā Kuldīgas ārsta Veiganta ap 1736. gadu pabeigtais manuskripts “Viņu gaišības Kurzemes un Zemgales hercogu un hercogienņu ģenealoģiskās tabulas”, kurā galvenos vilcienos atspoguļota Kurzemes hercogistes vēsture no dibināšanas līdz 1735. gadam, uzsvāru liekot uz hercogu dzīves datiem un uzrakstiem hercogu kapenēs.⁷ Manuskriptā ievietoti arī daži Veiganta zīmējumi, to vidū arī iepriekš pieminētais Kuldīgas pils skats, kā arī izklāstītas zivju ķeršanas īpatnības Ventas rumbā. Lai arī Veigants un Hennigs strādājuši pēc vislabākās sirdsapziņas, jāņem vērā, ka tolaik vēstures zinātne vēl bija aizmetnī, tādēļ šie darbi drīzāk vērtējami kā hronikas, kas izmantojamas ar zināmu piesardzību, un tajos paustā informācija konfrontējama ar citiem mūsdienās pieejamajiem dokumentiem.

Par būtiskākajiem pēdējā laikā atklātiem vēstures avotiem patlaban jānosauc 1653. gada 14. maijā,⁸ (4. att.) 1655. gada 4. jūnijā,⁹ 1656. gada 10. augustā,¹⁰ kā arī 1699. gada aprīlī¹¹ sastādītie Kuldīgas pils inventārapraksti (*Inventarium*). Pirmie trīs no tiem pārsvarā atkārtoti cits citu, taču katram ir arī savas nianšes, kas nedaudz papildina uzskaitījumu. Savukārt 1699. gada inventārapraksts fiksē situāciju pēc pils pārbūves 17. gadsimta 60. gados. Diemžēl inventārijos sniegtā informācija neļauj iegūt pilnīgu priekšstatu par pils kompleksu un iekārtojumu, jo, sekojot laikmeta tradīcijām, pils apsekotājus vairāk interesēja furnitūras esamība (durvju rokturi, slēdzenes, stikla

7 J. G. Weigandt. Genealogische Tabellen derer sämtlichen Durchlauchtigsten Hertzoge und Hertzoginnen in Liefland zu Curland und Semgallen. Manuskripta noraksts glabājas: Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LNA LVVA), 7363. fonds, 3. apraksts, 951. lieta. Tajā trūkst hercogu portretu zīmējumu, kas sastopami oriģinālā, kas atrodas Sanktpēterburgā Krievijā. Jāatzīmē, ka, lai gan Veigants sniedz interesantu un brīžiem unikālu informāciju, viņa darbā netrūkst arī dažādu kļūdu, sevišķi datumos.

8 Inventarium deß Fürstl. Haußes Goldingen. Wie eß dem Haußvoigt Heinrich Dannenberg übergeben. Goldingen, 14 May 1653. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 3007. l., 2.–11. lp.

9 Inventarium des fürstl. Hauses Goldingen, wie eß auf I. F. Dhl. von hiesigen Herrn Oberhauptmann nach dem vorigen den 14 May Anno 1653 aufgerichteten Inventario nachgesehen, und dem Haußvoigt Heinrich Dannenberg gelassen worden. Goldingen, 4 Juni 1655. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 1.–18. lp.

10 Inventarium des fürstl. Hauses Goldingen wie es von dem gewesenen Haußvoigt und Wachtmeistern Heinrich Dannenberg abgenommen, und dem Leutnanten Franz Julio Fenß d. 10 Augusti 1656 wieder übergeben worden. LNA LVVA, 6999. f., 2. apr., 1. l., 1.–11. lp.

11 Inventarium über das Schloß Goldingen mit allen Gebäuden, sammt denen Bedienten, derer Gage, Deputat, und Bedienung, wie selbiges den 22. Aprilis, da Sr. Hochfürstl. Durchl. die Regierung und Administration angetreten, und den 22. Januarii bey Ableben Ihr Hochfürstl. Durchl. gottseel. Gedächtniß, Herzogs Friederich Casimirs, Anno 1698 beschaffen gewesen. Actum Schloß Goldingen den 23, 24, 25 und 27 Aprilis, Anno 1699. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 23.–37. lp.

Stavenhagen (1765–?) collected the documents from the attic and tried to salvage them. These documents, which were damaged and consisted mainly of drafts, were then made available to Hennig. In addition, one of his main sources of information was the manuscript “The genealogical tables of their graces dukes and duchesses of Courland and Semigallia”, which was completed around 1736 by Kuldīga doctor Weigandt, and mainly reflects the history of the duchy from its foundation until 1735, with an emphasis on the dukes’ main data and inscriptions on their tombs.⁷ The manuscript also contains some drawings by Weigandt, including the aforementioned view of the Kuldīga Castle, as well as the peculiarities of catching fish in the Venta Rapids waterfall. Although Weigandt and Hennig worked diligently, it should be borne in mind that the history science was still in its early development at that time, so these works should be viewed as chronicles and should be perceived with some caution, since the information contained therein contradicts other documents available today.

The most important recently discovered historical sources include the inventory descriptions (*Inventarium*) of the Kuldīga Castle dated 14 May 1653,⁸ (Fig.4) 4 June 1655,⁹ 10 August 1656,¹⁰ and April 1699.¹¹ The first three of them mainly repeat each other, but each of them also has its own nuances that add a little to the list. In turn, the 1699 inventory records reflect the situation after the rebuilding of the castle in the 1660s. Unfortunately, the information provided in the inventory does not permit obtaining a complete picture of the castle complex and its layout, because, following the traditions of the era, the castle’s surveyors were more interested in

7 J. G. Weigandt. Genealogische Tabellen derer sämtlichen Durchlauchtigsten Hertzoge und Hertzoginnen in Liefland zu Curland und Semgallen. Copy of the manuscript, stored at the State Historical Archives of the National Archives of Latvia (hereinafter – LNA LVVA), 7363. fonds, 3. apraksts, 951. lieta. Unlike the original manuscript, which is stored in St. Petersburg, Russia, the copy does not include the drawings of the dukes’ portraits. It must be noted that although Weigandt provides interesting and sometimes unique information, the manuscript contains several factual errors, especially in dates.

8 Inventarium deß Fürstl. Haußes Goldingen. Wie eß dem Haußvoigt Heinrich Dannenberg übergeben. Goldingen, 14 May 1653. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 3007. l., 2.–11. lp.

9 Inventarium des fürstl. Hauses Goldingen, wie eß auf I. F. Dhl. von hiesigen Herrn Oberhauptmann nach dem vorigen den 14 May Anno 1653 aufgerichteten Inventario nachgesehen, und dem Haußvoigt Heinrich Dannenberg gelassen worden. Goldingen, 4 Juni 1655. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 1.–18. lp.

10 Inventarium des fürstl. Hauses Goldingen wie es von dem gewesenen Haußvoigt und Wachtmeistern Heinrich Dannenberg abgenommen, und dem Leutnanten Franz Julio Fenß d. 10 Augusti 1656 wieder übergeben worden. LNA LVVA, 6999. f., 2. apr., 1. l., 1.–11. lp.

11 Inventarium über das Schloß Goldingen mit allen Gebäuden, sammt denen Bedienten, derer Gage, Deputat, und Bedienung, wie selbiges den 22. Aprilis, da Sr. Hochfürstl. Durchl. die Regierung und Administration angetreten, und den 22. Januarii bey Ableben Ihr Hochfürstl. Durchl. gottseel. Gedächtniß, Herzogs Friederich Casimirs, Anno 1698 beschaffen gewesen. Actum Schloß Goldingen den 23, 24, 25 und 27 Aprilis, Anno 1699. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 23.–37. lp.

1. Kuldīgas panorāma. Johana Georga Veiganta zīmējums. 1729. gads (LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 951. l.)
Panorama of Kuldīga. Drawing by Johann Georg Weigandt, 1729 (LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 951. l.)

trūkums logos u.tml.), nevis sīka un precīza telpu aprakstīšana. Tomēr zināmu ieskatu tie sniedz. Bez tam ziņas par apskatāmo tēmu sastopamas hercogu rīkojumos, ierēdņu ziņojumos, dažādos rēķinos un tamlīdzīgos avotos.

Kuldīgas pils no hercogistes dibināšanas līdz 1617. gadam

Kad 1562. gada martā pēdējo Livonijas ordeņa mestru Gothardu Ketleru (*Gotthard Kettler*, 1517–1587) oficiāli pasludināja par Kurzemes un Zemgales hercogu, viņa domas lielā mērā bija aizņemtas ar Livonijas karu (1558–1582) un attiecībām ar Poliju–Lietuvu. Tā kā sākotnēji Gothards bija iecelts arī par Vidzemes administratoru, viņš uzturējās galvenokārt Rīgā, bet Kurzemes hercogistes pils apmeklēja periodiski. Un arī pirmajos gados pēc tam, kad 1566. gada decembrī tika izveidota Pārdaugavas hercogiste, bet Gothards zaudēja administratora amatu, viņš vēl cerēja panākt Vidzemes pievienošanu saviem valdījumiem, nedomājot par kādas vienas centrālās rezidences ierīkošanu Kurzemē–Zemgalē. Jelgavu hercogs bija atvēlējis savai sievai Mēklenburgas princesei Annai (1533–1602), savukārt kā citas pārvaldei un galmam svarīgas pils tā laika dokumentos tiek sauktas Kuldīga, Bauska, Dobeles un Sēlpils.

Zīmīgi, ka pēc laulībām 1566. gada 12. martā un divas nedēļas ilgušām svinībām Kēnigsbergā hercogs Gothards atveda Annu vispirms uz Kuldīgu. Šeit jaunais pāris uzturējās vairākas nedēļas, rīkojot svētkus arī vietējai publikai. Gothards pat lūdza Prūsijas hercogu Albrehtu neatsaukt no Kēnigsbergas līdz atbraukušos muzikantus (*Spielleute*), jo hercogam pašam tādu neesot, bet Kurzemē pašlaik tos grūti atrast.¹² Tā bija pirmā, bet ne pēdējā reize, kad hercogi svinēja savas kāzas Kuldīgā. Nākamajā gadā pēc pilsētnieku lūguma Gothards apstiprināja visas līdz tam Kuldīgas pilsētai piešķirtās privilēģijas un papildus nodeva kuldīdzniekiem lietošanā dažus zemes gabalus.¹³ Savukārt

¹² Gottharda vēstule Prūsijas hercogam. Kuldīgā, 1566. g. 17. aprīlī. Iespiesta: *Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresberichte des Kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1894*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1895. S. 39–40.

¹³ Hercoga Gotharda Kuldīgas privilēģiju apstiprinājums. Rīgā, 1567. g. 28. februārī. Pergaments. LNA LVVA, 5561. f., 4. apr., 513. l.

the existence of fittings (door handles, locks, lack of glass in windows etc.), rather than a detailed and precise description of the premises. However, they provide some insight. In addition, information on the subject in question can be found in the dukes' orders, civil servants' reports, various bills and similar sources.

Kuldīga Castle from the foundation of the Duchy until 1617

When the last master of the Livonian Order Gotthard Kettler (1517–1587) was officially declared the duke of Courland and Semigallia in March 1562, his thoughts were largely occupied with the Livonian War (1558–1582) and relations with Poland–Lithuania. Since initially Gotthard was also appointed administrator of Livonia, he mainly stayed in Riga, and periodically visited the castles of the Duchy of Courland. Even in the first years after the Duchy of Livonia (*Ducatus Livoniae Ultradunensis*) was established in December 1566, and Gotthard lost the administrator's position, he was still hoping to add Livonia to his domain, without thinking about the establishment of a single central residence in Courland–Semigallia. The duke had given the castle of Jelgava (*Mitau*) to his wife, Princess of Mecklenburg Anna (1533–1602), but the list of castles important for the administration and court of that time included Kuldīga, Bauska (*Bausk*), Dobeles (*Dobeln*) and Sēlpils (*Selburg*).

It is noteworthy that after the marriage on March 12, 1566 and two weeks' celebrations in Königsberg, the Duke Gotthard brought Anna to Kuldīga first. The newlyweds remained here for several weeks, also organising celebrations for the local public. Gotthard even asked the Duke of Prussia, Albrecht, not to withdraw the musicians (*Spielleute*) who came along from Königsberg, because the duke did not have such artists at his disposal, and they were difficult to come by in Courland at that time.¹² It was the first but not the last time the dukes celebrated their wedding in Kuldīga. The following year, at the request of the townspeople, Gotthard confirmed all the privileges granted to the town of Kuldīga beforehand, and in addition handed over some land plots to be used by locals.¹³ On 22 June 1570, following complaints

¹² Gotthard's letter to the Duke of Prussia. Kuldīga, 17 April 1566. Printed in: *Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresberichte des Kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1894*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1895. S. 39–40.

¹³ Affirmation of Duke Gotthard's privileges in Kuldīga. Riga, 28 February 1567. Parchment. LNA LVVA, 5561. f., 4. apr., 513. l.

1570. gada 22. jūnijā pēc sūdzībām par to, ka pilsētā muižniekiem piederošo krogu turētāji atsakoties pakļauties rātes jurisdikcijai un izvairoties no maksājumiem un citu pienākumu pildīšanas pilsētas labā (*onera publica*), hercogs atzina, ka visiem, kas dzīvo pilsētā un nodarbojas ar t. s. namnieku jeb birģeru pārtiku (*bürgerliche Nahrung*), t. i., kroģēšanu, tirdzniecību u.tml., jāpakļaujas pilsētas likumiem. Izvairīties no tā drīkstēja tikai īpaši privileģētas personas.¹⁴ Hercoga Gotharda valdīšanas laikā Kuldīgā notika trešais hercogistes landtāgs, kurā 1568. gada decembrī muižniecība akceptēja Kurzemes hercogistes pievienošanas eventuālajai Polijas kroņa un Lietuvas lielhercogistes ūnijai, kas, kā zināms, notika 1569. gada augustā Ļubļinā.¹⁵

To, ka Gothards vismaz sākotnēji uzskatīja Kuldīgu par potenciāli svarīgāko rezidenci, apliecina viņa testamenta variants,¹⁶ kuru hercogs parakstīja Jelgavā 1573. gada 7. decembrī. Testamentā Gothards cita starpā arī noteica, ka pēc nāves vēlas tikt apglabāts bez liekas greznības kapeņēs, kuras licis iekārtot hercoga ģimenei Kuldīgas draudzes baznīcā (*Pfarrkirche*).¹⁷ Tieši valdnieka ģimenes kapeņu ierīkošana vēlo viduslaiku un agro jauno laiku Eiropā piešķīra vietai rezidences statusu un simbolizēja cerības uz dinastijas ilglaicīgu pastāvēšanu. Tolaik Sv. Katrīnas baznīcā jau atdusējās agrā bērnībā mirušie hercoga dēli Sigismunds Albrehts (*Sigismund Albrecht*, 1567–1569), Gothards (*Gotthard*, 1568–1570) un Georgs (*Georg*, 1572.1.VII–10.VIII).¹⁸ Kaut arī hercogs Gothards un Anna biežāk uzturējās citur, Kuldīga savas ģeogrāfiskās lokācijas dēļ Livonijas kara apstākļos bija pietiekami droša vieta, lai pilī varētu atstāt bērnus. Bez jau minētajiem agri nomirušajiem dēļiem šeit augs 1569. gadā Rīgā dzimušais Frīdrihs (*Friedrich*, 1569–1642), piecus gadus jaunākais Vilhelms (*Wilhelm*, 1574–1640), kurš piedzima Jelgavā, un meitas Anna (*Anna*, 1571–1617) un Elizabete

14 Hercoga Gotharda raksts. Jelgavā, 1570. g. 22. jūnijā. Šis dokuments saglabājies vairākos norakstos. LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 471. l., 48., 67. lp.; 554. f., 1. apr., 1838. l., 169. lp.; u.c.

15 Kurzemes un Zemgales muižniecības pilnvara hercogam sarunām ar Poliju–Lietuvu. Kuldīgā, 1568. g. 10. decembrī. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 24. l., 1.–3. lp.

16 Dokumentos minēts arī agrāks hercoga Gotharda testaments, taču par tā saturu ziņu nav.

17 Hercoga Gotharda testaments. Jelgavas pili, 1573. g. 7. decembrī. Pergaments. LNA LVVA, 1100. f., 13. apr., 726. l. Šādi izteikta hercoga griba netieši norāda uz to, ka Gotharda ieskatā Kuldīgas pili esošā kapela kaut kādu apstākļu dēļ bijusi nepiemērota hercoga kapeņēm.

18 Visi trīs bija dzimuši Rīgā. Uz Jelgavas pili sarkofāgi tikuši pārvesti 1587. gadā. Libietis, Didzis, Lancmane, Lauma. *Kurzemes hercogu kapeņes*. Rundāles pils muzejs, 2010. 19. lpp.

that the holders of taverns belonging to the lords of the manors refused to submit to the jurisdiction of the town and avoided payments and other responsibilities toward the town (*onera publica*), the duke decreed that all those who lived in the town and were engaged in the trade, taverns, crafts, etc., had to comply with the town's laws. Only particularly privileged individuals were exempted from the rule.¹⁴ During the reign of Duke Gotthard, the third state Diet or Landtag of the Duchy took place in Kuldīga, where in December 1568 the nobility accepted the accession of the Duchy of Courland to the eventual Union of the Polish crown and the Grand Duchy of Lithuania, which took place in August 1569 in Lublin.¹⁵

The fact that Gotthard at least initially considered Kuldīga to be potentially the most important residence is evidenced by the version of his will¹⁶, signed by the duke on 7 December 1573. In the will, Gotthard, among other things, stipulated that after his death and a modest ceremony he wanted to be interred in the tombs of the duke's family at the Kuldīga Parish Church (*Pfarrkirche*).¹⁷ It was precisely the establishment of the ruler family tombs in the late Middle Age and early Modern Ages in Europe that gave residence the status and symbolised the hope of the dynasty's longevity. At that time, the duke's sons, Sigismund Albrecht (1567–1569), Gotthard (1568–1570) and Georg (1572.1.VII–10.VIII), who died in their early childhood, had already been buried in the St. Catherine's Church.¹⁸ Although Duke Gotthard and Anna often stayed elsewhere, because of its geographical location Kuldīga was safe enough to leave children in the castle during the Livonian war. Apart from the above-mentioned sons who died young, Kuldīga was home to Riga-born Friedrich (1569–1642), five years younger Jelgava-born Wilhelm (1574–1640), as well as daughters Anna (1571–1617) and Elisabeth (1575–1601). Unfortunately, little evidence remains of these

14 A writ by Duke Gotthard. Jelgava, 22 June 1570. Several copies of this document are stored. LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 471. l., 48., 67. lp.; 554. f., 1. apr., 1838. l., 169. lp.; etc.

15 Authorisation issued by the nobility of Courland and Semigallia for Duke Gotthard to negotiate with Poland-Lithuania. Kuldīga, 10 December 1568. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 24. l., 1.–3. lp.

16 There are records of even earlier will of Duke Gotthard, but its content remains unknown.

17 The will of Duke Gotthard. Jelgava Palace, 7 December 1573. Parchment. LNA LVVA, 1100. f., 13. apr., 726. l. The wording of the will of the duke implies that Gotthard believed that the chapel in the Kuldīga Castle was, due to unspecified reasons, unsuitable as the duke's last resting place.

18 All three were Riga-born. The sarcophagi were moved to the Jelgava Palace in 1587. Libietis, Didzis, Lancmane, Lauma. *Kurzemes hercogu kapeņes*. Rundāles pils muzejs, 2010. 19. lpp.

(*Elisabeth*, 1575–1601). Diemžēl par šiem laikiem saglabāties pavisam maz liecību, taču tās sniedz dažas interesantas detaļas par tā laika sadzīvi pilī. Tā 1576. gada 4. decembrī hercoga kalpotājs Georgs Rotermunds (*Georg Rotermund*) cita starpā ziņoja hercogam Gothardam, ka jaunākajiem bērniem esot nepieciešams jauns apģērbs, bet vecākie čakli vingrinājušies vācu un latīņu rakstos un sūtot vecākiem pašrocīgas vēstulītes: Frīdrihs – tēvam, bet Anna – mātei. Neizpalika arī cilvēcis- kas kaislības, piemēram, otrajos Ziemassvētkos viena no auklēm, Barbara (*Barber*), bija mēģinājusi padarīt sev galu, pār mēru iedzerot brandvīnu, jo mūrnieks Mārtiņš (*Martinus*) nevēlējies turēt savus solījumus un precēt viņu, kaut gan viņa bija stāvoklī.¹⁹

Lai arī hercogs Gothards ar laulāto draudzeni ik pa laikam ieradās Kuldīgā, tomēr galvenās reziden- ces izvēlē viņa domas drīz vien nosvērās par labu Jelgavai, kur jau 70. gados tika sākti pils modernizā- cijas darbi, bet 1582. gadā iesvētīta baznīca un ierīkotas arī hercoga kapenes.

Ņemot vērā sarežģīto starptautisko situāciju un ieilgušo karu, Gothards vēlējās savu iespēju robežās nodrošināt varas pēctecību un hercogistes turpmāko pastāvēšanu. Tādēļ savos testamen- tos viņš uzsvēra, ka varu jāamanto diviem dēliem kopīgi. Jau pieminētajā 1573. gada decembra tes- tamentā Gothards vecākajam dēlam novēlēja Kurzemi ar Kuldīgu un daļu Zemgales ar Jelgavu (pēc mātes nāves), bet jaunākajam (tolaik pat vēl nedzimušam! – *M. J.*) – pārējo Zemgali ar Bausku un Sēlpili. Savukārt pēdējā testamentā, kuru Gothards sastādīja nepilnus trīs mēnešus pirms nāves,²⁰ bija noteikts, ka Kuldīgā jārezidē jaunākajam dēlam, bet vecākajam dēlam jāiekārtojas Sēlpilī. Tā kā tolaik jaunākais dēls Vilhelms bija vēl nepilngadīgs, Frīdriham pārmaiņus bija jāuzturas abās pilīs. Šajā testamentā hercogs arī izteica vēlmi atdusēties Jelgavas pilī ierīkotajās dzimtas kapenēs, tādējādi uzsverot Jelgavas kā centrālās rezidences statusu, kuru pēc mātes Annas nāves bija jāamanto Frīdri- ham. Hercogu Gothardu apglabāja Jelgavā 1587. gada 2. jūlijā, un drīz vien no Kuldīgas uz Jelgavas kapenēm pārveda arī Gotharda dēlu mirstīgās atliekas.

19 Ziņojumi hercogam. Kuldīgā, 1576. g. 4., 27. decembrī. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 520. l., 74.–75. lp.

20 Hercoga Gotharda testaments. Jelgavas pilī, 1587. g. 23. februārī. Pergaments. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 39. l.

times, yet there are some interesting details about the everyday life in the castle. On 4 December 1576, Gotthard's servant, Georg Rotermund, reported among other things to the Gotthard that the younger children needed new clothes, while the elder offspring diligently practiced German and Latin writing and sent own-written letters to their parents: Friedrich wrote to their father, and Anna – to mother. There were also human passions, for instance, on the day after Christmas one of the nannies Barbara (*Barber*), attempted to take her own life by drinking excessive amount of distilled alcohol (*Branntwein*), because the mason Martinus did not want to keep his promise to marry her despite her being pregnant.¹⁹

Although Duke Gotthard and his spouse came to Kuldīga from time to time, his preferences in choosing the main residence soon weighed in favour of Jelgava, where already in the 1570s the modernisation of the castle was started, but in 1582 a church was consecrated and dukes' tombs were established.

In view of the difficult international situation and the protracted war, Gotthard wanted to ensure, to the extent possible, the succession of power and continuation of the duchy. He therefore emphasised in his wills that two sons should jointly inherit the power. In the aforementioned will of December 1573, Gotthard bequeathed Courland with Kuldīga and part of Semigallia with Jelgava (after the mother's death) to the eldest son, and the rest of Semigallia with Bauska and Sēlpils – to the youngest (at the time yet unborn! – *M. J.*). In turn, the final will, which Gotthard made less than three months before his death,²⁰ requested the youngest son to reside in Kuldīga, and the oldest to settle in Sēlpils. Since his younger son Wilhelm was still a minor at that time, Friedrich had to stay alternately in both castles. In this will, the duke also expressed his desire to rest in the family tombs in the Jelgava Castle, thus assigning Jelgava the status of the central residence, which had to be inherited by Friedrich after his mother Anna's death. Duke Gotthard was buried in Jelgava on July 2, 1587, and soon the remains of Gotthard's sons were transferred from Kuldīga to Jelgava tombs.

19 Reports to the duke. Kuldīga, 4 and 27 December 1576. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 520. l., 74.–75. lp.

20 The will of Duke Gotthard. Jelgava Castle, 23 February 1587. Parchment. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 39. l.

Tādējādi, no vienas puses, Kuldīga hercoga Gotharda laikā zaudēja izredzes kļūt par vienīgo hercogistes galvaspilsētu, bet, no otras puses, ieguva Jelgavai līdzvērtīgu statusu pēc Gotharda nāves.

Kamēr Vilhelms pieauga un studēja ārzemēs, Frīdrihs Kuldīgā ieradās laiku pa laikam. Sekojot tēva pēdās, viņš 1588. gada 6. martā apstiprināja Kuldīgas pilsētas privilēģijas.²¹ Pēc Vilhelma atgriešanās Kurzemē brāļi 1595. gada 23. maijā Jelgavā noslēdza īpašu vienošanos par turpmāko hercogistes pārvaldes modeli.²² Saskaņā ar Gotharda gribu formāli hercogiste palika vienota – kā nedalīts Polijas-Lietuvas lēnis ar kopīgu landtāgu un vienu galma tiesu kā augstāko juridisko orgānu, bet katram hercogam bija sava saimnieciskā pārvalde un zemākās jurisdikcijas tiesības. Praksē tas nozīmēja divu galmu un attiecīgi divu galvaspilsētu pastāvēšanu. Tādējādi kopš 16. gadsimta 90. gadu vidus Kuldīga ieguva tādu pašu

21 Hercoga Frīdriha Kuldīgas privilēģiju apstiprinājuma raksts. Jelgavā, 1588. g. 6. martā. Noraksti. LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 471. l., 67. lp.; 554. f., 1. apr., 2531. l., 36. lp.; u.c.

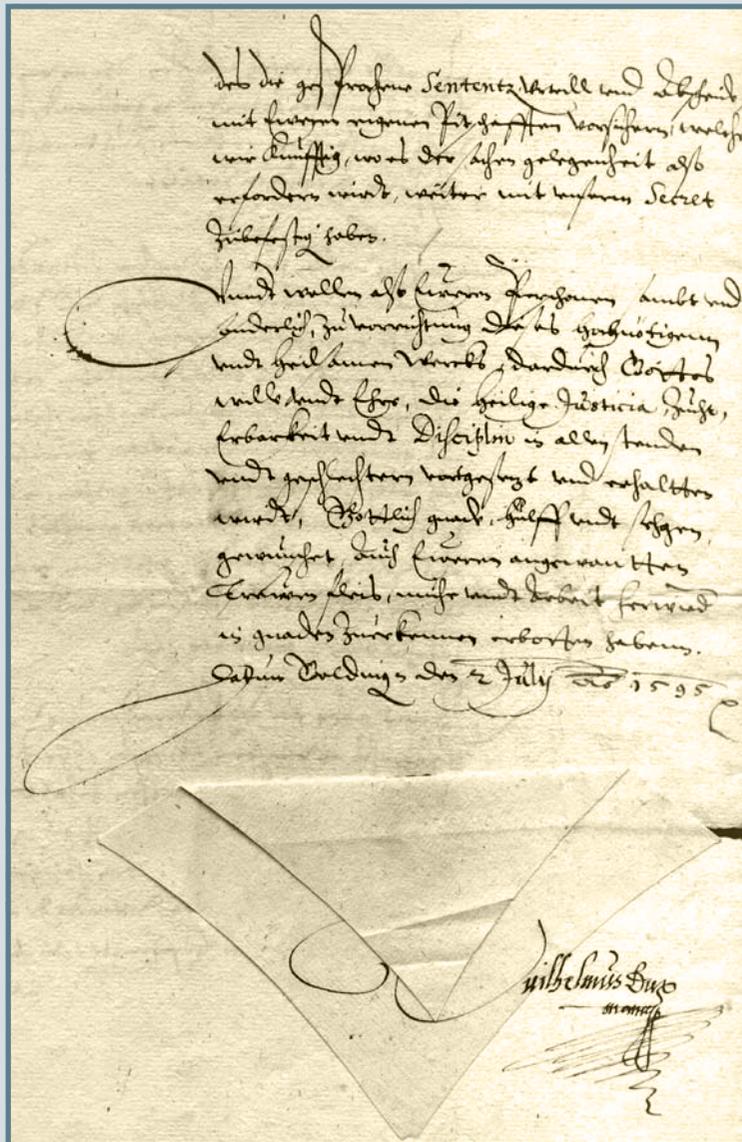
22 Hercogu Frīdriha un Vilhelma vienošanās, kuru parakstīja arī hercociene Anna. Jelgavā, 1595. g. 23. maijā. Pergaments. LNA LVVA, 5561. f., 4. apr., 719. l.

Thus, on the one hand, during the period of Duke Gotthard Kuldīga lost the prospect of becoming the only capital of the duchy, while on the other hand it acquired the same status as Jelgava after Gotthard's death.

As Wilhelm grew up and studied abroad, Friedrich came to Kuldīga from time to time. Following in his father's footsteps, he confirmed the privileges of Kuldīga on 6 March 1588.²¹ After Wilhelm's return to Courland, the brothers entered into a special agreement on the future model of the Duchy's administration on 23 May 1595.²² According to Gotthard's will, formally the duchy remained united – as a single fief of Poland-Lithuania with a common Landtag and one court as the supreme legal institution, but each duke had his own economic administration and the rights of the lowest jurisdiction. In practice, this meant the existence of two courts and, consequently, two capitals. Thus, since the mid-1590s, Kuldīga gained the same status

21 Duke Friedrich's writ of confirmation regarding the privileges granted to Kuldīga. Jelgava, 6 March 1588. Copies. LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 471. l., 1.36. lp.

22 Agreement between Duke Friedrich and Duke Wilhelm, also signed by Duchess Anna. Jelgava, 23 May 1595. Parchment. LNA LVVA, 5561. f., 4. apr., 719. l.

2. Hercoga Vilhelma rīkojums padomniekiem. Kuldīgā, 1595. gada 2. jūlijā. Pēdējā lappuse ar hercoga parakstu (LNA LVVA, 795. f., 1. apr., 2827. l.)
Duke Wilhelm's order to counsellors. Kuldīga, 2 July 1595.
Last page with the duke's signature (LNA LVVA, 795 f. 1. apr., 2827. l.)

statusu kā Jelgava, kur kopā ar māti visbiežāk uzturējās arī Frīdrihs, kurš nevēlējās tērēt līdzekļus nomaļajai Sēlpilij.²³

Jau dažas nedēļas pēc iekārtošanās Kuldīgas pilī Vilhelms atkal izbrauca ārpus hercogistes robežām – 1595. gada augustā viņš kopā ar māti devās uz Silēziju, kur bija jānotiek Gotharda jaunākās meitas Elizabetes laulībām ar Tešenes hercogu Adamu Vencelu (*Adam Wenzel*, 1574–1617). Pirms aizbraukšanas Vilhelms Kuldīgā 1595. gada 2. jūlijā parakstīja instrukciju atstātajiem padomniekiem, kuriem uzdeva ik pēc trim nedēļām sapulcēties Kuldīgas pilī tiesas spriešanai.²⁴ (2. att.) Tiesnešu kolēģiju vadīja abu hercogu padomnieks, hercogistes virssekretārs un Kokmuižas (*Dobelsberg*; tag. Vītiņu pag.) īpašnieks Mihaels Manteifelis (*Michael Manteuffel*, arī *Manduvell*). Viņam palīgos Vilhelms norīkoja baznīcu vizitoru Rūdolfu Šteinrātu (*Rudolf Steinraht*), Kandavas pilskungu Heinrihu Johānu Šēnmeieru (*Heinrich Schoenmeyer*), tiesību doktoru Heinrihu Bergu (*Heinrich Berg*) un tiesas fogtu Filipu Miteldorfu (*Philipp Mitteldorf*), kā arī Durbes pilskungu Hermani Butlaru (*Hermann Buttlar*). Turklāt Butlaram hercogs uzdeva pildīt arī Kuldīgas pilskunga funkcijas, norīkojot viņu Nurmuižas īpašnieka Georga Firksa (*Georg Fircks*, arī *Firx*) vietā, kurš šajā amatā bija atradies jau kopš 1565. gada. Rīkojumā uzskaitītie cilvēki nāca no hercoga Vilhelma tuvāko uzticības personu vidus un pieminēti arī citos 16. un 17. gadsimta mijas dokumentos.

Turpmākajos gados Vilhelms Kuldīgā pavadīja daudz laika, bet diemžēl tuvāku ziņu par to nav. Domājams, ka pils tika labiekārtota un veikti arī kādi remontdarbi. Visiespējamāk, ka tieši šajā laikā atjaunoja vai izbūvēja no jauna arī pils baznīcu. Vairākus mēnešus 1599. gadā un laiku no 1605. gada sākuma līdz 1607. gada rudenim Vilhelms atkal aizvadīja ārzemju ceļojumos, apmeklējot ne vien Poliju un Vāciju, bet arī Dāniju un Angliju. Bez tam 1601. un 1608. gadā viņš kā Polijas karaļa vasalis ar kurzemnieku lēņa karaspēku vairākas reizes personīgi devās karalaukā, kad poļu-zviedru kara (1600–1629) ietvaros zviedri apdraudēja Kurzemes hercogistes teritoriju un Rīgu.

23 Jāpiebilst, ka šajā laikā Frīdrihs vairāk pievērsās Bauskas pils labiekārtošanai.

24 Hercoga Vilhelma rīkojums. Kuldīgā, 1595. g. 2. jūlijā. LNA LVVA, 795. f., 1. apr., 2827. l., 1.–3. lp.

as Jelgava, which mostly served as the residence of Friedrich and his mother, because he was not willing to spend funds on the outlying Sēlpils.²³

A few weeks after his stay at the Kuldīga Castle, Wilhelm again left the confines of the duchy – in August 1595 he and his mother went to Silesia, where Gotthard's youngest daughter Elisabeth was to marry Duke of Teschen Adam Wenzel (1574–1617). On 3 July 1595, prior to his departure from Kuldīga, Wilhelm signed an instruction for the remaining advisers who were to meet every three weeks in the Kuldīga Castle and hold court hearings.²⁴ (Fig.2) The judicial panel was chaired by the adviser of both dukes, Chief Secretary of Duchy and owner of the Kokmuiža mansion (*Dobelsberg*, present-day Vītiņi) Michael Manteuffel (a.k.a. Manduvell). Wilhelm appointed his church visitor Rudolf Steinraht, Captain of the Kandava (*Candau*) Castle, Heinrich Schoenmeyer, Doctor of Law Heinrich Berg, and the bailiff Philip Mitteldorf, as well as Captain of the Durbe (*Durben*) Castle Hermann Buttlar. In addition, the duke appointed Buttlar as the Captain of the Kuldīga Castle, replacing Georg Fircks (a.k.a. Fircks), the owner of Nurmuiža (*Nurmhusen*), who had been in this position since 1565. The people listed in the order came from Duke Wilhelm's circle of closest companions and were also mentioned in other documents at the turn of the 16th and 17th century.

In the years that followed, Wilhelm spent a lot of time in Kuldīga, but unfortunately the details remain unknown, it is believed that the castle was improved and some repairs were carried out. Most likely that during this time the castle church was renovated or rebuilt. For several months in 1599 and from early 1605 to autumn 1607, Wilhelm again travelled abroad, visiting not only Poland and Germany but also Denmark and England. Furthermore, in 1601 and 1608, as a vassal of the King of Poland, together with the Courlanders' army, he personally went to the battlefield several times during the Polish-Swedish War (1600–1629) when Swedes threatened the territory of the Duchy of Courland and Riga.

In July 1599, Dukes Wilhelm and Friedrich had arrived in Wolgast, where Friedrich was engaged with Princess of Pomerania-Wolgast, Elisabeth Magdalena (1580–1649), while also taking part in the signing of the brother's

23 It must be noted that at the time Friedrich was mostly occupied with upgrading the Bauska Castle.

24 Duke Wilhelm's Order. Kuldīga, 2 July 1595. LNA LVVA, 795. f., 1. apr., 2827. l., 1.–3. lp.

piedzima Vilhelma mantinieks nākamais hercogs Jēkabs (*Jacob*, 1610–1681), prieku par to aizēnoja hercogienes Sofijas nāve nepilnas četras nedēļas pēc prinča nākšanas pasaulē – 24. novembrī.

Sākotnēji hercogs Vilhelms bija paredzējis dēlu kristīt Kuldīgas pils baznīcā 1610. gada decembra vidū. Par to liecina Vilhelma rīkojums padomniekam Heinriham Bergam, nosūtot viņu 2. novembrī pie hercoga Frīdriha. Cita starpā Bergam bija jālūdz Frīdrihu un Elizabeti Magdalēnu kļūt par jaundzimušā dēla krustvecākiem un ierasties Kuldīgā uz svinīgo notikumu 16. decembrī.²⁶ Taču Sofijas nāves dēļ kristības tika pārceltas uz 23. decembri.²⁷ Populāro leģendu par hercoga Jēkaba kristīšanu Kuldīgas Sv. Katrīnas baznīcā radīja Ernsts Hennigs, kurš savulaik bija šajā baznīcā redzējis Jēkaba kristāmtrauku.²⁸ Tomēr jāatzīmē, ka šis trauks ticis pārvests uz pilsētas baznīcu no kādreizējās pils baznīcas.²⁹ Aplams ir arī Henniga minētais kristību datums – 7. novembris. To Hennigs bija pārņēmis no Veiganta, kurš savukārt acīmredzot vadījies no Kurzemes baznīcu nolikuma noteikuma, ka bērna kristībām jānotiek astoņu dienu laikā pēc dzimšanas. Taču agrajos jaunajos laikos valdošo personu bērnu kristības, tāpat kā kāzas un bēres, piederēja pie publiskām un valstiski nozīmīgām ceremonijām, tāpēc to organizēšana aizņēma ilgāku laiku nekā parasto ļaužu bērnu kristīšana. Tā arī Vilhelms izsūtīja paziņojumus par dēla piedzimšanu un ielūgumus uz kristībām radiem un draugiem visā Eiropā, to vidū arī Anglijas karalim Jēkabam jeb Džeimsam I Stjuartam (*Jacob*, arī *James Stuart*), ar kuru Vilhelms bija labās attiecībās kopš jaunības un kura vārdu tad arī deva savam pirmdzimtajam. Atbildot uz hercoga 1. novembra vēstuli, Anglijas karalis pateicās par ielūgumu un darīja zināmu, ka norīkojis uz svinībām savu pilnvarotu pārstāvi,³⁰ kas tolaik bija parasta parādība sarežģīto ceļošanas apstākļu dēļ.

Trīs dienas pēc kristībām, 26. decembrī, pils baznīcā apglabāja hercogieni Sofiju. Svinīgā procesijā sēru dziesmu un lāpu gaismas pavadībā hercogienes mirstīgās atliekas, kas bija ievietotas ar

26 Hercoga Vilhelma rīkojums Bergam. Kuldīgā, 1610. g. 2. novembrī. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 2907. l., 12.–13. lp.

27 *Bodeckers Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638*. Rīga: N. Kymmels Buchhandlung, 1890. S. 48.

28 Hennig. Op. cit., S. 60.

29 Tā kā kristāmtrauks bijis vecs un nelietojams, tas novietots zem skolnieku kora. Sk. Kuldīgas Sv. Katrīnas baznīcas 1768. g. inventāraprakstu. LNA LVVA, 4038. f., 2. apr., 934. l., 194. lp.

30 Anglijas karaļa Jēkaba (Džeimsa) vēstule hercogam Vilhelmam. Westminsterā, 1610. g. 24. decembrī. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 88. l.

Initially, Duke Wilhelm intended his son to be baptised in the Kuldīga Castle Church in mid-December 1610. This is confirmed by Wilhelm's order to send counsellor Heinrich Berg to Duke Friedrich on 2 November. Berg also had to request Friedrich and Elisabeth Magdalene to become the godparents of the newborn son and to attend Kuldīga for the ceremony to be held on 16 December.²⁶ However, because of Sophia's demise, baptism was moved to 23 December.²⁷ The popular legend of Duke Jacob's baptism in the Kuldīga St. Catherine's Church was created by Ernst Hennig, who had seen Jacob's baptismal bowl in that church.²⁸ It should be noted that the vessel was transferred to the town church from the former castle church.²⁹ The date of baptism claimed by Hennig – 7 November – is also incorrect. Hennig took the date from Weigandt, who, in turn, apparently was guided by the Courland Church Regulation according to which a child's baptism should take place within eight days of birth. However, in the early years, the baptisms of the rulers' children, just as weddings and funerals, were part of public and national ceremonies, therefore arrangements took longer than the baptism of commoners' children. Thus, Wilhelm sent out notifications about his son's birth and invitations to baptising ceremony to relatives and friends throughout Europe, including Jacob I Stuart King of England (a.k.a. James Stuart), with whom Wilhelm had a good relationship since his youth and named his firstborn after him. In reply to the duke's letter of 1 November, the King of England thanked for the invitation and announced that he had appointed his authorised representative,³⁰ which was a common occurrence because of the difficult travel conditions.

Three days after the baptism, on 26 December, Duchess Sophia was interred in the Castle Church. In a solemn procession accompanied by mourning songs and torchlight, the remains of the duchess in a zinc sarcophagus decorated with a golden crucifix and engraved with the coats of arms of

26 Duke Wilhelm's order to Berg. Kuldīga, 2 November 1610. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 2907. l., 12.–13. lp.

27 *Bodeckers Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638*. Rīga: N. Kymmels Buchhandlung, 1890. S. 48.

28 Hennig. Op. cit., S. 60.

29 Since the baptismal bowl was old and no longer usable, it was relocated below the choir. See Inventory description of the Kuldīga St. Catherine's Church, 1768. LNA LVVA, 4038. f., 2. apr., 934. l., 194. lp.

30 The letter from King of England Jacob (James) to Duke Wilhelm. Westminster, 24 December 1610. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 88. l.

apzeltītu krucifiksu un iegravētiem Braunšveigas, Brandenburgas, Prūsijas un Jīlihas–Klēves ģerboņiem rotātā cinka sarkofāgā, nogādāja Kuldīgas pils baznīcā. Tur hercoga Vilhelma galma mācītājs Filips Arnoldi (*Philipp Arnoldi*) teica bērū sprediķi latīņu valodā, kam sekoja bērū runa vācu valodā, ko noturēja Durbes mācītājs Heinrihs Ārendss (*Heinrich Arends*). Pēc tam Sofijas zārku novietoja aiz altāra izbūvētajā kapu velvē. Ceremoniju pēc tā laika tradīcijas pavadīja Kuldīgas skolnieku dziedājumi, un bērēs piedalījās arī daudzi pilsētnieki.³¹

Tā kā Kurzemei joprojām draudēja kara briesmas un jaunu sievu hercogs Vilhelms sev nemeklēja, viņš 1612. gadā aizveda dēlu uz Kēnigsbergu audzināšanā pie mātes radiem, bet pats prombūtnē pavadīja ilgāk par gadu,³² cerot, ka Kurzemes dumpīgā muižniecība, ar kuru viņš bija sanīdies jau savas valdīšanas sākumposmā, beidzot nomierināsies. Risinot hercogistes problēmas, Vilhelms kopā ar brāli 1615. gada februārī un martā piedalījās Polijas–Lietuvas seimā, taču konflikti turpinājās. Pēc opozīcijas vadītāju brāļu Noldu (*Nolde*) nogalināšanas aresta laikā Jelgavā 1615. gada augustā muižniecība iesniedza sūdzību Polijas karalim, apgalvojot, ka tas noticis pēc Vilhelma rīkojuma un par to zinājis arī Frīdrihs. Drīz vien Polijā sākās tiesas prāva pret abiem hercogiem. Arī Kuldīgai iestājās grūti laiki. Pavasara palī 1615. gada martā aizskaloja tiltu pāri Ventai³³ un dažas ēkas pils tuvumā, un pat cauri pils vārtiem varēja iebraukt ar laivu. Tā paša gada aprīļa beigās pilsētā izcēlās kārtējais ugunsgrēks, kam par upuri krita ne vien vairākas dzīvojamās mājas, bet arī pilsētas cietums un baznīcas zvanu torņi, tomēr pati baznīca palika neskarta. Savukārt 1616. gada janvārī daudzi pilsētnieki mira no drudža (*Hitzkrankheit*).³⁴ Vēl sarežģītāka situācija kļuva, kad maijā pēc karaļa tiesas lēmuma Vilhelms tika atstādināts no troņa. Kaut arī jūlijā sekoja Frīdrihu attaisnojošs spriedums, viņa atjaunošana

31 Hercogienes Sofijas bērū procesijas apraksts 1610. g. 26. decembrī. LNA LVVA, 1100. f., 13. apr., 717., 17.–18. lp. Hercogs Jēkabs pārapbedīja māti kopā ar tēvu Jelgavas pils kapenēs 1643. g. 23. februārī.

32 Sk., piem., Vilhelma rīkojumu par zemes gabala piešķiršanu atraitnei Elizabetei Heringai (*Elisabeth Hering*), kura kā Jēkaba aukle devusies kopā ar viņiem ārpus hercogistes. Kēnigsbergā, 1612. g. 14. decembrī. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 428. l., 364.–365. lp.; un Vilhelma vēstuli Frīdriham. Varšavā, 1614. g. 20. janvārī. LNA LVVA, 1100. f., 13. apr., 719. l., 180. lp.

33 Tiltu hercogistes laikā tā arī neatjaunoja. Nākamais tilts pāri Ventai pie Kuldīgas parādījās tikai 19. gs. otrajā pusē un stāv vēl joprojām.

34 Kurtze Chronik oder das Goldingsche Gesetzbuch 1248–1643. LNA LVVA, 640. f., 3. apr., 680. l., 55. lp. T. s. Kuldīgas hronika ir saglabājusies vairākos 19. gs. norakstos, tā nav hronoloģiski secīga un ir diezgan nepilnīga, bet dažī no minētajiem faktiem ir neprecīzi vai apšaubāmi.

Braunschweig, Brandenburg, Prussia and Jülich-Cleves, were taken to the Kuldīga Castle Church. There Duke Wilhelm's court pastor Philipp Arnoldi delivered a funeral sermon in Latin, followed by a funeral speech in German by Durbe pastor Heinrich Arends. After that, Sophia's coffin was placed in the tomb vault behind the altar. Following the tradition of the period, the ceremony was accompanied by the singing of Kuldīga schoolchildren, and many townspeople also took part in the funeral.³¹

As Courland was still in danger of war and Duke Wilhelm was not looking for a new wife, in 1612 he took his son to Königsberg and entrusted him in the care of his mother's relatives, while spent more than a year away from Courland,³² hoping that the rebellious noblemen of Courland, with whom he quarrelled since the beginning of his reign, would finally calm down. In February and March 1615, in an effort to deal with the duchy's problems, Wilhelm and his brother participated in the Polish–Lithuanian *Seym*, but the conflicts continued. After the death of the opposition leader's brothers Nolde during their arrest in Jelgava in August 1615, the nobility submitted a complaint to the King of Poland, claiming that this had been done on Wilhelm's order and Friedrich was also aware of it. The trial against both dukes soon began in Poland. Kuldīga also experienced a difficult time. The spring flood in March 1615 destroyed the bridge across the Venta River³³ and some buildings near the castle, and it was even possible to go enter the castle gates with a boat. At the end of April of the same year, another fire broke out in the town, and not only several dwelling houses but also the town prison and church bell towers were destroyed, but the church itself remained untouched. In January 1616, many townspeople died of fever (*Hitzkrankheit*).³⁴ The situation became even more difficult when Wilhelm was removed from the throne in May following the king's court decision. Although Friedrich's acquittal followed in July, his renewal was postponed until a special commission of the king

31 Description of Duchess Sophia's funeral procession, 26 December 1610. LNA LVVA, 1100. f., 13. apr., 717. l., 17.–18. lp. Duke Jacob reburied his mother together with his father in the Jelgava Palace tombs on 23 February 1643.

32 See, for example, Wilhelm's order to grant a plot of land to the widow Elisabeth Hering, who, as Jacob's nanny, accompanied them as they left the duchy. Königsberg, 14 December 1612. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 428. l., 364.–365. lp.; and Wilhelm's letter to Friedrich. Warsaw, 20 January 1614. LNA LVVA, 1100. f., 13. apr., 719. l., 180. lp.

33 The bridge was not rebuilt during the duchy's time. A new bridge across the Venta River near Kuldīga appeared only in the second half of the 19th century and still stands.

34 Kurtze Chronik oder das Goldingsche Gesetzbuch 1248–1643. LNA LVVA, 640. f., 3. apr., 680. l., 55. lp. The so-called Kuldīga Chronicle has been preserved in several 19th century copies, it is not chronologically sequential and is rather incomplete, besides, some of the above facts are inaccurate or questionable.

amatā tika atlikta, līdz ieradīsies īpaša karaļa komisija. Vienlaikus Baltijā bija atsākusies karadarbība starp poļiem un zviedriem, un Kurzemes hercogisti ik pa brīdim pārstaigāja dažādas karavīru vienības. Vilhelms mēģināja attaisnoties Polijas galmā tiesas un diplomātiskā ceļā, bet par Kurzemes vietvaldi iecēla savu labu paziņu Volmāru Fārensbaču (*Wolmar Fahrensbach*), kurš pirms tam bija dienējis poļiem, bet tagad cerēja izmantot situāciju savās interesēs, saistoties gan ar zviedriem, gan ar hercogu Vilhelmu. Arī kuldīdznieki pilsētas ielās un savās mājās pieredzēja Fārensbača ļaudis, zviedru karavīrus un poļu karavadoņa Kristofa Radzivila (*Christoff Radziwill*) zaldātus.

Kuldīga pēc hercogistes atjaunošanas

Hercogs Frīdrihs kopā ar Polijas karaļa komisāriem un muižniecības pārstāvjiem 1617. gada ziemā izstrādāja hercogistes satversmi jeb “Valdības formulu” (*Formula Regiminis*), kuru izsludināja 18. martā. Kopumā jaunā satversme ierobežoja hercoga varu par labu muižniecībai, taču šāds kompromiss bija vienīgā iespēja saglabāt hercogisti tās esošajā veidolā. Aprīļa beigās komisāri un hercogs Frīdrihs ieradās Aizputē, kur Frīdrihs tika pasludināts arī par hercogistes Kurzemes daļas valdnieku.³⁵ Tikmēr Vilhelms devās prom no Kurzemes, pametot to uz visiem laikiem.

Saskaņā ar “Valdības formulu” hercogisti iedalīja četros virspilskunga iecirkņos (*Oberhauptmannschaft*) – Sēlpils, Jelgavas, Tukuma un Kuldīgas, kas administratīvi sīkāk iedalījās t. s. politiskajās draudzēs (*politische Kirchspiele*), kurās ievēlēja muižnieku deputātus dalībai hercogistes landtāgā. Virspilskungi, tāpat kā iepriekš, pildīja augstāko pārvaldes ierēdņu, garnizona komandieru un tiesas priekšsēdētāju funkcijas, kā arī veica dažādus diplomātiska rakstura uzdevumus, taču satversmē tika stingri noteikta to iecelšanas kārtība. Ranga ziņā virspilskungi bija nākamie aiz hercoga valdības jeb virspadomniekiem (*Oberräte, Regierungsräte*) – landmaršala, oberburggrāfa, kanclera un landhofmeistara. Turpmāk, ja kāds no virspadomnieka amatiem kļuva vakants, hercogs jaunu kandidātu drikstēja

³⁵ Kulmas biskapa Jana Kučborska (*Jan Kutzborski*) vadītās komisijas paziņojums. Aizputē, 1617. g. 7. maijā. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 143. l., 20. lp. Pilnībā Frīdriha kā valdnieka pilnvaras tika apstiprinātas 1618. gada pavasarī Polijas-Lietuvas seimā Varšavā.

arrived. At the same time, warfare between Poles and Swedes resumed in the Baltics, and different units of soldiers went through the Duchy of Courland from time to time. Wilhelm tried to redeem himself in the court of Poland and by diplomatic means, but he appointed his good acquaintance Wolmar Fahrensbach a governor of Courland; Fahrensbach had served the Poles before, however, he now hoped to exploit the situation in his own interests, engaging both Swedes and Duke Wilhelm. Locals of Kuldīga also experienced the presence of Fahrensbach's people, Swedish soldiers and soldiers of the Polish general Christoph Radziwill in the streets of the town and in their homes.

Kuldīga after restoration of Duchy

In winter 1617, Duke Friedrich, together with commissioners of the King of Poland and representatives of nobility, developed the duchy's constitution or “Government formula” (*Formula Regiminis*), which was promulgated on 18 March. Overall, the new constitution restricted the duke's power in favour of nobility, but such a compromise was the only way to retain the form of the duchy. In late April, the commissioners and Duke Friedrich arrived in Aizpute (*Hasenpoth*), where Friedrich was declared the ruler of the Courland part of the duchy.³⁵ Meanwhile, Wilhelm left Courland and never returned.

According to the “Government formula”, the duchy was divided into four administrative regions (*Oberhauptmannschaft*) – Sēlpils, Jelgava, Tukums (*Tuckum*) and Kuldīga, which were further administratively divided into the so-called political parishes (*politische Kirchspiele*), in which the noble deputies were elected to participate in the duchy's Landtag. The supreme captains, as before, performed the functions of senior officials, garrison commanders and court chairmen, as well as carried out various tasks of a diplomatic nature, but the procedure for their appointment was strictly defined in the constitution. In terms of rank, the supreme captains were next to the duke's government or chief councillors (*Oberräte, Regierungsräte*) – land marshall, burgrave, chancellor and landsteward. Henceforth, if one of the positions in chief council

³⁵ Conclusions of the commission led by Kulmerland (*Kulma*) Bishop Jan Kurtzborski. Aizpute, 7 May 1617. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 143. l., 20. lp. The full mandate of Friedrich as a ruler was confirmed in the spring of 1618 by the Polish-Lithuanian *Sejms* in Warsaw.

izraudzīties tikai no virspilskungu vidus. Zīmīgi, ka par pirmo Kuldīgas virspilskungu pēc satversmes pieņemšanas tika iecelts viens no hercoga Vilhelma pretinieku vadoņiem Oto fon Grothuss (arī Grothūzens, *Otto von Grotthuß, Grotthusen, Grotthausen*), kurš pēc muižniecības uzvaras kļuva par ietekmīgu hercoga Frīdriha politikas atbalstītāju un veidotāju. Virspilskunga jeb pils tiesa bija pirmās instances tiesa personiski brīvajiem hercogistes iedzīvotājiem, no kuras varēja apelēt tālāk galma tiesā.³⁶

Ap to pašu laiku Kurzemes hercogs ziņoja Polijas karaļa komisāriem, ka Kuldīgas virspilskunga iecirknis kopumā ienesot ne vairāk kā 3671 florīnu, kamēr izdevumi pārsniedzot divpadsmit tūkstošus, kurus galvenokārt veidoja virspilskunga Grothusa, kā arī pilstiesas un muižas jeb amta (*Amt Goldingen*) ierēdņu atalgojums, ieskaitot Kuldīgas pils garnizona 40 karavīru algu.³⁷

Pēc “Valdības formulas” pieņemšanas Grothuss, tāpat kā lielākā daļa muižniecības, saprata, ka daudz izdevīgāk ir dzīvot pašiem savā hercogistē, nevis kādā Lietuvas stārastijā, tādēļ atbalstīja Frīdriha atstāšanu tronī. Tā paša iemesla dēļ Grothuss arī aktīvi iestājās par hercoga Jēkaba troņa mantošanas tiesību atjaunošanu, jo hercogam Frīdriham bērnu nebija.³⁸ Tā kā “Valdības formula” atcēla iepriekšējos landtāgu lēmumus, hercogi un muižniecībai nācās veidot valsti gandrīz no jauna. Tādēļ simboliski, ka pirmie landtāgi, kas tika sasaukti pēc hercoga Frīdriha atjaunošanas tronī, notika Jelgavā (1618. gada augustā) un Kuldīgā (1618. gada decembrī). Joprojām notiekošā karadarbība situāciju padarīja vēl sarežģītāku. Tā kā lielākā karojošo armiju kustība notika caur Zemgali, Kuldīga kalpoja par relatīvi drošu mītni, un hercogs Frīdrihs ar hercogieni Elizabeti Magdalēnu šeit bija visai

36 Līdzās virspilskungu tiesām Kurzemes hercogistē bija arī citas tiesas. Hercoga muižu pavalstnieki civilīetās bija pakļauti muižas pārvaldniekam jeb amtmanim, bet kriminālīetās – pilskungiem un virspilskungiem. Privātajās muižās zemniekus tiesāja īpašnieki, bet kriminālnozieģumi bija jāiztiesā, piesaistot piesēdētājus, savukārt brīvos cilvēkus tiesāja pilskungu tiesās. Pilsētās tiesu sprieda rāte, taču smagāko kriminālnozieģumu izskatīšanai bija jānotiek virspilskunga vai pilskunga vadībā. Jāpiezīmē, ka jurisdikcijas sakarā visu hercogistes pastāvēšanas laiku izraisījās nesaskaņas gadījumos, kad pārkāpumi un nozieģumi tika pastrādāti ārpus teritorijas, kam formāli bija piederīgs noziedznieks. Sevišķi tas attiecās uz muižniekiem pilsētās piederošo māju un krogu iemītniekiem.

37 Zviedrijas Valsts arhīvs Stokholmā: Riksarkivet (turpmāk – RA), Extranea Polen Nr. 153, bez lp. norādes.

38 Jēkabs bija automātiski zaudējis tiesības uz troni pēc tam, kad Polijas karalis Sigismunds III bija atstādinājis viņa tēvu Vilhelmu. Līdz ar to cīņa par Jēkaba tiesību atjaunošanu kļuva par kārtējo akūto hercogistes pastāvēšanas problēmu. Polija–Lietuva atzina Jēkaba tiesības tikai 1632. gadā, kad par karali kļuva Vladislavs IV, taču arī pēc tam Jēkaba tiesības tika vairākkārt apšaubītas.

became vacant, the duke was allowed to select a new candidate only from among the supreme captains. It is noteworthy that after the adoption of the constitution, one of the leaders of Duke Wilhelm's opponents Otto von Grotthuss (a.k.a. Grotthusen, Grotthausen) was appointed as the first supreme captain of Kuldīga, becoming an influential supporter and developer of Duke Friedrich's policy after the victory of the nobility. The supreme captain court or the castle court was a court of first instance for the free inhabitants of the duchy, which could be appealed further at the duke's court.³⁶

Around the same time, the duke of Courland reported to the commissioners of the Polish King that the supreme captain's administrative area of Kuldīga had generated revenues not exceeding 3671 florins in total, while expenses exceeded twelve thousand, which consisted mainly of wages paid to Supreme Captain Grotthuss, as well as the remuneration of the castle court and manor (*Amt Goldingen*) civil servants, including the salary of 40 soldiers garrisoned in the Kuldīga castle.³⁷

After the adoption of the “Government formula” Grothuss, like most of the nobility, realised that it was much more advantageous to live in one's own duchy rather than to become Lithuanian province, therefore he supported leaving Friedrich on the throne. For the same reason, Grothuss also actively advocated the restoration of the inheritance of Duke Jacob's throne because Duke Friedrich had no children.³⁸ Since the “Government formula” abolished previous Landtag decisions, dukes and nobles had to form the state almost anew. Symbolically, after the return of Duke Friedrich to the throne, the first Landtags convened in Jelgava (August 1618) and Kuldīga (December 1618). The ongoing hostilities made the situation even more difficult. Since the largest movement of warring armies took place through Semigallia, Kuldīga served

36 There were also other courts in the Duchy of Courland besides the supreme captains' courts. The subjects of the duke's estates in civil cases were subject to the manor manager (*amtman*), but in criminal cases – captains and supreme captains. In private manors, the peasants were tried by the owners, but criminal offences had to be tried by involving the jury, while the free people were tried in the courts of the supreme captain. In towns, judgements were made by the town council, but in case of a serious crime under the guidance of the supreme captain. It should be noted that, for the entire period of the duchy's existence, jurisdiction has led to disagreements in cases where offences and crimes were committed outside the territory to which the criminal formally belonged. This was particularly the case of residents of noblemen's town houses and taverns.

37 The Swedish National Archives in Stockholm: Riksarkivet (hereinafter – RA), Extranea Polen Nr. 153, page number missing.

38 Jacob had automatically lost his right to the throne after King Sigismund III of Poland had removed his father Wilhelm. Consequently, the fight for the restoration of Jacob's rights became another acute problem closely linked to the duchy's continuity. Poland-Lithuania recognised Jacob's rights only in 1632, when Vladislav IV became king, but also afterwards Jacob's rights were contested repeatedly.

bieži viesi. Sevišķi tas sakāms par laiku, kad galvenā rezidence Jelgavā atradās zviedru rokās.³⁹ Lai arī “Valdības formulā” bija noteikts, ka kārtējie landtāgi jāsasauca ik pa diviem gadiem Jelgavā, kara dēļ tas nebija iespējams. Līdz ar to puse no 17. gadsimta 20. gadu landtāgiem sanāca Kuldīgā (1622. gada oktobrī, 1624. un 1625. gada decembrī, 1627. gada februārī). Cita starpā, piemēram, 1624. gada decembra landtāgā tika noteikta jauna lūgumrakstu iesniegšanas kārtība, kas paredzēja, ka tad, kad hercogs atrodas Kurzemē, kancleram ar vismaz diviem padomniekiem jāuzturas Kuldīgā ik pa divām nedēļām trešdienās un ceturtdienās, jāpieņem iesniegumi un jāsniedz atbildes hercoga vārdā. Līdzīgi bija jārikojas Jelgavā reizēs, kad hercogs rezidēja valsts Zemgales daļā.

Hercoga Frīdriha dzīves laikā Kuldīgā notika arī viens no pēckara gadu landtāgiem, kas sanāca 1637. gada janvārī. Tajā tika spriests par muižniecības sūtņu deleģēšanu uz seimu, lai novērstu jebkādu hercoga Jēkaba mantošanas tiesību aizskārums, jo pretenzijas uz Kurzemi bija izvirzījis Polijas karaļa brālis. Šajā landtāgā piedalījās ne vien politisko draudžu delegāti, bet arī daudzi ieinteresēti muižnieki bija ieradušies personīgi. Savukārt no hercogiņiem tolaik klāt nebija neviena, jo Frīdrihs gulēja slims Emburgā,⁴⁰ bet Jēkabs bija tikko atgriezies no sava ārzemju ceļojuma jeb t. s. kavaliera tūres, kurā bija devies vēl 1634. gada septembra beigās, un uzturējās pie tēvoča. Viņš Kuldīgā ieradās februāra vidū, kad muižniecības sanāksme jau bija beigusies.

Jēkabs mātes radu aizgādībā bija pavadījis vairāk nekā vienpadsmit gadu. Viņa bērnība pagāja Kēnigsbergas un Berlīnes galmos, taču gan Pomerānijā dzīvojošais Vilhelms, gan arī Frīdrihs ņēma zināmu dalību Jēkaba audzināšanā, piešķirot nelielas naudas summas uzturam un pieņemot viņam kalpotājus un audzinātājus. Kaut gan Vilhelms bija vēlējies, lai dēls studētu Rostokas Universitātē, kur kādreiz bija mācījies pats, Jēkabs tika nosūtīts uz Leipcīgu, kur studiju finansēšanu uzņēmās Brandenburgas

39 Vispirms zviedru karaspēks okupēja Jelgavas pili 1621. g. oktobrī, paliekot tur gandrīz deviņus mēnešus, bet otrreiz zviedri Jelgavu ieņēma 1625. g. oktobrī, paturot pili līdz pat 1630. g. beigām.

40 Jāpiezīmē, ka 17. gs. 30. gados Emburga (*Annenburg*) bija viena no iemīļotākajām Frīdriha uzturēšanās vietām. E. Henniga apgalvojums (Op. cit., S. 70), ka hercogs Frīdrihs Kuldīgā bijis nepārtraukti no 1636. g. 24. janvāra līdz 1637. g. 15. jūnijam, ir kļūdaini. Patiesībā Frīdrihs bija ieradies Kuldīgā 1636. g. 4. janvārī, paliekot tur līdz jūlija sākumam. Nākamreiz Frīdrihs devās uz Kuldīgu 1637. g. pavasarī.

as a relatively safe place of residence, and Duke Friedrich with Duchess Elisabeth Magdalene were quite frequent guests here. This was especially true of the time when the main residence in Jelgava had fallen into the Swedish hands.³⁹ Although it was stipulated in the “Government formula” that all future Landtags had to be convened every two years in Jelgava, it was impossible because of the war. As a result, half of the Landtags of the 1620s convened in Kuldīga (October 1622, December 1624 and 1625, February 1627). Among other things, in the Landtag of December 1624, a new petition procedure was established, whereby, when the duke was in Courland, the Chancellor had to be present in Kuldīga every two weeks on Wednesdays and Thursdays with at least two advisers, accept applications and respond on behalf of the duke. The same had to be done in Jelgava when the duke resided in Semigallia.

During Duke Friedrich’s life in Kuldīga, one of the post-war Landtags took place in January 1637. It discussed the delegation of nobility envoys to *Seym* in order to prevent any violation of Duke Jacob’s inheritance rights, as claims to Courland had been raised by the brother of the Polish King. Not only the delegates of the political parishes, but also many noblemen were present in person. At that time, none of the dukes were present, since Friedrich was lying ill in Emburga (*Annenburg*),⁴⁰ but Jacob had just returned from his foreign trip, the so-called cavalier’s tour, which he had started at the end of September 1634 and stayed with his uncle. He arrived in Kuldīga in mid-February, when the nobility meeting was over.

Jacob had spent more than eleven years under the care of his mother’s relatives. His childhood passed in the courts of Königsberg and Berlin, but both Wilhelm, who resided in Pomerania and Friedrich took part in Jacob’s upbringing, disbursing small amounts of money for his maintenance expenses, as well as hiring his servants and mentors. Although Wilhelm wanted his son to follow in his footsteps and study at the University of Rostock, Jacob was sent to Leipzig, where the Prince Elector of Brandenburg Georg

39 First, Swedish troops occupied the Jelgava Palace in October 1621, staying there for almost nine months, and for the second time they took Jelgava in October 1625, keeping the castle until the end of 1630.

40 It should be noted that in the 1630s Emburga (*Annenburg*) was one of Friedrich’s favourite places of residence. E. Hennig’s assertion (Op. cit., S. 70) that Duke Friedrich was constantly in Kuldīga between 24 January 1636 and 15 June 1637 is erroneous. In fact, Friedrich had arrived in Kuldīga on 4 January 1636, remaining there until the beginning of July. Next time Friedrich went to Kuldīga in spring 1637.

kūrfirsts Georgs Vilhelms. Leipcigas Universitātē 1623. gada ziemas un vasaras semestros Jēkabs saskaņā ar senām tradīcijām ieņēma goda rektora amatu. Taču tajā pašā gadā hercogs Frīdrihs ierosināja atsaukt Jēkabu atpakaļ uz Kurzemi, lai varētu viņu pienācīgi sagatavot valdnieka amatam hercogistē. Turklāt cīņa par Jēkaba mantošanas tiesībām tolaik vēl ne tuvu nebija galā, tāpēc Frīdrihs uzskatīja, ka prinča klātbūtne savā valstī ir vitāli nepieciešama. Pēc viedokļu apmaiņas tam piekrita gan Vilhelms, gan arī kūrfirsts.⁴¹

Uz Kurzemi Jēkabs devās cauri Mēmelei (tag. Klaipēda), bet nav zināms, vai tālāk viņš brauca pa jūru vai pa sauszemi. Svarīgākais, ka vispirms Jēkaba ceļš veda uz Kuldīgu, kur 1624. gada 12. maijā jaunekli svinīgi sagaidīja pilsētas iedzīvotāji.⁴² Drīz pēc tam Kuldīgas virspilskungu Oto fon Grothusu paaugstināja par oberburggrāfu, bet par jauno virspilskungu kļuva Grobiņas pilskungs Apriķu īpašnieks Heinrihs fon Sakens (*Heinrich von Sacken*, arī *von Osten gen. Sacken*). Viņa iecelšanas dokumentu (*Bestallung*) hercogs Frīdrihs parakstīja Jelgavā 1624. gada 31. jūlijā.⁴³ Saskaņā ar to virspilskungam pienācās raudzīties, lai pils atrastos labā kārtībā, bet nepieciešamības gadījumā jāuzņemas garnizona vadība un jānorīko sardzes. Ikdienā virspilskungam pie sevis bija jāglabā pils atslēgas, kuras jāizsniedz sardzes priekšniekam jeb vahtmeistaram vārtu slēgšanai rītos un vakaros. Tāpat pils vārtus bija jāslēdz arī ēdienreižu laikā. Pili nepieciešamos remontdarbus bija jāsaņāgo ar hercogu. Virspilskungs arī atbildēja par ieroču un municijas krājumu pili. Viņam bija jāvada tiesas sēdes, kā arī jāorganizē Ventas gultnes tīrīšana savā apgabalā. Par savu darbu virspilskungs gadā saņēma 12 000 dālderu lielu algu, vienā dālderī rēķinot 36 poļu grašus, barību astoņiem zirgiem un dzīvokļa apkurei nepieciešamo malku. Viņa apkalpošanai hercogs piešķīra kambarpuiši, staļļa puisi ar zirgu, virtuves puisi, veļas mazgātāju, divus zvejniekus, vienu mednieku, kā arī vienu puisi, kuram bija jāpieved ūdens, kamēr pilskunga vajadzībām netiks ierīkota aka vai ūdens rezervuārs (*Fontain*).

41 Kūrfirsta sarakste ar Kurzemes hercogiem šai jautājumā atrodas Berlīnē Prūsijas Slepējā valsts arhīvā – Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (turpmāk – GStA PK), I Hauptabteilung (turpmāk – HA), Repertorium (turpmāk – Rep.) 9 (Polen), Nr. 7 g 1.

42 LNA LVVA, 640. f., 3. apr., 680. l., 62. lp.

43 Turpat, 554. f., 3. apr., 431. l., 72.–73. lp.

Wilhelm financed his studies. At the University of Leipzig, during the winter and summer semesters of 1623, Jacob was an honorary rector in accordance with ancient traditions. However, in the same year, Duke Friedrich suggested that Jacob be withdrawn to Courland in order to prepare him properly for the position of the ruler of the Duchy. Moreover, the struggle for Jacob's inheritance rights was far from over at that time, so Friedrich believed that the presence of the prince in his country was vital. After an exchange of views, both Wilhelm and the prince-electors agreed.⁴¹

Jacob went to Courland through the Memel (*Memelburg*, present-day *Klaipėda*), but it is not known whether he went by sea or land. Most importantly, Jacob first went to Kuldīga, where on 12 May 1624, the town's residents ceremoniously welcomed the young man.⁴² Shortly afterwards, the Kuldīga Supreme Captain Otto von Grothuss was promoted as Burgrave, but the Grobiņa (*Grobin*) Captain Heinrich von Sacken (a.k.a. von Osten Sacken) was appointed the new supreme captain. His appointment document (*Bestallung*) was signed by Duke Friedrich in Jelgava on 31 July 1624.⁴³ According to it, the supreme captain was to make sure that the castle was in good order, but should take the garrison's leadership and assign watch duties. On a daily basis, the supreme captain had to keep the keys to the castle, which should be given to the chief of the guard (*Wachtmeister*) for closure of the gates in mornings and evenings. Likewise, the gates of the castle had to be closed during meals. The castle's repairs had to be coordinated with the duke. The supreme captain was also responsible for the stockpile of weapons and ammunition in the castle. He had to conduct court hearings and arrange for the cleaning of the Venta River bed in his area. For his work, the supreme captain received a salary of 12,000 thalers, each worth 36 Polish *grosze*, feed for eight horses and firewood for heating his residence. The duke also provided him with a housekeeper, a stable boy with a horse, a kitchen boy, a laundry maid, two fishermen, one hunter, as well as a water boy who had to supply water until a well or a water reservoir (*Fontain*) was installed. The last remark suggests that there were apparently problems with

41 The Prince Elector's correspondence with the dukes of Courland is located in Berlin in the Secret State Archive of Prussia (Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, hereinafter: GStA PK), I Hauptabteilung (hereinafter - HA), Repertorium (hereinafter - Rep.) 9 (Polen), Nr. 7 g 1.

42 LNA LVVA, 640. f., 3. apr., 680. l., 62. lp.

43 Ibid, 554. f., 3. apr., 431. l., 72.–73. lp.

Pēdējā piebilde liek domāt, ka tolaik pilī acimredzot pastāvējušas kādas problēmas ar ūdens apgādi. Interesanti, ka tad, kad 1638. gadā Sakenu virspilskunga amatā nomainīja hercoga Jēkaba padomnieks un Kandavas pilskungs Melhior fon Felkerzāms (*Melchior von Fölckersam, Voelckersamb*), viņam joprojām pienācās ūdensvedējs, bet frāze par akas ierīkošanu viņa iecelšanas dokumentā bija izsvītrota.⁴⁴ Spriežot pēc vēlāka laika dokumentiem, pilī ap šo laiku tika ierīkota jauna vai drīzāk salabota vecā ūdens pievadīšanas sistēma jeb ūdensvads (*Wasserkunst*).

Līdz ar Jēkabu Kuldīgā bieži uzturējās gan hercogs Frīdrihs, gan arī Elizabete Magdalēna. Hercogiene rūpējās par Jēkabu arī laikā, kad Frīdriham valstisku lietu dēļ nācās būt Zemgalē. Taču kara dēļ pilij acimredzot netika pievērsta pienācīga uzmanība, un tās stāvoklis pasliktinājās. Tā, piemēram, 1626. gada jūnijā hercogs Frīdrihs bija saņēmis vēsti no galma maršala Kristofa fon Sakena (*Christoff von Sacken*) par to, ka Kuldīgas pilī hercoga apartamentos iebrukuši griesti. Sakarā ar šīm ziņām Frīdrihs vēstulē Elizabetei Magdalēnai pateicās Dievam par to, ka hercogienei nekas slihts nebija noticis, un solījās dot rīkojumu savest kārtībā ne vien hercoga, bet arī Jēkaba apartamentus, kas arī bijuši ļoti sliktā stāvoklī. Sākotnēji Frīdrihs plānoja, ka Elizabete Magdalēna ar savām galminiecēm ieņems galma maršala istabas, taču, uzzinot, ka tās apsēduši kaitēkļi, pavēlēja viņām ievākties pulkveža Matiasa fon der Rekes (*Matthias von der Recke*) telpās, bet hercogam Jēkabam ieņemt rentmeistara Joahima Mihelsa (*Joachim Michels*) kambari.⁴⁵ Attiecīgu rīkojumu par remontdarbiem hercogs nosūtīja 12. jūlijā,⁴⁶ taču konkrētus datus par veiktajiem remontdarbiem pagaidām nav izdevies atrast.

Pēc pamiera noslēgšanas Altmarkā (poļu val. *Stary Targ*) 1629. gada septembrī karadarbība nomīnāli bija beigusies, taču zviedri joprojām paturēja savās rokās vairākas hercogistes teritorijas, ieskaitot Jelgavas pili. Tāpēc hercoga galms nākamajos gados Kuldīgas pilī pavadīja diezgan daudz laika. Pateicoties ilgstošiem hercoga Frīdriha pūliņiem, Polija–Lietuva 1633. gadā beidzot atzina Jēkaba tiesības

---

44 Turpat, 125. lp.

45 Hercoga Frīdriha vēstule Elizabetei Magdalēnai. Dobeļē, 1626. g. 29. jūnijā. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 207. l., 16. lp.

46 Hercoga Frīdriha vēstule Elizabetei Magdalēnai. Dobeļē, 1626. g. 12. jūlijā. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 207. l., 17. lp.

water supply in the castle at that time. Interestingly, when Sacken was replaced by the Duke Jacob's adviser and Captain of the Kandava Castle Melchior von Fölckersam (*Voelckersamb*) in 1638, he still had a water boy assigned to him, but the phrase about the construction of the well in his appointment document was deleted.⁴⁴ Judging from later documents, the old water supply system (*Wasserkunst*) was replaced, or more probably, repaired in the castle around this time.

Duke Friedrich and Elisabeth Magdalena often stayed with Jacob in Kuldīga. The duchess also took care of Jacob at the time when Friedrich's official affairs led him to Semigallia. However, as a result of the war, the castle apparently did not receive proper attention, and its condition deteriorated. For example, in June 1626 Duke Friedrich received a message from the Court Marshal Christoph von Sacken that the ceiling had collapsed in the duke's residence in Kuldīga Castle. Because of these reports, Friedrich, in his letter to Elisabeth Magdalena, thanked God that nothing bad had happened to the duchess and promised to repair not only the duke's but also Jacob's apartments, which likewise were in very poor condition. At first, Friedrich planned that Elisabeth Magdalene and her court attendants would occupy marshal's rooms, but when he learned that they were infested by pests, he ordered them to move in the premises of Colonel Matthias von der Recke and Duke Jacob to occupy the chamber of treasury master Joachim Michels.⁴⁵ The duke sent a corresponding repair order on 12 July,⁴⁶ but specific information on the performed repairs remains undiscovered.

Following the Truce of Altmark (Polish *Stary Targ*) in September 1629, the war was over in nominal terms, but the Swedes still retained several territories of the duchy, including the Jelgava. Therefore, in the next few years, the duke's court spent quite a lot of time in the Kuldīga Castle. In 1633, as a consequence of the long-term efforts of Duke Friedrich, Poland–Lithuania finally recognised Jacob's right to the throne of the duchy, and on 20 July 1633 in Vilnius he and Friedrich received the Courland–Semigallia fief from the hands of King Vladislav IV of Poland. In autumn, Friedrich handed over to

---

44 Ibid., 125. lp.

45 Duke Friedrich's letter to Elisabeth Magdalena. Dobeļē, 29 June 1626. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 207. l., 16. lp.

46 Duke Friedrich's letter to Elisabeth Magdalena. Dobeļē, 12 June 1626. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 207. l., 17. lp.

uz hercogistes troni, un 1633. gada 20. jūlijā viņš kopā ar Frīdrihu Viļņā saņēma Kurzemes–Zemgales lēni no Polijas karaļa Vladislava IV rokām. Rudenī Frīdrihs nodeva Jēkabam pārvaldīšanai daļu no muižām, kas ietilpa kādreizējos Vilhelma valdījumos, ieskaitot Tukuma, Skrundas, Kandavas un Grobiņas pili.⁴⁷ Taču Kuldīgu Frīdrihs tolaik vēl paturēja sev. Diemžēl arī no 17. gadsimta 30. gadiem par Kuldīgas pili saglabājies pavisam maz dokumentu. Viens no tiem ir hercoga Frīdriha Kuldīgā 1635. gada 26. maijā izdots rīkojums par kāda Heinriha Koha (*Heinrich Koch*) pieņemšanu par Kuldīgas pils baznīcas ērģelnieku (*Schlossorganist*), kuram hercoga galma uzturēšanās laikā bija jāspēlē pils baznīcā trešdienās, svētdienās un svētku dienās, bet hercogpāra prombūtnē – reizi nedēļā.⁴⁸ Tas liecina, ka šajā laikā pils baznīcas ērģeles vēl bijušas kārtībā, atšķirībā no 17. gadsimta 50. gadiem, jo 1653., 1655. un 1656. gada pils inventārijos norādīts, ka ērģeles nav lietojamas.

Izrādot pateicību par troņa mantošanas tiesību atzīšanu, Jēkabam 1634. gada pavasarī nācās ar paša vervētiem karavīriem pievienoties poļiem pie Smoļenskas. Tā paša gada septembra beigās Jēkabs devās ārzemju ceļojumā, no kura, kā jau minēts, atgriezās 1637. gada ziemā. Nākamā gada vasarā hercogs Frīdrihs, vēloties nodrošināties pret jebkādam esošām un eventuālām pretenzijām uz hercogistes troni no ārpuses, padarīja Jēkabu par savu līdzvaldnieku. Vienlaikus Frīdrihs nodeva tiešā Jēkaba rīcībā vēl virkni teritoriju, tostarp arī Kuldīgas pili ar apkaimes muižām, kā arī Ventspils ostu.⁴⁹ Saņemot no Polijas karaļa 1639. gada februārī Viļņā lēņa apstiprinājumu, Jēkabam nācās piekrist divu katoļu baznīcu būvei – Kuldīgā un Jelgavā. Kamēr Jelgavā šādu baznīcu sāka būvēt vien 1643. gadā, Kuldīgā celtniecība sākās jau 1641. gada vasaras sākumā. Šim nolūkam Jēkabam vispirms nācās atpirkt no kuldīdzniekiem vairākas mājas un zemes gabalus pie tirgus (*am Markt*). Saskaņā ar t. s. “Kuldīgas hronikas” ziņām nolīdzinātajā apbūves gabalā 1641. gada 4. jūnijā⁵⁰ katoļu priesteri uzstādīja lielu krustu, bet

47 Hercoga Frīdriha instrukcija par muižu nodošanu Jēkabam. Emburgā, 1633. g. 7. novembrī. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 522. l., 220.–221. lp.

48 Turpat, 554. f., 3. apr., 431. l., 86. lp. o. p.

49 Instrumentum Cessionis. Jelgavā, 1638. g. 19. jūlijā. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 27. l., 12.–13. lp.

50 Neizprotamā kārtā “Kuldīgas hronikā” daudzi datumi tiek sniegti pēc Jūlija kalendāra jeb vecā stila, kaut gan Kurzemes hercogistē to oficiāli nelietoja kopš 1618. g., bet katoļu baznīca no tā atteicās vēl agrāk. Raksta autore šeit un arī turpmāk datējumus pieturas pie Gregora kalendāra jeb jaunā stila.

Jacob a share of the manor houses that were part of Wilhelm’s former domain, including the castle of Tukums, Skrunda (*Schrunden*), Kandava and Grobiņa.⁴⁷ However, Friedrich kept Kuldīga for himself. Unfortunately, very few documents have been preserved about the Kuldīga Castle from the 1630s. One of them is Duke Friedrich’s order issued on 26 May 1635 in Kuldīga to accept Heinrich Koch as an organist (*Schlossorganist*) of the Kuldīga Castle Church, and he had to play at the Castle Church on Wednesdays, Sundays and holidays when the duke was present, and once a week in the absence of the duke.⁴⁸ This proves that at that time the church organ was still operational, unlike in the 1650s, because according to the inventory of equipment of 1653, 1655 and 1656, the organ was out of order.

In the spring of 1634, Jacob had to join the Poles at Smolensk with his own recruited soldiers, in a display of gratitude for the recognition of the right to inherit the throne. By the end of September of the same year, Jacob travelled abroad, and from these travels, as already mentioned, he returned in the winter of 1637. Next summer, Duke Friedrich, desiring to protect himself against any current and eventual outside claims to the throne of the duchy, made Jacob his co-ruler. At the same time, Friedrich handed over to Jacob a number of territories, including the Kuldīga Castle with neighbouring manors, as well as the Ventspils (*Windau*) port.⁴⁹ Upon receiving confirmation of fief from the King of Poland in February 1639 in Vilnius, Jacob had to agree to the construction of two Catholic churches in Kuldīga and Jelgava. While the construction of the church in Jelgava started only in 1643, in Kuldīga the building works were commenced already in early summer of 1641. To this end, Jacob first had to buy from the townspeople several houses and plots of land near the market (*am Markt*). According to the so-called “Kuldīga Chronicle”, on 4 June 1641⁵⁰ Catholic priests installed a large cross in the levelled construction site, but on 6 June a mass was held in a tent set up in the same area, then a ceremonial laying

47 Instruction of Duke Friedrich on the transfer of manors to Jacob. Annenburg, 7 November 1633. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 522. l., 220.–221. lp.

48 Ibid, 554. f., 3. apr., 431. l., 86. lp. o. p.

49 Instrumentum Cessionis. Jelgava, 19 June 1638. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 27. l., 12.–13. lp.

50 Inexplicably, many dates in the “Kuldīga Chronicle” are given according to the Julian calendar or the so-called old style, although it has not been officially used by the Duchy of Courland since 1618, but the Catholic Church abandoned it even earlier. The author of the article here and in the following dates uses the Gregorian calendar or the new style.

6. jūnijā turpat izvietotā teltī tika noturēta mise, pēc tam svinīgi ielika baznīcas pamatakmeni, iemērija ēkas pamatu perimetru, kā arī ieraka skārda plāksni ar tekstu, kas avotā diemžēl netiek citēts.⁵¹

Pēc hercoga Frīdriha nāves 1642. gada 16. augustā Jēkabam, lai kāptu tronī, saskaņā ar 1639. gada investitūras noteikumiem bija jāvienojas ar Polijas karaļa sūtiem komisāriem un vietējo muižniecību. Rezultātā Jelgavā novembrī sanākušajā landtāgā tapa t. s. kompozīcijas akts, kurā cita starpā bija noteikts, ka turpmāk par hercoga rezidenci, resp., galvaspilsētu, uzskatāma tikai Jelgava.⁵² Līdz ar to Kuldīga zaudēja hercogistes otras galvaspilsētas statusu. Tomēr tā joprojām bija svarīgs pārvaldes centrs un iemīļota hercogu uzturēšanās vieta. Par to liecina arī hercoga Jēkaba sākotnējais nodoms rīkot savas kāzas tieši Kuldīgā. Plānojot laulības ar Brandenburgas kūrfirsta Frīdriha Vilhelma (*Friedrich Wilhelm*, 1620–1688) māsu Luīzi Šarloti (*Louise Charlotte*, 1617–1676), viņš izsūtīja ielūgumus vairākiem valdniekiem, aicinot ierasties uz Kuldīgā 1645. gada 25. septembrī paredzētajām svinībām.⁵³ Lai pienācīgi sagatavotos viesu uzņemšanai, pēc hercoga Jēkaba rīkojuma pilī notika dažādi nelieli remontdarbi. Piemēram, tika labotas lielās zāles (*großer Saal*),⁵⁴ hercoga guļamistabas un priekšistabas, ēdamzāles (*Eßsaal*), stūra zāles (*Ecksaal*), mirušā hercoga apartamentu, jaunās alus vārītavas (*new Brawhaus*) un dažu citu telpu durvis, ūdensvadam izgatavotas jaunas caurules, laboti logi un veikti daži citi labojumi.⁵⁵ Darbus uzraudzīja pils sardzes priekšnieks un vienlaikus arī pils pārvaldnieks jeb pilsfogts (*Wachtmeister, Hausvogt*) Heinrihs Dannenbergs (*Heinrich Dannenberg, Dannenberch*). Tāpat kā 1636. gadā, būvējot pirti (*Badstube*) pils teritorijā, arī 1645. un 1646. gada remontiem daļu kokmateriālu hercogs aizņēmas no pilsētas, solot tos kompensēt.⁵⁶

51 LNA LVVA, 640. f., 3. apr., 680. l., 71. lp. o. p.

52 Kompozīcijas akts iespiests: Rummel, Carl von (Hg.). *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759*. Dorpat: Verlag von Franz Kluge, 1851. S. 73–85 (Sammlung der Rechtsquellen Liv-, Ehst.- und Curlands. Bd. II).

53 Sk., piem., Jēkaba vēstuli Dānijas princim Frīdriham. Jelgavā, 1645. g. 6. augustā. [Noraksts]. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 39. l., 17. lp.

54 Šī zāle atradās pret pilsētu vērstā pils spārna augšstāvā, tajā bija ierīkots muzikantu koris un vēl koris trompetes pūtējiem.

55 Būvmateriālu saraksts, kas no Saldus un Skrundas sūtīti Kuldīgas pils remontam. 1645. g. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 9.–10. lp.

56 1645. g. 20. augusta un 1646. g. 16. novembra kvītis par balķu un planku piegādēm Kuldīgas pils vajadzībām. LNA LVVA, 795. f., 1. apr., 10. l., 11., 12., 19. lp. Taču vēl 1651. g. lielākā daļa kokmateriālu nebija kompensēta, par ko liecina rātes sūdzības un hercoga rīkojumi ierēdņiem. Tā 1652. g. 29. janvārī Jēkabs piedraudēja bijušajam Kuldīgas muižas amtmanim Heinriham Heinam (*Heinrich Hein*), ka par savu neizdarību viņam nāksies maksāt no savas kabatas. Sk.: LNA LVVA, 795. f., 1. apr., 10. l., 2., 3., 5., 17. lp.

of the foundation stone took place, the perimeter of the foundation of the building was measured, and a tin plate with an inscription was set up. Unfortunately, the text of the inscription remains unknown.⁵¹

Following the death of Duke Friedrich on 16 August 1642, Jacob had to agree with the commissioners sent by the Polish King and local nobility in order to rise to the throne, pursuant to the 1639 investiture rules. As a result, the so-called Compositional Act was adopted in the Landtag meeting in Jelgava in November, which stated, *inter alia*, that in future, only Jelgava was considered to be the residence of the duke, i.e., the capital of the duchy.⁵² Thus, Kuldīga lost the status of the second capital of the duchy. However, it remained an important administrative centre and a favourite residence for the dukes. This is also evidenced by Duke Jacob's original intention to hold his wedding in Kuldīga. Planning for the marriage with Louise Charlotte (1617–1676), sister of the Prince Elector of Brandenburg Friedrich Wilhelm (1620–1688), he sent out invitations to several rulers to attend the celebrations scheduled for 25 September 1645 in Kuldīga.⁵³ On Duke Jacob's order, various small repairs were carried out in order to prepare for a proper reception of the guests. For example, repairs were to be carried out to the doors of the grand halls (*großer Saal*),⁵⁴ the duke's bedrooms and antechambers, dining-halls (*Eßsaal*), corner halls (*Ecksaal*), the deceased duke's apartment, the new beer breweries (*Brawhaus*), and some other rooms, the water supply system was refurbished with new pipes, windows were mended, and some other repairs were made.⁵⁵ The work was supervised by the chief of the guard and also the Superintendent of the castle (*Wachtmeister, Hausvogt*) Heinrich Dannenberg, Dannenberch. As in 1636, when constructing a bath house (*Badstube*) in the territory of the castle, also in 1645 and 1646 the duke borrowed part of the timber from the city, promising to compensate for the material.⁵⁶

51 LNA LVVA, 640. f., 3. apr., 680. l., 71. lp. o. p.

52 Compositional act, printed: Rummel, Carl von (Hg.). *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759*. Dorpat: Verlag von Franz Kluge, 1851. S. 73–85 (Sammlung der Rechtsquellen Liv-, Ehst.- und Curlands. Bd. II).

53 See, e.g., Jacob's letter to Prince Friedrich of Denmark. Jelgava, 6 August 1645. [Copy]. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 39. l., 17. lp.

54 The hall was located on the upper floor of the castle facing the town, it featured a musician choir and a choir for the trumpeters.

55 List of construction materials sent from Saldus (*Frauenburg*) and Skrunda for the repair of the Kuldīga Castle. 1645. g. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 9.–10. lp.

56 Receipts for deliveries of logs and planks for the needs of Kuldīga Castle of 20 August 1645 and 16 November 1646. LNA LVVA, 795. f., 1. apr., 10. l., 11., 12., 19. lp. However, even in 1651 most of the delivered timber was not compensated, as evidenced by the town council's complaints and the duke's orders to civil servants. Thus, on 29 January 1652, Jacob threatened the former Kuldīga manor superintendent Heinrich Hein that he would have to pay for his misconduct from his pocket. See: LNA LVVA, 795. f., 1. apr., 10. l., 2., 3., 5., 17. lp.

Kuldīgā bija paredzēts uzņemt Brandenburgas kūrfirsta ģimeni, Zviedrijas karalieni atraitni Mariju Eleonoru (*Maria Eleonora*, 1599–1655), kura bija Jēkaba māsiņa mātes līnijā, iespējams, kopā ar meitu Zviedrijas karalieni Kristīnu (*Christina*, 1626–1689), un citas prominentas personas. Hercogs vēlējās sarīkot viesiem atbilstoši krāšņu sagaidīšanu, tādēļ aicināja hercogistes muižniekus ierasties Kuldīgā vai nu sešjūga karietēs, vai arī ar labiem jājamzirgiem, iepriekš paziņojot Kuldīgas virspilskungam par plānoto cilvēku, kariešu un zirgu daudzumu.⁵⁷ Diemžēl Kuldīgai nebija lemts uzņemt toreizējo Eiropas eliti. Kēnigsberga karaliskajiem viesiem bija vieglāk sasniedzama un tika atzīta par piemērotāku svinību vietu. Tā nu 1645. gada oktobra sākumā Jēkabs ar apmēram trim simtiem pavadoņu devās uz Prūsiju, līdz ņemot arī īpaši dresētus zirgus, kam bija jārāda “zirgu balets”. Kāzu svinības Kēnigsbergā sākās 9. oktobrī un ilga 11 dienas. Novembra sākumā jaunlaulātie atgriezās Kurzemē, un Kuldīga bija tā vieta, kur Luīzei Šarlotei tika stādīti priekšā jaunie pavalstnieki. Pagaidām nav atrasti vēstures avoti, kas detalizētāk aprakstītu šo svētku gaitu Kuldīgā, taču var pieņemt, ka bez mielastiem un ballēm arī Kuldīgā tika izrādīts “zirgu balets” un varbūt arī rīkoti bruņinieku turnīri, kas bija ierasta izklaide Eiropas valdnieku galmos, sevišķi kāzu gadījumos. (3. att.) Lielais stallis, kur bija vietas 72 zirgiem, kā arī manēža (*Reithaus*), kas minēti 1645. gada dokumentā,⁵⁸ visdrīzāk bija būvēti jau iepriekšējo hercogu laikā. Bruņinieku spēlēm pie manēžas bija ierīkota arēna (*Rennbahn*) ar divām barjerām un diviem stabiem mērķu uzskāršanai.⁵⁹ Gandrīz droši var teikt, ka Jēkaba laulības atzīmēja ar ugunošanu, kuras laikā šāva raķetes un izgaismoja jaunā pāra vārdus, par ko liecina kādā klētī glabātās un šim nolūkam izmantotās burtu dzelzs formas.⁶⁰ Interesanti, ka 17. gadsimta 50. gadu sākumā, kad hercogs Jēkabs jau bija pārkāpis 40 gadu sliekšni, viņš pavēlēja Kuldīgas pils teritorijā ierīkot

57 Hercoga Jēkaba vēstule Fridriham fon Firstenbergam (*Friedrich von Fuerstenberg*). Jelgavā, 1645. g. 9. augustā. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 39. l., 21. lp.

58 LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 10. lp.

59 Par manēžas vecumu liecina norāde 1656. g. 10. augusta inventārā, ka manēžas mūri pamatīgi sašķiebušies un tos nepieciešams stiprināt ar jaunām stutēm, bet abi arēnas stabi – sapuvuši. LNA LVVA, 6999. f., 2. apr., 1. l., 6. lp.

60 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 9., 11. lp.

Kuldīga was to welcome the Prince Elector of Brandenburg, the widowed Queen of Sweden Maria Eleonora (1599–1655), who was Jacob's maternal cousin, possibly with her daughter Queen of Sweden Christina (1626–1689), and other dignitaries. It was duke's intention to meet the distinguished guests accordingly, therefore he invited the duchy's nobility to arrive in either in six-horse carriages or riding on thoroughbred horses, giving prior notice to the Kuldīga supreme captain about the planned number of people, carriages and horses.⁵⁷ Unfortunately, Kuldīga was not destined to accept the European elite of the time. Königsberg was deemed easier to reach and was recognised as a more suitable place for the celebrations. In early October 1645, Jacob, accompanied by a three hundred people strong entourage went to Prussia, taking with him specially trained horses to perform “horse ballet”. The wedding celebrations in Königsberg began on 9 October and lasted for 11 days. In early November, the newlyweds returned to Courland, and Kuldīga was the place where Louise Charlotte was introduced to her new subjects. No historical sources have yet been found to describe the course of this celebration in Kuldīga in greater detail, but it can be assumed that in addition to the feasts and balls, it featured “horse ballet”, and, most probably, knight tournaments, which was a common entertainment among European rulers, especially in the case of weddings. (Fig.3) The large stable with the capacity of 72 horses, as well as a manège (*Reithaus*) mentioned in the 1645 document,⁵⁸ most likely, had been built in the days of the previous dukes. An arena (*Rennbahn*) was constructed for jousting tournament with two barriers and two poles to hang the targets.⁵⁹ It is almost certain that Jacob's marriage celebrations featured fireworks, during which rockets were set off and the names of the newlyweds illuminated, as evidenced by the iron letter casts stored in a barn for this specific purpose.⁶⁰ Interestingly, in the early 1650s, when Duke Jacob was already in his forties, he ordered a ball-game house (*Ballhaus*) to be built

57 Duke Jacob's letter to Friedrich von Fuerstenberg. Jelgava, 9 August 1645. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 39. l., 21. lp.

58 LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 10. lp.

59 The age of the manège is evidenced by a mention in the 10 August 1656 inventory, according to which the walls of the building were badly slanted and they needed new supports, but both arena poles had rotten. LNA LVVA, 6999. f., 2. apr., 1. l., 6. lp.

60 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 9., 11. lp.

bumbotavu (*Ballhaus*). Tā uzbūvēta blakus manēžai 1652.–1653. gadā.⁶¹ Taču diemžēl arī par bumbotavas izmantošanu tuvākas ziņas avotos nav atrodamas.

Kā jau minēts, Kuldīgas pils bija ne vien galma uzturēšanās vieta, bet arī vieta, kur notika gan augstākās, gan arī pirmās instances tiesas sēdes, kuras parasti tika noturētas priekšpili izvietotajās telpās. Savukārt cietums tolaik atradās pils kastelas daļā, un uz to veda durvis pils vārtu rūmes kreisajā pusē.⁶² Spriežot pēc dažiem Kuldīgas virspilskunga Georga Firksa ziņojumiem, ieslodzījuma apstākļi tajā nebija pārāk smagi un cietumnieki nereti izbēga. Piemēram, 1653. gada augustā sardzes priekšnieka Dannenberga nolaidības dēļ bija izbēdzis kāds noziedznieks, kurš bija apcietināts par zemnieka nogalināšanu, kā arī kalējs, kurš pieķerts, zogot vīnu no hercoga pagraba, un bijis pieķēdēts tikai pie vienas kājas.⁶³ Bet par slavenāko Kuldīgas cietumnieku laikam jāuzskata Jakobs Dimolīns (*Jacob du Molin, du Moulin, Mollihn*). Hercogs Jēkabs viņu 1652. gada rudenī bija nosūtījis uz Gambiju kā kolonijas pārvaldnieku, taču Dimolīna vadītā ekspedīcija tika vien līdz Dānijai, kur hercoga kuģi “Pacietība” (*Patientia*) un “Krokodils” nostāvēja deviņas nedēļas un tad bija spiesti atgriezties atpakaļ. Par nodarīto kaitējumu Dimolīnu sākotnēji tiesāja Ventspilī un 1653. gada vasarā pārveda uz Kuldīgas pili. Kā jau augstāka ranga cietumnieku viņu izvietoja nevis cietumā, bet gan ērtākās telpās – priekšpili virs rentejas, kur viņu lielā skaitā apmeklēja arī pilsētnieki – zināmā mērā tā bija savstarpēja izklaide. Kuldīgā Dimolīnam nācās pavadīt gandrīz divus gadus, bet brīvībā viņš tika pēc tam, kad 1655. gada 27. martā parakstīja solījumu atmaksāt hercogam 1124 dālderus.⁶⁴

Veiganta darbā lasāma arī interesanta informācija, ka hercogs Jēkabs kādā karstā vasarā esot līcis spridzināt Ventas rumbu, lai padarītu upi kuģojamu visā tās garumā. Saskaņā ar Veiganta stāstījumu hercogs esot to uzdevis vārdā neminētam franču inženierim, kurš spridzināšanu sācis kreisā

61 1653. g. 14. maijā sastādītā Kuldīgas pils inventāraprakstā teikts, ka jaunuzmūrētā bumbotava segta ar dakstiņiem un tai nav logu. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 3007. l., 5. lp. Acimredzot ēka domāta visā Eiropā populārajai aristokrātu spēlei, kas bija līdzīga mūsdienu tenisam un skvošam un ko sauca par žedepomu (franču val. – *Jeu de Paume*).

62 Sk., piem., Kuldīgas pils inventāraprakstu. 1653. g. 14. maijā. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 3007. l., 6. lp.

63 G. Firksa vēstules hercogam. Kuldīgā, 1653. g. 11. augustā un 1654. g. 22. aprīlī. LNA LVVA, 581. f., 10. apr., 27. l., 5.–6. lp.; 554. f., 3. apr., 391. l., 38.–40. lp.

64 J. Dimolīna solījums. Kuldīgas pili, 1655. g. 27. martā. LNA LVVA, 581. f., 10. apr., 27. l., 7. lp.

in the territory of the castle. It was built next to the manège in 1652–1653.⁶¹ Unfortunately, however, no more detailed information can be found on the use of ball-game house.

As already mentioned, the Kuldīga Castle was not only a place of residence of the court, but also a venue of both the highest and the first instance court hearings, which were usually held in the premises in the bailey. At that time, the prison was located in a part of the keep, and it was accessed through a door on the left side of the gate of the castle.⁶² Judging from some reports by Kuldīga Supreme Captain Georg Fircks, the incarceration conditions were not too harsh and the prisoners often escaped. For example, in August 1653, due to negligence on the part of the chief of the guard Dannenberg, a criminal imprisoned for killing a farmer had escaped, as well as a blacksmith caught stealing wine from the duke's cellar with only one leg chained.⁶³ The most famous Kuldīga prisoner must be Jacob du Molin (a.k.a. du Moulin, Mollihn). In autumn of 1652, Duke Jacob had sent him to the Gambia to act as a governor of the colony, but his expedition led by du Molin only made it to Denmark, where the duke's ships “Patientia” and “Crocodile” stood for nine weeks and were then forced to return. For the harm caused, du Molin was initially tried in Ventspils and was transferred to the Kuldīga Castle in the summer of 1653. As a senior prisoner, he was not placed in prison, but instead in more comfortable rooms – in the bailey above the treasury, where the townspeople visited him in large numbers – to a certain extent, it was mutual entertainment. Du Molin had to spend almost two years in Kuldīga, and he was released after signing his promise to repay the duke's 1124 thalers on 27 March 1655.⁶⁴

Weigandt's work also contains interesting information about Duke Jacob ordering to blow up the Venta River Rapids waterfall in a hot summer to make the river navigable throughout its length. According to Weigandt's narrative, the duke had assigned the task to an unnamed French engineer who started the blasting on the left bank of the river, and a piece of rock flew into the castle wall with such great force

61 According to a Kuldīga Castle inventory of 14 May 1653, the newly built ball-game house was covered with roof tiles and had no windows. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 3007. l., 5. lp. Apparently, the building was intended for the popular aristocrat game throughout Europe, similar to modern tennis and squash, called *Jeu de Paume*.

62 See, e.g., Inventory of the Kuldīga Castle. 14 May 1653. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 3007. l., 6. lp.

63 G. Fircks's letters to the duke. Kuldīga, 11 August 1653; 22 April 1654. LNA LVVA, 581. f., 10. apr., 27. l., 5.–6. lp.; 554. f., 3. apr., 391. l., 38.–40. lp.

64 Du Molin's promise. The Kuldīga Castle, 27 March 1655. LNA LVVA, 581. f., 10. apr., 27. l., 7. lp.

krasta pusē, un kāds klints gabals ielidojis pils mūrī ar tik lielu spēku, ka satricinājis ne vien mūri, bet arī pašu pili. Līdz ar to radušās bažas par iespējamo tās sabrukšanu, un tāpēc darbi pārtraukti.⁶⁵ Tomēr dokumentos par šādiem hercoga nodomiem un mēģinājumiem nav atrodamā neviena liecība.

Poļu-zviedru kara gadi 17. gadsimta vidū

Tuvojoties poļu-zviedru pamiera termiņa beigām 17. gadsimta vidū, hercogs Jēkabs vēltija lielas pūles abu lielvaru samierināšanai. Taču viņa noorganizētās diplomātisko pārstāvju tikšanās jeb miera kongress Lībekā 1651.–1653. gadā cieta neveiksmi. Drīz vien Kurzemes hercogistes robežu tuvumā kārtējo reizi izcēlās karu virkne, kas vēstures literatūrā atkarībā no atskaites punkta tiek dēvēta gan par I Ziemeļu karu, gan arī par II Ziemeļu karu. Vispirms 1654. gadā karu uzsāka Polija–Lietuva un Krievija, nākamajā gadā Zviedrija iesaistījās cīņā pret Poliju–Lietuvu, bet 1656. gadā – arī pret Krieviju. Hercogam Jēkabam nebija reālu iespēju izveidot stipru armiju, jo muižniecība nevēlējās atteikties no senajām lēņa dienesta tradīcijām. To apliecināja arī pēc Jēkaba rīkojuma sasauktās muižnieku sapulces katrā virspilskunga iecirknī. Kuldīgas pili šādas sanāksmes Georga Firksa vadībā notika 1654. gada 11.–14. oktobrī, kā arī 12. novembrī.⁶⁶ Tādēļ par labāko aizsardzības līdzekli tika atzīta pieturēšanās pie neitralitātes politikas, kuru bija aizsācis vēl Jēkaba tēvocis hercogs Frīdrihs. Izmantojot iesaistīto pušu dažādās intereses, kara pirmajos gados Jēkabam izdevās saglabāt neitrālu statusu, neraugoties uz zviedru un krievu prasībām par Kurzemes pievienošanu vai vismaz formālu pakļaušanos. Tāpat lielvalstīm bija izdevīgi Kurzemes teritoriju izmantot kā diplomātisko kanālu, caur kuru uz Eiropu devās dažādu valstu sūtņi. Kurzemiekiem nācās arī piešķirt brīvas pārvietošanās tiesības cauri hercogistei poļu, lietuviešu un zviedru vienībām un maksāt lielas kontribūcijas naudā un graudā.

Kara gados Kuldīgas pils bija salīdzinoši droša vieta sava ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ, taču bija slikti nocietināta. Tā kā hercoga Jēkaba valdīšanas laikā pilis, izņemot Jelgavu, miera gados nebija

⁶⁵ LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 951. l., 240. lpp. Mūsdienās Ventas labajā pusē redzamais kanāls tapis tikai 19. gs., un tam nav nekāda sakara ar Kurzemes hercogiem.

⁶⁶ LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 601. l., 198.–206. lp.

that it rocked not only the wall, but also the keep. As a result, concerns had been raised about its possible collapse, and the operation was discontinued.⁶⁵ However, there is no documented evidence of such duke's intentions and attempts.

Polish-Swedish War in the mid-17th century

Toward the end of the Polish-Swedish ceasefire in the middle of the 17th century, Duke Jacob made great efforts to reconcile the two major powers. However, his diplomatic meetings or peace congress held in Lübeck, 1651–1653, failed. Soon a series of hostilities broke out near the borders of the Duchy of Courland, which, depending on the reference point, is referred to in literature both as Northern War I and Northern War II. At first, Poland-Lithuania and Russia started war in 1654, Sweden joined the fight against Poland-Lithuania in the following year, and against Russia in 1656. Duke Jacob had no real opportunity to create a strong army, because the nobility did not want to renounce the historical fief service traditions. This was also evidenced by the noblemen's meetings convened on Jacob's order each supreme captain district. Such meetings were held in the Kuldīga Castle under the leadership of Georg Fircks on 11–14 October, as well as on 12 November 1654.⁶⁶ Adherence to a policy of neutrality initiated by Jacob's uncle Duke Friedrich was therefore considered to be the best defence strategy. Taking advantage of the different interests of the warring sides, Jacob managed to maintain a neutral status during the first years of the war, despite Swedish and Russian demands for incorporation or at least formal submission of Courland. It was also advantageous for the major powers to use the territory of Courland as a diplomatic channel, through which the envoys of various countries went to Europe. The Courlanders also had to grant free movement through the Duchy to Polish, Lithuanian and Swedish army units and to pay large contributions in cash and grain.

⁶⁵ LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 951. l., 240. lpp. The present-day canal on the right side of the Venta River was created only in the 19th century, and it has nothing to do with the dukes of Courland.

⁶⁶ LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 601. l., 198., 206. lp.

pastāvīgu garnizonu, bet kārtību uzturēja tikai daži karavīri vai kalpotāji, kara gados piļu aizsardzībai piesaistīja arī apkaimes ļaudis – krodzniekus, mežsargus, medniekus, kā arī dažas citas iedzīvotāju kategorijas. Tāpēc 1655. gada 24. novembrī hercogs Jēkabs deva rīkojumu Kuldīgas virspilskungam Georgam Firksam iecelt jaunu sardzes priekšnieku, pārskatīt ieročus, kā arī rotācijas kārtībā apmācīt apkaimes brīvzemniekus, kalpus un pirtniekus, no kuriem 20 varētu pildīt garnizona funkcijas.⁶⁷ Sardzes priekšnieka amatā Heinrihu Dannenbergu nomainīja leitnants Francis Jūliuss Fenss (*Franz Julius Fenß*), kura pārziņā pili nodeva 1656. gada 10. augustā, bet arī tobrīd sastādītais pils inventārapraksts liecina, ka pils nebija gatava militārai darbībai. Tā, piemēram, tajā bija viens vienīgs bronzas lielgabals, kas bija izvietots mūru iekšpusē konventa vārtu priekšā. Liela daļa ieroču bija nederīgi, bet derīgās pistoles un musketes sakrautas uz diviem gariem galdiem lielajā svētku zālē pils augšstāvā. Pie mūra rumbas pusē stāvošā apaļā Pulvertorņa (*Pulverturm*) apakšējā daļa bija tukša, otrajā stāvā bija sakrauti degļi (*Lunten*), bet augšējā līmenī – 157 lieli un divi mazi lādiņi jeb granātas (*Granaten*). Uz šo torni veda mūrī ierīkotas durvis. Neviens cits tornis nedz mūrī, nedz virs ieejas vārtiem inventāraprakstos nav minēts. Toties pašai pilij uz pilsētas pusi vērstā stūrī bija viens zaļi krāsots tornis, kuru sauca par Zvanu torni (*Glockenturm*), jo tajā atradās pulkstenis, kas skaitīja stundas. Tāpat inventāraprakstos nav minētas nekādas īpašas fortifikācijas būves. Vienīgi gar rietumu (skatoties no Ventas puses) mūri stiepās neliels smilšu valnis, kas acīmredzot bija uzbērts, rokot aizsarggrāvjus vai dīķus.⁶⁸ Kaut ko līdzīgu mūsdienās var redzēt Jaunpilī vai Ēdoles pilī.

1657. gadā Vidzemē un Zemgalē parādījās mērim līdzīga slimība, kuru izplatīja karojošās armijas. Glābjoties no epidēmijas, hercogs Jēkabs 1657. gada vasaras beigās kopā ar ģimeni un galmu pārcēlās uz Kuldīgu, kur palika līdz 1658. gada Jāņiem, Jelgavā ierodoties tikai retumis. Šajā laikā Jēkabs Kuldīgā uzņēma arī dažādus ārvalstniekus, piemēram, angļu sūtni, zviedru un poļu-lietuviešu pārstāvjus utt. Savukārt zviedru aģents Kristiāns Krauze (*Christian Krause*) nodzīvoja Kuldīgā tikpat ilgi,

67 Turpat, 524. l., 159. lp.

68 Turpat, 6999. f., 2. apr., 1. l., 1.-11. lp. Viss uzskaitītais bija atzīmēts arī 1653. un 1655. g. inventārijos.

During the war, the Kuldīga Castle was relatively safe because of its geographical location, but it was poorly fortified. During the reign of Duke Jacob in castles, except the Jelgava Castle, there were no permanent garrisons in peacetime, only a few soldiers or servants maintained order, but during the war the neighbourhood people – tavern owners, foresters, hunters, as well as some other categories of people – were summoned to protect the castles. Therefore, on 24 November 1655, Duke Jacob ordered Supreme Captain of Kuldīga Georg Fircks to appoint a new watch master, to account for weapons, as well as to train the free tenants, servants and bathhouse owners of the neighbourhood on a rotational basis, of which 20 were to be appointed to serve as a garrison.⁶⁷ The chief of the guard Heinrich Dannenberg was replaced by Lieutenant Franz Julius Fenß, to whom the duty was transferred on 10 August 1656. However, the inventory of the castle at that time shows that the castle was not ready for military engagement. For example, it had only one bronze cannon located inside the walls in front of the bailey gates. Most weapons were useless, but the still functioning pistols and muskets were stacked on two long tables in the grand festive hall on the upper floor of the castle. The lower part of the round Powder Tower (*Pulverturm*) was empty, on the second floor there were stacked detonating fuses (*Lunten*), and on the upper level – 157 large and two small charges or grenades (*Granaten*). The tower was accessed through a door in a wall. The inventory contains no mention of any other tower either within the outer wall or above the entrance gate. In the corner facing the town, the keep had a green tower, called the Bell Tower (*Glockenturm*), because it housed a striking clock to sound the hours. Also, there is no mention of any special fortification structures in the inventory. Only a small sand rampart stretched along the western wall (as seen from the Venta River), evidently formed while digging moats or ponds.⁶⁸ Something similar can be seen today in Jaunpils (*Neuenburg*) or at the Ēdole (*Edwahlen*) Castle.

In 1657, a plague-like disease appeared in Livonia and Semigallia, spread by the warring armies. In the end of the summer of 1657, Duke Jacob moved with his family and court to Kuldīga, where he stayed until

67 Ibid. 524., 159. lpp.

68 Ibid. 6999. f., 2. apr., 1. l., 1.-11. lp. All of this was also listed in the inventory of 1653 and 1655.

cik hercoga galms.⁶⁹ No 1658. gada 28. februāra līdz 8. martam Kuldīgā notika hercogistes landtāgs, kurā sprieda par zemes aizsardzības iespējām. Jūnija beigās galms atgriezās Jelgavā, kur hercogs turpināja diplomātiskās aktivitātes – gan lai nosargātu neitralitāti, gan arī lai panāktu karadarbības pārtraukšanu. Tomēr, neraugoties uz visiem pūliņiem, Jēkabam neizdevās izvairīties no kara briesmām. Zviedri pretēji saviem solījumiem nodevīgi uzbruka Jelgavas pilij un 1658. gada 10. oktobra rītā hercogu ar ģimeni saņēma gūstā.⁷⁰ Drīz vien hercogistes teritorija kārtējo reizi kļuva par karalauku. Un atšķirībā no iepriekšējās poļu-zviedru sadursmes šoreiz karš tiešā veidā skāra arī Kuldīgu. Zviedri ātri ieņēma Bausku, Dobeli un virzījās uz rietumiem. Briesmu apstākļos ierēdņi paguva nogādāt daļu hercoga mantu no Kuldīgas uz Mēmeles cietoksni.⁷¹ Taču pašu pili nosargāt neizdevās. 1659. gada 8. janvārī Kuldīgas virspilskungs Georgs Firkss padevās zviedru armijas virspavēlniekam feldmaršalam Robertam Duglasam (*Robert Douglas*), kurš šeit bija ieradies ar galvenajiem spēkiem. Nākamajā dienā parakstīja kapitulācijas aktu, bet 10. janvārī Kuldīgā Duglass izdeva uzsaukumu vietējiem iedzīvotājiem, aicinot izbeigt pretošanos un padoties zviedriem. Pie tam viņš solīja padarīt par brīviem ļaudīm tos zemniekus, kuri sagūstīs un atvedīs kādu pret zviedriem karojošu vietējo muižnieku.⁷² Savukārt Mēmeles cietokšņa komandants Jobsts Fridrihs fon Gēcs (*Jobst Friedrich von Goetz*) ziņoja Brandenburgas kūrfirstam, ka saskaņā ar Firksa izteikumiem galvenais Kuldīgas padošanās iemesls esot tas, ka pili bijis daudz zemnieku, kuri kļuvuši dumpīgi un nav gribējuši cīnīties, bet papildspēki nebija sagaidāmi.⁷³

69 Vairākas 1657.–1658. g. Krauzes vēstules no Kuldīgas saglabājušās Zviedrijā. RA, Krigshistoriska samlingen. Karl X Gustavus krig, M 1308, bez lp. norādes.

70 Neraugoties uz to, ka hercogiene Luīze Šarlote tikai pirms trim nedēļām bija dzemdējusi princi Aleksandru (*Alexander*, 1658–1686), 9. novembrī hercogu ar ģimeni pārveda uz Rīgu, bet 1659. g. augustā – uz Ivangorodas cietoksni. Savukārt virspadomniekus kādu laiku turēja mājas arestā Jelgavā.

71 Piem., hercoga stalla kalpotājs Oto Knēfelds (*Otto Knehfeld*) pēc atgriešanās Kuldīgā 1659. g. 15. janvārī apliecināja, ka nodevis Mēmeles komandantam Jobstam Fridriham Gēcama mantas no Kuldīgas – 198 bruņucepures un bruņu apkakles, kā arī vēl piecas slēgtas kastes, bet pirms viņa ar mantām atbraukušais Jirgens Preiss (*Preuss*) Mēmele saslīmī. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 761. l., 58. lp. Bēgot no kara, uz Mēmeli bija devušies arī daudzi hercogistes iedzīvotāji.

72 R. Duglasa uzsaukuma noraksts. Kuldīgā, 1658. g. 31. decembrī v. st. (1659. g. 10. janvārī j. st.). GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7 f 1, Bl. 54.

73 J. F. Gēca ziņojums. Mēmelē, 1659. g. 15. janvārī. GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7 c 3, Bl. 1, 3.

midsummer of 1658, only occasionally visiting Jelgava. During this time, Jacob also welcomed various foreign visitors in Kuldīga, e.g., English envoy, Swedish and Polish-Lithuanian representatives, and other dignitaries. The Swedish agent Christian Krause lived in Kuldīga for as long as the duke's court.⁶⁹ From 28 February to 8 March 1658, the duchy Landtag took place in Kuldīga, where the protection of the land was discussed. In late June, when the court returned to Jelgava, the duke continued his diplomatic activities aimed both at safeguarding neutrality and bringing an end to hostilities. Despite all efforts, however, Jacob failed to escape the dangers of war. The Swedes, contrary to their promises, treacherously attacked the Jelgava Castle and captured the duke and his family in the morning of 10 October 1658.⁷⁰ Soon, the territory of the duchy once again became a battlefield. And unlike the previous Polish-Swedish hostilities, this time the war directly affected Kuldīga. The Swedes quickly captured Bauska, Dobeles, and moved westward. Civil servants managed to salvage and deliver part of the duke's belongings from Kuldīga to the Memel fortress.⁷¹ However, castle was beyond salvaging. On 8 January 1659, the Kuldīga Supreme Captain Georg Fircks surrendered to the Chief of Swedish Army Field-Marshal Robert Douglas, who had arrived with the main forces. On the following day, the act of capitulation was signed, and on 10 January Douglas issued a statement to the local population of Kuldīga, calling for surrender and an end to the resistance. In addition, he promised to grant freedom to those peasants who would capture and bring in local noblemen still warring against the Swedes.⁷² Meanwhile, Commandant of the Memel fortress Jobst Friedrich von Goetz reported to the Prince Elector of Brandenburg that, according to Fircks, the main reason for Kuldīga's surrender was that there were many farmers in the castle who had become rebellious and did not want to fight, but backup forces were not to be expected.⁷³

69 Several Krause's letters sent from Kuldīga in 1657–1658 have been preserved in Sweden. RA, Krigshistoriska samlingen. Karl X Gustavus krig, M 1308, page number missing.

70 Despite the fact that Duchess Louise Charlotte gave birth to Prince Alexander (1658–1686) only three weeks before, on 9 November the duke and his family were transferred to Riga, but in August 1659 – to the Ivangorod fortress. The chief councillors were held under house arrest in Jelgava for some time.

71 For instance, the duke's stable boy Otto Knehfeld, after returning to Kuldīga on 15 January 1659, confirmed that he handed over the cargo from Kuldīga – 198 helmets and gorgets, as well as five locked chests, while Jurgen Preuss, who arrived before him, bringing the cargo, had fallen ill in Memel. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 761. l., 58. lp. Many of the duchy's inhabitants went to Memel fleeing from the war.

72 Copy of R. Douglas' statement. Kuldīga, 31 December 1658 (Old Style), 10 January 1659 (New Style). GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7 g 1. 54.

73 J.F. Goetz's report. Memel, 15 January 1659. GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7 g 3. 13.

Aizejot no Kuldīgas, Duglass atstāja pili ap pusotru tūkstoši vīru lielu garnizonu sava māšasdēla pulkveža Jakoba Spensa (*Jacob Spens*) vadībā. Atsaucoties uz Kurzemes hercoga Jēkaba un viņa laulātās draudzenes Luīzes Šarlotes lūgumiem, jau 1658. gada oktobrī hercogistes teritorijā bija ienākušas Brandenburgas kūrfirsta sūtītās karaspēka vienības, kas pievienojās poļiem-lietuviešiem. Ciņai saorganizējās arī vietējā muižniecība, kuru vadīja Kabiles īpašnieks un Kandavas pilskungs Adams Bergs fon Karmels (*Adam Berg von Carmel*). Turklāt kurzemnieku rindās iekļāvās arī daudzi zemnieki, kas pretēji zviedru cerībām palika uzticīgi hercogam. Kauju gaitā dažas hercogistes teritorijas gāja no rokas rokā, taču Kuldīgā zviedri palika līdz pat 1659. gada septembrim, pirms tam izturot gandrīz mēnesi ilgu sabiedroto karaspēka aplenkumu. Kuldīgas pilsētu Brandenburgas pulkveži Georgs fon Šēneih (*Georg von Schoeneich*) un Georgs Polencs (*Georg Polentz*) kopā ar Samuela Aleksandra Komorovska (*Samuel Alexander Komorowski*) un Aleksandra Hilarija Polubinska (*Alexander Hilarius Polubinski*) vadītajiem lietuviešiem bija ieņēmuši jau 23. augustā. Tā kā pili bez zviedru karavīriem atradās vēl arī zviedru virsnieku ģimenes un vairāki patvēruma meklētāji, tad pils iemītniekiem ātri vien sāka trūkt pārtikas. Turklāt aplencēji traucēja ūdens padevi pilij, sabojājot dažas ūdensvada caurules. Rezultātā 1659. gada 18. septembrī pulkvedis Spenss noslēdza ar sabiedrotajiem kapitulāciju, kas paredzēja, ka zviedri drīkst brīvi aiziet no Kuldīgas ar savām mantām un ieročiem.⁷⁴ Taču, kad nākamajā dienā zviedri pameta pili, viņiem negaidīti uzbruka lietuvieši un arestēja virsniekus ar ģimenēm, bet ierindniekiem gūsta vietā piedāvāja iestāties lietuviešu dienestā.⁷⁵ Kuldīdzniekiem gan nebija lielas atšķirības, kāds karaspēks "viesojās" pie viņiem – ar laupīšanām nodarbojās visi. Turklāt aizejot sabiedrotie aizdedzināja Kuldīgas pili, par ko hercogistes virspadomnieki 1659. gada oktobrī lielā sarūgtinājumā sūdzējās Brandenburgas kūrfirstam Frīdriham Vilhelmam.⁷⁶

⁷⁴ Kapitulācija jeb akorda punkti. Kuldīgā, 1659. g. 8./18. septembrī. Noraksts. RA, Kriģshistoriska samlingen. Karl X Gustavus krig, M 1308, bez lp. norādes.

⁷⁵ Pateicoties drukātām ziņu lapām jeb avīzēm, par šo notikumu ātri uzzināja Eiropā. Sabiedrotie savu rīcību attaisnoja ar to, ka zviedri arī bieži nav turējuši vārdu, jo tieši tāpat rīkojās attiecībā pret poļu garnizonu Valmierā, pretēji solījumiem apcietināja hercogu Jēkabu utt. Iemeslu uzskaitījums: LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 759. l., 9. lp.

⁷⁶ Vēstulē kūrfirstam, kuru landhofmeistars Frīdrihs Johans fon der Reke, kanclers Melhiors fon Felkerzāms un landmaršals Vilhelms Rumels (*Wilhelm Rummel*) nosūtīja no Kēnigsbergas, viņi norādīja, ka skaistā pils dedzināta pilnīgi veltīgi, jo, izņemot vecu vienkāršu apkārtmūri (*schlechten alten Ring-Maur*), tai nav nekādu nocietinājumu un līdz ar to militāras nozīmes: GSTA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7 f 1., Bl. 102. Līdz ar to neatbilst patiesībai E. Hennig's (Op. cit., S. 78) apgalvojums, ka pils karā palikusi neskartā.

When Douglas left Kuldīga, a garrison of about one and a half thousand men stayed in the castle under the command of his nephew Colonel Jacob Spens. In October 1658, in response to the requests of Duke Jacob and his spouse, Louise Charlotte, troops sent by the Prince Elector of Brandenburg had entered the territory of the duchy joining Poles and Lithuanians. Also, the local nobility started to mobilise under the leadership of the owner of Kabile (*Cabillen*) and Captain of Kandava Adam Berg von Carmel. Moreover, the Courlanders' ranks were joined by many peasants, who, contrary to Swedish expectations, remained faithful to the duke. As several battles took place, some of the duchy's territories were captured and lost by the warring sides, but Swedes remained in Kuldīga until September 1659, enduring a nearly month-long siege of the allied forces. The town of Kuldīga was captured already in 23 August by Brandenburg colonels Georg von Schoeneich and Georg Polentz, together with Lithuanian troops under the leadership of Samuel Alexander Komorowski, and Alexander Hilarius Polubinski. As families of Swedish officers and several asylum seekers were in the castle besides Swedish soldiers, they soon ran out of food. In addition, the sieging side interfered with the water supply to the castle, damaging some of the pipes. As a result, on 18 September 1659, Colonel Spens and the allies accepted capitulation according to which Swedes could freely leave Kuldīga with their belongings and weapons.⁷⁴ However, on the following day, when the Swedes left the castle, they were unexpectedly attacked by Lithuanians who arrested the officers with their families, and soldiers were offered to join the Lithuanian service instead of captivity.⁷⁵ Admittedly, there was no big difference for the people of Kuldīga, which army came or went, because they all plundered the town. Moreover, as they left, allies set fire to the Kuldīga Castle, about which in October 1659 the chief councillors of the duchy complained to Friedrich Wilhelm, Prince Elector of Brandenburg.⁷⁶

⁷⁴ Conditions of capitulation. Kuldiga, 8/18 September 1659. Copy. RA, Kriģshistoriska samlingen. Karl X Gustavus krig, M 1308, page number missing.

⁷⁵ Thanks to printed newsheets or newspapers, the news of the event quickly spread in Europe. The allies justified their actions by the fact that Swedes also often failed to keep their word, e.g., with regard to the Polish garrison in Valmiera, the capture of Duke Jacob, and other matters. List of reasons: LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 759. l., 9. lp.

⁷⁶ In a letter to the Prince Elector sent from Königsberg by the Landsteward Friedrich Johann von der Reke, Chancellor Melchior von Fölkersam and Landmarshal Wilhelm Rumel, they said that the beautiful castle was set on fire in vain because, apart from the old and simple surrounding walls (*schlechten Alten Ring-Maur*), it has no fortifications or military significance: GSTA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7 f 1., Bl. 102. Therefore, E. Hennig's (Op. cit., S. 78) claim that the castle was untouched during the war is not true.

Kuldīgas pils atjaunošana

Nav precīzi zināms, cik lielus postījumus pilij nodarīja zviedri, lietuvieši un ugunsgrēks. Tāpat nav zināms, vai 1660. gada 3. februārī Kuldīgā sanākušie apmēram 30 landtāga dalībnieki savas sēdes noturēja kādā no pils kompleksa vai pilsētas ēkām. Landtāgs ilga tikai vienu dienu, kas netieši arī norāda uz piemērotu telpu trūkumu. Kad hercogs Jēkabs pēc gūsta 1660. gada 8. jūlijā beidzot atgriezās savos valdījumos, vienīgā piemērotā vieta galma izvietojumam bija palikusi Grobiņas pils. Pēc hercoga rīkojuma Kuldīgā drīz vien sākās remontdarbi. Piemēram, 1661. gada 9. februārī hercogs Jēkabs pavēlēja Skrundā Kuldīgas pils spārēm izgatavot 1100 tēstu baļķu, kam bija jābūt 4–5 asis (ap 7–9 m) gariem un 8–9 collas (ap 10–12 cm) bieziem, un šis darbs pieciem namdariem bija jāpaveic 40 dienu laikā.⁷⁷ Pēc dažām dienām hercogs salīga ar Drēzdenes podnieku Mihaelu Branteisu (*Michael Brandteyss*), kurš 1660. gada decembrī bija iebrācis Ventspilī. Līgumā Jēkabs solīja ierīkot Branteisam darbnīcu, apgādāt viņu ar malku un piešķirt brīvu dzīvokli un transportu, kā arī 300 dālderu naudā. Par to viņam bija no paša gādātiem materiāliem jāgatavo hercoga muižām nepieciešamie māla trauki un citi priekšmeti, kā arī jātaisa krāsnis. Līgumā, kas pagaidām tika noslēgts uz vienu gadu, meistars saukts par Kuldīgas podnieku (*Töpffer zu Goldingen*),⁷⁸ un acīmredzot pirmām kārtām viņam bija paredzēts strādāt Kuldīgas pilī. Pavasarī sākās sagatavoto baļķu, spāru un dēļu pievešana pils remontam no Skrundas, Rendas un Turlavas mežiem. Būvniecības vajadzībām Kuldīgas muižas teritorijā ierīkoja kaļķu cepli un kokzāģētavu. 1661. gada 7. septembrī hercogs pavēlēja Kuldīgas muižas pārvaldniekam Frīdriham Hopem (*Friedrich Hoppe*) nojaukt bojāto pils torņa daļu, bet plaisas aizziest ar kaļķi, tāpat tika uzsākti pils dzirnavu remontdarbi.⁷⁹ Tas liecina, ka vismaz daļa pils mūru joprojām bija saglabājusies. Nākamā gada pavasarī pils izbūvei tika pieņemti mūrniekmeistari Hanss Bettgers (*Hans Bettger*)

77 Hercoga Jēkaba rīkojums Skrundas pārvaldniekam. Grobiņa, 1661. g. 9. februārī. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 265. l., 48. lp.

78 Hercoga līgums ar podnieku M. Branteisu. Grobiņa, 1661. g. 19. februārī. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 265. l., 53.–54. lp.

79 Hercoga Jēkaba rīkojums Kuldīgas amtmanim F. Hopem. Grobiņa, 1661. g. 7. septembrī. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 265. l., 123. lp.

Restoration of Kuldīga Castle

The exact damage caused to the castle by the Swedes, Lithuanians, and fire is unknown. It is also not known whether the approximately 30 participants of the Landtag, who convened in Kuldīga on 3 February 1660, held their meetings within the castle complex or in the town. The Landtag lasted only one day, implicitly pointing to the lack of suitable premises. On 8 July 1660, when Duke Jacob finally returned to his domain after captivity, the Grobiņa Castle was the only suitable place to accommodate the court. On the duke's order, repairs soon began in Kuldīga. For example, on 9 February 1661, Duke Jacob ordered the wings of Kuldīga Castle to make 1100 trimmed logs, which had to be 4–5 fathoms (about 7–9 m) long and 8–9 inches (about 10–12 cm) thick, and five Skrunda carpenters had to do this within 40 days.⁷⁷ A few days later, the duke hired a Dresden potter Michael Brandteyss, who had arrived in Ventspils in December 1660. In the contract, Jacob promised to set up a workshop for Brandteyss, to supply him with firewood, and to give him a free apartment and transport, as well as 300 thalers in cash. For this, he had to make clay dishes, other items necessary for the duke's manors, including stoves. In the one-year contract, the master was called the Kuldīga Potter (*Töpffer zu Goldingen*),⁷⁸ and apparently, he was primarily supposed to work in the Kuldīga Castle. In spring, the prepared logs, rafters and boards started to arrive to the castle from the woods of Skrunda, Renda (*Roennen*) and Turlava (*Turlau*). For construction purposes, a lime kiln and sawmill were installed in the territory of the Kuldīga manor. On 7 September 1661, the duke ordered the Kuldīga manor manager Friedrich Hoppe to demolish the damaged part of the castle tower, and to close the cracks with lime, and the repair works of the castle mill also started.⁷⁹ This shows that the castle walls were at least partly still preserved. Next spring, master masons Hans Bettger and Christoph Raffer were hired for the construction of the castle, and they were entrusted with the execution and supervision of masonry works to be performed by

77 Duke Jacob's order to the manor manager of Skrunda. Grobiņa, 9 February 1661. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 265. l., 48. lp.

78 Duke's contract with potter Michael Brandteyss. Grobiņa, 19 February 1661. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 265. l., 53.–54. lp.

79 Duke Jacob's order to the Kuldīga manor manager F. Hoppe. Grobiņa, 7 September 1661. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 265. l., 123. lp.

un Kristofs Rafers (*Christoff Raffer*), kuriem līdz oktobrim tika uzticēta mūrēšanas darbu veikšana un uzraudzība.⁸⁰ Mūrēšanas darbi strauji virzījās uz priekšu, un 1663. gada jūlijā toreizējais virspilskungs Georgs Frīdrihs fon Trankvics (*Georg Friedrich von Tranckwitz*, arī *Dranckwitz*), kurš amatā bija stājies piecus mēnešus iepriekš, ziņoja hercogam, ka viena puse pils ar diviem paviljoniem (*Pavilionen*) jau ir nosepta, bet turpmākajiem darbiem nepieciešamas naglas un dakstiņi, toties ķieģeļu esot tik daudz, ka pietiktu vēl vienai pilij.⁸¹ Trankvica vēstule ir ievērojama ar to, ka tajā pirmo reizi tiek minēti Kuldīgas pils paviljoni. Ar šo terminu Kuldīgā apzīmēja četrstūra torņus pils stūros, kuri labi saskatāmi populārajā Johana Georga Veiganta zīmējumā un minēti arī 1699. gada pils inventāraprakstā.

Vēl pēc dažiem mēnešiem bija nonācis jau līdz iekšdarbiem. Virpošanas un tēlniecības darbiem hercogs Jēkabs piesaistīja Ventspils kuģu būvētavā strādājošo slaveno meistarū Nikolausu Sefrensu (*Nicolaus Seffrenz*, *Söffrenz*), kuram palīgā 1664. gada 29. maijā hercogs pieņēma tēlniekzelli (*Bildhauer Gesell*) Hinrihu Venceli (*Hinrich Wenzell*).⁸² Tāpat kolonnu un pīlāru (*Säulen*) izgatavošanai tika pieņemts virpotājs (*Dreher*) Johans Buhholcs (*Johann Buchholtz*).⁸³ Rudenī viņiem pievienojās vēl viens tēlnieks (*Bildhauer*) Pēteris Ekerts (*Peter Eckerdt*).⁸⁴ Bet vēl pēc nepilna pusgada pilī tika uzsākti krāsosšanas – gleznošanas darbi. To veikšana tika uzticēta Kuldīgas krāsotājam (*Mahler*) Jakobam Graubicam (*Jacob Graubitz*, arī *Kraupitz*). Noslēdzot ar viņu līgumu 1665. gada 3. februārī, hercogs Jēkabs noteica, ka attiecīgie darbi meistaram būs jāveic saskaņā ar tam piesūtītajām skicēm (*Abrissen*) un ka viņam tiks norīkoti divi palīgi.⁸⁵ Tieši šajā laikā Kuldīgas pils interjerā arī parādījās griestu gleznojumi ar kuģu attēliem. Turklāt šādi rotāta bija ne tikai viena zāle, kā parasti tiek pieņemts, bet gan vairākas telpas.

80 Mūrnieku Betgera un Rafera solījums kārtīgi pildīt savus pienākumus. Bez vietas, 1662. g. 26. aprīlī. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 28. lp.

81 G. F. fon Trankvica vēstule hercogam Jēkabam. Kuldīgā, 1663. g. 9. jūlijā. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 17. lp.

82 Hercoga Jēkaba rīkojums. Kuldīgā, 1664. g. 29. maijā. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 49. lp. Pēc diviem gadiem Vencelis no Kuldīgas aizgāja, un hercogs Jēkabs 1666. g. jūlijā izsludināja viņu meklēšanu, jo zellis pametis darbu bez kāda redzama iemesla. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1758. l., 246. lp.

83 Hercoga Jēkaba rīkojums. Kuldīgā, 1664. g. 30. maijā. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 49. lp. o. p.

84 Hercoga Jēkaba līgums ar P. Ekertu. Grobiņā, 1664. g. 7. oktobrī. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 53. lp.

85 Hercoga Jēkaba līgums ar J. Graubicu. Jelgavā, 1665. g. 3. februārī. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 64. lp.

October.⁸⁰ The masonry works progressed rapidly, and in July 1663 the Supreme Captain George Friedrich von Tranckwitz, who had taken office five months earlier, reported to the duke that one half of the castle with two pavilions (*Pavilionen*) had already been roofed, but the subsequent works would require more nails and roof tiles, while the surplus bricks were sufficient to build another castle.⁸¹ Tranckwitz's letter is noteworthy, since it contains the first mention of the pavilions of the Kuldīga Castle. This term in Kuldīga was used to refer to the rectangular towers in the corners of the castle, which can be seen in the popular drawing by Johann Georg Weigandt, also mentioned in the 1699 inventory of the castle.

A few months later, interior repairs started. For woodturning and sculpting, Duke Jacob hired the famous master Nicolas Seffrenz (a.k.a. Söffrenz) from the Ventspils shipyard, to whom a sculptor's apprentice (*Bildhauer Gesell*) Hinrich Wenzell was assigned on 29 May 1664.⁸² Likewise, for the manufacture of columns and pillars (*Säulen*), a woodturning master (*Dreher*) Johann Buchholtz was hired.⁸³ In autumn they were joined by another sculptor (*Bildhauer*) Peter Eckerdt.⁸⁴ Less than six months later, the interior painting and decorative artistry works were commenced. They were entrusted to a Kuldīga painter (*Mahler*) Jacob Graubitz (a.k.a. Kraupitz). Upon signing a contract with him, on 3 February 1665, Duke Jacob stated that the master's work would have to be carried out in accordance with the provided sketches (*Abrissen*) and that two assistants would be assigned to him.⁸⁵ It was during this time that the ceiling paintings depicting ships appeared in the interior of the Kuldīga Castle. Besides, contrary to a widespread misconception, such decorations were made not just in one hall, but in several rooms. According to the 1699 inventory, the ship paintings were made in three

80 Promise of master masons Hans Bettger and Christoph Raffer to duly and completely execute the assumed responsibilities. No location, 26 April 1662. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 28. lp.

81 G. F. von Tranckwitz's letter to Duke Jacob. Kuldīga, 9 July 1663. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 17. lp.

82 Duke Jacob's Order. Kuldīga, 29 July 1664. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 49. lp. Two years later, Wenzell left Kuldīga, and in July 1666 Duke Jacob announced him a wanted man, because he left his job for no apparent reason. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1758. l., 246. lp.

83 Duke Jacob's Order. Kuldīga, 30 May 1664. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 49. lp. o. p.

84 Duke Jacob's contract with P. Eckerdt. Grobiņa, 7 October 1664. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 53. lp.

85 Duke Jacob's contract with J. Graubitz. Grobiņa, 3 February 1665. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 2057. l., 64. lp.

Saskaņā ar 1699. gada inventāraprakstu kuģu gleznojumi bija trijās hercoga un hercogienes apartamentu telpās un otrā stāva zālē, savukārt trešā stāva zāles griestus rotāja uzgleznota zemeslode.⁸⁶

Pils izbūve tika pabeigta 60. gadu beigās. Līdz ar to seno ordeņa laiku trīs stāvus augsto pili nomainīja modernāka četrstāvu celtne, kas visumā saglabāja kastelas formu. Tagad pili papildināja vēl viens stāvs, kurā bija izbūvētas 18 telpas, kā arī jau pieminētie nelielie torņi pils stūros jeb paviljoni. Pāri dakstiņu jumtam slējās 19 skursteņi. Lietus ūdens novadišanai tika ierīkotas renes, kas augšā bija dekorētas ar 16 zeltītiem apaļas formas rotājumiem (*Knöpfen*) un lauru lapu vītņēm (*Lorbeer-Kränzen*). Atšķirībā no iepriekšējā perioda pils apakšējā daļā vairs netiek pieminētas arkas (*gewölbte Schwiebogen*). Tomēr, tāpat kā iepriekš, apakšējo jeb pamatstāvu izmantoja dažādām saimnieciskām vajadzībām, bez tam tur bija ierīkots arī arsenāls (*Rüstcammer*), kas pirms tam atradās atsevišķā ēkā priekšpili. Pils otrajā stāvā atradās dažādām amatpersonām ierādītās telpas, zāle, kuras griesti bija pārvilkti ar linaudumu, kas apgleznots ar kuģiem, pils baznīca un t. s. Reformātu zāle (*Reformierte Saal*), kur dievkalpojumus noturēja hercogiene un kalvinistu ticībai piederīgie galminieki. Trešajā stāvā bija hercogam un hercogienei domātie apartamenti, lielā zāle, kuras griestus rotāja kuģu attēli, un vēl viena zāle, kuras griesti bija apvilkti ar linaudumu un apgleznoti ar zemeslodes sfērām (*Weltkugel*). Savukārt ceturtajā stāvā atradās iepriekš pieminētās 18 telpas, kuru interjers bija salīdzinoši vienkāršs un kas acīmredzot bija paredzētas apkalpojošajam personālam galma vizišu laikā. Ēkas stāvus iekšpusē savienoja vītņu kāpnes, kas bija sarkani krāsotas un ar koktēlnieku veidotiem virpotiem treliņiem un margām. No ārpuses uz pils dzīvojamo stāvu veda akmens kāpnes ar 14 pakāpieniem. Visumā saglabājās arī priekšpils komplekss ar virspilskunga telpām, manēžu, lielo stalli un citām saimniecības ēkām, ieskaitot dzirnavas. Tāpat joprojām stāvēja Pulvertornis. Toties bumbotava vairs netika atzīmēta. Interesanti, ka pils laukumā esošā strūklaka

86 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 24.–26. lp. Nekur gan nebija teikts, ka gleznoti bija Ventspili būvētie kuģi. Šo pieņēmumu pirmais izteica J. G. Veigants. Tomēr neiespējami tas nav. Toties Oto fon Mirbaha (*Otto von Mirbach*) par gleznojumu autoru uzdots maksliņeks Eihhorns (*Eichhorn*) ir absolūts fantāzijas auglis.

rooms of the duke and duchess's apartments, and in the hall on the second floor, while the ceiling of the third floor was decorated with a painted globe.⁸⁶

The repairs of the castle were completed in the late 1660s. As a result, the three-storey historical castle of the order was replaced by a more modern four-storey building, which generally preserved the shape of the original keep. The castle was supplemented with another floor, which housed 18 rooms, as well as the previously mentioned small towers or pavilions in the corners of the castle. 19 chimneys rose above the clay tile roofing. In order to drain the rainwater, gutters were installed, decorated with 16 gold-plated round ornaments (*Knöpfen*) and laurel leaf threads (*Lorbeer-Kränzen*). In contrast to the previous period, there is no mention of arches or vaults (*gewölbte Schwiebogen*) in the lower part of the castle. However, as before, the lower or ground floor was used for various economic purposes; besides, there was also an arsenal (*Rüstcammer*), which was previously located in a separate building in the bailey. The second floor of the castle contained the premises assigned to various officials, a hall with ceilings covered with linen cloth with paintings of ships, the castle church and a so-called Reformist Hall (*Reformierte Saal*), where church services were held for the duchess and Calvinist courtiers. The third floor accommodated the apartments for the duke and duchess, a large hall with a ceiling decorated with drawings of ships, and another hall, the ceiling of which was covered with linen fabric and painted with the semi-spheres of the globe (*Weltkugel*). On the fourth floor, there were 18 rooms mentioned above, the interior of which was relatively simple and apparently intended for the service staff during court visits. The floors of the building were connected by spiral stairs on the inside, which were painted red and decorated with sculpted wood railings and banisters. From the outside, stone stairs with 14 steps led to the residential floor of the castle. In general, the bailey complex with the premises of the supreme captain, manège, the large stable and other auxiliary buildings, including mills, were preserved. The Powder Tower was likewise preserved. However, the ball-game house was

86 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 24., -26. lp. It has never been proven that the paintings depict ships built in Ventspils. This assumption has been first stated by J. G. Weigandt. It has been neither proven nor disproved. However, Otto von Mirbach's claim that the author of the paintings was Eichhorn is a proven fabrication.

vai pumpis ar apaļu koka ūdenstilpni, kas nefunkcionēja 50. gados, tādā pašā stāvoklī bija vēl arī 1699. gadā. Šajā laikā ūdens ieguvei bija no laukakmeņiem izmūrēta jauna aka (*Brunn*).⁸⁷

Hercoga Jēkaba dzīves pēdējos gados Kuldīgas pili risinājās gan remontdarbi, gan arī tika papildināts dekors. Dažādus postījumus nereti nodarīja vētras, piemēram, 1675. gada sākumā bija bojāti vairāki jumti, bet 1678. gada beigās vētra izsita vairākus pils logus, tādas pašas nelaimes piemeklēja pili arī vēlākos gados. Paralēli jumta remontam 1675. gada februārī pili strādāja arī vārdā nenosaukts ģipša lējējs (*Giebsgiesser*), kurš gatavoja dažādas skulptūras. Kā hercogam ziņoja kapteinis Gerhards Bloks (*Gerhard Block*), kura pārziņā tolaik atradās pils, meistars esot labs, bet strādājot ļoti lēni un līdz šim izgatavojis vien lauvas un lāča skulptūras, kā arī Dānijas karaļa bisti. Savukārt galdnieks Jēkabs taisa puķupodu, kuru paredzēts izlikt pavasarī, un tas vēl jākrāso.⁸⁸ Jāpiezīmē, ka dekoratīvie puķupodi tika izmantoti arī jumtu rotāšanai.⁸⁹

Šajā laikā Rietumeiropā risinājās kārtējie savstarpējie kari, un Zviedrija bija nonākusi militārā konfliktā ar Brandenburgū-Prūsiju un Dāniju. 1677. gada beigās Zviedrijas karalis vērsās pie hercoga Jēkaba ar lūgumu ļaut zviedru armijai no Vidzemes iziet cauri Kurzemes hercogistes teritorijai uz Austrumprūsiju. Tā kā šāds caurgājiens varēja radīt briesmas hercogistei, Jēkabs izsludināja lēņa karaspēka skates, kā arī lika pēc iespējas nodrošināt svarīgākās pilis. Sekojot rīkojumam, toreizējā virspilskunga Frīdriha Heinriha Korfa (*Friedrich Heinrich Korff*) vadībā Kuldīgas pils vārtu priekšā blakus sardznei jeb kordegardei (*Corte Gar, Cortegarde*)⁹⁰ tika izbūvētas divas baterijas (*Battereyen*) lielgabalu izvietošanai.⁹¹ Apsekojot pili 1699. gada aprīlī pēc hercoga Ferdinanda (*Ferdinand, 1655–1737*) rīkojuma, komisāri konstatēja, ka viena baterija ir

87 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 23.–37. lp.

88 Kapteiņa G. Bloka ziņojumi hercogam. Kuldīgas pili, 1675. g. 6. februārī, 1678. g. 10. decembrī. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 23., 31. lp.

89 Piem., 1690. g. Kuldīgas krāsotājs Johans Karls Graubics, iepriekš pieminētā Jakoba Graubica dēls, bija atjaunojis krāsotājumus 14 uz jumta saliktiem puķupodiem. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 81. lp.

90 Kordegarde pirmo reizi minēta 1656. g. 10. augusta inventārā, taču tai nav sniegts nekāds apraksts. Iespējams, ka tolaik tā vēl nebija pabeigta.

91 Kuldīgas muižas pārvaldnieks 1678. g. 10. maijā ziņoja hercogam, ka ziemā muižas zemnieki pēc virspilskunga rīkojuma pieveduši pilij ne tikai malku, bet arī 240 baļķus bateriju būvei. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 28. lp.

no longer documented as an existing building. Interestingly, the fountain or pump in a water body within a round wooden enclosure in the castle square, which did not function in the 1650s, in 1699 remained in the same poor condition. During this time, a new well (*Brunn*) was built from stone.⁸⁷

During the last years of Duke Jacob's life, the Kuldīga Castle underwent repairs and upgrading of decorative elements. Various damages were often caused by storms, for example, in early 1675 several roofs were damaged, but in late 1678 the storm broke several windows of the castle. The castle suffered similar impairments in the years to come. Along with the roof repairs, in February 1675, an unnamed gypsum casting master (*Giebsgiesser*) was hired, to make various sculptures. As reported to the duke by Captain Gerhard Block, who was in charge of the castle at the time, the master was good, but very slow, and thus far had only made sculptures of a lion and a bear, as well as a bust of the King of Denmark. The carpenter Jacob, on the other hand, was making a flowerpot to be displayed in the spring, and it still had to be painted.⁸⁸ It should be noted that decorative flowerpots were also used for roof decoration.⁸⁹

During this period, the Western Europe was quite turbulent, and Sweden was at war with Brandenburg-Prussia and Denmark. In late 1677, the King of Sweden approached Duke Jacob with a request to allow the Swedish army to pass through the territory of the Duchy of Courland from Livonia to East Prussia. Since such a passage could present a danger to the duchy, Jacob announced parade of the fief army and ordered to reinforce the most important castles as much as possible. Following the order, two artillery batteries (*Battereyen*)⁹⁰ were built in front of the castle gates next to the guardhouse (*Corte Gar, Cortegarde*)⁹¹ under the leadership of the Supreme Captain Friedrich Heinrich Korff. The surveying of the castle in April 1699

87 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 23., -37. lp.

88 Captain Gerhard Block's reports to the duke. Kuldīga castle, 6 February 1675, 10 December 1678. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 23., 31. lp.

89 For example, in 1690, Kuldīga painter Johann Karl Graubitz's, son of the previously mentioned Jacob Graubitz, had repainted 14 flower pots on the roof. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 81. lp.

90 On May 10, 1678, the Kuldīga manor manager reported to the duke that during the winter peasants had brought to the castle not only firewood, but also 240 logs for the construction of batteries. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 28. lp.

91 The Guardhouse was mentioned for the first time in the inventory of 10 August 1656, but no description was provided. It may not have been completed at that time.

satrūdējusi (*verfault*), bet otra vēl lietojama.⁹² Un nekādi citi nocietinājumi, izņemot vecos mūrus, tā laika dokumentos netiek pieminēti. Līdz ar to jāsecina, ka Kuldīgas novadpētnieka Fromholda-Treija 1934. gadā zīmētā pils nocietinājumu sistēma ap 1680. gadu kopumā neatbilst realitātei. (6. att.)

Rezidences pastāvēšanas pēdējais posms

Arī hercogam Frīdriham Kazimiram (*Friedrich Casimir*, 1650–1698), kurš pārņēma Kurzemes hercogistes troni pēc hercoga Jēkaba nāves 1681. gada 31. decembrī, Kuldīga bija viena no iemīļotām vietām. Taču par 17. gadsimta 80. gadiem pagaidām iegūts pavisam maz informācijas. Zināms, ka, piemēram, 1683. gada vasarā Saldus namdaris Viļums Buks (*Willum Buck*) strādājis pie viena no pils tiltiem, bet kāds Grenču mūrnieks (*Grentzischer Maurer*) labojis jumtus.⁹³ Kad 1685. gadā hercogs Frīdrihs Kazimirs organizēja ekspedīciju uz Tobāgo, Kuldīga tika izvēlēta par vietu, kur pirms došanās uz Ventspili pulcējās savervētie karavīri, kas pavadīja te nepilnu pusgadu.⁹⁴ (5. att.) Turklāt oktobrī uz vairākām nedēļām Kuldīgā bija ieradies arī pats hercogs, kad te pēc Kurzemes hercogistes un Piltenes apgabala ūnijas noslēgšanas norisinājās pirmais no Piltenes apgabala landtāgiem. Iespējams, ka Frīdrihs Kazimirs atradās Kuldīgā arī laikā, kad te tika sasaukti nākamie Piltenes apgabala landtāgi, – 1686. gada februārī, oktobrī un decembrī, 1687. gada septembrī, kā arī 1688. gada janvārī, maijā un oktobrī.⁹⁵

Kad 1690. gada maija beigās Frīdrihs Kazimirs, kurš pirms nepilniem diviem gadiem bija zaudējis savu pirmo laulāto draudzeni Sofiju Amēliju (*Sophie Amelie*, 1650–1688), devās uz Eiropu, Kuldīgā

92 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 35. lp.

93 Kapteiņa G. Bloka kvīts par produktu izsniegšanu pilī strādājušajiem amatniekiem. Kuldīgā, 1683. g. 10. decembrī. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 35. lp.

94 Ekspedīcijas vadītāja kapteiņa Bartolda Oto Šmolla (*Barthold Otto Schmoll*) kvīts par naudas saņemšanu no Kuldīgas muižas pārvaldnieka Eberharda Johana fon Sakena (*Eberhard Johann von Sacken*) karavīru uzturam. Kuldīgā, 1685. g. 4. jūlijā – 27. septembrī. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 1470. l., 81.–85. lp. Karavīri šim pasākumam tika vervēti galvenokārt ārzemēs. Ekspedīcija ceļā devās 1686. g. sākumā no Ventspils.

95 Saskaņā ar 1685. g. 22. septembrī noslēgto Kurzemes hercogistes un Piltenes apgabala ūniju turpmāk Piltenes landtāgus sasauca hercogs, taču par to norises vietu tika noteikta Kuldīga, nevis Jelgava. Atšķirībā no hercogistes landtāgiem Piltenes landtāgi varēja sanākt pat vairākas reizes gadā, taču parasti notika īsāku laiku – 3 līdz 7 dienas. Tajos piedalījās arī hercoga pārstāvji un nereti arī paši hercogi. Kuldīgā landtāgi tika sasaukti līdz 1717. gadam. Taču, vai tie notika pili vai kādā citā vietā, paliek nenoskaidrots. Piltenes landtāga materiālus sk. LNA LVVA 644. fondā.

on the order of Duke Ferdinand (1655–1737), the commissioners found that one battery had decayed (*verfault*) and the other one was still usable.⁹² No fortifications other than the old walls are mentioned in the documents of the time. Thus, one can conclude that the castle fortification system around 1680, as drawn by the local historian Fromhold-Treu in 1934, does not reflect the reality of that time. (Fig.6)

Last years of the dukes' residence

Duke Friedrich Casimir (1650–1698), who took over the throne of the Duchy of Courland after the death of Duke Jacob on 31 December 1681, regarded Kuldīga as one of his favourite places. However, very little information is available about the 1680s. It is known, for example, that in the summer of 1683 Saldus carpenter Willum Buck worked on one of the bridges of the castle, but a Grenči mason (*Grentzischer Maurer*) repaired roofs.⁹³ When Duke Friedrich Casimir organised an expedition to Tobago in 1685, Kuldīga was chosen as the place where the recruited soldiers spent almost half a year before going to Ventspils.⁹⁴ (Fig.5) Moreover, the duke himself visited Kuldīga for several weeks in October, when the first of Piltene district Landtags took place there after the conclusion of a union between the Duchy of Courland and Piltene (*Piltene*) district. Friedrich Casimir may have been present in Kuldīga at the time of the convening of the following Piltene district Landtags in February, October and December 1686, September 1687, and January, May and October 1688.⁹⁵

When Friedrich Casimir, who lost his first spouse Sophie Amelie (1650–1688) less than two years ago, went to Europe in late May 1690, his eldest daughters Maria Dorothea (1684–1743) and Eleonora

92 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 35. lp.

93 Captain G. Block's receipt for products distributed to the craftsmen working in the castle. Kuldīga, 10 December 1683. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 35. lp.

94 Receipts of the captain and leader of the expedition Barthold Otto Schmoll for receiving money from Kuldīga manor manager Eberhard Johann von Sacken for the maintenance of soldiers. Kuldīga, 4 July – 27 September 1685. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 1470. l., 81.–85. lp. Soldiers for this event were recruited mainly abroad. The expedition departed from Ventspils in early 1686.

95 According to the union between the Duchy of Courland and Piltene district signed on 22 September 1685 the duke convened the Piltene Landtags, but they were held in Kuldīga rather than Jelgava. Unlike the Landtags of the Duchy, the Landtags of Piltene could convene several times a year, but usually for a shorter period of 3 to 7 days. Representatives of the duke and often the dukes themselves took part in the meetings. Kuldīga hosted Landtags until 1717. However, whether they took place in the castle or elsewhere, remains unclear. Piltene Landtag documents, see. LNA LVVA 644.

mājvietu rada viņa vecākās meitas – Marija Doroteja (*Maria Dorothea*, 1684–1743) un Eleonora Šarlote (*Eleonora Charlotta*, 1686–1748). Princešu un aprūpētāju apgādei no apkārtējām hercoga muižām bija jāpiegādā nepieciešamie pārtikas produkti.⁹⁶ Vispirms uz Kuldīgu Frīdrihs Kazimirs atveda arī savu otro sievu Brandenburgas–Prūsijas princesi Elizabeti Sofiju (*Elisabeth Sophie*, 1674–1748), ar kuru bija apprecējies Berlīnē 1691. gada aprīlī. Svinīgā jaunlaulāto sagaidīšana Kuldīgā notika 1691. gada 12. jūlijā.⁹⁷ Svarīgajam notikumam par godu pilsētnieki uz sava rēķina uzbūvēja goda vārtus triumfa arkas veidolā ar četrām doriešu kolonnām, rotātus ar antīko romiešu dievību tēliem un zelta burtiem rakstītiem dzejiskiem apsveikumiem latīņu valodā. Ielas bija dekorētas ar jaunām eglītēm, un kortežas ierašanos pavadīja bungu un trompešu skaņas un lielgabalu salūts.⁹⁸

Līdztekus dažādām svinībām un izpriecām hercogs ar hercogieni vairāk nekā divus mēnešus baudīja arī Kuldīgas pils dārza jaukumus un nestos augļus. Ap to laiku vai nedaudz iepriekš vecais pils dārzs ticis paplašināts un tam tuvumā ierīkots briežu dārzs (*Thiergarten*). Dārzs iedalījās augļu, izpriecu un virtuves dārzā (*Baum-, Lust- und Küchen Garten*). Starp augļu kokiem, kuri auga visās dārza daļās, visvairāk bija dažādu šķirņu ķiršu, tāpat bija arī ābeles un bumbieres, bet nebija plūmju. Izpriecu dārzā bija pieci garāki smiltīm kaisīti celiņi un tos šķērsoja seši īsāki. Pavasarī tajā ziedēja narcises un tulpes, diemžēl par citām puķēm ziņu nav. Bez tam dārzā bija jāņogu un ērkšķogu krūmi, avenāji, ligustri un ceriņi. Dārza teritorijā bijuši arī vairāki nelieli dīķi, kuros mitušas vien mazas karūsas.⁹⁹ Kopš 17. gadsimta 90. gadu sākuma par Kuldīgas hercoga dārzu rūpējās dārznieks Jakobs Šulcs (*Jacob Schultz*), kuram no Kalnamuižas bija norīkoti palīgi.

Arī turpmāk hercogs gandrīz ik gadu viesojās Kuldīgā, izņēmums, šķiet, bija 1696. gads, kad Frīdrihs Kazimirs un Elizabete Sofija bija devušies ceļojumā uz ārzemēm. Ilgstošāka galma vizīte

96 Virspadomnieku rīkojums. Jelgavā, 1690. g. 21. augustā. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 2908. l., 122. lp.

97 Sagaidītāju procesijas dalībniekus, ko savā grāmatā uzskaita E. Hennigs (Op. cit., S. 81, 82), viņš ar dažām neprecizitātēm pārņēma no J. G. Veiganta manuskripta. Sīkāks saraksts saglabājies arhīvā: LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 136. l., 25.–27. lp.

98 Turpat, 951. l., 319.–322. lpp. No Kuldīgas uz Jelgavu jaunlaulātie izbrauca 1691. g. oktobra sākumā.

99 Diezgan virspusējs dārza apraksts 1699. g. aprīļa inventārijā. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 59.–61. lp.

Charlotta (1686–1748) settled in Kuldīga. The duke's manors from the surrounding area were tasked with the supply of food for the needs of the princesses and their servants.⁹⁶ First, Friedrich Casimir brought to Kuldīga his second wife Princess of Brandenburg-Prussia Elizabeth Sophie (1674–1748), married in Berlin in April 1691. The ceremonial welcome of the newlyweds in Kuldīga took place on 12 July 1691.⁹⁷ In celebration of the important event, the townspeople built an honorary gate in the form of a triumph arch with four Doric columns, decorated with images of antique Roman deities and poetic greetings in gold letters in Latin. The streets were adorned with new spruce trees, and the procession's arrival was accompanied by the sounds of drums and trumpets, and a salvo of cannons.⁹⁸

In addition to various celebrations and amusements, the duke and duchess also enjoyed the delights and fruits of the Kuldīga Castle garden for over two months. Around that time, or slightly earlier, the old castle garden had been expanded and a deer garden (*Thiergarten*) was opened near it. The garden was divided into three parts – an orchard, leisure and kitchen garden (*Baum-, Lust- und Küchen Garten*). Among the fruit trees that grew in all parts of the garden there were cherries of different varieties, apple trees and pears, but there were no plums. There were five longer sand paths in the leisure garden, and six shorter paths that crossed them. In spring, it had blooming daffodils and tulips. Unfortunately, there is no data on other flowers. In addition, the garden contained currant and gooseberry bushes, raspberries, privets and lilacs. There had also been several small ponds in the garden area, with small crucian carps.⁹⁹ Since the early 1690s, Jacob Schultz, the duke's gardener was in charge of the maintenance of the garden together with assigned assistants from Kuldīga manor or Kalnamuiža.

In the following years, the duke visited Kuldīga almost every year, with the exception of 1696, when Friedrich Casimir and Elisabeth Sophie travelled abroad. A longer-term court visit was recorded

96 Chief councillors' order. Jelgava, 21 August 1690. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 2908. l., 122. lp.

97 The description of the welcome procession participants listed in the book by E. Hennig (Op. cit., S. 81, 82), is borrowed from the manuscript by J. G. Weigandt. a more detailed list is available in the archive: LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 136. l., 25.–27. lp.

98 Ibid, 951. l., 319.–322. lpp. The newlyweds departed from Kuldīga to Jelgava in early October 1691.

99 A rather superficial description of the garden in April 1699 inventory. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 59.–61. lp.

avotos fiksēta 1695. gadā, kad Frīdrihs Kazimirs uzturējās šeit no marta beigām līdz jūnijam, kā arī tā paša gada novembrī. Būdams šeit, hercogs 1695. gada 20. maijā apstiprināja Kuldīgas pilsētas kārtības likumus (*Bauer-Sprake*).¹⁰⁰ Protams, ka tad, kad pili uzturējās hercoga ģimene un galminieki, pils interjeri ieguva barokālu spožumu, jo maltišu laikā lietojamās sudrablietas un kristālu, smalkos galdautus un salvetes, gultas piederumus un pat daļu mēbeļu un tapešu parasti pārvadāja no pils uz pili. Reizēm kaut ko no atvestā atstāja arī uz ilgstošāku laiku. Galmam aizbraucot, telpas ar vērtīgāko iekārtu tika aizslēgtas un aizzīmogotas. Periodiski kādas mantas atkal nosūtīja turp, kur atradās galms. Piemēram, 1696. gada 12. maijā Kuldīgas tiesas sekretāram Jodokāram Ādolfam Hollenhāgenam (*Jodocar*, arī *Jodocus Adolf Hollenhagen*) kopā ar hercoga atsūtīto sulaini Ludvigu Orbello (*Ludwig Orbello*) tika pavēlēts atvērt dažas pils telpas un sulainim izsniegt hercogienei nepieciešamo vatēto segu sarkanā zīda pārvalkā, divus dučus damasta salvešu un linaudumu, kur to visu ietīt. Par izņemtajām lietām sekretāram bija jā sastāda atsevišķs saraksts un telpas pēc tam atkal jāaizzīmogo.¹⁰¹ Kuldīgas pili atradās arī daļa no hercogu gleznu kolekcijas, kas, iespējams, arī bija speciāli atvesta uz pili 1695. gadā, vai varbūt tā bija atstāta vēl 1691. gadā kā Elizabetes Sofijas pūra daļa. Kopumā 35 gleznas, kurās bija attēloti dažādi antīkās vēstures un ikdienas sižeti, ainavas un klusās dabas, glabājās t. s. lielajā zālē, bet 1696. gada 15. oktobrī saskaņā ar hercoga rīkojumu tika pārvietotas uz citu ērtāku telpu (*in eine andere bequeme Gemach*), kura tāpat tika aizzīmogota.¹⁰²

Hercoga prombūtnē pili pastāvīgi uzturējās tikai dažas amatpersonas. Virspilskungiem izdalītie apartamenti joprojām atradās priekšpilī, taču viņi parasti ieradās uz tiesas sesijām, bet pārējā laikā uzturējās galvenokārt savās muižās vai citos īpašumos. Līdz savai nāvei 1696. vai 1697. gadā pili pārraudzīja vēl 70. gados ieceltais kapteinis Gerhards Bloks, kuram vismaz no 1691. gada palīdzēja sardzes priekšnieks Jakobs Rumpe (*Jacob Rumpe*), kurš vienlaikus strādāja arī par galdnieku. Naktīs

100 Viens no norakstiem atrodas: LNA LVVA, 4038. f., 2. apr., 2197. l., 154.–167. lp.

101 Hercoga rīkojums sekretāram Hollenhāgenam. Skrunda, 1696. g. 12. maijā. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 175. l., 30. lp. Rīkojums tika izpildīts nākamajā dienā.

102 Tiesas sekretāra Hollenhāgena sastādīts gleznu un citu pārvietoto mantu saraksts. Kuldīgas pili, 1696. g. 15. oktobrī. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 175. l., 34.–36. lp.

in 1695, when Friedrich Casimir stayed in Kuldīga from the end of March to June, as well as in November of the same year. While visiting, the duke approved the Kuldīga Town Laws (*Bauer-Sprake*) on 20 May 1695.¹⁰⁰ Of course, when the duke's family and courtiers stayed in the castle, the interiors of the castle acquired a baroque brilliance, because silverware, crystal, fine tablecloths and napkins, bedding and even some furniture and wallcovers were usually transported from one castle to another. Occasionally, some of the fine items were left behind for a longer period of time. As the court left, the premises with the most valuable décor and items were locked and sealed. Periodically, some belongings were sent to the location of the court. For example, on 12 May 1696, Jodocar/Jodocus Adolf Hollenhagen, the secretary of the Kuldīga court, together the butler Ludwig Orbello assigned by the duke, were ordered to open a few rooms of the castle and to hand over a quilt in a red silk duvet, two dozen damask napkins and a linen cloth for wrapping. The secretary had to draw up a separate list items and then re-seal the rooms.¹⁰¹ The Kuldīga Castle was also home to a part of the dukes' collection of paintings, which was probably purposefully brought to the castle in 1695, or, perhaps, it was left in 1691 as part of Elisabeth Sophia's dowry. A total of 35 paintings depicting various themes of ancient history and everyday life, landscapes and still life were stored in the so-called Grand Hall, but on 15 October 1696, according to the duke's order, they were moved to another more convenient room (*in eine andere bequeme Gemach*), which was also sealed.¹⁰²

In the absence of the duke, only a few officials were permanently stationed in the castle. Apartments assigned to the supreme captains were still located in the bailey, but they usually only came to court sessions, but in the rest of the time they stayed mainly in their manor houses or other properties. Until his death in 1696 or 1697, the castle was supervised by Captain Gerhard Block, appointed in the 1670s, who, at least from 1691, was assisted by chief of the guard and also carpenter Jacob Rumpe. At night,

100 A copy is stored at: LNA LVVA, 4038. f., 2. apr., 2197. l., 154.–167. lp.

101 The duke's order to secretary Hollenhagen. Skrunda, 12 May 1696. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 175. l., 30. lp. The order was executed on the following day.

102 Court secretary Hollenhagen's list of the paintings and other moved items. The Kuldīga Castle, 15 October 1696. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 175. l., 34.–36. lp.

pili apsargāja viens sargs, kurš rotācijas kārtībā nāca no kuršu ķoniņu vidus. Nepieciešamo remontu veikšanai pilī 1695. gada 8. aprīlī bija iecelts īpašs pils mūrnieks Joahims Rēdigers (*Joachim Rediger*, arī *Rödiger*), kā arī namdaris Dirīķis Belte (*Dirick Belte*). Palīgstrādnieki nāca no Kuldīgas amta jeb Kalnamuižas zemniekiem, bet smagākos darbos tika iesaistīti arī brīvzemnieki un ķoniņi.¹⁰³ Dzīvoklis priekšpilī tika ierādīts arī tapsētājam Antuānam Sillo (*Antoine Sillo*, *Sullo*, arī *Suleau*) ar sievu.

Hercoga Frīdriha Kazimira negaidītā nāve 1698. gada 22. janvārī ierāva Kurzemes hercogisti politiskā haosa virpulī. Cīņa par varu, kas izraisījās starp hercogiēni atraitni Elizabeti Sofiju kā troņmantnieka Frīdriha Vilhelma (*Friedrich Wilhelm*, 1692–1711) aizbildni un hercoga brāli Ferdinandu, beidzās ar pēdējā uzvaru. Taču hercogistes nedienas ar to tikai sākās, jo 1700. gada februārī izraisījās Lielais Ziemeļu karš (1700–1721). Ferdinands hercoga statusā Kuldīgā pirmo reizi ieradās tikai 1699. gadā, taču togad uzturējās te vairākkārt – gan Piltenes landtāga laikā, gan arī citās darīšanās. Tomēr šīs vizītes bija īslaicīgas un lietišķas. Svētku laiks Kuldīgas pilī bija pagājis. Pašā 1700. gada sākumā no Jelgavas uz Kuldīgas pili dzīvot nosūtīja hercoga Frīdriha Kazimira meitas no pirmās laulības, kuras palika pilī līdz pat 1701. gada jūlija beigām, kad kara dēļ pameta Kurzemes hercogisti.¹⁰⁴ Savukārt Ferdinands Kuldīgu, šķiet, pēdējo reizi apmeklēja 1701. gada maija beigās Piltenes landtāga sakarā. Pagāja daži mēneši, un Kurzemes hercogistē ienāca zviedru karaspēks. Pēc uzvaras Spilves kaujā 1701. gada 19. jūlijā zviedri pakāpeniski ieņēma hercogistes teritoriju. Tā kā Ferdinands, politisko apstākļu spiests, bija iestājies Polijas karaļa Augusta II dienestā un piedalījās militārās akcijās, tad par hercogistes neitralitāti vairs nebija ne runas. Tādēļ arī Ferdinands, lai izvairītos no zviedru gūsta, uzskatīja par pareizāku aizbraukt no Kurzemes. Nonācis Svētājā (*Heiligen Aa*), viņš nosūtīja rīkojumu uz Kuldīgu sapaņot pilī esošās vērtīgākās lietas un nosūtīt tās uz Mēmeli.¹⁰⁵ Rezultātā ar 18 vezumiem no Kuldīgas aizveda vismaz 23 kastes un koferus ar gultas piederumiem, galdautiem, pārklājumiem, tepiķiem, spoguļiem,

103 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 36.–37. lp.

104 Hercogiēne atraitne Elizabete Sofija ar dēlu Frīdrihu Vilhelmu 1700. g. rudenī aizvadīja Grobiņas pili, no kurienes 1701. g. janvārī devās uz sava pusbrāļa Brandenburgas kūrfirsta kronēšanu par Prūsijas karali. Viņa vairs Kurzēmē nekad neatgriezās.

105 Hercoga Ferdinanda rīkojums Kuldīgas muižas pārvaldniekam Oto Kristoferam Korfam. Svētāja, 1701. g. 17. augustā. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 357. l., 9. lp.

one guard on the watch of the castle, a Curonian King a rotating basis. On 8 April 1695, a mason Joachim Rediger (a.k.a. Rödiger) and carpenter Dirick Belte were appointed to carry out necessary repairs in the castle. Auxiliary workers were peasants from the Kuldīga manor or Kalnamuiža, but the more demanding work was also performed by free farmers and local kings.¹⁰³ The apartment in the bailey was also given to the upholsterer Antoine Sillo (a.k.a. Sullo, Suleau) and his wife.

The sudden death of Duke Friedrich Casimir on 22 January 1698 drew the Duchy of Courland into the whirlwind of political chaos. The power struggle between the widowed Duchess Elisabeth Sophia as the guardian of the heir to the throne Friedrich Wilhelm (1692–1711), and the duke's brother Ferdinand, ended with the victory of the latter. However, the misfortunes of the duchy had only began, as in February 1700 the Great Northern War (1700–1721) broke out. Duke Ferdinand arrived in Kuldīga for the first time only in 1699, but he had stayed there several times that year – both during the Piltene Landtag and on other business. However, these visits were brief and pragmatic. The time of celebrations at the Kuldīga Castle was over. At the very beginning of 1700, Duke Friedrich Casimir's daughters from the first marriage were sent from Jelgava to the Kuldīga Castle and remained there until the end of July 1701, when they left the Duchy of Courland, fleeing the war.¹⁰⁴ Duke Ferdinand, on the other hand, seems to have visited Kuldīga for the last time at the end of May 1701 in connection with the Piltene Landtag. A few months passed, and Swedish troops entered the Duchy of Courland. After winning the battle of Spilve on 19 July 1701, Swedes gradually took over the territory of the Duchy. Since Ferdinand, under political pressure, had entered the service of King August II of Poland and took part in military action, the Duchy's neutrality was no longer the case. Therefore, in order to avoid Swedish captivity, Ferdinand also considered it more appropriate to leave Courland. Having arrived in Šventoji (*Heiligen Aa*), he sent an order to Kuldīga to pack the most valuable items in the castle and send them to Memel.¹⁰⁵ As a result, at least 23 boxes and suitcases with bedding,

103 LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 368. l., 36.–37. lp.

104 The widowed Duchess Elisabeth Sophie and her son Friedrich Wilhelm spent the autumn of 1700 in the Grobiņa Castle, from where in January 1701 she went to Königsberg to attend the coronation ceremony of her step-brother Prince Elector of Brandenburg as King of Prussia. She never returned to Courland again.

105 Order of Duke Ferdinand to Kuldīga manor manager Otto Christopher Korff. Šventoji, 17 August 1701. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 357. l., 9. lp.

tapetēm, dažām gleznām, sudraba geridoniem un pulksteni.¹⁰⁶ Drīz pēc tam Kuldīgu okupēja zviedri. Lielāko daļu no pili atlikušajām mēbelēm zviedri izveda 1703. gada septembra sākumā.¹⁰⁷

Lielā Ziemeļu kara gados Kuldīgas pili atradās zviedru garnizons. Zviedri izmantoja Kuldīgu kā mezgla punktu, kur zviedru armijas vienības atvilka elpu, ārstējās un gatavojās nākamajiem maršiem. Pili arī izvietoja karagūstekņus, kas bija saņemti cīņās Lietuvas pierobežā. Lielu militāru akciju šeit nebija, taču viena epizode notika 1702. gada rudenī, kad novembra sākumā Kuldīgas pilsētā iegājuši ap 400 lietuviešu, kurus vadījis kāds Sakens (*Sacken*, domājams, kurzemnieks). Pili gan tiem ieņemt neizdevās, un zviedru garnizons atvairījis uzbrukumu, sagaidot ienaidnieku ar lielgabalu un muskešu zalvēm. Arī pilsētā lietuvieši nenoturējušies ilgi, jo rotmistrs Oto Reinholds Aderkass (*Otto Reinhold Aderkas*) ar 40 jātniekiem no pils garnizona padzinuši tos no Kuldīgas stundas laikā.¹⁰⁸

Lielais Ziemeļu karš saistās ar vēl kādu interesantu faktu. Lai gan laika gaitā Kuldīga bija pieredzējusi daudzu augsta ranga personu vizītes, tomēr pirmā un arī vienīgā kronētā persona, kas apmeklējusi pilsētu, ir Zviedrijas karalis Kārlis XII. Kuldīgā Kārlis XII ieradās 1702. gada 27. janvārī (pēc zviedru kalendāra – 17. janvārī) un palika šeit līdz 6. februārim (27. janvārim pēc zviedru stila). Tiek uzskatīts, ka šajā laikā viņš dzīvojis mājā, kura 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā pieredzējusi Kuldīgas tirgotājam Ernstam Kristiānam Stafenhāgenam, kurš vietniecības iekārtas laikā 1796. gadā bija ieņēmis birģermeistara amatu.¹⁰⁹ Diemžēl dokumenti nesniedz tiešas norādes par karaļa dzīvesvietu viņa vizītes laikā Kuldīgā, bet informācija par to nāk no daudzkārt pieminētās

106 Sekretāra Hollenhāgena sastādīts aizvedamo mantu saraksts. Kuldīgā, 1701. g. 19., 20. augustā; Mēmeles cietokšņa rakstveža Filipa Fridriha Derina (*Dörryen*) apliecinājums par koferu un kastu saņemšanu no Kuldīgas. Mēmelē, 1701. g. 27., 29. augustā. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1120. l., 77.–81. lp. Lielākā daļa gleznu, šķiet, jau pavasari bija nosūtītas uz Grobiņu. Sk.: Bijušā hercoga hofrāta Kristiāna Vilhelma Laua (*Lau*) vēstuli Elizabetei Sofijai. Kēnigsbergā, 1701. g. 15. martā. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1213. l., 5. lp.

107 Zviedru fiskāla Rēna (*Roehn*) vēstule ģenerālmajoram Adamam Ludvigam Lēvenhauptam (*Lewenhaupt*). Kuldīgā, 1703. g. 24. augustā (3. septembrī j. st.). LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1270. l., 33. lp.

108 Karadarbības žurnāls. 1702. g. oktobris–novembris. Zviedru val. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1325. l., 1.–22. lp., šeit 22. lp.

109 Vietniecības iekārtu (*Statthalterschaft*) ieviesa drīz pēc Kurzemes hercogistes pievienošanas Krievijai, taču pēc keizarienes Katrinas II nāves to 1797. g. sākumā likvidēja. Vietniecības laikā rātes kolēģiju vadīja pilsētas galva (*Stadthaupt*), kam palīdzēja divi birģermeistari. Pēc vietniecības atcelšanas Stafenhāgens vadošos amatus rātē vairs neieņēma, bet par birģermeistaru tika saukts tradīcijas pēc.

tablecloths, drapes, mirrors, wallcovers, some paintings, silver gueridon and a clock were evacuated from Kuldīga in 18 carriages.¹⁰⁶ Shortly thereafter, Kuldīga was occupied by the Swedes. Most of the furniture remaining in the castle was taken away by the Swedes in early September 1703.¹⁰⁷

During the Great Northern War there was a Swedish garrison deployed in the Kuldīga Castle. The Swedes used Kuldīga as a hub, where Swedish troops rested, attended to their wounds and prepared for the upcoming marches. The castle was also used to hold prisoners of war captured near the Lithuanian border. There was no major military action here, but one episode took place in the autumn of 1702, when in early November about 400 Lithuanians headed by Sacken (supposedly a Courlander). However, they failed to take the castle, and the Swedish garrison fought them off, facing the enemy with cannons and muskets. The Lithuanians could not hold their positions long in the town either, because *rittmeister* Otto Reinhold Aderkas with 40 horsemen from the garrison of the castle, chased them out of Kuldīga within an hour.¹⁰⁸

The Great Northern War is associated with another interesting fact. Although Kuldīga had seen many high-ranking visits over time, the first and only crowned person to visit the town is King Charles XII of Sweden. Charles XII arrived in Kuldīga on 27 January 1702 (17 January, according to the Swedish calendar) and stayed until 6 February (27 January according to the Swedish calendar). It is believed that during this time, he lived in a house that in the late 18th and the early 19th century belonged to Ernst Christian Stavenhagen, a Kuldīga merchant, who was the town mayor during the period of governorship in 1796.¹⁰⁹ Unfortunately, there is no documented evidence of the exact king's place of residence during his visit to

106 Secretary Hollenhagen's list of items to be moved. Kuldīga, 19. 20 August 1701; Confirmation of receipt of suitcases and boxes from Kuldīga by the Memel fortress clerk Philip Friedrich Dörryen. Memel, 27, 29 August 1701. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1120. l., 77.–81. lp. Most of the paintings seemed to have been sent to Grobiņa already in the spring. See: a letter to Elisabeth Sophia by the former duke's court advisor Christian Wilhelm Lau. Königsberg, 15 March 1701. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1213. l., 5. lp.

107 A letter from the Swedish fiscal controller Roehn to Major General Adam Ludwig Lewenhaupt. Kuldīga, 24 September (3 September according to the New Style) 1659. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1270. l., 33. lp.

108 War journal. October – November 1702. In Swedish. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1325. l., 22., 22. lp.

109 The governorship (*Statthalterschaft*) was introduced shortly after the Duchy of Courland became a part of Russia, but after the death of Catherine II in early 1797 it was abolished. During the governorship, the town council was headed by the mayor (*Stadthaupt*), assisted by two deputy mayors (*Bürgermeister*). Afterwards, Stavenhagen no longer held senior positions in the Council, but he was still referred to as the mayor.

Ernsta Henniga grāmatas.¹¹⁰ Taču jādomā, ka Kārlis XII tiešām bija apmeties pilsētā, nevis pilī, kas bija pārpildīta ne vien ar veseliem, bet arī slimiem karavīriem, un, iespējams, ēkā, kuras vietā vēlāk uzbūvēja Stafenhāgena namu.¹¹¹

Saprotams, ka zviedriem īpaši nerūpēja pils stāvoklis. Piemēram, 1704. gada decembrī toreizējais pils komandants Pēteris Pilgrēns (*Peter Pihlgreen, Pielgren*) ziņoja, ka pils ar katru dienu brūkot arvien vairāk un nesen lieli mūra gabali iebrukuši un iekrituši Ventā.¹¹² Savu iespēju robežās pili uzturēt centās uz vietas palikušie pils kalpotāji – jau pieminētais mūrnieks Rēdigers un tapsētājs Sillo. Būvmateriālu trūkuma dēļ 1708. gadā Rēdigeram nācās noņemt dakstiņus manēžai, lai varētu salabot pils galvenās ēkas un dzirnavu jumtus.¹¹³ Taču ar to vien nepietika, un pils turpināja lēnām brukt. Situācija neuzlabojās arī pēc zviedru aiziešanas un karadarbības Kurzemes hercogistē izbeigšanās.

110 Hennig. Op. cit., S. 86.

111 Stafenhāgena namā apskatāmā lāde gan nav karaļa kase un, visdrīzāk, tieši nesaistās ar Kārlī XII, bet ir vēlāka laika lāde mantu transportēšanai.

112 Kapteiņa Pilgrēna ziņojums A. L. Lēvenhauptam. Kuldīgā, 1704. g. 9. decembrī (19. dec. j. st.). LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1371. l., 387. lp.

113 J. Rēdigerā vēstule hercogam. Kuldīgā, 1708. g. 13. augustā. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1053. l., 93. lp.

Kuldīga, the only available data comes from the book by Ernst Hennig.¹¹⁰ Nevertheless, it must be assumed that Charles XII really did settled in the town, rather than the castle, which was filled with both healthy and sick soldiers, and perhaps he stayed in the building where the Stavenhagen's house was later built.¹¹¹

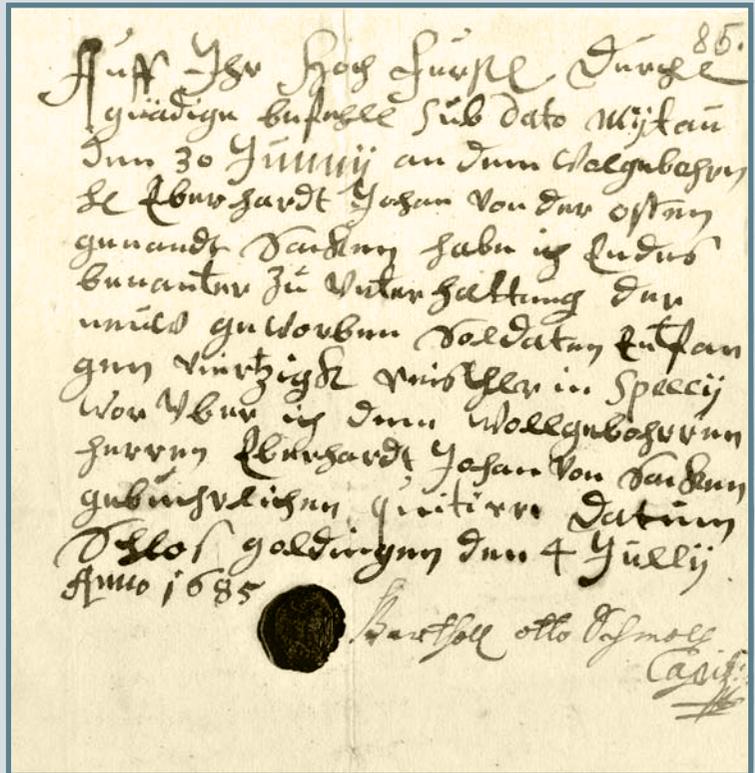
It is understandable that the Swedes were not particularly concerned about the condition of the castle. For example, in December 1704, the then Commandant of the castle Peter Pihlgreen (a.k.a. Pielgren) reported that the castle was increasingly crumbling, and that recently large pieces of the wall had fallen into the Venta River.¹¹² The remaining servants of the castle – the previously mentioned mason Rediger and upholsterer Sillo – tried to maintain the castle within their means. Due to the lack of building materials, in 1708 Rediger had to remove roof tiles for the manège in order to repair the roof of the main building and the mill.¹¹³

110 Hennig. Op. cit., S. 86.

111 The chest at Stavenhagen house, however, is not the king's treasury and, most likely, not directly related to Charles XII, it is rather a chest for transportation obtained at a later period.

112 Captain Pihlgreen's report to A. L. Lewenhaupt. Kuldīga, 9 September 1704 (19 September according to the New Style). LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1371. l., 387. lp.

113 J. Rediger's letter to the duke. Kuldīga, 13 August 1708. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1053. l., 93. lp.

5. Kapteiņa Bartolda Oto Šmolla (*Schmoll*) kvīts par naudas saņemšanu uz Tobāgo savervēto karavīru uzturam. Kuldīgas pilī, 1685. gada 4. jūlijā (LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 1470. l.)

Captain Barthold Otto Schmoll's receipt for money for the maintenance of soldiers recruited for the Tobago expedition. Kuldīga Castle, 4 July 1685 (LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 1470. l.)

Rēdigers pārdzīvoja 1710. gada mēra epidēmiju, taču 1712. gadā aizbrauca uz Jelgavu, jo tā arī nebija saņēmis remontiem nepieciešamos ķieģeļus, dakstiņus u.c. materiālus. Lielas pūles hercoga dārza saglabāšanā pielika dārznieks Jakobs Šulcs, taču viņam katastrofāli trūka gan sēklu, gan arī palīgu, jo Kuldīgas muižas pārvaldnieks tos viņam sūtīja ļoti neregulāri, kā rezultātā daļa dārza teritorijas palika nekopta, bet žogi nelaboti. Darbinieki bija vajadzīgi arī augļu novākšanai un aizsargāšanai no zagļiem, kā, piemēram, 1712. gada vasarā, kad Šulcs sūdzējās par nespēju pasargāt un novākt bagātīgo ķiršu ražu.¹¹⁴ Tā kā viņa vairākkārtējie lūgumi hercogam palika bez rezultātiem, 1716. gada martā Šulcs lūdza atlaist viņu no amata.¹¹⁵ Izskatās, ka viņa vietā jauns dārznieks vairs netika iecelts, bet dārza teritorija ar laiku tika pievienota Kuldīgas muižas laukiem. Tāds pats liktenis piemeklēja arī briežu dārzu.

Mums par nožēlu, 18. gadsimtā Kuldīgas pils tika atstāta novārtā, un tās pakāpeniskais sabrukums turpinājās vairāku gadu desmitu garumā. Šim procesam ļauj izsekot Kuldīgas virspilskunga vidmes un Kalnamuižas dokumenti. Taču tas jau ir pavisam cits stāsts.

* * *

Pēc Kurzemes un Zemgales hercogistes nodibināšanas Kuldīgas pils zaudēja viduslaiku bruņinieku ordeņa askētiskās mītnes iezīmes un kļuva par vienu no svarīgākajām hercoga rezidencēm. Lai gan sākotnējie hercoga Gotharda plāni netika realizēti un par galveno valdnieka sēdekli tika izvēlēta Jelgava, no 1587. līdz 1616. gadam Kuldīga reāli bija otra hercogistes galvaspilsēta, oficiāli saglabājot šo statusu līdz pat 1642. gadam. Bet arī vēlāk Kuldīgas pils palika iemīļota hercogu uzturēšanās vieta. Atšķirībā no Jelgavas pils, kuras nozīmīgumu pasvītvoja hercogu kapeņu ierīkošana, Kuldīga bija tā vieta, kur pēc laulībām ārzemēs jaunās hercogienes tika iepazīstinātas ar saviem pavalstniekiem un kur valdija svētku gaisotne. Kāzu svinības Kuldīgā rīkoja hercogi Gothards, Vilhelms, Jēkabs

---

114 J. Šulca vēstule hercogam. Kuldīgā, 1712. g. 17. jūnijā. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1449. l., 57. lp.

115 J. Šulca vēstule hercogam Ferdinandam. Kuldīgā, 1716. g. 2. martā. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1449. l., 79. lp.

However, it was not enough, and the castle continued to gradually deteriorate. The situation did not improve after the Swedes left and the war was over in the Duchy of Courland. Rediger survived the plague of 1710, but in 1712 he went to Jelgava because he had not received the necessary bricks, tiles and other materials for repairs. The gardener Jacob Schultz made great efforts to preserve the duke's garden, but he was disastrously lacking seeds and help, as the superintendent of the Kuldīga manor sent them to him very irregularly, consequently, a part of the garden was unkept and fences unrepaired. Workers were also needed for harvesting and protecting the fruit from thieves, e.g., in the summer of 1712, Schulz complained about not being able to protect and collect the rich cherry harvest.¹¹⁴ Since his repeated requests to the duke were unsuccessful, Schulz asked for him to be dismissed in March 1716.¹¹⁵ Apparently, a new gardener was not appointed, and later the garden area was added to the fields of the Kuldīga manor. The same fate struck the deer garden.

Regrettably, in the 18th century the Kuldīga Castle was neglected and its gradual disintegration continued for decades. This process can be traced back to the documents of the Kuldīga manor and Kalnamuiža manor. However, that is a completely different story.

* * *

After the establishment of the Duchy of Courland and Semigalia, the Kuldīga castle lost the ascetic features of the Order of medieval knights' accommodation and became one of the most important residences of the duke. Although the original plans of Duke Gotthard were not implemented and Jelgava was chosen as the main ruler's seat, from 1587 to 1616 Kuldīga was the second capital of the duchy, officially maintaining this status until 1642. Also afterwards the Kuldīga Castle remained a favourite residence of the dukes. Unlike Jelgava Castle, the importance of which was underlined by the presence of dukes' tombs, Kuldīga was the place where the new duchesses were introduced to their subjects after marriage abroad and where most of festivities were held. The wedding celebrations in Kuldīga were

---

114 J. Schulz's letter to the duke. Kuldīga, 17 June 1712. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1449. l., 57. lp.

115 J. Schulz's letter to duke Ferdinand. Kuldīga, 2 March 1716. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1449. l., 79. lp.

un Frīdrihs Kazimirs. Tāpat Kuldīga kalpoja hercoga galmam par patvērumu kara un epidēmiju briesmu gadījumā.

Taču arī salīdzinoši drošais ģeogrāfiskais stāvoklis pašā hercogistes Kurzemes daļas centrā neglāba pili no kara liesmām – burtiskā nozīmē. Poļu-lietuviešu pielaiptā uguns 1659. gada rudenī iznīcināja seno pili, taču hercoga Jēkaba 17. gadsimta 60. gados realizētie remontdarbi ļāva tai atdzimt jaunā un krāšņākā veidolā, par kuru vien zināmu nojausmu sniedz 18. gadsimta pilsdrupu zīmējumi un atsevišķi rakstītie avoti. Diemžēl vizuālo un materiālo liecību trūkums stipri apgrūtina pils vēstures izpēti, un šajā sakarā joprojām ir daudz neskaidru jautājumu.

Līdzās reprezentatīvām un patvēruma funkcijām Kuldīgai bija arī svarīga loma hercogistes pārvaldes sistēmā. Šeit norisinājās vairāki Kurzemes hercogistes un arī Piltenes apgabala landtāgi. Kuldīgas virspilskungs bija viens no četriem hercogistes pirmās instances tiesas priekšsēdētājiem un piederēja pie augstākajiem hercoga ierēdņiem. Savas administratīvās funkcijas virspilskungi saglabāja arī pēc hercogistes likvidācijas 1795. gadā.

hosted by Dukes Gotthard, Wilhelm, Jacob and Friedrich Casimir. Kuldīga also served the duke's court as a refuge from war and epidemics.

However, the relatively safe geographical location at the very centre of the duchy's Courland part literally failed to save the castle from the flames of war. In the autumn of 1659, the fire set by the Polish-Lithuanian troops destroyed the historical castle, whereas the repair works carried out in the 1660s by Duke Jacob enabled rebirth in a new and more glorious form, as testified by drawings the 18th century castle ruins and written sources. Regrettably, the lack of visual and material evidence makes it very difficult to study the history of the castle, and there are still many unclear questions in this regard.

Alongside representative and refuge functions, Kuldīga played an important role in the duchy's governance system. Several Landtags of the Duchy of Courland and Piltene district were held there. The supreme captain of Kuldīga was one of the duchy's four chairs of the court of first instance and belonged to the highest ranking officials. The supreme captains retained their administrative functions after the duchy's dissolution in 1795.

6. Valfrīda Fromholda-Treija rekonstrukcija “Kuldīgas pils ap 1680. gadu”, kas realitātei varētu atbilst par 50–60 %. 1934. gads (Kuldīgas novada muzejs, KNM 6115)

Reconstruction by Walfried Fromhold-Treu “Kuldīga Castle around 1680,” which could correspond to reality by 50 to 60 %. 1934 (Kuldīga District Museum, KNM 6115)

Almuta Būsa

Ketleru dzimtas sievietes – Kurzemes un Eiropas savīšanās

Almut Bues

The Kettler Female Nobility – Intertwining of Courland and Europe

Aptaujā par to, kurā vēstures periodā viņi būtu gribējuši dzīvot, 37% aptaujāto kuldīdznieku atbildēja: hercoga Jēkaba laikā. Šis rezultāts rāda, ka citi periodi, kuri ir vienlīdz interesanti, ir mazāk pazīstami.¹ Šajā rakstā es vēlos koncentrēties uz hercoga galma Kuldīgā Ketleru laikā un īpaši uz citzemju izcelsmes hercogietņu stāvokli.

Pēc tam, kad Viļņa zaudēja savu nozīmi, nonākot Krakovas un Varšavas ēnā, Baltijas zemēs valdnieku galma dzīve pastāvēja vienīgi Kurzemes un Zemgales hercogistē. 1568. gadā landtāgā tika izlemts, ka tad, kad hercoga galms atradīsies Kurzemē, galvenā rezidence būs Kuldīgā, bet, uzturoties Zemgalē, – Sēlpils. Hercoga pēkšņas nāves gadījumā reģentiem kopā ar mantinieku, pēdējā mazgadības laikā, būtu jāmitinās Dobelē; savukārt Jelgava tika paredzēta kā hercoga atraitnes rezidence.² Jau no sākuma Kuldīga, kā arī Jelgava bija vietas, kas demonstrēja Ketleru dinastijas varu un politiku. Galma dzīvi īpaši lielā mērā ietekmēja svešzemju princeses, kuras ieprecējās Kurzemē un kuras sev līdzī atveda dzimtajā zemē gūtās zināšanas.

1 Melluma, Aija. *Kuldīga. Laiki, cilvēki, ainava*. Rīga: Zinātne, 2017. 72. lpp.

2 Bunge, Friedrich Georg von. *Curländische Landtagsrecesse 1567–1606. Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*. 1843. 2: 168–270, seit 184.–185. lpp.

In a survey inquiring in which historical time they would like to have lived, 37% of the interviewed citizens of nowadays Kuldīga (german *Goldingen*) answered: at the time of Duke Jakob Kettler. The result shows that other periods that are equally interesting are less known.¹ In the current article, I would like to focus on the ducal court in Goldingen at the time of the Kettlers and especially on the position of the duchesses of foreign origin.

After Vilnius had surrendered its importance to Cracow and Warsaw, in the Baltic countries the court life existed only in the Duchy of Courland and Semigallia. The Diet (*Landtag*) in 1568 decided that the ducal court Goldingen (latvian *Kuldīga*) pertained to Courland, while Selburg (*Sēlpils*) – to Semigallia, the oldest prince was to reside in Doblen (Dobele); Mitau (Jelgava) was intended as a widow's seat.² Initially, Goldingen, as well as Mitau were the places which demonstrated the authority and politics of the Kettler dynasty. The princesses in particular, bringing with them the knowledge from their native countries, influenced the court life.

1 Melluma, Aija. *Kuldīga. Laiki, cilvēki, ainava*. Rīga: Zinātne, 2017. 72. lpp.

2 Bunge, Friedrich Georg von. *Curländische Landtagsrecesse 1567–1606. Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*. 1843. 2: 168–270, here 184–185.

Hercogu laulības parāda Eiropas zemju savstarpējo saistību un kultūras simbiozi. Lai gan Kurzemē nācās pielāgoties vietējām īpatnībām, izvēlētajai partnerei nebija jāsaskaras ar valodas barjerām un nebija jāpārvar gandrīz nekādas reliģiskās atšķirības. No 15 laulībām (astoņas hercogu pašu un septiņas hercogu meitu) tikai hercoga Gotharda vecākā meita ieprecējās Lietuvā un hercogs Frīdrihs Vilhelms (1692–1711) apprecēja Romanovu dzimtas pārstāvi Annu Ivanovnu (1693–1740). Visas pārējās laulības tika slēgtas ar partneriem no Svētās Romas impērijas teritorijām, kas nozīmē, ka līgavas bija luterānes vai kalvinistes un ka dzimtā valoda viņām bija vācu.

Aktīva princese spēja dot ieguldījumu ekonomikas un kultūras centra izveidē, un pat vismazākā rezidence varēja piesaistīt gan sieviešu, gan vīriešu kārtas augstmaņus no tuvākās un tālākās apkāmes. Visā Eiropā valdošo namu pārstāvjiem bija raksturīga kaislība pret dārzniecību, mīlestība pret augiem, ārstniecības augu pazīšana un aizraušanās ar medicīnām. Lai gan ne visas hercogu dzīvesbiedres publiski iesaistījās politikā, daudzas tomēr spēja ietekmēt reliģiskos, labdarības un kultūras jautājumus. Sarakste ar radniekiem, padomniekiem un māksliniekiem nodrošināja hercogieni ar informāciju. Dinastiju saites, kas veidoja plašus sociālos tīklus, faktiski veicināja kultūras eiropeizāciju, jo valdošo namu sievietes ieteica māksliniekus, sūtīja dāvanas un novēlēja mākslas darbus. Pūru inventarizāciju saraksti sniedz informāciju par šiem vērtīgajiem priekšmetiem.³

Pirmā Kurzemes hercogiene

1566. gadā notikušās Mēklenburgas princeses Annas (1533–1602) laulības ar pēdējo Livonijas ordeņa mestru un pirmo Kurzemes un Zemgales hercogu Gothardu Ketleru (*Gotthard Kettler*, 1517–1587) noorganizēja Prūsijas hercogs Albrehts (*Albrecht*, 1490–1568).⁴ (1. att.) Vadošajos reformācijas galmos uzauguši

3 Piemēram, hercogienes Elizabetes Magdalēnas pūrs. Volgaste, 1599./1600. g. Latvijas Nacionālā arhiva Latvijas Valsts vēstures arhivs (turpmāk – LNA LVVA), 554. fonds, 1. apraksts, 200. lieta.

4 Laulības līgums. Kēnigsberga, 12.03.1566. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 19. l.; Šverīnes Zemes Galvenais arhivs (*Landeshauptarchiv Schwerin* – turpmāk LHAS), 2.12-1/9 123. Sk. arī: Prūsijas Slepenais Valsts arhivs Berlīnē (*Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*, turpmāk – GStA PK), I. HA Geheimer Rat, Rep. 9 Polen, Nr. 7a 1, 2.; Arbusow, Leonid. Herzog Gotthards von Kurland Werbung um die Prinzessin Anna von Mecklenburg. *Rigascher Almanach für das Jahr*. 1892. 35: 1–18.

The ducal marriages show the interconnectedness of European territories and their cultural symbiosis. Although in the case of Courland local idiosyncrasies were to be accommodated, there were no language barriers, or hardly ever religious differences to overcome by the chosen partner. From fifteen marriages (eight marriages of ducal sons – male Kettlers, and seven – of ducal daughters), only the eldest daughter of Duke Gotthard married into Lithuania, and Duke Friedrich Wilhelm (1692–1711) wedded Anna Ivanovna (1693–1740) from Romanov dynasty; all the other marriages were contracted with partners from the Holy Roman Empire, which meant that the brides were Lutheran or Calvinists and of German mother tongue.

An active princess might contribute to creating an economic and cultural centre; even the smallest residence could attract both female and male nobility from the surrounding areas and beyond. The passion for gardening, love for plants, knowledge of herbs, and taking pleasure in hunting was a European-wide characteristic of princely persons. Although not all ducal consorts publicly participated in political matters, many of them could still exert an influence in religious, charitable, or cultural areas. Corresponding with cognate relatives, advisers, and artists allowed a duchess to be well informed. Indeed, the dynastic links, with their far-reaching networks, facilitated a Europeanization of culture; these women recommended artists, sent gifts, and bequeathed artistic objects. The inventories of the dowries reflect these valuable objects.³

The First Duchess of Courland

Princess Anna's of Mecklenburg (1533–1602) marriage in 1566 to Gotthard Kettler (1517–1587), former Master of the Livonian Order and the first Duke of Courland and Semgallen, was arranged by Duke Albrecht of Prussia (1490–1568).⁴ (Fig.1) As first Duchess of Courland, Anna, who had grown up in leading courts

3 E.g., the dowry of Duchess Elisabeth Magdalena. Wolgast, 1599./1600. Latvian State Historical Archives (Latvijas Nacionālā arhiva Latvijas Valsts vēstures arhivs, hereinafter – LNA LVVA), 554 [fund]-1 [inventory]/ 200 [file].

4 Marriage agreement, Königsberg 12.03.1566. LNA LVVA 554-1/ 19.; Landeshauptarchiv Schwerin (hereinafter – LHAS), 2.12-1/9 123.; Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (hereinafter – GStA PK), I. HA Geheimer Rat, Rep. 9 Polen, No. 7a 1, 2.; Arbusow, Leonid. Gotthards von Kurland Werbung um die Prinzessin Anna von Mecklenburg. *Rigascher Almanach für das Jahr*. 1892. 35: 1–18.

1. Krāsns podiņš ar Mēklenburgas hercogistes ģerboņa simboliem. Ap 1590. g. Tas tika atrasts arheoloģisko izrakumu laikā Bauskas Jaunās pils dienvidu korpusā 1979. gadā. Reiņa Hofmaņa foto (Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, inv. nr. VI 206:1882)
A cornice tile with emblems of the coat of arms of the Duchy of Mecklenburg, ca. 1590. An artefact was found during the archaeological excavations in the southern building of Bauska Palace in 1979. Photo by Reinis Hofmanis (National History Museum of Latvia, Inv. No. VI 206:1882)

Anna kā pirmā Kurzemes hercogiene deva būtisku ieguldījumu hercoga galma attīstībā. Sākumā hercoga ģimene dzīvoja Kuldīgā, kur tika izglītoti tās bērni un apglabāti trīs dēli, kuri agri nomira.⁵ 1569. gadā hercogiene Anna vēstulē, kas no Kuldīgas nosūtīta uz Mēklenburgu, rakstīja, ka viņas dzīvesbiedrs “vēlas uzlabot dažas savas Livonijā esošās pilis, padarīt tās elegantākas un izrotāt”, un lūdza savam brālim – hercogam – atsūtīt prasmīgus amatniekus.⁶ Jelgavas pili tika paplašināta vecā konventa ēka, piebūvējot tai modernu no trim korpusiem sastāvošu kompleksu un saimniecības celtnes. Līdz ar to Kurzemē ienāca jaunas mākslinieciskās formas. 1571. gadā hercogs Gothards saņēma ziņojumu: “Itāļu frontons ir gandrīz pabeigts un būs pa prātam Jūsu Žēlastībai, un varu solīt, žēlsirdīgais hercog un kungs, ka itāļu frontons izrotās visu namu.”⁷ Pusapaļais frontons,

5 Par jaunumiem ģimenē, piemēram, par dēla Gotharda nāvi vai bērnu vajadzībām, ziņas tika sūtītas no Kuldīgas. Hercogienes Annas vēstule hercogam Albrehtam Frīdriham. Kuldīga, 17.09.1570. GStA PK, XX. HA HBA D 3731; Audzinātāja Georga Rotermunda (*Georg Rotermund*) vēstule hercogam Gothardam. Kuldīga, 04.12.1576. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 520. l., 74. lp.

6 “... etzliche Seiner Liebden heuser alhier in Liefelandt zu bessern und ettwas zirlicher zu bauwen und dieselbigen durch Gottliche huff einweinig hervor zuffieren willens und vorhabens sey.” Hercogienes Annas vēstule hercogam Johann Albrehtam. Kuldīga, 19.02.1569. LHAS, 2.11-2/1 988, 78. un sek. lp.

7 “Ein welscher giebell ist fast fertig und wiert Euer Fürstlichen Gnaden wohlgefallen; es wirt auch, gnediger Fürst und Herr, auf mein wort kommen, daß die welsche giebell daß gantze hauß zieren werden.” LNA LVVA, 554. f., 3. apr. 118. l., 17. lp.

of the Reformation, made a significant contribution to the evolvement of ducal court. Initially, the ducal family lived in Goldingen, the children were educated there, and three sons, who died young, were buried in this town.⁵ In 1569, Duchess Anna wrote from Goldingen to Mecklenburg that her consort “was willing to improve some of his houses here in Livonia and to build them slightly more exquisitely and to decorate them”, and she asked her brother – the Duke – for skilled craftsmen.⁶ In Mitau, the old convent building was extended by a modern three-wing complex and service buildings. New artistic forms found their way into Courland. In 1571, Duke Gotthard received the report: “An Italian pediment is almost finished and will please Your Ducal Grace; and I can assure you, Gracious Duke and Lord, that the Italian *frontoni* will decorate the entire house.”⁷

5 Family news like the death of son Gotthard were sent from Goldingen. Duchess Anna to Duke Albrecht Friedrich. Goldingen, 17.09.1570. GStA PK, XX. HA HBA D 3731. Preceptor Georg Rotermund to Duke Gotthard. Goldingen, 4.12.1576. LNA LVVA, 554-3/ 520, 74.

6 „etzliche Seiner Liebden heuser alhier in Liefelandt zu bessern und ettwas zirlicher zu bauwen und dieselbigen durch Gottliche huff einweinig hervor zuffieren willens und vorhabens sey.” Duchess Anna to Duke Johann Albrecht. Goldingen, 19.02.1569. LHAS 2.11-2/1 988, fol. 78f.

7 „Ein welscher giebell ist fast fertig und wiert Euer Fürstlichen Gnaden wohlgefallen; es wirt auch, gnediger Fürst und Herr, auf mein wort kommen, daß die welsche giebell daß gantze hauß zieren werden.” LNA LVVA, 554-3/ 118, 17.

kas, pateicoties savai izcelsmes zemei, bija pazīstams kā *Welsche Giebel* jeb itāļu frontons, ir raksturīga Ziemeļu renesanses iezīme. 1583. gadā tika pabeigta Jelgavas pils kapela un kriptā, tāpēc vairumā gadījumu mirušos hercoga dzimtas locekļus vairs neapbedīja Kuldīgas pils kapelā, bet gan Jelgavā.

Hercogiene Anna bija prasmīga savu īpašumu pārvaldniece, viņa veica finanšu darījumus, izdeva rīkojumus un atbalstīja baznīcu būvi. Sevišķas rūpes hercogiene izrādīja par dārziem – dekoratīvajiem, ārstniecības augu un virtuves (kāpostu) dārziem. Lai gan, salīdzinot ar viņas brāļa Mēklenburgas hercoga Ulriha (*Ulrich*, 1527–1603) slaveno ar arkādēm un strūklakām rotāto renesanses dārzu Gistrovā (*Güstrow*), viņas dārzi bija diezgan pieticīgi, tomēr arī Anna loloja godkārigas ieceres un lūdza atsūtīt jaunus augus, piemēram, vīnogulājus (*Weinholz*).⁸ Daudzi hercogienes kalpotāji nāca no Mēklenburgas, bija tur studējuši vai kādu laiku kalpojuši viņas brāļu galmā. Šāda cilvēku apmaiņa veicināja dažādu kultūru un ideju mijiedarbību. Greznumlietas, kā, piemēram, rotas meitas Elizabetes Ketleres (*Elisabeth Kettler*, 1575–1601) pūram, bieži tika izgatavotas ārpus Kurzemes hercogistes.⁹

16. gadsimta otrajā pusē, it sevišķi augstdzimūšo aprindās, lielā modē bija lūgšanu grāmatas un/vai piemiņas albumi (*alba amicorum*), kas veidoja daļu no dinastiskās atmiņu kultūras. (2. att.) Šajos materiālos tika dokumentēti un saglabāti nākamajām paaudzēm sociālie kontakti, draudzības un ģimenes saites – savstarpējo attiecību konfigurācijas, kas pastāvēja konkrētajā vietā un laikā. Hercogiene Anna kultūras aspektā bija cieši integrējusies Ziemeļeiropas luterticīgo prinču un princešu sociālajā tīklā, kā to rāda viņas lūgšanu grāmata, ko ceļojuma laikā 1592. gadā viņa izmantoja kā albumu.¹⁰ “Grāmata ir ar dzimti saistīts objekts, kas sniedz ar dzimti saistītu vietu, kurā fiksēt konkrētu brīdi kādas sievietes dzīvē.”¹¹ Prinču grāmatas nebija hercoga dzimtas īpašums un tika nodotas mantojumā pa sieviešu

8 Hercoga Ulriha vēstule hercogienei Annai. Gistrova, 1599. g. pavasarī. LHAS, 2.11-2/1 993.

9 Hercogienes Annas vēstule Mēklenburgas hercogienei Annai. Bauska, 5./6.01.1593. LHAS, 2.11-2/3 10.

10 Moller, Martin. *Meditationes sanctorum patrum. Schöne andechtige Gebet, tröstliche Sprüche, gottselige Gedancken [...]*, Teil 2. Görlitz: Fritsch, 1591: Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel A: 869 Theol. (2).

11 “The book is a gendered object providing a gendered space which records a specific moment in a woman’s biography”. Bepler, Jill. Making books matter. *Dynastic women and the material culture of book objects in early modern Germany*. In: Gleixner, Ulrike, Baum, Constanze, Münkler, Jörn, Röbler, Hole (eds.). *Biographien des Buches*. Göttingen: Wallstein, 2017. P. 250–274, šeit 263. lpp.

The semicircular gable, known after its country of origin as the *Welsche Giebel* or Italian gable is characteristic to the Northern Renaissance. In 1583, the castle chapel and the crypt were completed, thus, most of the deceased members of the ducal family were no longer interred in the castle chapel in Goldingen.

Duchess Anna was a capable manager of her estates, making financial transactions, issuing ordinances and funding church buildings. She took care of the gardens – ornamental, medical and utility (cabbage) gardens; in comparison to her brother Duke Ulrich of Mecklenburg (1527–1603), who had a famous Renaissance garden in Güstrow designed with arcades and waterworks, exotic fruits and flowers, hers were rather modest; however, Anna also had ambitious plans and asked for plants such as vines (*Weinholz*).⁸ Many servants of the duchess came from Mecklenburg, studied there or served for a time at the court of her brothers. The exchange of people facilitated interaction between different cultures and ideas. Luxury items such as jewellery were often made outside the Duchy of Courland, for example, for her daughter Elisabeth Kettler’s (1575–1601) trousseau.⁹

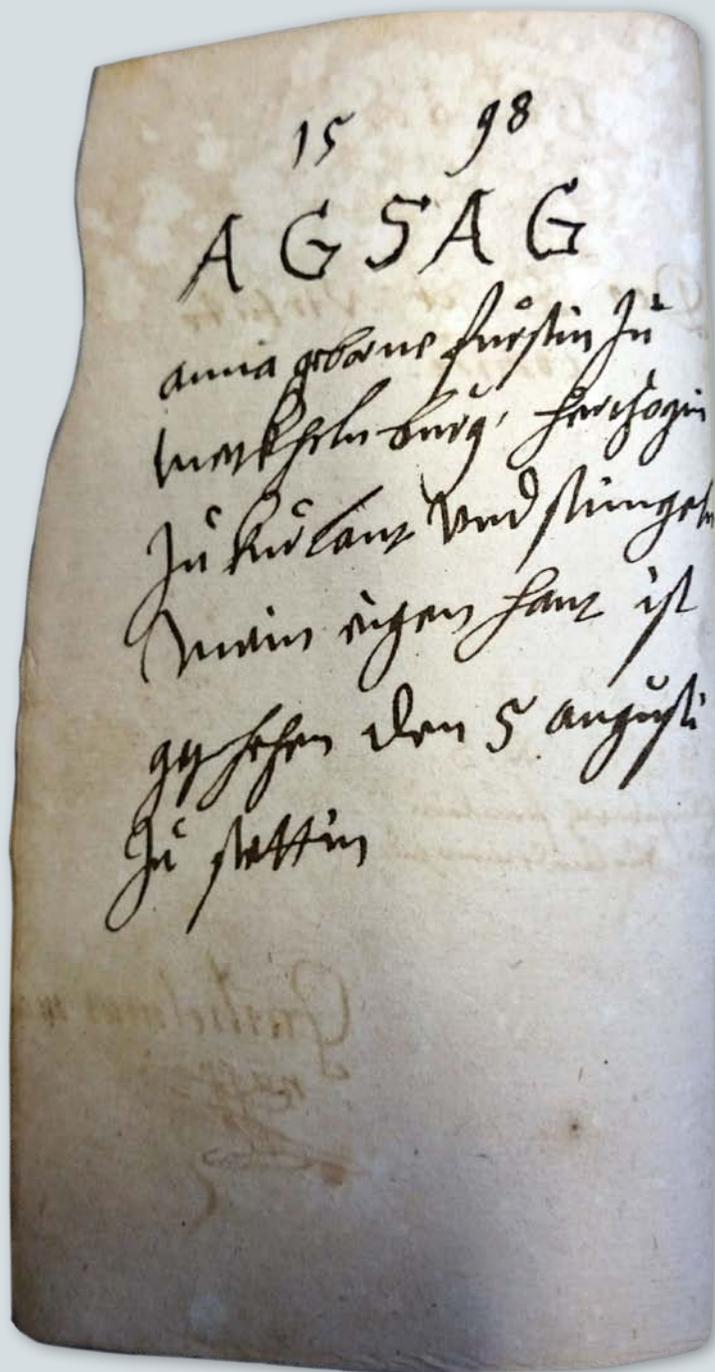
In the second half of the 16th century, prayer books and/or *alba amicorum* were in great fashion, particularly among the nobility, and formed a part of dynastic memorial culture. (Fig.2) Here, social connections, friendships and family ties were documented and captured for posterity, configurations of interpersonal relations that existed at a specific place and moment in time. Duchess Anna was culturally firmly integrated into the Northern European circle of Lutheran princes and princesses as shown in her prayer book, which she used as an album during her journey in 1592.¹⁰ “The book is a gendered object providing a gendered space which records a specific moment in a woman’s biography.”¹¹ The books of the princesses did not belong to the ducal house and passed

8 Duke Ulrich to Duchess Anna. Güstrow, spring 1599. LHAS 2.11-2/1 993.

9 Duchess Anna to Duchess Anna von Mecklenburg. Bauska, 5/6.01.1593. LHAS 2.11-2/3 10.

10 Moller, Martin. *Meditationes sanctorum patrum. Schöne andechtige Gebet, tröstliche Sprüche, gottselige Gedancken [...]*, vol. 2, Görlitz: Fritsch, 1591: Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel A: 869 Theol. (2).

11 Bepler, Jill. Making books matter. *Dynastic women and the material culture of book objects in early modern Germany*. In: Gleixner, Ulrike, and Constanze Baum, Jörn Münkler, Hole Röbler (eds.). *Biographien des Buches*. Göttingen: Wallstein, 2017, pp. 250–274, here 263.

2. Hercogienes Annas ieraksts Pomerānijas-Štetīnes hercogienes Erdmutes albumā, veikts viņas viesošanās laikā Štetīnē. 1598. g. (SLUB Dresden Mscr. Dresd. App. 2988, 9.)

Entry of Duchess Anna in the album of Duchess Erdmuthē of Pommern-Stettin during her visit to Stettin in 1598 (SLUB Dresden Mscr. Dresd. App. 2988, fol. 9v.)

līniju. Tāpēc hercoga bibliotēkas katalogā nav uzrādīts neviens hercogienes Annas īpašums, bet tikai viņas dēlu grāmatas.¹²

Hercogiene atbalstīja savus bērnus, kā vien spēja. Viņas meita Anna Ketlere (1571–1617) vēl sava tēva dzīves laikā 1586. gadā ieprecējās kaimiņu Radzivilu (*Radziwiłł*) dzimtā – tās bija vienīgās pilnībā politiskās laulības, visām pārējām bija arī ģimenisks pamats. Princese Anna pārgāja citā ticībā un, būdama gados jauna atraitne, kļuva par Polijas karaļa galma galveno galma dāmu un iekļāvās Polijas katoliskajās apriņķos.¹³ Kurzemes hercogienes Annas otra meita Elizabete (1575–1601) nosvinēja greznas kāzas Tešenā jeb Cešinā (*Teschen/Cieszyn*)¹⁴ un 26 gadu vecumā nomira sava piektā bērna

12 Havu, Sirkka, Lebedeva, Irina (eds). *Collections donated by the Academy of Sciences of St. Petersburg to the Alexander University of Finland in 1829: an annotated catalogue*. Helsinki: Helsinki University Library, 1997. P. 23–139. (Helsingin Yliopiston Kirjaston julkaisuja, 61).

13 Sk.: Chlebowski, Wawrzyniec. *Pamiętka żalosego z tego światła zeszcia Jaśnie Oświeconej Paniej Anny Xiężny z Kurlandv Radziwilowey [...] Kraków, 1618; Polski Słownik Biograficzny*. T. 30. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Str. 383f.

14 1594. gadā noslēgtais laulības līgums. LHAS, 2.11-2/1 4891. "Inventarium und verzeichnuse der hertzoginen zu Teschen mitgebrachter Kleinodien und geschmucks [...]". 12.09.1595 st. v. LHAS, 2.11-2/3 10; Lejassaksijas zemes arhivs, Volfenbüttele nodaļa (*Niedersächsischen Landesarchiv Abteilung Wolfenbüttel*, turpmāk – NLA WO), 2 Alt 150 Kurland 1597–1663, fol. 2–6v; sk. arī LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 172. l. un "Verzeichnus der vorehrungen, so auf dem furstlichen beilager zu Teschen nach geschener predigte und dem segen von den gesandten seindt uberantwortet worden". LHAS, 2.11-2/3 10; NLA WO, 2 Alt 150 Kurland 1597–1663, fol. 7–9.

down the female lineage. Thus, the catalogue of the ducal library does not show any property of Duchess Anna, but instead – that of her sons.¹²

The duchess supported her children wherever she could. Anna's daughter Anna Kettler (1571–1617) was married during her father's lifetime into the neighbouring Radziwiłł family – the only purely political marriage; all the others also had a family background. Anna Kettler converted and as a young widow became the chief lady-in-waiting at the Polish royal court, immersed in Polish Catholic circles.¹³ Duchess Anna's other daughter Elisabeth Kettler celebrated a splendid wedding in Teschen/Cieszyn,¹⁴ and later died at the age of 26 at the birth of her fifth child. Elisabeth's younger daughter Elisabeth Lucretia

12 Havu, Sirkka, and Irina Lebedeva (eds). *Collections donated by the Academy of Sciences of St. Petersburg to the Alexander University of Finland in 1829: an annotated catalogue*. Helsinki: Helsinki University Library, 1997. ("Helsingin Yliopiston Kirjaston julkaisuja / Helsingin Yliopisto / Kirjasto" 61), pp. 23–139.

13 See Chlebowski, Wawrzyniec. *Pamiętka żalosego z tego światła zeszcia Jaśnie Oświeconej Paniej Anny Xiężny z Kurlandv Radziwilowey [...] Kraków 1618; Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987: 30. 383f.

14 Marriage agreement. 1594. LHAS 2.11-2/1 4891.; „Inventarium und verzeichnuse der hertzoginen zu Teschen mitgebrachter Kleinodien und geschmucks [...]”. 12.09.1595 st. v. LHAS 2.11-2/3 10; NLA WO 2 Alt 150 Kurland 1597–1663, fol. 2–6v; see LNA LVVA, 554-1/ 172, and „Verzeichnus der vorehrungen, so auf dem furstlichen beilager zu Teschen nach geschener predigte und dem segen von den gesandten seindt uberantwortet worden”. LHAS 2.11-2/3 10; NLA WO 2 Alt 150 Kurland 1597–1663, fol. 7–9.

dzemdībās. Elizabetes jaunākā meita Elizabete Lukrēcija (*Elisabeth Lukretia*, 1599–1653), kura pārvaldīja Tešenas hercogisti Trīdesmitgadu kara laikā, stājoties pretī imperatoram un savam vīram,¹⁵ uzturēja kontaktus ar saviem radiem Kurzemē – notika apmaiņa ar sveicieniem, ģimenes jaunumiem, portretiem un dāvanām. Viņa un viņas brālēns princis Jēkabs Ketlers (*Jacob Kettler*, 1610–1681) bija vienīgie hercogienes Annas mazbērni, kuri 17. gadsimta otrā gadu desmita vidū joprojām bija dzīvi.

Radniecība

Līdz ar laulībām princese tika atbrīvota no savas ģimenes saitēm un nodota vīra ģimenei. Juristi vienojās par visām laulības līguma detaļām, kam bija ietekme uz nākotni attiecībā uz bērniem, atraitību un mantojumu. Taču saites ar dzimto dinastiju netika pilnībā sarautas. Saradošanās laulību ceļā īpaši svarīga bija Kurzemes hercogiem, jo viņiem pašiem nebija savu senu Eiropas līmeņa saišu. No senām dinastijām nākušās hercogienes sabiedrībā kotējās augstāk nekā viņu vīri, tāpēc hercogiene Anna un visas turpmākās hercogienes paturēja savas dzimtas ģerboņus, kas bija gluži neierasta prakse.¹⁶ Viņas ieskāva daudzi priekšmeti, kas atgādināja tām par radiem. Piemēram, hercoga Frīdriha (*Friedrich*, 1569–1642) laulātā draudzene Pomerānijas princese Elizabete Magdalēna (*Elisabeth Magdalena*, 1580–1649) bija saņēmusi no mātes “lielu no ārpuses apzeltītu sudraba rakstāmpiederumu komplektu, uz kura bija iegravēts mūsu augstdzimušais vārds, tituls un ģerbonis”.¹⁷ (3. att.) Pomerānijas hercogs Filips Jūliuss (*Philip Julius*, 1584–1625) uzdāvināja savai māsaī kāzās kaklarotu ar Pomerānijas un Braunšveigas ģerboņiem.¹⁸

Princeses pūrs sastāvēja ne tikai no naudas un nekustamajiem īpašumiem, lielu tā daļu veidoja rotaslietas, apģērbs un saimniecības piederumi. Tolaik tērpus mēdza izšūt ar ģerboņiem un iniciāļiem, un arī uz

15 Winkelbauer, Thomas. *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien, München: Böhlau, 1999. S. 519–528. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Supplementum 34).

16 Kurzemes princeses reizēm pēc laulībām mainīja savus ģerboņus. Baltiņš, Jānis. Heraldika Ketleru dinastijas Kurzemes princešu zīmogos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti*, VI. Ventspils: Ventspils muzejs, 2009. 190.–210. lpp.

17 „Ein groß silbern Schreibzeug mit unser fürstlichen Nahmen, Titel und waffen, außwendig verguldet”. Seraphim, Ernst und August. Aus den Tagen der Herzogin Elisabeth Magdalena. In: *Aus Kurlands herzoglicher Zeit. Gestalten und Bilder. Zwei Fürstengestalten des XVII. Jahrhunderts*. Mitau: Behre, 1892. S. 3–152, seit 132. lpp.

18 Hercogienes Elizabetes Magdalēnas pūrs. *Volgaste, 1599./1600. g. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 200. l.*

(1599–1653), who ruled the Duchy of Teschen during the Thirty Years' War, opposing the emperor and her husband,¹⁵ maintained contact with her relatives in Courland; greetings, family messages, portraits and gifts were exchanged. She and her cousin Prince Jacob (1610–1681) were the only grandchildren of Duchess Anna, who were still alive in the mid-twenties.

Kinship

Upon marriage, a princess was released from the family association and handed over to her husband's family; lawyers negotiated all the details of the marriage contract, which had an effect on the future in terms of children, widowhood and inheritance. Yet the ties to the native dynasty were not cut off in their entirety. The families by marriage were particularly important for the dukes of Courland, as they did not have any old connections of European standard of their own. The duchesses originating from old dynasties ranked socially higher than their husbands, so Duchess Anna and all her follower-duchesses retained their original coat of arms, which was quite unusual.¹⁶ They were surrounded by numerous objects that reminded them of their relatives. For example, the wife of Duke Friedrich (1569–1642) – Elisabeth Magdalena of Pomerania (1580–1649) had received from her mother “a large silver writing set with our princely name, title and coat of arms, gold-plated on the outside.”¹⁷ (Fig.3) Duke Philip Julius (1584–1625) made his sister a present of a necklace with the emblems of Pomerania and Brunswick on her wedding.¹⁸

A princess's marriage portion did not simply consist of money or property; a large proportion of it was comprised of jewellery, clothing, and household items. At that time, the garments could

15 Winkelbauer, Thomas. *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien, München: Böhlau, 1999. 519–528. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Supplement 34).

16 The princesses of Courland sometimes changed their coat of arms postnuptially. Baltiņš, Jānis. Heraldika Ketleru dinastijas Kurzemes princešu zīmogos. *Ventspils Muzeja Raksti* VI. Ventspils: Ventspils muzejs, 2009: 190–210.

17 „Ein groß silbern Schreibzeug mit unser fürstlichen Nahmen, Titel und waffen, außwendig verguldet”. Seraphim, Ernst and August. Aus den Tagen der Herzogin Elisabeth Magdalena. In: *Aus Kurlands herzoglicher Zeit. Gestalten und Bilder. Zwei Fürstengestalten des XVII. Jahrhunderts*. Mitau: Behre, 1892, pp. 3–152, here 132.

18 Dowry of Duchess Elisabeth Magdalena. *Wolgast, 1599/1600. LNA LVVA, 554-1/ 200.*

3. Logs ar hercogienes Elizabetes Magdalēnas ģerboni Kalnamuižas baznīcā Tērvetē. 1640. g. Arta Jutusa foto (Rundāles pils muzejs, RPM 611)

Window with the coat of arms of Duchess Elisabeth Magdalene from the Hofzumberge (Kalnamuiža) church in Tērvete, 1640. Photo by Artis Jutus (Rundāle Palace Museum, RPM 611)

rotaslietām un dārgakmeņiem bieži mēdza iegravēt ģerboņu detaļas, un, protams, attiecīgi marķēti tika arī galda piederumi, spilvendrānas un baldahīni. Ar dzimtās dinastijas ģerboni rotāta sudraba servīze, kas parasti veidoja daļu no pūra, bija apzināts mēģinājums savienot abas laulību ceļā saradojušās dinastijas. Radniecību demonstrēja arī mēbeļu un kamīnu rotājumi, ģerboņi tika attēloti arī uz logu rūtīm, kamīnu apšuvumiem, durvīm utt.¹⁹ Piemēram, Kuldīgas pili hercogienei Elizabetei Sofijai (*Elisabeth Sophie*, 1674–1748) bija tronis ar pārklāju, uz kura ar dzeltenu zīda pavedienu bija izšūta kūrfirsta cepure un ģerbonis.²⁰

Kuldīgas pils 1653. gadā sastādītā inventarizācijas sarakstā minēti 15 “lieli un mazi” portreti, kas atradās hercogienes istabā. Inventarizācijā svarīgi bija fiksēt skaitu, izmēru un saglabātības pakāpi, bet par to, kas gleznā attēlots, šie saraksti parasti klusē.²¹ Ap gadsimta nogali līdzās daudzām “modernām” gleznām ir minētas

¹⁹ Piemēram, Bauskā. Ose, Ieva. *Podiņu krāsnijs Kurzemes un Zemgales pilis: 15. gs. beigās – 18. gs. sākums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1996. 56. un sek. lpp.

²⁰ Hennig, Ernst. *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland. Erster Theil*. Mitau: Steffenhagen, 1809. S. 85.

²¹ “*funff zehen Conterfey groß und klein*”. “Inventarium deß Fürstlichen Haußes Goldingen, wie eß dem Hauß Voigt Heinrich Dannenbergk übergeben”. Goldingen, 14.05.1653. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 3007. l., 7. lp.

be embroidered with coats of arms and initials, also the jewellery and gems often showed signs of coats of arms, and of course tableware and cutlery, pillowcases and bed hangings were marked. The silver service adorned with the coat of arms of the natal dynasty which usually formed part of the dowry represented a deliberate attempt to connect the two dynasties that had become related by marriage. In addition, armoires and fireplaces displayed the kinship, and the coats of arms were also to be seen on window glasses, mantelpieces, doorways, etc.¹⁹ For example, Goldigen Castle had a throne for Duchess Elisabeth Sophie (1674–1748) with a cover, which was sewn in yellow floss with the elector’s hat and coat of arms.²⁰

An inventory of Goldingen Castle dating from 1653 mentions fifteen portraits “great and small” in the duchess’s room; numbers, the size and state of preservation were what counted; the inventories were usually silent about

¹⁹ For example in Bauske Ose, Ieva. *Podiņu krāsnijs Kurzemes un Zemgales pilis 15. gs. beigās – 18. gs. sākums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1996. p. 56f.

²⁰ Hennig, Ernst. *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland. Erster Theil*. Mitau: Steffenhagen, 1809, p. 85.

arī “*schilderey* ar trīs vecmodīgiem portretiem” – acīmredzot gaume bija mainījusies.²² Vēlāk parādījās pat sarullēti portreti.²³ Hercogienes Luīzes Šarlotes (*Louise Charlotte*, 1617–1676) atstātā mantojuma sarakstā cita starpā atrodami septiņi viņas vīra hercoga Jēkaba portreti, trīs viņas tēva Brandenburgas kūrfirsta portreti, divas gleznas, kurās attēloti Brandenburgas ģealoģiskie koki, kā arī Polijas karalienes Cecīlijas un karaļa Sigismunda ģimenes.²⁴ Gleznu kolekcijām bija divi svarīgi mērķi. Pirmkārt, radnieku portreti vizuāli savienoja dinastijas, uzsverot tobrīd spēcīgā esošās alianses, kā arī caur senču portretiem pārstāvēja aristokrātijas Eiropas mēroga apziņu. Otrkārt, tā kā gleznas ceļoja pa visu Eiropu, izvēlēta tēma vai mākslinieks radīja Eiropas mākslas apziņu.

Augstmaņu bērni bieži tika nosūtīti dzīvot radnieku galmos. Hercogienes Annas jaunākais dēls hercogs Vilhelms (*Wilhelm*, 1574–1640) bija ne tikai pavadījis daudz laika Mēklenburgas, Pomerānijas un Prūsijas galmos, bet tur izvēlējās arī savu līgavu.²⁵ (4. att.) Tas apliecina, ka aristokrāti zināmā mērā jutās cits par citu atbildīgi. Minēto laulību iecere – ņemot vērā nojausmu par turpmāko notikumu attīstību – Brandenburgas rados bija radījusi bažas. Kūrfirsts piesardzīgi sprieda par to, “kāds slogs tiktu uzlikts uz kakla viņam un Prūsijas zemēm, ja mūsu Kurzemes hercoga Gaišību pieveiktu Zviedrija un radniecības dēļ par Viņa Gaišību tad nāktos rūpēties”.²⁶ Prūsijas princese Sofija (*Sophie*, 1582–1610) bija mantojusi savas mātes enerģiju, un pēc viņas nāves Sofija ar pārliecību pārņēma mātes lomu un lielā mērā pati noorganizēja savas laulības.²⁷ Līdzīgi kā viņas māsa Anna (1576–1625) bija nesusi Brandenburgai zemes Lejasreinā un Prūsijā, saskaņā ar Sofijas laulības vienošanos Kurzeme atguva

22 Tiesas sekretāra Jodoka Ādolfa Hollenhāgena (*Jodocus Adolph Hollenhagen*) sastādīts inventārsaraksts. Kuldīga, 15.10.1696. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 357. l., 9. lp.

23 “..zusammen gerollete Contrafait”. Eberharda Knapa (*Eberhard Knapp*) un Justa Hinriha Gringera (*Just Hinrich Grienger*) sastādīts inventāra saraksts. Kuldīga, 17.04.1716. LNA LVVA, 6999. f., 44. apr., 369. l., 4. lp.

24 Luīzes Šarlotes atstātā mantojuma inventāra saraksts. 22.03.1677. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 54. l., 30. un sek. lp.

25 Laulības līgums. Kēnigsberga, 05.01.1609. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 56. l.

26 “.. was man sich und den Preussischen Landen auf den Hals laden werde, wen Churlandts Liebden von den Schweden sollte vergewaltiget werden und man sich Seiner Liebden der verwandtnus halb annehmen muste.” Kūrfirsta Joahima Fridriha vēstule Prūsijas hercogienei Marijai Eleonorai. Grimnīca, 14.01.1608. GStA PK, I HA Rep. 9 Polen Nr. 7 a 4, 14. lp. Tāpat: “..es müste daher ghar leichtlich dem Hause Brandenburgk ungelegenheit erwachsen” („..tādējādi Brandenburgas dinastijai viegli varētu rasties kādas neērtības). Kūrfirsta Joahima Fridriha vēstule hercogienei Marijai Eleonorai. Grimnīca, 05.11.1607. GStA PK, I HA Rep. 9 Polen Nr. 7 a 4, 12. lp.

27 Hercoga Vilhelma vēstule kūrfirstam Joahimam Fridriham. Kuldīga, 12.07.1608. GStA PK, I HA Geheimer Rat, Rep. 9 Polen Nr. 7 a 5, 11.–14. lp.

the subject.²¹ At the end of the century, besides many “modern” paintings also “a *schilderey* with three old-fashioned portraits” was mentioned, obviously, the taste had changed.²² Later, there are even rolled up portraits.²³ In the legacy of Duchess Louise Charlotte (1617–1676), one can find seven portraits of her husband Duke Jacob, three of her father the Elector of Brandenburg, two Brandenburg genealogies, but also Queen Cecilia and King Zygmunt (*Sigismund*) of Poland.²⁴ The painting collections had two important focal points. Firstly, the portraits of relatives visually connected the dynasties, highlighting current alliances, but also represented a pan-European consciousness of the nobility through the ranks of ancestral portraiture. Secondly, as they were dispatched throughout Europe, they created a sense of European art through their choice of subject or artist.

The children of nobility were frequently sent to related courts. Duchess Anna’s son Duke Wilhelm (1574–1640) had not only spent a long time with the relatives in Mecklenburg, Pomerania, and Prussia, and he also chose his bride from there.²⁵ (Fig.4) This confirms that the nobility felt responsible for each other to a certain degree. The marriage plan – given a foreshadowing of future developments – had caused concerns among the Brandenburg relatives. The Elector deliberated on “what would be imposed on himself and the Prussian lands if Courland’s Grace were to be seized by the Swedes and His Grace would have to be taken care of for the sake of kinship.”²⁶ Princess Sophie of Prussia (1582–1610) brought with her the energies of her mother, after whose death Sophie confidently took over her role, and

21 “funff zehen Conterfey groß und klein”. “Inventarium deß Fürstlichen Haußes Goldingen, wie eß dem Hauß Voigt Heinrich Dannenbergk uberggeben”, Goldingen 14 V 1653: LVVA 554-2/ 3007, 7.

22 Judicial secretary Jodocus Adolph Hollenhagen’s inventory. Goldingen, 15.10.1696. LNA LVVA, 6999-44/ 357, 9.

23 “zusammen gerollete Contrafait.” Inventory of Eberhard Knapp and Just Hinrich Grienger. Goldingen, 17.04.1716. LNA LVVA, 6999-44/ 369, 4.

24 Inventory of the legacy of Louise Charlotte. 22.03.1677. LNA LVVA, 554-3/ 54, 30f.

25 The marriage agreement. Königsberg, 05.01.1609. LNA LVVA, 554-1/ 56.

26 “.. was man sich und den Preussischen Landen auf den Hals laden werde, wen Churlandts Liebden von den Schweden sollte vergewaltiget werden und man sich Seiner Liebden der verwandtnus halb annehmen muste.” Elector Joachim Friedrich to Duchess Maria Eleonora. Grimnīca, 14.01.1608. GStA PK, I HA Rep. 9 Polen No. 7 a 4, 14f. See “..es müste daher ghar leichtlich dem Hause Brandenburgk ungelegenheit erwachsen” (it might therefore easily result in inconvenience for the house of Brandenburg). Elector Joachim Friedrich to Duchess Maria Eleonora. Grimnīca, 05.11.1607. GStA PK, I HA Rep. 9 Polen No. 7 a 4, 12.

4. Hercogienes Sofijas un hercoga Vilhelma saderināšanās gredzens ar iniciāļiem S un W. 1609. g. (Rundāles pils muzejs, RPM 11319)
Engagement ring of Duchess Sophie and Duke Wilhelm with the initials S and W, 1609 (Rundāle Palace Museum, RPM 11319)

5. Ar roku parakstīta hercogienes Luīzes Šarlotes vēstule Polijas karalim Janam Kazimiram. Jelgava, 02.10.1658. (GStA PK, I. HA Rep. 9 Polen Nr. 7 f 2, 8.–9. lp.)
Autograph letter of Duchess Louise Charlotte to King Jan Kazimierz of Poland. Mitau, 02.10.1658. (GStA PK, I. HA GR Rep.9 Polen No. 7 f 2, fol. 8–9)

Grobiņas pils novadu, kas bija iekļāts Prūsijai, kā arī ieguva plašu radnieku tīklu. Ticība, labdarība, mērenība, centība, cerība un drosme – tie bija tikumi visās dzīves grūtībās, kurās šīs saites varēja palīdzēt, kā Sofija uzsvēra savas māsas Magdalēnas Sibillas (*Magdalena Sybille*, 1586–1659) albumā, ierakstot aforismu: “*Qui bien et mal ne peut souffrir à grand honneur ne peut venir.*”²⁸ Kā atzīmē mūsdienu pētnieki, “attiecības ar brāļiem un māsām tādējādi kalpoja kā īsts “tilts” uz attiecībām ar citām dinastijām. Dinastiskajā savstarpējās atkarības tīklā brāļi un māsas ir centrālās attiecību vērtības.”²⁹ Sofija kopā ar hercogu Vilhelmu mitinājās Kuldīgā, kur piedzima viņas dēls un kur viņa nomira un tika apglabāta.

Radniecības saites stiprināja kristībās, kad radi un valdnieki, ar kuriem bija izveidojusies draudzība, tika lūgti kļūt par krustvecākiem. Kurzemes hercogienes Luīzes Šarlotes pirmās

28 1604. gadā Sofija parakstam pievienoja *G[ott] A[llein] M[ein] T[rost]* (Dievs mans vienīgais mierinājums). Virttembergas Zemes bibliotēka Štutgartē (*Württembergische Landesbibliothek Stuttgart*), Cod.hist.oct.303, 73. lp.

29 “Geschwisterbeziehungen stellen so regelrechte ‘Brückenbeziehungen’ zu anderen Dynastien dar. Geschwister sind die zentralen Beziehungsvalenzen im dynastischen Interdependenzgeflecht.” Ruppel, Sophie. *Verbündete Rivalen. Geschwisterbeziehungen im Hochadel des 17. Jahrhunderts.* Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2006. S. 181.

organized her marriage largely on her own.²⁷ Just as her sister Anna (1576–1625) brought the territories along the Lower Rhine and Prussia to Brandenburg, Grobin (*Grobiņa*), which had been pawned to Prussia, was returned to Courland by Sophie’s marriage agreement and the marriage provided an extensive network of siblings. Faith, charity, temperance, diligence, hope and courage were the virtues against all the hazards of life in which these bonds could help as Sophie stressed in the album of her sister Magdalena Sybille (1586–1659) with the maxim: “*Qui bien et mal ne peut souffrir à grand honneur ne peut venir.*”²⁸ “Sibling relationships thus represented real ‘bridge relationships’ to other dynasties. Siblings are the central relationship valences in the dynastic network of interdependence.”²⁹ Sophie resided with Duke Wilhelm in Goldingen, where her son was born and where she died and was interred.

27 Duke Wilhelm to Elector Joachim Friedrich. Goldingen, 12.07.1608. GStA PK, I. HA Geheimer Rat Rep. 9 Polen, No. 7 a 5, 11–14.

28 Sophie signed in 1604 with *G[ott] A[llein] M[ein] T[rost]* (God alone my consolation): Württembergische Landesbibliothek Stuttgart Cod.hist.oct.303, fol. 73v.

29 „Geschwisterbeziehungen stellen so regelrechte ‚Brückenbeziehungen‘ zu anderen Dynastien dar. Geschwister sind die zentralen Beziehungsvalenzen im dynastischen Interdependenzgeflecht.” Ruppel, Sophie. *Verbündete Rivalen. Geschwisterbeziehungen im Hochadel des 17. Jahrhunderts.* Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2006, p. 181.

meitas Luīzes Elizabetes (*Louise Elisabeth*, 1646–1690) krustmāte bija viņas vecmāmiņa Elizabete Šarlote (*Elisabeth Charlotte*, 1597–1660), otrajam bērnam – zēnam – krusttēvs bija viņa tēvocis Brandenburgas kūrfirsts Frīdrihs Vilhelms (*Friedrich Wilhelm*, 1620–1688), bet trešajam bērnam Kristīnei Sofijai (*Christine Sophie*, 1649–1650) par krustmāti kļuva viņas tante Hedvīga Sofija (*Hedwig Sophie*, 1623–1683).³⁰ Diemžēl divi no iepriekš pieminētajiem bērniem nomira vēl mazi, taču Brandenburgas radi parūpējās arī par Ketleru nākamajiem pēcnācējiem. Šajā gadījumā īpaši labi saskatāms princips apmainīties ar bērniem, izglītojot un aprūpējot tos. Meitas bija nozīmīgs elements dinastiju saišu veidošanā, un šajā ziņā galvenā ass, ap kuru viss griezās, bija Luīzes Šarlotes māsa Hesenes-Kaseles landgrāfiene Hedvīga Sofija. Lai gan pati savas meitas viņa negribēja aizdot prom uz Kurzemi, savam dēlam viņa jau agrā bērnībā par līgavu izraudzījās māsas meitu. Arī vecākajai Kurzemes princesei viņa laulības partneri atrada Hesenes radu pulkā.³¹ Vēstulē Luīzes Šarlotes māsa uzsver ieguvumus no šāda darījuma: “Ja Jūsu dzīvesbiedrs atteiktos no divu kuģu būves, Jūsu Žēlastība varētu iegūt naudu divu meitu pūram, kas būtu labāks ieguldījums, jo meitas, ja tās tiek labi izprecinātas, var sniegt Jūsu Žēlastības namam lielāku labumu nekā divas lielas mašīnas, kuras var iznīcināt vējš.”³²

Neredzamā bagāža

Sievietes pēc laulībām pārsvarā devās prom no savām dzimtajām mājām ar ievērojamu pūru, tādējādi sekmējot kultūras eiropeizāciju. Līdzās pūra taustāmajai daļai katra līgava no savām mājām atveda

- 30 Hercoga Jēkaba vēstule kūrfirstienei Elizabetei Šarlotei. Jelgava, 15.08.1646. GStA PK, I. HA Geheimer Rat, Rep. 9 Polen No. 7 a 3, 14. lp.; Hercoga Jēkaba vēstule kūrfirstam Frīdriham Vilhelmam. Jelgava, 20.12.1647. Turpat, 20. lp.; Hercoga Jēkaba vēstule princesei Hedvigai Sofijai. Jelgava, 17.05.1649. Turpat, 36. lp.; 1646. g. kūrfirsts nosūtīja uz kristībām Fabiānu Melhioru fon Lēndorfu (*Fabian Melchior von Lehdorf*), kā arī Panckija (*Panzky*) un Pēlava (*Pehlau*) kungus: GStA PK, XX. Ha EM Dep. 24b Nr. 4, 7. lp.; 1648. g. viņš pavēlēja burgrāfam Fabiānam fon Donam (*Fabian von Dohna*) pārstāvēt viņu hercoga Jēkaba pirmā dēla kristībās. Kūrfirsta Frīdriha Vilhelma vēstule Fabiānam fon Donam. Klēve, 14.03.1648. GStA PK, I. HA Geheimer Rat, Rep. 9 Polen 7 a 3, 25. lp. Diemžēl tikmēr mantinieks jau bija nomiris. Kūrfirsts dāvanā uz kristībām sūtīja glītas formas zelta trauku 400 dukātu vērtībā. Kūrfirsta Frīdriha Vilhelma vēstule sekretāram Ulriham Jonasam. Klēve, 07.03.1648. Turpat, 24. lp.
- 31 GStA PK, BPH Rep. 34 Nr. 111.; Bues, Almut. Der Briefwechsel der Landgräfin Hedwig Sophie von Hessen-Kassel mit ihrer Schwester Luise Charlotte, Herzogin von Kurland. *Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte*. 1993. 43: 77–106; Schoenborn, Ulrich. *Mit Herz und Verstand. Biographie und Lebenswelt der Töchter Herzog Jakobs von Kurland in Hessen-Homburg, Herford und Hessen-Kassel: eine historische Studie*. Hamburg: Kovač, 2010. (Schriften zur Kulturgeschichte, 18).
- 32 “*Wan Ewer herr 2 schif ungebaut liß, so hetten ihr gnaden gleich vor 2 töchter daß heurahstgelt, welches besser angelegt wehr, dan die töchter, wan sie wol verheuraht seindt, [...] diese beyde ihr gnaden hauß mehr nuzen können alß so zwey grosse machinen, die ein windt zugruntt blasen kan.*” Landgrāfienes Hedvīgas Sofijas vēstule hercogienei Luīzei Šarlotei. Kasele, 28.07.1670. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 657. l., 133. un sek. lp.

The kinship was established already at baptism, when the relatives and befriended rulers were asked to become godparents. Louise Charlotte’s first daughter Louise Elisabeth (1646–1690) had her grandmother Elisabeth Charlotte as a godmother, the second child, a boy, his uncle Friedrich Wilhelm (1620–1688) as a godfather, and the third child Christine Sophie (1649–1650) – her aunt Hedwig Sophie (1623–1683).³⁰ After the two latter children died in their infancy, the Brandenburg relatives took care of the following children, as well. The principle of child exchange, education and care can be seen particularly well in this case. The daughters were an important element in establishing dynastic connections, whereby Louise Charlotte’s sister, landgravine Hedwig Sophie of Hessen-Kassel, was the pivotal point. Even though she did not want to give her own daughters to Courland, at an early stage she had chosen a niece for her son. She also found a partner for the eldest princess among the Hessian kinship.³¹ In a letter, Louise Charlotte’s sister emphasizes the benefits: “If Your Grace’s consort left two ships unbuilt, Your Grace could save the marriage money for two daughters, which would be a better investment because the daughters, if they are well married, could benefit Your Grace’s house more than two big machines, which can be destroyed by wind.”³²

Invisible luggage

It was mainly women who left home on occasion of their marriage, accompanied by a considerable dowry, thus contributing to the Europeanization of culture. Besides the visible part of the dowry, each

- 30 Duke Jacob to Electress Elisabeth Charlotte. Mitau, 15.08.1646. GStA PK, I. HA Geheimer Rat, Rep. 9 Polen No. 7 a 3, fol. 14f.; Duke Jacob to Elector Friedrich Wilhelm. Mitau, 20.12.1647. Ibid, fol. 20f.; Duke Jacob to Princess Hedwig Sophie. Mitau, 17.05.1649. Ibid, fol. 36f.; In 1646 the Elector sent Fabian Melchior von Lehdorf, Mr. Panzky and Mr. Pehlau to the baptism: GStA PK, XX. Ha EM Dep. 24b No. 4, fol. 7. In 1648 he ordered Burgrave Fabian von Dohna to represent him. Elector Friedrich Wilhelm to Fabian von Dohna. Kleeve, 14.03.1648. GStA PK, I. HA Geheimer Rat, Rep. 9 Polen 7 a 3, fol. 25, but the heir had already passed away. The baptism gift of the elector was a beautiful well-shaped golden bowl worth 400 ducats. Elector Friedrich Wilhelm to Secretary Ulrich Jonas. Kleeve, 07.03.1648. Ibid, fol. 24.
- 31 GStA PK, BPH Rep. 34 No. 111.; Bues, Almut. Der Briefwechsel der Landgräfin Hedwig Sophie von Hessen Kassel mit ihrer Schwester Luise Charlotte, Herzogin von Kurland. *Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte*. 1993. 43: pp. 77–106; Schoenborn, Ulrich. *Mit Herz und Verstand. Biographie und Lebenswelt der Töchter Herzog Jakobs von Kurland in Hessen-Homburg, Herford und Hessen-Kassel: eine historische Studie*. Hamburg: Kovač, 2010. („Schriften zur Kulturgeschichte“ 18).
- 32 „*Wan Ewer herr 2 schif ungebaut liß, so hetten ihr gnaden gleich vor 2 töchter daß heurahstgelt, welches besser angelegt wehr, dan die töchter, wan sie wol verheuraht seindt, [...] diese beyde ihr gnaden hauß mehr nuzen können alß so zwey grosse machinen, die ein windt zugruntt blasen kan.*” Landgravine Hedwig Sophie to Duchess Louise Charlotte. Kassel, 28.07.1670. LNA LVVA, 554-1/ 657, 133f.

līdzī arī neredzamas mantas. Šīs nemateriālās vērtības parasti tika silti uzņemtas, bet, protams, tās varēja arī radīt spriedzi un domstarpības. Jāuzsver, ka šādu vērtību nodošana nekad nav vienpusēja, tā vienmēr rada kustību pretējā virzienā.

Ja neskaita dažus mēnešus, kad viņai bija pievienojusies hercogiene Sofija, hercogiene Elizabete Magdalēna 43 gadu garumā bija vienīgā hercogiene Kurzemē-Zemgalē. Tomēr viņas loma joprojām nav novērtēta, iespējams, tāpēc, ka viņai nebija bērnu. Elizabete Magdalēna apprecējās ar pirmā Kurzemes hercoga Gotharda vecāko dēlu hercogu Frīdrihu 1600. gadā un grūtos brīžos bija sava vīra padomdevēja.³³ Viņu saderināšanos bija noorganizējusi Kurzemes hercogiene Anna, kuras svaine bija viņas topošās vedeklas tante. Elizabete Magdalēna bieži uzturējās Kuldīgā, īpaši kara laikā.³⁴ 17. gadsimta 20. gados Kuldīgā sanāca arī landtāgi, konkrēti 1618., 1622., 1624., 1625. un 1627. gadā. Bet pēc vīra nāves un Jelgavas pasludināšanas par vienīgo oficiālo galvaspilsētu viņa 1643. gadā pārcēla savu rezidenci uz savu atraitnes tiesu Dobeles pili.³⁵

Viens no galvenajiem priekšnoteikumiem saprātīgai laulāto sadzīves organizēšanai bija atbilstoša hercoga rezidence ar skaistu, tā laika gaumei atbilstošu pils dārzu. Uzaugušas Ziemeļvācijā renesanses ziedu laikos, hercogienes Anna un Elizabete Magdalēna varēja pasniegt sevi kā šim Eiropas pārmaiņu laikam raksturīgā dzīves stila un greznības vēstnieces. Elizabete Magdalēna savā dzimtajā Wolgastē (*Wolgast*) bija iepazinusi laikmetīgu deju zāli, un, iespējams, tāpēc vīrs Kuldīgas pils ieejas vārtiem tika uzbūvēta liela balles telpa.³⁶ Pils tika izdaļota ar āra kāpnēm, arkāžu galerijām un elegantiem torniņiem – visu, ko prasīja reprezentācijas vajadzības. Tas, iespējams, bija šīs pils ziedu laiks, un ir viegli iztēloties, ka tajos laimīgajos laikos cilvēkiem šeit patika svinēt svētkus.

33 Laulības līgums. Wolgastē, 20.07.1599. LNA LVVA, 1100. f., 13. apr., 717. l., 3–9. lp. Greznās kāzu svinības notika Wolgastē no 1600. g. 2. (12). līdz 9. (19.) maijam. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 197. l., 22–24. lp.

34 Seraphim. Aus den Tagen der Herzogin Elisabeth Magdalene, S. 75.

35 Tāpēc viņa pavēlēja savā atraitnes rezidencē Dobelē veikt plašus renovācijas darbus. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas vēstule hercogam Jēkabam. Dobeles, 19.(29).05.1645. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 198. l.

36 Hennig. *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland*. Erster Theil, S. 34f. Sk. arī: Fromholds-Treijs, Valfrīds. Kuldīgas kormturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. Grām.: Ose, Ieva (sast.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pili*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 228.–268. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, V).

bride also brought intangible goods from her home. These non-material goods usually met with a willing reception; of course, they could cause tensions and frictions, too. It must be stressed that transfer is never one-sided, it always creates a reciprocal movement.

Except for the few months when she was joined by Duchess Sophie, Duchess Elisabeth Magdalena was the only princess in Courland for 43 years and yet her role has been totally underestimated, probably because she did not produce any children. The duchess, married to Duke Friedrich in 1600,³³ acted as an adviser to her spouse during difficult times. The engagement had been arranged by Duchess Anna, whose sister-in-law was the aunt of her daughter-in-law. The Duchess often resided in Goldingen, especially in times of war which were eventually to take place.³⁴ In the 1620s, the Diets were held in Goldingen as well, in particular in 1618, 1622, 1624, 1625, and 1627. It was not until 1642 that Mitau was declared the capital and the Duchess Dowager moved to her widow's seat Doblen.³⁵

One of the first preconditions for a reasonable household in the marital home was the construction of an appropriate ducal seat with a beautiful palace garden that corresponded to contemporary taste. Having grown up in the heydays of the Renaissance in Northern Germany, Anna and Elisabeth Magdalena were able to present themselves as ambassadors for the contemporary lifestyle and splendour in this period of European change. Elisabeth Magdalena was familiar with the fashionable dance hall in her birthplace Wolgast, this is probably why a large ballroom was constructed above the entrance gate in Goldingen.³⁶ The castle was embellished with welcoming outside stairs, arcaded walkways and delicate towers, everything that was required for representation. It was probably the prime time of the castle and it would be easy to imagine that people liked to celebrate festivities here in those

33 Marriage agreement. Wolgast, 20.07.1599. LNA LVVA, 1100–13/ 717, 3–9. The splendid marriage festivities took place in Wolgast from 02(12.) till 9(19).05.1600. LNA LVVA 554–1/ 197, 22–24.

34 Seraphim A., E. Aus den Tagen der Herzogin Elisabeth Magdalene, 75.

35 So she ordered extensive construction work to be done on her widow's seat Doblen. Duchess Elisabeth Magdalena to Duke Jacob. Doblen, 19(29).05.1645. LNA LVVA, 554–1/ 198.

36 Hennig, op. cit., p. 34f. See Fromholds-Treijs, Valfrīds. Kuldīgas kormturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. In: Ose, Ieva (ed.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pili*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005. 238–268.

Vēl 17. gadsimta 90. gados šeit tika veikts remonts; krāsotājs un gleznotājs Johans Karls Graubics (*Johan Carl Graubitz*) renovēja atpūtas namiņu, kāpņu telpu un alkovu, kā arī izkrāsoja 14 puķu podus.³⁷ Pēc trim gadiem palu rezultātā pilnībā sabruka pils tilts un mūris upes pusē.³⁸ 1724. gadā pils uzraugs sūdzējās, ka “mūsu pils iet bojā tādos apmēros, ka, paliekot šeit ilgāk, es nejutos drošs par savu dzīvību, un neviena pati telpa vairs nav apdzīvojama”.³⁹ 1805. gadā fiksēta vēl viena Kuldīgas pils bojā ejas liecība: “Tikai pirms dažiem gadiem vecās pils drupas bija vislielākās un skaistākās Kurzemē, taču ar katru gadu nobrūk arvien vairāk akmeņu, un drīz te paliks tikai liela gruvešu kaudze.”⁴⁰

Kopš renesanses sākuma dārza teritorija līdz ar izklaides elementiem (piemēram, labirinti, strūklakām) ir tikusi iekļauta rezidences arhitektoniskajā plānojumā. Dārzi attīstījās kā mākslīgi radīta gleznaina ainava, kas kalpoja reprezentācijas mērķiem. Vienlaikus arī šajā jomā starp augstmaņiem attīstījās konkurence. Līdzīgi kā viņas priekšgājēja Anna, hercogiene Elizabete Magdalēna interesējās par dārzkopību,⁴¹ viņa īpaši kultivēja ārstniecības augus ārstnieciskiem un farmakognozijas mērķiem.⁴² Kuldīga sniedza lielu iespēju veidot parkus un kopt dārzus ar uzsvaru uz augļu un virtuves dārziem. Līdzās pilij atradās augļu dārzs, kurā auga ķirši un ābeles, pakalna pretējā pusē pletās vēl viens augļu dārzs, kuru ailēs sadalīja jāņogu krūmi.⁴³ 17. gadsimta nogalē dārznieks Jēkabs Šulcs (*Jakob Schulz*) vairākkārt lūdza naudu un strādniekus dārza uzturēšanai.⁴⁴ Virtuves dārzs kalpoja daudziem mērķiem, līdzās dažādiem kāpostu

37 Krāsotāju meistara J. K. Graubica izrakstītais rēķins. Kuldīga, 30.12.1690. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 81. lp.

38 Kuldīga, 24.04.1693. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l., 91. lp.

39 “... wie das hiesige Schloß dermassen verfelt, daß ich meines Lébens nicht mehr sicher bin zu wohnen und sonst keine Stube mehr hier ist, da man wohnen könnte”. Pils uzrauga Ernsta Hermana Bofemēla (*Ernst Hermann Boffemehl*) ziņojums. Kuldīga, 22.05.1724. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1054. l., 39. lp.

40 “Die Ruine des alten Schlosses war noch vor wenig Jahren die größte und schönste in Kurland, aber mit jedem Jahre werden mehr Steine aus ihr gebrochen, und bald wird nur ein großer Schutthaufen davon übrig seyn.” Schlippenbach, Ulrich von. *Malerische Wanderungen durch Kurland*. Riga und Leipzig: Hartmann, 1809. S. 273. Ir interesanti salīdzināt Kuldīgu ar Francburgu (*Franzburg*) Pomerānijā; abas vietas piedzīvoja gandrīz līdzīgu likteni – uzplaukumu un pagrimumu.

41 Kvaskova, Valda. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas saimnieciskā darbība. Grām.: *Ventspils muzeja raksti*, VI. Ventspils: Ventspils muzejs, 2009. 31.–55. lpp.

42 No viņas laika ir saglabājušās tinktūru un uzlējumu receptes. 19.10.1636. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 195. l., 33. lp.

43 Hercoga Kuldīgas muižas (*Amt*) inventāra saraksts. Kuldīga, 01.06.1722. LNA LVVA, 6999. f., 2. apr., 11. l., 4. lp.; turpat, 554. f., 3. apr., 1452. l., 2. lp.

44 Hercoga Fīdriha Kazimira pasūtījums Jēkabam Šulcam. Jelgava, 23.02.1694. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1449. l., 12. lp.; turpat, 1452. l.

happy times. As late as in the 1690s, some maintenance work was carried out; painter Johan Carl Graubitz repaired the pleasure house, the staircases and the alcove, as well as added fourteen flower pots.³⁷ Three years later, after a flood, the castle bridge and the walls on the waterfront had collapsed completely.³⁸ In 1724, the castle warden complained, “how our castle is decaying to such an extent that my life is not safe if I remain here any longer, and not a single room remains here that one could live in.”³⁹ In 1805, a further evidence of demise: “Only a few years ago the ruins of the old castle were the largest and most beautiful in Courland, but with every year more and more stones crumble away, and soon only a large pile of rubble will be left.”⁴⁰

Since the Renaissance, the garden terrain has been incorporated into the architectural design of a residence together with entertaining elements (e.g., labyrinths, water fountains). The gardens developed into a modelled scenic landscape, which served representational purposes. At the same time, the competition among the nobility developed in this field, too. Like her predecessor Anna, Duchess Elisabeth Magdalena was interested in gardening,⁴¹ she especially cultivated medical plants for therapeutic purposes and pharmacognosy,⁴² Goldingen provided ideal opportunities for creating parks and cultivating gardens with a focus on fruit and kitchen gardens. An orchard with cherry and apple trees was situated next to the castle; another orchard, whose aisles were divided by currant bushes, was located on the opposite side, on the hill.⁴³ At the end of the 17th century, *jardinier* Jakob Schulz repeatedly pleaded for money

37 Johan Carl Graubitz' bill. Goldingen, 30.12.1690. LNA LVVA, 554-3/ 1051, 81f.

38 Goldingen, 24.04.1693. LNA LVVA, 554-3/ 1051, 91.

39 “... wie das hiesige Schloß dermassen verfelt, daß ich meines Lébens nicht mehr sicher bin zu wohnen und sonst keine Stube mehr hier ist, da man wohnen könnte”. Castle warden Ernst Hermann Boffemehl. Goldingen, 22.05.1724. LNA LVVA, 554-3/ 1054, 39.

40 “Die Ruine des alten Schlosses war noch vor wenig Jahren die größte und schönste in Kurland, aber mit jedem Jahre werden mehr Steine aus ihr gebrochen, und bald wird nur ein großer Schutthaufen davon übrig seyn.” Schlippenbach, Ulrich von. *Malerische Wanderungen durch Kurland*. Riga und Leipzig: Hartmann, 1809, p. 273. It is interesting to compare Goldingen with Franzburg in Pomerania; both places experienced almost the same fate in upswing and decline.

41 Kvaskova, Valda. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas saimnieciskā darbība. *Ventspils Muzeja Raksti* VI. Ventspils: Ventspils muzejs, 2009: 31-55.

42 Recipes for the production of tinctures and infusions from her time have been preserved, 19.10.1636. LNA LVVA, 554-3/ 195, 33.

43 Inventory of the domain (*Amt*) Goldingen. Goldingen, 01.06.1722. LNA LVVA, 6999-2/ 11, 4; 554-3/ 1452, 2.

veidiem te tika audzēti arī tādi untumaini dārzeni kā artišoki, pupas un zirņi. Hercoga galdu bagātināja arī dažādi garšaugi – pētersīļi, majorāns, timiāns, rozmarīns, salvija un lavanda.⁴⁵

Hercogiem, protams, piederēja dārgi zirgi, kas savā ziņā bija kā tā laika rolsroisi; Kuldīgas stalli bija 72 zirgu steliņģi, taču 1712. gadā tika uzskaitīti tikai septiņi zirgi.⁴⁶ Hercogiem – vismaz 17. gadsimta otrajā pusē – piederēja arī bagātīgi aprīkoti zvērudārzi, kas varēja atrasties līdzās pilij, kā tas bija Kuldīgā, vai arī attālāk pie atpūtas nama vai vasaras rezidences, kā Tukumā (*Tuckum*). Kurzemē šajos parkos nebija menažērijas vai putnu mājas ar eksotiskiem dzīvniekiem vai putniem, taču tā sauktie briežu dārzi bija pilni ar staltbriežiem,⁴⁷ un hercoga ģimenes locekļi tur varēja rīkot parādes medības. Kad Ketleri vairs nedzīvoja hercogistē, no Kuldīgas pazuda arī dzīvnieki un parku žogi sagāzās.⁴⁸

Sarakste

Māsas un brāļi, kuri uzauga kopā, varēja šad tad satikties vienīgi tad, ja viņi ieprecējās ģeogrāfiski vairāk vai mazāk tuvos galmos. Laulības parasti nozīmēja pastāvīgu nošķirtību no savas ģimenes, taču māsas saglabāja saites, dzīvodamas simtiem kilometru attālumā viena no otras, kā pašas teica, “apciemojot viena otru rakstiski”. To, ka tas tomēr nespēja aizstāt tikšanos klātienē, var nojaust no hercogienes Annas ar roku rakstītā papildinājuma vēstulē viņas brālim Ulriham – “un es bieži no visas sirds vēlos, lai mums šajā pasaulē būtu iespēja vēlreiz satikties un parunāties”.⁴⁹ Korespondence

45 Saraksts ar sēklām, kas nepieciešamas hercoga dārzam Kuldīgā. [1697. g. februāris]. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 1451. l., 4. lp.

46 Kuldīgas muižas inventāra saraksts. Kuldīga, 01.06.1722. LNA LVVA, 6999. f., 2. apr., 11. l., 2. lp.; hercoga zirgaudzētavas inventārsaraksts. 30.08.1712. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 99. l., 45–61. lp.

47 LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 82. l. Tas, kādus pienākumus ietvēra atbildīgais furāžas pārziņa un zirgkopja amats, redzams vēstulē, ar kuru hercogs Ferdinands ieceļ šajā amatā Francu Jūliusu Kafu (*Franz Julius Kaff*). Jelgava, 24.01.1699. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 92. l., 5. lp. Vispārīgām ieskatam sk. Hennig. *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland*. Erster Theil, S. 47–50.

48 Pavēle par briežu dārzam Kuldīgā nodarītā kaitējuma izmeklēšanu. Jelgava, 05.04.1714. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 2902. l., 81. lp.; “...wie vordem, da die Thiere noch vorhanden” (...kā pirms tam, kad šeit vēl bija dzīvnieki). Zvēru uzrauga Johana Georga Švarca (*Johann Georg Schwartz*) vēstule sekretāram Johanam Dammam (*Johann Damm*). No Kuldīgas zvēru dārza, 04.06.1717. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 82. l., 23. lp.

49 Hercogienes Annas vēstule hercogam Ulriham. Jelgava, 20.04.1596. LHAS, 2.11-2/3 1 993.

and workers for garden maintenance.⁴⁴ The kitchen garden was used in many ways; besides cultivating various kinds of cabbage; delicate vegetables such as artichokes, beans, peas were grown, while herbs like parsley, marjoram and thyme, rosemary, sage and lavender also enriched the ducal cuisine.⁴⁵

Of course, the dukes owned precious horses, a sort of Rolls Royce of their time, the stable in Goldingen had 72 boxes for horses, however, in 1712 only 7 horses were registered;⁴⁶ and the dukes possessed – at least in the second half of the 17th century – lavish animal parks, which could be located next to the palace as in Goldingen, or in remote areas connected to a pleasure house or summer residence, as in Tuckum (*Tukums*). In Courland, these parks had no menageries or aviaries with exotic animals or fowl, but they were stocked with red deer in the so-called deer parks,⁴⁷ where the members of the ducal family could organize show hunts. When the Kettlers no longer resided in the duchy, Goldingen also became bereft of animals, and the fences of the park collapsed.⁴⁸

Correspondence

Siblings, who had lived together until adulthood, could meet occasionally only if they had married into courts within a reasonable distance. Marriage usually meant a permanent separation from the family, but the sisters maintained links across hundreds of miles by, as they called it, “visiting each other in writing”. That this was a poor substitute can be gleaned from Duchess Anna’s handwritten addendum in a letter sent to her brother Ulrich: “...and I often desire from my heart that we may meet and speak to each other once more in this world.”⁴⁹ The correspondence reflects not only the extensive connections

44 Appointment of Jakob Schulz by Duke Friedrich Casimir. Mitau, 23.02.1694. LNA LVVA, 554-3/ 1449, 12; 554-3/ 1452.

45 „Verzeichnis, was für Samen bey dem fürstlichen Garten in Goldingen von nöthen” [1697. Feb.]. LNA LVVA, 554-3/ 1451, 4.

46 Inventory of the *Amt* Goldingen. Goldingen, 01.06.1722. LNA LVVA, 6999-2/ 11, 2.; Examination of the princely stud farm, 30.08.1712. LNA LVVA, 554-3/ 99, 45–61.

47 LNA LVVA, 554-3/ 82.; What kind of tasks the responsible position of a feed marshal and stable keeper included can be seen from the letter of appointment for Franz Julius Kaff by Duke Ferdinand. Mitau, 24.01.1699. LNA LVVA, 554-3/ 92, 5f. In general see Hennig, op. cit., pp. 47–50.

48 Order for investigation of the damage in the deer-park in Goldingen. Mitau, 05.04.1714. LNA LVVA, 554-2/ 2902, 81.; “...wie vordem, da die Thiere noch vorhanden”. Animal keeper Johann Georg Schwartz to clerk Johann Damm. „Außm Goldingschen Thiergarten”, 04.06.1717. LNA LVVA, 554-3/ 82, 23f.

49 Duchess Anna to Duke Ulrich. Mitau, 20.04.1596. LHAS 2.11-2/3 1 993.

ne vien atspoguļo plašos sakarus ar radniekiem kaimiņos esošajos galmos, bet tā ir arī politiskas rīcības līdzeklis. Aristokrātijas savstarpējās solidaritātes izjūta bāzējās uz kopīga interešu pamata, dzimtas labklājība bija jebkuras rīcības un tādējādi arī sarakstes galvenais dzinulis. Vēstuļu autori ne tikai apvaicājās par adresātu veselību un bērniem, viņi arī dalījās ar jaunumiem – piemēram, par vēlēšanām Polijā-Lietuvā,⁵⁰ un viens otram ieteica māksliniekus, teologus, rakstvežus, amatniekus un galminiekus – piemēram, “mūsu kopīgo kalpotāju Erasmu Beringu”.⁵¹ Zināmā mērā šis dāmas darbojās kā vēstnieki mūsdienās. (5. att.)

Lai atbalstītu sava vīra politiskās aktivitātes un atgūtu savam audžudēlam Jēkabam tiesības uz troni, hercogiene Elizabete Magdalēna sarakstījās ar valdniekiem, viņu dzīvesbiedrēm un dažādu galmu amatpersonām. Dinastijas saglabāšanos Kurzemē viņa izvirzīja par savu misiju un konsekventi to pildīja. Viņa nerimtīgi centās rast iespējas šā mērķa tuvināšanai. Līdzās politiskajām aktivitātēm, kuras viņa realizēja, rakstot vēstules, kārotā mērķa tuvināšanai kalpoja arī personiskas tikšanās. Viņa vairākkārt ceļoja uz Pomerāniju, kur tikās ar brāļiem un māsām un izsūtīto hercogu Vilhelmu, kurš uzturējās pie viņas radniekiem.⁵² Elizabete Magdalēna apciemoja arī radus no tēva puses Brandenburgā un Saksijā, lai ar viņiem apspriestos. Viņa nodibināja kontaktus ar karaļa Sigismunda III māsu princesi Annu Vāsu (*Anna Vasa*, 1568–1625)⁵³ un karaļa Vladislava IV māsu princesi Annu Katrīnu Konstanci (*Anna Katarzyna Konstancja*, 1619–1651).⁵⁴ Hercogiene Elizabete Magdalēna devās arī uz Varšavu seima sesijas laikā, lai virzītu šo jautājumu.⁵⁵

50 Hercogienes Annas vēstule hercogam Ulriham. Jelgava, 28.02.1588. LHAS, 2.11-2/1 988, fol. 4–5.

51 „Unser beiderseiz diner Erasmus Berinck wider hin aus sich zu Euer Liebden begeben, welcher für eine Zeit her gewest” (Mūsu abu kalpotājs Erasmus Berinks (Berings), pabijis šeit kādu laiku, atkal devies pie Jūsu Gaišības). Hercogienes Annas vēstule hercogam Johanam Albrehtam. Jelgava, 14.02.1574. LHAS, 2.11-2/1 989, fol. 122f.

52 Seraphim, Ernst. Herzog Wilhelms Exil und Ende. *Baltische Monatsschrift*. 1892. 39: 513–531.

53 Princeses Annas Vāsas vēstule hercogienei Elizabetei Magdalēnai. Strasburga (poļu *Brodnica*) Rietumprūsijā, 13.02.1623. LNA LVVA, 1100. f., 13. apr., 719. l., 184. lp.

54 „.. das wier hierinnen unsere official bey wolgedachter Khöniglicher Mayestatt etc. vleissig eingeben, deßmassen auch darüber der erwinschte effect ervolget” (...mēs vērsāmies pie Viņa karaliskās majestātes un ceram, ka tas arī nesis vēlamo efektu). Princeses Annas Katrīnas Konstances vēstule hercogienei Elizabetei Magdalēnai. Viļņa, 20.02.1639. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 216. l., 9. lp.

55 Elizabetes Madgalēnas vēstule Brandenburgas kūrfirstienei Annai. Varšava, 21.02.1619. GStA PK, XX. HA Etats-Ministerium Abt. 24b Nr. 5, 1–2.

with relatives and neighbouring courts; it served as a means to act politically. The nobility's feeling of solidarity represented the common basis of interest, the welfare of the family was the main driving force of all action and thus also motivated the reporting in correspondence. The letter writers not only enquired after their correspondent's health and children; they passed on news – such as the elections in Poland-Lithuania⁵⁰, and recommended artists, theologians, writers, artisans and courtiers to each other – for example, “our mutual servant” Erasmus Bering.⁵¹ In a certain sense, the gentlewomen acted like today's ambassadors. (Fig.5)

In order to support the political activities of her husband and to regain the rights of her foster son Jacob to the throne, Duchess Elisabeth Magdalena was in correspondence with rulers, their consorts, and officials of various dynasties. She made the survival of the dynasty in Courland her very own task, which she pursued consistently. Relentlessly, she tried to find possibilities to advance this cause. Beyond her political activities which she pursued by writing, personal encounters were intended to bring her closer to the desired goal. She travelled repeatedly to Pomerania, where she met her siblings and banished Duke Wilhelm, who was hosted by her relatives.⁵² She also visited the relatives on her father's side in Brandenburg and Saxony to confer with them. She got in touch with Princess Anna (1568–1625), the sister of King Zygmunt III,⁵³ and Princess Anna Katarzyna Konstancja (1619–1651), the sister of King Władysław IV.⁵⁴ Duchess Elisabeth Magdalena travelled to Warsaw during the *sejm* session in order to advocate the issue.⁵⁵

50 Duchess Anna to Duke Ulrich. Mitau, 28.02.1588. LHAS 2.11-2/1 988, fol. 4–5.

51 „Unser beiderseiz diner Erasmus Berinck wider hin aus sich zu Euer Liebden begeben, welcher für eine Zeit her gewest.” Duchess Anna to Duke Johann Albrecht. Mitau, 14.02.1574. LHAS 2.11-2/1 989, fol. 122f.

52 Seraphim, Ernst. Herzog Wilhelms Exil und Ende. *Baltische Monatsschrift* 1892. 39: 513–531.

53 Princess Anna Vasa to Duchess Elisabeth Magdalena. Strasburg/Brodnica, 13.02.1623. LNA LVVA, 1100-13/ 719 I, 184.

54 „.. das wier hierinnen unsere official bey wolgedachter Khöniglicher Mayestatt etc. vleissig eingeben, deßmassen auch darüber der erwinschte effect ervolget.” Princess Anna Katarzyna Konstancja to Duchess Elisabeth Magdalena. Vilnius, 20.02.1639. LNA LVVA, 554-1/ 216, 9f.

55 Elisabeth Magdalena to Electress Anna. Warsaw, 21.02.1619. GStA PK, XX. HA Etats-Ministerium Abt. 24b No. 5, fol. 1–2.

Elizabete Magdalēna sazinājās arī ar saviem radiem Zviedrijā – karaliene Marija Eleonora (*Maria Eleonora*, 1599–1655) bija Kurzemes hercogienes Sofijas māsiņa.⁵⁶ Visi šie pūliņi neko nelīdzēja: Polijas–Zviedrijas kara laikā (1600–1629) zviedri vairākkārt iebruka Kurzemē. Hercogs Frīdrihs savai dzīvesbiedrei, kura 1625. gadā viesojās Pomerānijā,⁵⁷ rakstīja: “Lai gan mēs pilnībā paļāvāmies uz Jūsu Gaišības vēstuli [Zviedrijas karalim – A. B.], mēs konstatējam, ka šāda vēstule ir maz, ja vispār ko panākusi no Viņa Karaliskās Cienības. Visi viņa nodomi liecina, ka viņu neinteresē nekas cits kā vien mūsu [...] un mūsu valdošās dinastijas pilnīgā sagraušana un iznīcināšana.”⁵⁸ Pēc tam, kad 1625. gadā Pomerānijā–Volgastē, neatstājot pēcnācējus, nomira viņas brālis Filips Jūliuss, viņa veltīgi centās novērst iebrukumu šajā hercogistē. 1627. gadā zviedri ieņēma arī Elizabetes Magdalēnas dzimto Pomerāniju, un 1637. gadā pēc viņas bezbērnu brālēna nāves tā nonāca Zviedrijas un vēlāk Brandenburgas pakļautībā. Savukārt Elizabetei Magdalēnai un Frīdriham izdevās panākt, ka brāļa dēls Jēkabs kļuva par Kurzemes troņa mantinieku.

Vēl viens piemērs tam, ka hercogiene iejaucās tad, kad hercogistes turpmākā pastāvēšana karājās mata galā, ir Kurzemes hercogienes Luīzes Šarlotes vēstules no gūsta Ivangorodā. Lai gan tā bija privāta sarakste, ar roku rakstītajām vēstulēm, kuras no cietokšņa, iespējams, tika iznestas slepeni, bija politiska nozīme. Hercogiene mierināja savu māti: “.. mēs visi, paldies Dievam, joprojām esam veseli un mūsu melnajā caurumā, kā mans sprediķotājs to nosauca, guļam tik mierīgi kā visskaistākajā pili, jo mēs zinām, ka cilvēku priekšā ciešam bez vainas un tas ir Dieva prāts, ka mūsu nelaimīgā zeme un mūsu nabaga ļaudis ir tik skarbi jāsoda.”⁵⁹ Protams, viņa nevēlējās satraukt

56 Zviedrijas karalienes Marijas Eleonoras vēstule hercogieni Elizabetei Magdalēnai. Gripsholma, 15.(25.)02.1638. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 151. l., 10. lp.

57 Arbusow, Leonid. Reiserrechnung der Herzogin Elisabeth Magdalena von Kurland (1625). *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst* 1894. Mitau: Steffenhagen, 1895: 48–68.

58 “Wir haben zwar auf Euer Lieben eigenes Handschreiben [...] vns gentlich darauf verlassen, befinden aber, dass ein solches bey Ihrer Königlichen Würde wenig, ja nichts muss beschaffet haben. Ereuget sich auch aus allem dero fürhaben so viel, dass es ihr nirgends anders vmb zu thuende als wie sie vns vnd vnser fürstliches Haus gentlich ruiniren [...] vnd zerstören muegen.” Hercoga Frīdriha vēstule hercogieni Elizabetei Magdalēnai. Saldus, 22.10.1625. Citēts pēc: Bohlen, Julius von. Die Schweden in Kurland im Jahre 1625. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's*. 1865. 10: 24–32, šeit 31. lpp.

59 “.. versicher, das wir Gott lob noch alle gesundt, und schlaffen in unserer schwarzen hole, so nent es mein prediger, so ruhig als in den schonsten palast, weil ich weis, das wir fur Menschen unschuldig leyden und da es ia von Gott beschlossen gewesen, das unser armes landt und leuht so hart mus gesteupt werden.” Hercogienes Luīzes Šarlotes vēstule kūrfirstienei Elizabetei Šarlotei. Ivangoroda, 03.11.1659. GStA PK, I. HA Rep. 9 Polen Nr. 7 f 3.

Elisabeth Magdalena contacted the Swedish kinship, too, Queen Maria Eleonora (1599–1655) was a niece of Duchess Sophie.⁵⁶ All this effort was of no avail: Courland was invaded by the Swedes during the Polish–Swedish War (1600–1629). A letter of Duke Friedrich to his spouse, who was visiting Pomerania in 1625,⁵⁷ presents an evidence thereof: “Although we have relied entirely upon Your Grace’s handwriting [to the Swedish King AB], we find that such a letter has done little, if anything by His Royal Dignity. It shows so much from all his intentions that he is not interested in anything else but how he may completely ruin and destroy us [...] and our princely house.”⁵⁸ After the death of her childless brother Philipp Julius of Pomerania–Wolgast in 1625, she had tried in vain to prevent an invasion of the duchy. In 1627, Elisabeth Magdalena’s native country Pomerania was occupied by the Swedes, too, and in 1637, after the demise of her childless nephew, the duchy fell to Sweden and later to Brandenburg. In contrast, Elisabeth Magdalena and Friedrich accomplished installing the nephew of Friedrich – Jacob – as the successor to the throne in Courland.

Another example of a duchess’s intervention when the existence of the Duchy was on the razor’s edge is the correspondence of Duchess Louise Charlotte from the captivity in Ivangorod. Although kept private, the handwritten letters, which were probably smuggled out of the fortress, had a political relevance. The daughter assured her mother that “we all, praise God, are still healthy and sleep in our black hole, as my preacher named it, as peacefully as in the most beautiful palace, because I know that we suffer innocently in the eyes of humans and because it was decided by God that our unfortunate land and our poor people must be chastised so harshly.”⁵⁹ Of course, she did not want to worry the electress

56 Queen Maria Eleonora to Duchess Elisabeth Magdalena. Gripsholm, 15/25.02.1638. LNA LVVA, 554-1/ 151, 10.

57 Arbusow, Leonid. Reiserrechnung der Herzogin Elisabeth Magdalena von Kurland (1625). *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst* 1894. Mitau: Steffenhagen, 1895: 48–68.

58 “Wir haben zwar auf Euer Lieben eigenes Handschreiben [...] vns gentlich darauf verlassen, befinden aber, dass ein solches bey Ihrer Königlichen Würde wenig, ja nichts muss beschaffet haben. Ereuget sich auch aus allem dero fürhaben so viel, dass es ihr nirgends anders vmb zu thuende als wie sie vns vnd vnser fürstliches Haus gentlich ruiniren [...] vnd zerstören muegen.” Duke Friedrich to Duchess Elisabeth Magdalena. Frauenburg (*Saldus*), 22.10.1625. Quoted after Bohlen, Julius von. Die Schweden in Kurland im Jahre 1625. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's*. 1865. 10: 24–32, here 31.

59 “.. versicher, das wir Gott lob noch alle gesundt, und schlaffen in unserer schwarzen hole, so nent es mein prediger, so ruhig als in den schonsten palast, weil ich weis, das wir fur Menschen unschuldig leyden und da es ia von Gott beschlossen gewesen, das unser armes landt und leuht so hart mus gesteupt werden.” Duchess Louise Charlotte to Electress Elisabeth Charlotte. Ivangorod 13.11.1659. GStA PK, I. HA Rep. 9 Polen No. 7 f 3.

kūrfirsta atraitni, bet, rakstot par Zviedrijas gubernatora vēstulēm vai uzdodot jautājumu, “kāds gan Viņa Majestātei labums no mūsu pilnīgas iznīcināšanas?”, hercogiene skāra tā brīža politisko notikumu sfēru. Luīze Šarlote priecājās, izlasot, ka viņas brālis apgalvojis, ka viņš savas māsas ieslodzījumu uztvers kā savējo un nekad viņu nepametīs.⁶⁰ Šiem vārdiem no Brandenburgas kūrfirsta puses, kurš bija spēcīga figūra Vācu impērijas valdnieku vidū, bija liela politiska nozīme. Tagad viņš kļuva par Luīzes Šarlotes (un hercoga Jēkaba) sviru ceļā uz brīvību, uz kuru hercogiene varēja un uz kuru viņai vajadzēja pilnībā paļauties. Tāpēc viņa ierosināja, lai “ar Jūsu Žēlastības starpniecību iejaucas Saksijas kūrfirsts kā brālēns, lai mēs tiktu brīvībā pirms ziemas iestāšanās”.⁶¹ Uz Biržiem (*Birsen*) sūtītā vēstulē viņa lūdza savu radnieku Lietuvas magnātu un Prūsijas hercogistes vietvaldi Boguslavu Radzivilu (*Bogusław Radziwiłł*, 1620–1669) pieskatīt hercogu dzimtas mantas Jelgavas pilī. Viņa sarakstījās arī ar Polijas karali Janu Kazimiru un lūdza viņam iesaistīties miera noslēgšanā.⁶² Ārkārtas un saspringtās situācijās bieži tieši hercogienes ar savas dzimtas dinastijas un tās sakaru palīdzību glāba hercogisti.

Hercogienēm piederēja īpašumi, un viņas bieži bija iesaistītas komercdarbībās, tāpēc daļa viņu korespondences bija veltīta ekonomikas jautājumiem. Viņas uzturēja kontaktus ar saviem aģentiem citās zemēs, kuri viņu uzdevumā saņēma vai pārdeva preces. Piemēram, hercogiene Anna tirgojās ar saviem radniekiem Mēklenburgā un piegādāja auzas, mājputnus, lašus un vasku apmaiņā pret Līnburgas sāli, “virzot lietas soli pa solim”.⁶³ Tika apspriesti arī finanšu darījumi, lai gan hercoga ģimene negribēja, lai izceltos runas, ka viņi izvedot visu naudu no valsts.⁶⁴ Pie hercogienēm bieži vērsās tirgotāji ar lūgumu pēc starpniecības un atbalsta. Piemēram, Anna parakstīja Dancigas pilsētas rātei

60 “... das sie mir so versichern, unser intere als Ihr eignes zu halten Vns nimmer mehr zu verlassen”. Hercogienes Luīzes Šarlotes vēstule kūrfirstam Fridriham Vilhelmam. Ivangoroda, 01.11.1659. GStA PK, I. HA Rep. 9 Polen Nr. 7 f 3.

61 “... wan durch Euer Gnaden vermittelung Chursaxsens als Cousin germain sich inter ponirt, damit wir noch fur Winters auskommen”. Turpat.

62 Luīzes Šarlotes vēstule Polijas karalim Janam Kazimiram. Ivangoroda, 23.06.1659. GStA PK, I. HA Rep. 9 Polen Nr.7 f 2, 2.–4. lp.

63 “... daß es also zug um zug gehen soll”. Hercoga Johana Albrehta vēstule hercogienei Annai. Šverīne, 15.04.1569. LHAS, 2.11-2/1 988, fol. 83f.

64 Hercogienes Annas vēstule hercogam Johanam Albrehtam. Rīga, 15.09.1577. LHAS, 2.11-2/1 988, fol. 123f.

dowager, but when she reported on the Swedish governor’s letters or posed a question: “What use is our complete ruin to His Majesty?”, the letters entered the sphere of daily political events. Louise Charlotte was delighted to read that her brother had assured her to regard his sister’s internment as his own and never to leave her;⁶⁰ these words from the Elector of Brandenburg, a powerful ruler in the Empire, had a highly political significance. He now became her (and Duke Jacob’s) lever for freedom, on which the duchess could and had to rely completely, consequently, she proposed: “through Your Grace’s mediation the elector of Saxony as *cousin germain* will interpose, so that we can be released before the winter.”⁶¹ In a letter dispatched to Birsen (*Biržai*), she asked her relative Bogusław Radziwiłł (1620–1669), great standard-bearer of Lithuania and governor of the Duchy of Prussia, to look after the ducal belongings in Mitau Castle. She also corresponded with the Polish King Jan Kazimierz and asked him to engage in a peace settlement.⁶² In exceptional and tense situations it was often the duchesses who used their natal dynasty and its networks to save the duchy.

The duchesses owned estates and were often engaged in commerce, hence, part of their correspondence concerned economic matters. They kept in touch with factors abroad who received or sold goods on commission for them. Anna, for example, traded with her relatives in Mecklenburg, delivered oats, poultry, salmon and wax in exchange for Lüneburg salt, “a matter of step-by-step”.⁶³ Financial transactions were also discussed, although the ducal family did not want it to be said that they were moving all the money out of the country.⁶⁴ Merchants quite often turned to the ladies and asked for mediation and support. For example, Duchess Anna had issued a letter of recommendation for David

60 “... das sie mir so versichern, unser intere als Ihr eignes zu halten Vns nimmer mehr zu verlassen”. Duchess Louise Charlotte to Elector Friedrich Wilhelm. Ivangorod, 1/11.11.1659. GStA PK I. HA Rep. 9 Polen No. 7 f 3.

61 “... wan durch Euer Gnaden vermittelung Chursaxsens als Cousin germain sich inter ponirt, damit wir noch fur Winters auskommen”. Ibid.

62 Louise Charlotte to King Jan Kazimierz. Ivangorod, 23.06.1659. GStA PK, I. HA GR Rep. 9 Polen No.7 f 2, 2–4.

63 “... daß es also zug um zug gehen soll” Duke Johann Albrecht to Duchess Anna. Schwerin, 15.04.1569. LHAS 2.11-2/1 988, fol. 83f.

64 Duchess Anna to Duke Johann Albrecht. Riga, 15.09.1577. LHAS 2.11-2/1 988, fol. 123f.

adresētu rekomendācijas vēstuli Dāvidam Reinam (*David Rein*), “jo viņš loloja lielas cerības un bija pārliecināts, ka mūsu lūgumraksts viņam būs ļoti noderīgs un produktīvs”.⁶⁵

Galma amatnieki Kuldīgā

“Es atrodos, kā Jūs vēlāk uzzināsiet, 200 jūdzes prom no Jums tālās zemēs, kur Tēvreize un Svētais evaņģēlijs vairs nav dzirdami, izņemot kā pie Kurzemes hercoga un Rīgas pilsētā,” tā hercogienes Annas kanclers Kristiāns Leopolds (*Christian Leopold*) sāka vēstuli savam tēvam, Mēklenburgas sekretāram Zimovitam Leopoldam (*Simovit Leopold*).⁶⁶ Gadījumos, kad princeses aizprecējās uz citām zemēm, līgavai līdzī devās ne tikai galma dāmas un kungi no viņas dzimtās zemes – šādas laulības mudināja arī tirgotājus, amatniekus un piedzīvojumu meklētājus sekot viņai, lai izmēģinātu laimi jaunā vietā.

Lai gan Kurzemes hercogistē pilsētām bija pakārtota loma un to pilsoņi politiski neveidoja savu kārtu, 16. gadsimta otrajā pusē un 17. gadsimtā norisinājās dinamiska amatniecības attīstība. Hercogi atbalstīja kvalificētus amatus un arodus un uzskatīja amatniekus un veikalniekus par ne mazāk vērtīgiem kā tirgotājus, kā rāda Kuldīgā izdots nolikums (*Ordnung*).⁶⁷ Pilsētas nozīmi viņu acīs rāda arī t. s. policijas nolikumi (*Polizeiordnung*)⁶⁸ – noteikumi, kas tika izdoti 1577. un 1695. gadā un pēc kuriem tika organizēta pilsētas dzīve.⁶⁹ Ceļojošiem amatniekiem Baltijas jūras reģions bija pazīstams. Daudzi šie amatnieki palika Kurzemē uz dzīvi un drīz jau tika uzskatīti par vietējiem iedzīvotājiem. Iespēja sekot valdniecei uz Kurzemi īpaši vilināja jaunus vīriešus, savukārt princeses ne tikai novērtēja viņu kopējo izcelsmi, bet varēja arī izmantot savas korespondences sūtīšanai viņu sakarus – vai tie būtu kapteiņi, kas kuģoja uz Rostoku, vai arfisti, kas devās uz Dāniju.

65 “... sintemalln er sich gute hofnung unnd getrost fuergesetzt, es werde ihm diese unsere Vorbittschrift sehr nutz und ersprießlich seinn”. Hercogienes Annas vēstule Dancigas pilsētas rātei. Jelgava, 12.03.1587. Gdaņskas pilsētas arhīvs (*Archiwum Państwowe w Gdańsku*, turpmāk – APG), 300, 53, Nr. 639, 151.–154. lpp.

66 “Nach dem ich itzt, wie Ihr hernach horen werdet, in fernen landen von Euch bei 200 meilen bin, da das vater unser und heilig Evangelium ausgenhomen bei dem hertzogen auß Churland und der Stadt Riga ein ende hatt, ...” Kristiāna Leopolda vēstule tēvam Zimovitam Leopoldam. Rīga, 02.02.1572. LHAS, 2.11-2/1 989, fol. 2–5.

67 *Ordnungk unnter den Kauffleuten und Handwerckern zu Golding*. Ap 16./17. gs. miju. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1838. l., 221.–226. lpp.

68 “Laba policija” (*gute Polizei*) ir termins, kas apzīmē likumus, rīkojumus un noteikumus, ko izdeuvas varas iestādes, lai iedibinātu un ieviestu sociālās normas, panāktu sabiedrisko kārtību un veicinātu kopīgu labumu. Hess, Peter. *Resisting Pluralization and Globalization in German Culture, 1490–1540. Visions of a Nation in Decline*. Berlin: De Gruyter, 2020. P. 28.

69 Kvasnova, Valda (zin. red.). *Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.–18. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2021. 44.–56. lpp. (Vēstures avoti, XII).

Rein to the city council of Danzig (*Gdańsk*), “since he had high hopes and confidently imagined that our petition would be very useful and fruitful for him”.⁶⁵

Court craftsmen in Goldingen

“As I am, as you will hear afterwards, at a distance of 200 miles from you in far-off lands, where the Lord’s Prayer and Holy Gospel have come to an end except at the Duke of Courland’s and the city of Riga,” thus the chancellor of Duchess Anna, Christian Leopold, began a letter to his father, the secretary of Mecklenburg Simovit Leopold.⁶⁶ In case of princesses marrying away to live abroad, the bride was accompanied not only by ladies-in-waiting and squires from her native land, but it also instigated the followers amongst merchants, craftspeople and adventurers who sought their fortune in the new surroundings.

Although the towns played a subordinate role in the Duchy of Courland, and the citizens did not form their own order politically, a brisk craft industry developed in the second half of the 16th and the 17th century. The dukes promoted the skilled crafts and trades and put the craftsmen and tradesmen on a par with the merchant class as the ordinance (*Ordnung*) in Goldingen shows.⁶⁷ The importance of this town was in their eyes indicated by the *Polizeiordnungen*⁶⁸ from 1577 and 1695.⁶⁹ For the wandering journeymen, the Baltic Sea areas were a familiar region. Many of the craftsmen remained in Courland and were soon counted among the locals. Young men especially welcomed the opportunity of following a princess to Courland; the princesses, in turn, not only appreciated the common background, but could make use of those networks, be it skippers heading to Rostock or harpists moving to Denmark, for their mailings.

65 “... sintemalln er sich gute hofnung unnd getrost fuergesetzt, es werde ihm diese unsere Vorbittschrift sehr nutz und ersprießlich seinn”. Duchess Anna to the city council of Danzig. Mitau, 12.03.1587. APG 300, 53, No. 639, fol. 151–154.

66 “Nach dem ich itzt, wie Ihr hernach horen werdet, in fernen landen von Euch bei 200 meilen bin, da das vater unser und heilig Evangelium ausgenhomen bei dem hertzogen auß Churland und der Stadt Riga ein ende hatt, ...” Christian Leopold to his father Simovit Leopold. Rīga, 02.02.1572. LHAS 2.11-2/1 989, fol. 2–5.

67 “Ordnungk unnter den Kauffleuten und Handwerckern zu Golding” from the time of the Dukes Friedrich and Wilhelm: LNA LVVA, 554-1/ 1838, 221–226.

68 *Gute Polizei* is “a term referring to laws, ordinances, and regulations issued by authorities to establish and enforce social norms, to achieve communal order, and to enhance the common good”: Hess, Peter. *Resisting Pluralization and Globalization in German Culture, 1490–1540. Visions of a Nation in Decline*. Berlin: De Gruyter, 2020, p. 28.

69 Kvasnova, Valda (sc.ed.). *Policeyordnungen der Städte im Herzogtum Kurland und Semgallen im 16.–18. Jahrhundert*. Rīga: Lettisches Nationalarchiv, 2021. 211–227. (Historische Quellen XII)

Visām galma nodarbēm bija nepieciešami prasmīgi amatnieki, spējīgi tirgotāji un labi kalpotāji, tāpēc procesi pilī un pilsētā bija savstarpēji saistīti. Kuldīga un Jelgava bija Kurzemes amatniecības centri. Galma un pilsētas savstarpējo saistību atspoguļo tādu profesiju parādīšanās Kuldīgas pilsētas grāmatā (*Stadtbuch*) kā, piemēram, portretu gleznotāji (1579), kokgriezēji (1600), koka virpotāji (1599), trompetisti (1598), trombonisti (1605), muzikanti (1579), kažokādu tirgotāji (1579), pārļu gravētāji (1609), putnu spalvu dekorētāji (*Federschmücker*) (1611), varkaļi (1585), ieroču meistari un pārsteidzoši liels zeltkaļu skaits, piemēram, Valentīns Hofs no Rostokas (1616), brāļi Zanderi (*Sander*) no Greifswaldes, kuriem birģeru statuss piešķirts 1638. un 1639. gadā, vai Kristofs Eberts (*Christof Ebert*) no Eizenahas.⁷⁰ Tāpat daudzi aptieķāri avotos parādās kā Kuldīgas birģeri, piemēram, Konrāds Fišers (*Konrad Fischer*) no Rēgensburgas 1622. gadā un Johanness Millers (*Johannes Müller*) no Mēklenburgas 1636. gadā.⁷¹

Galma vajadzību apkalpotāju vidū jāmin arī mūzikas instrumentu un ērģeļu spēlētāji. Līdz 18. gadsimtam tika izmantota pils kapela ar gotisko ķieģeļu zvaigžņu velvi. Turklāt hercogu laikos luterāņu dievkalpojumi notika Sv. Katrīnas baznīcā, kas jau 16. gadsimtā ieguva ērģeles, kuras 1609. gadā hercogs Vilhelms pavēlēja remontēt.⁷² Tas radīja nepieciešamību pēc talantīgiem mūziķiem: 16. gadsimta nogalē šeit strādāja ērģelnieks Joahims Rozenavs (*Joachim Rosenau*) no Lībekas, bet 1611. gadā par mūziku hercoga pilī galvenais atbildīgais bija Jēkabs Lotihijs (*Jakob Lotichius*).⁷³ Prasības, ko hercogs izvirzīja mūziķiem, ir lasāmas darbā pieņemšanas rakstā (1694) Maksimiliānam Dītriham Freisliham (*Maximilian Dietrich Freisslich*) no Dancigas. Viņa pienākums bija “nodrošināt mūziku mūsu baznīcā brīžos, kad nepieciešama mūzika un dziedāšana un kad tiek rīkotas dzīres; tā kā viņš ir pieredzējis komponēšanā, viņam jāparūpējas par atskaņojamajiem skaņdarbiem un jākomponē, kā arī jāmudina

70 Dati sniegti pēc: Räder, Wilhelm, Stavenhagen, Oskar. Bürgerliste und Ratslinie der Stadt Goldingen bis zum Jahr 1889. *Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1909/1910*. Mitau: Steffenhagen, 1913: 158–245, šeit 167.–175. lpp.

71 Otto, Gustav. *Die Apotheken und Apotheker Kurlands*. Mitau: Steffenhagen, 1915. S. 30, 63, 98.

72 Pateicoties Korneliusam Rāneusam (*Cornelius Rhaneus*), Kuldīga 17. gadsimta nogalē kļuva par ērģeļu būves centru; cita starpā šis meistars 1712.–1715. gadā radīja jaunas ērģeles Sv. Katrīnas baznīcā.

73 Koch, Klaus-Peter. Deutsche Musiker in Lettland einschließlich dem südlichen Livland. *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig*. 2015. 15: 119.

All the activities at court required proficient craftsmen, capable merchants and excellent servants, which led to interconnected processes between castle and settlement. Goldingen and Mitau formed the two centres of the crafts in Courland. The interdependence between court and town is reflected in the professions as they appear in the Goldingen *Stadtbuch* as portrait painters (1579), carvers (1600), woodturners (1599), trumpeters (1598), trombonists (1605), musicians (1579), furriers (1579), pearl embroiderers (1609), feather decorators (1611), coppersmiths (1585), gunsmiths and a striking number of goldsmiths, such as Valentin Hof from Rostock (1616), the Sander brothers from Greifswald, who were granted citizenship in 1638/39, or Kristof Ebert from Eisenach (1647).⁷⁰ Many a pharmacist can be traced as a citizen of Goldingen, for instance, Konrad Fischer from Regensburg in 1622, or Johannes Müller from Mecklenburg in 1636.⁷¹

The instrumentalists and organists also indicate the service to courtly needs. The castle chapel with a Brick Gothic star vault was used until the 18th century. In addition, in ducal times Lutheran service was celebrated in St. Catherine's Church, which acquired an organ as early as in the 16th century, and Duke Wilhelm ordered it to be repaired in 1609.⁷² Now talented musicians were needed: at the end of the 16th century, the organist Joachim Rosenau from Lübeck worked here, while in 1611 Jacob Lotichius senior was responsible for the music at ducal palace.⁷³ What a duke demanded from a musician is expressed in a letter of appointment (1694) for Maximilian Dietrich Freisslich from Danzig. He was expected to “present music in our church when music and singing are required, and when banquets are held; he, being experienced in composition, should take care of the pieces to be heard and should compose, and should inspire the vocalists to practice diligently, so that every one of

70 All data according to Räder, Wilhelm, and Oskar Stavenhagen. Bürgerliste und Ratslinie der Stadt Goldingen bis zum Jahr 1889. *Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1909/10*. Mitau: Steffenhagen, 1913: 158–245, here 167–175.

71 Otto, Gustav. *Die Apotheken und Apotheker Kurlands*. Mitau: Steffenhagen, 1915, pp. 30, 63, 98.

72 With Cornelius Rhaneus Goldingen became the organ building centre of Courland at the end of the 17th century; among others the master built the new organ for St. Catharine's in 1712–1715.

73 Koch, Klaus-Peter. Deutsche Musiker in Lettland einschließlich dem südlichen Livland. *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig*. April 2015. 15: 119.

dziedātāji citīgi vingrināties, lai ikviens no viņiem spētu savu partiju pienācīgi atskaņot, viņam jāspēlē ērģeles, kad draudzes locekļi nāk iekšā baznīcā un kad viņi dodas prom, kā arī koncertos un kā pavadījumu dziedāšanai; un viņam jāspēlē klavierhords banketos un kā pavadījums dziedāšanai.”⁷⁴

Galma nepieciešamie amatu un mākslu meistari galvenokārt nāca no citām zemēm, kā rezultātā notika pārnese un sintēze kultūras pārstāvēniecības līmenī. Viņi turpināja ieplūst Kuldīgā faktiski visu hercogistes pastāvēšanas laiku, pārsvarā no Vācijas ziemeļu daļas, pirmām kārtām no Lībekas un Austrumprūsijas, kā arī no Holandes, Skotijas, Silēzijas un Austrijas.⁷⁵ Viens galma amatnieka piemērs ir gleznotājs Jēkabs Graubics (*Jakob Graubitz*) no Ģisenes (*Gießen*), kurš ieradās Kuldīgā ap 1665. gadu un darbojās kā hercoga Jēkaba un Frīdriha Kazimira (1650–1698) galma mākslinieks.⁷⁶ Vēl 19. gadsimta nogalē Kuldīgas maiznieki, galdnieki un zeltkaļi bija pazīstami kā labākie Kurzemē.⁷⁷

Svētku kultūra Kuldīgā

16. un 17. gadsimtā daudzie kari liedza Kurzemes hercogistes valdnieka dzimtai dzīvot grezni. Visumā šejienes augstmaņiem hercoga galms nebija centrs, ap kuru viss griezās; transformācija no lauku muižniecības uz pilnībā galma aristokrātiju nenotika. Pastāvēja “samazināta mēroga” svētku kultūra, citzemju apmeklētāji ieradās salīdzinoši reti, gandrīz visas Ketleru dinastijas kāzas tika svinētas citās zemēs un investitūras ceremonijas notika Žečpospolitā teritorijā. Patiesībā atlika vienīgi hercoga ģimenes bēres, kas notika Kuldīgā un vēlāk Jelgavā. Tieši tāpēc vēl jo interesantāk ir tas, ka hercogi, ar savām līgavām atgriežoties hercogistē, apstājās Kuldīgā uz sagaidīšanas svinībām. Ceremonijas un svinības, kas pavadīja jaunās hercogienes ierašanos pilsētā, ieviesa sava veida svētku kultūru.⁷⁸

74 Citēts pēc: Fiseisky, Alexander. a History of the Organ in Latvia. *The Diapason*, August 2007. Freislihs bija dzimis Tīringē un Dancigā skolojies pie Johana Valentīna Mēdera. Scheunchen, Helmut. *Lexikon deutschbaltischer Musik*. Wedemark-Elze: Hirschheydt, 2002. S. 77.

75 Scheffler, Irma. *Beiträge zur Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte der Stadt Goldingen in Kurland bis zum Ausgang der herzoglichen Zeit*. Diss. Würzburg: Tritsch, 1940. S. 53.

76 Neumann, Wilhelm. *Lexikon baltischer Künstler*. Riga: Jonck & Poliewsky, 1908. S. 54.

77 Schlippenbach. *Malerische Wanderungen durch Kurland*, S. 300.

78 Vispārējam ieskatam sk.: Mulryne, J. R., Aliverti, Maria Ines. Testaverde, Anna Maria (eds.). *Ceremonial entries in early modern Europe. The iconography of power*. Farnham, Burlington: Routledge, 2015.

them would be able to perform his part properly, he should play the organ when the parishioners enter the church and when they leave, but also for concerts and singing; and he should play the harpsichord at banquets and for singing.”⁷⁴

The masters in the crafts and arts required at court came mainly from abroad, which led to transfers and synthesis on a culturally representative level. Their influx in Goldingen continued throughout the entire period of ducal reign, and most of them came from the Northern parts of Germany, and especially from Lübeck and East Prussia, but also from as far as Holland, Scotland, Silesia, and Austria.⁷⁵ One example of a court craftsman is the painter Jacob Graubitz from Gießen, who came to Goldingen around 1665 and worked as a court painter for Duke Jacob and Friedrich Casimir (1650–1698).⁷⁶ As late as at the beginning of the 19th century, bakers, carpenters and goldsmiths in Goldingen were known as the best in Courland.⁷⁷

Festive culture in Kuldīga

In the 16th and 17th centuries, numerous wars prevented a pompous princely household in the Duchy of Courland. For the nobles in general the ducal court was not the centre around which everything revolved; a transformation from landed gentry to pure court nobility did not take place. There was a “reduced” festive culture, foreign visitors were rather rare, almost all the weddings of the Kettler dynasty were held abroad, and the commendation ceremonies took place on the territory of the *Rzeczpospolita*. In fact, all that remained were the funerals of the ducal family in Goldingen and later in Mitau. It is all the more interesting that the dukes returning to the Duchy with their brides stopped in Goldingen for a welcome

74 Quoted after Fiseisky, Alexander. a History of the Organ in Latvia. *The Diapason*, August 2007. Freislich was born in Thuringia and was a pupil of Johann Valentin Meder in Dancig. Scheunchen, Helmut. *Lexikon deutschbaltischer Musik*, Wedemark-Elze: Hirschheydt, 2002. 77.

75 Scheffler, Irma. *Beiträge zur Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte der Stadt Goldingen in Kurland bis zum Ausgang der herzoglichen Zeit*. Diss. Würzburg: Tritsch, 1940, p. 53.

76 Neumann, Wilhelm. *Lexikon baltischer Künstler*. Riga: Jonck & Poliewsky, 1908. 54.

77 Schlippenbach, op. cit. 300.

Hercogs Gothards savu līgavu atveda no Kēnigsbergas uz Kuldīgu, kur viņus grezni uzņēma muižniecība, kā arī pilsētas birģeri, atzīmējot viņu ierašanos ar krāšņām svinībām vairāku dienu garumā.⁷⁹ Hercogienei Annai patika jaunā vide, un viņa rakstīja savam brālim: “Jūsu Augstība būtu varējis pārcelties pie manis uz Kuldīgu [...] Man šeit ļoti patīk, jo esmu jau nodibinājusi daudz labu kontaktu ar cilvēkiem, kas ar prieku man kalpo, tāpēc, paldies Dievam, esmu apmierināta.”⁸⁰ Ilgāku laiku pēc Vilhelma un Sofijas kāzām, kas tika svinētas Kēnigsbergā 1609. gada oktobrī, hercogs Vilhelms 1610. gada 12. februārī beidzot atveda Sofiju mājās uz Kuldīgu.⁸¹ Tajā pašā gadā šeit piedzima un tika kristis viņu dēls Jēkabs. Kad princis Jēkabs, kurš uzauga pie saviem radiem Svētās Romas impērijā, pēc sava tēvoča Frīdriha aicinājuma atgriezās Kurzemē, viņš tika ceremoniāli sagaidīts Kuldīgā 1624. gada maijā.⁸²

Gatavojoties hercoga Jēkaba kāzām, kuras sākotnēji bija iecerēts svinēt Kuldīgā, pilī tika veikta plaša renovācija un uzlabojumi, lai gan pati laulību ceremonija notika Kēnigsbergā 9. oktobrī pēc jaunā kalendāra.⁸³ 1645. gada 25. oktobrī hercogs ar dzīvesbiedri Luīzi Šarloti ieradās Kuldīgā, lai vēlreiz nosvinētu priecīgo notikumu. Luīzi Šarloti pavadīja Brandenburgas galvenais mantzinis (*Oberkämmerer*) Konrāds fon Burgsdorfs (*Konrad von Burgsdorf*), kurš viņai kalpoja viņas uzturēšanās laikā Kuldīgā. Bija jānokārto daudz lietu, piemēram, pēc viņas pūra skrupulozas inventarizācijas un rūpīgas apskates viņai turpmāk piederošo teritoriju pilskungiem bija jādod hercogienei uzticības zvērests.⁸⁴ Birģeriem bija ierasts apliecināt savu lojalitāti, pasniedzot jaunajam valdniekam dāvanu, piemēram, divus lielus biķerus ar vīnogām.⁸⁵ Pils bija svinīgi izrotāta, īpaši lielā garā zāle ar 74 stikla

79 Vispārējam ieskatam sk.: Hennig, *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland*. Erster Theil, S. 56f.

80 “da hetten Euer Liebden wol künen mit mir nach Goldingen gezogen sein [...] und gefellet mich hir auch gar wol, den ich bereits hir fil gutter bekantten habe, die mich gerne dinen, der wegen bin ich gotlob zu friden.” Hercogienes Annas vēstule hercogam Johanam Albrehtam. Rīga, 28.06.1566. LHAS, 2.11-2/1 989, fol. 9f.

81 *Pacta dotalia*. Kēnigsberga, 05.01.1609. GStA PK, BPH Urk. I. B.1. Nr. 47; LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 56. l.

82 1596. g. hercogs Vilhelms tika svinīgi sagaidīts Kuldīgā, līdzīgi kā 1676. g. princis Ferdinands. Hennig, *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland*. Erster Theil, S. 59, 79.

83 Laulības līgums. Kēnigsberga, 13.07.1645. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 59. l., 27.-32. lp.

84 “... weillich in der residenz Goldingen acht tage subsistiren müssen [...] Der Hauptmann undt Beamten von Schrudnen haben in presentz schon Fürstlicher Durchlaucht zu Goldingen in eventum durch einen Handschlag angeloben müssen” (... jo biju spiests Kuldīgas rezidencē 8 dienas uzturēties [...]. Pilskungs un ierēdņi no Skrundas jau nodevuši Kuldīgā Viņas Gaišībai zvērestu). Konrāda fon Burgsdorfa ziņojums. 21.11.1645. GStA PK, BPH Rep. 34 104, fol. 8-11v. Turpat sk. zvērestu, 13. lp.

85 “Von der Stadt Goldingen zwey grobe Pocahl mit trauben.” No: *Waß von Frembdn Herrn auf dem beylager Ihr hochfürstlichen Durchlaucht beyderseits geschenckt*. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 54. l., 45. lp.

celebration. The ceremonies and festivities accompanying the processional entry of the new duchess into the town brought some sort of a festive culture.⁷⁸

Duke Gotthard took his bride from Königsberg to Goldingen, where they were magnificently received by the knighthood and *Landstände* as well as the citizens of Goldingen marking their arrival with several days of great festivities.⁷⁹ Duchess Anna liked the new milieu, as she informed her brother, “Your Highness could have moved with me to Goldingen [...] I like it very much here because I already have many good contacts with people, who serve me with pleasure, therefore I am content, thank God.”⁸⁰ After a longer period following the marriage of Wilhelm and Sophie celebrated in Königsberg in October 1609, Duke Wilhelm finally brought his Sophie home to Goldingen on 12 February 1610.⁸¹ Their son Jacob was born and baptized in the town the same year. When Prince Jacob, who was brought up by relatives in the Holy Roman Empire, was called back to Courland by his Uncle Friedrich, he was welcomed with a ceremony in Goldingen in May 1624.⁸²

The preparations for the wedding of Duke Jacob planned in Goldingen resulted in extensive repairs and embellishments of the castle although the wedding ceremony had taken place on 9 October st[ilo] n[ovo] in Königsberg.⁸³ On 25 October 1645, the duke with his consort Louise Charlotte came to Goldingen to celebrate the joyful occasion for a second time. On her bridal journey, Louise Charlotte was accompanied by the Brandenburg chief treasurer (*Oberkämmerer*) Konrad von Burgsdorf, who assisted her during the stay in Goldingen. Many affairs had to be settled, e.g., after a meticulous inventory and careful examination of her dowry, the captains of her future territories had to swear an oath of allegiance

78 In general see Mulryne, Ronnie J., and Maria Ines Aliverti, Anna Maria Testaverde (eds). *Ceremonial entries in early modern Europe. The iconography of power*. Farnham, Burlington: Routledge, 2015.

79 In general see Hennig, op. cit. 56f.

80 “... da hetten Euer Liebden wol künen mit mir nach Goldingen gezogen sein [...] und gefellet mich hir auch gar wol, den ich bereits hir fil gutter bekantten habe, die mich gerne dinen, der wegen bin ich gotlob zu friden.” Duchess Anna to Duke Johann Albrecht. Rīga, 28.06.1566. LHAS 2.11-2/1 989, fol. 9f.

81 *Pacta dotalia*. Königsberg, 05.01.1609. GStA PK, BPH Urk. I.B.1. No. 47; LNA LVVA, 554-1/ 56.

82 In 1596 Duke Wilhelm had been greeted festively returning to Kuldiga as well as Prince Ferdinand in 1676. Hennig, op. cit. 59, 79.

83 Marriage agreement. Königsberg, 13.07.1645. LNA LVVA, 554-1/ 59, 27-32.

logiem un 12 kristāla kroņlukturiem, kas atradās augšstāvā ar skatu uz pilsētu. 1653. gadā joprojām bija saglabājušies desmit kokā griezti brieži ar piestiprinātiem ragiem, kas bija gatavoti īpaši šīm kāzu svinībām.⁸⁶ Bija patīkami hipodromā rīkot turnīrus, kur hercogam un citiem augstmaņiem bija iespēja publiski apliecināt savas prasmes.⁸⁷ Jaunlaulātie uzturējās Kuldīgā vismaz līdz 8. novembrim, kad hercogs Jēkabs izdeva “pirmā rīta dāvanas” (*Morgengabe*) dokumentu.⁸⁸

Nekas netika atstāts pašplūsmā, kad 1691. gadā Brandenburgas kūrfirsts izvirzīja precīzus noteikumus attiecībā uz viņa puseļības Elizabetes Sofijas eskortēšanu uz Kurzemi pie sava līgavaīņa un brālēna hercoga Frīdriha Kazimira.⁸⁹ Pie robežas pavadošais personāls tika nosūtīts atpakaļ uz Berlīni, taču jaunā hercogiene lūdza, lai kopā ar viņu paliek divi kambarkungi, četri pāži, divi sulaiņi un divi taurētāji, “lai viņas Berlīnes paziņas nepamestu viņu uz visiem laikiem”.⁹⁰ Papildus instrukcijā tika aprakstīts scenārijs ienākšanai rezidencēs un pieņemšanām, noteiktas sagaidīšanas vietas un pārstāvju skaits pie vārtiem, kā arī citi praktiski jautājumi.⁹¹ 12. jūlijā jaunlaulātais valdnieku pāris ieradās Kuldīgā, kur “Viņa Gaišība hercogs ar savu dzīvesbiedri majestātiski iebrauca”.⁹² Pils atkal bija rūpīgi renovēta un izrotāta ar gobelēniem, ko hercogs bija atsūtījis no ārzemēm. Dārgos, ar zelta

86 “zehen auß geschnitz Hirschen mit gewei [...], so Ir Fürstliche Durchlaucht uffs bei lager gebraucht.” No: *Inventarium deß Fürstlichen Haußes Goldingen, wie eß dem Hauß Voigt Heinrich Dannenbergk übergeben*. Kuldīga, 14.05.1653. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 3007. l., 9. lp.

87 Hennig. *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland*. Erster Theil, S. 73. Kēnigsbergā bija notikusi slavenā zirgu baleta izrāde. Sk. *Genealogische Tabellen derer sämtlichen Durchlauchtigsten Hertzoge und Hertzoginnen in Liefland zu Curland und Semgallen nebst denen sämbtlichen Ahnen wie auch zur Erläuterung deren dazugehörigen historischen Merckwürdigkeiten und Lebensvorstellungen aus gewissen Nachrichten und Schrifften sowohl zusammengetragen als auch in möglichster Kürtze beschrieben von Johann Georg Weygandt* [1735]. LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 951. l., 184. lp.

88 Hercoga Jēkaba parakstīts dokuments. Kuldīga, 08.11.1645. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 39. l., 33. lp.

89 Kūrfirsta Frīdriha III rīkojums. Ķelne pie Šprē, 02(12).05.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37; Lailības līgums. Ķelne pie Šprē, 17.04.1691. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1043. l. To, cik svarīgas bija valdnieku ierašanās ceremonijas, parāda attiecīgā nodaļa grāmatā: Lünig, Johann Christian. *Theatrum Ceremoniale Historico-Politicum*.... Leipzig: Weidmann, 1720.

90 “.. umb daß sie so gantz nicht auf einmahl von ihrer Berlinischen kundschaft mächte abandoniret seyn”. Vilhelma Albrehta fon Rautera (*Wilhelm Albrecht von Rautter*) ziņojums. Grobiņa, 22.06.(02.07).1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37.

91 Kūrfirsta Frīdriha papildinstrukcija. Ķelne pie Šprē, 04(14).05.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37. Sk. arī kūrfirsta Frīdriha instrukciju pilskungiem attiecībā uz ierašanos Kēnigsbergā. 06.06.1691. GStA PK, XX. HA EM Dep. 24b Nr. 2, 15.

92 “.. woselbst Seine Durchlaucht der Herzog mit der Gemahlin einen ansehnlichen Einzug gehalten”. Vilhelma Albrehta fon Rautera (*Wilhelm Albrecht von Rautter*) vēstule kūrfirstam Frīdriham III. Kuldīga, 15(25).07.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37. Salīdzinājumam par hercogpāra ierašanos sk. J. G. Veiganda sniegto aprakstu. LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 951. l., 318.–322. lpp., iespiests: Cruse, Karl Wilhelm. *Kurland unter den Herzögen*. Mitau: Reyer, 1833. S. 326–329.

to the duchess.⁸⁴ It was customary for the citizens to show their devotion in offering their new ruler a present, e.g., two large goblets with grapes.⁸⁵ The castle was festively decorated, particularly the large long hall with 74 glass windows and twelve crystal chandeliers on the upper floor facing the town. In 1653, there were still to be seen the ten carved stags with antlers attached especially for the wedding.⁸⁶ It was a pleasure to use the racecourse for tournaments such as the *Ringrennen*; hereby the duke and other noblemen could publicly prove their skills.⁸⁷ The newlyweds remained in Goldingen at least until 8 November, when Duke Jacob issued the document of the morning gift.⁸⁸

Nothing was left to chance, when in 1691 the elector of Brandenburg commanded exact rules for the procedures concerning the escort of his half-sister Elisabeth Sophie (and cousin to the groom) to Courland.⁸⁹ At the border, the personnel was sent back to Berlin, but the young duchess asked for 3 chamber squires, 4 page-boys, 2 lackeys, 2 trumpeters to stay with her “so that she may not be abandoned once and for all by her Berlin acquaintances”.⁹⁰ An additional instruction stage-managed the entry into the residences, the receptions, the meeting-points, the number of deputies in front of the gate and other practical matters.⁹¹ On 12 July, the newly married princely couple arrived in Goldingen, “where His

84 „weill ich in der residenz Goldingen acht tage substistiren müssen [...] Der Hauptmann undt Beamten von Schrudnen haben in presentz schon Fürstlicher Durchlaucht zu Goldingen in eventum durch einen Handschlag angeloben müssen.” Report of Konrad von Burgsdorf. 21.11.1645. GStA PK, BPH Rep. 34 104, fol. 8–11v. The oath *ibid.*, fol. 13.

85 „Von der Stadt Goldingen zwey große Pochal mit trauben.” „Waß von Fremdbden Herrn auf dem beylager Ihr hochfürstlichen Durchlaucht beyderseits geschenckt”: LNA LVVA, 554–3/ 54, 45.

86 „zehen auß geschnitz Hirschen mit gewei [...], so Ir Fürstliche Durchlaucht uffs bei lager gebraucht.” „Inventarium deß Fürstlichen Haußes Goldingen, wie eß dem Hauß Voigt Heinrich Dannenbergk übergeben”. Goldingen, 14.05.1653. LNA LVVA, 554–2/ 3007, 9.

87 Hennig, op. cit. 73.; In Königsberg a famous horse ballet had taken place. „Genealogische Tabellen derer sämtlichen Durchlauchtigsten Hertzoge und Hertzoginnen in Liefland zu Curland und Semgallen nebst denen sämbtlichen Ahnen wie auch zur Erläuterung deren dazugehörigen historischen Merckwürdigkeiten und Lebensvorstellungen aus gewissen Nachrichten und Schrifften sowohl zusammengetragen als auch in möglichster Kürtze beschrieben von Johann Georg Weygandt” [1735]. LNA LVVA, 7363–3/ 951, 184.

88 Duke Jacob. Goldingen, 08.11.1645. LNA LVVA, 554–3/ 39, 33.

89 Instruction of Elector Friedrich. Cölln, 2(12).05.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37; Marriage agreement. Cölln, 17.04.1691. LNA LVVA, 554–1/ 1043; How important the entries were seen, shows the corresponding chapter at Lünig, Johann Christian. *Theatrum Ceremoniale Historico-Politicum* .... Leipzig: Weidmann, 1720.

90 “... umb daß sie so gantz nicht auf einmahl von ihrer Berlinischen kundschaft mächte abandoniret seyn.” Report of Wilhelm Albrecht von Rautter. Grobin 22.06.(02.07).1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37.

91 Additional instruction of Elector Friedrich III. Cölln, 4(14).05.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37; See the instruction for the entry into Königsberg: Elector Friedrich to the captains. 06.06.1691. GStA PK, XX. HA EM Dep. 24b No. 2, 15.

diegiem caurvītos Kuldīgas pils gobelēnus atzīmēja vēl hercoga Ferdinanda (1655–1737) dārgumu skaitā, 1736. gadā to vērtība tika lēsta ap 15 000 valsts dālderu.⁹³

Brandenburgas sūtnis uzskatīja par nepieciešamu ierašanos pilsētā aprakstīt detalizēti: “Pusjūdzi no pilsētas viņus sagaidīja četras jaunās princeses (meitas no Fridriha Kazimira iepriekšējās laulības), virspadomnieki un daži augstmaņi. Procesijas priekšgalā atradās birģeru grupa zirgu mugurā, aiz tās jāja divas vasāju grupas. Tām sekoja liela galma mednieku grupa zaļos, ar sudraba auklu rotātos svārkos. Aiz viņiem – dragūnu grupa, kam sekoja Brandenburgas dragūni; tad hercoga gvarde zirgos. Divdesmit sešjūga karietes veda augstmaņus, un katrai no tām sekoja daudz rezerves zirgu un vēl vairāk kalpotāju zirgos, izveidojot garu parādi. Tālāk sekoja aptuveni divdesmit valdnieka rezerves zirgi, un aiz tiem jāja pāži. Nākamie bija liela grupa labi ģērbtu (*mondirt*) Kurzemes augstmaņu zirgos hofmaršala un hofmeistara vadībā, kam pa priekšu jāja astoņi galma taurētāji un bundzinieks, kuri bija pilnībā dzirdami. Pēc tam Viņa Gaišība un Hercogiene jaunā, skaisti apzeltītā samta karietē ar sarkanīgiem izšūtiem griestiem, kuru vilka seši brīnišķīgi izabellas⁹⁴ krāsas zirgi. Kariete ar zirgiem viņai tika uzdāvināta, tiklīdz Viņa Gaišība un Hercogiene tajā iesēdās.”⁹⁵ Tai sekojošās karietes ar galma dāmām vairs nebija pieminēšanas vērtas uz Berlīni sūtītā ziņojumā.⁹⁶

Šādi procesija virzījās cauri pilsētai, kur ielas bija izrotātas ar zaļām eglēm un tirgus laukumā slējās triumfa arka, līdz tā sasniedza pili: veidojot un pārveidojot pilsētas un galma telpu svētkiem. Nav grūti iedomāties troksni, kas to pavadīja: balsu sanoņa, pakavu dipoņa, mūzikas ritms, zvanu skaņas un zalvju blīkšķi. Kāzu mielasts noteikti nebija sliktāks kā Berlīnē, kur līgava un līgavainis bija nosēdināti zem krāšņa baldahīna, kas bija darināts no zaļa samta un sudraba brokāta un četros stūros izrotāts

93 “Nr. 14. Die mit Golde gar kostbah durchgewürckte Tapeten aus Goldingen, welche der Generalfeldmarschall Reinschild haben soll und auff 15.000 Rthl. aestimiret werden.” GStA PK, I. HA Rep. 9 Polen Nr. 7 u 7.

94 Gaiši zeltainas krāsas zirgi ar gaišu asti un krēpēm. Krāsas nosaukums balstīts leģendā par Spāņu Nīderlandes valdnieces Izabellas Klāras Eiženijas zvērestu nemainīt kreklu, līdz tiks ieņemta dumpīgā Ostendes pilsēta, pārliecībā, ka tas notiks ātri. Taču aplenkums ilga vairāk nekā trīs gadus (1601–1604), un pa šo laiku sākotnēji baltais kreklis esot ieguvis šādu nokrāsu. – *Tulk. piez.*

95 V. A. fon Rautera vēstule kūrfirstam Fridriham III. Kuldīga, 15(25).07.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37.

96 Vispārējam ieskatam sk. Hennig. *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland*. Erster Theil, S. 81–84.

Serene Highness the Duke made a handsome entrance with his consort.”⁹² The castle was elaborately refurbished again and decorated with tapestries the duke had sent from abroad. The precious tapestry from Goldingen, interwoven with gold, was especially listed among Duke Ferdinand’s (1655–1737) treasures; its value in 1736 was estimated at 15,000 reichsthalers.⁹³

The Brandenburg envoy considered it indispensable to report the entry in detail: “Half a mile out of town, they were met by the four young princesses (from the first marriage), the senior advisers (*Oberräte*), and some noblemen. At the head of the procession there was a company of citizens on horseback, followed by two companies of feudatories on horseback. Then followed a strong company of hunters in green coats braided with silver cord. Behind them, a company of dragoons was followed by the Brandenburg dragoons; then the guards on horseback. Twenty carriages drawn by six horses each with nobles and numerous spare horses, and still more riding servants constituted a long parade. Furthermore, some twenty princely reserve horses followed, accompanied by pages on horseback. Next, there was a strong troupe of well-dressed (*mondirt*) Courish noblemen on horseback, led by the local court marshal and court master, in front of whom eight court trumpeters and a drummer rode, fully audible. Subsequently, His Serene Highness and the Duchess in a new, beautifully gilded red velvet carriage with a red embroidered ceiling, drawn by six wonderful isabelline horses. The carriage together with the horses was presented to her as soon as Her Serene Highness the Duchess had seated herself in that carriage.”⁹⁴ The following carriages with the ladies-in-waiting were no longer worth mentioning in the report to Berlin.⁹⁵

92 “... woselbst Seine Durchlaucht der Herzog mit der Gemahlin einen ansehnlichen Einzug gehalten”. Wilhelm Albrecht von Rautter to Elector Friedrich III. Goldingen, 15(25).07.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37.; Compare the description of the entry by Weygand. LNA LVVA, 7363–3/ 951, 318–322, printed in Cruse, Karl Wilhelm. *Kurland unter den Herzögen*. Mitau: Reyer, 1833. 326–329.

93 “Nr. 14. Die mit Golde gar kostbah durchgewürckte Tapeten aus Goldingen, welche der Generalfeldmarschall Reinschild haben soll und auff 15.000 Rthl. aestimiret werden.” GStA PK, I. HA Rep.9 Polen No. 7 u 7.

94 Wilhelm Albrecht von Rautter to Elector Friedrich III. Goldingen, 15(25).07.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37.

95 In general see Hennig, op. cit. 81–84, here 82.

ar baltām spalvām, un kur maltītei sekoja dejas vijoļu un oboju pavadījumā.⁹⁷ Turklāt ģimene bija izklaidējusies, uzvedot galma ainiņas, kuru darbība notika iebraucamajā vietā un kurās hercogs tēloja holandiešu laivinieku, līgava – turcieti, kūrfirstiene – itāļu zemnieka sievu, bet kūrfirsts – muižnieku. Kuldīgā hercoga ģimene uzturējās vairākas nedēļas.⁹⁸ Līdzīgā veidā kā Kuldīgā notika arī jaunā pāra iebraukšana Jelgavā 9. oktobrī.⁹⁹

Kurzemes hercogiste sekoja Eiropas modei saimniecības, ceremoniju un etiķetes jomā. Hercoga ceremoniāla ierašanās pilsētā ne vienmēr ir jāuztver ļoti nopietni. Šīs ierašanās – kam tika tērētas milzu summas – bija iegāns dažādām aktivitātēm, rotāšanai, izpriecām – tā bija kolektīva rotaļa, kurā visi dalībnieki bija gan subjekti, gan objekti. Pilsētu “rotaļu laukumi” kalpoja kā komunikācijas vieta, kur ikviens atrada jaunu pieredzi. Šeit pilsētas un aristokrātijas jomas nebija nodalītas, un hercoga ierašanās, pildot savas politiskās un komunikatīvās funkcijas, kalpoja kā saite starp abām šīm jomām.

Perspektīvas

Pēc hercoga Frīdriha Kazimira nāves Kurzemes hercogistes spožums sāka bālēt. Brandenburgas kūrfirsts nekavējoties nosūtīja savu sūtni Ludvigu fon Princenu (*Ludwig von Prinzen*) atbalstīt pusmāsu – 24 gadus veco hercogieni-atraitni Elizabeti Sofiju cīņā par aizbildniecību pār piecgadīgo mantinieku un par ietekmi hercogistē. Virspadomnieki, kuri veidoja hercogistes valdību un kuriem saskaņā ar “Valdības formulu” pienācās aizbildniecība, nebija viņai ļāvuši pat parakstīt paziņojumus par hercoga nāvi,¹⁰⁰ tādējādi uzreiz sadalot varas pozīcijas. Tikmēr viņas svainis hercogs Ferdinands, pretendējot uz reģenta statusu, no Polijas karaļa bija saņēmis “aizbildņa un administratora” (*Tutor et*

97 GStA PK, BPH Rep. 35 W 36. Fon Rauters uzturējās Kurzemē vismaz līdz septembra beigām. Viņa rekreditīvs ir izsniegts Kuldīgā 20.09.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37.

98 Hercogs Frīdrihs Kazimirs noteica, kuri ipašumi paliks viņa sievai atraitnības gadījumā. Kuldīga, 18.09.1691. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 175. l., 25–28. lp.

99 Diederichs, Heinrich (Bearb.). *Johann Casimir Brandts Aufzeichnungen über Ereignisse und Hoffestlichkeiten aus der Zeit Herzog Friedrich Casimirs von Kurland und den nächstfolgenden Jahren 1689–1701*. Mitau: Steffenhagen, 1892. S. 10, 39f.

100 Ludvigs fon Princens kūrfirstam Frīdriham III. Jelgava, 21.02.1698. GStA PK, I. HA Rep. 9 Polen Nr. 7 h 4, 1, 17–21.

In this fashion, the procession made its way through the town, where the streets were decorated with green fir trees and the market place was adorned with a triumphal arch, until it reached the castle: fashioning and refashioning urban and courtly space for festival. You can easily imagine the noise: the buzz of voices, the clatter of horses, the rhythm of the musicians, the ringing of bells and the crack of gunfire. The wedding party certainly did not dine any worse than in Berlin, where the bride and groom had been seated under a magnificent canopy of green velvet and silver brocade, decorated with white plumes at the four corners, and where dances under accompaniment of violins and hautbois followed the feast.⁹⁶ Moreover, the family had enjoyed themselves by staging court scenes set in an inn. In these scenes, the duke performed the role of a Dutch boatman, the bride – a Turkish woman, the electress – an Italian farmer’s wife, and the elector – a landlord. The ducal family remained in Goldingen for several weeks.⁹⁷ On 9 October, the entry into Mitau took place in the order described above.⁹⁸ Courland followed the European taste in housekeeping, ceremonies, and etiquette. The ceremonial ducal entry into the town should not always be taken too seriously. These entries – on which enormous sums were spent – were a pretext for all sorts of activities, for decoration, enjoyment, a collective game in which all participants were reciprocal subjects and objects. The “playgrounds” of the towns served as a forum of communication, where everyone found something to experience. Here, urban and noble spheres were not separate; the entries with their political and communicative functions provided a link between both.

Perspectives

Courland’s splendour was waning after the death of Duke Friedrich Casimir. The Elector of Brandenburg immediately sent his envoy Ludwig von Prinzen to support his half-sister, the 24-year-old duchess dowager Elisabeth Sophie, in the struggle for guardianship over the five-year-old heir

96 GStA PK BPH Rep. 35 W 36.; Von Rautter stayed in Courland at least until the end of September. His receditive is issued Goldingen 20.09.1691. GStA PK, BPH Rep. 35 W 37.

97 Duke Friedrich Casimir prescribed the estates to his wife for her widowhood in Goldingen 18.09.1691. LNA LVVA, 554–3/ 175, 25–28.

98 Diederichs, Heinrich (ed.). *Johann Casimir Brandts Aufzeichnungen über Ereignisse und Hoffestlichkeiten aus der Zeit Herzog Friedrich Casimirs von Kurland und den nächstfolgenden Jahren 1689–1701*. Mitau: Steffenhagen, 1892. 10, 39f.

Administrator) titulu.¹⁰¹ Drīz pēc tam Polijas karalis Augusts II noteica kopīgu Ferdinanda un Elizabetes Sofijas aizbildniecību pār troņmantnieku Frīdrihu Vilhelmu (*Contutela*);¹⁰² turpretī hercogienes aizbildniecība pār trim pameitām netika apstrīdēta. Strīds par aizbildniecību beidzās tikai pēc 1699. gada 3. aprīļa landtāga lēmuma pieņemšanas.¹⁰³ Kad viss bija noregulēts, 1701. gada 15. jūlijā hercogs Ferdinands, kurš kā ģenerālis bija dienējis Polijas-Lietuvas armijā, pameta hercogisti un apmetās uz dzīvi Dancigā.¹⁰⁴ 1701. gada 2. septembrī hercogisti atstāja Frīdriha Kazimira meitas no pirmās laulības,¹⁰⁵ kamēr hercogiene kopā ar dēlu Frīdrihu Vilhelmu bija aizbraukusi jau gada sākumā. Nedz Ferdinands, nedz Elizabete Sofija Kurzemē tā arī vairs neatgriezās, un abi centās aizvest līdzī pēc iespējas vairāk vērtīgu mantu,¹⁰⁶ pārējais tika izlaupīts vai izpostīts poļu, zviedru un krievu iebrukumos un sirojumos.¹⁰⁷ Gandrīz desmit gadus Kurzemes un Zemgales hercogistē nebija valdnieka galma.

1703. gada 30. martā Potsdamā Elizabete Sofija apprecējās ar Brandenburgas-Baireitas markgrāfu Kristiānu Ernstu (*Christian Ernst*, 1644–1712), tādējādi viņas, kā arī viņas bērnu iztikšana bija nodrošināta, taču bērnu stāvoklis Baireitā nebija patīkams, kā atklāj viņu vēstules, kurās runāts par “mūsu vientulību”.¹⁰⁸ Līdz ar šīm laulībām bijusī hercogiene zaudēja visas tiesības uz Kurzemes hercogisti,

101 Sk. hercoga Ferdinanda paziņojumu. Jelgava, 09.06.1698. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1087. l., 3.–5. lp.; GStA PK, I. HA Rep. 6 Preußen Nr. 7 h 4, 2, 97f.

102 Karaļa Augusta II izsniegtā pilnvara. Varšava, 09.07.1698. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1051. l.

103 Rummel, Carl von (Hrsg.). *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759*. Dorpat: Kluge, 1851. Nr. 66, S. 326–334. (Die Quellen des Curländischen Landrechts. 2,1).

104 Hercogs Ferdinands bija spiests aizbraukt no Kurzemes Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) dēļ, jo 1701. gada vasarā hercogisti ieņēma zviedru karaspēks. Hercogiene Elizabete Sofija kopā ar troņmantnieku Frīdrihu Vilhelmu 1701. gada janvārī bija devusies uz Kēnigsbergu, lai piedalītos pusbrāļa kronēšanā par Prūsijas karali Frīdrihu I, un kara dēļ vairs neatgriezās. Tuvāk par šiem notikumiem un konkurenci varas jomā hercogistē 17./18. gs. mijā sk.: Jakovļeva, Māriete. Ciņa par varu Kurzemes hercogistē pēc hercoga Frīdriha Kazimira nāves (1698–1703). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2002. 2: 64–93; 2003. 1: 65–96; 2005. 1: 48–69; 2006. 3: 44–60. – *Red. piez.*

105 *Alimentations-Gelder „vom 2 Sept. 1701, zu welcher Zeit selbte wegen der Schwedischen Invasien aus Curland mit dero durchlauchtigsten Geschwister gehen und sich reteriren müßen [...]“*. GStA PK I. HA Geheimer Rat, Rep. 9 Polen Nr. 7 s 1, vol. 1. Princeses pameta Kēnigsbergu 13.09.1701. Karaļa Frīdriha I padomnieku ziņojums. Kēnigsberga, 14.10.1701. GStA PK, XX. HA EM Dep. 24a Nr. 2, 38. Sk. arī: Schiemann, Theodor. Herzog Friedrich Wilhelm. *Baltische Monatschrift*. 1873. 22: 120–145, seit 125–127. lpp.

106 Hercogienes mantas bija paredzēts transportēt pa ūdeni no Mēmeles uz Lībeku un tālāk uz Hamburgu, no kurienes tās bija jānogādā Baireitā. Kristiāna Vilhelma Lau (*Christian Wilhelm Lau*) vēstule karalim Frīdriham. Kēnigsberga, 14.08.1703. GStA PK, BPH Rep. 35 W 46.

107 *Specification, was laut dem berlinischen Inventario von Ihrer Hochfürstlichen Durchlaucht Silber, Bildwercke etc., Meublen nicht mehr vorhanden und wie dasselbe zum Teil vertauscht, umbgemacht und verschencket worden*. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 55. l., 56. un sek. lp.

108 GStA PK, BPH Rep. 35 W 46; GStA PK, BPH Rep. 43 II N3, 2. Schödl, Andrea. *Frauen und dynastische Politik: 1703–1723. Die Markgräfinnen Elisabeth Sophie von Brandenburg und Christiane Charlotte von Ansbach*. Kulmbach: Freunde der Plassenburg, 2007. S. 134–143.

and for influence in the duchy. The *Oberräte*, to whom the guardianship was granted according to the *formula regiminis*, had not even let her sign the notifications of the duke's death,⁹⁹ thereby clarifying the positions immediately. Meanwhile, brother-in-law Prince Ferdinand had received the title “tutor and administrator” from the Polish King.¹⁰⁰ Shortly thereafter, August II decreed a *contutela*, a joint custody together with Prince Ferdinand, for Duchess Elisabeth Sophie;¹⁰¹ whereas her guardianship over the three stepdaughters was not questioned. Only the Diet's recess on 3 April 1699 ended the dispute over the tutelage.¹⁰² After everything had been settled, Prince Ferdinand, who served as a general in the Polish-Lithuanian army, abandoned the duchy on 15 July 1701 and settled in Danzig.¹⁰³ The young princesses left the duchy on 2 September 1701.¹⁰⁴ Neither of them returned to Courland and both tried to take the greatest amount possible of the precious belongings with them,¹⁰⁵ the rest was robbed or destroyed by the invading and marauding Poles, Swedes and Russians.¹⁰⁶ For almost a decade, there was no princely court in the Duchy of Courland and Semigallia.

Elisabeth Sophie remarried Margrave Christian Ernst of Brandenburg-Bayreuth (1644–1712) in Potsdam on 30 March 1703, in this way her livelihood, as well as that of the children's, was

99 Ludwig von Prinzen to Elector Friedrich III. Mitau, 21.02.1698. GStA PK, I. HA Rep. 9 Polen No. 7 h 4, 1, fol. 17–21.

100 See declaration of Prince Ferdinand. Mitau, 09.06.1698. LNA LVVA, 554–1/ 1087, 3–5; GStA PK, I. HA Rep. 6 Preußen No. 7 h 4, 2, fol. 97f.

101 Mandate of King August II. Warsaw, 09.07.1698. LNA LVVA, 554–1/ 1051.

102 Rummel, Carl von. *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759*. Dorpat: Kluge, 1851, („Die Quellen des Curländischen Landrechts“ 2,1). No. 66. 326–334.

103 Duke Ferdinand was forced to leave Courland due to the Great Northern War (1700–1721), because in the summer of 1701 the Duchy was taken by the Swedish troops. Duchess Elisabeth Sofia, together with the heir to the throne Friedrich Wilhelm, had gone to Königsberg in January 1701 to take part in the coronation of her step-brother as the Prussian King Friedrich I, and did not return because of the war. For a closer look at these events and the competing sides in the Duchy at the turn of the 17th- and 18th century, see: Jakovļeva, Māriete. Ciņa par varu Kurzemes hercogistē pēc hercoga Frīdriha Kazimira nāves (1698–1703) [Struggle for power in the Duchy of Courland after the death of Duke Friedrich Casimir (1698–1703)]. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2002. 2: 64.–93.; 2003. 1.: 65.–96.; 2005. 1.: 48.–69.; 2006. 3.: 44–60. – *Ed.*

104 *Alimentations-Gelder „vom 2 Sept. 1701, zu welcher Zeit selbte wegen der Schwedischen Invasien aus Curland mit dero durchlauchtigsten Geschwister gehen und sich reteriren müßen [...]“*. GStA PK I. HA Geheimer Rat Rep. 9 Polen No. 7 s fasc. 1 vol. 1. The princesses left Königsberg on 13 September: Councillors to King Friedrich, Königsberg 14 X 1701: GStA PK XX. HA EM Dep. 24a No. 2, fol. 38. Compare with Schiemann, Theodor. Herzog Friedrich Wilhelm. *Baltische Monatschrift* 1873. 22: 120–145, here 125–127.

105 The Duchess's belongings were to be transported by water from Memel to Lībecke and then to Hamburg, from where they were to be taken to Bayreuth. Christian Wilhelm Lau to King Friedrich I. Königsberg, 14.08.1703. GStA PK, BPH Rep. 35 W 46.

106 See „Specification, was laut dem berlinischen Inventario von Ihrer Hochfürstlichen Durchlaucht Silber, Bildwercke etc., Meublen nicht mehr vorhanden und wie dasselbe zum Teil vertauscht, umbgemacht und verschencket worden.“ LNA LVVA, 554–3/ 55, 56f.

un sekoja gara cīkstēšanās par viņas īpašumiem.¹⁰⁹ 1743. gadā Elizabete Sofija parakstīja izlīgumu ar sava pusbrāļa mazdēlu Prūsijas karali Frīdrihu II, kurš saskaņā ar to Brandenburgas dinastijas vārdā par 25 000 valsts dālderu atteicās no prasībām, kas izrietēja no viņas aizprecēšanās uz Kurzemi un citiem parādēm.¹¹⁰ Pameita Marija Doroteja (*Marie Dorothea*, 1684–1743), kura 1703. gadā apprecējās ar Elizabetes Sofijas brāli Brandenburgas-Švēdes markgrāfu Albrehtu Frīdrihu (*Albrecht Friedrich*, 1672–1731), 1723. gadā saņēma daļu no sava tēva dārglietām, bet vēlāk no Krievijas imperatores Annas Ivanovnas – pensiju.¹¹¹ 1703. gadā 16 gadus vecā princese Amālija Luīze (*Amalie Louise*, 1687–1750) dzīvoja pie mātes radiem Zigenē (*Siegen*), bet piecus gadus vēlāk apprecēja savu brālēnu Nasavas-Zigenes firstu Frīdrihu Vilhelmu Ādolfu (*Friedrich Wilhelm Adolf*, 1680–1722) un risināja sarunas par savu mantojumu Kurzemē.¹¹² (6. att.) Septiņpadsmit gadus vecā princese Eleonora Šarlote (*Eleonore Charlotte*, 1686–1748) 1703. gada vasarā uzturējās Kaselē pie savas tantes Marijas Amālijas (1653–1711), kurai 1702. gada 3. janvārī glabāšanā bija uzticētas triju Ketleru princešu vēstuļu un dokumentu kopijas.¹¹³ Vēlāk – 1714. gadā Eleonora Šarlote apprecējās ar Braunšveigas-Volfenbiteles-Bevernas hercogu Ernstu Ferdinandu (*Ernst Ferdinand*, 1682–1746), un arī viņa pievērsās jautājumam par mantojumu no Kurzemes.¹¹⁴ Pēc hercoga Ferdinanda nāves 1737. gadā abas māsas kopīgi nosūtīja uz Dancīgu Braunšveigas padomnieku Karlu Mihaelu Štrasbergu (*Karl Michael Strasberg*) kā savu pārstāvi sarunās.¹¹⁵ Viegli saprast, kāpēc strīdi par mantojuma lietām ilga visu 18. gadsimtu.

109 GStA PK, BPH Rep. 35 W 42; LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 1054.–1067. l.

110 Izlīgums, ko parakstījuši Goteses grāfs Gustavs Ādolfs (*Gustav Adolf, Reichsgraf von Gotter*), Frīdrihs Ernsts fon Bobenhauzens (*Friedrich Ernst von Bobenhausen*) un hercogiene Elizabete Sofija. Gota, 11.11.1743. GStA PK, BPH Rep. 35 W 57.

111 GStA PK, XX. HA EM Dep. 24c Nr. 10, 23; GStA PK, BPH Rep. 35 W 7a; GStA PK, BPH Rep. 37 121; Hesenes Valsts arhivs Marburgā (*Hessisches Staatsarchiv Marburg*, turpmāk – HStAM), 4 f Staaten K in Preußen 465.

112 Laulības līgums. Zigene, 06.08.1708. Hesenes Galvenais arhivs Visbādēnē (*Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden*, turpmāk – HHStAW), 3036 No. KHA inv. a 4 No. 1534. Kurzemes hercoga Frīdriha Kazimira pirmās sievas Nasavas-Zigenes princeses Sofijas Amālijas (*Sophie Amalie*, 1650–1688) brājadēla Frīdriha Vilhelma Ādolda pirmā sieva bija hercoga Frīdriha Kazimira māsas Luīzes Elizabetes meita Elizabete Franciska (*Elisabeth Franziska*, 1681–1707), kuru viņš apprecēja 1702. gadā. Ar mantojumu saistītās lietas. Zigene, 28.11.1720. HHStAW, 171 No. Z 2519.

113 HStAM, 4 f Staaten K, Kurland 84; GStA PK, BPH Rep. 43 II J 100.

114 Sk. NLA WO, 95 Alt No. 74; 95 Alt No. 76.

115 Eleonoras Šarlotes izsniegta pilnvara. Zigene, 24.05.1737. APG, 300, 53, 645, fol. 69–72; Amālijas Luīzes izsniegta pilnvara. Zigene, 27.05.1737. Turpat, 77.–80. lpp.

ensured, but the children's situation in Bayreuth – “our solitude” – was no pleasure, as their letters indicate.¹⁰⁷ The former duchess lost all her rights to the Duchy of Courland due to the marriage, and a long struggle for her properties ensued.¹⁰⁸ In 1743, Elisabeth Sophie signed a settlement with her grand-nephew King Friedrich II, in which the latter waived the claims of the House of Brandenburg regarding the Couronian marriage allowances and other debts in exchange for a payment of 25,000 reichsthalers.¹⁰⁹ Stepdaughter Maria Dorothea (1684–1743), who had married Elisabeth Sophie's brother Margrave of Brandenburg-Schwedt Albrecht Friedrich (1672–1731) in 1703, received part of her father's jewellery in 1723, and later – a pension from Empress Anna.¹¹⁰ In 1703, the 16-year-old Princess Amalie Louise (1687–1750) lived with her mother's relatives in Siegen, five years later, she married her cousin Friedrich Wilhelm Adolf, Prince of Nassau-Siegen (1680–1722) and negotiated for her legacy in Courland.¹¹¹ (Fig.6) In the summer of 1703, the 17-year-old Princess Eleonore Charlotte (1686–1748) stayed in Kassel with her aunt Maria Amalia (1653–1711), to whom copies of the letters and documents of the three Kettler princesses had been entrusted for safe keeping on 3 January 1702.¹¹² Later on, in 1714, Eleonore Charlotte was married to Ernst Ferdinand of Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern (1682–1746) and negotiated for her legacy in Courland, too.¹¹³ After the death of Duke Ferdinand in 1737, the two sisters jointly sent the Brunswick councillor Karl Michael Strasberg as their negotiator to Danzig.¹¹⁴ It is easy to imagine that the altercations about the inheritance matters lasted throughout the 18th century.

107 GStA PK, BPH Rep. 35 W 46; GStA PK, BPH Rep. 43 II N3, 2. Schödl, Andrea. *Frauen und dynastische Politik: 1703 – 1723. Die Markgräfinnen Elisabeth Sophie von Brandenburg und Christiane Charlotte von Ansbach*. Kulmbach: Freunde der Plassenburg, 2007. 134–143.

108 GStA PK, BPH Rep. 35 W 42; LNA LVVA, 554–1/ 1054 till 554–1/ 1067.

109 Settlement signed by Gustav Adolph Graf von Gotter, Friedrich Ernst von Bobenhausen and Duchess Elisabeth Sophie. Gotha, 11.11.1743. GStA PK, BPH Rep. 35 W 57.

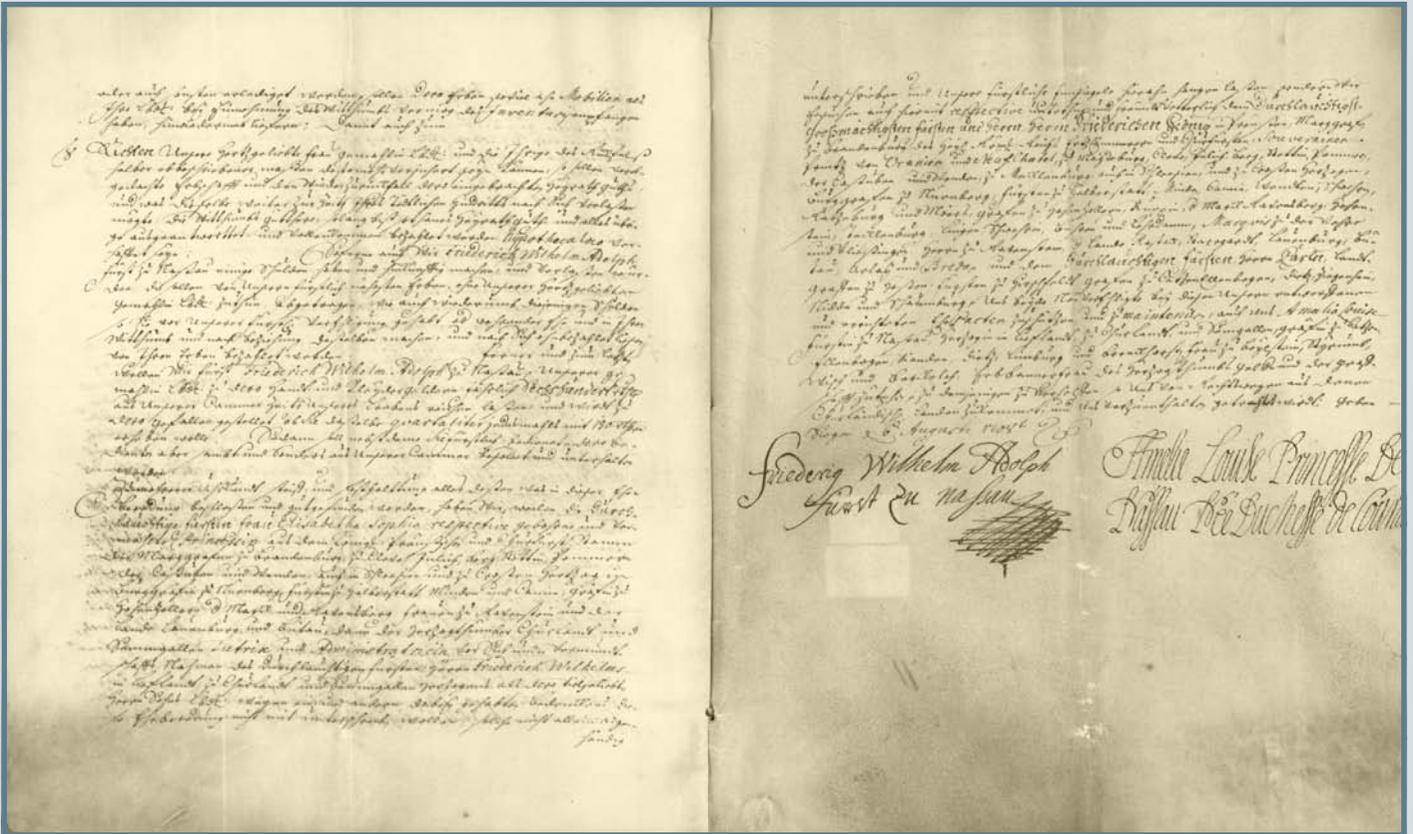
110 GStA PK, XX. HA EM Dep. 24c No. 10, fol. 23; GStA PK, BPH Rep. 35 W 7a; GStA PK, BPH Rep. 37 121; HStAM 4 f Staaten K in Preußen 465.

111 Marriage agreement. Siegen, 06.08.1708. HHStAW 3036 No. KHA inv. a 4 No. 1534.; Friedrich Wilhelm Adolf, a nephew of Duchess Sophie Amalie von Kurland, had been married for the first time in 1702 with Elisabeth Franziska, a niece of Duke Friedrich Casimir. Files re the legacy. Siegen, 28.11.1720. HHStAW 171 No. Z 2519.

112 HStAM 4 f Staaten K, Kurland 84; GStA PK BPH Rep. 43 II J 100.

113 See NLA WO 95 Alt No. 74; 95 Alt No. 76.

114 Power of attorney from Eleonore Charlotte. Siegen, 24.05.1737. APG 300, 53, 645, fol. 69–72; power of attorney from Amalie Louise. Siegen, 27.05.1737. Ibid., 77–80.

6. Hercogienes Amālijas Luizes un Nasavas-Zīgenes firsta Frīdriha Vilhelma Ādolfā laulības līgums. Zīgene, 06.08.1708. (HHStAW 3036 No. KHA inv. a 4 No. 1534)

Marriage agreement of Duchess Amalie Louise and Prince Friedrich Wilhelm Adolph of Nassau-Siegen. Siegen, 06.08.1708. (HHStAW 3036 No. KHA inv. a 4 No. 1534)

Noslēgums

Galma vēsture pirmām kārtām tiek saistīta ar politisko vēsturi, un kopumā pētniecībā par sieviešu kārtas aristokrātiju “valdīja klusums” un viņas bieži tika aizmirstas. Parasti informācija par viņām aprobežojas ar īsām piezīmēm, kas balstās bērū sprediķos, un tāpēc ir ar izteikti reliģisku uzsvāru. Augstdzimušo sieviešu dzīves uztvere reti kļuva par savas zemes vēstures un kultūras sastāvdaļu. Mihaela Hokampa sistemātiski traktēja “soror” kā dzimtei piesaistītu personu, kas pārslēdzās no vienas sieviešu lomas ģimenē uz citu – māsa, māsiņa, brāļa vai māsas meita, tante.¹¹⁶ Tā sieviešu tīkli izpletās visā Eiropā. Augstdzimušajām sievietēm bija īpaši nozīmīga loma dinastisko saišu saglabāšanā un jauninājumu ieviešanas impulsa radīšanā. Tā kā dzīvesbiedre bija konstante dinastiju politikas virzītājā Eiropas kultūrā, pēdējā laikā pētījumos uzmanība tiek koncentrēta uz citās zemēs dzimušām un augušām dzīvesbiedrēm kā starpniecēm kultūras pārnēsē.¹¹⁷ Radot galmā kultūras arēnu, dzīvesbiedre varēja īstenot netiešās un maigās varas formas. Galma kultūra bija cieši saistīta ar politiku.

Vairumā gadījumu atmiņu kultūra nav labvēlīgi noskaņota pret hercogienēm. Princeses aizpēcējās uz svešu zemi, tādējādi viņu dzimtās zemes atmiņā tām ir piešķirta tikai ierobežota telpa. Viņu piemiņa gandrīz nekad netiek iemūžināta kolektīvo atmiņu pārstāvošos pieminekļos, piemiņas plāksnēs, uz pastmarkām vai monētām. Ikdienas sfērā viņu vārdi reizēm parādās toponimos, piemēram, Kuldīgā bija Annas lauki (*Annenfeld*) un Šarlotes muiža (*Charlottenruhe*).¹¹⁸ Šodien piemiņu par šīm hercogienēm nes “Annas iela” un “Annas kapi”, kā arī slavenais balzama liķieris “Šarlote”.

116 Latīņu val. vārds “soror” var apzīmēt gan māsu, gan māsiņu, gan draudzeni. Hohkamp, Michaela. Leibliche Schwestern in der frühneuzeitlichen Fürstengesellschaft des Heiligen Römischen Reiches (15. bis 19. Jahrhundert). *L'Homme. Europäische Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft*. 2017. 28 (2): 15–33.

117 Piemēram: Watanabe-O’Kelly, Helen, Morton, Adam. *Queens Consort, Cultural Transfer and European Politics, c. 1500–1800*. London, New York: Routledge, 2017.

118 Räder, Wilhelm. Die Straßennamen Goldingens. *Anzeiger für Goldingen und Windau*. 07.07. un 14.07.1928.

Conclusion

Court history was primarily political history and generally there was silence about the female nobility, who were often forgotten. Usually the information is restricted to marginal remarks based on funeral sermons and therefore characterized by a pronounced religious emphasis. The life perspectives of female nobility rarely became a part of the country’s history and its culture. Michaela Hohkamp systematically developed the “soror” as a gendered person, switching between different kin-roles – sisters, cousins, nieces, aunts.¹¹⁵ Thus, women’s networks spread across Europe. The female nobility played an especially prominent role in sustaining dynastic bonds and by giving impetus for innovations. Because the consort was a constant in European culture driven by dynastic politics, recent studies have been focusing on the foreign consort as an agent of cultural transfer.¹¹⁶ By creating cultural arenas at court, the consort could exert the forms of indirect and soft power. Court culture was closely linked to politics.

In most cases, the culture of remembrance is not favourably disposed towards duchess consorts. Princesses married to a foreign country, consequently, they were given only a limited space in the national memory. They are hardly ever remembered on monuments, commemorative plaques, stamps or coins which represent collective memory. In everyday life, their names sometimes appear as toponyms such as “Annenfeld” or “Charlottenruhe” in nowadays Kuldīga.¹¹⁷ Today, “Annas iela” (Anna’s Street) or “Annas kapi” (Anna’s cemetery), as well as the famous liqueur “Balzāma Šarlote” carry the remembrance of these duchesses.

115 Hohkamp, Michaela. Leibliche Schwestern in der frühneuzeitlichen Fürstengesellschaft des Heiligen Römischen Reiches (15. bis 19. Jahrhundert). *L'Homme. Europäische Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft*. 2017. 28,2: 15–33.

116 E. g. Watanabe-O’Kelly, Helen, and Adam Morton. *Queens Consort, Cultural Transfer and European Politics, c. 1500–1800*. London, New York: Routledge, 2017.

117 Räder, Wilhelm. Die Straßennamen Goldingens. *Anzeiger für Goldingen und Windau*. 07.07. and 14.07.1928.

Saisinājumi

APG	Archiwum Państwowe w Gdańsku
GStA PK	Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin
HHStAW	Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden
HStAM	Hessisches Staatsarchiv Marburg
LHAS	Landeshauptarchiv Schwerin
LNA LVVA	Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs Rīgā
NLA WO	Niedersächsischen Landesarchiv Abteilung Wolfenbüttel
SLUB	Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden

---

Abbreviations

APG	Archiwum Państwowe w Gdańsku
GStA PK	Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin
HHStAW	Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden
HStAM	Hessisches Staatsarchiv Marburg
LHAS	Landeshauptarchiv Schwerin
LNA LVVA	Latvian State Historical Archives Rīga
NLA WO	Niedersächsischen Landesarchiv Abteilung Wolfenbüttel
SLUB	Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden

Raimonda Ragauskienė

Biržu-Dubiņģu atzara Radzivili (Radvilas) un Kurzemes hercogi Ketleri: attiecības 16.–17. gadsimtā

Raimonda Ragauskienė

The Radvilos (Radziwill) of Biržai and Dubingiai Branch and the Courland's Kettlers: Relations in the 16th-17th Centuries

Ievads

Attiecības starp Biržu (lietuviešu *Biržai*, vācu *Birsen*) – Dubiņģu (lietuviešu *Dubingiai*, poļu *Dubinki*) atzara Radziviļiem jeb Radvilām (vācu, poļu *Radziwiłł*, lietuviešu *Radvilos*),¹ kas 16.–17. gadsimtā bija viena no ietekmīgākajām augstmaņu dzimtām Lietuvas Dižkunigaitijā (jeb Lielkņazistē, turpmāk LDK, Lietuva), un Kurzemes un Zemgales hercogiem Ketleriem bija ļoti ciešas. To noteica divi galvenie faktori: politiskie apstākļi un ģeogrāfiskais tuvums. Notikumos, kas noveda pie Kurzemes un Zemgales hercogistes rašanās, liela nozīme bija visietekmīgāko LDK augstmaņu – brālēnu Nikolaja Radzivila, saukta par Rudo (vācu *Nicolaus*, poļu *Mikołaj Radziwiłł Rudy*, ap 1515–1584), un īpaši Nikolaja Radzivila Melnā (*Nicolaus*, *Mikołaj Radziwiłł Czarny*, 1515–1565) darbībai.² Ne mazāk svarīgs faktors bija ģeogrāfiskais tuvums: Radzivilu galvenais īpašums – Biržu hercogiste (lietuviski kunigaitija)³ – robežojās

1 Raksta latviešu tulkojumā izmantota Radzivilu dzimtas locekļu vārdu vāciskā rakstības forma, kas parasti tika lietota sarakstē ar Kurzemes hercogistes pārstāvjiem. – *Red. piez.*

2 Lulewicz, Henryk. Radziwiłł Mikołaj h. Trąby. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 30. Wrocław etc.: Wyd. PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987. Str. 340.

3 Savulaik Radzivili bija saņēmuši Sv. Romas impērijas pirmu titulu un dokumentos parakstījās kā hercogi (latīņu val. *Dux*, vācu val. *Herzog*), kā arī lietoja hercogistes nosaukumu attiecībā uz Biržiem un dažiem citiem saviem īpašumiem, kaut gan tie neveidoja atsevišķu valsti. Tādēļ raksta latviskā tulkojumā tiek lietots vēsturiskais termins "Biržu hercogiste". – *Red. piez.*

Introduction

The relations between the Radvilos (*Radziwiłł*) who belonged to the branch of Biržai and Dubingiai, one of the most influential noble families of the Grand Duchy of Lithuania (further referred to as GDL, Lithuania) during the 16th-17th centuries, and the Dukes of Courland and Semigallia – the Kettlers, were very close. This was determined by two main factors: political circumstances and proximity. The emergence of the Duchy of Courland and Semigallia in 1561, in essence, was the execution of the part of Livonian plans of the most influential nobles of GDL – cousins Mikalojus Radvila the Red (*Mikołaj Radziwiłł Rudy*) and especially Mikalojus Radvila the Black (*Mikołaj Radziwiłł Czarny*).¹ No less important was the factor of proximity: the main estate of the Radvilos – the Duchy of Biržai was bordered by Courland. This is evident on the map of the Duchy Biržai in 1645 by Józef Naronowicz-Naroński.²

1 Lulewicz, Henryk. Radziwiłł Mikołaj h. Trąby. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław etc.: Wyd. PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987. T. 30, p. 340.

2 Ragauskienė, Raimonda. Karvelis, Deimantas. *1645 m. Juzefo Naronovičiaus-Naronoskio Biržų kunigaikštystės žemėlapis. Radvilų valdos istorija ir kartografija*. Vilnius: LII leidykla, 1997, pp. 18 etc.

ar Kurzemes hercogisti. Tas ir skaidri redzams Juzefa Naronoviča-Naroņska (*Józef Naronowicz-Naroński*) 1645. gadā zīmētajā Biržu hercogistes kartē.⁴

Kontakti starp abām augstmaņu dzimtām, kuras attiecīgi piederēja pie LDK un Kurzemes hercogistes elites, līdz šim nav tikuši atsevišķi pētīti. Kopumā poļu-lietuviešu historiogrāfijā Lietuvas kaimiņvalstij – Kurzemes un Zemgales hercogistei – ir pievērstas mazāk uzmanības nekā Inflantijai jeb poļu Vidzemei. Ir publicēti vēsturnieku pētījumi par LDK ziemeļu robežas (tostarp robežas ar Kurzemi-Zemgali) noteikšanu. Šajā kontekstā ir atzīmēts Radzivilu ieguldījums robežlīnijas novilkšanā 15.–16. gadsimtā.⁵ Atsevišķus Kurzemes hercogistes un Polijas-Lietuvas savstarpējo attiecību aspektus ir skatījušas Māriete Jakovļeva un Almuta Būsa (*Almut Bues*), taču šī jautājuma Lietuvas puse nav pilnībā izpētīta.⁶ Radzivilu ir minēti dažās Ketleru biogrāfijās un darbos, kas vēltīti Kurzemes hercogistes 17. gadsimta vēsturei.⁷ Ir analizētas ekonomiskās attiecības un kontakti starp Biržu hercogisti un Kurzemi līdz 17. gadsimta vidum.⁸ Plašu historiogrāfijas klāstu veido darbi par 16.–17. gadsimta karagājieniem, sevišķi par t. s. “plūdu” (*Potop*)

4 Ragauskienė, Raimonda, Karvelis, Deimantas. 1645 m. Juzefo Naronovičiaus-Naronisko Biržu kunigaikštystės žemėlapis. *Radvilų valdos istorija ir kartografija*. Vilnius: LII leidykla, 1997. P. 18 etc.

5 Wojtkowiak, Zbysław. Delimitacja litewsko-kurlandzka z 1584 roku. *Lituaño-Slavica Posnaniensia: studia historica*. 1989. 3: 267–276; Jakovleva, Māriete. Territorium und Grenzen des Herzogtums Kurland und Semigallen im 16. und 17. Jahrhundert. In: Oberländer, E. (Hrsg.). *Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Bd. 2. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 2001. S. 69–104; Jakovleva, Māriete. Вопрос о границах в отношениях герцогства Курляндия и Великого Княжества Литовского в XVI–XVII вв. In: Jurgaitis, R., Vasiliauskas, E. (comp.). *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*. Vilnius, 2004. P. 103–105; Jakovleva, Māriete. Granice Księstwa Kurlandzkiego w epoce nowożytniej. Wybrane zagadnienia. *Klio: czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*. Toruń, 2008. 11: 29–40; Čelkis, Tomas, Antanavičius, Darius. 1545 metų Livonijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos patikrinimas (Livonijos pareigūnų ataskaita). *Lietuvos istorijos studijos*. 2011. 27: 173; Bues, Almut. Ein Stück Wald tritt in die Geschichte oder vier Quadratkilometer bei Schoden. *Latvijas Arhivi*. 2011. 3/4: 194–209; Bucevičiūtė, Laima. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XV–XVI a.: valstybės erdvės ir jos sienų samprata*. Kaunas: VDU, 2015. P. 164–178.

6 Bues, Almut. Stosunki Kurlandii z Rzeczpospolitą u schyłku XVI i w XVII wieku. *Zapiski Historyczne*. 1998. 63 (1): 43–57; Jakovleva, Māriete. Das Herzogtum Kurland zwischen Brandenburg-Preussen, Polen-Litauen und Sweden an der Wende vom 17. zum 18. Jh. In: Dybaś, B. Makiła, D. (red.). *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo, społeczeństwo, kultura: zbiór studiów*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. S. 195–200; Bues, Almut. Introduction. In: Bues, A. (ed.). *Zones of Fracture in Modern Europe: the Baltic Countries, the Balkans, and Northern Italy*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005. P. 1–24; Jakovleva, Māriete. The Duchy of Courland: The Struggle for Survival during the Rule of the Kettler Dynasty 1561–1737. *Ibid.* P. 79–86.

7 Juškevičs, Jānis. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga: Valsts statistikas pārvaldes izdevums, 1931; Jasnowski, Józef. *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*. Oświęcim: Napoleon V, 2014 (reedycja z 1939). Str. 129–143 etc.; Plüer, Sebastian. Gotthard Kettler, letzter Ordensmeister in Livland und erster Herzog von Kurland – eine umstrittene Persönlichkeit in der Geschichtsschreibung. In: Oberländer, E. (Hrsg.). *Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Bd. 2. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 2001. S. 11–53; Oberländer, Erwin, Keller, Volker (Hrsg.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Paderborn etc.: Ferdinand Schöningh, 2008.

8 Plateris, Aleksandras. *Teisiniai Livonijos ir Kuršo santykiai su Lietuva (XVI–XVIII a.)*. Kaunas: VDU, 1938; Karvelis, Deimantas. Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštyste XVI a. pabaigoje–XVII a. viduryje. *Žiemgala*. 1992. 2: 2–7; Karvelis, Deimantas. *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metais*. Vilnius: LEU leidykla, 2015. P. 67, 198 etc.

The contacts between the two noble families, who belonged to elite of the GDL and the Duchy of Courland have not yet been studied separately. In general, little attention in Polish-Lithuanian historiography is paid to Lithuania's neighbouring state – the Duchy of Courland, which retained partial autonomy from the GDL, compared to Livonia. Historians have published studies dedicated to determining the northern border of the GDL (including the border with the Courland). There, Radvilos' contributions in deciding the boundary limits in the 15th–16th centuries were acknowledged.³ Individual aspects of the relations between the Duchy of Courland and the Polish-Lithuanian Commonwealth have been discussed by Māriete Jakovļeva and Almut Bues, although the Lithuanian side of the issue has not been extensively explored.⁴ The Radvilos are reflected in the few Kettler biographies and the works dedicated to the history of Courland in the 17th century.⁵ The economic relations and communication between the Duchy of Biržai and the Courland until the middle of the 17th century have been analysed.⁶ A wide range of historiography consists of studies discussing the military campaigns of the 16th–17th centuries, the time of Deluge, starting from the works of Adolfas Šapoka, Marek Balcerek

3 Wojtkowiak, Zbysław. Delimitacja litewsko-kurlandzka z 1584 roku. *Lituaño-Slavica Posnaniensia: studia historica*. 1989. 3:267–276; Jakovleva, Māriete. Territorium und Grenzen des Herzogtums Kurland und Semigallen im 16. und 17. Jahrhundert. In: Oberländer, E. (ed.). *Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Bd. 2. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk 2001, pp. 69–104; Jakovleva, Māriete. Вопрос о границах в отношениях герцогства Курляндия и Великого Княжества Литовского в XVI–XVII вв. In: Jurgaitis, R., Vasiliauskas, E. (comp.). *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*. Vilnius, 2004, pp. 103–105; Jakovleva, Māriete. Granice Księstwa Kurlandzkiego w epoce nowożytniej. Wybrane zagadnienia. *Klio: czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*. Toruń, 2008, 11: 29–40; Čelkis, Tomas, Antanavičius, Darius. 1545 metų Livonijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos patikrinimas (Livonijos pareigūnų ataskaita). *Lietuvos istorijos studijos*. 2011, 27: 173; Bues, Almut. Ein Stück Wald tritt in die Geschichte oder vier Quadratkilometer bei Schoden. *Latvijas Arhivi*, 2011, 3-4:194–209; Bucevičiūtė, Laima. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XV–XVI a.: valstybės erdvės ir jos sienų samprata*. Kaunas: VDU, 2015, pp. 164–178.

4 Bues, Almut. A. Stosunki Kurlandii z Rzeczpospolitą u schyłku XVI i w XVII wieku. *Zapiski Historyczne*. 1998. 63/1: 43–57; Jakovleva, Māriete. Das Herzogtum Kurland zwischen Brandenburg-Preussen, Polen-Litauen und Sweden an der Wende vom 17. zum 18. Jh. In: Dybaś, B. Makiła, D. (red.). *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo, społeczeństwo, kultura: zbiór studiów*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003, pp. 195–200; Bues, Almut, Introduction. In: Bues, A. (ed.). *Zones of Fracture in Modern Europe: the Baltic Countries, the Balkans, and the Northern Italy*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005, pp. 1–24; Jakovleva, Māriete. The Duchy of Courland: The Struggle for Survival during the Rule of the Kettler Dynasty 1561–1737. *Ibid.*, pp. 79–86.

5 Juškevičs, Jānis. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga: Valsts statistikas pārvaldes izdevums, 1931; Jasnowski, Józef. *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*. Oświęcim: Napoleon V, 2014 (reedycja z 1939), pp. 129–143 etc.; Plüer, Sebastian. Gotthard Kettler, letzter Ordensmeister in Livland und erster Herzog von Kurland – eine umstrittene Persönlichkeit in der Geschichtsschreibung. In: Oberländer, E. (ed.). *Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Bd. 2. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk 2001, pp. 11–53; Oberländer, Erwin, Keller, Volker. (eds.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Brill: Ferdinand Schöningh, 2008.

6 Plateris, Aleksandras. *Teisiniai Livonijos ir Kuršo santykiai su Lietuva (XVI–XVIII a.)*. Kaunas: VDU, 1938; Karvelis, Deimantas. Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštyste XVI a. pabaigoje–XVII a. viduryje. *Žiemgala*. 1992. 2: 2–7; Karvelis, Deimantas. *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 m.*, Vilnius: LEU leidykla, 2015, pp. 67, 198, etc.

laikiem, kad 17. gadsimta vidū Lietuva piedzīvoja zviedru un krievu armiju iebrukumus (1654–1660), sākot ar Ādolfu Šapokas, Mariuša Balcereka un Andreja Kotļarčuka pētījumiem.⁹ Šajā rakstā autore tiecas analizēt personīgos kontaktus starp Radziviļiem un Kurzemes hercogu Ketleru dzimtu: cik bieži Radziviļi apciemoja Kurzemi (tās galvenos centrus – Jelgavu (*Mitau*) un Bausku), bet Ketleri – Biržus, kā viņi sazinājās. Pētījumā aplūkoti arī daži citi aspekti, piemēram, ko Radziviļi guva no Kurzemes un kādus Kurzemes iedzīvotājus viņiem izdevās noligt darbam savās muižās un galmos. Runājot par hronoloģiskajām robežām, raksts aptver laika posmu no 1561. gada, kad tika izveidota Kurzemes hercogiste, līdz 1695. gadam, kad izbeidzās apskatāmā Radziviļu dzimtas atzara pastāvēšana. Tādējādi aplūkojamo jautājumu loks ir ļoti plašs, un autore tiecas sniegt pārskatu.

Biržu un Dubiņģu hercogi Radziviļi un Kurzemes hercogi Ketleri: atšķirības stāvoklī

Abas dzimtas – Radziviļi un Ketleri – piederēja savu zemju – LDK un Kurzemes hercogistes – valdošajai elitei. Taču viņu stāvoklis, pirmām kārtām juridiskais statuss un situācija ar īpašumiem, bija atšķirīgs. Biržu-Dubiņģu Radziviļi (ar “pūšamajiem medību ragiem” (*Trąby*) dzimtas ģerbonī un kopš 1547. gada Svētās Romas impērijas firsti) jau 15. gadsimta nogalē ierindojās starp ietekmīgākajām LDK augstmaņu dzimtām. Radziviļi bija vieni no bagātākajiem magnātiem Lietuvā, un viņiem piederēja lielas zemes platības: Biržu un Dubiņģu hercogistes, lielā Kēdainiū (lietuviešu *Kėdainiai*, poļu *Kiejdany*, vācu *Kedahlen*) muiža un Sluckas (*Slutsk*, *Sluck*) kņaziste ar vairāk nekā 7200 t. s. dūmu naudas jeb pavarda nodokļa (*dymów*) maksātājiem.¹⁰ Pēdējās Biržu-Dubiņģu kunigaitienes Ludvikas Karolīnas Radziviļas (vācu *Louise Charlotte*, arī *Louise Caroline Radziwill*, poļu *Ludwika Karolina Radziwiłłówna*, 1667–1695) ienākumi 17. gadsimta nogalē gadā pārsniedza 300 000 poļu zlotu.¹¹ Savukārt Ketleri bija cēlušies no

9 Kotljarchuk, Andrej. *In the Shadows of Poland and Russia. The Grand Duchy of Lithuania and Sweden in the European Crisis of the mid-17th Century*. Stockholm University, 2006; Balcerek, Mariusz. *Księstwo Kurlandii i Semigalii w wojnie Rzeczypospolitej ze Szwecją w latach 1600–1629*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012; Šapoka, Adolfas. *Raštai, t. 3: 1655 metų Kėdainių sutartis, arba Švedai Lietuvoje 1655–1656 m.* (Jurgaitis, R. Ragauskas, A. (eds.)). Vilnius: LEU, 2018.

10 Lulewicz, Henryk. *Walka Radziwiłłów z Chodkiewiczami o dziedzictwo sluckie. Miscellanea Historico-Archivistica*. 1989. 3: 202.

11 Šliesoriūnas, Gintautas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystės vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.* Vilnius: LII leidykla, 2000. P. 38.

and Andrej Kotljarchuk.⁷ This article attempts to analyse the personal contacts between the Radvilos and the dukes of Courland – the Kettler family: how frequently did the nobles visit Courland (its main centres – Mitau (Latvian *Jelgava*) and Bausk (Latvian *Bauska*) or Biržai (German *Birszen*) respectively, how did they communicate. What did the Radvilos obtain from the Courland and what people from Courland did they succeed to recruit to work in their manors or courts – the article considers all these aspects, as well. In terms of chronological limits, the article covers the period starting from 1561 (the creation of the Duchy of Courland) to 1695 (until the dissolution of this branch of the Radvilos). The outline is quite extensive therefore, the author aims at providing an overview.

The dukes of Biržai and Dubingiai Radvilos and the dukes of Courland Kettlers: Differences in position

Both families – the Radvilos and the Kettlers – belonged to the ruling elite of their own countries – the GDL and the Duchy of Courland. However, their positions, first of all, their legal status and their property situation were different. The Biržai and Dubingiai Radvilos (the *Trąby* (Horns) coat of arms, as dukes of the Holy Roman Empire from 1547), was one of the most prominent noble families in the GDL from the late 15th century. The Radvilos were among the richest magnates of Lithuania, the owners of several duchies. They owned the duchies of Biržai and Dubingiai, the large Kėdainiai estate and the Principality of Slutsk (more than 7200 *dymów* (hearth tax)).⁸ The annual income of the last duchess of Biržai and Dubingiai in the end of the 17th century exceeded 300,000 Polish *złoty*.⁹ The Kettlers belonged to a relatively noble German family, who had become dukes along with the establishment of the duchy in 1561. Approximately one-third of the territory of the Duchy of Courland consisted of

7 Kotljarchuk, Andrej. *In the Shadows of Poland and Russia. The Grand Duchy of Lithuania and Sweden in the European Crisis of the mid-17th Century*, Stockholm University 2006; Balcerek, Mariusz. *Księstwo Kurlandii i Semigalii w wojnie Rzeczypospolitej ze Szwecją w latach 1600–1629*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012; Šapoka, Adolfas. *Raštai t. 3: 1655 metų Kėdainių sutartis, arba Švedai Lietuvoje 1655–1656 m.* (Jurgaitis, R. Ragauskas, A. (eds.)). Vilnius: LEU, 2018.

8 Lulewicz, Henryk. *Walka Radziwiłłów z Chodkiewiczami o dziedzictwo sluckie. Miscellanea Historico-Archivistica*. 1989, t. 3: 202.

9 Šliesoriūnas, Gintautas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystės vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.* Vilnius: LII leidykla, 2000, p. 38.

vidusmēra vācu dižciltīgo vidus, bet tiesības uz troni ieguva līdz ar hercogistes dibināšanu 1561. gadā. Ketleru tiešā rīcībā bija apmēram trešdaļa no visas Kurzemes hercogistes zemes fonda, pilsētas un no Vācu ordeņa mantotās pils, bet divas trešdaļas teritorijas atradās bijušo ordeņa vasaļu, kuri piederēja pie hercogistes muižniecības, rokās.¹² Kurzemē, neskaitot Zemgali, bija aptuveni 135 000 iedzīvotāju.¹³ Ketleri bija daļēji neatkarīgas valsts valdnieki, jo hercogiste formāli atradās vasaļatkarībā no Polijas-Lietuvas, taču baudīja zināmu autonomiju. Piemēram, Kurzemes hercogiem bija naudas kalšanas tiesības, un gadu pēc kāpšanas troni hercogs Gothards dibināja savu naudas kaltuvi.¹⁴ Kā lietišķajos dokumentos, tā arī personiskajā sarakstē Kurzemes hercogi parakstījās valdniekiem raksturīgā manierē – lietojot tikai savu kristīto vārdu, kam dažkārt pievienoja titulu.¹⁵ Tā nerīkojās neviens Biržu hercogs. Tādējādi varam secināt, ka abām dzimtām bija līdzīgs stāvoklis, taču atšķirīgs statuss.

Kopš hercogistes izveidošanas ar hercogu Ketleru namu kontaktus uzturēja septiņi Radzivilu hercogi (pie Biržu-Dubingū atzara kopumā piederēja deviņi Radzivili):¹⁶ četri Viļņas vaivadi – jau pieminētais Nikolajs Radzivils Rudais (ap 1515–1584), tad Kristofs jeb Kšištofs, saukts Pērkons (*Christoph* jeb *Krzysztof Radziwiłł Piorun*, 1547–1603), Kristofs II (*Christoph* jeb *Krzysztof Radziwiłł*, 1585–1640) (3. att.) un Janušs II (*Janusch* jeb *Janusz Radziwiłł*, 1612–1655) (1. att.); Novogrudekas (*Nowogródek*) vaivads Nikolajs Radzivils (*Nicolaus* jeb *Mikołaj Radziwiłł*, 1545–1589); Viļņas kastelāns Janušs I (*Janusch* jeb *Janusz Radziwiłł*, 1579–1620) un Prūsijas hercogistes vietvaldis Boguslavs Radzivils (*Boguslaus* jeb *Bogusław Radziwiłł*, 1620–1669). (5. att.) 17. gadsimtā ar Kurzemi aktīvi kontaktējās arī Radzivilu dzimtas sievietes, īpaši Januša II sieva Marija, kas bija moldāvu firsta Lupu

12 Jakovļeva, Mārite. Valstiskums Latvijas teritorijā agrajos jaunajos laikos: Kurzemes un Zemgales hercogiste. Grām.: *Latvija un latvieši*. II sēj. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018. 247.–275. lpp., te 251. lpp.

13 Bues. Introduction. In: *Zones of Fracture in Modern Europe...*, p. 18.

14 Turpat, 15.–18. lpp.

15 Piemēram, hercogs Jēkabs parakstījās kā *Jacobus, Curlandiae dux* vai vienkārši *Jacobus*. Sk., piem., hercoga Jēkaba Ketlera vēstule hercogienei Elizabetei Magdalēnai. Parīzē, 12.06.1636. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhivs (turpmāk – LNA LVVA), 554. fonds, 1. apraksts, 218. lieta; hercoga Jēkaba instrukcija Samuelam Vāgneram. Jelgavā, 26.11.1640. Turpat, 1949. l.

16 Ragauskienē, Raimonda. *Mirties nugalēti nepavyko: Biržu ir Dubingū kunigaikščiū Radvilū biologinē istorija XV a. pab.-XVII a.* Vilnius: LEU, 2017. P. 60–61.

domains or the Duke's estates, while the remaining two-thirds of the territory was held by former vassals of the Order, who were part of the nobility of the Duchy.¹⁰ Courland had approximately 135 000 inhabitants, not counting Semigallia.¹¹ Although the Kettlers were the rulers of a semi-independent duchy, nominally a vassal state of the Polish-Lithuanian Commonwealth, this peripheral duchy had autonomy. The dukes of Courland, for example, put their right of coinage into practice. A year after ascending the throne, Duke Gotthard opened a local mint.¹² As a result, all the Kettlers rendered their signatures in the manner typical of the rulers – only the first name, for example the Duke of Courland Jacob Kettler (1610–1681) signated as *Jacobus, Curlandiae dux* or just *Jacobus*.¹³ Not a single duke of Biržai did that. Thus, in terms of position, the two families were similar and at the same time their status differed.

Since 1561, seven Radvilos dukes (in total, nine Radvilos belonged to Biržai and Dubingiai branch)¹⁴ kept in touch with the Kettlers: four Voivodes of Vilnius – Radvila the Red (about 1515–1584), Christopher the Thunderbolt (*Krzysztof Radziwiłł Piorun*; 1547–1603), Christopher II (*Krzysztof Radziwiłł*; 1585–1640) (Fig.3) and Janush II (*Janusz Radziwiłł*; 1612–1655) (Fig.1); Voivode of Nowogródek Mikalojus Radvila (*Mikołaj Radziwiłł*; 1545–1589); Janush I (*Janusz Radziwiłł*; 1579–1620), the castellan of Vilnius, and Governor of the Duchy of Prussia – Boguslav Radvila (*Bogusław Radziwiłł*; 1620–1669). (Fig.5) In the 17th century, the female members of the Radvilos, especially Marija Lupu (circa 1625–1660) (Fig.2) and Anna Maria (1640–1667) (Fig.6) also maintained active contacts with the Courland side.

The Radvilos of Biržai and Dubingiai had contacts with adult members of Gotthard Kettler (1517–1587) family: his wife Anna, Princess of Mecklenburg (1533–1602), their daughter Anna (1567–1617) and their two sons: Frederick (*Friedrich Kettler*; 1569–1642) and William (*Wilhelm Kettler*; 1574–1640). However,

10 Jakovļeva, Mārite. Statehood on the Territory of Latvia during Early Modern Times: the Duchy of Courland and Semigallia. In: *Latvia and Latvians* (Collection of scholarly articles in 2 volumes). Vol. II. Rīga: Latvian Academy of Sciences, 2018, pp. 280–311, here 285. <https://dom.lndb.lv/data/obj/771775.html>

11 Bues, Almut. Introduction, *Zones of Fracture in Modern Europe...* p. 18.

12 Op. cit., pp. 15–18.

13 Letter from Duke Jacob Kettler to Elisabeth Magdalena. Paris, 12.06.1636. Latvian State Historical Archives (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhivs, hereinafter – LNA LVVA), 554-1/ 218; Instruction from Jacob Kettler to Samuel Wagner. Mitau, 26.11.1640. LNA LVVA, 554-3/ 1949.

14 Ragauskienē, Raimonda. *Mirties nugalēti nepavyko: Biržu ir Dubingū kunigaikščiū Radvilū biologinē istorija XV a. pab.-XVII a.* Vilnius:LEU, 2017, pp. 60–61.

1. Januś II Radziwiłł (1612–1655)
(no: Hirsz Leybowicz. *Icones Familiae Ducalis Radvilianaе*. Nesvisiū, 1758)
Janush II Radvila (1612–1655)
(Hirsz Leybowicz. *Icones Familiae Ducalis Radvilianaе*. Nesvisiū: 1758)

2. Marija Lupu (ap 1625–1660)
(no: Hirsz Leybowicz. *Icones Familiae Ducalis Radvilianaе*. Nesvisiū, 1758)
Maria Lupu (~1625–1660)
(Hirsz Leybowicz. *Icones Familiae Ducalis Radvilianaе*. Nesvisiū: 1758)

meita (*Maria Lupu*, ap 1625–1660) (2. att.), un Boguslava sieva Anna Marija (*Anna Maria Radziwiłł*, 1640–1667). (6. att.)

Biržu-Dubiņģu Radziviļi kontaktējās ar Gotharda Ketlera (1517–1587) ģimenes pieaugušajiem locekļiem – sievu Mēklenburgas princesi Annu (1533–1602), meitu Annu (1567–1617), kā arī dēliem Frīdrihu (1569–1642) un Vilhelmu (1574–1640). Taču nav ziņu par Radziviļu sākumiem ar Gotharda Ketlera jaunāko meitu Elizabeti (1575–1601), kura apprecējās ar Tešenas jeb Cešinas (*Teschin*, *Cieszyn*) hercogu Ādamu Wenceslavu (*Adam Wenceslaus*, arī *Adam Wenzel*, *Adam Waclaw*, 1574–1617). Radziviļi uzturēja sakarus arī ar Gotharda mazdēlu Jēkabu Ketleru (1610–1681) un viņa ģimēni.

Pirmie kontakti – līdz 17. gadsimta sākumam

Sadarbība starp Nikolaju Radziviļu Rudo un pirmo hercogu Ketleru dinastijas pārstāvi Gothardu Ketleru aizsākās, kad pēdējais vēl bija Livonijas ordeņa mestrs. Iespējams, ka abi pirmo reizi tikās, kad tika precizēta senā robežlīnija starp LDK un Vācu ordeņa zemēm Livonijā.

there is no data regarding communication with the youngest daughter of Gotthard Kettler – Elisabeth of Courland (1575–1601), the wife Adam Wenceslaus Duke of Cieszyn. The Radvilos also kept in touch with Gotthard’s grandson – Jacob Kettler and his family.

The first relations (until the beginning of the 17th century)

The cooperation of Radvila the Red with the first representative of the Kettler dynasty Gotthard Kettler, began when the latter was a Master of the Livonian Order. Their first meetings took place during the clarification of the borderline between the GDL and the lands of the Teutonic Order in Livonia. This boundary, based on the fact that the commission that worked on it was led by Radvila Astikaitis († 1477) in 1473, even earned the name “Radvila border”. Radvila the Red in 1545 carried out border checks. The document describing the boundaries stated: “till the place where Mr. Radvila ate the bread when it [the border] was repaired”.¹⁵ In 1584, when adjusting the borders of the GDL

15 Čelkis, Tomas. Antanavičius, Darius. 1545 metų Livonijos... p. 169.

Šis robežas posms tolaik tika saukts par “Radzivila robežu”, jo komisiju, kura 1473. gadā to nosprauda, vadīja viens no Radzivilu dzimtas pamatlicējiem Radzivils Ostikovičs (*Radziwiłł Ościłowicz*, † 1477). Kad 1545. gadā Radzivils Rudais veica robežas pārbaudes, dokumentā, kurā šis robežas aprakstītas, teikts: “tā [robeža] tika izlabota līdz vietai, kur Radzivila kungs ēda maizi”.¹⁷ 1584. gadā precizējot robežu starp LDK un Livoniju, komisijas locekļi norādīja, ka Radzivils Rudais “savas robežas” kopā ar Kurzemes hercogu “jau ir novilcis”.¹⁸ Radzivila Rudā un Gotharda Ketlera personīgie kontakti kļuva intensīvāki, risinot Livonijas politiskos jautājumus. Radzivils Rudais atbalstīja sava brālēna Radzivila Melnā plānus reorganizēt Livoniju pēc Prūsijas parauga, ko akceptēja arī Gothards Ketlers. 1560. gadā Polijas karaļa Sigismunda II Augusta (*Sigismund II August, Zygmunt II August*, 1520–1572) vārdā viņš tikās ar Gothardu Sēlpilī (*Selburg*), lai pārrunātu Livonijas piļu pārņemšanu. Panākuši vienošanos, abi devās ceļā gar Daugavu līdz Baltijas jūrai. Tajā pašā gadā Radzivils Rudais un Ketlers vairākkārt tikās Bauskā un, iespējams, arī pie Radzivila Biržos.¹⁹ 1553.–1561. gadā, kā arī Livonijas kara noslēguma posmā, īpaši sākot ar 1576. gadu, notika intensīva saziņa politisku jautājumu risināšanai. Kara laikā Kurzemes hercogam bija pienākums sniegt militāru palīdzību lietuviešu un poļu karaspēkam bijušās Livonijas teritorijā. Pildot savas saistības, Gothards Ketlers, piemēram, 1578. gadā nosūtīja Radzivilam Rudajam lielgabalus.²⁰ Zināms, ka lietuviešu magnāts 1578. gada vasarā apmeklēja Kurzemi.²¹

Tā kā Kurzemes hercogiste bija Polijas-Lietuvas vasaļvalsts, ietekmīgu lietuviešu augstmaņu, pirmām kārtām Radzivila Rudā, atbalsts Gothardam Ketleram bija ļoti nozīmīgs. 1576. gadā ar sava sekretāra Osvalda Grolla no Grabovas (*Oswald Groll von Grabou*) starpniecību viņš lūdza Radzivilu būt par vidutāju vairākos politiskos jautājumos. Gothards Ketlers regulāri sūtīja Viļņas vaivadam arī dāvanas – suņus un zirgus –, lai gūtu viņa labvēlību. Ap 1572. gadu uz karaļa galmu nosūtītais Grolls

17 Čelkis, Antanavičius. 1545 metų Livonijos..., p. 169.

18 Wojtkowiak. Delimitacja litewsko-kurlandzka..., p. 269.

19 Jasnowski. *Mikołaj Czarny Radziwiłł...*, p. 198–201.

20 Nikolaja Radzivila Rudā vēstule Gothardam Ketleram. Viļņa, 26.06.1578. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 283. l.

21 Ragauskienė, Raimonda. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*. Vilnius: Valstybės žinios, 2002. P. 138.

with Livonia, the members of commission pointed out that Radvila the Red had already “drawn his own borders” together with the duke of Courland.¹⁶ The personal contacts of Radvila the Red and G. Kettler intensified when resolving the political issue of Livonia. Radvila the Red endorsed a plan created by his cousin Radvila the Black, which received approval by G. Kettler, to reorganize Livonia according to the example of Prussia. In 1560, on behalf of King Sigismund II Augustus (1520–1572), he held negotiations with Kettler in Selburg (*Sēlpils*) regarding the takeover of Livonian castles. After reaching an agreement, he and G. Kettler went on a trip along the River Dūna (*Daugava*) to the Baltic Sea. In 1560, meetings of Radvila the Red and G. Kettler took place in Bauske, perhaps even in Radvila’s Biržai.¹⁷ Intensive communication for political purposes took place in 1553–1561 and in the later stages of the Livonian War, especially from 1576. The Duke of Courland was obligated to provide military assistance to the Lithuanian and Polish military forces during the Livonian war. G. Kettler sent military aid, for example, cannons to Radvila the Red in 1578.¹⁸ The Lithuanian magnate came to Courland in the summer of 1578.¹⁹

Since the Duchy of Courland was a fief of Poland-Lithuania, the support of influential Lithuanian nobility, first of all, Radvila the Red, was very significant for G. Kettler. In 1576, he sent Oswald from Grabowo, asking Radvila to mediate on various political matters. G. Kettler also regularly sent gifts – dogs and horses – to obtain the favour of Vilnius voivode. Circa 1572, the secretary of the duke from the king’s court informed G. Kettler about a gift of “a very good horse” to the Grand Chancellor Radvila.²⁰ Radvila’s kennels were filled with puppies of hunting dogs (probably of a high value and often sent as diplomatic gifts – the Courland greyhounds who hunted large beasts) whom he had received from G. Kettler. Clearly, Radvila did not remain in debt. In 1567, for example, Radvila recommended his eye specialist Rupert Fink († 1579) to the duke of

16 Wojtkowiak, Zbysław. Delimitacja litewsko-kurlandzka... p. 269.

17 Jasnowski, Józef. *Mikołaj Czarny Radziwiłł...*, p. 198–201.

18 Letter from M. Radvila the Red to G. Kettler. Vilnius, 26.06.1578. LNA LVVA, 554–1/ 283.

19 Ragauskienė, Raimonda. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius: Valstybės žinios, 2002, p. 138.

20 LNA LVVA, 554–3/ 180.

informēja Gothardu par lielkancleram Radzivilam dāvanā pasniegtu “ļoti labu zirgu”.²² Radzivila suņu mītnes piepildīja Gotharda Ketlera dāvināto medību suņu kucēni (lielu zvēru medībām domātie Kurzemes kurti, kas acīmredzot bija ļoti vērtīgi un bieži tika sūtīti kā diplomātiskās dāvanas). Skaidrs, ka Radzivils parādā nepalika. Piemēram, 1567. gadā viņš ieteica Kurzemes hercogam savu acu ārstu Rūpeltu Finku (*Rupert Fink*, † 1579).²³ Sadarbībai bija arī ekonomiskā puse: Radzivils bija pirmais, kurš Biržu hercogistē nometināja Kurzemes vāciešus – 16. gadsimta vidū Geverts (*Gevert*) un Berins (*Beryn*) ieguva namus Biržu pilsētā un zemes tās apkaimē. 1570. gadā tur jau mitinājās 12 vācu ģimenes (*Wechman, Melder, Hilier, Endrychov, Tynkauz, Silberking, Grotuz, Seswegen, Koszkiel* un citi), kuras apmaiņā pret militāro dienestu Biržu kunigaitijā saņēma 521 valaku (*volok*) zemes. Vehmaņi vien saņēma vairāk nekā 80 valakas Panemunē (*Panemunė*) netālu no Biržiem.²⁴ Daudzas no Kurzemes izceļojušās ģimenes 17. gadsimtā pieņēma Radzivilu aizbildniecību un kalpoja viņiem. Kurzemes un Zemgales muižniecības matrikulā (1634) ir minētas dažas no tām, piemēram, Grothūzi, Zesvēģeni, Koškuli (*Grotthus, Seswegen* un *Koschkull*). Kopumā Radzivila Rudā un Gotharda Ketlera attiecības raksturo 1584. gadā noslēgtajā robežlīgumā starp LDK un Kurzemi atzīmētā “Kurzemes hercoga un Radzivilu īpašā savstarpējā labvēlība”.²⁵

Pirmām kārtām politiskie notikumi – Livonijas karš, cīņas ar zviedriem – satvināja Kurzemes hercogu ar nākamo Biržu hercogu Kristofu Radzivilu Pērkonu. 1579. gadā Radzivils Pērkons ieguva Ketlera atbalstu savai slavenajai militārajai ekspedīcijai uz Maskavas aizmuguri. Tā tika apspriesta janvārī rakstītā Radzivila vēstulē, kuru viņš parakstīja kā “draugs un kaimiņš”.²⁶ Pat karagājiena maršruts tika izvēlēts ar cerību apvienoties ar Gotharda sūtītajiem spēkiem.²⁷ Tomēr Livonijas kara noslēgumā “draugs un kaimiņš” Kristofs

22 LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 180. l.

23 Ragauskienė, Raimonda. “Cave canem”: Žmogus ir šuo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. *Istorija*. 2010. 4 (80): 35; Ragauskienė. *Mirties nugalėti nepavyko...*, p. 277.

24 Ragauskienė, Karvelis. *1645 m. Juzefo Naronovičiaus-Naronskio...*, p. 37.

25 1584. gada 17. aprīļa vienošanās par robežu. Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów (turpmāk – AR), dz. II, nr. 128.

26 Radzivila Pērkonas vēstule Gothardam Ketteram. Parovėja, 13.01.1579. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 26. l., 286. lp.

27 Łopatecki, Karol. The Military Expedition of Krzysztof Radziwiłł “Piorun” to Livonia in the Winter of 1579. *Zapiski Historyczne*. 2018. 83 (1): 62.

Courland.²¹ There were also economic cooperation aspects: Radvila was the first who settled the Germans from Courland in the Duchy of Biržai: Gevert and Beryn in the 1550s obtained houses in the town of Biržai and lands in the area. In 1570, there were already 12 German families (*Wechman, Melder, Hilier, Endrychov, Tynkauz, Silberking, Grotuz, Seswegen, Koszkiel* and others) who received 521 *volok* of land in the Duchy of Biržai as a return for military service. The Wechmans alone received more than 80 *volok* in Panemunė near Biržai. Many of these families from Courland became clients²² of the Radvilos, and served them in the 17th century. The register of nobility of Courland and Semigallia (1634) mentions some of them (*Grotthus, Seswegen* and *Koschkull*).²³ In summary, the relations between Radvila the Red and G. Kettler were noted in the 1584 agreement on the boundaries of the GDL with Courland, referring to them as “special benevolence (friendliness) of the Duke of Courland and the Radvilos”.²⁴

First of all, political affairs – the Livonian War, fights with the Swedes – brought the Duke of Courland closer to the next Duke of Biržai Christopher the Thunderbolt. In 1579, Radvila secured the support of G. Kettler for his famous expedition to the rearward of Moscow. This was discussed in Radvila’s letter, written in January and signed off as a “friend and neighbour”²⁵. Even the route of the march was chosen in hopes of joining forces with those sent by G. Kettler²⁶. However, after the end of the Livonian War, the “friend and neighbour” Radvila tried to expand his Biržai estate at the expense of the Courland. In 1583, he claimed that his estates reached beyond the River Nemunėlis, even to the River Susēja (Latvian *Susēja*, German *Sussey*). The dispute over the boundaries eventually was resolved. In 1584, the older settlement was kept.²⁷ Disagreements between Radvila the Thunderbolt and Kettlers were

21 Ragauskienė, Raimonda. “Cave canem”: Žmogus ir šuo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. *Istorija*, 2010. 4(80): 35; Ragauskienė, Raimonda. *Mirties nugalėti nepavyko...* p. 277.

22 Client system – the patron-client relationship in Europe has functioned throughout the modern age and has largely regulated the societies of the time.

23 Ragauskienė, Raimonda. Karvelis, Deimantas. *1645 m. Juzefo Naronovičiaus-Naronskio...* p. 37.

24 Agreement on border limits. 17 April 1584. Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów (hereinafter – AR), dz. II, nr. 128.

25 Letter from Ch. Radvila the Thunderbolt to G. Kettler. Parovėja, 13.01.1579. LNA LVVA, 554-1/ 26.b.

26 Łopatecki, Karol. The Military Expedition of Krzysztof Radziwiłł “Piorun” to Livonia in the Winter of 1579, *Zapiski Historyczne*. 2018, 83: p. 62.

27 AR, dz. II, nr. 133.

Radzivils centās paplašināt savus Biržu īpašumus uz Kurzemes rēķina. 1583. gadā viņš apgalvoja, ka viņa zemes sniedzoties otrpus Mēmeles upei, līdz pat [Dienvid]Susējai. Strīdam par robežām galu galā tika atrasts risinājums. 1584. gadā tika atstāta spēkā senāka vienošanās.²⁸ Nesaskaņas starp Radzivilu Pērkonu un Ketleriem saasināja arī zemes iegādāšanās pie robežas. Biržu un Dubiņģu hercogi Radziviļiem piederēja dažas zemes Kurzemes hercogistē netālu no Susējas upes (lai gan nav skaidri zināms, tieši kad). 17. gadsimta nogalē pēdējā Biržu hercogiene no Radzivilu dzimtas – Ludvika Karolīna – šos īpašumus ieķīlāja.²⁹ 16./17. gadsimta mijā Vilhelms Ketlers mēģināja pārpirkt lietuviešu augstmaņiem piederošās pierobežas zemes, taču Biržu pārvaldnieks Jonass Sicinskis († 1621) centās to nepieļaut, tiekdams apvienot Biržu hercogu īpašumus.³⁰ Savukārt 1600. gadā, kad Viļņas vaivads cīnījās ar Hodkeviču (*Chodkiewicz*) dzimtu, cerot, ka viņa dēls Janušs I Radzivils varēs apprecēt bagātāko

28 AR, dz. II, nr. 133.

29 Sliesoriūnas, Gintautas. Stambioji žemėvalda Upytės pavieta XVII a. pabaigoje. In: *Iš Panevėžio praeities: dvarų kultūros atodangos*. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 2016. P. 20.

30 Karvelis. Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštyste..., p. 3.

also exacerbated by the purchase of the land at the border. The Dukes of Biržai and Dubingiai, Radvilos (although the timeline has not been definitely established) owned some lands in the Duchy of Courland, near the River Susėja. The last duchess of Biržai Radvilos – Liudvika Karolina Radvilaitė (*Ludwika Karolina Radziwiłłówna*; 1667–1695) pledged those holdings in the end of the 17th century.²⁸ At the turn of the 16th–17th centuries, William Kettler attempted to buy up the border lands of Lithuanian nobles, however, Jonas Sicinskis († 1621), the administrator of Biržai, attempted to prevent this move, wishing to consolidate the estate of the Duchy of Biržai.²⁹ On the other hand, the Duke of Courland helped Radvila, sending 200 of his soldiers (a squad of Cavalry) to Vilnius in 1600, when Voivode of Vilnius fought with Chodkevičiai family hoping that his son Janush I Radvila might end up marrying the richest bride in the GDL, the last Duchess of Sluck Sophia Olelkovich (1586–1612).³⁰

28 Sliesoriūnas, Gintautas. Stambioji žemėvalda Upytės pavieta XVII a. pabaigoje. In: *Iš Panevėžio praeities: dvarų kultūros atodangos*. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 2016, p. 20.

29 Karvelis, Deimantas. Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštyste... p. 3.

30 A. A. Скеп'ян, *Князі Слуцкія*. Мінск: Беларусь, 2013. P. 174.

3. Kristofs jeb Kšištofs II Radzivils (1585–1640). Medaļa, autors: Sebastjans Dadlers (*Sebastian Dadler*). 1602. Privātkolekcija
Christopher II Radvila (1585–1640). Medal, by Sebastian Dadler. 1602. Private collection

4. Januša Radzivila sieva Elizabete Sofija (1589–1630). Anonīma autora darināta medaļa par godu laulībām. 1613. Privātkolekcija
Elizabeth Sophia Hohenzollern, the wife of Janush Radvila (1589–1630). Wedding medal, by Anonymous. 1613. Private collection

līgavu LDK – pēdējo Sluckas kņazienu Sofiju Olelkoviču (*Sophia Olelkovich*, 1586–1612) –, Kurzemes hercogs atbalstīja Radzivilu, nosūtot viņam palīgā uz Viļņu 200 jātnieku.³¹

Politiskās intereses cīņā pret zviedriem satuvināja Radzivilu Pērkonu arī ar vecāko Gotharda Ketlera dēlu Kurzemes un Zemgales hercogu Frīdrihu. 1601. gada vasarā pēc Kokneses (*Kokenhausen*) cietokšņa aizstāvēšanas Radzivils faktiski bija pasargājis Kurzemes un Zemgales hercogisti no zviedru iebrukuma. Pēc tam Kurzemes hercogs atveda Radzivilam palīgā savus karavīrus uz viņa nometni netālu no Cēsīm (*Wenden*).³² Radzivils arī apmainījās vēstulēm ar Gotharda atraitni Mēklenburgas Annu³³ un vairākas reizes viesojās hercogu galmā Jelgavā. Ir saglabājušās liecības par viņa ciemošanos tur 1580. gadā. Augstmaņa līgava Katarīna Tenčinska (*Katarzyna Tęczyńska*, 1544–1592) pat sūdzējās par Jelgavas galmā viņam izrādīto lielo sieviešu uzmanību. Pēc viņas sacīta, dažas pat Radzivilu esot apciemojušas.³⁴ Ļoti iespējams, ka 1586. gadā Radzivils piedalījās LDK lielmaršala Albrehta Radzivila (*Albrecht Radziwill*, 1558–1592) un Gotharda Ketlera meitas Annas kāzās, kas tika rīkotas Jelgavā.³⁵ Ketleru laikā Jelgavā notika tikai vienas kāzu svinības. Ar šīm laulībām Ketleri saradojās ar Radziviļiem – tie gan nāca no Olikas-Nesvižas (*Olyka, Olice, Neswisch, Nieśwież*) atzara. Anna Ketlere Lietuvā pavadīja daudz laika, īpaši Kauņā un Pūnijā (*Punia*). Viņa pastāvīgi sazinājās ar Biržu-Dubiņģu hercogiem (pārsvārā poliski), piemēram, 1610. gadā viņa informēja Kristofu II Radzivilu par viņa brāļa Januša I slimību un 1612. gadā uzaicināja Janušu I uz savas meitas Barboras († 1614) kāzām ar Mikolaju Kišku (*Mikalojus Kiška*, 1588–1644).³⁶ Ir saglabājies 16. gadsimta nogalē nezināma mākslinieka gleznots Annas Ketleres portrets. Līdzās gandrīz pilnā augumā attēlotai pēc spāņu modes tērptai jaunai sievietei redzams miniatūrs

31 Скеп'ян, А. А. *Князі Слуцкія*. Мінск: Беларусь, 2013. С. 174.

32 Balcerek. *Księstwo Kurlandii i Semigalii...*, str. 77.

33 Kurzemes hercogienes Annas, hercogu Frīdriha, Vilhelma un Jēkaba vēstules Radzivilam Pērkonam un Kristofam II Radzivilam. 1591.–1632. g. Krievijas Nacionālā bibliotēka Sanktpēterburgā (Российская Национальная Библиотека в Санкт Петербурге), 971. f., 2. apr., 2. l.

34 K. Tenčinskas vēstule Radzivilam Pērkonam. 1580. AR, dz. V, nr. 14635.

35 Lulewicz, Henryk. Radziwiłłowa z Kettlerów Anna. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 30. Wrocław etc: Wyd. PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987. Str. 384.

36 Annas Ketleres vēstules Kristofam II Radzivilam. Varšavā, 26.03.1611.; Janušam I, Pūnijā, 26.08.1612. AR, dz. IV, kop. 611.

Political interests again brought Radvila the Thunderbolt together with another G. Kettler's son, the Duke of Courland and Semigallia, Frederick, when fighting against the Swedes. In the summer of 1601, after defending Kokenhausen (*Koknese*) castle, Radvila had already rescued the Duchy of Courland and Semigallia from the Swedish invasion. Subsequently, the Duke of Courland had brought his soldiers to Radvila's camp near Wenden (*Cēsis*) to help.³¹ Radvila also corresponded with G. Kettler's widow – Anna von Mecklenburg³² and visited Kettler's court in Mitau several times. There is evidence of his stay there in 1580. The nobleman's fiancée Katarzyna Tęczyńska (1544–1592) even complained about the attention paid to Radvila by women at the court in Mitau. According to her, some even paid visits to him.³³ It is very likely that in 1586 Radvila participated in the wedding of the great marshal of the GDL Albrecht Radvila (1558–1592) and Anna Kettler, the daughter of G. Kettler, conducted in Mitau.³⁴ During the Kettler's time only a single wedding celebration was ever held in Mitau. The Kettlers and the Radvilos, but only the branch of Olyka and Nesvizh, became relatives. Anna Kettler spent a lot of time in Lithuania, especially in Kaunas and Punia. She constantly communicated with the dukes of Biržai-Dubingiai (in Polish), for example, in 1610 she informed Christopher II Radvila about the illness of his brother Janush I, and in 1612 invited Janush I to the wedding of her daughter Barbora († 1614) and Mikalojus Kiška (1588–1644).³⁵ The portrait of Anna Kettler, created at the end of the 16th century by an unknown artist, survived. Next to the almost full-figured image of a young woman dressed in Spanish style has been painted a miniature puppy, resembling a dwarf dachshund. It lies on a table, and the mistress touches it with her hand. This portrait is stored at the National Museum in Warsaw. This is the first known portrait of a GDL noblewoman with a puppy.³⁶

31 Balcerek, Mariusz. *Księstwo Kurlandii i Semigalii...* p. 77.

32 Letters from Anna von Mecklenburg, Friedrich, Wilhelm and Jacob Kettlers to Radvila the Thunderbolt and Ch. II Radvila. 1591–1632. Российская Национальная Библиотека в Санкт Петербурге, f. 971, ap. 2, col. aut. 68.

33 Letter from K. Tęczyńska to Radvila the Thunderbolt. 1580. AR, dz. V, nr. 14635.

34 Lulewicz, Henryk. Radziwiłłowa z Kettlerów Anna, *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław etc: Wyd. PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987. T. 30, p. 384.

35 Letters from Anna Kettler to Ch. II Radvila. 26.03.1611. Warsaw; to Janush I. 26. 08. 1612. Punia. AR, dz. IV, kop. 611.

36 Ragauskienė, Raimonda. „Cave canem”... p. 32.

kucēns, kas līdzinās pundurtaksim. Tas guļ uz galda, un saimniece tam pieskaras ar roku. Šis portrets glabājas Nacionālajā muzejā Varšavā. Tas ir pirmais zināmais LDK augstmanes portrets ar kucēnu.³⁷

Abu augstmaņu dzimtu savstarpējie kontakti 17. gadsimtā

Poļu-zviedru karu laikā, īpaši 17. gadsimta 20. un 30. gados, nākamais Biržu hercogs Kristofs II intensīvi līdzdarbojās ar Kurzemes hercogisti saistītajos politiskajos notikumos un pastāvīgi sazinājās ar Ketliem. Piemēram, Biržu arhīvā glabājas vesela ādas vākos iesieta grāmata ar Frīdriha Ketlera vēstuļu oriģināliem.³⁸ Galmā Jelgavā tika saņemtas daudzas Radzivilu vēstules. Kristofa II attieksme pret Kurzemes integrāciju Polijas-Lietuvas ūnijā un viņa rīcība vēstures literatūrā ir pietiekami analizēta,³⁹ tāpēc šeit tā netiks aplūkota sīkāk. Tikai atzīmēsim, ka Kristofs II bieži apmeklēja Kurzemes hercogisti militāru mērķu vadīts, piemēram, 1625. gada rudenī viņa vadītie lietuvieši izveidoja nometni Iecavas tuvumā. Tāpat viņš sazinājās ar visiem tā laika Ketliem. Šie kontakti bija lietderīgi visās jomās – gan politiskos un saimnieciskos jautājumos, gan arī kultūras aspektos. Piemēram, Radzivila ļaudis drīkstēja brīvi pārvietoties Kurzemes teritorijā, Radzivilu īpašumiem tika piegādāti kokmateriāli no hercogistes, Kurzēmē tika nolikti meistari būvdarbiem Radzivilu muižās. Radzivils no Ketliem saņēma vairākus lielgabalus, kā arī citus ieročus. Abām pusēm nācās komunicēt zemnieku pārvietošanās jautājumā. Zināms, ka no Kurzemes galma Radzivila galmam tika piegādāti medību suņi, baltie truši un kanārijputniņi. Kristofs II dāvanā no Ketliem saņēma zirgus. Pēc Radzivila rīkojuma viņa pārstāvji mēģināja Kurzēmē noligt zirgu kopējus, kuri tika augstu vērtēti.⁴⁰

Dažus savus partnerus jeb – kā toreiz teica – klientus, piemēram, Butlerus (*Buttler*, arī *Buttlar*), Radzivili iepazīna Kurzemes hercoga galmā. Ketli bija pazīstami arī ar citiem Kristofa II Radzivila ļaudīm,

37 Ragauskienė. „Cave canem“..., p. 32.

38 Karvelis. Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštyste..., p. 4.

39 Sk.: Balcerk. *Księstwo Kurlandii i Semigalii...*

40 Karvelis. Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštyste..., p. 4–5.

Communication between dukes in the 17th century

During the War with Swedes, the next Duke of Biržai Christopher II (especially in the 1620s and 1630s) was heavily engaged in political events around the Duchy of Courland, and maintained a constant correspondence with the Kettlers. For example, Biržai archive has a leather-bound book containing the original letters from Frederick Kettler alone.³⁷ Numerous Radvila letters were collected at the court in Mitau. The attitudes of Christopher II to the integration of Courland into the Polish-Lithuanian Commonwealth and his activities were analysed in the historical research,³⁸ therefore, they will not be further explored here. Suffice it to note that Christopher II frequently visited Courland for military purposes (for example, in autumn 1625 the Lithuanians led by Christopher II Radvila set up camp near Eckau (*Iecava*)) and communicated with all the Kettlers of his time. It was useful in every sense: from political matters to economic endeavours, as well as cultural affairs. For example, the people of Radvila were able to move freely through the territory of Courland, timber was transported from this Duchy to the estates of Radvila, masters to work in the constructions of Radvila manors were hired in Courland. Radvila had received some cannons, same as other weapons, from the Kettlers. Both sides had to communicate about the migrating peasants. It is known that hunting dogs, white bunnies and canaries were provided from the Courland court to the court of Radvila. Christopher II received horses as a gift from the Kettlers. On Radvila's instructions, his officials tried to recruit hostlers from Courland, who were highly valued.³⁹

The Radvilos knew some clients from the court of Courland Duke, such as Buttlers. The people of Christopher II Radvila like the Oborski, Piotr Kochlevski († 1646), and others were also known to the Kettlers.⁴⁰ In 1639–1642, the administrator of Radvila's Kėdainiai manor was Jerzy Koszkiel († about 1654) from Courland.⁴¹ Jacob Kettler's library contained a book *Architectura militaris* by Adam Freitag (1608–1650),

37 Karvelis, Deimantas. Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštyste... p. 4.

38 See: Balcerk, Mariusz. *Księstwo Kurlandii i Semigalii...*

39 Karvelis, Deimantas. Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštyste... pp. 4–5.

40 Letter from P. Kochlevski to Dreling. 04.12.1621, from the camp. LNA LVVA, 554-1/ 144, p. 122.

41 Agreement on Kėdainiai estate. 19.07.1639. Vilnius, VUB, f. 4, nr. 16263.

piemēram, Oborskiem (*Oborsky*) un Ķēdaiņu stārstu Pjotru Kohlevski (*Piotr Kochlewski*; † 1646).⁴¹ Laikā no 1639. līdz 1642. gadam Radzivila Ķēdaiņu muižas pārvaldnieks bija Georgs jeb Ježijs Koškuls (vācu *Georg Koschkull*, arī *Koschkiel*, poļu *Jerzy Koszkiel*, † ap 1654), kurš nāca no Kurzemes.⁴² Hercoga Jēkaba Ketlera bibliotēkā bija fortifikācijas būvēm veltītā grāmata "*Architectura militaris.*" (Amsterdama, 1631), kuru sarakstījis Kristofa II ārsts un inženieris Ādams Freitāgs (*Adam Freitag*, 1608–1650).⁴³ (7. att.) 17. gadsimta 40. gados kāda kurzemiece no Grothūzu dzimtas ārstēja Radzivila sievai Annai sieviešu kaiti – dzemdes noslīdējumu.⁴⁴ 1660. gadā pēc Boguslava Radzivila uzaicinājuma Ķēdaiņos strādāja Bauskas aptiekārs Johans Hipiuss (*Johann Hipius*).⁴⁵ Visbeidzot, ir skaidri zināms, ka 1629. gadā Kurzemes hercogs viesojās Biržu pilī.⁴⁶ Biržu pils mākslas galerijā Radzivili glabāja arī Kurzemes hercogu portretus.⁴⁷

Januša II un Boguslava Radzivila un viņu ģimeņu saziņa ar Kurzemes hercogu Jēkabu Ketleru un viņa ģimeni notika īpaši smagā laikā, kas pazīstams kā "plūdi", – periodā, kad tika piedzīvots Krievijas un Zviedrijas iebrukums. Kad Zviedrija mēģināja padarīt Kurzemes hercogu par savu vasali, viņš pielika visas pūles, lai nodrošinātu savas hercogistes neitralitāti. Savukārt abi brālēni Radzivili novērsās no poļiem un pieslējās zviedriem. Pēc Ķēdaiņu ūnijas parakstīšanas 1655. gadā viņi tika iekļauti galveno Polijas nodevēju skaitā. Tomēr šajā laikā Radzivili un Ketleri turpināja uzturēt ļoti ciešus kontaktus, pirmām kārtām politisko apstākļu vadīti. Piemēram, Janušs II bieži izmantoja Jēkabu Ketleru kā vidutāju savās attiecībās ar Zviedriju. Turklāt gan Janušs II, gan Kurzemes hercogs bija dedzīgi kalvinistu-luterāņu alianses atbalstītāji.⁴⁸ Īpaši jāatzīmē, ka hercogs Boguslavs Radzivils bija radniecīgi saistīts ar Ketleriem (caur Hoencollernu (*Hohenzollern*) dinastiju pa mātes līniju).

41 P. Kohlevska vēstule Drelingam. Kara nometnē, 04.12.1621. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 144. l., 122. lp.

42 Vienošānās par Ķēdaiņu muižu. Viļņā, 19.07.1639. VUB, f. 4, nr. 16263.

43 LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 56. l., 98., 99. lp.

44 Davida Deteleva vēstule A. Radzivilai. 31.04.1640. AR, dz. V, nr. 3016.

45 Bagdonavičius, Almantas. *Medicinos pagalba XV-XIX a. pradžioje Lietuvos miestuose ir miesteliuose*. Vilnius: Karminas, 2000. P. 20.

46 Арбузов, Л. А. *Очерк истории Лифляндии, Эстляндии и Курляндии*. СПб, 1912. С. 204–205.

47 Biržu pils 1619. gada inventarizācija. AR, dz. XXVI, nr. 19, l. 11.

48 Kotljarchuk. *In the Shadows of Poland and Russia...*, p. 127–128.

who was Christopher's II physician and engineer.⁴² (Fig.7) A woman from Courland – Mrs. Grotuzova, cured feminine disease – prolapsus of the uterus – of Radvila's wife, Duchess Anna in the 5th decade of the 17th century.⁴³ In 1660, at the invitation of Boguslav Radvila, the apothecary from Bauske Joan Hipius, worked in Kėdainiai.⁴⁴ Finally, it is certainly known that in 1629 the Duke of Courland visited Biržai Castle.⁴⁵ The Radvilos had portraits of the Courland dukes in the art chamber of Biržai Castle.⁴⁶

The communication between Janush II and Boguslav Radvilos and their families with the Duke of Courland Jacob Kettler and his family took place at a particularly difficult time, known as Deluge, during the attack of Russia and Sweden. When Sweden sought to turn the Duke of Courland into a vassal, he made every effort to ensure neutrality of Duchy, at the same time both cousins Radvilos turned away from the Polish path onto the Swedish one. After signing the Treaty of Kėdainiai in 1655, they were included in the list of the main Polish traitors. At this time, communication between the Radvilos and the Kettlers remained very close, first of all, due to political circumstances. For example, Janush II often used Jacob Kettler, who also established a secret relationship with Stockholm, as a middleman in his relations with Sweden. It is worth to emphasize, that both Janush II and Duke of Courland were ardent supporters of the Calvinist-Lutheran alliance.⁴⁷ Notably, Duke Boguslav Radvila was related to the Kettlers by kinship (the house of Hohenzollern, by maternal line).

Consequently, the personal ties became even closer than before. The Radvilos' visits at the court of Courland attest to this development. As early as in November of 1651 Janush II and Boguslav meet in Mitau at the baptism of Charlotte Sophia (1651–1728), the daughter of Duke Jacob. Radvilos gave the newborn a precious gift: a huge ruby heart and a diamond rose.⁴⁸

42 LNA LVVA, 554–3/ 56, pp. 98, 99.

43 Letter from Dawid Deteleves to A. Radvilienė. 31. 04. 1640. AR, dz. V, nr. 3016.

44 Bagdonavičius, Almantas. *Medicinos pagalba XV-XIX a. pradžioje Lietuvos miestuose ir miesteliuose*. Vilnius: Karminas, 2000, p. 20.

45 Арбузов, Л. А. *Очерк истории Лифляндии, Эстляндии и Курляндии*. СПб, 1912, С. 204–205.

46 1619. Biržai Castle arsenal inventory, AR, dz. XXVI, nr. 19, l. 11.

47 Kotljarchuk, Andrej. *In the Shadows of Poland and Russia...* pp. 82, 127–128.

48 Juškevičius, Janis. *Hercoga Jėkaba laikmets Kurzemė...* pp. 67–71.

Līdz ar to abu dzimtu personiskās saites kļuva vēl ciešākas. Par to liecina Radzivilu viesošanās Kurzemes galmā. Jau 1651. gada novembrī Janušs II un Boguslavs ieradās Jelgavā, lai piedalītos hercoga Jēkaba meitas Šarlotes Sofijas (*Charlotte Sophie*, 1651–1728) kristībās. Radzivili pasniedza jaundzimušajai vērtīgas dāvanas – milzīgu sirds formas rubīnu un no dimantiem veidotu rozi.⁴⁹

1656. gada pavasarī hercogs Jēkabs sniedza palīdzīgu roku Januša II atraitnei Marijai Lupu un ļāva viņai apmesties Dobeles pilī. Viņa pameta LDK pēc nemieriem Žemaitijā un uzturējās Kurzemē līdz rudenim.⁵⁰ Bāreņos palikusī Januša II meita Anna Marija gandrīz desmit gadus pavadīja Jelgavas galmā. Viņas radnieki un pirmām kārtām galvenais aizbildnis Boguslavs Radzivils nolēma, ka Jelgava Annai Marijai būs drošākā vieta. Šeit viņa (ar pārtraukumiem) mitinājās no 1654. līdz 1665. gadam. 1661. gadā Anna Marija uzaicināja uz Jelgavu protestantu mācītāju Danielu Rēderu (*Daniel Reder*), kurš šeit uzturējās līdz 1665. gadam.⁵¹ Tajā laikā Jelgava kļuva par nozīmīgu komunikācijas centru.⁵² Būdamā viena no bagātākajām līgavām LDK, Anna Marija saņēma vēstules no pielūdzējiem, un daži no viņiem personīgi apciemoja viņu Jelgavā. Taču dzīve Kurzemē Annai Marijai bija grūta – viņa saskārās ar finansiāliem izaicinājumiem, viņai mieru nedeķa neskaidrais tēva īpašumu liktenis, un viņa ilgojās pēc savas ģimenes. Jaunā sieviete ļoti pieķērās Jēkaba laulātajai draudzenei Kurzemes hercogienei Luīzei Šarlotei (*Louise Charlotte*, 1617–1676). Vēstulēs un savā testamentā viņa dēvēja to par savu “māti”.⁵³ Viņai par godu Anna Marija savu vienīgo meitu nosauca par Luīzi Šarloti jeb Ludviku Karolīnu. Testamentā Anna Marija novēlēja 12 000 florīnus savam krustdēlam hercogam Aleksandram Ketleram (*Alexander Kettler*, 1658–1686). Vērtīgas dārglietas viņa atstāja arī hercoga Jēkaba meitām Luīzei Elizabetei (*Louise Elisabeth*, 1646–1690) un Marijai Amālijai (*Marie Amalie*,

49 Juškevičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē...*, 67.–71. lpp.

50 Marijas Lupu vēstule L. Kohanskim. Dobeļē, 15.06.1656. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. Т. 8. Вильно, 1870. С. 373; Marijas Lupu vēstule Jēkabam Ketleram. Dobeļē, 08.08.1656. Riksarkivet Stockholm, Extranea Polen, Vol. 75.

51 D. Rēdera vēstule Boguslavam Radzivilam. Jelgavā, 13.03.1665. AR, dz. V, nr. 12969.

52 Ragauskienē. *Mirties nugalēti nepavyko...*, p. 627–630.

53 Annas Marijas Radzivilas vēstules Kurzemes hercogienei Luīzei Šarlotei. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 809. l.

In the spring of 1656, Jacob Kettler granted protection and allowed the residence to the widow of Janush II Maria Lupu in Castle Doblen (*Dobele*). She left the GDL after the uprising in Samogitia and lived in Courland until the beginning of autumn.⁴⁹ Orphaned daughter of Janush II, Anna Maria spent almost ten years at the court of Mitau. Her relatives and the main guardian, Duke Boguslav Radvila, first of all, decided, that Mitau will be the safest place for Anna Maria. Here she lived (intermittently) from 1654 to 1665. In 1661, Anna Maria invited Daniel Reder – a protestant minister – to Mitau, where he remained until 1665.⁵⁰ At that time, Mitau became an important centre of communication.⁵¹ As one of the richest brides of the GDL, she received letters from the suitors, and some of them personally visited her in Mitau. However, life in Courland was difficult for Anna Maria, she faced financial challenges, was pressured by uncertainty about the fate of her father's estates, and longed for her relatives. The young woman was very attached to the Duchess of Courland, Louise Charlotte (1617–1676). In her letters and her will she called her “Mother”.⁵² In her honour, the only daughter of Anna Maria was named Liudvika Karolina (*Ludwika Karolina* or *Louise Charlotte*). Anna Maria in her will, as the godmother, bequeathed 12,000 floren to the Duke Alexander Kettler (1658–1686). The valuable jewels were left to Louise Elizabeth Kettler (1646–1690) and Maria Amalia Kettler (1653–1711), whom Anna Maria Radvilaitė called her sisters. The Duchess of Courland Louise Charlotte was bequeathed a ring with a gemstone and a watch.⁵³

The last Duchess of Biržai of Radvilos – Liudvika Karolina – also maintained her emotional connection with the Courland dukes. At the age of just seven, in her handwritten letters in German and French, she addressed the Duchess as a “beloved grandmother, the Duchess of Courland, Louise Charlotte Kettler”, reassuring her of her love.⁵⁴

49 Letter from Maria Lupu to L. Kochanski, 15.06.1656. Doblen, Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. т. 8. Вильно, 1870. С. 373; Letter from Maria Lupu to Jacob Kettler, 08.08.1656. Doblen, Riksarkivet Stockholm, Extranea Polen, Vol. 75.

50 Letter from D. Reder to B. Radvila. 13.03.1665. Mintau, AR, dz. V, nr. 12969.

51 Ragauskienė, Raimonda. *Mirties nugalėti nepavyko...* pp. 627–630.

52 Letters from Anna Maria Radvilaitė to Louise Charlotte, Duchess of Courland. LNA LVVA, 554–1/ 809.

53 *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku.* (U. Augustyniak, ed.). Warszawa: Semper, 2014. P. 215.

54 Letter from L. Ch. Radvilaitė to L. Ch. Kettler. 8 March 1674, Königsberg. LNA LVVA, 554–1/ 485.

1653–1711), kuras Anna Marija dēvēja par māsām. Kurzemes hercogiene Luīze Šarlote mantoja greznu ar dārgakmeni un pulksteni.⁵⁴

Arī pēdējā Biržu hercogiene no Radzivilu dzimtas Ludvika Karolīna saglabāja emocionālās saites ar Kurzemes hercogiem. Būdama tikai septiņus gadus veca, savās pašrocīgi rakstītajās vēstulēs vācu un franču valodā viņa uzrunāja hercogieni kā “mīļoto vecmāmiņu, Kurzemes hercogieni Luīzi Šarloti Ketleri” un apliecināja viņai savu mīlestību.⁵⁵

Noslēgums

Septiņi Biržu-Dubiņģu hercogi no Radzivilu dzimtas uzturēja kontaktus ar Kurzemes hercogiem – Gothardu un Jēkabu Ketleriem un viņu ģimenēm. Sadarbība šo dzimtu starpā aizsākās līdz ar Kurzemes hercogistes dibināšanu un ilga līdz pat Radzivilu Biržu-Dubiņģu atzara izmiršanai (no 16. gadsimta vidus līdz 17. gadsimta nogalei).

Abas dzimtas piederēja pie savu zemju valdošās elites, taču to statuss bija atšķirīgs – Ketleri bija daļēji neatkarīgas hercogistes valdnieki, bet Radziviļi bija tikai LDK augstmaņu dzimtu pārstāvji, lai arī visbagātākie. Tomēr Radzivilu un Ketleru attiecības varētu raksturot kā līdzvērtīgas, izdevīgas abām pusēm gan politiskajā jomā, gan arī ekonomiskajā un kultūras aspektā.

⁵⁴ *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku.* (U. Augustyniak, ed.). Warszawa: Semper, 2014. Str. 215.

⁵⁵ Ludvikas Karolīnas Radzivilas vēstule hercogieni Luīzei Šarlotei. Kēnigsbergā, 08.03.1674. LNA LVVA, 554. f., 1. apr., 485. l.

5. Boguslavs Radzivils (1620–1669). Medaļa darināta par godu laulībām. Autors: Johans Hēns, Jaunākais (*Johann Höhn der Jüngere*). 1665. Privātkolekcija
Boguslav Radvila (1620–1669). Wedding medal, by Johann Höhn der Jüngere. 1665. Private collection

6. Anna Marija Radzivila (1640–1667). Medaļa darināta par godu laulībām. Autors: Johans Hēns, Jaunākais. 1665. Privātkolekcija
Anna Maria Radvilaitē (1640–1667). Wedding medal, by Johann Höhn der Jüngere. 1665. Private collection

Conclusion

Seven dukes of Radvilos from Biržai and Dubingiai branch kept in touch with Dukes of Courland – Gotthard and Jacob Kettlers and their families. Their cooperation commenced with the establishment of the Duchy of Courland and lasted until the extinction of the Biržai-Dubingiai Radvilos (from the middle of the 16th century until the end of the 17th century).

Both families belonged to the ruling elite of their countries, but their status was different: the Kettlers were the rulers of a semi-independent duchy, the Radvilos were, although the richest, yet only representatives of noble families in the GDL.

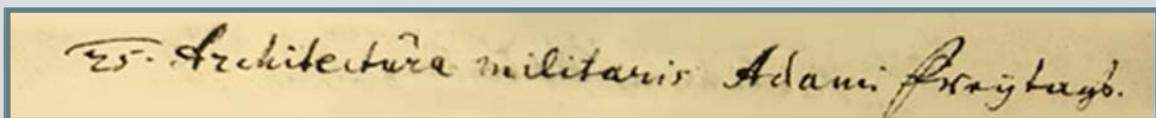
The relationship between the Radvilos and the Kettlers could be characterized as equal, useful to both sides in political terms, as well as in economic and cultural aspects.

1. tabula. Boguslava Radzivila radnieciskās saites ar Ketleriem pa vectēva (no mātes puses) līniju

1. Joahims I Nestors Hoencollerns, Brandenburgas kūrfirsts (1484–1535) ∞ Dānijas Elizabete (1485–1555)	
2. Anna (1507–1567), Mēklenburgas hercogiene	2. Joahims II Hektors (1505–1571)
3. Anna (1533–1602), Kurzemes hercogiene	3. Johans Georgs (1525–1589)
4. Annas bērni	4. Elizabete Sofija (1589–1630) (4. att.)
5. Annas mazbērni	5. Boguslavs Radzivils (1620–1669)

2. tabula. Boguslava Radzivila radnieciskās saites ar Ketleriem pa vecāsmātes (no mātes puses) līniju

1. Johans Georgs Hoencollerns, Brandenburgas kūrfirsts (1525–1589)	
no pirmās laulības ar Legnicas Sofiju (ap 1525–1546)	no trešās laulības ar Anhaltes-Cerbstas princesi Elizabeti (1563–1607)
2. Joahims Frīdrihs (1546–1608)	2. Elizabete Sofija (1589–1630)
3. Johans Zigismunds (1572–1619)	3. Boguslavs Radzivils (1620–1669)
4. Georgs Vilhelms (1595–1640)	4. Ludvika Karolīna Radzivila (1667–1695)
5. Luīze Šarlote (1617–1676) Kurzemes hercogiene Brandenburgas princese	

7. Ādama Freitagā grāmatas *Architectura militaris* pieminējums Jēkaba Ketlera bibliotēkā. LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 56. l., 48. lp.

Mention of the book *Architectura militaris* by Adam Freitag in Jacob Kettler's library, LLVA, 554. f., 3. apr., 56. nr., l., 48.

Chart 1. Kinship of Boguslav Radvila with Kettlers according to the grandfather's (from his mother's side) line

1. Joachim I Nestor Hohenzollern, Elector of Brandenburg (1484–1535) ∞ Elizabeth of Denmark (1485–1555)	
2. Anna (1507–1567), Duchess of Mecklenburg	2. Joachim II Hector (1505–1571)
3. Anna (1533–1602), Duchess of Courland	3. John George (1525–1589)
4. Anna's children	4. Elisabeth Sophia (1589–1630) (Fig.4)
5. Anna's grandchildren	5. Boguslav Radvila (1620–1669)

Chart 2. Kinship of Boguslav Radvila with Kettlers according to the grandmother's (from his mother's side) line

1. John George Hohenzollern, Elector of Brandenburg (1525–1589)	
from the first marriage with Sophie of Legnica (c.1525–1546)	from the third marriage with Elisabeth of Anhalt-Zerbst (1563–1607)
2. Joachim Frederick (1546–1608)	2. Elisabeth Sophia (1589–1630)
3. John Sigismund (1572–1619)	3. Boguslav Radvila (1620–1669)
4. George William (1595–1640)	4. Liudvika Karolina Radvilaitė (1667–1695)
5. Louise Charlotte of Brandenburg (1617–1676), Duchess of Courland	

Margarita Barzdeviča

Kurzemes hercogistes un Zviedrijas karaliskās pilsētas Rīgas attiecības kartogrāfisko attēlu atspoguļojumā

Margarita Barzdeviča

Relationship Between the Duchy of Courland and the Swedish Royal City of Riga as Recorded in Cartographic Images

Latvijas Republikas jaunā “Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumā” (spēkā no 2020. gada 23. jūnija)¹ un Valsts prezidenta Egila Levita ierosinātā “Latviešu vēsturisko zemju likuma” (apstiprināts 2021. gada 16. jūnijā)² apspriešana ir pievērsusi lielāku sabiedrības uzmanību Latvijas teritorijas ģeopolitiskā un administratīvā iedalījuma vēsturiskajām izmaiņām. Jaunajā likumā noteikto piecu vēsturisko zemju – Kurzemes, Zemgales, Vidzemes, Sēlijas un Latgales – robežas un kultūrvēsturiskās atšķirības, kā arī valstspilsētas Rīgas “īpašā identitāte un kultūrvēsturiskās vides savdabība”³ un vienotība ar Vidzemi ir labāk saprotama šo teritoriju vēsturiskās attīstības un mijiedarbības kontekstā. Piemēram, Rīgas pilsētas saikne ar Vidzemi ciešāk sāka nostiprināties laikā, kad abas teritorijas bija pakļautas Zviedrijai. Poļu-zviedru kara laikā (1600–1629) Rīga 1621. gadā padevās Gustava II Ādolda armijai un kļuva par Zviedrijas karalisko pilsētu. Zviedrijas konglomerātvalstī⁴

1 Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums. *Latvijas Vēstnesis*, 119C, 22.06.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315654> (skatīts 20.04.2021.).

2 Latviešu vēsturisko zemju likums. *Latvijas Vēstnesis*, 121B, 28.06.2021. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/324253> (skatīts 28.06.2021.).

3 Turpat.

4 Tuhtenhāgens, Ralfs. Vidzemes un Rīgas pilsētas tiesiskais stāvoklis Zviedrijas konglomerātvalstī (1621–1710). Grām.: Kļava, Valda (sast.). *Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16.–18. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019. 97.–115. lpp.

The debate over the newly adopted “Law on Administrative Territories and Populated Areas” of the Republic of Latvia (in force from 23 June 2020)¹ and the “Law on Latvian Historical Lands” initiated by the President Egils Levits (adopted on 16 June 2021)² has brought more attention to the historical changes in the geopolitical and administrative division of the territory of Latvia. The boundaries, as well as cultural and historical differences between the five historical lands defined in the new law – Kurzeme (Courland), Zemgale (Semigallia), Vidzeme (Livonia), Sēlija (Selonia) and Latgale (Latgalia), – the “special identity and peculiarity of the cultural and historical environment”³ pertaining to the state city of Riga and its ties with Livonia are better understood in the context of the historical development and interaction of these territories. For example, the link between the city of Riga and Livonia was mostly strengthened at a time when both territories were subordinated to

1 Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums [Law on Administrative Territories and Populated Areas]. *Latvijas Vēstnesis*, 119C, 22.06.2020. Available at: <https://likumi.lv/ta/id/315654> (accessed on 20 April 2021).

2 Latviešu vēsturisko zemju likums [Law on Latvian Historical Lands]. *Latvijas Vēstnesis*, 121B, 28.06.2021. Available at: <https://likumi.lv/ta/id/324253> (accessed on 28 June 2021).

3 Ibid.

Rīgai (1621–1710) izdevās saglabāt gandrīz visas senākās pilsētas tiesības un privilēģijas (*Regis Gustavi Adolphi corpus privilegiorum civitatis Rigensis*), arī tirdzniecības privilēģijas Daugavas baseinā un īpašumtiesības uz pilsētas lauku novadu (dēvētu arī par marku, patrimoniālo apgabalu un landfogtiju)⁵. Tā teritorijas daļa Daugavas kreisajā krastā robežojās ar Kurzemes un Zemgales hercogisti (turpmāk – arī Kurzemes hercogiste), kas savukārt bija Polijas–Lietuvas kopvalsts jeb Abu Tautu Republikas (Žečpospolitais) lēnis.⁶ Līdz ar to Rīgas lauku novada un Kurzemes hercogistes robeža vienlaikus šķīra arī Zviedrijas un Polijas–Lietuvas valdījumus.

Kā 17. gadsimta ģeopolitiskā situācija ietekmēja Kurzemes hercogistes un Rīgas pilsētas attiecības? Pētījumos un populārzinātniskos rakstos apskatīta Kurzemes hercogistes cīņa pret Rīgas privilēģijām Austrumu–Rietumu tirdzniecībā un Rīgas tirgotāju monopoltiesībām Daugavas ūdensceļa izmantošanā (piemēram, sk. V. Ekerta (*Eckert*), J. Juškeviča, E. Dunsdorfa, V. Pāvilāna u. c. darbus).⁷ 20. gadsimta 90. gados atjaunotās Latvijas valsts administratīvās struktūras transformācijas ierosmē pētījumos analizētas Latvijas teritorijas administratīvā iedalījuma vēsturiskās izmaiņas – arī ar Kurzemes hercogistes un Rīgas pilsētas lauku novada robežu saistītie jautājumi.⁸ To izpētē līdzās tradicionālajiem rakstītajiem vēstures avotiem izmantoti 17. un 18. gadsimtā sastādītie kartogrāfiskie attēli – skices, plāni un kartes,⁹ kas palīdz identificēt dokumentos minēto objektu lokalizāciju, sniedz papildus informāciju un uzskatāmi parāda ģeogrāfisko situāciju. Pēdējās desmitgadēs, kad

5 Marka (vācu val. *die Mark*) – robežteritorija, norobežota teritorija, arī robeža; patrimoniālais apgabals (latīņu val. *patrimonium* – privātpašums); landfogtija (vācu val. *die Landvogtei*) – ap 1380. gadu markas jeb patrimoniālā apgabala pārvaldi uzdeva diviem rātskungiem, kurus dēvēja par landfogtiem (vācu val. *der Landvogt*).

6 Vairāk sk.: Jakovļeva, Mārite. Šķietamība vai realitāte: Polijas-Lietuvas un Kurzemes hercogu vasaļattiecības 16.–17. gadsimtā. Grām.: Kļava, Valda (sast.). *Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16.–18. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019. 80.–96. lpp.

7 Eckert, Walter. *Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus. Ein Beitrag zur Staats- und Wirtschaftspolitik Herzog Jakobs von Kurland (1642–1682)*. Rīga: Verlag der Buchhandlung G. Löffler, 1927. S. 198–208; Juškevičs, J. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1939; Dunsdorfs, Edgars. *Latvijas vēsture 1600–1710*. [Stokholma]: Daugava, 1962. 301.–302. lpp.; Pāvilāns, Vilnis. Pirmie kanālu projekti Latvijā. Grām.: *Dabas un vēstures kalendārs 1990. gadam*. Rīga: Zinātne, 1989. 204.–206. lpp.

8 Jakovļeva, Mārite. Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. Grām.: Caune, Andris (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. 101., 106., 117.–120. lpp.; Jakovļeva, Mārite. *Territorium und Grenzen des Herzogtums Kurland und Semgallen im 16. und 17. Jahrhundert*. In: Oberländer, Erwin (Hrsg.). *Das Herzogtum Kurland, 1561–1795: Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Bd. 2. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 2001. S. 69–104; Barzdeviča, Margarita. Rīgas patrimoniālā apgabala robežas (13.–20. gs.). Grām.: Caune, Andris (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. 257.–270. lpp.

9 Piemēram: Barzdeviča, Margarita. Rīgas patrimoniālā apgabala robežas 17.–18. gadsimta kartēs un plānos. Grām.: Caune, Andris (atb. red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 2. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 296.–310. lpp.

Sweden. During the Polish-Swedish War (1600–1629), Riga surrendered to the Army of Gustav II Adolf in 1621 and became a Royal City of Sweden. In the conglomerate state of Sweden,⁴ Riga (1621–1710) managed to preserve almost all its previously granted city rights and privileges (*Regis Gustavi Adolphi corpus privilegiorum civitatis Rigensis*), including trade privileges in the Daugava River basin and ownership of its rural district, also known as mark, patrimonial region or *Landvögtey*.⁵ The part of the territory on the left bank of the Daugava River bordered the Duchy of Courland and Semigallia (hereinafter also the Duchy of Courland), which, in turn, was a fief of Poland-Lithuania or the Republic of Rzeczpospolita.⁶ Thus, the border between the rural district of Riga and the Duchy of Courland also marked the borderline between the possessions of Sweden and Poland-Lithuania.

How did the geopolitical situation of the 17th century affect the relations between the Duchy of Courland and the city of Riga? Studies and popular scientific articles describe the Duchy of Courland's fight against the privileges of Riga in East-West trade and the monopoly rights of Riga traders in the use of the Daugava River waterway (for example, see works by W. Eckert, J. Juškevičs, E. Dunsdorfs, V. Pāvilāns, etc.).⁷ The transformation of the administrative structure of restored Latvian state in the 1990s prompted studies on historical changes in the administrative division of the territory of Latvia, including the issues related to the border between the Duchy of Courland and the city of Riga rural district.⁸ In addition to traditional written historical sources, the research utilised cartographic images created in the 17th and 18th century – sketches, plans and

4 Tuhtenhagens, Ralfs. Vidzemes un Rīgas pilsētas tiesiskais stāvoklis Zviedrijas konglomerātvalstī (1621–1710). Grām.: Kļavis, Valda (sast.). *Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16.–18. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019. 97.–115. lpp.

5 Mark (German *die Mark*) – border area, demarcated area, also border; patrimonial area (Latin *patrimonium* – private property); *Landvögtey* (German *die Landvogtei*) – around 1380, a mark or patrimonial district was assigned to be governed by two municipal councilmen (in German *der Landvogt*).

6 For more information, see: Jakovļeva, Mārite. Šķietamība vai realitāte: Polijas-Lietuvas un Kurzemes hercogu vasaļattiecības 16.–17. gadsimtā. Grām.: Kļavis, Valda (sast.). *Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16.–18. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019. 80.–96. lpp.

7 Eckert, Walter. *Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus. Ein Beitrag zur Staats- und Wirtschaftspolitik Herzog Jakobs von Kurland (1642–1682)*. Rīga: Verlag der Buchhandlung G. Löffler, 1927. S. 198–208; Juškevičs, J. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1939; Dunsdorfs, Edgars. *Latvijas vēsture 1600–1710*. [Stokholma]: Daugava, 1962. 301.–302. lpp.; Pāvilāns, Vilnis. Pirmie kanālu projekti Latvijā. Grām.: *Dabas un vēstures kalendārs 1990. gadam*. Rīga: Zinātne, 1989. 204.–206. lpp.

8 Jakovļeva, Mārite. Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. Grām.: Caune, Andris (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. 101., 106., 117.–120. lpp.; Jakovļeva, Mārite. *Territorium und Grenzen des Herzogtums Kurland und Semgallen im 16. und 17. Jahrhundert*. In: Oberländer, Erwin (Hrsg.). *Das Herzogtum Kurland, 1561–1795: Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Bd. 2. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 2001. S. 69–104; Barzdeviča, Margarita. Rīgas patrimoniālā apgabala robežas (13.–20. gs.). Grām.: Caune, Andris (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. 257.–270. lpp.

strauji attīstās digitālās tehnoloģijas un paplašinās to izmantošanas iespējas, arī senajiem kartogrāfiskajiem attēliem kā vizuālās informācijas avotiem dažādu vēstures jautājumu izpētē un atspoguļošanā tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība. Šajā rakstā no Kurzemes hercogistes un Rīgas pilsētas attiecību plašā spektra apskatīti jautājumi, kuru risināšanā vai atspoguļošanā jau 17. gadsimtā sāka izmantot kartes un plānus: 1) Kurzemes hercogistes un Rīgas pilsētas lauku novada robeža un robežkonflikti; 2) Rīgas cīņa pret Kurzemes hercogistes mēģinājumu ar kanālu izbūvi apiet Rīgas privilēģijas Daugavas tirdzniecības ceļa izmantošanā.

Kurzemes hercogistes un Rīgas lauku novada robeža

Kā izriet no starpdisciplinārajiem pētījumiem Eiropas robežu vēsturē,¹⁰ 13. gadsimtā tā dēvētajā vācu valodas telpā, kurā ietilpa arī tagadējā Latvijas teritorija, ar vārdu *die Grenze* (robeža), kas vācu valodā pārņemts no slāvu (poļu) vārda *granica*, apzīmēja tikai robežzīmes – kādu ģeogrāfisku objektu, bieži vien lielāku koku ar īpašu atzīmi kādas teritorijas (arī markas) ārmaļā. Ar laiku šo jēdzienu (*die Grenze*) attiecināja uz visu robežlīniju, kuras nospraušanai un regulēšanai arvien lielāku uzmanību sāka pievērst arī valsts. Īpaši 16. un 17. gadsimta mijā, kad veidojās agro jauno laiku modernās teritoriālvalstis, kam bija svarīgi nospraust valsts robežlīniju dabā,¹¹ fiksēt to plānā vai kartē un uzraudzīt, lai robeža tiktu respektēta.

Rīgas pilsētas lauku novada teritoriju oficiāli noteica jau 13. gadsimta 20. gadu vidū Romas pāvesta Honorija III legāta Modenas bīskapa Vilhelma pieņemtajos lēmumos.¹² Pirmajā, 1225. gada decembra lēmumā tika atrisinātas Rīgas pilsētas nesaskaņas ar Zemgales bīskapu Lambertu par Babītes pili, kas celta Rīgas lauku novada daļā, un norādīta robeža starp abu valdījumiem pie Lielupes. Robežu noteica

¹⁰ Karp, Hans-Jürgen. Grenzen – ein wissenschaftlicher Gegendstand. In: Lemberg, Hans (Hrsg.). *Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert: Aktuelle Forschungsprobleme*. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2000. S. 9–19. (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 10)

¹¹ Lemberg, Hans. Grenzen und Minderheiten im östlichen Mitteleuropa – Genese und Wechselwirkungen. In: Lemberg, Hans (Hrsg.). *Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert: Aktuelle Forschungsprobleme*. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2000. S. 160. (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 10)

¹² Bunge, Friedrich Georg. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Bd. I. Reval: Kluge und Ströhm, 1853. S. 18–21; Šterns, Indriķis. Pirmais pāvesta legāts Rīgai. Grām.: Caune, Andris (atb. red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 3. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 243.–253. lpp.

maps⁹ that help to identify the location of the sites mentioned in the documents, provide additional information and illustrate the geographical situation. In recent decades, when digital technologies have been rapidly developing and expanding their application, old cartographic images have also received an increased attention as sources of visual information in the study and presentation of various historical subject matters. This article discusses a wide range of relations between the Duchy of Courland and Riga city, in which, since the 17th century, maps and plans had an important role: 1) the border between the Duchy of Courland and the city of Riga rural district and the related conflicts; 2) Riga's fight against the attempt of the Duchy of Courland to circumvent the privileges of Riga in the use of the Daugava River trade route by means of constructing canals.

Border of the Duchy of Courland and Riga Rural District

As can be seen from interdisciplinary research on the history of European borders,¹⁰ in the 13th century the so-called German-language space, which included the present territory of Latvia, *die Grenze* (the border), taken from the Slavic (Polish) word *granica* in German, designated only the border marks – a geographical object, often a larger tree with a special marking on the outer edge of a territory (also mark). Over time, this concept (*die Grenze*) was extended to the entire borderline, the definition and regulation of which gained increasingly important role in a state's affairs. Especially at the turn of the 16th and 17th century, when the early modern era territorial states were formed, for which it was important to set a national borderline in nature,¹¹ to record it on a plan or map and to monitor the border's integrity.

The city of Riga rural district was officially defined in the mid-1220s in the decisions taken by the Bishop of Modena Wilhelm, papal legate of Pope Honorius III of Rome.¹² The first decision of December 1225

⁹ E.g.: Barzdeviča, Margarita. Rīgas patrimoniālā apgabala robežas 17.–18. gadsimta kartēs un plānos. Grām.: Caune, Andris (atb. red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 2. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 296.–310. lpp.

¹⁰ Karp, Hans-Jürgen. Grenzen – ein wissenschaftlicher Gegendstand. In: Lemberg, Hans (Hrsg.). *Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Aktuelle Forschungsprobleme*. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2000. S. 9–19. (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 10)

¹¹ Lemberg, Hans. Grenzen und Minderheiten im östlichen Mitteleuropa – Genese und Wechselwirkungen. In: Lemberg, Hans (Hrsg.). *Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Aktuelle Forschungsprobleme*. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2000. S. 160 (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 10)

¹² Bunge, Friedrich Georg. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Bd. I. Reval: Kluge und Ströhm, 1853. S. 18–21; Šterns, Indriķis. Pirmais pāvesta legāts Rīgai. Grām.: Caune, Andris (atb. red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 3. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 243.–253. lpp.

pa Lielupes vidu no vietas, kur Gātes upe savienoja Lielupi ar Babītes ezeru, līdz Lielupes ietekai jūrā, kas 13. gadsimta sākumā atradās aptuveni tagadējās ietekas vietā, bet ātri vien aizsērēja un atkal atjaunojās tikai 17. gadsimta beigās. Zeme Lielupes labajā krastā piederēja Rīgas pilsētai, bet kreisajā – Zemgales bīskapam. Legāta otrajā, ar 1226. gada 15. martu datētajā lēmumā, ko apstiprināja arī Romas pāvesta izdota bulla, tika norādītas galvenās robežzīmes visai Rīgas lauku novada jeb markas teritorijai.¹³ Daugavas kreisajā krastā robežzīmes bija labi pamanāmi ģeogrāfiskie objekti – Rumbulas krāces Daugavā, Mīsas upe, Babītes ezers un Lielupe, kuras apkaimē robeža palika, kā bija noteikta jau minētajā 1225. gada lēmumā. Robežlīnija pa sauszemi bija norādīta kā taisna līnija starp galvenajām robežzīmēm. Taču rīdiniēki arī turpmāk drīkstēja izmantot pļavas un mežus Lielupes kreisajā krastā, t. i., Zemgales bīskapa daļā, savukārt bīskapa ļaudīm ļāva zvejot Babītes ezerā. Arī attiecībā uz biškoku izmantošanu robeža nebija strikti nosprausta. Tātad Modenas Vilhelma lēmumi robežjautājumos vairākās jomās pieļāva saimniecisko darbību svešā teritorijā, kas vēlākajos gadsimtos izraisīja ne vienu vien konfliktu starp Rīgas pilsētu un tās robežkaimiņiem, kuri ar laiku mainījās.

13. gadsimta otrajā pusē pēc Zemgales bīskapijas likvidācijas (1251) tās teritoriju, kas Daugavas kreisajā krastā robežojās ar Rīgas lauku novadu, pārņēma Livonijas ordenis. Ir ziņas, ka 1533. gadā robežjautājumos Rīgas pilsēta vienojusies ar Livonijas ordeni.¹⁴ Pēc Livonijas ordeņa sabrukuma ar 1561. gadā Viļņā Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Sigismunda II Augusta apstiprināto *Pacta Subiectionis*¹⁵ jaunizveidotā Kurzemes hercogiste ieguva Livonijas ordeņa teritoriju Daugavas kreisajā krastā – Daugavgrīvu un tā dēvēto Ordeņa Spilvi un kļuva par jauno Rīgas lauku novada robežkaimiņu. 1591. gadā Kurzemes hercogiste un Rīgas pilsēta izveidoja kopīgu robežkomisiju, kurai uzdeva pārbaudīt un precizēt robežu saskaņā ar Modenas Vilhelma 1225. gada lēmumu un 1533. gada Rīgas

13 Bunge. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Bd. I, S. 20–21. Sk. arī: Straubergs, Jānis. *Rīgas vēsture*. Rīga, [1936–1938]. 58.–59. lpp.

14 1591. gada Rīgas un Kurzemes hercogistes robežas pārbaudes apraksts. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk: LNA LVVA), 673. f., 1. apr., 940. l., 17.–18. lpp.

15 Sk.: *Pacta Subiectionis*, 1561. In: Oberländer, Erwin, Keller, Volker (Hrsg.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008. S. 64–67.

resolved Riga City's disagreements with the Semigallia bishop Lambert about Babīte Castle, which was built in the part of the rural district of Riga, and indicated the border between the two domains at the Lielupe River. The border was defined along the middle of the Lielupe River from the point where the Gāte River connected the Lielupe with Lake Babīte, to the estuary of the Lielupe River, which was located in the present-day river mouth, but soon was obstructed and resumed constant water flow only at the end of the 17th century. The land on the right bank of the Lielupe River belonged to the city of Riga, and to the left – to the bishop of Semigallia. The legate's second decision dated 15 March 1226, which was also confirmed by a papal bull issued by the Pope of Rome, defined the main borderlines for the entire rural district of Riga.¹³ The boundary marks on the left bank of the Daugava River were well-visible geographical objects – the Rumbula Rapids, the Misa River, Lake Babīte, and the Lielupe River, in the vicinity of which the border remained as defined in the decision of 1225. The borderline on land was indicated as a straight line between the main boundary marks. However, residents of Riga were allowed to continue to use meadows and forests on the left bank of the Lielupe River, i.e., in the Semigallian bishop's part, while the bishop's folks were allowed to fish in Lake Babīte. Nor was the limit set strictly for the use of bee trees. Thus, Wilhelm's decisions allowed for certain cross-border economic activities, which in the later centuries caused several conflicts between the city of Riga and its neighbours, which changed over time.

In the second half of the 13th century, after the dissolution of the bishopric of Semigallia (1251), its territory, which bordered on the left bank of the Daugava River with the rural district of Riga, was taken over by the Livonian Order. It is reported that in 1533 the city of Riga agreed with the Livonian Order on border issues.¹⁴ After the collapse of the Livonian Order, the 1561 *Pacta Subiectionis*¹⁵, approved by the King of

13 Bunge. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Bd. I, S. 20–21. c.f.: Straubergs, Jānis. *Rīgas vēsture*. Rīga, [1936–1938]. 58.–59. lpp.

14 The 1591 description of the border survey between Riga and the Duchy of Courland. The State Historical Archives of the National Archives of Latvia, (hereinafter – LNA LVVA) 673. f., 1. apr., 940. l., 17.–18. lpp.

15 See: *Pacta Subiectionis*, 1561. In: Oberländer, Erwin, Keller, Volker (Hrsg.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008. S. 64–67.

pilsētas un Livonijas ordeņa vienošanos par robežposmu no Misas upes līdz Gātei pie Babītes ezera.¹⁶ Komisija ieteica mērniekiem pārbaudīt un precizēt robežu dabā, izmantojot tā laika “jaunākās ģeometriskās metodes un kompasu”, bet, kad darbs bija paveikts, atjaunoto robežposmu pasludināja “par nemainīgu uz mūžīgiem laikiem”. Rīdziniekiem aizliedza iegūt jaunas pļavas, tīrumus un izmantot biškokus Kurzemes hercogistes teritorijā, bet kurzemniekiem liedza tās pašas darbības Rīgas lauku novadā.¹⁷ Saimnieciskā darbība svešā teritorijā tika vēl vairāk ierobežota, bet ne pilnīgi liegta. Joprojām pierobežā kaimiņu teritorijā tika pieļauta gan zveja, gan atsevišķos gadījumos arī meža materiālu ieguve. Domājams, 1591. gadā pirmo reizi noregulētā robeža fiksēta arī kartogrāfiski. Par robežplānu esību liecina 1650. gada Rīgas patrimoniālā apgabala un Kurzemes hercogistes robežas apraksts,¹⁸ kurā atzīmēts, ka robežas regulēšanai jāizmanto agrāko pārbaužu laikā zīmētās kartes. Rīgas pilsētas un Kurzemes hercogistes robežas pārbaudes un regulēšanas komisijā darbojās Rīgas pilsētas kara inženieris Francisks Murrers (*Franciscus Murrer*, 1609–1681), kurš spēja gan plānā iezīmēt robežu atrast dabā, gan izgatavot jaunus plānus. 1670. gada Rīgas patrimoniālā apgabala robežas aprakstā jau skaidri noteikts, ka pārbaudes laikā jāizmanto 1591. un 1650. gada robežu apraksti un plāni.¹⁹ Taču līdz šim apzinātajā kartogrāfiskajā materiālā tos nav izdevies atrast.

Pēc 1621. gada Rīgas kapitulācijas Zviedrijai pilsētas lauku novada robeža ar Kurzemes hercogisti kļuva arī par daļu no Zviedrijas un Polijas–Lietuvas robežas. 1628. gadā Gustavs II Ādolfs uzdeva par “Zviedrijas kartogrāfijas tēvu” dēvētajam Andreasam Burē (*Andreas Bureus, Bure*, 1571–1646) izveidot mērniecības biroju, lai fiksētu kartēs Zviedrijas valsts teritoriju. Speciālās instrukcijās tika norādīts, kā kartes un plāni jāgatavo, kādi apzīmējumi un krāsas jāizmanto, piemēram, robežas jāiezīmē sarkanā krāsā.²⁰ Zviedrijas valsts kartografēšanas plānos ietvēra arī iekaroto Baltijas provinci. Viens

16 1591. gada Rīgas un Kurzemes hercogistes robežas pārbaudes apraksts. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 940. l., 17.–18. lpp.

17 Turpat.

18 1650. gada Rīgas lauku novada robežas pārbaudes apraksts. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 940. l., 42.–44. lp.

19 1670. gada Rīgas pilsētas robežu regulēšanas apraksts. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 940. l., 2.–4., 25., 26. lp.

20 Sporrang, Ulf, Bodström, Kerstin, Sundborg, Ake. Maps and the Past. In: Sporrang, Ulf, Wennström, Hans-Fredrik (special ed.). *Maps and Mapping. National Land Survey of Sweden*. [Stockholm]: SNA, 1990. P. 39, 126.

Poland and the Grand Duchy of Lithuania Sigismund II August in Vilnius resulted in the Duchy of Courland acquiring the territory of the Livonian Order on the left bank of the Daugava River – Daugavgrīva and the so-called Order Spilve, and became the new neighbours of the Riga rural district. In 1591, the Duchy of Courland and the city of Riga established a joint border commission, which was asked to check and adjust the border in accordance with Wilhelm’s decision of 1225 and the agreement between the city of Riga and the Livonian Order of 1533 on the border section from the Misa River to the Gāte River at Lake Babīte.¹⁶ The Commission recommended that surveyors check and adjust the boundary in nature using the “latest geometric methods and compass”, and when the work was done, the adjusted section of the border was declared “to remain unchanged forever”. Residents of Riga were prohibited from acquiring new meadows, fields and using bee trees in the territory of the Duchy of Courland, and *vice versa*.¹⁷ Economic activity in a foreign territory was further restricted, but not entirely prohibited. In the border areas, both fishing and, in some cases, logging was allowed. It can be assumed that the border set for the first time in 1591 was also recorded cartographically. The existence of border plans is evidenced by a description of the border between the patrimonial region of Riga and the Duchy of Courland of 1650,¹⁸ where it is noted that the borders are to be set and marked on the basis of the maps drawn during the previous surveys. One of the Riga city and Duchy of Courland joint border checking and regulation commission members was war engineer Franciscus Murrer (1609–1681), who was able to find the border marked in the plan and to make new plans. The 1670 description of the border of the patrimonial area of the Riga city clearly stated that the descriptions and plans of 1591 and 1650 must be used during the survey.¹⁹ However, they have not been found in the cartographic material identified so far.

In 1621, after the capitulation of Riga to Sweden, the border of the rural district of the city with the Duchy of Courland also became part of the border between Sweden and Poland-Lithuania. In 1628, Gustav II Adolf

16 The 1591 description of the border survey between Riga and the Duchy of Courland. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 940. l., 17.–18. lpp.

17 Ibid.

18 The 1650 description of the city of Riga rural district border survey. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 940. l., 42.–44. lp.

19 The 1670 description of the Riga city border regulation. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 940. l., 2.–4., 25., 26. lp.

cietokšņa un Spilves pļavās, kuras piederība tolaik vēl nebija nostiprināta starpvalstu līgumā. Iespējams, ka 1628. gada karte izgatavota, lai Zviedrijas pārstāvji gūtu labāku priekšstatu par situāciju pie Rīgas pirms miera sarunām ar Poliju–Lietuvu.

1629. gadā Altmarkā starp Poliju–Lietuvu un Zviedriju uz sešiem gadiem tika noslēgts pamiers, kas apstiprināja Zviedrijas tiesības uz iekaroto Vidzemes daļu līdz ar Rīgas pilsētu. Zviedrijas jurisdikcijā pārgāja arī Kurzemes hercoga Spilves pļavas un zemes strēle starp Lielupi un Rīgas jūras līci, kur atradās jaunais Daugavgrīvas cietoksnis. Diplomātiskās sarunās Kurzemes hercogs vairākkārt mēģināja atgūt zaudēto Spilvi un Daugavgrīvu. Taču 1630. gadā Rīgas sarunās, kurās Kurzemes hercoga Frīdriha pilnvarotie tikās ar Zviedrijas pārstāvjiem, kuru vidū bija arī Vidzemes ģenerālgubernators Juhans Šite (*Johan Skytte*), kurzemnieki bija spiesti piekāpties – Zviedrija kā Rīgas pilsētai – cietoksnim stratēģiski svarīgu teritoriju paturēja gan hercoga Spilves daļu (to turpmāk, pretstatā rātes Spilvei, dēvēja par kroņa Spilvi), gan zemes strēli starp Lielupi un Rīgas jūras līci pie Daugavgrīvas cietokšņa. Kurzemes hercogs nesamierinājās ar teritorijas zaudējumu un centās panākt lielāku Polijas–Lietuvas atbalstu nākamajās miera sarunās ar Zviedriju. Taču arī 1634./35. gadā Štūmsdorfā (*Stuhmsdorf*) noslēgtais pamiera līgums vēl uz 26 gadiem oficiāli apstiprināja Zviedrijas tiesības uz agrāko Kurzemes hercoga Spilves daļu un teritoriju starp Lielupi un Rīgas jūras līci pie jaunā Daugavgrīvas cietokšņa.²²

Senākā zināmā karte, kurā atspoguļotas Altmarkas un Štūmsdorfas pamiera līgumos noteiktās ģeopolitiskās izmaiņas, kas skāra Kurzemes hercogistes un Rīgas pilsētas lauku novada robežu, ir Georga Švengela 1634. gada tā dēvētā Kurzemes karte.²³ (2. att.) Tajā ģeogrāfiskā situācija un robežlīnija iezīmēta daudz precīzāk – pie taisnās līnijas, kas kā robeža bija noteikta no Misas upes pāri Cenas tīrelim līdz Lielupes satekai ar Babītes ezeru, pievienotas arī rakstiskas norādes “Kurzemes robeža” un “Rīgas robeža” (*Cursche Grentz, Rigische Grentz*). 1634. gada kartē uzskatāmi norādīta

22 Vairāk sk.: Jakovļeva. Territorium und Grenzen des Herzogtums Kurland und Semgallen im 16. und 17. Jahrhundert, S. 81–82.

23 Kurzemes karte. G. Švengels, 1634. gads. Zviedrijas Valsts arhivs Stokholmā (turpmāk: StRA), Ut. känd. Proven., Nr. 491 (kartavd. st. form).

negotiations, where the trustees of Duke of Courland Friedrich met with Swedish representatives, among which were the Governor General of Livonia Johan Skytte, Courlanders were forced to make concessions – Sweden kept part of the Duke’s Spilve (it was henceforth called the Crown’s Spilve, instead of the City Council’s Spilve), as well as the land strip between the Lielupe River and the Gulf of Riga near the Daugavgrīva fortress, which were both strategically important areas for the city defence. The Duke of Courland did not accept the loss of the territory and sought greater support from Poland-Lithuania in the next peace talks with Sweden. However, the truce concluded in Stuhmsdorf in 1634/35 officially confirmed Sweden’s right to the former part of the Duke of Courland’s Spilve and the territory between the Lielupe and the Gulf of Riga near the new Daugavgrīva fortress for another 26 years.²²

The oldest known map, which reflects the geopolitical changes set out in the truce agreements concluded in Altmark and Stuhmsdorf, which affected the border between the Duchy of Courland and the rural district of Riga, is the so-called map of Courland by Georg Schwengell.²³ (Fig. 2) The geographical situation and the border line are marked much more precisely: the straight line, which was defined as a border from the Misa River across the Cenas Moorlands up to the confluence of the Lielupe River with Lake Babīte, was supplemented with an inscription “Border of Courland” and “Border of Riga” (*Cursche Grentz, Rigische Grentz*). The map of 1634 clearly shows the border of the lost territory of the Duchy of Courland near the new fortress of Daugavgrīva. The border between the Duchy of Courland and the rural district of Riga along the Lielupe River stretched only until the Bullu Manor. In turn, the border marked between the Misa River and the Daugava River was separated the Duchy of Courland from the territory under Swedish jurisdiction beyond the rural district of Riga.

However, despite international agreements and marking of border on maps, border disputes between the Duchy of Courland and the city of Riga persisted. As before, they were caused by controversy over the extraction of honey and wax in neighbours’ bee trees, the use of forests and pastures, and even

22 For more information, see: Jakovļeva. Territorium und Grenzen des Herzogtums Kurland und Semgallen im 16. und 17. Jahrhundert, S. 81–82.

23 Map of Courland G. Schwengell, 1634. The Swedish National Archives in Stockholm (hereinafter: StRA), Ut. känd. Proven., Nr. 491 (kartavd. st. form).

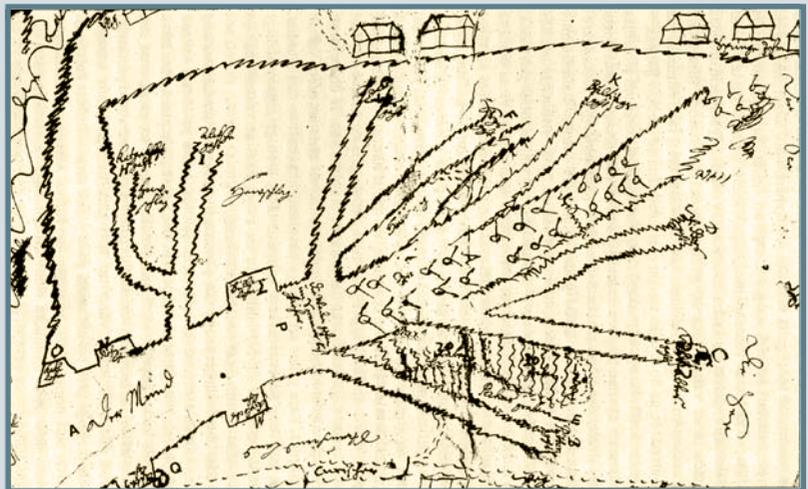

2. Kurzemes hercogistes un Rīgas lauku novada robeža. G. Švengela 1634. gada Kurzemes karte (Zviedrijas Valsts arhivs Stokholmā (StRA), Ut. känd. Proven. Nr. 491)

Border of the Duchy of Courland and the Riga rural district. Map of Courland by Georg Schvengell, 1634 (The Swedish National Archives in Stockholm (StRA), Ut. känd. Proven. Nr. 491)

3. Rīdzinieku izraktās gātes Babītes ezera grīvā. 1636. gada skice (no: Jakovļeva, Māriete. Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā. Grām.: Caune, Andris (atb. red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 3. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 262. lpp.)

Canals constructed by Rigans at the estuary of Lake Babīte, sketch of 1636 (in: Jakovļeva, Māriete. Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā. Grām.: Caune, Andris (atb. red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 3. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 262.)

robeža Kurzemes hercogistes zaudētajai teritorijai pie Daugavgrīvas jaunā cietokšņa. Kurzemes hercogistes un Rīgas lauku novada robeža pa Lielupi sniedzās orientējoši tikai līdz Buļļu muižai. Savukārt posmā starp Misas upi un Daugavu atzīmētā robeža jau šķīra Kurzemes hercogisti no Zviedrijas jurisdikcijai pakļautas teritorijas aiz Rīgas lauku novada.

Taču, neraugoties uz starpvalstu līgumiem un robežas fiksēšanu kartēs, robežstrīdi starp Kurzemes hercogisti un Rīgas pilsētu nerimās. Tāpat kā agrāk, tos izraisīja domstarpības par medus un vaska ieguvī svešos biškokos, mežu un ganību izmantošanu un pat tīrumu iekopšanu aiz robežas kaimiņu teritorijā. Tomēr biežākais konfliktu cēlonis bija zvejas noteikumu neievērošana. Labāka situācija bija Lielupē, kur robeža bija noteikta pa upes vidu un kur Kurzemes hercoga un Rīgas pilsētas lauku novada zemnieki-zvejnieki varēja zvejot bez ierobežojumiem, tikai svešiniekiem zveja bija liegta. Savukārt Babītes ezerā un Gātē, kas savienoja ezeru ar Lielupi, kā arī pārējās Babītes ezera attekās bija stingri noteikta, bet visnotaļ sarežģīta zvejas kārtība un ierobežots lomu lielums. Par šo zvejas kārtību jau 1533. gadā Rīgas pilsēta vienojās ar Livonijas ordeni. To akceptēja arī Kurzemes hercogiste. Taču poļu-zviedru kara ietekmē zemnieki-zvejnieki likumus sāka traktēt brīvāk. Laika gaitā mainījās arī zvejas lomu vietas, pilnveidojās zvejas rīki un metodes. Rīgas lauku novada zemnieki-zvejnieki arvien biežāk pārmeta kurzemniekiem, ka viņi neievērojot likumā noteiktās lomu vietas un zvejas kārtību. Savukārt Kurzemes zvejnieki sūdzējās par rīdzinieku patvaļīgi izraktajiem grāvjiem jeb gātēm Babītes ezera grīvā, kas mainīja straumes tecējumu un samazināja zivju plūsmu daļā veco lomu vietu. 1636. gadā tika sasaukta komisija, kuras darbības rezultātā Kurzemes hercogiste un Rīgas rāte noslēdza jaunu līgumu, kas turpmāk regulēja zvejas kārtību Lielupē un Babītes ezerā.²⁴ Konflikta risināšanas laikā situācija Babītes ezera grīvā uzskatāmi ieskicēta shēmā²⁵ (3. att.), kurā norādītas gan visas ar konfliktu saistītās gātes – Lielā gāte, no kuras attecēja Putras gāte, Apse

24 Vairāk par konfliktiem zvejas vietu dēļ sk.: Jakovļeva, Mārite. Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā (16. gs. pirmā puse – 1636. g.). Grām.: Caune, Andris (atb. red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 3. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 256.–266. lpp.

25 Babītes ezera grīvas kartoshēma. 1636. gads. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 146. l., 63. lp. Shēmas attēlu sk.: Jakovļeva. Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā, 262. lpp.

land cultivation beyond the border. However, the most frequent source of conflicts was non-compliance with fishing rules. In Lielupe, the situation was better, since the border was established in the middle of the river and farmers-fishermen of the Duke of Courland and the rural district of Riga could fish without restrictions, only strangers were denied fishing. At the Lake Babīte and the Gāte River, which connected the lake with the Lielupe River, as well as the other effluents of Lake Babīte, strict and rather complicated fishing procedure and limited catch size were imposed. Already in 1533, the city of Riga agreed with the Livonian Order on this fishing procedure. It was also accepted by the Duchy of Courland. However, at the backdrop of the Polish-Swedish War, farmers-fishermen began to interpret the laws more freely. Over time, fishing location had also changed, along with the evolution of fishing equipment and methods. Farmers-fishermen from the rural district of Riga accused the Courlanders of an increasing non-compliance with the fishing procedures and locations laid down by law. In turn, fishermen on the Courland side of the border complained about the canals arbitrarily excavated by the Rigans in the estuary of Lake Babīte, which changed the flow of the stream and reduced the amount of catch in the old fishing places. In 1636, a commission was convened, as a result of which the Duchy of Courland and the Riga City Council concluded a new agreement, which further regulated the fishing arrangements in the Lielupe River and Lake Babīte.²⁴ During conflict resolution, the situation in the estuary of Lake Babīte is clearly outlined in the plan²⁵ (Fig.3), which lists all the canals (*gātes*) in question – Lielā gāte, branching into the Putras gāte, Apse gāte, Vidus gāte, Zirgu gāte, Tēva gāte, Alkšņu gāte, Baltiņa gāte and Pērkona grāvis, as well as the fishing grounds within the area. According to the rules, fishing grounds were used alternately by farmers-fishers of Riga and the Duchy of Courland. However, the canals were not equally rich in fish. As a result of the negotiations, Courlanders made sure that Rigans would fill all the excavated canals

24 For more information about conflicts over fishing places, see: Jakovļeva, Mārite. Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā (16. gs. pirmā puse – 1636. g.). Grām.: Caune, Andris (atb. red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 3. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 256.–266. lpp.

25 Cartographic plan of Lake Babīte estuary, 1636. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 146. l., 63. lp. Visualisation of the plan: Jakovļeva. Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā, 262. lpp.

gāte, Vidus gāte, Zirgu gāte, Tēva gāte, Alkšņu gāte, Baltiņa gāte un Pērkona grāvis, gan arī zvejas lomu vietas. Pēc noteikumiem gātēs lomu vietas izmantoja pārmaiņus Rīgas un Kurzemes hercogistes zemnieki-zevjnieki. Taču gātes nebija vienlīdz bagātas zivīm. Sarunu rezultātā kurzemnieki panāca, ka rīdzinieki aizber visas izraktās gātes, izņemot Pērkona grāvi. Minētā skice ir vienīgais zināmais vēstures avots, kas uzskatāmi raksturo tā laika situāciju Babītes ezera grīvā.

17. gadsimtā robežposmā pie Babītes ezera un Lielupes satekas izcēlās arī citas saimnieciska rakstura ķildas. Piemēram, 1647. gadā Rīgas lauku novada Pukstes ciema (*Pukstezeem*) zemnieki žēlojās, ka Kurzemes hercogistes Klīves muižas zemnieki nopļāvuši 12 pūrvietas nenobriedušas labības un aizveduši līdzī uz Kurzemi. Taču robežas pārbaudes laikā atklājās, ka Pukstes ciema zemnieki labību iesējuši aiz Rīgas lauku novada robežas Kurzemes hercogistes teritorijā.²⁶ Iespējams, daļa pārkāpumu radās izzudušo robežzīmju dēļ. Ir ziņas, ka 1670. gadā rikota robežas apsekošana, lai Babītes ezera apkaimē atjaunotu ļaunprātīgi iznīcinātās, plūdos izskalošanās vai citu iemeslu dēļ izzudušās robežzīmes un tādējādi novērstu neatļautu saimniecisko darbību svešā teritorijā.²⁷ Situācijas precizēšanai robežu fiksēja plānos. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā saglabājies 1671. gadā regulētās robežas aprakstam pievienotais ar 1671. gadu datēta plāna fragments. Tajā attēlota robežsituācija pie Babītes ezera un Alsavas upītes (*Alzow, Altzau*) un iezīmētas par robežzīmi izmantotās vecās karātavas.²⁸

17. gadsimta otrajā pusē Rīgas lauku novada un Kurzemes hercogistes robežu kartēs iezīmēja arvien precīzāk. To veicināja Zviedrijas algotie mērnieki, kuri Vidzemē darbojās Lielā zemes kadastra ietvaros. Vēstures avoti liecina, ka 1683. gada 20. aprīlī Zviedrijas karalis Kārlis XI izdeva plakātu arī par Rīgas lauku novada uzmērīšanu un kartēšanu, bet Rīgas pilsēta nekavējoties sāka cīņu, lai mērīšanu nepieļautu.²⁹ Domājams, rīdzinieki pretojās mērīšanai, jo baidījās, ka, līdzīgi kā Vidzemes

26 Bulmerić, August. *Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga*. Bd. III: 1604–1710. Riga: A. Gulbis, 1931. S. 35.

27 1670. gada Rīgas lauku novada robežas apsekošanas un regulēšanas apraksts. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 980. l., 4.–5. lpp.

28 Robežsituācija pie Alsavas upītes, plāns, 1671. gads. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 980. l., 14. lp.

29 Barzdeviča, Margarita. *Rīga zviedru laika kartēs un plānos, 1621–1710*. Riga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 74.–75., 309.–310. lpp.

with dirt, except the Pērkona grāvis. This sketch is the only known historical source that characterises the situation at the time at the estuary of Lake Babīte.

In the 17th century, other economic quarrels broke out at the border section at Lake Babīte and the confluence of the Lielupe River. For instance, in 1647, peasants of the Pukste ciems village (*Pukstezeem*) of Riga rural district complained that the peasants of the Duchy of Courland Klīve Manor had cut down 12 *pūrvietas* (*Lofstelle*, around 0.36 hectares) of unripe cereals and brought them to Courland. However, during the border survey it became apparent that peasants in the Pukste village had sown cereals behind the border of Riga rural district in the territory of the Duchy of Courland.²⁶ Some of the infringements may have been due to obsolete boundary marks. It is documented that in 1670, a border survey was carried out in the vicinity of Lake Babīte to restore maliciously destroyed, flood-washed or otherwise eliminated boundary marks and thus to prevent unauthorised economic activity in a foreign territory.²⁷ To clarify the situation, the border was fixed in the plans. A fragment of a plan dated 1671, annexed to the description of the border regulated in 1671, has been preserved in the Latvian State Historical Archives of the National Archives of Latvia. It depicts the border situation at the Lake Babīte and the Alsava River (*Alzow, Altzau*) and highlights the old gallows used as a boundary mark.²⁸

In the second half of the 17th century, the cartographic marking of the border between the Riga rural district and the Duchy of Courland became increasingly precise. This was facilitated by Sweden-commissioned surveyors operating in Livonia as part of the Great Land Cadastre. Historical sources show that on 20 April 1683 the Swedish King Carl XI issued a decree on the surveying and mapping of the rural district of Riga, but the city of Riga immediately opposed it.²⁹ It can be assumed that Rigans opposed the survey because they feared that not unlike the Livonian noblemen, who experienced a reduction of their manor land after

26 Bulmerić, August. *Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga*. Bd. III: 1604–1710. Riga: A. Gulbis, 1931. S. 35.

27 Description of the 1670 survey and regulation of the Riga rural district border. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 980. l., 4.–5. lpp.

28 Border situation at the Alsava River, plan, 1671. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 980. l., 14. lp.

29 Barzdeviča, Margarita. *Rīga zviedru laika kartēs un plānos, 1621–1710*. Riga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 74.–75., 309.–310. lpp.

muižniekiem pēc mērīšanas reducēja muižas, arī Rīga var zaudēt savu zemes īpašumu – pilsētas lauku novadu. Lai mērīšanu atceltu, Rīgas pilsēta vairākkārt atgādināja Zviedrijas valdībai, ka pilsētas lauku novada muižas nekad nav pakļautas revīzijai, ka Gustavs II Ādolfs līdz ar senākajām Rīgas pilsētas tiesībām un privilēģijām apstiprinājis arī pilsētas īpašumtiesības uz lauku novadu. Bez tam 1660. gada Olivas miera līgumā ietverts noteikums, ka Rīgas lauku novada robežu ar Kurzemes hercogisti drīkst apsekot un mērīt tikai komisija, kurā pārstāvētas abas ieinteresētās puses. Pat Zviedrijas valdības pārstāvji Rīgas pili ieteica mērnīkiem nogaidīt karaļa lēmumu. 1689. gadā Zviedrijas karaliskā reducācijas komisija arī atcēla Rīgas lauku novada muižu revīziju un līdz ar to arī mērīšanu. Taču majora Arnolda Emerlinga (*Arnold Emmerling*, ?–1684) vadībā zviedru mērnīki jau 1683. gada maijā sāka un līdz gada beigām pabeidza mērīšanas darbus. To rezultātā tika sastādīti tā laika precīzākie Rīgas lauku novada atsevišķu teritoriju plāni, piemēram, Rīgas pilsētas Salas muižas un Piņķu muižas zemes plāns,³⁰ pēc kuriem aptuveni piecreiz mazākā mērogā izgatavotas tā dēvētās piektdaļas kartes, kurās visnotaļ precīzi norādīta robeža ar Kurzemes hercogisti, – arī 1701. gada Rīgas tuvākās apkārtnes karte.³¹ (4. att.)

17. gadsimta 90. gados Kurzemes hercogistes un Rīgas pilsētas robežas apsekošana un precizēšana turpinājās, jo dabā robežlīnija joprojām nebija uzskatāmi nosprausta. Kā robežzīmes izmantotos pazīstamākos ģeogrāfiskos objektus, piemēram, Babītes ezeru, Misas upi, arī Alsavas upīti zināja daudzi, lokālas nozīmes toponīmus – Siena purvu, Ogu mežu, Lopu kalnu, Kailo kalnu, Veco jeb Garo strautu u. tml. vietas pazina vismaz tuvāko sētu iedzīvotāji, bet kokos iestiprinātās robežzīmes vai speciāli izveidotās ogļu bedres – kuldās bieži vien spēja norādīt tikai kāds vecākās paaudzes pārstāvis, kurš pats bija piedalījies robežlīnijas pārbaudē un iezīmēšanā. Piemēram, 1690. gadā Rīgas rāte organizēja steidzamu robežas pārbaudi posmā no Cenas tīreļa līdz Babītes ezeram, jo kļuva zināms, ka uz nāves

30 Salas muižas un Piņķu muižas zemes plāns. H. Karlheims, I. Insulanders, 1683. gads. LNA LVVA, 7404. f., 1. apr., 3. l.

31 1683. gada mērīšanas rezultāti izmantoti arī citās kartēs, kā, piemēram, Rīgas tuvākās apkārtnes karte, 1701. gads. StRA, Ryssland, 32:81.

the survey, Riga may also lose its land property – the rural district. In order to prevent the surveying, the city of Riga repeatedly reminded the Swedish government that the manors of the rural district of the city had never been subject to audits and that Gustav II Adolf, along with the historical rights and privileges of the city of Riga, confirmed the city's ownership of the rural district. Besides, the 1660 Oliva Peace Treaty contained a provision that the border between the Riga rural district and the Duchy of Courland may be surveyed and measured only by a commission representing both parties. Even representatives of the Swedish government in the Riga Castle advised surveyors to wait for the royal decision. In 1689, the Swedish Royal Reduction Commission revoked the audit of the Riga rural district manors and thus the surveying. However, under the guidance of major Arnold Emmerling (?–1684), Swedish surveyors started their work already in May 1683 and finished it by the end of the year. As a result, the most accurate plans for certain areas of the rural district of Riga were drawn up at that time, such as the plan of the Riga city Sala Manor and Piņķi Manor,³⁰ according to which the so-called one-fifth maps were made on an approximately five times smaller scale, in which the border with the Duchy of Courland was clearly indicated – also the map of the nearest surrounding area of Riga of 1701.³¹ (Fig.4)

In the 1690s, the surveying and adjustment of the border between the Duchy of Courland and Riga continued, as the borderline was still not clearly defined in nature. The most well-known geographical objects used as boundary marks, such as Lake Babīte, the Misa River, the Alsava River, were known by many local toponyms, e.g., Siena purvs [Hay Bog], Ogu mežs [Berry Forest], Lopu kalns [Cattle Hill], Kailais kalns [Naked Hill], Vecais or Garais strauts [the Old or the Long Stream], etc. were known at least by the inhabitants of the nearest farms, while the boundary marks installed on trees or specially created coal pits were only known to the older generation who had themselves participated in the border line marking and surveying. For instance, in 1690 the Riga City Council organised an urgent border surveying between the section of the Cena Moorland and Lake Babīte, as it became known that the only peasant who knew the borderline

30 Plan of the Sala Manor and Piņķi Manor. H. Carlheim, I. Insulander, 1683. gads. LNA LVVA, 7404. f., 1. apr., 3. l.

31 The results of the 1683 survey were also used in other maps, such as the map of the surrounding area of Riga, 1701. StRA, Ryssland, 32:81.

4. Kurzemes hercogistes un Rīgas lauku novada robeža 1701. gada Rīgas apkārtnes kartē (StRA, Ryssland, 32:84)
 Border of the Duchy of Courland and the Riga rural district in a 1701 map of Riga and its surroundings (StRA, Ryssland, 32:84)

gultas ir vienīgais zemnieks, kurš zināja dabā norādīt robežlīniju.³² Taču, kā liecina robežas pārbaudes apraksts,³³ zemnieks nomira vēl pirms rātes sūtņa ierašanās. Komisijai vajadzēja 20 Piņķu muižas un sešu Salas muižas zemnieku palīdzību, lai sameklētu robežzīmes dabā. Robežas pārbaudes ziņojumā atzīmēts, ka citreiz šajā darbā ļoti noderētu kompass un arī robežlīniju dabā vajadzētu iezīmēt skaidrāk, lai nerastos strīdi. 17. gadsimtā pēdējā lielākā robežas pārbaude notika 1698. gadā, kad četras dienas gandrīz 100 ļaužu apsekoja robežzīmes no Misas upes, kur to šķērsoja ceļš uz Jelgavu, līdz Babītes ezeram. Robežas regulēšanā piedalījās arī Rīgas mērnieks Eberhards Tolks (*Eberhard Tolks*, ?–1725), kurš situāciju fiksēja plānos. Tolksa Kurzemes hercogistes un Piņķu muižas robežplānā³⁴ iezīmēta visa apsekotā robeža no Misas līdz Lielupei pie Babītes ezera. Savukārt eksplikācijā detalizēti aprakstīta robežas regulēšanas norise. Plāns liecina, ka, tāpat kā agrāk, abām ieinteresētajām pusēm – Rīgas pilsētai un Kurzemes hercogistei – gandrīz nebija iebildumu pret robežlīniju, kas kā taisna līnija bija noteikta no Misas upes pāri Cenas tīrelim līdz Lopu kalnam (*Lopekalln* – kāpu paugurs netālu no Babītes ezera), bet domstarpības radīja robežposms no Lopu kalna līdz Lielupei (5. att.), kur zemnieki atkal bija iekopuši tīrumus svešā teritorijā, bet savu rīcību attaisnoja ar skaidras robežlīnijas trūkumu. 1698. gada pārbaudes laikā robeža starp Kurzemes hercogisti un Rīgas lauku novadu tika precīzāk noregulēta un, kā jau minēts, uzskatāmi fiksēta arī plānos un kartēs.

Kurzemes hercogistes un Rīgas pilsētas domstarpības Daugavas tirdzniecības dēļ

Rīgas pilsētas senākās tiesības un privilēģijas nodrošināja Rīgas monopoltiesības izmantot Daugavas tirdzniecības ceļu. Savukārt Rīgas pilsētas un Kurzemes hercogistes attiecības tirdzniecības jautājumos regulēja 1615. gadā noslēgtais līgums par tirdzniecību, kas apstiprināja Rīgas priekšrocības.³⁵

32 Jakovļeva. Territorium und Grenzen des Herzogtums Kurland un Semgallen im 16. und 17. Jahrhundert, S. 80.

33 1690. gada Rīgas lauku novada un Kurzemes hercogistes robežas regulēšanas apraksts. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 940. l., 25.–26. lpp.

34 Kurzemes hercogistes un Piņķu muižas robežu plāns. E. Tolks, 1698. gads. LNA LVVA, 2909. f., 1. apr., 160. l.

35 Berkholz, Leo. Der Handels Vertrag von 1615 zwischen Kurland und Riga. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910*. Rīga, 1911. S. 37–38.

in nature was on the death bed.³² However, according to the border survey report,³³ the peasant had died before the arrival of the municipal envoy. The commission needed the help of 20 peasants of Piņķi Manor and six more Sala Manor in order to find the boundary marks in nature. The border survey report notes that a compass would be very useful, and the borderline should be marked more clearly in nature so as not to give rise to disputes. In the 17th century, the last major border survey took place in 1698, when almost 100 people checked the boundary marks for four days in the section between the road to Jelgava crossing the Misa River and Lake Babīte. The Riga surveyor Eberhard Tolks (?–1725) took part in the border regulation, who recorded the survey results in plans. The border plan of the Duchy of Courland and the Piņķi Manor by Tolks³⁴ represents the entire border between the Misa River and the Lielupe River at Lake Babīte. The legend described in detail the border regulation process. The plan shows that, as in the past, both stakeholders – the city of Riga and the Duchy of Courland – had almost no objections to the borderline, which, as a straight line, was established from the Misa River across the Cena Moorland up to the Lopu kalns [Cattle Hill] (*Lopekalln* – a dune hill near Lake Babīte), but disagreements arose from the border section from the Cattle Hill to the Lielupe River (Fig.5), where peasants had once again cultivated fields in a foreign territory, but justified their actions by the lack of a clear border line. During the survey of 1698, the border between the Duchy of Courland and the rural district of Riga was adjusted more precisely and, as already mentioned, documented in plans and maps.

Controversy between the Duchy of Courland and the city of Riga due to the Daugava River trade route

The historical rights and privileges of the city of Riga ensured Riga's monopoly to use the Daugava River trade route. In turn, relations between the Riga city and the Duchy of Courland in trade issues were

32 Jakovļeva. Territorium und Grenzen des Herzogtums Kurland un Semgallen im 16. und 17. Jahrhundert, S. 80.

33 Description of the 1690 regulation of the Riga rural district border. LNA LVVA, 673. f., 1. apr., 940. l., 25.–26. lpp.

34 Border plan of the Duchy of Courland and the Piņķi Manor. E. Tolks, 1698. LNA LVVA, 2909. f., 1. apr., 160. l.

Nonākot Zviedrijas karaļa pakļautībā, Rīga saglabāja lielāko daļu pilsētas senāko tiesību un privilēģiju, tomēr bija spiesta daļu pilsētas tirdzniecības ienākumu atdot zviedru virsvarai. Turpmāk Zviedrijas valdība aizstāvēja Rīgas tirgotājus jau tājumos, kur pilsētas tirdzniecības interesēm kaitēja vai ar tām konkurēja Kurzemes un Zemgales hercogiste. 1615. gada līgumā balstītās un vēlāk Polijas–Lietuvas un Zviedrijas līgumos nostiprinātās Rīgas pilsētas privilēģijas nodrošināja Rīgai tiesības netraucēti izmantot Daugavas tirdzniecības ceļu, bet neļāva Kurzemes hercogistei vest preces uz Jelgavu un Kurzemi, apejot Rīgu, vai likt šķēršļus Rīgas preču piegādei no Lietuvas, Baltkrievijas u. c. reģioniem. Respektīvi, tolaik Rīgas tirdzniecības ietekmes zona sniedzās krietni vien tālāk par Rīgas lauku novada un arī zviedru Vidzemes teritoriju, ietverot arī Kurzemes hercogisti.³⁶ Bez tam Zviedrija savās interesēs izmantoja arī hercogistes ostas. Piemēram, 1647. gadā Zviedrijas karaliene Kristīna un Kurzemes hercogs Jēkabs ratificēja neitralitātes līgumu, kurā hercogs atļāva zviedru flotei

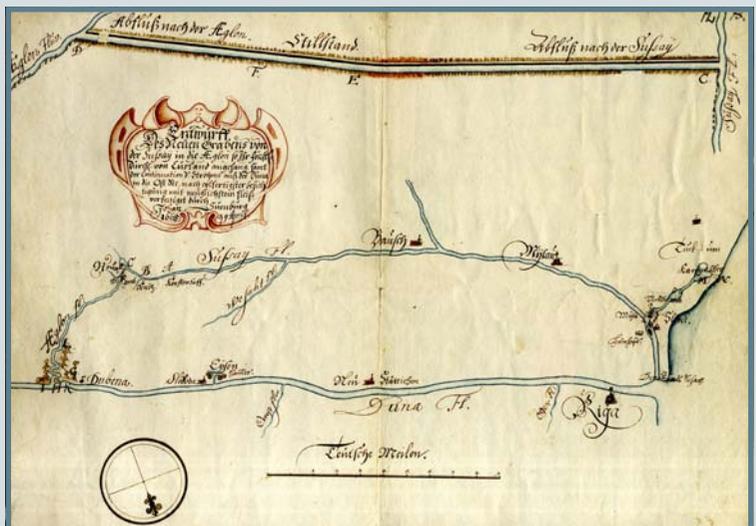
36 Дорошенко, Василий. Торговля и купечество Риги в XVII веке. Рига: Зинатне, 1985. 350 с.

governed by the trade agreement concluded in 1615, which confirmed the privileges of Riga.³⁵ Falling under the command of the King of Sweden, Riga retained most of the city's historical rights and privileges, but was forced to surrender part of the city's trade income to the Swedish superpower. Henceforth, the Swedish government defended Riga traders on issues where the city's commercial interests conflicted with the Duchy of Courland and Semigallia. The privileges of the city of Riga, based on the agreement of 1615 and subsequently enshrined in the agreements between Poland-Lithuania and Sweden, provided Riga with the right to use the Daugava River trade route without hindrance, but did not allow the Duchy of Courland to transport goods to Jelgava and Courland, bypassing Riga, or to obstruct the delivery of goods to Riga from Lithuania, Belarus and other regions. In other words, at that time, the Riga trade influence reached well beyond the territory of the Riga rural district and also the Swedish Livonia, including

35 Berkholz, Leo. Der Handels Vertrag von 1615 zwischen Kurland und Riga. In: Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910. Riga, 1911. S. 37–38.

5. Kurzemes hercogistes un Rīgas lauku novada strīdīgais robežposms no Lopu kalna līdz Lielupei (LNA LVVA, 2909. f., 1. apr., 160. l.)
The controversial section of the border of the Duchy of Courland and the Riga rural district between Lopu kalns [Cattle Hill] and the Lielupe River (LNA LVVA, 2909. f., 1. apr., 160. l.)

6. Projekts jaunajam grāvim no Susējas līdz Eglonai.
J. Svenburgs, 1668. gads (LNA LVVA, 673. f., 979. apr., 12. l.)
Design of the new canal from Susēja to Eglona.
J. Suenburg, 1668 (LNA LVVA, 673. f., 979. apr., 12. l.)

brīvi izmantot hercogistes ostas.³⁷ Rīgas tirdzniecības privilēģijas tika apstiprinātas visos minētajos Polijas–Lietuvas un Zviedrijas miera līgumos.

Taču Kurzemes hercogiste negribēja padoties un meklēja iespējas gūt labumu no Daugavas tirdzniecības ceļa. Īpaši vērienīgas un tam laikam oriģinālas bija hercoga Jēkaba ieceres. Piemēram, 1646. gadā hercogs Jēkabs ar sūtņa starpniecību gribēja no Maskavijas cara Alekseja Mihailoviča iegūt tiesības brīvai tirdzniecībai ar Persiju, ko pirms tam neizdevās panākt Holšteinas hercogam.³⁸ Taču viens no visradošākajiem hercoga Jēkaba mēģinājumiem pilnvērtīgi iesaistīties tāltirdzniecībā, apejot Rīgas monopol-tiesības Daugavas tirdzniecības ceļā, bija projekts, kas paredzēja ar kanālu palīdzību novirzīt Daugavas preču plūsmu no Rīgas ostas uz Kurzemes hercogistes ostām. Lai to realizētu, bija iecerēts savienot Daugavas un Lielupes ūdensceļus ar kanālu starp Eglaines (arī Eglonas) upi un Susējas upi, kas ļautu transportēt preces laivās pa Mēmeli līdz Bauskai, tad pa Lielupi līdz Slokai, tur šķērsot dzirnavu dambi un tālāk pa Slocenes upi, Kaņiera ezeru uz kādu no hercogistes mazajām ostām pie Kauguriem vai Engures. Hercoga Jēkaba plānotā kanālu sistēma detalizēti iztirzāta vairākās publikācijās (V. Pāvulāns, J. Juškevičs),³⁹ tādēļ šajā rakstā tā sīkāk netiks apskatīta. Taču jāatzīmē, ka jaunā kanāla plāni ļoti satrauca Rīgas pilsētu. Tāpēc rāte 1667. gada oktobrī, kad slikto rudens laikapstākļu dēļ kanāla izveides darbi bija pārtraukti, uzdeva situāciju slepeni izlūkot pilsētas inženieriem Franciskam Mureram un Joahimam Hādelhofam (*Joachim Hadelhoff*), kuri izlikās par tirgotājiem, lai veiktu uzdevumu. Iespējams, Murers redzēto fiksējis skicēs, bet plāni ar viņa parakstu nav zināmi. Taču Rīgas rāte līdzīgā slepenā izpētes braucienā 1688. gada janvārī nosūtīja arī Murera palīgu inženieri Johanu Svenburgu (*Johan Suenburg, Swenburg, ?–1679*), kurš ne vien izpētīja kanālu, bet arī atspoguļoja vairākos plānos, kā, piemēram, 1668. gadā sastādītajā Jaunā grāvja no Susējas līdz Eglonai plānā.⁴⁰ (6. att.)

37 Līguma noraksts LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 220. l. Publ.: Jakovļeva, Mārite. *Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs (1610–1681). Starptautiskās attiecības: Izstādes katalogs.* Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2014.

38 Hercoga Jēkaba instrukciju sūtnim uz Krieviju 1646. gada 20. februārī sk. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 2942. l. Publ.: Jakovļeva. *Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs (1610–1681). Starptautiskās attiecības: Izstādes katalogs.*

39 Hercoga Jēkaba kanālu būves aprakstus sk.: Pāvulāns. Pirmie kanālu projekti Latvijā, 204.–206. lpp.; Juškevičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*, 285. lpp.

40 Projekts jaunajam grāvim no Susējas līdz Eglonai. J. Svenburgs, 1668. gads. LNA LVVA, 673. f., 979. apr., 12. l.

the Duchy of Courland.³⁶ Furthermore, Sweden also used the Duchy's ports in its own interest. For example, in 1647 the Swedish Queen Christina and the Duke of Courland Jacob ratified the Treaty of Neutrality, in which the duke allowed the Swedish fleet to freely use the Duchy's ports.³⁷ Riga's trade privileges were confirmed in all the above-mentioned Polish-Lithuanian and Swedish peace treaties.

However, the Duchy of Courland did not want to yield and sought opportunities to benefit from the Daugava River trade route. Duke Jacob's intentions were particularly ambitious and original at that time. For example, in 1646, Duke Jacob sent an envoy to obtain free trade rights from the Moscow Tsar Alexei Mikhailovich for trade with Persia, which the Duke of Holstein failed before.³⁸ However, one of the most creative attempts of Duke Jacob to engage fully in far-distance trade, bypassing Riga's monopoly rights along the Daugava trade route, was a project that envisaged channelling the flow of the Daugava route goods from Riga port to the ports of the Duchy of Courland. In order to achieve this, it was planned to connect the Daugava River and the Lielupe River with a canal between the Eglaine (also Eglona) River and the Susēja River, which would allow transportation of goods on boats along the Mēmele River to Bauska, then along the Lielupe River to Sloka, cross the mill dam and further along the Slocene River and Lake Kaņiers to one of the Duchy's small ports near Kauguri or Engure. Duke Jacob's planned canal system is discussed in detail in several publications (V. Pāvulāns, J. Juškevičs),³⁹ therefore it will not be discussed in more detail in this article. However, it should be noted that the plans of the new canal were very worrying for the city of Riga. Therefore, in October 1667, when the canal construction was interrupted due to the bad autumn weather, the city council tasked the city's engineers Franciscus Murrer and Joachim Hadelhoff to secretly investigate

36 Дорошенко, Василий. Торговля и купечество Риги в XVII веке. Рига: Зинатне, 1985. 350 с.

37 Copy of the Treaty LNA LVVA, 7363. f., 3. apr., 220. l. Publ.: Jakovļeva, Mārite. *Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs (1610–1681). Starptautiskās attiecības: Izstādes katalogs.* Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2014.

38 Duke Jacob's instructions dated 20 February 1646 to envoy to Russia. LNA LVVA, 554. f., 2. apr., 2942. l. Publ.: Jakovļeva. *Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs (1610–1681). Starptautiskās attiecības: Izstādes katalogs.*

39 For descriptions of the construction of Duke Jacob's canals, see: Pāvulāns. Pirmie kanālu projekti Latvijā, 204.–206. lpp.; Juškevičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*, 285. lpp.

Rīgas pilsēta par hercoga plāniem bija patiesi satraukta, jo saskatīja nopietnus draudus pilsētas tā dēvētajam Daugavas tirdzniecības monopolam. Šoreiz Rīga nepaļāvās tikai uz saviem spēkiem, bet vērsās pēc palīdzības Stokholmā, jo Zviedrija kā Rīgas nodokļu saņēmēja arī bija ieinteresēta Rīgas tirdzniecības labklājībā. Lai zviedru valdību uzskatāmāk informētu par jaunā kanāla iespējamo kaitējumu Rīgas tirdzniecībai, uz Stokholmu tika nosūtīti arī vairāki plāni, kā, piemēram, Stokholmā Zviedrijas Valsts arhīvā (*Riksarkivet*) saglabātā ūdensceļu shēma,⁴¹ kas uzskatāmi parādīja Kurzemes Jaunā kanāla draudus Rīgas Daugavas tirdzniecībai. (7. att.) Turklāt uz Stokholmu nosūtītais pārskata plāns Jaunā kanāla apdraudējumu atspoguļoja kontekstā ar līdzīgu Lietuvas plānu par Sventājas upes izmantošanu. Kā zināms, Rīgas protestu un Zviedrijas iesaistīšanās rezultātā hercogs Jēkabs jau 1668. gadā diplomātiski atteicās no kanālu būves, taču pētījumi liecina,⁴² ka tolaik nedz Kurzemei, nedz kādai citai valstij vēl nebija pieejamas slūžu tehnoloģijas šāda projekta veiksmīgai realizācijai.

Nobeigums

Apskatītie kartogrāfiskie attēli, kas izgatavoti, lai risinātu Kurzemes hercogistes un Rīgas pilsētas konfliktus dažādos robežas regulēšanas jautājumos vai fiksētu Kurzemes hercogistes mēģinājumu visai savdabīgā veidā konkurēt ar Rīgas pilsētu Daugavas tirdzniecības ceļa izmantošanā, mūsdienās ir unikāli vizuālie avoti gan šo jautājumu izpētē, gan atspoguļojumā. 17. gadsimtā sastādītās kartēs un plānos ietverts visnotaļ detalizēts Kurzemes hercogistes un Zviedrijai pakļautās Rīgas pilsētas lauku novada robežas topogrāfiskās situācijas raksturojums ar bagātīgu lokālās nozīmes toponīmu klāstu. Savukārt robežkonfliktu risināšanas laikā veiktā robežas precizēšana dabā un robežlīnijas fiksēšana kartēs rāda, kā 17. gadsimtā arvien vairāk tika nošķirtas Kurzemes hercogistes un zviedru Vidzemes guberņai piederošās Rīgas pilsētas un tās lauku novada iedzīvotāju apdzīvotās teritorijas. Arī Rīgas pilsētas un Kurzemes hercogistes konflikti tirdzniecības jautājumos, no kuriem kartogrāfiskajā

41 Kurzemes Jaunā grāvja un Lietuvas Sventājas upes topogrāfiskā karte. 1667. gads [J. Svenburgs]. StRA, Utlandska Kartor, Bd. 348, Nr. X-1.

42 Pāvulāns. Pirmie kanālu projekti Latvijā, 206. lpp.

the situation disguised as traders. Murrer may have recorded his observation in sketches, but no plans with his signature are discovered. In January 1688, the Riga City Council sent the Murrer's assistant engineer Johan Swenburg (a.k.a. Suenburg, ?-1679), on a similar secret mission, who not only studied the canal, but also recorded his observation in several plans, e.g., the 1668 plan of the New Canal from the Susēja River to Eglona.⁴⁰ (Fig.6)

The city of Riga was really genuinely concerned about the duke's plans, because it saw a serious threat to the city's so-called Daugava River trade monopoly. This time, Riga did not rely solely on its own efforts, but turned for help to Stockholm, because Sweden, as the recipient of Riga's taxes, was also interested in the well-being of Riga's trade. In order to better inform the Swedish government about the potential damage of the new canal to Riga's trade, several plans were sent to Stockholm, such as the waterway scheme preserved in Swedish National Archives in Stockholm (*Riksarkivet*),⁴¹ which demonstrated the potential impact of the Courland's New Canal on the Daugava trade route. (Fig.7) In addition, the plan sent to Stockholm reflected the threat of the New Canal in the context of a similar Lithuanian plan for the Sventāja River. As a result of Riga protests and Sweden's involvement, Duke Jacob diplomatically abandoned canal construction in 1668, but studies show⁴² that at that time neither Courland nor any other country had access to sluice-gate technology for successful implementation of such a project.

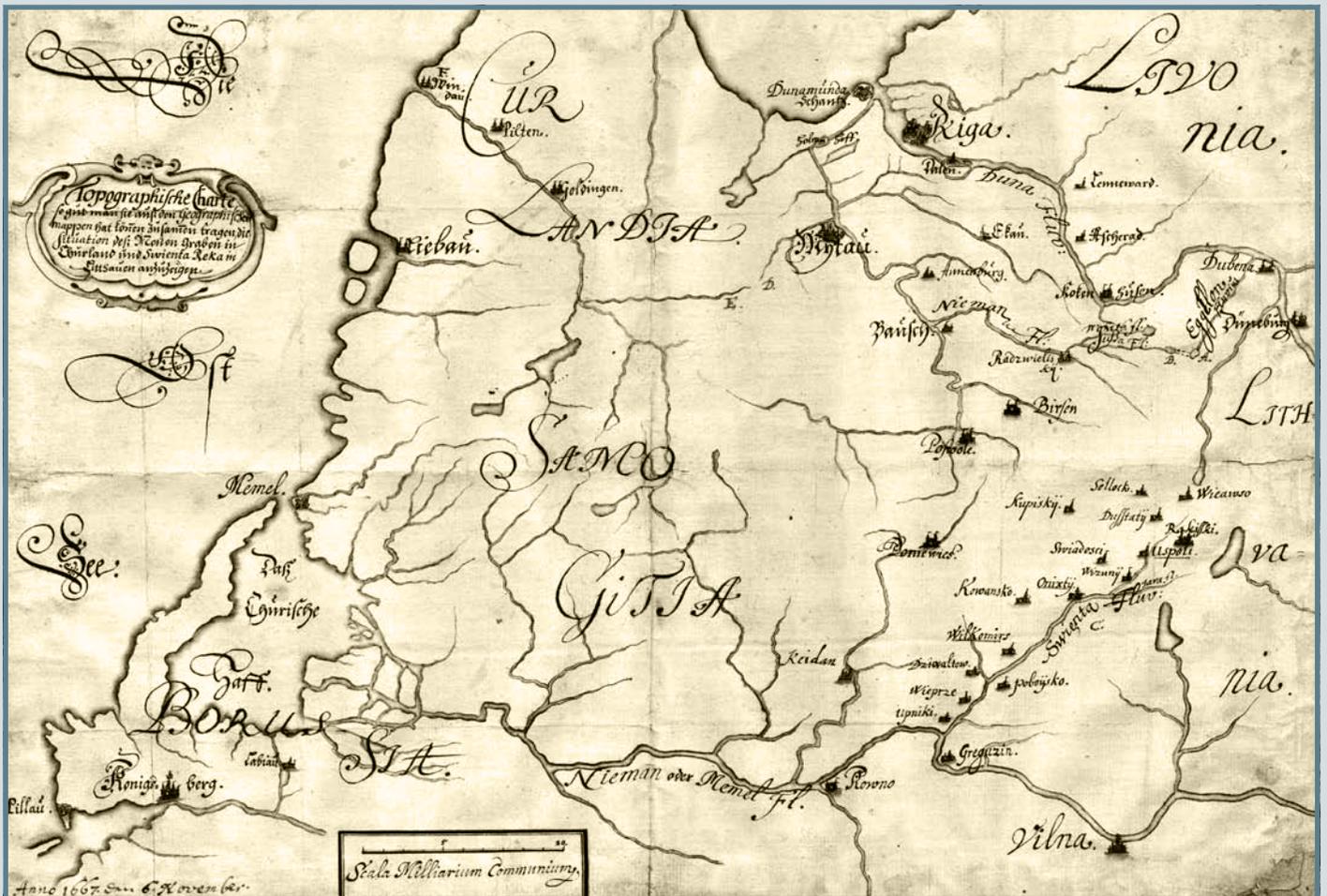
Conclusion

The cartographic images, which were made to resolve conflicts between the Duchy of Courland and the city of Riga in various border regulation issues or the attempt of the Duchy of Courland to compete in a rather peculiar way with the city of Riga in the use of the Daugava River trade route, constitute

40 Design of the new canal from Susēja to Eglona. J. Suenburg, 1668. LNA LVVA, 673. f., 979. apr., 12. l.

41 Topographic map of the New Canal of Courland and the Sventāja River of Lithuania, 1667. [J. Suenburg]. StRA, Utlandska Kartor, Bd. 348, Nr. X-1.

42 Pāvulāns. Pirmie kanālu projekti Latvijā, 206. lpp.

7. Kurzemes Jaunā grāvja un Lietuvas Sventājas upes topogrāfiskā karte. 1667. gads
 [J. Svenburgs] (StRA, Utlandska Kartor, Bd. 348, Nr. X-1)
 Topographic map of the New Canal of Courland and the Sventāja River of Lithuania, 1667
 [J. Suenburg] (StRA, Utlandska Kartor, Bd. 348, Nr. X-1)

attēlojumā visspilgtākās liecības glabā minētie Kurzemes hercoga Jēkaba Jaunā kanāla izbūves plāni, tikai veicināja abu teritoriju un arī iedzīvotāju nošķirtību. Savukārt Rīgas pilsētas arvien biežāka vēršanās pēc Zviedrijas atbalsta stiprināja pilsētas saikni ar Zviedrijai pakļauto Vidzemi. Mūsdienās Rīgas pilsētai piederošās teritorijas robeža gan vairs nav identiska⁴³ ar Rīgas lauku novada un Kurzemes un Zemgales hercogistes robežu, taču tieši laikā, kad Rīga bija pakļauta Zviedrijai, sāka iezīmēties arvien izteiktāka Rīgas pilsētas un tās lauku novada saikne ar Vidzemi, kā arī nošķirtība no Kurzemes un Zemgales hercogistes. Šo procesu atblāzma vērojama arī no jauna definētajos Latvijas vēsturiskajos novados, jo īpaši valstspilsētas Rīgas kultūrvēsturiskajā saiknē ar Vidzemi un Zemgali.

---

43 Par Rīgas pilsētas un tās lauku novada teritorijas izmaiņām vairāk sk.: Barzdeviča. Rīgas patrimoniālā apgabala robežas (13.–20. gs.), 266.–269. lpp.

unique visual sources in the study and reflection of these issues. Maps and plans drawn up in the 17th century contain a detailed description of the topographical situation of the border between the Duchy of Courland and the rural district of Riga, which was subordinated to Sweden, with a wide range of local toponyms. In turn, during the resolution of border conflicts, the adjustment of the border in nature and the fixing of the border line in maps show how in the 17th century the degree of separation increased between the populated areas of the city of Riga and its rural district belonging to the Swedish Livonia and the Duchy of Courland. Also, the conflicts between the city of Riga and the Duchy of Courland on trade issues, the most striking testimonies of which are represented in the cartographic depiction of the aforementioned Duke of Courland Jacob's plans for the construction of the New Canal, only contributed to the separation of both territories and residents. The city of Riga increasingly resorted to Sweden's support, thus further strengthening its connection with Sweden's subordinate Livonia. Nowadays, the border of the territory belonging to the city of Riga is no longer identical⁴³ to the border of the Riga rural district and the Duchy of Courland and Semigallia, but it was at the time when Riga was subordinate to Sweden that the connection between Riga and its rural district and Livonia began to deepen, simultaneously widening the divide with the Duchy of Courland and Semigallia. The reflection of these processes can also be seen in the newly defined historical regions of Latvia, especially in the cultural and historical link between the state city of Riga, Vidzeme and Zemgale.

---

43 For more information on the changes of the territory of the city of Riga and its rural district, see: Barzdeviča. Rīgas patrimoniālā apgabala robežas (13.–20. gs.), 266.–269. lpp.

Mariušs Balcereks

Kaujas par Jelgavu 1621.–1622. gadā

Mariusz Balcerek

The Battles for Mitau 1621–1622

Ievads

Gandrīz pirms 400 gadiem par kontroli pār Baltijas jūru jeb par “*Dominium Maris Baltici*” tika izcīnīti kari, kuru galvenās dalībnieces bija Zviedrija un Polija-Lietuva. Pēdējā tobrīd baudīja reģiona lielvaras statusu. Savukārt Zviedrija tiecās paplašināt savus īpašumus uz pretinieka rēķina. 17. gadsimta pirmajā trešdaļā militāro sadursmju arēna atradās abpus Daugavai (*Düna Fluß*). Tolaik Polijai-Lietuvai piederošā teritorija uz ziemeļiem no Daugavas tika dēvēta par Pārdaugavas hercogisti (latīņu val. *Ducatus Ultradunensis*), savukārt uz dienvidiem no tās pletās Kurzemes un Zemgales hercogiste, kas bija Polijas-Lietuvas vasaļvalsts.

1621. gada rudenī Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs (*Gustav II Adolf*, 1594–1632) ieņēma Rīgu. Rīga bija lielākā pilsēta, osta un cietoksnis visā reģionā. No kontroles pār šo centru bija atkarīga vara visā šajā teritorijā. Tas bija tikai laika jautājums, līdz zviedru rokās nonāktu visa Daugavas lejtece. Savukārt tas radīja draudus Kurzemes un Zemgales hercogistei, un pirmais krita tās administratīvais centrs – Jelgava (*Mitau*).

Raksta mērķis ir aplūkot 1621.–1622. gadā notikušās kaujas par Jelgavu. Šīs zemes vēsturē tas bija izšķirošs, bet arī traģisks laiks. Rakstā autors

Introduction

Almost 400 years ago, the control of the Baltic Sea, known as the “*Dominium Maris Baltici*” was an object of warfare. Sweden was at war with the Polish-Lithuanian Commonwealth. The latter at that time held the position of regional power. Sweden strove to acquire new territories at the expense of the opponent. The stage of the military conflict was set on both sides of the Düna River (Latvian *Daugava*). At the beginning of the 17th century, the territory northward of the river was called Duchy of Livonia (Latin *Ducatus Ultradunensis*), while to the south stretched the Duchy of Courland and Semigallia.

In the autumn of 1621, the Swedish King Gustavus II Adolphus (*Gustav II Adolf*, 1594–1632) captured Riga. Riga was the largest city, port, and fortress in the entire region. The control over the center determined the power over the whole area. It was only a matter of time until the Swedes became masters the full lower reaches of the Düna River. This posed a threat to the Duchy of Courland and Semigallia. The first to go was its administrative centre – Mitau (Latvian *Jelgava*).

pievēršas vairākiem jautājumiem: kāpēc Jelgava tik viegli kapitulēja? Kāpēc lietuviešu karavadonis Kristofs jeb Kšištofs Radziviļs (vācu *Christoff, Christoph*, poļu *Krzysztof Radziwiłł*, 1585–1640) piešķīra tik lielu nozīmi Jelgavas atgūšanai? Vai 1622. gada vasarā viņam bija izredzes sakaut Zviedrijas karali Gustavu Ādolfu?

Metodoloģija

Lai rastu atbildes uz šiem jautājumiem, cīņa par Jelgavu tiks aplūkota hronoloģiskā perspektīvā. Autors pievēršas jautājumiem, kas ir saistīti ar starptautisko situāciju, Jelgavas kapitulāciju, aizdomīgās padošanās izmeklēšanu Kurzemē, pusgadu ilgo lietuviešu veikto Kurzemes un Zemgales administratīvā centra aplenkumu un visbeidzot – kauju par Jelgavu. Pētījumā izmantota vēsturiskā metode. To veido arhīva dokumentu analīze, ko papildina attiecīgajai tēmai veltītās literatūras apskats.

Pētījums ir balstīts uz Latvijas, Polijas un Zviedrijas arhīvos un bibliotēkās glabātajiem manuskriptiem. Tie galvenokārt ir kara dienasgrāmatas un sarakste. (3. att.) Daļa no šiem materiāliem ir publicēti. Tie ir avoti, kas atspoguļo lietuviešu karavadoņa Kristofa Radziviļa militārās un politiskās lietas,¹ vairāki Zviedrijas kanclera Aksela Uksenšērnas (*Axel Oxenstierna*, 1583–1654) rakstu un korespondences sējumi, tostarp sarakste ar karali Gustavu Ādolfu,² kā arī kartogrāfiskie materiāli. Vissvarīgākie no tiem glabājas Stokholmā un Varšavā un attiecas uz Jelgavas pili, kā arī uz lietuviešu un zviedru nocietinājumiem. Tie ir nozīmīgi Jelgavas apkaimē 1622. gada vasarā notikušo vēsturisko norišu rekonstruēšanai.

Šajā pētījumā aplūktas arī daudzas publikācijas. Pirmais pētnieks, kas analizēja Jelgavas kaujas, bija poļu vēsturnieks Konstantijs Gurskis, kurš sava darba rezultātus publicēja 19. gadsimta nogalē.³ Pirms Otrā pasaules kara Zviedrijas ģenerālštābs izdeva grāmatu daudzos sējumos par Gustava Ādolda karagājieniem.⁴ Pēc tam vairākus gadu desmitus šī tēma netika pētīta. Tikai pēdējo 30 gadu laikā ir vērojama

1 Radziwiłł, Krzysztof. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła hetmana polnego Wielkiego Księstwa Litewskiego sprawy wojenne i polityczne 1621–1632*. Paryż: Biblioteka Polska, 1859. 713 s.

2 Sondén, Per (ed.). *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevvevxling* (turpmāk – *RAOSB*). Part 2, Vol. 1. Stockholm: P. A. Norstedt, 1888. 915 pp.; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*. Part 2, Vol. 5. Stockholm: P. A. Norstedt, 1893. 640 pp.; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*. Part 1, Vol. 2. Stockholm: P. A. Norstedt, 1896. 803 pp.

3 Górski, Konstanty. *Wojna Rzeczpospolitej Polskiej ze Szwecyą za panowania Zygmunta III-go, od roku 1621-go do 1629-go*. *Biblioteka Warszawska*. 1887. 46 (3): 378–406.

4 Generalstabén (ed.). *Sveriges krig 1611–1632*. Vol. 2. Stockholm: Generalstabén, 1936. 616 pp.

The article aims to present the battles for Mitau in the period of 1621–1622. This was a decisive but also a tragic time in the history of the country. The article addresses several questions: Why did Mitau capitulate so readily? Why did Lithuanian commander Christopher Radziwiłł (*Krzysztof Radziwiłł*, 1585–1640) invest so much importance in re-conquering Mitau? Was there a chance to defeat Swedish King Gustavus Adolphus in the summer of 1622?

Methodology

To answer these questions, the fight for Mitau will be viewed from chronological perspective. The author considers the issues related to the international situation, the capitulation of Mitau, Courland investigation of suspected surrender, Lithuanian lasting half a year siege of the administrative centre of the Duchy of Courland and Semigallia and at the end – the battle of Mitau. The study employs the historical method. It consists of an analysis of the archival documents supplemented by a review of the literature on the subject matter.

The research was conducted using manuscripts kept in archives and libraries of Latvia, Poland, and Sweden. These are mainly war diaries and correspondence. (Fig.3) Some of these materials were published. The resources reflect the military and political affairs of the Lithuanian commander Christopher Radziwiłł,¹ and several volumes of writings and correspondence of the Swedish Chancellor Axel Oxenstierna (1583–1654), including such written communications with the King Gustavus Adolphus,² as well as cartographic materials. The most important of them are stored in Stockholm and Warsaw, and represent Mitau castle and Lithuanian and Swedish fortifications. They are important for reconstructing the historical events around Mitau in the summer of 1622.

Numerous publications are also considered in this study. The first researcher to explore the battles in Mitau was Polish historian Konstanty Górski, who published the results of his work in the late 19th century.³ Before World War II, the Swedish General Staff posted a multi-volume book on the wars of

1 Radziwiłł, Krzysztof. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła Hetmana Polnego Wielkiego Księstwa Litewskiego Sprawy Wojenne i Polityczne 1621–1632*. Paryż: Biblioteka Polska, 1859. 713 s.

2 Sondén, Per (ed.). *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter Och Brevvevxling* (hereinafter – *RAOSB*). Part 2, Vol. 1. Stockholm: P. A. Norstedt, 1888. 915 pp.; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*. Part 2, Vol. 5. Stockholm: P. A. Norstedt, 1893. 640 pp.; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*. Part 1, Vol. 2. Stockholm: P. A. Norstedt, 1896. 803 pp.

3 Górski, Konstanty. *Wojna Rzeczpospolitej Polskiej ze Szwecyą za panowania Zygmunta III-go, od roku 1621-go do 1629-go*. *Biblioteka Warszawska*. 1887. 46(3): 378–406.

intereses atjaunošanās par šo cīņu objektu – Jelgavu. Savus darbus ir izdevuši poļu pētnieki Henriks Wisners,⁵ Radoslavs Sikora,⁶ Karols Lopateckis,⁷ Mihals Paradowskis⁸ un Mariušs Balcereks,⁹ nākot klajā ar jauniem secinājumiem, kas balstīti gan zināmos, gan jaunatklātos avotos.

Starptautiskā situācija

Karš starp Zviedriju un Poliju-Lietuvu sākās 1600. gadā. Divu gadu desmitu laikā neviena puse neguva virsroku. Polijas-Lietuvas puse guva spožas uzvaras kaujās, taču saskārās ar grūtībām, cenšoties ieņemt zviedru nocietinājumus. Tobrīd kaujas notika uz ziemeļiem no Daugavas. Tādējādi Kurzemes un Zemgales hercogiste netika iesaistīta karadarbībā.¹⁰ Taču 1621. gadā situācija mainījās.¹¹

Eiropas uzmanība 1621. gadā bija pievērsta Hotinai (*Khotyn*) Moldovā (mūsdienās Ukrainas teritorijā). Tur poļi, lietuvieši un kazaki stājās preti turku un tatāru karaspēkam. Kaujā par kontroli visā attiecīgajā reģionā piedalījās gandrīz 200 000 cilvēku. Pēc vairāku nedēļu ilgiem cīņiem tika noslēgts pamiers un pēc tam parakstīts miera līgums. Robežas mainītas netika.¹² Šī sadursme bieži tiek saistīta ar Trīsdesmitgadu karu. Taču to nevar uzskatīt par daļu no vācu zemēs notiekošā kara.¹³

- 5 Wisner, Henryk. Wojna polsko-szwedzka w Inflantach 1621–1622. *Zapiski Historyczne*. 1991. 56 (4): 45–69; Wisner, Henryk. *Rzeczpospolita Wazów*. Tom 2. Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2004. 321 s.
- 6 Sikora, Radosław. *Fenomen husarii*. Toruń: Duet, 2004. 271 s.; Sikora, Radosław. *Niezwykłe bitwy i szarże husarii*. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA, 2011. 188 s.; Sikora, Radosław. Taktyka walki, uzbrojenie i wyposażenie husarii w latach 1576–1710 (PhD thesis. Siedlce, 2010). 357 s. Pieejams: <https://docer.pl/doc/1ensc>; Sikora, Radosław. *Wojskowość polska w dobie wojny polsko-szwedzkiej 1626–1629. Kryzys mocarstwa*. Poznań: Wydawnictwo i Drukarnia SORUS, 2005. 271 s.
- 7 Łopatecki, Karol. Wstęp. In: Kunowski, Jan. *Ekspedycja inflantska 1621 roku*. Oprac. W. Walczak i K. Łopatecki. Białystok: Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, 2007. S. 60–81.
- 8 Paradowski, Michał. Porównanie sił szwedzkich i litewskich biorących udział w walkach w Inflantach 1621–22. 2010. Pieejams: <http://www.historycy.org/index.php?s=4e61787f1549804340cccd9239b325423&act=Attach&type=post&id=12049>; Paradowski, Michał. *Studia i materiały do historii wojen ze Szwecją 1600–1635*. Oświęcim: Napoleon V, 2013. 219 s.
- 9 Balcerek, Mariusz. *Księstwo Kurlandii i Semigalii w wojnie Rzeczypospolitej ze Szwecją w latach 1600–1629*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. 448 s.
- 10 Zviedri apraudēja Kurzemes hercogistes piekrastes jau kopš paša kara sākuma un 1603. gadā īslaicīgi ieņēma un izlaupīja Ventspili (*Windau*). Savukārt hercogistes Zemgales daļa smagi cieta no poļu-lietuviešu karaspēka maršiem. Autora apgalvojums attiecas uz faktu, ka līdz tam hercogiste netika ilgstoši okupēta un tās teritorijā nebija notikušas lielas kaujas. – *Red. piez.*
- 11 Balcerek, Mariusz. Potrzeba osobnego opracowania wojny Rzeczypospolitej ze Szwecją o Inflanty w latach 1600–1629. Stan badań wraz z analizą zbiorów archiwalnych. In: Walczak, Wojciech, Łopatecki, Karol (red.). *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. Tom 6. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2013. S. 243–254.
- 12 Podhorodecki, Leszek. *Chocim 1621*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1988. 180 s.
- 13 Lolo, Radosław. *Rzeczpospolita wobec wojny trzydziestoletniej. Opinie i stanowiska szlachty polskiej (1618–1635)*. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna imienia Aleksandra Gieysztorza w Pułtusku, 2004. S. 129–176.

Gustavus Adolphus.⁴ Later, for several dozen years, this subject was not further researched. Only in the last 30 years have seen re-emergence of significant interest in the object of the fight – Mitau. The Polish researchers Henryk Wisner⁵, Radoslaw Sikora⁶, Karol Lopatecki⁷, Michal Paradowski⁸, and Mariusz Balcerek⁹ had published their works, presenting new conclusions based on known and discovered sources.

The international situation

The war between Sweden and the Polish-Lithuanian Commonwealth in the vicinity of the River Düna began in 1600. Within two decades, neither side gained an advantage. The Polish-Lithuanian side achieved spectacular victories in battles but experienced difficulties with conquering Swedish fortifications. The fights were fought in the area north of the Düna River. As a result, the Duchy of Courland and Semigallia was not included in military operations.¹⁰ The breakthrough came in 1621.¹¹

In 1621, the eyes of Europe were directed at Khotyn in Moldova (today's Ukraine). There, Poles, Lithuanians, and Cossacks faced the army of Turks and Tatars. Almost 200,000 people fought for control

- 4 Generalstaben (ed.). *Sveriges Krig 1611–1632*. Vol. 2. Stockholm: Generalstaben, 1936. 616 s.
- 5 Wisner, Henryk. Wojna polsko-szwedzka w Inflantach 1621–1622. *Zapiski Historyczne*. 1991. 56(4): 45–69; Wisner, Henryk. *Rzeczpospolita Wazów*. Vol. 2. Warszawa: "Neriton", Instytut Historii PAN, 2004. 321 s.
- 6 Sikora, Radosław. *Fenomen husarii*. Toruń: Duet, 2004. 271 s.; Sikora, Radosław. *Niezwykłe bitwy i szarże husarii*. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA, 2011. 188 s.; Sikora, Radosław. Taktyka walki, uzbrojenie i wyposażenie husarii w latach 1576–1710 (PhD thesis. Siedlce, 2010). 357 s. Available at: <https://docer.pl/doc/1ensc>; Sikora, Radosław. *Wojskowość polska w dobie wojny polsko-szwedzkiej 1626–1629. Kryzys mocarstwa*. Poznań: Wydawnictwo i Drukarnia SORUS, 2005. 271 s.
- 7 Łopatecki, Karol. Wstęp. In: Kunowski, Jan. *Ekspedycja inflantska 1621 roku*. Wojciech, Walczak and Karol Łopatecki (eds.). Białystok: Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Katedra Europy Środkowo-Wschodniej, Uniwersytet w Białymstoku, 2007. 60–81.
- 8 Paradowski, Michał. Porównanie sił szwedzkich i litewskich biorących udział w walkach w Inflantach 1621–22, 2010. Available at: <http://www.historycy.org/index.php?s=4e61787f1549804340cccd9239b325423&act=Attach&type=post&id=12049>; Paradowski, Michał. *Studia i materiały do historii wojen ze Szwecją 1600–1635*. Oświęcim: Napoleon V, 2013. 219 s.
- 9 Balcerek, Mariusz. *Księstwo Kurlandii i Semigalii w wojnie Rzeczypospolitej ze Szwecją w latach 1600–1629*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. 448 s.
- 10 Swedes threatened the coasts of the Duchy of Courland since the beginning of the war, and in 1603 temporarily captured and looted the town of Windau (*Ventspils*). In turn, the Semigallian part of the Duchy suffered substantial losses from the Polish-Lithuanian attacks. The author's statement refers to the fact that until then the Duchy had not been occupied for a long duration and no major battles had occurred in its territory. – *Ed.*
- 11 Balcerek, Mariusz. Potrzeba osobnego opracowania wojny Rzeczypospolitej ze Szwecją o Inflanty w latach 1600–1629. Stan badań wraz z analizą zbiorów archiwalnych. In: Walczak, Wojciech and Karol Łopatecki (eds.). *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, 6. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2013. 243–254.

Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs izmantoja Polijas-Lietuvas iesaistīšanos karadarbībā pret turkiem un tatāriem. Zviedri nebija ar mieru pagarināt pamieru Baltijā un 1621. gada vasaras nogalē devās uzbrukumā Rīgai. Nesaņemot atbalstu no poļiem un lietuviešiem, kuri tobrīd cīnījās pret turkiem un tatāriem, pilsēta salīdzinoši ilgi aizstāvējās saviem spēkiem. Tomēr 26. septembrī¹⁴ Rīga bija spiesta atvērt vārtus Gustavam Ādolfam.¹⁵

Rīga bija ļoti nozīmīga pilsēta politiskajā, ekonomiskajā un militārajā ziņā. Tā bija visa reģiona neoficiālā galvaspilsēta. Pilsētas tirgotājiem piederēja kontrole pār plašu tirdzniecības areālu, un tās nocietinājumi bija varenākie Vidzemē. Kundziņa pār Rīgu nodrošināja varu šajā reģionā.¹⁶

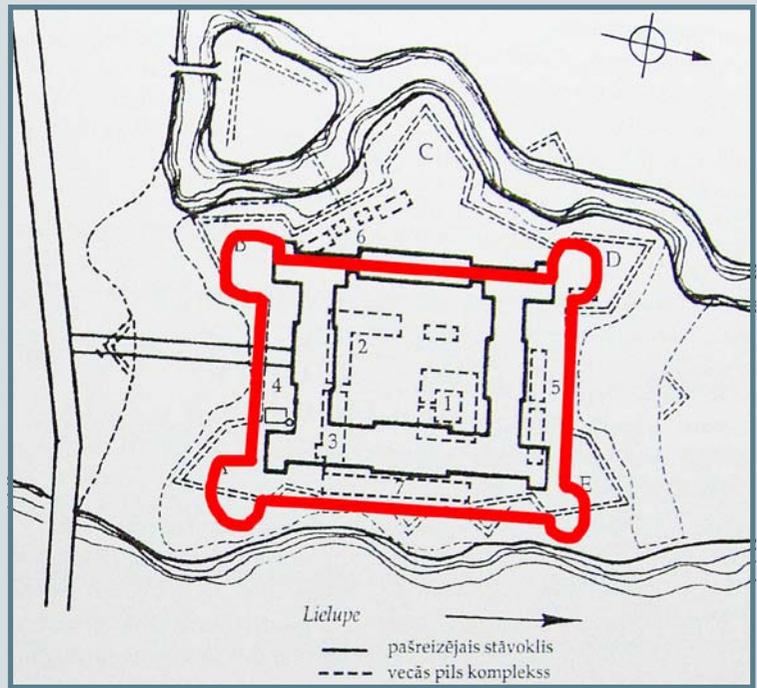
14 Šeit un turpmāk datumi sniegti pēc Gregora kalendāra jeb jaunā stila. – Red. piez.
 15 Tuvāk par šiem notikumiem sk.: Jakovļeva, Māriete. Rīgas aplenkumi poļu-zviedru kara laikā 17. gs. sākumā un zviedru plāna Rīgas ieņemšanai uzmetums (1620. gads). Grām.: Bebre, Viktorija (sast.). *Senā Rīga: Pilsētas arheoloģija, arhitektūra un vēsture*. Rīga: Mantojums, 2009. 211.–220. lpp. (Senā Rīga 6). – Red. piez.
 16 Doroszenko, Wasilij W. Eksport Rygi na zachód w okresie przynależności do Rzeczypospolitej (1562–1620). *Zapiski Historyczne. Poświęcone Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich*. 1966. 31 (1): 7–44; Balcerak, Mariusz. Oblężenie Rygi w 1621 roku. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. 2008. 45: 14–39; Balcerak, Mariusz. Zdobycie Rygi w 1621 roku – rewanż za Kircholm? In: Dybaś, Bogusław (red.). *Wojny północne w XVI–XVIII wieku. W czterechsetletcie bitwy pod Kircholmem*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2007. S. 81–92; Ziemlewska, Anna. *Ryga w Rzeczypospolitej polsko-litewskiej (1581–1621)*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2008. 283 s.

of the entire region. After a few weeks of struggle, a ceasefire was signed, followed by peace. The borders were not altered.¹² This conflict is often connected with the Thirty Years' War. However, it cannot be treated as a part of the war in the Holy Roman Empire.¹³

The involvement of the Polish-Lithuanian Commonwealth in conflict with Turks and Tatars was used by the Swedish King, Gustavus Adolphus. The Swedes did not agree to extending the truce on the Düna River and attacked Riga in the late summer of 1621. Deprived of support from Poles and Lithuanians, who fought with Turks and Tatars, the city defended itself for a relatively long period. On 26 September¹⁴, Riga opened its gates to Gustavus Adolphus.

Riga was a city of great political, economic and military importance. It was the unofficial capital of the entire region. The town merchants

12 Podhorodecki, Leszek. *Chocim 1621*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1988. s. 180.
 13 Lolo, Radosław. *Rzeczpospolita wobec wojny trzydziestoletniej. Opinie i stanowiska szlachty polskiej (1618–1635)*. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna imienia Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, 2004. 129–176.
 14 Here and hereafter, the dates are given according to the Gregorian calendar or the new style. – Ed.

1. Jelgava, cietokšņa ar regulāru bastionu nocietinājumiem plāns (No: Zemītis, Guntis. Arheoloģiskās liecības par Jelgavas pili Kurzemes hercogu Ketleru dinastijas laikā. Grām.: Ose, leva (sast.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 11. att. (Latvijas viduslaiku pils, 5))
 Mitau (Jelgava), plan of the stronghold with the circular bastion fortifications (From: Zemītis, Guntis. Arheoloģiskās liecības par Jelgavas pili Kurzemes hercogu Ketleru dinastijas laikā. Grām.: Ose, leva (sast.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 11. att. (Latvijas viduslaiku pils, 5))

2. Jelgavas pils attēlojums kauju par Jelgavu plānā 1622. gadā (Zviedrijas Nacionālais arhīvs, SE/KrA/0425/01/050)
 The castle on the plan of battles for Mitau in 1622 from Krigsarkivet (National Archives of Sweden, SE/KrA/0425/01/050)

Jelgavas kapitulācija

Saprotams, ka Zviedrijas karalis tiecās nostiprināt savu kundzību pār Rīgu. Tā kā galvenais apdraudējums bija paredzams no dienvidu puses, viņš savu uzmanību vērsa šajā virzienā. Līdz ar to par zviedru uzbrukuma mērķi kļuva Kurzemes un Zemgales hercoga rezidence Jelgava.¹⁷ 1621. gada 6. oktobrī karaļa Gustava Ādolfa karaspēks devās ceļā no Rīgas. Tajā bija aptuveni 8000 karotāju un astoņi smagie lielgabali.¹⁸ Zviedru karaspēks virzījās gar Lielupi. Artilērija un smagais aprīkojums tika transportēti pa ūdeni.¹⁹ No zviedru pavēlniecības puses tā bija nevainojama izvēle.

Jelgavā zviedru karaspēks ieradās 12. oktobrī.²⁰ Pilsētai tolaik nebija nekādu nocietinājumu, tādējādi tā bija neaizsargāta pret uzbrukumiem. Pretošanos varēja izrādīt vienīgi pils, kas atradās uz salas Lielupē starp galveno upes straumi un tās pieteku Driksu. (1., 2. att.) Pils bija 13.–14. gadsimtam raksturīga 35 x 30 m liela četrstūrveida konventa ēka ar torņiem stūros.²¹ Agrajos jaunajos laikos Jelgavas pils tikusi apjosta ar zemes valni un stūros tai bija izveidoti ieapaļi bastioni jeb rondelī. To apliecina arī ar Jelgavas kapitulāciju saistītie avoti, kuros sastopami apzīmējumi “*Rundehle, Rundell*” (rondelis) un “*Wall, Erdwall*” (valnis, zemes valnis).²² Bet 1622. gada plānā redzams četrstūrveida nocietinājums ar četriem regulāras formas bastioniem.²³ Tas varētu norādīt uz zviedru veiktajām pārbūvēm. Šādas konstrukcijas iezīmētas arī 1621. gada Rīgas kartē un 1625. gada Bauskas plānā.²⁴

Garnizons, kuru komandēja Jelgavas pilskungs jeb hauptmanis (*Hauptmann*) Gothards Šrēders (*Gotthard Schroeder*), sastāvēja no dažiem desmitiem zaldātu. Šaujampulvera un pārtikas rezerves bija trūcīgas.

17 Balcerek. *Księstwo*, s. 247–248.

18 Styffe. *RAOSB*. Part 1, Vol. 2, p. 426; Generalstaben. *Sveriges krig*, pp. 94, 99, 566–567, 581; Barkman, Bertil, Lundkvist, Sven. *Kungl. Svea livgardes historia*. Vol. 3/1. Stockholm: Stift. för Svea livgardes historia, 1963, pp. 362–363; Krievijas Valsts bibliotēka Sanktpēterburgā, Sec. 971, sign. 321/2, no. 23, fol. 1v.

19 Polijas Zinātņu akadēmijas Kurņikas pils bibliotēka (turpmāk – KCLPAS), Ms., sign. BK 00331, 109; Ericsson, George. *Gustav II Adolf och Sigismund 1621–1623*. Uppsala: Almqvist & Wiksells, 1928. P. 119; Generalstaben. *Sveriges krig*, p. 99.

20 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 109, 299; turpat, Ms., sign. BK 00332, 381; Sondén. *RAOSB*. Part 2, Vol. 1, p. 167.

21 Balcerek. *Księstwo*, s. 45; Lancmanis, Imants. *Jelgavas pils*. 3., papildinātais izdevums. Rīga: Zinātne, 2006. 10.–11. lpp.

22 Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LNA LVVA), 554. fonds, 3. apraksts, 732. lieta, 3. lp.

23 Zviedrijas Nacionālais arhīvs (turpmāk – NAS), SE/KrA/0425/01/049; turpat, SE/KrA/0425/01/050.

24 NAS, SE/KrA/0425/01/047; turpat, SE/KrA/0425/01/059.

controlled the trade throughout the region, and it was the most massive fortress in Livonia. The power over Riga granted the reign over the whole area.¹⁵

The capitulation of Mitau

The Swedish King aimed at securing his rule in Riga. The threat could come from the south; hence, he turned his attention there; consequently, Mitau became the target of the Swedish attack.¹⁶ The army of Gustavus Adolphus departed from Riga on October 6. It numbered about 8,000 soldiers and eight heavy guns.¹⁷ The route led along the Kurische-Aa or Semgaller Aa River (*Lielupe*). Artillery and heavy equipment were transported by water.¹⁸ It was a perfect move by the Swedish command.

On 12 October, the Swedish Army arrived in Mitau, the administrative centre of the Duchy of Courland and Semigallia.¹⁹ The city did not have any fortifications, leaving it defenseless against any attack. Only the castle could resist; the building was constructed on an island of the Kurische-Aa River between the mainstream and its tributary Drixe (*Driksa*). (Fig.1,2) It was a 13th-century conventual castle on a 35 x 30 m square plan.²⁰ In Early Modern period, the Mitau Castle was surrounded by a ground rampart, and there were circular bastions (roundels) on the horns. The documentation of Mitau's capitulation contains the terms *Rundehle, Rundell and Wall, Erdwall*. These must refer to the ground fortifications with

15 Doroszenko, Wasilij W. Eksport Rygi na zachód w okresie przynależności do Rzeczypospolitej (1562–1620). *Zapiski Historyczne. Poświęcone Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich*. 1966. 31(1): 7–44; Balcerek, Mariusz. Oblężenie Rygi w 1621 roku. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. 2008, 45: 14–39; Balcerek, Mariusz. Zdobyć Rygi w 1621 roku – rewanż za Kircholm? In: Dyała, Bogusław (ed.) *Wojny północne w XVI–XVIII wieku. W czterechsetlecie bitwy pod Kircholmem*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2007, pp. 81–92; Ziemińska, Anna. *Ryga w Rzeczypospolitej polsko-litewskiej (1581–1621)*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2008. 283 s.

16 Balcerek, Mariusz. *Księstwo*, pp. 247–248.

17 Styffe, C. G. (ed.). *RAOSB*, Part 1, Vol. 2. Stockholm: P. A. Norstedt, 1896, 803 p. 426; Generalstaben (ed.), op. cit., pp. 94, 99, 566–567, 581; Barkman, Bertil, and Sven Lundkvist. *Kungl. Svea Livgardes Historia*, Part 3, Vol. 1. Stockholm: Stift. för Svea livgardes historia, 1963. 362–363; National Library of Russia in Saint Petersburg, Sec. 971, sign. 321/2, No. 23. fol. 1v.

18 Kornik Castle Library of the Polish Academy of Sciences (hereinafter – KCLPAS), Ms., sign. BK 00331, p. 109; Ericsson, George. *Gustav II Adolf och Sigismund 1621–1623*. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri-a.-b., 1928, p. 119; Generalstaben (ed.), op. cit., p. 99.

19 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331. pp. 109, 299; KCLPAS, Ms., sign. BK 00332. p. 381; Sondén, Per (ed.). Op. Cit. p. 167.

20 Balcerek, Mariusz. *Księstwo*, p. 45.

Neskatoties uz to, īsu brīdi pils centās aizstāvēties. Tomēr pretestība bija simboliska un nevilcās ilgāk kā trīs stundas. Zviedri pili ieņēma bez cīņas. Polijā-Lietuvā ziņa par hercogistes administratīvā centra atdošanu ienaidniekam bez pretošanās izraisīja sašutumu, jo bija gaidīts, ka Jelgava izrādīs ilgāku pretestību. Lietuviešu karavadonis Kristofs Radzivils solīja Jelgavai palīdzību un ieradās dienu vēlāk ar aptuveni 1500 karavīriem. Neskatoties uz nevienlīdzīgo spēku samēru, Kristofs Radzivils vēlējās piespiest Gustavu Ādolfu iziet uz kauju atklātā laukā. Pirms tam poļu-lietuviešu karaspēks, kurš bija izteiktā mazākumā, taču ar augstākām cīņas spējām, šādā kaujā jau bija sakāvis zviedrus. Tāpēc lietuviešu karavadonis lika lielas cerības uz veiksmīgu iznākumu.²⁵

Kurzemē veiktā izmeklēšana

Jelgavas pils ātrā padošanās parādīja Kurzemes hercogu Frīdrihu (*Friedrich Kettler*, 1569–1642) sliktā gaismā. Viņš baidījās no Polijas karaļa Sigismunda III (*Zygmunt III*, 1566–1632) un Polijas-Lietuvas valdošo aprindu reakcijas. Tāpēc viņš iniciēja Jelgavas pils padošanās izmeklēšanu. Tās laikā tika pētīta situācija attiecībā uz nocietinājumiem, pārtikas un municijas krājumiem, garnizonu un padošanās apstākļiem.²⁶

Izmeklēšanā tika konstatēts, ka pils nocietinājumi bijuši nožēlojamā stāvoklī. Pirms gada palu laikā ūdens un ledus bija nopietni bojājis rundeļus, līdz ar to iekļūt pilī bija viegli. Nocietinājumiem nebija arī palisāžu un brustvēra. Pili glabātie pārtikas un ieroču krājumi bija nepietiekami. Daži resursi, tostarp alus un milti, atradās otrpus vārtiem. Garnizons lūdza civiliedzīvotājiem palīdzēt tam ar ieročiem, šaujampulveri, degļiem un lodēm. Zināms, ka saņemtās palīdzības rezultātā pils nodrošinājās ar pusmucu šaujampulvera, bet kopā krājumā bijušas sešas mucas. Jelgavas iedzīvotāji arī piegādāja detaļas, no kurām pili tika izgatavotas 20 musketes. Vairāk nekā mēnesi pēc zviedru ienākšanas Rīgā tāda bezrūpība no Kurzemes hercoga Frīdriha puses bija nosodāma.

25 Centrālais vēstures arhivs Varšavā (turpmāk – CAHR), R[adzivilu] A[rhivs], Sec. II, no. 774, fol. 1; turpat, RA, Sec. II, no. 778, 1; KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 149; CAHR, RA, Sec. II sup., no. 312, 1–2.

26 Balcerek. *Księstwo*, s. 274–275.

the circular bastions.²¹ In 1622, there were fortifications in the quadrangle plan with four regular bastions.²² The currently available materials indicate that the Swedes have only modernized them. We can see those constructions on the maps of Riga from 1621 and of Bauske (*Bauska*) in Semigallia from 1625.²³

The garrison commanded by Gotthard Schroeder had several dozen soldiers. Gunpowder and food supplies were low. Nevertheless, a brief defense of the castle was undertaken. However, the resistance was symbolic and its duration did not exceed three hours. The Swedes captured the castle without a fight. The unresistant surrender of the administrative centre of the Duchy of Courland and Semigallia was condemned in the Polish-Lithuanian Commonwealth, since they had reckoned with the more prolonged defense of Mitau. Lithuanian Commander, Christopher Radziwill, promised assistance to Jelgava; he arrived the day after. Lithuanians had about 1500 soldiers. Despite the disproportion of strength, Christopher Radziwill wanted to force Gustavus to conduct the battle in the open field. Earlier, Polish-Lithuanian troops, who were greatly outnumbered but of better quality, defeated the Swedes in the fight. The Lithuanian commander had placed great hopes in this result.²⁴

The Courland investigation

The quick surrendering of the castle in Jelgava showed the Duke Frederick (*Friedrich Kettler*, 1569–1642) in a bad light. He feared the reaction of the Polish King, Sigismund III (*Zygmunt III*, 1566–1632), and the Polish-Lithuanian Commonwealth. Therefore, he organized an investigation into the surrendering of the Mitau Castle. The contemporary researchers uncovered numerous details about the fortifications, stocks, crew, and circumstances of surrendering.²⁵

21 Latvian State Historical Archives (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, hereinafter – LNA LVVA), 554 [fund]–3 [inventory]/ 732 [file], [folio] 3.

22 National Archives of Sweden (hereinafter – NAS), SE/KrA/0425/01/049; NAS, SE/KrA/0425/01/050.

23 NAS, SE/KrA/0425/01/047; RA, SE/KrA/0425/01/059.

24 Central Archives of Historical Records in Warsaw (hereinafter – CAHR), RA, Sec. II, no. 774, fol. 1; ibid. RA, Sec. II, no. 778, p. 1; KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, p. 149; CAHR, RA, Sec. II sup., No. 312, pp. 1–2.

25 Balcerek, Mariusz. *Księstwo*, pp. 274–275.

Ienaidnieka iebrukuma brīdī pilī atradās 22 zaldāti, kuriem hercogs Frīdrihs nebija laikā samaksājis algu, kā arī vēl 18 jaunervēti karavīri.²⁷ Dienu iepriekš pulkvedis Matias fon der Reke (*Matthias von der Recke*, 1565–1638) ar kurzemnieku karaspēku bija pametis Jelgavu.²⁸ Pils aizstāvju skaitu būtu bijis iespējams vairot no pilsētnieku vidus, taču viņiem netika ļauts piedalīties. Tas raisa jautājumu par komandanta Gotharda Šrēdera motivāciju pili aizstāvēt.

Pati pils aizstāvēšana bija simboliska. Zviedri neveica īstu aplenkšanu. Gothards Šrēders tika apsūdzēts par to, ka aizliedzis šaut uz ienaidniekiem.²⁹ Tā rezultātā pils tika atdota bez cīņas. Vai tam bija alternatīva? Pēc trim mēnešiem Valmieras (*Wolmar*) pils garnizons, kas sastāvēja no mazāk nekā 30 dragūniem un kuram nebija cerību saņemt papildspēkus, četru dienu garumā atvairīja Gustava Ādolda karaspēka uzbrukumus.³⁰ Pēc raksta autora domām, Jelgava ir bijusi labākā situācijā nekā Valmiera. Lietuviešu karavadonis Kristofs Radzivils bija ceļā uz Jelgavas pili.

Izmeklēšanas rezultātā pilskungs Šrēders tika atzīts par vainīgu Jelgavas pils nodošanā zviedriem. Pēc raksta autora domām, šādā iznākumā lielāka vaina tomēr jāuzņemas hercogam Frīdriham. Viņš bija savervējis pārāk maz zaldātu un nemaksāja viņiem algu. Aizdomīgā kapitulācija bija daļa no hercoga Frīdriha neitralitātes politikas, kas Polijai-Lietuvai nebija pieņemama. Radzivils uzskatīja, ka hercogs Frīdrihs ir nodevis karali, taču neuzdrošinājās viņu atklāti apsūdzēt.³¹

1621. gada karagājiens un lietuviešu aplenkums

Jelgavas ātrā padošanās lika Radzivilam mainīt plānus. Lai aizstāvētu Lietuvu, viņam nācās sekot Gustavam Ādolfam. Zviedrijas karalim ceļā uz Lietuvu būtu jāieņem Kurzemes hercogam piederošā Bauskas pils, un lietuviešu karavadonis raizējās par tās aizstāvju attieksmi. Pretinieki satikās starp Jelgavu un

27 LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 732. l., 3., 4., 6., 7.–8. lp.

28 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 110.

29 LNA LVVA, 554. f., 3. apr., 732. l., 7.–8. lp.

30 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 171, 174; Wisner. *Wojna polsko-szwedzka w Inflantach*, s. 62.

31 Balcerek. *Księstwo*, s. 274–276, 278.

The state of the fortifications of the castle was woeful. A year earlier, water and ice of the river had severely damaged the circular bastions, granting a quick access to interior. The fortifications also lacked palisade and parapet. Food supplies and weapons stored in the castle were insufficient. Some supplies, including beer and flour, remained outside the gate. Garrison asked civilians for weapons, gunpowder, burns and bullets. It is known that this assistance helped to ensure that the castle acquired half a ton of gunpowder. The townspeople of Mitau also supplied parts from which 20 muskets were created in the castle. More than a month after the Swedes landed in Riga, such carelessness of the Duke of Courland Frederick was reprehensible.

At the time of the enemy's intrusion into the castle, there were 22 soldiers, the Duke Frederick in arrears of pay, and 18 new men had been recruited.²⁶ The day before, Colonel Matthias von der Recke (1565–1638) left Mitau with the Courlandian army.²⁷ Townspeople could increase the number of people in the castle, but they were not allowed to participate. It raises the question of the commandant Gotthard Schroeder's motivation to defend the castle.

The defense of the castle itself was symbolic. The Swedes did not carry out a regular siege. Gotthard Schroeder was accused of forbidding to shoot at the enemy.²⁸ As a result, the castle was given up without a fight. Was there an alternative? Three months later, the crew of the castle in Wolmar (*Valmiera*), numbering almost 30 dragoons without hope of relief, fought off the attacks of Gustavus Adolphus's army for four days.²⁹ In author's opinion, Mitau's situation was better than that of Wolmar. Lithuanian commander Christopher Radziwill was on the way to Mitau Castle.

As a result of the investigation, Schroeder was found to be responsible for surrendering of the Mitau castle. In author's view, Duke Frederick should bear a greater responsibility for this outcome. He recruited too few soldiers and failed to pay them. The suspicious capitulation was part of the Duke Frederick's

26 LNA LVVA, 554–3/ 732, 3, 4, 6, 7–8.

27 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, p. 110.

28 LNA LVVA, 554–3/ 732, 7–8.

29 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, pp. 171, 174; Wisner, Henryk. *Wojna polsko-szwedzka w Inflantach 1621–1622. Zapiski Historyczne*. 1991. 56(4): 62.

Bausku. Neskatoties uz skaitlisko pārsvaru, Zviedrijas karalis tomēr neizšķīrās sākt kauju. Tādējādi Radzivils izglāba Lietuvu un Bausku.³²

Netālu no Emburgas (*Annenburg*) Lielupes krastā Radzivils iepazīna Gustava Ādolfa jauno taktiku. Tā paredzēja lauka nocietinājumu izmantošanu un izvairīšanos no kaujām. Poļu vēsturnieks Radoslavs Sikora pirmais ievēroja un aprakstīja šo fenomenu.³³ Zviedrijas karaļa piesardzība izrietēja no viņa respekta pret lietuviešu karaspēku. Gustavs Ādolfs un viņa komandieri atcerējās notikumus pie Kokneses un Salaspils.

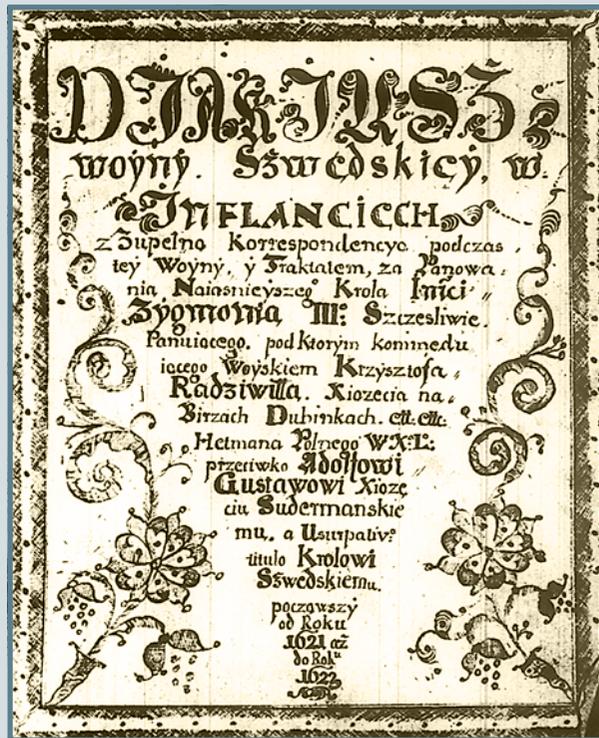
Ja neņem vērā Gustava Ādolfa bailes no lietuviešiem, nebija viegli pamanīt jebkādas ievērojamas Zviedrijas karaļa veiktas reformas zviedru armijā, kā to ir parādījis poļu vēsturnieks Karols Lopateckis.³⁴ Tomēr togad kara gaita bija ļoti pamācoša. Dīvainā kārtā visvairāk no tās mācījās nevis Gustavs Ādolfs, bet Radzivils, un rezultāts bija redzams pēc dažiem mēnešiem pie Jelgavas.

Ziema apstādināja karadarbību, un abas armijas atkāpās. Nākamajā gadā lietuvieši pirmie uzsāka

32 Turpat, 250.–251. lpp.

33 Sikora. *Fenomen husarii*, s. 126.

34 Łopatecki. *Wstęp*, s. 106.

3. “Zviedrijas kara Inflantijā dienasgrāmatas” (*Diariusz wojny Szwedzkiej w Inflanciech*) titullapa (Polijas Zinātņu akadēmijas Kurņikas pils bibliotēka, Ms., BK 00332)
Title page of “Diariusz wojny Szwedzkiej w Inflanciech” (Diary of the Swedish war in Livland) (Kornik Castle Library of the Polish Academy of Sciences Ms., sign. BK 00332)

policy of neutrality, which was not accepted by the Polish-Lithuanian Commonwealth. Radziwill believed that the Duke Frederick betrayed the sovereign, yet he did not dare to accuse him openly.³⁰

The campaign of 1621 and the Lithuanian siege

The quick surrender of Mitau forced Radziwill to change his plans. To defend Lithuania, he had to retrace the steps of Gustavus Adolphus. The Swedish King had to take over the Duke of Courlands castle in Bauske on the way, and the Lithuanian commander was concerned about the attitude of castle defenders. Both opponents met between Mitau and Bauske. The Swedish King, despite his numerical superiority, did not decide to commence the battle. Thus, Radziwill saved Lithuania and Bauske.³¹

Near the manor *Annenburg* (*Emburga*) on the Kurische-Aa River, Radziwill learned the new tactics of Gustavus Adolphus. It involved the use of field fortifications and evasion from the battle. Radosław Sikora, a Polish historian, was the first who noticed and described this phenomenon.³² The caution of the Swedish King resulted from the respect he had for the Lithuanian army. Gustavus Adolphus and his commanders remembered the events under Kokenhusen (*Koknese*) and Kirchholm (*Salaspils*).

Apart from Gustavus Adolphus’s fear of the Lithuanians, it was not easy to find any significant reform of the Swedish army by the Swedish King, as demonstrated by the Polish historian Karol Lopatecki.³³ The course of the war in that year, however, was very instructive. Strangely enough, it was not Gustavus Adolphus but Radziwill who learned the most from this lesson, the effects of which would be seen a few months later at Mitau.

Winter stopped the war, and both armies retreated. In the new year, the Lithuanians moved faster than the Swedes to commence the fight. In January 1622, Radziwill besieged Mitau Castle. At that time, the castle garrison was composed of almost 500 people.³⁴ The commandant of the castle was Anders Eriksson

30 Balcerek, Mariusz, pp. 274–276, 278.

31 Ibid., pp. 250–251.

32 Sikora, Radosław. *Fenomen*. s. 126.

33 Łopatecki, Karol. op. cit., s. 106.

34 NAS, SE/RA/5104/5104.2/1/8.

cīņu. 1622. gada janvārī Radzivils aplenca Jelgavas pili. Tobrīd pils garnizons sastāvēja no gandrīz 500 cilvēkiem.³⁵ Pils komandants bija Anderss Ēriks Hestehūfuds (*Anders Eriksson Hästehufvud*, 1577–1657). Lietuviešu karavadoņa rīcībā bija vairāk nekā 2000 zaldātu (pēc zviedru sniegtajām ziņām, viņam bija 9 kājnieku vienības, 18 kavalērijas vienības un 6 lielgabali, kas teorētiski nozīmētu aptuveni 2500 karotāju³⁶). Radzivils nevarēja savus spēkus koncentrēt vienā vietā. Kājnieku un pienācīgas artilērijas nepietiekamība neļāva viņam veikt tradicionālu aplenkumu. Radzivils arī nevarēja rēķināties ar reālu hercoga Frīdriha atbalstu. Vienīgais, kas lietuviešu karavadam atlika, bija monotons, ilgstošs aplenkums un cerība, ka pils aizstāvji paši padosies.³⁷

Kara ar Turciju beigas situāciju Baltijā neuzlaboja. Dienvidos izvietotais Polijas-Lietuvas karaspēks nesauņēma algu un sarīkoja dumpi.³⁸ Ukrainu kazaki vēlējās atbalstīt lietuviešus, taču viņi tos uzskatīja par vēl lielāku draudu nekā zviedri un pieklājīgi atraidīja palīdzību.³⁹ Taču atbalsts negaidīti nāca no Britu salām. Palīgā Polijai-Lietuvai sūtītās kājnieku vienības no Anglijas un Īrijas ieradās par vēlu, lai piedalītos kaujās pie Hotinas, tāpēc tika novirzītas uz Baltiju.⁴⁰

Lai gan ieguvis kājniekus un lielgabalus, Radzivils nespēja ieņemt Jelgavu uzbrukumā. Ambiciozais lietuvietis nepadevās un jūlija sākumā gatavoja jaunu uzbrukumā. Šim mērķim viņš pasūtīja unikālas peldošas karamašīnas būvi. Garnizons, kura rindas bija izretinātas, izbijās, ieraugot uzbrūkuma ierīci, un piekrita sarunām. 5. jūlijā garnizons padevās. Tobrīd pili bija atlikuši tikai 100 zaldāti.⁴¹

35 NAS, SE/RA/5104/5104.2/1/8.

36 Generalstaben. *Sveriges krig*, p. 114.

37 Balcerek. *Księstwo*, s. 254–255.

38 CAHR, RA, Sec. II sup., no. 363/1, 1; KCLPAS, Ms., sign. BK 00333, 23–24, 27–28; Filipczak-Kocur, Anna. *Materiały do dziejów skarbu koronnego za Zygmunta III. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, Seria A, Historia*. 1984. 21: 173–177; Filipczak-Kocur, Anna. *Skarb koronny za Zygmunta III Wazy*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu, 1985. S. 131–133.

39 CAHR, RA, Sec. II, no. 804, 1; turpat, RA, Sec. II, no. 813, 1; turpat, RA, Sec. II, no. 819, 1; turpat, RA, Sec. IV, no. 23/308, 11–12; turpat, RA, Sec. V, no. 17961, 147; KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 186; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 152; Wisner. *Wojna*, s. 65–66; Biedrzycka, Agnieszka. *Wojska J.K.M. Zaporoskie nad Bałtykiem: Próby wykorzystania Kozaków w walce ze Szwecją w I połowie XVII wieku (do roku 1635)*. *Rocznik Gdański*. 1999. 59 (1): 23–24.

40 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 309; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 158; Borowy, Wacław. *Anglicy, Szkoci i Irlandczycy w wojsku polskim za Zygmunta III*. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1949. S. 11; Ossoliński, Jerzy. *Pamiętnik, 1595–1621*. Oprac. J. Kolasa i J. Maciszewski. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1952. S. 97–142; Wisner. *Wojna*, s. 62.

41 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 247, 322; turpat, Ms., sign. BK 00332, 417; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 232–234.

Hästehufvud (1577–1657). The Lithuanian commander had at his disposal over 2000 soldiers (according to the Swedish side, he had 9 infantry units, 18 cavalry, and 6 cannons at his disposal, which in theory amounted to about 2500 soldiers³⁵). Radziwiłł could not concentrate his forces in a single location. The shortage of infantry and adequate artillery did not allow Radziwiłł to conduct a regular siege. Duke Frederick could not count on the real support of the Radziwiłł the only thing left for the Lithuanian commander was the tedious, protracted siege and the hope that the defenders would surrender themselves.³⁶

The end of the war with Turkey did not improve the situation on the Düna River. The Polish-Lithuanian troops in the south did not receive their pay and organized a rebellion.³⁷ The Ukrainian Cossacks wanted to support the Lithuanians. The latter, however, viewed them as a more significant threat than the Swedes and declined their help.³⁸ Unexpectedly, support came from the British Isles. It was associated with the war between the Polish-Lithuanian Commonwealth and Turkey. Infantry units from England and Ireland were late for the battles at Khotyn and were directed to Livonia.³⁹

Despite having infantry and cannons, Radziwiłł could not take the castle in Mitau by storm. The ambitious Lithuanian did not give up and prepared another attack at the beginning of July. For this purpose, he ordered the construction of a unique floating war machine. The decimated garrison was frightened by the sight of the assault craft and agreed to talk. On 5 July, the garrison surrendered. At the time, there were only about 100 soldiers left in the castle.⁴⁰

35 Generalstaben (ed.), op. cit., p. 114.

36 Balcerek, Mariusz. *Księstwo*, pp. 254–255.

37 CAHR, RA, Sec. II sup., no. 363/1. p. 1; KCLPAS, Ms., sign. BK 00333. fols. 23–24, 27–28; Filipczak-Kocur, Anna. *Materiały do dziejów skarbu koronnego za Zygmunta III. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, Seria A, Historia*. 1984. 21: 173–177; Filipczak-Kocur, Anna. *Skarb koronny za Zygmunta III Wazy*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu, 1985. pp. 131–133.

38 CAHR, RA, Sec. II, no. 804. p. 1; *ibid.*, RA, Sec. II, No. 813, p. 1; *ibid.*, RA, Sec. II, No. 819, p. 1; *ibid.*, RA, Sec. IV, no. 23/308. p. 11–12; *ibid.*, RA, Sec. V, no. 17961. p. 147; KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, p. 186; Radziwiłł, Krzysztof. op. cit., p. 152; Wisner, Henryk. *Wojna*, pp. 65–66; Biedrzycka, Agnieszka. *Wojska J.K.M. Zaporoskie nad Bałtykiem: Próby wykorzystania Kozaków w walce ze Szwecją w I połowie XVII wieku (do roku 1635)*. *Rocznik Gdański*. 1999. 59(1): 23–24.

39 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, p. 309; Radziwiłł, Krzysztof, op. cit., p. 158; Borowy, Wacław. *Anglicy, Szkoci i Irlandczycy w wojsku polskim za Zygmunta III*. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1949. 11; Ossoliński, Jerzy. *Pamiętnik, 1595–1621*. Edited by Jan Kolasa and Jarema Maciszewski. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1952. 97–142; Wisner, Henryk. *Wojna*, p. 62.

40 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331. pp. 247, 322; *ibid.*, Ms., sign. BK 00332, pp. 417; Radziwiłł, Krzysztof, op. cit., pp. 232–234.

Sešus mēnešus ilgais Jelgavas aplenkums Radzivilam bija izcils panākums. Viņam izdevās sapulcināt un noturēt lielāko sava karaspēka daļu pie aplenktās Jelgavas, kas nebija viegli, ņemot vērā, ka zaldāti nebija saņēmuši algu. Lietuviešu karavadonis sniedza Lietuvai drošību un piespieda Gustavu Ādolfu rīkoties.

Jelgavas kauja

Zviedru gatavošanās palīdzēt Jelgavai bija ilga. Rezultātā Zviedrijas karaspēks ieradās nedēļu pēc pils padošanās. Gustavs Ādolfs atveda līdzī 7000 vīru lielu karaspēku ar 20 lielgabaliem.⁴² Radzivila rīcībā Jelgavas apkaimē varētu būt bijuši aptuveni 2000 zaldātu, pārsvarā kavalēristi. Autora atrastajā visa Lietuvas karaspēka sarakstā minēti 6000 karotāji.⁴³ Tomēr, pirmkārt, tas bija teorijā. Otrkārt, Jelgavas apkaimē Radzivilam varēja būt tikai puse no karaspēka.

Salīdzinot abu karaspēku skaitlisko sastāvu, redzam, ka attiecība bija 3,5 pret 1 par labu zviedriem. Tomēr lietuviešu karavadonis nebaidījās stāties pretī ienaidniekam. Radzivils paļāvās uz savu kavalēriju, kas bija labāka nekā zviedriem. Gustavs Ādolfs apzinājās savu pārkumu, tāpēc viņš centās izmantot 1621. gada rudenī pārbaudīto taktiku. Bet lietuvieši tam bija sagatavojušies. Pēc Radzivila pavēles Jelgavas pils ziemeļu pusē tika uzcelti nocietinājumi. Viņš arī pavēlēja nolīdzināt apkaimi, lai to varētu izmantot kavalērija.⁴⁴ Balstoties uz to, viņš vēlējās veikt uzbrukuma akcijas un aizsardzības pasākumus, lai pieveiktu Gustava Ādolda spēkus. Lietuviešu gatavība pārsteidza Zviedrijas karali. 17. jūlijā Radzivils rakstīja Polijas karalim Sigismundam, paužot savas bažas,⁴⁵ jo viņam nācās saskarties ar ievērojamiem šķēršļiem savu ar Jelgavu saistīto plānu īstenošanā. Viņam nebija pietiekami daudz kājnieku un artilērijas, lai paplašinātu lauka nocietinājumus.⁴⁶ Turklāt Radzivila zaldāti nebija saņēmuši algu un armijā valdīja domstarpības.

42 Generalstaben. *Sveriges krig*, pp. 568–569, 582–583; Barkman, Lundkvist. *Kungl. Svea livgardes historia*, pp. 398–399.

43 CAHR, RA, Sec. II, no. 799, 1–9; turpat, RA, Sec. IV, 23/307, 10–11; turpat, RA, Sec. VII, box 8, no. 56, 10–11.

44 NAS, SE/RA/720222/04, E 1962. fols. 12-12v; Račinska bibliotēka Poznań (turpmāk – RLP), Ms., sign. BR 87, 366 (466); KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 208, 315, 319–320; turpat, Ms., sign. BK 00331, 407, 439, 462; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 238, 252, 300–306.

45 RLP, Ms., sign. BR 87, 372 (472); Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 242.

46 Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, f. 256–1182. fol. 2v; KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 546.

The six-month siege of Mitau was an outstanding success for Radziwiłł. He managed to gather and maintain most of the army under the besieged Mitau, and it was not easy, taking into account the unpaid soldiers. The Lithuanian commander secured Lithuania and forced Gustavus Adolphus to act.

The battle of Jelgava

Swedish preparations to help Mitau took a long time. As a result, the Swedish army arrived a week after the surrender of the castle. Gustavus Adolphus brought with him an army of 7000 soldiers and 20 guns.⁴¹ Radziwiłł could have had around 2000 soldiers around Mitau, mostly cavalry. We found a list of the whole Lithuanian army, showing 6000 people.⁴² However, first of all, it was a theory. Secondly, Radziwiłł could have had only half of the military around Mitau.

Comparing the size of both armies, this gives us a ratio of 3,5 to 1 in favor of the Swedes. However, the Lithuanian commander was not afraid of confronting his opponent. Radziwiłł was counting on his cavalry, which was better than the Swedish one. Gustavus Adolphus was aware of his superiority. That is why he tried to use tactics tested in the autumn of 1621. The Lithuanians prepared for it. Radziwiłł constructed fortifications to the north of the castle. He also ordered that the area be leveled for cavalry.⁴³ Based on this, he wanted to conduct offensive and defensive actions to overpower the forces of Gustavus Adolphus. The Swedish King was surprised by the Lithuanian preparations. Radziwiłł wrote to Polish King Sigismund on 17 July, voicing his concern.⁴⁴ The Lithuanian commander encountered significant obstacles in the implementation of his plans at Mitau. He did not have enough infantry and artillery to expand the field fortifications.⁴⁵ Moreover, Radziwiłł's soldiers were not paid and were quarrelling.

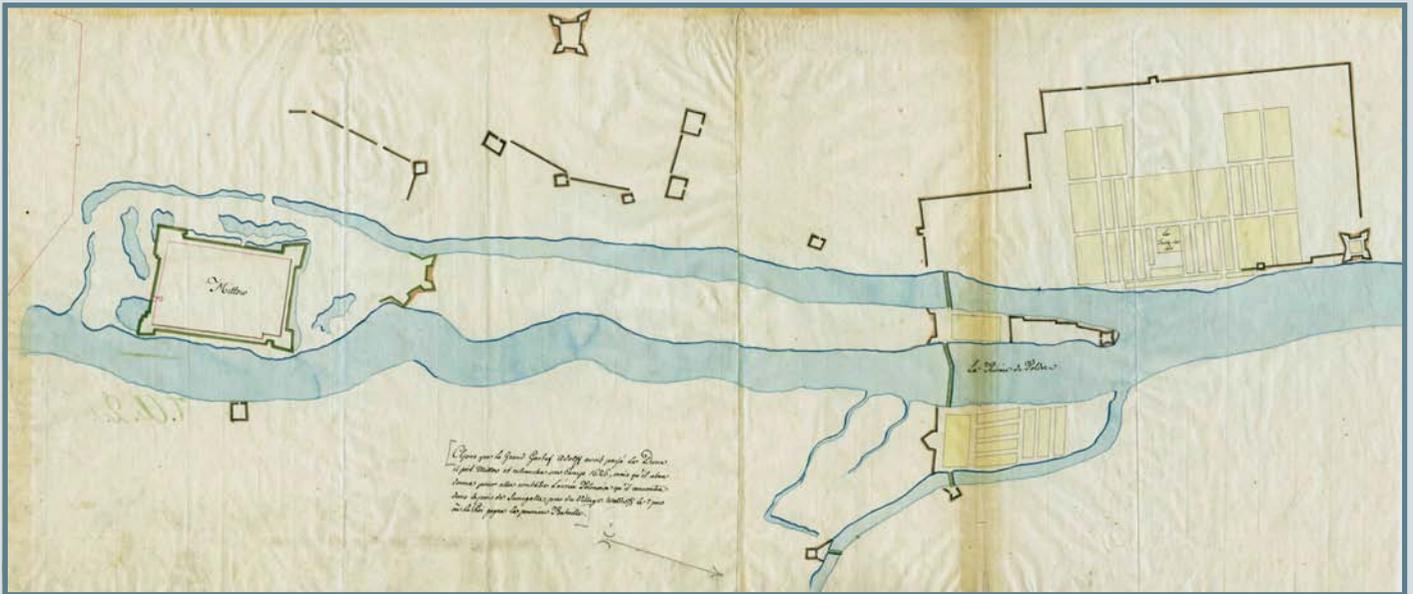
41 Generalstaben (ed.), op. cit., pp. 568–569, 582–583; Barkman, Bertil, and Sven Lundkvist, op. cit., pp. 398–399.

42 CAHR, RA, Sec. II, No. 799, pp. 1–9; *ibid.*, RA, Sec. IV, 23/307, pp. 10–11; *ibid.*, RA, Sec. VII, box 8, No. 56, pp. 10–11.

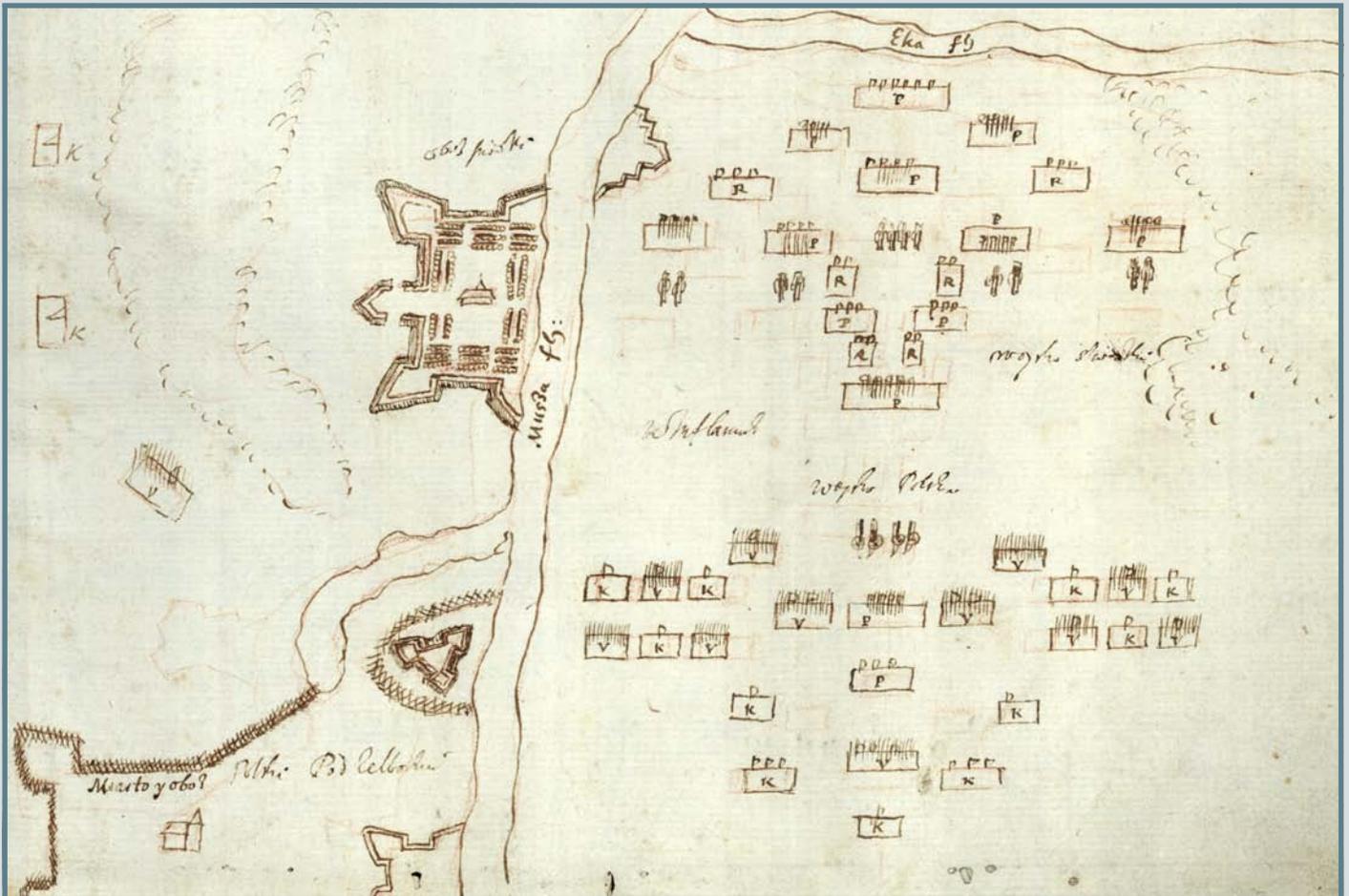
43 NAS, SE/RA/720222/04, E 1962. fols. 12-12v; Raczynski Library in Poznan (hereinafter – RLP), Ms., sign. BR 87, pp. 366(466); KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, pp. 208, 315, 319–320; *ibid.*, Ms., sign. BK 00331, pp. 407, 439, 462; Radziwiłł, Krzysztof. Op. cit. pp. 238, 252, 300–306.

44 RLP, Ms., sign. BR 87, p. 372 (472); Radziwiłł, Krzysztof, op. cit., p. 242.

45 Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, f. 256–1182. fol. 2v; KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, p. 546.

4. Plāns ar nocietinājumiem pie Jelgavas (Zviedrijas Nacionālais arhīvs, SE/KrA/0425/01/050)
 Plan with fortifications near Mitau (NSA, SE/KrA/0425/01/050)

5. Plāns ar nocietinājumiem pie Jelgavas (Varšavas Universitātes bibliotēka, Ms., Rps 1954. 144)
 Plan with fortifications near Mitau (University of Warsaw Library, Ms., Rps 1954. fol. 144)

Lietuviešu karotāji bija neapmierināti ar to, ka citzemju kavalērijas vienībām no bijušās Pārdaugavas hercogistes, Kurzemes hercogistes un Piltenes apgabala bija solīta lielāka alga. Poļu huzāri – smagā kavalērija, kas uzskatīja sevi par labāko, – nespēja ar to samierināties, un Radzivilam tikai ar pūlēm izdevās šo konfliktu uz laiku pieklusināt.⁴⁷

Lietuviešu nocietinājumus ap Jelgavu iespējams aplūkot, izmantojot saglabājušos avotus, ziņojumus no kaujām, sarakstus un pirmām kārtām kartes.⁴⁸ (4., 5. att.) Tam nepieciešamas agro jauno un jauno laiku kartes, kurās parādīta topogrāfija un upes.⁴⁹ Gustavs Ādolfs virzījās gar Lielupi, kas kalpoja kā ūdensceļš smagā aprīkojuma transportēšanai. Tāpēc Radzivils centās šo virzienu nocietināt.

17. gadsimta pirmajā pusē Svētes upe visdrīzāk ieplūda Lielupē citā vietā nekā šobrīd, iespējams, vairāk uz dienvidiem. Kartē redzams, ka Lielupe pagriežas rietumu virzienā. Iespējams, Svēte šodien tek pa veco Lielupes gultni. Rakstītie avoti par Jelgavas kauju 1622. gada vasarā sniedz informāciju par fortu Svētes krastā 4,5 km attālumā no lietuviešu nometnes pie Jelgavas. Vietā, kur Svēte ietek Lielupē, tika uzbūvēts neliels forts. Tā celtniecība sākās martā. To nodēvēja par Batlera (*Butler*) fortu, par godu īru kājnieku komandierim ar šādu uzvārdu. (6. att.) Pretī Batlera fortam Lielupes rietumu krastā atradās vēl viens forts. Starp abiem nocietinājumiem Radzivila zaldāti nostiepa ķēdi, lai traucētu zviedriem kustību pa upi. Pils salas otrā galā tika uzbūvēts cits forts, kas tika nosaukts lietuviešu kavalērijas komandiera Stečkovska (*Steczowski*) vārdā. Šis nocietinājums aizsargāja piekļuvi Driksai. Pakalnā uz rietumiem no pils salas tika uzcelts vēl viens forts, kam tika dots lietuviešu kavalērijas komandiera Kopačevska (*Kopaczewski*) vārds. Uz dienvidiem no šī forta Radzivils pavēlēja izveidot dažus mazākus nocietinājumus. Uz ziemeļiem no pilsētas un nometnes lietuvieši uzbūvēja valni. Līdzīgs valnis tika izveidots uz salas tieši pils priekšā.⁵⁰

47 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 314–316; turpat, Ms., sign. BK 00332, 406–408; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 155, 157, 160, 170, 179, 191, 193–194, 198, 206, 208, 238–239.

48 NAS, SE/KrA/0425/01/049; turpat, SE/KrA/0425/01/050.

49 Turpat, SE/RA/720701/V/04/#/0019:00001; turpat, SE/RA/760004/97; turpat, SE/KrA/0425/10/105.

50 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 311–312, 315, 318; turpat, Ms., sign. BK 00332, 403–404, 407, 410, 441; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 240, 300–306.

The Lithuanian troops were dissatisfied with the fact that the foreign units of cavalry from Livonia, the Duchy of Courland, and District of Pilten were being offered higher rates. The Polish hussars – heavy cavalry, which considered itself the best – could not come to terms with this. Radziwiłł barely managed to ease the conflict temporarily.⁴⁶

The Lithuanian fortification around Jelgava can be considered with assistance of the preserved sources, reports from battles, lists, and, first of all, maps.⁴⁷ The task requires the maps from the Early Modern and Modern period, depicting topographies and rivers.⁴⁸ (Fig.4,5) Gustavus Adolphus moved along the Kurische–Aa River, which was the waterway for transporting heavy equipment. Hence, Radziwiłł tried to fortify this direction.

In the first half of the 17th century, the Swehte (*Svēte*) River must have entered the Kurische–Aa at a point which differs from today, perhaps more southward. The maps show the Kurische–Aa River turning westward. It is possible that along the old riverbed of Kurische–Aa today runs the Swehte River. The written sources about the battle for Mitau in the summer of 1622 provide information about the location of a fort on the Swehte River that is 4,5 km from the Lithuanian camp near Mitau.

A small fort was erected in the place where the Swehte River flows into the Kurische–Aa River. The work on this structure began in March. It was called Fort Butler, after the name of the Irish infantry commander. (Fig.6) Opposite Fort Butler, on the western bank of the Kurische–Aa River was another fort. Between the two fortifications, Radziwiłł's soldiers stretched a chain over the river to detain the Swedes who consequently could not pass through this part of the river. At the northern end of the castle island, another fort was erected, named after Steczkowski, the commander of the Lithuanian cavalry. This fortification defended the access to the Drixe River. On a hill to the west of the castle island, another fort was built and named after Kopaczewski, the commander of the Lithuanian cavalry. To the south of this

46 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, pp. 314–316; *ibid.*, Ms., sign. BK 00332, pp. 406–408; Radziwiłł, *Krzysztof*, op. cit., pp. 155, 157, 160, 170, 179, 191, 193–194, 198, 206, 208, 238–239.

47 NAS, SE/KrA/0425/01/049; *ibid.*, SE/KrA/0425/01/050.

48 *Ibid.*, SE/RA/720701/V/04/#/0019:00001; *ibid.*, SE/RA/760004/97; *ibid.*, SE/KrA/0425/10/105.

16. jūlijā zviedri devās uzbrukumā lietuviešu nocietinājumiem. Viņi ieņēma Batlera fortu un pat Lielupes austrumu krastā esošo fortu. Šī triumfa rezultātā Gustavs Ādolfs savu nometni pārvietoja uz Svētes otru krastu. Tā tagad atradās starp Lielupi un mežu. Radzivils uz šo uzbrukumu nereaģēja, jo viņam nebija pietiekami daudz kājnieku un artilērijas, bet kavalērija šādām aktivitātēm nebija piemērota. Abas puses noslēdza īsu pamieru.⁵¹

25. jūlijā pēc pamiera beigām zviedri uzbruka Stečkovska fortam. To ieņēmuši, viņi devās uz salas vidieni. Tur lietuvieši jau iepriekš bija slepeni uzcēluši Jauno fortu, taču zviedri uzbrukumā to ieņēma.⁵² Lietuviešu nocietinājumi ir redzami vēl Tobiasa Krausa 1652. gadā zīmētajā Jelgavas pilsētas robežu plānā.⁵³

Zviedri nostiprināja salā esošos nocietinājumus un pārvietoja uz turieni daļu savas nometnes. Šādu iespēju viņiem deva no jauna noslēgtais pamiers. Kad no Somijas ieradās papildspēki, Gustavs Ādolfs vienošanos lauza. 1622. gada 1. augustā aptuveni 1725 zaldātu liels zviedru karaspēks, ko veidoja galvenokārt kājnieki, uzbruka lietuviešu nocietinājumiem Lielupes rietumu krastā. Radzivils sūtīja viņiem preti 450 vīrus, galvenokārt kājniekus. Neskatoties uz to, ka zviedru pusē bija pārspēks četri pret vienu, lietuvieši uzvarēja. Uzvara varēja būt vēl spožāka, taču viena huzāru vienība atteicās klausīt pavēlei. Uzbrukumu veica svešzemnieku kavalērijas vienība, taču ar to pietika.⁵⁴

Apskatāmā kauja parāda Radzivila plāna realizāciju. Lietuviešu karavadonis nespēja novērst iepriekšējos zviedru uzbrukumus nocietinājumiem pie upes, jo lietuviešu kavalērija tos nevarēja atvairīt. Taču 1. augustā lietuviešu kavalērijai un kājniekiem izdevās parādīt savas patiesās spējas. To ir atzīmējis poļu vēsturnieks Radoslavs Sikora.⁵⁵ Nevienam nebija pietiekami novērtējis Radzivilu, kurš tagad daļēji īstenoja savu agrāko plānu.

Pēc divām dienām notika vēl viena sadursme. Zviedri būvēja fortu uz Driksas upes, un lietuvieši centās kavēt tā celtniecību. Abu karavadoņu rīcībā bija ievērojami spēki. Radzivils rēķinājās ar kauju. Taču huzāri atkal

51 Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 240, 242–252; Styffe. *RAOSB*. Part 1, Vol. 2, p. 480; Ericsson. *Gustav II Adolf*, p. 157; Generalstaben. *Sveriges krig*, p. 124; Barkman, Lundkvist. *Kungl. Svea livgardes historia*, pp. 396–397.

52 KCLPAS, Ms., sign. BK 00332, 465; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 253–255.

53 Griviņš, Valters. Aicina doties ekskursijā pa Jelgavas salām. *Historia.Lv* (blog), 2017. gada 25. jūnijs [skatīts 25.06.2020.]. Pieejams: <https://www.historia.lv/jaunumi/aicina-doties-ekskursija-pa-jelgavas-salam>.

54 Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 251, 254–260, 266, 274–275, 278–279; Styffe. *RAOSB*. Part 2, Vol. 5, p. 181; Styffe. *RAOSB*. Part 1, Vol. 2, pp. 474, 481, 483–484, 489; Sondén. *RAOSB*. Part 2, Vol. 1, pp. 181, 183–187; Sikora. *Taktyka*, pp. 251–252.

55 Sikora. *Taktyka*, pp. 251–252.

fort, Radziwiłł ordered to establish a few smaller fortifications. To the north of the city and the camp, Lithuanians erected a rampart. A similar one was built on the island, right in front of the castle.⁴⁹

On 16 July, the Swedes launched an attack on Lithuanian fortifications. They took Fort Butler and even the fort on the eastern bank of the Kurische-Aa. As a consequence of this triumph, Gustavus Adolphus moved his camp to the other side of the Swehte River. It was situated between the Kurische-Aa River and the forest. Radziwiłł did not respond to this attack. He had insufficient infantry and artillery, and the cavalry was not suitable for such activities. Both sides only concluded a brief truce.⁵⁰

On 25 July, after the ceasefire, the Swedes attacked Fort Steczkowski. After this occupation, they headed deeper into the island. There, the Lithuanians had earlier secretly erected the New Fort. The Swedish attack bore down on it.⁵¹ The Lithuanian fortifications are shown on the Tobias Kraus plan of 1652.⁵²

The Swedes strengthened the fortifications on the island and moved part of the camp there. They could do this because another truce had been concluded. When reinforcements arrived from Finland, Gustavus Adolphus broke the contract. On 1 August, the Swedish army with around 1725 soldiers, most of which were infantry, attacked the Lithuanian fortifications on the west bank of the Kurische-Aa River. Radziwiłł sent 450 men against them, most of which were infantry. Despite a four to one power ratio, the Lithuanians won. Success could have been even greater, but one unit of the hussars refused to comply with the order. The attack was carried out by a unit of foreign cavalry; nevertheless, it was sufficient.⁵³

The battle of 1 August shows the realisation of Radziwiłł's plan. The Lithuanian commander could not prevent the earlier Swedish attacks on the river fortifications, since the Lithuanian cavalry did not disperse

49 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, pp. 311–312, 315, 318; *ibid.*, Ms., sign. BK 00332, pp. 403–404, 407, 410, 441; Radziwiłł, Krzysztof. *Op. cit.*, 240, 300–306.

50 *Ibid.* 240, 242–252; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*, Part. 1, Vol. 2, p. 480; Ericsson, George, *op. cit.*, p. 157; Generalstaben (ed.), *op. cit.*, 124; Barkman, Bertil, and Sven Lundkvist. *Op. cit.*, 396–397.

51 KCLPAS, Ms., sign. BK 00332, p. 465; Radziwiłł, Krzysztof. *Op. cit.*, 253–255.

52 Griviņš, Valters. Aicina Doties Ekskursijā Pa Jelgavas Salām. *Historia.Lv* (blog), June 25, 2017 [cited 25.06.2020]. Available at: <https://www.historia.lv/jaunumi/aicina-doties-ekskursija-pa-jelgavas-salam>.

53 Radziwiłł, Krzysztof. *Op. cit.*, 251, 254–260, 266, 274–275, 278–279; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*. Part 2, Vol. 5, p. 181; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*, Part 1, Vol. 2, 474, 481, 483–484, 489; Sondén, Per (ed.). *RAOSB*. Part 2, Vol. 1, 181, 183–187; Sikora, Radosław. *Taktyka*, pp. 251–252.

atteicās klausīt pavēlei un neuzbruka ienaidniekam.⁵⁶ Tomēr viņu komandieris par nepaklausību nesauņēma nekādu sodu, jo atteikums bija saistīts ar algu izmaksas kavēšanos. Taču tajā pašā dienā, 3. augustā, notika cīņa. (7. att.) Radzivils pavēlēja būvēt jaunu fortu, bet zviedri jutās apdraudēti un strauji tam uzbruka. Spēku samērs nebija lietuviešiem labvēlīgs, tomēr viņu karavadonis nezaudēja dūšu. Izšķirošā kaujas momentā lietuviešu kavalērija atkal atteicās doties uzbrukumā, jo karalauka apstākļi bija tam nelabvēlīgi. Pēc Radzivila pavēles ienaidniekam uzbruka divas huzāru vienības, kas, iespējams, bija labākās visā armijā. Lietuviešu ieskatā uzbrukums bija sekmīgs, lai gan zviedru puse atteicās to atzīt.⁵⁷ Tādējādi huzāri parādīja savas spējas, kā to ir uzsvēris Radoslavs Sikora.⁵⁸ Viņi arī nodemonstrēja, kurš bija labākais un kurš bija pelnījis augstāku samaksu.

Tomēr divu vienību uzbrukums nevarēja izšķirt kaujas iznākumu. Lietuviešiem nācās pamest fortu, kuru viņi bija sākuši celt. Radzivils nespēja samierināties ar šo sakāvi.⁵⁹ Todien viņam neizdevās istenot

56 Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 276, 279.

57 Turpat, 276.–277., 282., 284.–285. lpp.; Styffe. *RAOSB. Part 2*, Vol. 5, p. 181; Ericsson. *Gustav II Adolf*, p. 180.

58 Sikora. *Taktyka*, pp. 262–263.

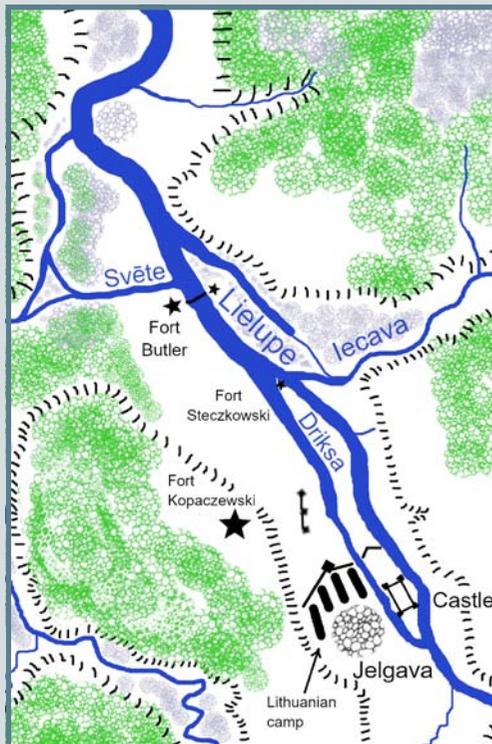
59 Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 277–278.

the Swedish forces and hinder their approach. Only on 1 August, the Lithuanian cavalry and infantry could show their true capacity. It was pointed out by the Polish historian Radoslaw Sikora.⁵⁴ No one had sufficiently appreciated Radziwiłł, who partly implemented his earlier plan.

Two days later, there was another clash. The Swedes built a fort over the Drixse River, and the Lithuanians attempted to interfere with construction. Both commanders had considerable forces in the field. Radziwiłł was counting on the battle. Again, the hussars refused to obey the order and did not attack the enemy.⁵⁵ Their commander did not suffer any consequences for insubordination. It was probably related to a payment in arrears. However, on 3 August, the same day, a fight broke out. (Fig.7) Radziwiłł ordered the building of a new fort; the Swedes were threatened and attacked it quickly. The balance of power was unfavorable for the Lithuanians, nevertheless, Radziwiłł was not discouraged. At a crucial moment of the battle, the Lithuanian cavalry again refused to attack due to unfavorable field conditions. At Radziwiłł's

54 Sikora, Radosław. *Taktyka*, pp. 251–252.

55 Radziwiłł, Krzysztof. *Op. cit.*, 276, 279.

6. Lietuviešu nocietinājumi (autora zīmējums)
The Lithuanian fortifications (illustration by the author)

7. 1622. gada 3. augusta kauja (autora zīmējums)
Battle on 3 August 1622 (illustration by the author)

ieceri piespiest pretinieku cīnīties atklātā laukā un sakaut to. Savukārt Gustavs Ādolfs guva Pirra uzvaru. Viņš ieņēma lietuviešu fortu, taču cieta smagus zaudējumus – krita aptuveni 500 zaldātu. Zviedrijas karalim nācās sev jautāt, vai Jelgavas iegūšana ir turpmāko zaudējumu vērtā, un atbilde bija “nē”. Rezultātā kādu laiku tika risinātas sarunas, kas beidzās ar pamiera noslēgšanu.⁶⁰

Pamiera līgums tika parakstīts 10. augustā. Abas puses vienojās līdz 1623. gada 1. maijam saglabāt *status quo*.⁶¹ Kurzemes un Zemgales hercogiste ar Jelgavu palika Polijas-Lietuvas kopvalsts sastāvā. Tas būtu jāuzlūko kā viens no Radzivila panākumiem.

Pēc vienošanās parakstīšanas abi vadoņi tikās Lielupes austrumu krastā.⁶² Abas armijas stāvēja viena otrai pretī. Juzefa Naronoviča-Naronska (*Józef Naronowicz-Narowski*, 1610–1678) manuskriptā ir skice, kurā parādīts karaspēku izkārtojums pie Jelgavas. Attēlā redzamo karogu skaits atbilst militārajiem sarakstiem, pirmām kārtām, zviedru.⁶³

Polijas karalis Sigismunds bija ļoti neapmierināts ar pamieru. Pēc viņa domām, vienošanās bija slēgta bez viņa piekrišanas.⁶⁴ Lai sodītu Radzivilu, karalis nepaaugstināja viņu rangā. Nākamajos trīs gadus Lietuvas karaspēka virspavēlnieks bija Ļevs jeb Leo Sapeha (*Lew Sapieha*, arī *Leo Sapiega*, 1557–1633), kurš bija uzcītīgs pavēļu izpildītājs, taču bez militāra talanta.

Secinājumi

1621.–1622. gadā Kurzemes un Zemgales hercogiste pirmo reizi šā kara laikā piedzīvoja ienaidnieka okupāciju un karadarbību plašākos apmēros. Galvenās kaujas notika ap un par Jelgavu, un šajā rakstā ir pētīta to gaita. Notikumu analīze ļauj sniegt atbildes uz ievadā izvirzītajiem jautājumiem. Kāpēc Jelgava tik

60 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 326–329, 340; turpat, Ms., sign. BK 00332, 447–454, 461, 496–497; turpat, Ms., sign. BK 00333, 46–52v; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 242–255; Styffe. *RAOSB*, Part 1, Vol. 2, pp. 480–481, 489.

61 Princes Czartoryski Library, Briefcases of Naruszewicz, Vol. 113, 737–638; Rydberg, Olof Simon (ed.). *Sveriges traktater med främmande magter jamte andra det hörande handlingar*. Vol. 5. Stockholm: P. A. Norstedt, 1903. Pp. 312–313.

62 KCLPAS, Ms., sign. BK 00333, 42–44.

63 Varšavas Universitātes bibliotēka, Ms., Rps 1954., 144.

64 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 561–562; Radziwiłł. *Księcia Krzysztofa Radziwiłła*, s. 300–311.

order, two units of the hussars, probably the best in the entire army, charged the enemy. According to the Lithuanians, the attack was successful, which the Swedish side refused to acknowledge.⁵⁶ In this way, the hussars showed their quality, as emphasized by Radoslaw Sikora.⁵⁷ They also showed who was the best and deserved a higher pay.

However, the attack by two units could not resolve the battle. The Lithuanians had to leave the fort they were building. Radziwiłł could not come to terms with this defeat.⁵⁸ His plan of forcing his opponent to fight in the field and crushing him failed that day. On the other hand, Gustavus Adolphus achieved a Pyrrhic victory. He captured the Lithuanian fort but suffered heavy losses – about 500 soldiers. The Swedish King had to ask himself whether winning Mitau was worth any further losses, and the answer was no. As a result, talks were held for some time and ended with signing of a truce.⁵⁹

The treaty was signed on 10 August 1622. Both parties agreed to maintain the status quo until 1 May 1623⁶⁰. The Duchy of Courland and Semigallia with Mitau remained in the Polish-Lithuanian Commonwealth. This should be considered to be one of Radziwiłł's successes.

After signing the treaty, both leaders met on the eastern bank of the Kurische-Aa.⁶¹ Two armies stood facing each other. The manuscript of Joseph Naronowicz-Naronski (*Józef Naronowicz-Narowski*, 1610–1678) contains a sketch of the arrangement of troops under Mitau. The number of the banners on the set matches military lists, above all, Swedish.⁶²

56 Ibid. Op. cit. 276–277, 282, 284–285; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*. Part 2, Vol. 5, p. 181; Ericsson, George. Op. cit. 180.

57 Sikora, Radosław. *Taktyka*, pp. 262–263.

58 Radziwiłł, Krzysztof. Op. cit. 277–278.

59 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, pp. 326–329, 340; *ibid.*, Ms., sign. BK 00332, pp. 447–454, 461, 496–497; *ibid.*, Ms., sign. BK 00333, fols. 46–52v; Radziwiłł, Krzysztof. Op. cit. 242–255; Styffe, Carl Gustaf (ed.). *RAOSB*, Part 1, Vol. 2, 480–481, 489.

60 Princes Czartoryski Library, Briefcases of Naruszewicz, Vol. 113, 737–638; Rydberg, Olof Simon (ed.). *Sveriges traktater med främmande magter jamte andra det hörande handlingar*, Vol. 5. Stockholm: P.A. Norstedt, 1903, 312–313.

61 KCLPAS, Ms., sign. BK 00333, 42–44.

62 University of Warsaw Library, Ms., Rps 1954, 144.

viegli kapitulēja? Oficiālā izmeklēšana visu vainu uzvēla pilskungam, kurš komandēja garnizonu. Tuvāka izpēte liecina, ka galvenā atbildība gulstas uz Kurzemes hercogu Frīdrihu, kurš pietiekami nenodrošināja pils aizsardzību.⁶⁵

Atbilde uz jautājumu, kāpēc lietuviešu karavadonis Kristofs Radzivils tik dedzīgi vēlējās atkarot Jelgavu, meklējama viņa tautībā – viņš bija lietuvietis. Radzivils cīnījās par Kurzemes un Zemgales hercogisti tāpēc, ka tādējādi viņš aizstāvēja Lietuvu. Jelgavas krišana zviedru rokās radīja ievērojamu draudu viņa paša zemei. Iekarojot šo slaveno cietoksni, Radzivils vēlējās parādīt karalim savas spējas.

Un visbeidzot – vai 1622. gada vasarā bija iespējams sakaut Zviedrijas karali Gustavu Ādolfu? Lietuviešu karavadonis vēlējās piespiest zviedrus cīnīties atklātā laukā. 1622. gada vasarā Kristofam Radzivilam izdevās piespiest Gustavu Ādolfu iznākt kaujas laukā. Šajās kaujās nākamais “Ziemeļu lauva” bija tuvu savas pirmās sakāves piedzīvošanai.

---

65 Atšķirīgu viedokli sk.: Jakovļeva, Māriete. Jelgava kā militārs nocietinājums poļu-zviedru karu laikā (1600–1660). Grām.: I. Ose (sast.). *Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpiliim*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 323.–353. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, VII). – *Red. piez.*

The Polish King Sigismund was very dissatisfied with the truce. According to him, the treaty had been concluded without his consent.⁶³ To punish Radziwill, the king did not promote him. For the next three years, the highest Lithuanian commander was Lew Sapieha (or *Leo Sapiega*, 1557–1633), who was a faithful executor of orders but devoid of military talent.

Conclusion

In 1621–1622, the Duchy of Courland and Semigallia was touched by war for the first time. The main battles were fought around and for Mitau, and the current article has explored their course. The analysis of the events permits to answer the questions formulated in the introduction.

Why did Mitau capitulate so easily? The official investigation pointed to the sole guilt of the commander of garrison. A closer look indicates that the primary responsibility lies with Frederick, the Duke of Courland, who failed to provide sufficient defense of his castle.⁶⁴

The answer to the question why Lithuanian commander Christopher Radziwill was so committed to re-conquering Mitau is his nationality – he was Lithuanian. Radziwill fought for the Duchy of Courland and Semigallia because, by doing so, he defended Lithuania. Mitau's falling into Swedish hands constituted a significant threat to his homeland. Conquering this famous castle, Radziwill wanted to demonstrate to his king his capabilities.

Furthermore, was it possible to defeat Swedish King Gustavus Adolphus in the summer of 1622? The Lithuanian commander wanted to force the Swedish King, Gustavus Adolphus, to battle in an open field. In the summer of 1622, Christopher Radziwill managed to force King Gustavus Adolphus to take the field. In these battles, the future “Lion of the North” came close to suffering his first defeat.

---

63 KCLPAS, Ms., sign. BK 00331, 561–562; Radziwiłł, Krzysztof. Op. cit. 300–311.

64 For a different view, see: Jakovļeva, Māriete. Jelgava kā militārs nocietinājums poļu-zviedru karu laikā (1600–1660) [Jelgava as a military fortification during the Polish-Swedish War (1600–1660)]. Grām.: I. Ose (Ed.). *Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpiliim*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 323.–353. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, VII) – *Ed.*

Laura Plezīra

Sakari ar aizjūras zemēm.

Attiecības ar Nīderlandes Republiku Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā (1642–1681)

Laura Plezier

Connections Overseas.

Relations with the Dutch Republic During the Reign of Jacob Kettler, Duke of Courland and Semigallia 1642–1682

Ievads

Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs Ketlers (1610–1681) savas valdīšanas laikā – no 1642. gada līdz savai nāvei 1681. gada 31. decembrī – piekopa merkantilisma politiku.¹ Līdzīgu ekonomisko politiku īstenoja arī Nīderlandes Republika, īpaši pēc 1648. gadā noslēgtā Minsteres miera līguma. Tirdzniecība, kuģniecība un pārticība sasniedza vēl nepieredzētus augstumus. Republikas tirgotāji uzturēja darījuma kontaktus ar daudzām zemēm.² Šādi kontakti pastāvēja arī starp Holandi³ un Kurzemes hercogisti.

Šī raksta uzmanības centrā ir Nīderlandes arhīvos atrodami avoti par tirdzniecības un diplomātiskajiem kontaktiem starp Nīderlandes Republiku un Kurzemes hercogisti Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā. Kādu ieskatu tirdzniecības un diplomātiskajos kontaktos šie avoti ļauj gūt? Arhīvos atrodami divi avotu tipi: avoti, kas

¹ Wittram, Reinhard. *Baltische Geschichte: die Ostseelände Livland, Estland, Kurland 1180–1918*. München: Verlag R. Oldenbourg, 1954. S. 115.

² Israel, Jonathan I. *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall 1477–1806*. Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 610–612.

³ Nīderlandes Republiku veidoja septiņas provinces, no kurām Holande bija visspēcīgākā, tādēļ literatūrā Holandes nosaukumu nereti lieto visas valsts apzīmēšanai. – *Red. piez.*

Introduction

The Duke of Courland and Semigallia Jacob Kettler (1610–1681) pursued mercantilist politics during his rule over the duchy from 1642 until his death in 31. December 1681.¹ This economic policy was very similar to that of the Dutch Republic, especially after the Peace of Münster in 1648. Trade, shipping and wealth flourished as never before. Merchants in the Republic had trade contacts with many countries.² These contacts were also operational between the Republic and the Duchy of Courland.

The current article focuses on the sources that can be found in Dutch archives about trade and diplomatic contacts between the Dutch Republic and Courland in the seventeenth century during the rule of Jacob Kettler. What insight into trade and diplomatic contacts can be found in these sources? Two types of sources can be distinguished in the archives: Sources concerning trade and diplomatic relations between Courland and the Republic and, on the other hand, sources

¹ Wittram, Reinhard. *Baltische Geschichte die Ostseelände Livland, Estland, Kurland 1180–1918*. München: Verlag R. Oldenbourg, 1954, pp. 115.

² Israel, Jonathan I. *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall 1477–1806*. Oxford: Oxford University Press, 1998, pp. 610–612.

skar tirdzniecības un diplomātiskās attiecības starp Kurzemi un republiku, un avoti, kas skar koloniālās attiecības starp Kurzemes hercogisti un Nīderlandi Karību jūras Tobago salas kontekstā. Lai atrastu avotus no laika, kad holandieši un kurzemnieki darbojās Tobago salā, autore meklēja terminus “Courland”, “Koerland”, “Goldingen”, “Kuldiga”, “Jacob Kettler” un “Lettland” vai “Lyflandt” šādos arhīvos, kolekcijās un datubāzēs: Nīderlandes Nacionālajā arhīvā, Zēlandes provinces arhīvā (*Zeeuws Archief*), Amsterdamas un Hāgas pilsētu arhīvos, Karaliskajā bibliotēkā, Amsterdamas, Leidenes un Utrehtas universitāšu bibliotēku īpašajos krājumos, Nacionālajā muzejā (*Rijksmuseum Amsterdam*), Jūras muzejā Amsterdamā, Valsts bruņoto spēku muzejā Sēsterbergā (*Soesterberg*), Nīderlandes Karaliskās zinātņu akadēmijas datubāzēs (KNAW; datubāzēs, kas satur 17. gadsimta vēstules, senas grāmatas un citu informāciju) un Nīderlandes mantojumam veltītajā interneta vietnē (*Geheugen van Nederland*). Meklējumu rezultātā tika atklāti tādi dokumenti kā vēstules, ziņojumi un protokoli, kā arī mākslas darbi un kartes. Šajā rakstā netiek sniegts izsmeļošs pārskats par visiem Nīderlandes arhīvos glabātajiem ar Kurzemi saistītajiem materiāliem. Piemēram, tirgotāju un diplomātu ģimenes arhīvos, iespējams, atrodama vēl papildus informācija.

Tirdzniecības un diplomātiskās attiecības

Tirdzniecības attiecības starp holandiešiem un Kurzemi aizsākās, jau ilgi pirms tronī kāpa hercogs Jēkabs. Kuģniecības attīstība Baltijas jūrā veicināja to, ka holandiešu tirgotāji apmetās uz dzīvi Kurzemē jau 14. gadsimtā.⁴ Septiņpadsmitā gadsimta pirmajā pusē starp Amsterdamu un Rīgu, kā arī Kurzemes ostām Ventspili un Liepāju regulāri kursēja kuģi. Holandieši veda uz Kurzemi siļķes, sieru un sāli, bet atpakaļceļā transportēja galvenokārt labību un kokmateriālus.⁵

4 Scheffler, Irmtraut. *Beiträge zur Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte der Stadt Goldingen in Kurland bis zum Ausgang der herzoglichen Zeit*. Inaugural-Dissertation. Würzburg-Anmühle: Konrad Triltsch, 1940. S. 29.

5 Bogucka, Maria. Amsterdam and the Baltic in the First Half of the Seventeenth Century. *The Economic History Review*. 1973. 26 (3): 433–447, here 440–443.

concerning the colonial relationship between Courland and the Republic around the Caribbean island of Tobago. To rediscover the sources of the periods that the Dutch and the people from Courland were involved in the island of Tobago, the author carried out a search of the terms “Courland”, “Koerland”, “Goldingen”, “Kuldiga”, “Jacob Kettler” and “Lettland” or “Lyflandt” in the following archives, collections and databases: Dutch National Archives, the archive of the province of Sealand (*Zeeuws Archief*), the city archives of Amsterdam and the Hague, the Royal Library, the special collections of the libraries of the universities of Amsterdam, Leiden and Utrecht, Rijksmuseum Amsterdam, the Maritime Museum Amsterdam, the National Army Museum Soesterberg, the databases of the Royal Dutch Academy of Sciences (KNAW; databases containing letters of the 17th century, old books and other information) and the website about Dutch heritage (*Geheugen van Nederland*). The search brought forward documents like letters, reports and minutes but also art works and maps. This paper does not provide a complete overview of all the materials contained in Dutch archives about Courland. For example, the family archives of merchants and diplomats may hold more information.

Trade and diplomatic relations

The trade relations between the Dutch and Courland dated back before the rule of Jacob Kettler. Dutch merchants had been living in Courland since the fourteenth century, because of shipping on the Baltic Sea.³ In the first half of the seventeenth century there were regularly maintained shipping connections from Amsterdam to the cities of Riga, Windau and Libau in Courland. The Dutch brought herring, cheese and salt to Courland and mainly brought back grain.⁴

In the period from 1634 to 1637, Jacob Kettler had travelled to Germany, France and England. During that journey he also stayed in Amsterdam.⁵ He probably visited shipyards there, because he invited

3 Scheffler, Irmtraut. *Beiträge zur Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte der Stadt Goldingen in Kurland bis zum Ausgang der herzoglichen Zeit*. Inaugural-Dissertation. Würzburg-Anmühle: Konrad Triltsch, 1940. S. 29.

4 Bogucka, Maria. Amsterdam and the Baltic in the First Half of the Seventeenth Century. *The Economic History Review*. 1973. 26(3): 433–447, here 440–443.

5 Wittram. *Baltische Geschichte: die Ostseelände Livland, Estland, Kurland 1180–1918*, S. 113.

1. Kurzemes piekraste. Klāsa Jansa Vogta un Jana Leikena 1681. gada oforts un gravūra, 515 x 580 mm
(Jaunā dižā spīdošā jūras lāpa, pirmā daļa. Amsterdam: Johannes van Keulen, Reiksmuzejs, Amsterdamā, inv. nr. RP-P-1896-1A-19368-3032)
 "Paskaart", Courland coast, 1681, etching and engraving, 515 x 580 mm
(The new great shining sea torch, first part. Amsterdam: Johannes van Keulen, Rijksmuseum, Amsterdam, inventory number RP-P-1896-1A-19368-3032)

Laikā no 1634. līdz 1637. gadam Jēkabs Ketlers apceļoja Vāciju, Franciju un Angliju. Ceļojuma laikā viņš uzturējās arī Amsterdamā.⁶ Domājams, Jēkabs tur apmeklēja arī kuģu būvētavas, jo viņš uzaicināja holandiešu kuģu būvētājus uzbūvēt viņa lielo Kurzemes floti.⁷ Vadoties pēc holandiešu parauga, Jēkabs sekmīgi izvērsa kuģu būvēšanu hercogistē.⁸

Slavenā holandiešu kartogrāfu Blauu (*Blaeu*) dzimtas radītā pasaules karšu atlanta "*Atlas Maior*" pirmajā sējumā, kas pirmo reizi latīņu valodā iznāca 1662. gadā, autore atrada arī Baltijas zemes. Blaui šīs kartes veidoja uz senāku karšu un zināšanu pamata. 1664.–1665. gada izdevumā holandiešu valodā ir iespiests teksts par Vidzemi (*Lyflandt*), kam pievienota karte, kurā redzama arī Kurzemes hercogiste. Krāsainajā kartē parādās Kurzemes ainava ar ezeriem, mežiem, pilsētām, upēm un pakalniem, kā arī atzīmēta Kuldīgas pilsēta.⁹

Populārās grāmatas "Jaunā dižā spīdošā jūras lāpa" (*De Nieuwe Grootte Lichtende Zee-Fakkel*) pirmajā daļā, kas veltīta Ziemeļ- un Austrumeiropas ūdeņiem, iekļauta pavisam cita veida Kurzemes karte. Tā ir navigācijas karte, saukta par "stūrmaņa karti", kurā ar kompasa palīdzību savilkta līnijas un kura bija paredzēta kuģošanai. 1681. gadā šīs grāmatas pirmo daļu izdeva Amsterdamas grāmatizdevējs un tirgotājs Johanness Van Kēlens (*Johannes Van Keulen*), kurš bija saņēmis no Nīderlandes Republikas Ģenerālštatiem atļauju publicēt sešus jūras atlantus. Šie atlanti ietver jūras kartes, krasta līnijas un jūrasbraucējiem domātus ceļojumu stāstus. Kartes zīmēja kartogrāfs Klāss Janss Vogts (*Claes Jansz Voogt*), bet attēlus – slavenais grafiķis un gravieris Jans Leikens (*Jan Luyken*).¹⁰ Atšķirībā no Blauu izdevuma Van Kēlena un Vogta kartē nebija iezīmēti ainavas elementi. Karte nav arī

6 Wittram. *Baltische Geschichte: die Ostseelände Livland, Estland, Kurland 1180–1918*, S. 113.

7 Turpat, 114. lpp.

8 Uber, Kord-Henning. The Duchy of Courland from 1650 to 1737: Transformation of a religious borderland in the Baltic Sea region. In: Lee, John W. I., North, Michael (eds.). *Globalizing borderlands studies in Europe and North America*. Lincoln: University of Nebraska Press, 2016, pp. 155–178.

9 *J. Blaeus, Grooten Atlas oft werelt-beschryving, in welcke 't aertryck, de zee, en hemel wordt verতোont en beschreven*. Vol. I. Amsterdam: Blaeu, 1664–1665, pp. 16–18. Library University Utrecht, Special Collections. Pieejams: <http://objects.library.uu.nl/reader/index.php?obj=1874-241046&lan=en#page//56/10/57/56105771225112484157255611971025126059.jpg/mode/1up>, pp. 327–329.

10 Sk.: <https://geheugen.delpher.nl/en/geheugen/pages/collectie/Atlassen+uit+het+Scheepvaartmuseum/De+Zee-Fakkel+van+Johannes+van+Keulen>

Dutch shipbuilders to build his large fleet in Courland.⁶ The duke modelled the prosperous enterprise that followed the shipbuilding industry in Courland entirely on the industry of the Dutch.⁷

The author located a map of the Baltic Lands in the prominent *Atlas Maior*, volume one, authored by the Dutch cartographer family Blaeu, published for the first time in Latin in 1662. Blaeu based the maps on other earlier maps and knowledge. In the Dutch edition of 1664–1665, a text is published about Vidzeme (Lyflandt) accompanied by a map which also contains Courland. The very detailed coloured map depicts the landscape of Courland with lakes, woods, towns, rivers and hills and even the town of Goldingen.⁸

An entirely different type of map of Courland was published in the popular book, *the new great shining sea torch, first part* (*De Nieuwe Grootte Lichtende Zee-Fakkel*) about the North and East European waters. It is a nautical map, a so-called "pass map", the lines are drawn with an aid of a compass and the map is intended for navigation. In 1681, the first part of the book was published by Johannes Van Keulen, a publisher and bookseller in Amsterdam, who had received permission from the States General of the Republic to publish six sea-atlases. The atlases contain sea maps, coastal profiles and travel stories of seafarers. The maps were made by cartographer Claes Jansz Voogt and the illustrations – by the famous printmaker, etcher Jan Luyken.⁹ In contrast to the map of Blaeu, the features in the landscape were not filled in on the map by Van Keulen and Voogt. The map is not coloured like the one made by Blaeu, but printed in black, white and grey. The coasts and the harbours are the main detailed features. The map shows a clear view of the coastline and accurately depicted access to the port of Riga. (Fig.1) Thus, the map was certainly intended for maritime navigation. The fact that

6 Ibid., p. 114.

7 Lee, John, W. I., North, Michael. The Duchy of Courland from 1650 to 1737: Transformation of a religious borderland in the Baltic Sea region. In: *Globalizing borderlands studies in Europe and North America*. Lincoln: University of Nebraska Press, 2016, pp. 155–178.

8 *J. Blaeus, Grooten Atlas oft werelt-beschryving, in welcke 't aertryck, de zee, en hemel wordt verতোont en beschreven*. Vol. I. Amsterdam: Blaeu, 1664–1665. P. 16–18. Library University Utrecht, Special Collections. Pieejams: <http://objects.library.uu.nl/reader/index.php?obj=1874-241046&lan=en#page//56/10/57/56105771225112484157255611971025126059.jpg/mode/1up>, pp. 327–329.

9 See: <https://geheugen.delpher.nl/en/geheugen/pages/collectie/Atlassen+uit+het+Scheepvaartmuseum/De+Zee-Fakkel+van+Johannes+van+Keulen>

krāsaina, kāda tā ir Blauiem, bet gan iespiesta melnos, baltos un pelēkos toņos. Galvenie detalizēti iezīmētie objekti ir krasta līnijas un ostas. Karte skaidri rāda piekrasti un precīzi iezīmē ceļu uz Rīgas ostu. (1. att.) Tātad šī karte noteikti bija paredzēta navigācijai pa jūru. Tas, ka Kurzeme bija iekļauta jau pirmajā grāmatā, norāda, ka tā holandiešiem bija tirdzniecības galamērķis un ka viņi labi pazina Kurzemes un Vidzemes piekrasti un ostas.

Holandiešu tirdzniecības aktivitātes neaprobežojās ar Kurzemi kā teritoriju, arī Kurzemes hercogs tirgojās ar holandiešiem. Viņš attīstīja plaša apjoma ārējo tirdzniecību, ko veicināja īpaši tam salīgti cilvēki. Savi diplomātiskie un konsulārie pārstāvji hercogam bija Amsterdamā un Hāgā.¹¹ Starp personām, kas darbojās Nīderlandes Republikā hercoga uzdevumā, bija vairāki holandieši:¹²

1597.–1662. gadā – Vilems de Grots (*Willem de Groot*).

Orānas dzimtas jurists, Kurzemes hercoga rezidents;

1655.–1656. gadā – Joahims de Vikfors (*Joachim de Wicquefort*). Hercoga padomnieks;

1665.–1678. gadā – Johans de Grots (*Johan de Groot*). Pilnvarots hercoga ministrs;

1668.–1672. gadā – Adriāns Šass (*Adriaan Schas*). Hercoga rezidents;

1671.–1673. gadā – Pīters van Volckershovens (*Pieter van Volckershoven*).

Pilnvarots hercoga pārstāvis;

1678.–1681. gadā – Johans van Tongerens (*Johan van Tongeren*).

Jurists, pilnvarots hercoga pārstāvis un rezidents.

No pieminētajiem īpaši ievērojams aģents bija Joahims de Vikfors (1600–1670), jo kā diplomāts viņš pārstāvēja vairāku zemju un valdnieku intereses.¹³

Diplomāta amatam varēja būt dažādi nosaukumi: padomnieks, ministrs, rezidents. Šodien vairs nav iespējams noteikt precīzu šo nosaukumu nozīmi. Arī metodes, ar kādām hercogs izvēlējās šos

11 Berkis, Alexander V. *The reign of Duke James in Courland 1638–1682*. Lincoln Nebraska: Vaidava, 1960, pp. 50–51.

12 Sk.: *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland 1584–1810*. Pieejams: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=588&accessor=toc&source=1&size=795&view=imagePane>, p. 551.

13 Sk.: http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/vdaa/#source=aa__001biog24_01.xml&page=183&view=imagePane, p. 181.

Courland was already included in the first book indicates that it was a trade destination for the Dutch and they had a good knowledge of the coastline and the ports in Courland and Vidzeme.

The trading by the Dutch was not restricted to Courland as an entity, the Duke of Courland also traded with the Dutch. He developed the foreign trade on a large scale. Foreign trade was promoted by special agents. The duke had diplomatic and consular agents in Amsterdam and the Hague.¹⁰ The following agents were Dutch men who worked in the Republic on behalf of the duke:¹¹

- 1597–1662 Willem de Groot.

Lawyer of the family of Orange, resident of the Duke of Courland.

- 1655–1656 Joachim de Wicquefort. Counsellor of the duke.

- 1665–1678 Johan de Groot. Authorized minister of the duke.

- 1668–1672 Adriaan Schas. Resident of the duke.

- 1671–1673 Pieter van Volckershoven. Authorized representative of the duke.

- 1678–1681 Johan van Tongeren. Lawyer.

Authorized representative and resident of the duke.

Joachim de Wicquefort (1600–1670) was a particularly notable agent, because as a diplomat he represented the interests of several countries and rulers.¹²

The position of diplomat can bear several names: counsellor, minister, resident. Today the proper meaning of these names can no longer be established. The method of selecting these diplomats by the duke and assigning of tasks remain unknown. A special agent of the duke in the Netherlands, mister Nicolas De Bye, was tasked with conveying slaves on the Spanish islands in the Caribbean. These overseas aspirations of the duke concerned the Caribbean island of Tobago.¹³

10 Berkis, Alexander V. *The reign of Duke James in Courland 1638–1682*. Lincoln Nebraska: Vaidava, 1960, pp. 50–51.

11 See: *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland 1584–1810*. <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=588&accessor=toc&source=1&size=795&view=imagePane>, p. 551.

12 See: http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/vdaa/#source=aa__001biog24_01.xml&page=183&view=imagePane, p. 181.

13 Berkis. *The reign of Duke James in Courland 1638–1682*, p. 53.

diplomātus un deva tiem uzdevumus, paliek nezināmas. Hercoga īpašajam aģentam Nīderlandē Nikolāsam Debeijem (*De Bye, de Bijje*) bija uzdots piedāvāt nogādāt ar hercoga kuģiem vergus Spānijai piederušajās Karību jūras salās. Šis hercoga aizjūras aktivitātes bija saistītas ar Karību jūras Tobago salu.¹⁴

Avoti par koloniālajām attiecībām starp Kurzemi un Nīderlandes Republiku Karību jūras Tobago salas kontekstā

Gan Nīderlandes Republikai, gan Kurzemes hercogistei piederēja zemes īpašumi Karību jūras Tobago salā. Tur abu zemju ceļi burtiski krustojās. 1628. gadā holandiešu iecelotāji no dienvidu piejūras provinces (Zēlandes) dibināja pirmo eiropiešu apmetni Tobago – koloniju, ko viņi nosauca par Jaunvalherenu (*Nieuw Walcheren*) pēc Valherenas salas Zēlandē.¹⁵ Viņi uzcēla arī cietoksni, ko nosauca pēc Zēlandes galvenās pilsētas par Jaunvlisingenu (*Nieuw Vlissingen*). Apmetne pēc spāņu un vietējo cilšu uzbrukuma 1630. gadā tika pamesta, bet 1632. gadā – atjaunota.¹⁶ Jauno koloniju iznīcināja spāņi no Trinidadas salas. Laikā no 1638. līdz 1654. gadam Kurzemes hercogs trīs reizes mēģināja kolonizēt Tobago.¹⁷ Iespējams, viņš bija dzirdējis par šo salu jaunībā savas uzturēšanās laikā Nīderlandē.¹⁸ 1638. gadā kurzemnieki hercoga uzdevumā dibināja koloniju salas ziemeļu daļā un nosauca to par Lielo Kurzemes līci.¹⁹ Saņemot atļauju no Anglijas karaļa Čārlza I, kurš pretendēja uz kundzību pār šo salu, hercogs nosūtīja uz Tobago 212 zemnieku izcelsmes notiesātos. Arī šis mēģinājums cieta neveiksmi vietējo cilšu uzbrukuma dēļ. Tāds pats liktenis piemeklēja otro mēģinājumu 1642. gadā, kad hercoga uzdevumā salā apmetās 300 holandiešu, pārsvarā no Zēlandes. 1654. gadā

14 Berkis. *The reign of Duke James in Courland 1638–1682*, p. 53.

15 Jakabson-Lemanis, Karin. Balts in the Caribbean: The Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654. *Caribbean Quarterly*. 2000. 46 (2): 25–44.

16 Woodcock, Henry Iles. *a History of Tobago*. London: Frank Cass & CO. 1971, p. 23. (West Indian Studies, No. 28).

17 Arhīvs nav saglabājusies neviena liecība, kas apliecinātu kurzemnieku klātbūtni Tobago pirms 1654. gada. Rakstā minētās ziņas nāk no iepriekšējo periodu historiogrāfijas un tiek nekritiski pārņemtas vēl mūsdienās. Tas pats attiecas uz tālāk tekstā minēto it kā nosūtīto kolonistu skaitu un sastāvu. Tuvāk sk.: Yevstratjev, Oleg. Chronological Dating of the Duchy of Courland's Colonial Policy. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2018. 3.: 34–72.; Jakovļeva, Mārite. Jauns avots Kurzemes hercogistes koloniālās politikas izpētei: hercoga Jēkaba rīkojums ekspedīcijas vadītājiem uz Tobago, 1670. gads. *Latvijas Arhīvi*. 2018. 3./4.: 29–58. – *Red. piez.*

18 Jakabson-Lemanis, Karin. Balts in the Caribbean: The Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654, pp. 25–44.

19 Woodcock. *a History of Tobago*, pp. 23–24.

Sources about the colonial relationship between Courland and the republic regarding the Caribbean island of Tobago

Both the republic and the duchy have held landownership on the Caribbean island of Tobago. There, the paths of the two countries literally crossed. In 1628, Dutch settlers, from the southern province of Sealand (Zeeland) established the first European settlement in Tobago, a colony they called New Walcheren (Nieuw Walcheren), like the island Walcheren in Sealand.¹⁴ They also built a fort, New Flushing (Nieuw Vlissingen), named after their main town in Sealand. The settlement was abandoned in 1630 after attacks by the Spanish and local tribes, but was re-established in 1632.¹⁵ This new colony was destroyed by the Spanish from the isle of Trinidad. Between 1638 and 1654, the Duke of Courland tried to colonize Tobago three times.¹⁶ It is possible that the duke heard about the island during his stay in the Netherlands in his early years.¹⁷ In 1638, the settlers from Courland on behalf of the duke established a colony on the northern part of the island and named it the Great Courland Bay.¹⁸ The duke sent 212 criminals of peasant origin from his country to Tobago with the approval of King Charles I of England, who claimed sovereignty over the island. Again, this attempt did not meet with success due to attacks by tribes. With the same fate awaited the second attempt in 1642 when 300 Dutchmen, mainly from Sealand settled on the island on behalf of the duke. In 1654, the third attempt succeeded because he sent soldiers to protect the settlers who were people from different countries including Dutch people from Sealand. The captain of the ship and governor of the colony was Mollens, a Dutchmen. Consequently, according to author Jakabson-Lemans, the colony of Courland consists

14 Jakabson-Lemanis, Karin. Balts in the Caribbean: the Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654. *Caribbean Quarterly*. 2000. 46 (2): 25–44.

15 Woodcock, Henry Iles. *a History of Tobago*. London: Frank Cass & CO. 1971, p. 23. (West Indian Studies, No. 28).

16 No evidence has been preserved in the archives confirming the presence of the Courlanders in Tobago before 1654. The information contained in the article comes from historiography of previous periods and is indiscriminately reproduced to this day. The same applies to the claimed number and composition of the colonists mentioned below. For more information, see: Yevstratjev, Oleg. Chronological Dating of the Duchy of Courland's Colonial Policy. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2018. 3.: 34–72.; Jakovļeva, Mārite. Jauns avots Kurzemes hercogistes koloniālās politikas izpētei: hercoga Jēkaba rīkojums ekspedīcijas vadītājiem uz Tobago, 1670. gads [New source for studying colonial policy of the Duchy of Courland: Duke Jacob's Order issued to the leadership of expedition to Tobago, 1670]. *Latvijas Arhīvi*. 2018. 3./4.: 29–58. – *Ed.*

17 Jakabson-Lemanis, Karin. Balts in the Caribbean: The Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654, pp. 25–44.

18 Woodcock. *a History of Tobago*, pp. 23–24.

veiktais trešais mēģinājums bija sekmīgs, jo hercogs sūtīja zaldātus aizsargāt ieceļotājus, kas nāca no dažādām zemēm, tostarp no Zēlandes. Kuģa kapteinis un kolonijas gubernators bija holandietis vārdā Vilems Mollenss (*Mollens*). Rezultātā, kā raksta Karina Jēkabsons-Lēmane, Kurzemes koloniju veidoja dažādu zemju pārstāvji, tostarp holandieši.²⁰ Tomēr Jēkabsons-Lēmane nepaskaidro, kā šie holandiešu ieceļotāji sadzīvoja ar tiem holandiešiem, kuri ieradās salā gadu vēlāk. Henrijs Ailss Vudkoks norāda, ka starp holandiešiem un ieceļotājiem no Kurzemes valdīja draudzīga atmosfēra, taču viņš nepiemin holandiešus, kas mitinājās Kurzemes kolonijā.²¹

Tajā pašā 1654. gadā Rietumindijas kompānija (RIK) atļāva diviem Lampsinsu ģimenes brāļiem no Vlisingenas dibināt Tobago salā jaunu holandiešu koloniju. Līdz ar to Tobago dienvidu piekrastē apmetās 600 ieceļotāju no Zēlandes un dibināja tur koloniju, ko nosauca par Jaunvalherenu. Lampsinsu ģimene bija bagāti tirgotāji no Ostendes, kuri ap 1580. gadu pameta dzimteni, bēgot no kara un haosa Flandrijā.²² Ostendē viņi bija ievērojami cilvēki, un drīz pēc apmešanās Vlisingenā Zēlandē viņi arī tur kļuva par valdošo dzimtu.²³ Abi brāļi, kuriem tika izsniegta atļauja dibināt koloniju Tobago, bija Korneliss (*Cornelis*, 1600–1664) un Adriāns (*Adriaan*, 1598–1666) Lampsinsi. Viņi bija kuģu īpašnieki, turklāt Korneliss bija Vlisingenas mērs un Rietumindijas kompānijas direktors. Adriāns savukārt bija Austrumindijas kompānijas (AIK) direktors.²⁴

Kā jau minēts, holandieši apmetās salas dienvidu daļā, kur uzcēla Lampsinsburgas apmetni, kas vēlāk tika pārdēvēta par Skarboro (*Scarborough*). Netālu no pilsētas tika uzbūvēti trīs ciemokšņi: Lampsinsbergas forts, Beverenas forts un Bellavistas forts. Kornelisa vadībā Tobago sala tika

---

20 Jekabson-Lemanis. Balts in the Caribbean: The Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654, pp. 25–44.

21 Woodcock. *a History of Tobago*, pp. 23–24.

22 Hangoor, Jeroen-Martijn. De mast gebroken, de zeilen gestreken: Korte geschiedenis van het geslacht Lampsins van de zestiende tot in de twintigste eeuw. *Den Spiegel*. 2020. 20 (4): 16–25.

23 Turpat.

24 Eikema Hommes, Margriet van. *Art and allegiance in the Dutch Golden Age. The ambitions of a wealthy widow in a painted chamber by Ferdinand Bol*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012. pp. 135–136; Woodcock. *A History of Tobago*, pp. 23–24.

of people from different countries, including Dutch inhabitants.¹⁹ However, Jekabson-Lemans does not explain how these Dutch inhabitants intervened with the Dutchmen who settled on the island one year later. The author Isles Woodstock indicated that the Dutchmen and the people from Courland lived in amicable settlement, yet the researcher wrote nothing about Dutchmen living in the colony of Courland.²⁰

In 1654, the West Indian Company (WIC) permitted two brothers of the Lampsins family from Flushing to found a new Dutch colony on the island of Tobago. 600 migrants of Sealand settled on the south coast of Tobago and founded a colony there, which they named New Walcheren. The Lampsins family were wealthy merchants from Ostend, who fled around 1580 to escape war and chaos in Flanders.²¹ They were distinguished people in Ostend, and soon after they settled in Flushing in Zeeland, they became a ruling family there, too.²² The two brothers who were given permission to establish a colony on Tobago were Cornelis (1600–1664) and Adriaan (1598–1666) Lampsins. They were shipowners, and Cornelis was the mayor of Flushing and the director at the West Indian Company. Adriaan was the director at the East Indian Company (VOC).²³

The Dutch people settled on the southern part of the island, where they built the Lampsinsburg settlement, the latter town of Scarborough. Three forts were built near the town: Fort Lampsinsberg, Fort Beveren and Fort Bellavista. Under the leadership of Cornelis, the island of Tobago was transformed into a plantation area where around seven thousand slaves worked to grow sugar and cocoa. Slaves also formed the workforce of two rum distilleries.

---

19 Jekabson-Lemanis. Balts in the Caribbean: the Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654, pp. 25–44.

20 Woodcock. *a History of Tobago*, pp. 23–24.

21 Hangoor, Jeroen-Martijn. De mast gebroken, de zeilen gestreken: Korte geschiedenis van het geslacht Lampsins van de zestiende tot in de twintigste eeuw. *Den Spiegel*. October 2020. 20 (4): P. 16–25.

22 Ibid., pp. 16–25.

23 Eikema Hommes, Margriet van. *Art and allegiance in the Dutch Golden Age. The ambitions of a wealthy widow in a painted chamber by Ferdinand Bol*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012. P. 135–136.; Woodstock. *A History of Tobago*, pp. 23–24.

pārveidota par plantāciju zemi, kur cukura un kakao audzēšanā tika nodarbināti aptuveni septiņi tūkstoši vergu. Vergi veidoja arī divu ruma rūpnīcu darbaspēku.

Kad 1658. gadā hercogs Jēkabs krita Zviedrijas Kārļa X Gustava gūstā, holandieši uzbruka ieceļotājiem no Kurzemes, kuri mitinājās salas ziemeļu daļā.²⁵ Nīderlandes Nacionālajā arhīvā glabājas gubernatora Van Beverena (*Van Beveren*) vēstule Kornelisam Lampsinsam, kas datēta ar 1664. gadu un rakstīta bijušajā kurzemnieku Jēkaba fortā Tobago. Vēstule tapusi krietni pēc 1658. gada, taču tajā tiek tēloti notikumi laikā, kad hercogs bija Zviedrijas karaļa gūsteknis.²⁶ Interesanti atzīmēt, ka Van Beverens atsaucas uz Kornelisa Lampsinsa agrāk teikto. Viņi sauc hercogu par blēdi (holandiski *schelm*), kurš jāpārmāca, jo hercogs agrāk esot piemānījis holandiešus, taču sīkāka informācija par šiem apstākļiem netiek sniegta. Van Beverens piekrita Lampsinsa ierosinājumam par to, kā būtu jāizturas pret hercogu. Viņš vērsās pie Kurzemes kolonijas iemītniekiem ar vārdiem: “Jūsu valdnieks ir traks (holandiski *gek*), vai jūs tiešām vēlaties viņam kalpot?” Protams, Kurzemes kolonijas ļaudis labāk izvēlējās doties prom un būt brīvi, un tā Van Beverens nogādāja viņus Portugālē un Itālijā.²⁷

1662. gadā Korneliss Lampsins saņēma no Francijas karaļa Luija XIV Tobago barona titulu un nosūtīja Hubertu de Beverenu kā gubernatoru būvēt nocietinājumus. Tobrīd kolonija plauka un zēla.²⁸ Zēlandes provinces arhīvā glabājas dažas vēstules, kuras rakstījuši holandieši pēc ierašanās Tobago un kurās aprakstīta situācija plantācijās un salā.²⁹ Nacionālais muzejs Amsterdamā ir ieguvis savā īpašumā proklamāciju, ko karalis Luijs XIV izsniedza Kornelisam Lampsinsam. Saskaņā ar šo dokumentu sala ar Francijas piekrišanu nepārprotami atradās Nīderlandes Republikas kontrolē. Nīderlandes Na-

25 Woodcock. *a History of Tobago*, pp. 23–24, 26.

26 Tolaik norisinājās asa konkurences cīņa starp Lampsinsiem un hercogu Jēkabu par tiesībām uz Tobago salu. Šai sakarā abas puses visā Eiropā izplatīja dažādus polemiskus rakstus un pretiniekam neapmierinošas ziņas. – *Red. piez.*

27 Dokumentu lieta – Fagel. 1664. Nīderlandes Nacionālais arhīvs, ieraksts 1.10.29, inv. nr. 445, 1.–2. lpp.

28 Rijksmuseum Amsterdam, piekļuves Nr. NG-386. Hangoor. De mast gebroken, de zeilen gestreken: Korte geschiedenis van het geslacht Lampsins van de zestiende tot in de twintigste eeuw, pp. 16–25.

29 Jean Lansman vēstule, Abel Thisso vēstule. 1668. Zēlandes provinces arhīvs (Zeeuws Archief), dokumentu lieta – Staten van Zeeland en Suriname, 1667–1684, ieraksts 102, nr. 12.

When in 1658 the duke was taken prisoner by Charles Gustavus of Sweden, the Dutch attacked the settlers of Courland on the northern part of the island.²⁴ The National Archives contain a letter from governor Van Beveren to Cornelis Lampsins, dated 1664, written at Fort Jacobo on Tobago. The letter significantly postdates 1658, but the situation described therein states that the duke is a prisoner of the Swedish King.²⁵ Interestingly, Van Beveren referred to earlier words of Cornelis Lampsins. They called the duke a rascal (*schelm* in Dutch) who needed to be taught a lesson, referring to the fact that the duke had cheated the Dutch before, however, the further information about this circumstance is missing. Van Beveren agreed with the idea of Lampsins regarding the treatment to be meted out to the duke. Subsequently, he told the people of the colony of Courland: “Your ruler is crazy (*gek* in Dutch), do you want to serve him anyway?” Of course, the people of the Courland colony preferred to leave and gain freedom, and so Van Beveren shipped them to Portugal and Italy.²⁶

In 1662, Cornelis Lampsins obtained the title Baron of Tobago from King Louis XIV of France and sent out Hubert de Beveren as a governor to construct fortifications. In that period, the colony flourished.²⁷ The archives of the province of Sealand contain some letters from Dutchmen arriving in Tobago and reporting about the situation on the plantations and on the island.²⁸

The Rijksmuseum in Amsterdam obtained the proclamation of King Louis XIV to Cornelis Lampsins. Pursuant to that document, the island was definitively in the hands of the Republic, with the consent of France. The letters in the Dutch National Archives reveal that in 1664 the Duke of Courland attempted

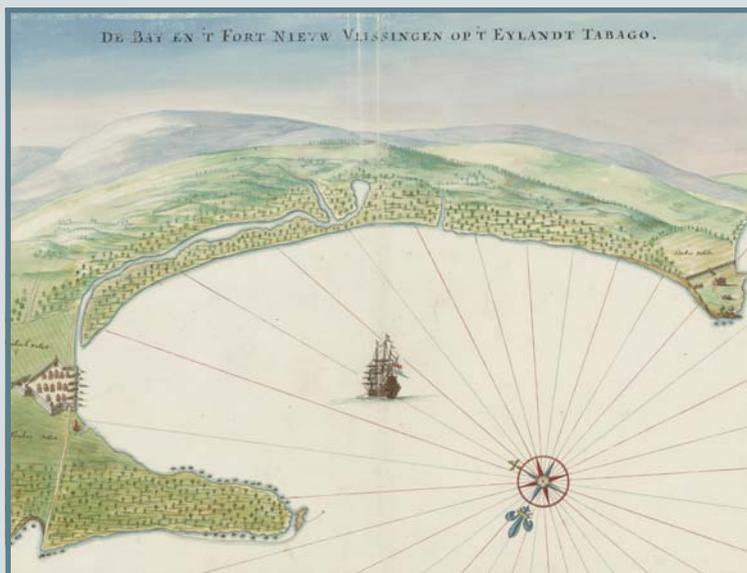
24 Woodcock. *a History of Tobago*, pp. 23–24, 26.

25 At that time, there was a stiff competition between the Lampsins and Duke Jacob for the right to the island of Tobago. In this context, both sides distributed various polemic articles and defamatory news about their opponent across Europe. – *Ed.*

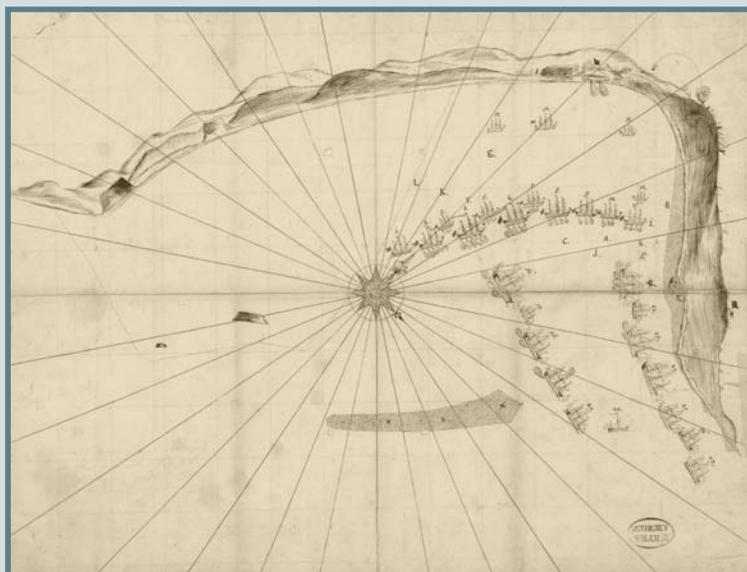
26 Document File – Fagel. 1664. Dutch National Archives, entry 1.10.29, inventory number 445, pp. 1–2.

27 Rijksmuseum Amsterdam, accession number NG-386. Hangoor, Jeroen-Martijn. De mast gebroken, de zeilen gestreken: Korte geschiedenis van het geslacht Lampsins van de zestiende tot in de twintigste eeuw. *Den Spiegel*. October 2020, pp. 16–25.

28 Letter Jean Lansman, letter Abel Thisso. 1668. Archives province Sealand (Zeeuws Archief), Document File Staten van Zeeland en Suriname, 1667–1684, Entry Gids 102. Number 12.

2. Jaunvliisingenas līcis un forts Tobago salā. Johanna Vīngbūnsa 1665. gada zīmējums, zīmulis, akvarelis (Nīderlandes Nacionālais arhīvs Hāgā, 4.VELH619-100)
 Johannes Vingboons, The Bay and fort New Flushing on Tobago, 1665, pencil, watercolour (Dutch National Archives The Hague, 4.VELH619-100)

3. *De Roode Klipbaai* (Sarkanās klints līcis Tobago) ar franču armijas uzbrukumu komandiera Binkesa vadītajam Holandes Republikas eskadronam. 1676. gads, tinte un zīmulis, 420 x 55 mm (Nīderlandes Nacionālais arhīvs Hāgā, 258A-258B)
De Roode Klipbaai (Red Clifbay Tobago) with the attack of the French Army at the squadron of the Dutch Republic of Commander Binckes, 1676, ink and pencil, 420 x 55 mm (Dutch National Archives The Hague, 258A-258B)

cionālajā arhīvā glabātās vēstules atklāj, ka 1664. gadā Kurzemes hercogs centās iegūt savā īpašumā visu salu.³⁰ Korneliss Lampsinss savas dzīves nogalē informēja Ģenerālštatus, ka hercogs risinot sarunas ar Anglijas karali, tiecoties slēgt slepenu vienošanos par Tobago pārdošanu angļiem. Ģenerālštati par šīm baumām informēja Holandes vēstnieku Londonā Van Goga (*Van Gogh*) kungu. Tas apstiprināja šādu slepenu sarunu faktu. Holandieši grasījās risināt sarunas ar angļiem, balstoties uz argumentu, ka Kurzemes hercogs esot brīvprātīgi pametis kolonijas uz salas, un tādējādi tā nav viņa īpašums. Kad Lampsinss nomira, Ģenerālštati vēl gadiem ilgi diskutēja par atstāto mantojumu. Galu galā sala nonāca angļu rokās.

Arhīvos ir atrastas vairākas Tobago kartes, tostarp divi Johanna Vīngbūnsa (*Johannes Vingboons*, 1616–1670) darbi. Vīngbūnss savos zīmējumos un kartēs attēloja dažādas pasaules pilsētas, līčus un ostas, uz kurām RIK un AIK sūtīja savus kuģus vai kur bija dibinājušas apmetnes. Zīmējumi, kurus viņš balstīja kartēs

³⁰ Dokumentu lieta – Collectie De Jonge. Nīderlandes Nacionālais arhīvs, ieraksts 1.13.06, bloks 1242, inv. nr. 111. 1671. Lieta – Archief Staten-Generaal, inv. nr. 12.550.129.

to obtain the ownership of the entire island.²⁹ The States General were informed by Cornelis Lampsins, at the end of his live, that the duke was negotiating with the King of England to make a secret agreement about selling Tobago to the English. The States-General informed the Dutch ambassador to London mister Van Gogh about these rumours. He confirmed the secret negotiations. The Dutch were going to negotiate with the English on the basis of the argument that the Duke of Courland had left the colonies on the island voluntarily, and thus it was not his property. When Lampsins died, the legacy of the island became a discussion in the States General for years. In the end the island became territory of the English.

The archives have yielded several maps of Tobago, including two works by Johannes Vingboons (1616–1670). Draftsman Vingboons made drawings and maps of all kinds of cities, bays and harbours worldwide, where the WIC and the VOC sent their ships or had settlements. The drawings, which he based on maps and

²⁹ Document file – Collectie De Jonge, entry 1.13.06, block 1242, inventory number 111. 1671. Dutch National Archives, File Archief Staten-Generaal, inventory number 12.550.129.

un citu stāstītājā, palīdzēja kuģu apkalpēm no jūras atpazīt zemi. Zīmējumiem tika izgatavotas kopijas, kuras tika izsniegtas kuģu kapteiņiem un stūrmaņiem.³¹ Vienā no atrastajām kartēm attēlota visa Dienvidamerikas ziemeļu piekraste.³² Tobago tur atzīmēta līdzās Trinidadai. Tā ir īsta navigācijas karte, kuru varēja izmantot kuģošanai. Savukārt zīmējumā ar ūdenskrāsām Vingbūnss ir attēlojis Tobago līci, kurā atrodas tipiskais holandiešu forts Jaunvlisingena. Zīmējumā redzams skats no jūras uz ostu un kalniem. (2. att.) Tajā parādītas arī tabakas plantācijas, kā arī forts.³³

Cits īpaši interesants salas attēlošanas veids ir politiskā un vēsturiskā gravīra, tostarp ģeogrāfiskās kartes. 1677. gada 3. martā notika Pirmā Tobago kauja – franči uzbruka Lampsinsburgai un holandiešu kuģiem.³⁴ Komandējošajam holandiešu virsniekam Jākobam Binkesam (*Jacob Binckes*) tikai ar lieliem zaudējumiem izdevās

31 Gosselink, Martine. *Land in zicht: Vingboons teken de wereld van de 17de eeuw*. Zwolle: Waanders Uitgevers; Den Haag: Nationaal Archief, 2007, pp. 38, 40–41.

32 Vingboons, Johannes. *Coast of Venezuela and Guiana, detail of Trinidad and Tobago*. Dutch National Archives. Drawing, 4. VELH0619.8.

33 Gosselink. *Land in zicht: Vingboons teken de wereld van de 17de eeuw*, p. 64.

34 Woodcock. *a History of Tobago*, p. 27.

stories of others, helped the crew to recognize a land from the sea. The drawings were copied and given to the captains and helmsmen of the ships.³⁰ First of all, there was a map that provided an overview of the entire northern coast of South America.³¹ Tobago was depicted next to Trinidad. It is a genuine nautical map, which could be used for navigation. Vingboons also made the watercolour drawing of a bay on Tobago, in which the typical Dutch fort New Flushing is located. The drawing offers a view from the sea to the bay and mountains. (Fig.2) The drawing depicts the tobacco plantations, as well as the fort.³²

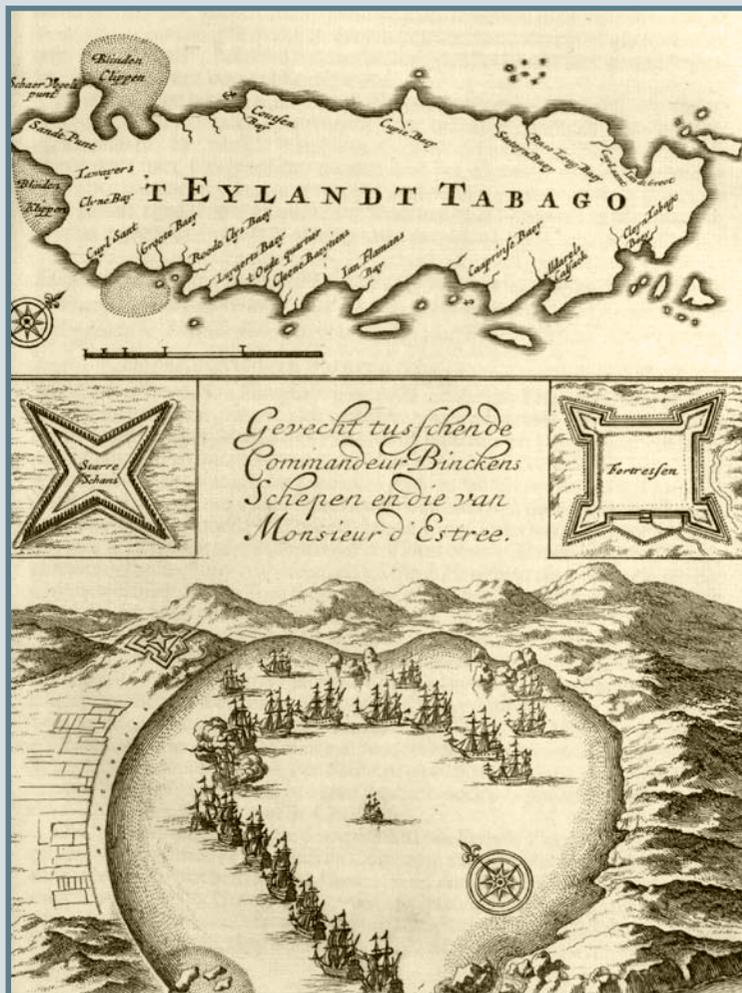
Another particularly interesting way of depicting the island are political and historical prints which include geographical maps. On 3 March 1677, the French attacked Lampsinsburg and the Dutch ships during the First Battle of Tobago.³³ The commanding officer of

30 Gosselink, Martine. *Land in zicht: Vingboons teken de wereld van de 17e eeuw*. Zwolle: Waanders Uitgevers. Den Haag: Nationaal Archief, 2007, pp. 38, 40–41.

31 Vingboons, Johannes. *Coast of Venezuela and Guiana, detail of Trinidad and Tobago*. Dutch National Archives. Drawing, 4. VELH0619.8.

32 Gosselink. *Land in zicht: Vingboons teken de wereld van de 17de eeuw*, p. 64.

33 Woodcock. *a History of Tobago*, p. 27.

4. Tobago sala un franču komandiera d'Estree uzbrukums holandiešiem un komandierim Binkesam 1677. gadā. Oforts un gravīra (*Hollandsche Mercurius (Holandes Merkurijis)*, 1677, Nīderlandes Karaliskā bibliotēka Hāgā, Agro jauno laiku grāmatas tiešsaistē)

Abraham Casteleyn (publisher), *The Island Tobago and the attack of the French commander d'Estree to the Dutch and commander Binckes in 1677*, etching and engraving (*Hollandsche Mercurius (Dutch Mercury)*, 1677, Dutch Royal Library The Hague, Early modern books online)

5. Tobago sala un franču komandiera d'Estree uzbrukums holandiešiem un komandierim Binkesam 1677. gadā.

Romeina de Hoga oforts un gravīra, izkrāsota ar roku
 (Atlas Dirk van Hagen, end of the 17th century, Vol. 4, Dutch Royal Library The Hague, 1049 B 13-84 1)

Romeyn de Hooghe, The Island Tobago and the attack of the French commander d'Estree to the Dutch and commander Binckes in 1677,
 etching and engraving, hand coloured
 (Atlas Dirk van Hagen, end of the 17th century, Vol. 4, Dutch Royal Library The Hague, 1049 B 13-84 1)

panākt stratēģisku uzvaru pār frančiem. Holandes laikrakstā “Holandes Merkurijis” tika iespiesta gravūra ar šī notikuma attēlojumu. (4. att.) Tajā redzams Jaunvlisingenas līcis, forti un salas karte. Lai gan 1677. gadā Kurzemes kolonija bija beigusī pastāvēt, kartes augšējā kreisajā pusē joprojām attēlots Kurzemes līcis ar enkurvietu. Pilnībā atšķirīga liecība par šo notikumu rodama kāda holandiešu jūrasbraucēja zīmētajā skatā no Sarkanās klints līča. Tajā līcis nav attēlots precīzi, nav arī iezīmēti navigācijas ceļi un trūkst uz dokumentiem balstītas piekrastes līnijas attēla. Zīmējums nav māksliniecisks, taču tas sniedz labu vēstījumu un liecību par kauju pret frančiem. Ciešāk ieskatoties, var redzēt paslēpušos frančus, kas raida lodes pret holandiešiem. (3. att.)

1677. gada 6. decembrī franči atkal uzbruka holandiešiem, un notika Otrā Tobago kauja. 12. decembrī krita komandieris Binkess. Līdz ar Neimegenas (Nimvēgenas) miera noslēgšanu (1678) Jaunvalherenai neatgriezeniski pienāca gals un visa Tobago nonāca Francijas īpašumā. Dramatisko otro franču uzbrukumu ir iemūžinājis pazīstamais grafiķis Romeins de Hogs (*Romeyn de Hooghe*, 1645–1708). (5. att.) Šķiet, viņš par pamatu ir ņēmis laikrakstā “Holandes Merkurijis” publicēto gravūru. Forti, līča plāns un karte ir pilnīgi identiski. Ir interesanti vērot eiropiešus karojam savā starpā tropu mežā. Šajā gravūrā attēlotā drāma rāda franču brutalitāti, un tieši tā Romeins de Hogs to bija iecerējis – viņš bija dedzīgs Francijas karaļa pretinieks. Gravūrā redzamajā kartē parādīts Kurzemes līcis. Šis dokuments liecina, ka tobrīd ģeogrāfiskie nosaukumi joprojām atsaucās uz Kurzemes apmetnēm.

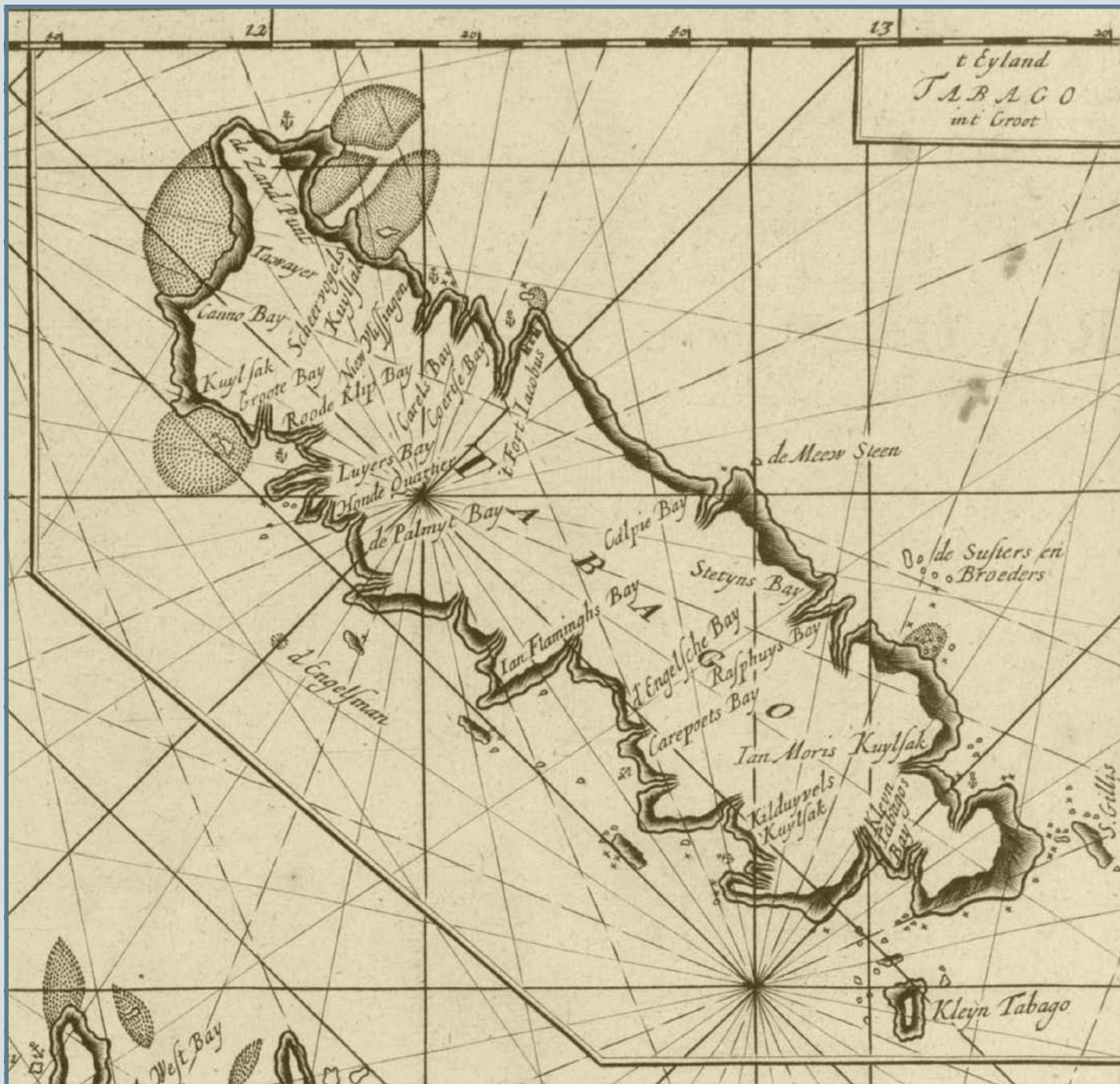
Arī jau minētās grāmatas “Jaunā dižā spīdošā jūras lāpa” ceturtajā daļā iekļauta Trinidadas un Tobago apkaimes navigācijas karte, kur Tobago attēlota arī palielinājumā kartes augšējā labajā stūrī. (6. att.) Kartē redzamas klintis, enkurvietas un ģeogrāfiskie nosaukumi, kas visi ir holandiešu valodā: Sarkanās klints līcis, Flāmu līcis utt. Kurzemes kolonija bija beigusī savu pastāvēšanu, taču šeit holandiski joprojām bija rakstīts nosaukums “*Coertse Bay*” (Kurzemnieku līcis) un “*Fort Jacobus*” (Jēkaba forts).

---

the Dutch Jacob Binckes managed to achieve a strategic defeat of the French with great losses. A print of this event was made for a Dutch newspaper *Dutch Mercury*. (Fig.4) The print shows the bay of New Flushing, the forts and a map of the island. Although the colony of Courland in 1677 had ceased to exist, the Bay of Courland with an anchorage still remains on the upper left side of the map. An entirely different witness to this event is a drawing made by a Dutch seafarer from the Red Cliff Bay. There is no exact representation of the bay, no lines on which to navigate and no well-documented coasts. The drawing is not artistic, yet it provides a good narrative and witnesses the battle with the French. a closer inspection reveals the French hiding and firing bullets at the Dutch. (Fig.3)

On 6 December 1677, during the Second Battle of Tobago, the Dutch again were attacked by the French. Commander Binckes was killed on 12 December. With the Peace of Nijmegen (1678) came a definitive end to New Walcheren, and the whole of Tobago became French territory. The dramatic event of the second attack by the French was captured by the well-known printmaker Romeyn de Hooghe (1645–1708). (Fig.5) He seems to have used the print published in the newspaper *Dutch Mercury*. The forts, the survey of the bay and the map are virtually the same. It is interesting to observe how Europeans fight each other in a tropical forest. The drama depicted in this print shows brutal Frenchmen and that is exactly what Romeyn de Hooghe intended: he was a fierce opponent of the French King. The map in this print shows the Courland Bay. This document attests that to the fact there still remained geographical names referring to the settlements of Courland.

The aforementioned book, *The new great shining sea torch*, part four, also contains a navigation sea map of the area near Trinidad and Tobago, depicting Tobago enlarged. (Fig.6) The map contains all the cliffs, anchorages and the geographical names which are all Dutch: Red Cliff Bay, Flemisch Bay etc. The colony of Courland had ceased to exist, however, the name “*Coertse Bay*” and “*Fort Jacobus*” still remained there in Dutch.

6. Tobago sala kartes “Parijas līcis un Orinoko upes estuārs” labajā augšējā stūrī. 1684. gads, oforts un gravūra, 520 x 595 mm (Jaunā dižā spīdošā jūras lāpa, ceturrtā daļa. Amsterdam: Johannes van Keulen, Reiksmuzejs Amsterdamā, RP-P-1896-A-19368-3087)
 The island of Tobago, right upper corner of the map “Gulf of Paria and Orinoco River Estuary”
 (The new great shining sea torch, fourth part. Amsterdam: Johannes van Keulen, etching and engraving, 1684, 520 x 595 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-1896-A-19368-3087)

Secinājumi

Arhīvos atrodami vairāki avoti, kas skar tirdznieciskās un politiskās attiecības starp Kurzemes hercogisti un Nīderlandes Republiku 17. gadsimtā, taču ne visus tos iespējams vienlīdz labi interpretēt. Ir saglabājušies holandiešu ziņojumi par dzīvi un tirgošanos Tobago, kā arī gubernatora Van Beverena atskaite Kornelisam Lampsinsam, kura skaidri liecina, ka Vlisingenā īstais noteicējs bija Lampsinss un ka pār attiecībām ar hercogu gūlās ēna.

Informācija par Lampsinsu mantojumu un īpašumtiesībām uz Tobago atrodama Ģenerālštatu arhīvu lietās. Šīs lietas atklāj, ka sala holandiešiem bija stratēģiski nozīmīga un viņiem nebija pieņemamas Kurzemes hercoga pretenzijas par īpašumtiesībām uz to.

Vairums attiecīgo dokumentu ir Kurzemes un Tobago kartes. Šīs kartes bija paredzētas drošai navigācijai gar piekrasti, un tādējādi tās norāda uz intensīvu kuģošanu, kontaktiem un tirdzniecību. Pat politiskās gravīras, kuru uzmanības centrā ir notikumi Tobago salā, ietver kartes. Šīs kartes liecina par detalizētām zināšanām par Tobago krasta līniju, savukārt kartēs iezīmētā iekšzemes teritorija palikusi balta un tukša. Tas raisa jautājumu, vai šī teritorija nebija pazīstama vai arī kartes bija paredzētas vienīgi kuģošanai un tādējādi ir pietiekami uzticamas.

Interesanti, ka 17. gadsimta nogales Tobago kartēs nav nozuduši ar Kurzemi saistītie ģeogrāfiskie nosaukumi. Tādējādi holandieši iemūžināja atmiņas par Kurzemes koloniju.

Conclusion

As far as trade and political relations between the duchy and the Dutch Republic in the seventeenth century are concerned, the archives yield a number of sources, however, not all of them can be interpreted equally well. There are reports about the living and trade on Tobago by Dutchmen, and the report by governor Van Beveren to Cornelis Lampsins, wherein he makes it clear that the real commander is Lampsins in Flushing and the relationship with the duke is tainted.

The legacy of the Lampsins and the ownership of Tobago is a subject of files in the archives of the States General. Those files reveal that the island was of a strategic importance to the Dutch, and they were averse to the Duke of Courland claiming the ownership thereof.

Most of the documents are maps of both Courland and Tobago. These maps were intended to enable safe sailing along the coasts, and therefore indicate intensive navigation, contacts and trade. The political prints about the events on the island of Tobago even include maps. Those maps show a detailed knowledge of the coastline of Tobago, while the inland depicted on the maps remains white and empty. This raises the question of whether this terrain was unknown or the maps were intended to be used solely for navigation and therefore are reasonably reliable.

It is interesting that the geographical names on the maps of Tobago referring to Courland, have not disappeared on the later maps of the 17th century. Thereby, the Dutch perpetuated the memory of the colony of Courland.

Andress Andresens

Kurzemes un Zemgales hercogistes inkorporācija Krievijas impērijā 1795. gadā:

dažu tipoloģisku aspektu apskats impērijas Baltijas provinču kontekstā

Andres Andresen

The Incorporation of the Duchy of Courland and Semigallia into the Russian Empire in 1795: a Study of Some Typological Aspects in the Context of Empire's Baltic Provinces

18. gadsimta Ziemeļaustrumeiropas politisko karti noteica Krievijas impērijas ekspansija rietumu virzienā. Sākumā lēnām un piesardzīgi, bet tad arvien noteiktāk Krievijas klātbūtne nostiprinājās Baltijas jūras austrumu krastā. Iepriekš Zviedrijai piederējušo Igaunijas un Vidzemes (*Livland*) provinču nonākšana Krievijas varā Lielā Ziemeļu kara gaitā bija pārsteigums lielākajai daļai tā laika rietumu diplomātisko aprindu, savukārt Polijas dalīšanas procesa gaitā notikusi Kurzemes un Zemgales inkorporācija jau šķita kā pirms gadu desmitiem noslēgta darījuma apzīmogošana.

19. gadsimtā Baltijas provinces – Igaunija, Vidzeme un Kurzeme – veidoja kopīgu savdabīgu politisku vienumu. Visas trīs provinces vienoja līdzīgs sociālais, ekonomiskais un kultūras pamats, privilēģētai baltvācu elitei kontrolējot vairumu sabiedrības dzīves jomu. Arī kopīgajai viduslaiku Livonijas vēsturei bija izšķiroša loma lēnā kopīgās baltvācu identitātes attīstībā Igaunijā, Vidzemē un Kurzemē. Dažāda veida jaundibinātās institūcijas, kā, piemēram, Tērbatas (Tartu) Universitāte, Baltijas ģenerālgubernatora amats ar sēdekli Rīgā, un vēlāk vairāki preses izdevumi veicināja tālāku kopīgā Baltijas reģiona koncepcijas veidošanos.

The westward expansion of the Russian Empire determined the political map of the eighteenth-century North-Eastern Europe. At first slowly and cautiously, but then ever more robustly the Russian presence established itself on the eastern coast of the Baltic Sea. While the extension of Russian power to the former Swedish provinces Estland and Livland during the Great Northern War took most of the contemporary western diplomatic circles by surprise, the incorporation of Courland and Semigallia during the Polish partitions felt already like sealing a deal settled decades earlier.

In the 19th century, the Baltic provinces Estland, Livland and Courland formed a common distinctive political entity. All three provinces shared a similar social, economic and cultural basis, with privileged Baltic German elites controlling most spheres of society. The shared history of medieval Livonia also decisively contributed to the slowly emerging common Baltic German identity in Est-, Liv- and Courland. Newly established institutions of various kinds – such as the university in Tartu/Dorpat and the Baltic governor-general in Riga, and later on several publications of printed press – further advanced the concept of the common Baltic region.

Baltijas provinču autonomija Krievijas impērijas sastāvā jeb, precīzāk, Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes baltvācu elites privilēģētais statuss juridiski bija balstīts 1710. gada kapitulācijās. Šis fakts ir ticis atkārtots neskaitāmas reizes, visdedzīgāk Karla Širrena (*Carl Schirren*) “Vidzemes atbildē” (*Livländische Antwort*, 1869).¹ Būdam nesatricināms baltvācu privilēģiju aizstāvis, Širrens pieskaita Kurzemi pie ieguvējiem no 1710. gada kapitulācijām.² Taču viņš nepiemin tos pakļaušanās dokumentus, kas kā būtiski Baltijas autonomijas pīlāri 1795. gadā formāli pakļāva Kurzemi un Zemgali Krievijas kronim. Patiešām – pēc tam, kad Pēteris I apstiprināja vietējās elites plašās privilēģijas, kas bija pedantiski atrunātas kapitulācijās, Vidzemes un Igaunijas *Landesstaat* (muižnieku korporāciju – *Ritterschaften* – un lielāko pilsētu pašpārvaldes sistēma) sasniedza iepriekš nepieredzētus augstumus, savukārt Katrīna II ļoti drīz pēc vietējās bruņniecības (*Ritterschaft*) bezierunu pakļaušanās pieņemšanas ieviesa Kurzemē administratīvās un tiesiskās reformas jeb vietniecības iekārtu (*Statthalterschaftsverfassung*, kas Vidzemē un Igaunijā bija spēkā jau no 1783. gada). Vēlāk Pāvils I (1796–1801) dažas no būtiskākajām vietniecības reformām atcēla un Kurzeme līdzās Vidzemei un Igaunijai strauji nonāca 1710. gada privilēģiju paspārnē.

Jürgens fon Ungerns-Šternbergs (*Jürgen von Ungern-Sternberg*) ir paudis viedokli, ka līdzšinējā Baltijas historiogrāfijā kapitulācijas jēdziens ir ticis lietots pārāk šaurā nozīmē, koncentrējoties vienīgi uz 1710. gada pakļaušanās aktiem. Norādot, ka visā agro jauno laiku Eiropā kapitulācija bija plaši izmantots tiesisks instruments, viņš uzsver nepieciešamību papildināt esošo jēdzienu, iekļaujot tajā plašāku Eiropas un Baltijas kontekstu. Cita starpā viņš konstatē, ka konkrētie 1710. un 1795. gada notikumi tipoloģiski pārstāv vienu un to pašu pakļaušanās formu – kapitulāciju.

Šī raksta uzdevums ir aplūkot Kurzemes 1795. gada pakļaušanos Ungerna-Šternberga paustā argumenta gaismā. Vai Vidzemes-Igaunijas gadījums 1710. gadā, no vienas puses, un Kurzemes gadījums

1 Ieskatam sk., piemēram: Pistohlkors, Gert von. Die Livländischen Privilegien: ihre Deutungen, Umdeutungen und praktischen Umsetzungen in der neueren baltischen Geschichte. In: Willoweit, Dietmar und Lemberg, Hans (Hrsg.). *Reiche und Territorien in Ostmitteleuropa. Historische Beziehungen und politische Herrschaftslegitimation*. München: Oldenbourg, 2006. S. 285–309.

2 Schirren, Carl. *Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1869. *Passim*.

The autonomy of the Baltic provinces in the Russian Empire – more exactly, the privileged status of the Baltic German elites in Est-, Liv- and Courland – was legally founded on the capitulations of 1710. This fact has been repeated countless times, with the most aplomb by Carl Schirren in his *Livländische Antwort* (1869).¹ Schirren’s definitive defense of the Baltic German privileges includes Courland among the beneficiaries of the 1710 capitulations.² He does not, however, mention those documents of submission, which formally brought Courland and Semigallia under the Russian crown in 1795, as relevant pillars of Baltic autonomy. Indeed, after Peter I confirmed the extensive privileges of local elites, which had been meticulously stipulated in the capitulations, the Liv- and Estland’s *Landesstaat* (the self-government system of the noble corporations – *Ritterschaften* – and of the major towns) reached previously unseen heights, whereas after Catherine II had accepted the unconditional submission of the local *Ritterschaft*, she swiftly introduced her administrative and judicial reforms (*Statthalterschaftsverfassung*, effective in Liv- and Estland already since 1783) in Courland. Later on, Paul I (1796–1801) reversed some of the core reforms of the *Statthalterschaftsverfassung* and Courland quickly came under the protective umbrella of the 1710 privileges alongside Liv- and Estland.

Jürgen von Ungern-Sternberg has argued that in previous Baltic historiography the concept of capitulation, which focusses solely on the submission acts of 1710, has been used too narrowly. Pointing out that the capitulation was a widely used legal instrument throughout early modern Europe, he underlines the need to complement the existing concept with the wider European and Baltic context. Among other things, he ascertains that the specific events of both 1710 and 1795 typologically represent one and the same form of submission, which is the form of capitulation.

The research task of this paper is to examine the submission of Courland in 1795 in the light of Ungern-Sternberg’s argument. Do the cases of Livland-Estland in 1710, on the one hand, and Courland in 1795 on the other really represent one and the same type of submission, with both using the legal

1 For an introduction, see, for example, Pistohlkors, Gert von. Die Livländischen Privilegien: ihre Deutungen, Umdeutungen und praktischen Umsetzungen in der neueren baltischen Geschichte. In: Willoweit, Dietmar and Lemberg, Hans (eds.). *Reiche und Territorien in Ostmitteleuropa. Historische Beziehungen und politische Herrschaftslegitimation*. München: Oldenbourg, 2006. S. 285–309.

2 Schirren, Carl. *Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1869. *Passim*.

In specie aber pacisciret die Ritterschaft.

1. 1.
Dieser wird accordiret.

Dass im Lande sowohl als in allen Städten, die biss herzu in Liefeland exercirte Evangelische Religion secundum tesseram der Unveränderten Ausspurgischen Confession und von selbiger Kirchen angenommenen Symbolischen Büchern, ohne einigen Eindrang, unter was vorwandt Er auch könnte bewircket werden, rein und unverrückt conserviret, sambtlichen Einwohner im Lande und Städten dabey kräftig und unveränderlich gehandthabet und bey der administration so wohl inter-norum als Externorum Ecclesiae von Altersher gewöhnlichen Consistorien und Competirenden jurium Patronatus sonder Veränderung ewiglich conserviret werden.

2. 2.
Wird placidirt und Nach den Alten Rechten und Gebräuchen beybehalten.

Zu welchen Ende Kirchen und schulen im lande und in den städten bey der Evangelisch-Lutherischen Religion bleiben und erhalten auch retabliret werden, in dem Zustande, als sie zu ruhigsten besten Zeiten eingerichtet und erbauet gewesen, insonderheit werden in den Landstädten die Trivial-schulen überall mit 3 tüchtigen Schul Collegen versehen, und selbige aus publicquen und der Krone Mittel zureichlich salariret.

3. 3.
Wird accordirt.

Die Vocationes der Prediger bey vacanten Regal-Pfarrren lassen S. Gr: Cz: Mayt: gnädigst also bestellen, dass die Eingepfarrete aus dem Adel und der Landschafft die freyheit haben und behalten, jedesmahl 2 tüchtige subjecta vorzuschlagen und zu präsentiren.

1. **Vispārējā kapitulācijas formula.**

Fragments no Vidzemes bruņniecības 1710. gada kapitulācijas. (No: Schirren, Carl (Hrsg.). *Die Capitulationen der livländischen Ritter- und Landschaft und der Stadt Riga vom 4. Juli 1710 nebst deren Confirmationen*.

Dorpat: E. J. Karow, Universitätsbuchhändler, 1865. S. 37.)

Sekojoš vispārējam citviet Eiropā agrajos jaunajos laikos piekoto kapitulāciju piemēram, Vidzemes bruņniecība uzskaita savas privilēģijas vairākos atsevišķos paragrāfos lappuses kreisajā pusē, savukārt Krievijas militārā pavēlniecība sniedz savu atbildi labajā pusē

The general formula of the capitulation.

Excerpt from the capitulation of Livland's *Ritterschaft* in 1710.

(From: Schirren, Carl (ed.). *Die Capitulationen der livländischen Ritter- und Landschaft und der Stadt Riga vom 4. Juli 1710 nebst deren Confirmationen*.

Dorpat: E. J. Karow, Universitätsbuchhändler, 1865. S. 37.)

Following the general example of the early modern capitulations elsewhere in Europe, the Livland's *Ritterschaft* state their privileges in a number of separate articles on the left-hand side of the page, whereas the Russian military command respond on the right-hand side

1795. gadā, no otras puses, tik tiešām pārstāv vienu un to pašu pakļaušanās formu, abos gadījumos tiekot izmantotam tiesiskajam kapitulācijas instrumentam? Mana hipotēze ir tāda, ka šis apgalvojums nav pareizs.

I

Latvijas un Igaunijas pētniekiem nav nepieciešama tuvāka iepazīstināšana ar ilggadējo Bāzeles Universitātes profesoru Jirgenu fon Ungernu-Šternbergu. Viņš ir gan Latvijas Universitātes, gan Tartu Universitātes goda doktors (attiecīgi kopš 2002. un 2005. gada). Ar savām tēzēm par Baltijas kapitulācijām viņš pirmo reizi iepazīstināja vācu sabiedrību Vācijas tieslietu vēstures 34. konferencē (34. *Deutscher Rechtshistorikertag*) Virzburgā (Würzburg) 2002. gada septembrī, uzstājoties ar referātu "Wie kapituliert man in aller Form? Die baltischen Kapitulationen vor Peter dem Großen in europäischer Perspektive" (Kā notiek kapitulācija visās tās formās? Baltiešu kapitulācijas Pēterim Lielajam Eiropas kontekstā). Tā paša gada oktobrī, saņemot Latvijas Universitātes goda doktora titulu, Ungerns-Šternbergs Rīgā nolasīja akadēmisku lekciju par Baltijas kapitulācijām plašākā Eiropas kontekstā. Šī lekcija tika publicēta kā

instrument of capitulation? My hypothesis is that they actually do not.

I

The long-time professor of Basel University, Jürgen von Ungern-Sternberg, does not need further introduction in the scholarly community of Latvia and Estonia. He is the honorary doctor of both the University of Latvia (2002) as well as the University of Tartu (2005). He first presented his theses on the Baltic capitulations to the German public at the 34. *Deutscher Rechtshistorikertag* (German Legal History Conference) in Würzburg in September 2002, with his paper "Wie kapituliert man in aller Form? Die baltischen Kapitulationen vor Peter dem Großen in europäischer Perspektive". Then in October of the same year, as Ungern-Sternberg was awarded the title of the Honorary Doctor of the University of Latvia, he delivered an academic lecture in Riga on the Baltic capitulations in the wider European context. This presentation was published as an article.³ Five years later, the translation of this article appeared in the Estonian history journal

3 Ungern-Sternberg, Jürgen von. Kā notiek kapitulācija? Baltiešu kapitulācijas Pēterim I Eiropas kontekstā. *Latvijas Vēsture*. 2002. 4: 11-20.

raksts.³ Pēc pieciem gadiem šis raksts tulkojumā tika iespiests Igaunijas vēstures žurnālā “*Tuna*”.⁴ Šajos rakstos viņš detalizēti aplūko 1710. gada kapitulācijas. Taču Kurzemes 1795. gada gadījums tiek pieminēts tikai īsumā.⁵ Vēlāk Ungerns-Sternbergs atgriezās pie kapitulāciju tēmas, īpaši rakstā “*Europäische Kapitulationsurkunden: Genese und Rechtsinhalt*” (Eiropas kapitulāciju avoti: ģenēze un tiesiskais saturs), kas tika publicēts krājumā, kurā apkopoti Tartu Universitātē notikušas (2010. gada 23.–25. septembrī) 1710. gada kapitulācijām veltītas starptautiskas konferences materiāli.⁶ Minētajā rakstā viņš uzmanību pilnībā koncentrē uz kara laika kapitulācijām un Kurzemi nepiemin vispār.

Šajā rakstā izmantotie avoti ir tikuši publicēti dažādos izdevumos. Attiecībā uz Kurzemi mūsu rīcībā ir pavisam mūsdienīgs šo konstitucionālo dokumentu krājums, ko sagatavojuši Ervīns Oberlenders (*Erwin Oberländer*) un Folkers Kellers (*Volker Keller*).⁷ Attiecībā uz Igauniju un Vidzemi joprojām plaši tiek lietotas 19. gadsimta nogalē izdotās Eduarda Vinkelmana (*Eduard Winkelmann*) un Karla Širrena edīcijas.⁸

II

Vispārējais pakļaušanās process Krievijas valdniekam abos gadījumos ir gluži labi dokumentēts līdzšinējā historiogrāfijā, un nākotnē nevajadzētu gaidīt lielus pārsteigumus saistībā ar galvenajiem faktiem. Mūsu rīcībā ir samērā detalizēta informācija par Kurzemes likteni 1795. gadā, kā arī par Vidzemi un Igauniju 1710. gadā.⁹ Par šo faktu interpretāciju, protams, iespējams diskutēt. Iesākumā

3 Ungern-Sternberg, Jürgen von. Kā notiek kapitulācija? Baltiešu kapitulācijas Pēterim I Eiropas kontekstā. *Latvijas Vēsture*. 2002. 4: 11–20.

4 Ungern-Sternberg, Jürgen von. Kuidas kapituleeruda vormikohaselt? Baltimaade kapitulatsioonid Peeter I ees Euroopa kontekstis. *Tuna*. 2007. 1: 65–74.

5 Sk., piemēram: Ungern-Sternberg, Jürgen von. Kā notiek kapitulācija? Baltiešu kapitulācijas Pēterim I Eiropas kontekstā, 16. lpp.: “Nav jābrīnās, ka valdība St. Pēterburgā rīkojās analogi tam, kā viss notika Ziemeļu karā, ne vien 1795. gadā pievienojot Krievijai Kurzemes hercogisti, bet arī 1808/09. gadā, anektējot Somiju.”

6 Ungern-Sternberg, Jürgen von. Europäische Kapitulationsurkunden: Genese und Rechtsinhalt. In: Brüggemann, Karsten, Laur, Mati und Piirimäe, Pärtel (Hrsg.). *Die baltischen Kapitulationen von 1710. Kontext–Wirkungen–Interpretationen*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau 2014. S. 17–42. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte. Bd. 23).

7 Oberländer, Erwin und Keller, Volker (Hrsg.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008.

8 Winkelmann, Eduard (Hrsg.). *Die Capitulationen der estländischen Ritterschaft und der Stadt Reval vom Jahre 1710 nebst deren Confirmationen*. Reval: Franz Kluge, 1865; Schirren, Carl (Hrsg.). *Die Capitulationen der livländischen Ritter- und Landschaft und der Stadt Riga vom 4. Juli 1710 nebst deren Confirmationen*. Dorpat: E. J. Karow, Universitätsbuchhändler, 1865.

9 Pārskatam un tālākām uziņām sk., piemēram: Oberländer und Keller (Hrsg.). *Kurland*, S. 306, 315, 317; Donnert, Erich. *Kurland im Ideenbereich der Französischen Revolution. Politische Bewegungen und gesellschaftliche Erneuerungsversuche 1789–1795*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1992; Wittram, Reinhard. *Peter I. Czar und Kaiser*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1964. Bd. I. S. 323–361, Bd. II. S. 79–98; Pistohlkors, Gert von (Hrsg.). *Baltische Länder*. Berlin: Siedler, 2002. S. 259–272. (Deutsche Geschichte im Osten Europas).

“*Tuna*”.⁴ In these relevant papers, he exhaustively elaborates on the capitulations of 1710. The case of Courland in 1795, however, is mentioned very briefly.⁵ Later on, Ungern-Sternberg has returned to the theme of the capitulations, particularly in his article “*Europäische Kapitulationsurkunden: Genese und Rechtsinhalt*”, published in the collective volume, which resulted from an international history conference on the 1710 capitulations at Tartu University (23–25 September 2010).⁶ In this article, he restricts his attention exclusively to the wartime capitulations and does not mention Courland.

The primary sources of this paper have been published in different editions. For Courland, we have the thoroughly modern publication of its constitutional documents by Erwin Oberländer and Volker Keller.⁷ For Estland and Livland, the late 19th century editions by Eduard Winkelmann and Carl Schirren are still widely used.⁸

II

The general path of submission to the Russian monarchy is in both cases fairly well documented in previous historiography and we should expect no great future surprises regarding the main facts. We have acquired a rather detailed information about the fate of Courland in 1795, as well as about Livland and Estland in 1710.⁹ The interpretation of these facts remains, of course, open to discussion. At the outset, let us view the concept of the capitulation in the earlier relevant historiography. The term “capitulation” traditionally denotes the several treaties of 1710, which marked the transformation of political supremacy in

4 Ungern-Sternberg, Jürgen von. Kuidas kapituleeruda vormikohaselt? Baltimaade kapitulatsioonid Peeter I ees Euroopa kontekstis. *Tuna*. 2007. 1: 65–74.

5 See, for example, Ungern-Sternberg, Jürgen von. Kā notiek kapitulācija? Baltiešu kapitulācijas Pēterim I Eiropas kontekstā. *Latvijas Vēsture*. 2002. 4: 16: “Nav jābrīnās, ka valdība St. Pēterburgā rīkojās analogi tam, kā viss notika Ziemeļu karā, ne vien 1795. gadā pievienojot Krievijai Kurzemes hercogisti, bet arī 1808/09. gadā, anektējot Somiju.”

6 Ungern-Sternberg, Jürgen von. Europäische Kapitulationsurkunden: Genese und Rechtsinhalt. In: Brüggemann, Karsten and Laur, Mati and Piirimäe, Pärtel (eds.). *Die baltischen Kapitulationen von 1710. Kontext–Wirkungen–Interpretationen*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag 2014, pp. 17–42. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte. Bd. 23).

7 Oberländer, Erwin and Keller, Volker (eds.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008.

8 Winkelmann, Eduard (ed.). *Die Capitulationen der estländischen Ritterschaft und der Stadt Reval vom Jahre 1710 nebst deren Confirmationen*. Reval: Franz Kluge, 1865; Schirren, Carl (ed.). *Die Capitulationen der livländischen Ritter- und Landschaft und der Stadt Riga vom 4. Juli 1710 nebst deren Confirmationen*. Dorpat: E. J. Karow, Universitätsbuchhändler, 1865.

9 For an overview and further references see, for example: Oberländer, Erwin and Keller, Volker (eds.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008. S. 306, 315, 317; Donnert, Erich. *Kurland im Ideenbereich der Französischen Revolution. Politische Bewegungen und gesellschaftliche Erneuerungsversuche 1789–1795*. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH, 1992; Wittram, Reinhard. *Peter I. Czar und Kaiser*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1964. Bd. I. S. 323–361, Bd. II. S. 79–98; Pistohlkors, Gert von (ed.). *Baltische Länder*. Berlin: Siedler, 2002. S. 259–272. (Deutsche Geschichte im Osten Europas).

aplūkosi kapitulācijas jēdzienu senākajā ar šo jautājumu saistītajā historiogrāfijā. Termins “kapitulācija” tradicionāli apzīmē vairākus 1710. gadā noslēgtos līgumus, kuri iezīmēja augstākās politiskās varas Vidzemē un Igaunijā pāriešanu no Zviedrijas Krievijas valdnieka rokās. Tie bija līgumi, ko vietējās varas institūcijas noslēdza ar Krievijas militāro pavēlniecību. Vietējo varas institūciju, katru no kurām slēdza atsevišķu kapitulāciju, vidū bija Vidzemes bruņniecība, Igaunijas bruņniecība, Rīgas pilsēta, Tallinas pilsēta un zviedru armijas pārstāvji Rīgā, Pērnavā (*Pernau*) un Tallinā (*Reval*). Katru no šīm vietējām varas institūcijām nepastarpināti ar Krievijas armijas vadību risināja sarunas par pakļaušanās nosacījumiem un plašo vietējo privilēģiju saglabāšanu. Privilēģiju nepārprotama apstiprināšana no cara puses sekoja 1710. gada nogalē un 1712. gadā.

Agrāk Baltijas vēstures pētnieki terminu “kapitulācija” lietoja tādā pašā nozīmē, kādā tas sākotnēji tika lietots citviet Eiropā 17. gadsimta nogalē un 18. gadsimta sākumā, lai gan lielākoties izvairoties šo faktu minēt tiešā tekstā. Praktiski kapitulācijas galvenokārt tika izmantotas varas nodošanai pār militāriem cietokšņiem, bet arī pār pilsētām vai muižām. Tādējādi kapitulācija norādīja uz vienošanos starp diviem nevienlīdzīgiem partneriem – stiprāku varu no vienas puses un militāru garnizonu vai arī zemes vai pilsētas kārtām no otras puses. Tā kā mērķis bija nodrošināt gludu varas pāreju un saglabāt pienācīgu esošās pārvaldes funkcionēšanu, vienošanās tekstā tika plaši aprakstītas kārtu privilēģijas, bet stiprākā vara nekad neīstenoja nekādas reformas. Runājot par kapitulācijas formu, teksts tika strukturēts atsevišķos paragrāfos. Šos paragrāfus rakstīja tie, kuri padevās, savukārt pretējā puse tad tos komentēja. Tieši tā arī Ungerns-Šternbergs saprot kapitulācijas jēdzienu.¹⁰

Kas ir būtiskākie fakti attiecībā uz Kurzemes pakļaušanos Krievijas valdniekam 1795. gadā? Kurzemes un Zemgales hercogiste nonāca Krievijas troņa varā ilgstošu sarunu starp Krieviju, Prūsiju un Austriju rezultātā uz Polijas trešās dalīšanas politiskā fona. Kurzemes vietējās varas institūcijām, konkrēti hercogam Pēterim un bruņniecībai nebija nekādas būtiskas lomas šīs zemes faktiskā likteņa izlemšanā. Taču, lai

¹⁰ Ungern-Sternberg. Kā notiek kapitulācija? Baltiešu kapitulācijas Pēterim I Eiropas kontekstā, *passim*; Ungern-Sternberg. Kuidas kapituleeruda vormikohaselt? Baltimaade kapitulatsioonid Peeter I ees Euroopa kontekstis, *passim*.

Livland and Estland from Sweden to the Russian monarch. These were the treaties, which the local authorities concluded with the Russian military command. Among the local authorities, who each concluded their own separate capitulation, were the *Ritterschaft* of Livland, the *Ritterschaft* of Estland, the town of Riga, the town of Tallinn, and the Swedish military in Riga, Pärnu/Pernau and Tallinn/Reval. All these local authorities negotiated the conditions of submission and the preservation of extensive local privileges directly with the Russian army leaders. The Tsar's explicit confirmation of the privileges followed in late 1710 and in 1712.

The earlier researchers of Baltic history have used the term “capitulation” in the same sense as it has originally been employed in the late 17th and early 18th century elsewhere in Europe, although predominantly avoiding to refer to this fact in explicit terms. In practice, capitulations were mostly used for transfer of power in case of military fortresses, but also regarding towns or estates. The capitulation thus indicated a treaty between two unequal partners, the superior authority on one side, and the military garrison or the estates of the land or town on the other. As the idea was to ensure a smooth change of rule and to maintain the proper functioning of previous administration, the text of the treaty comprehensively described the privileges of the estates, while the superior authority never introduced any kind of major reform. As to the form of the capitulation, the text was structured into separate articles. These articles were first compiled by those who surrendered and then commented by the opposite side. This is also how Ungern-Sternberg perceives the concept of capitulation.¹⁰

What are the main relevant facts of Courland's submission to the Russian monarch in 1795? Against the political background of the Third Polish Partition, the Duchy of Courland and Semigallia came under Russian crown as a result of long-term negotiations between Russia, Prussia and Austria. The local authorities of Courland, namely, the Duke Peter and the *Ritterschaft*, did not have any significant role whatsoever in deciding the actual fate of the land. Catherine II, however, in order to ward off possible Prussian claims, wished to disguise the annexation of Courland as a voluntary surrender. Skilfully using the ambition of the leader of Courland's *Ritterschaft*, Otto Hermann von der Howen, Catherine achieved the unconditional

¹⁰ Ungern-Sternberg, Jürgen von. Kā notiek kapitulācija? Baltiešu kapitulācijas Pēterim I Eiropas kontekstā. *Latvijas Vēsture*. 2002. 4: *passim* and Ungern-Sternberg, Jürgen von. Kuidas kapituleeruda vormikohaselt? Baltimaade kapitulatsioonid Peeter I ees Euroopa kontekstis. *Tuna*. 2007. 1: *passim*.

izvairītos no iespējamām pretenzijām no Prūsijas puses, Katrīna II vēlējās Kurzemes aneksiju nomaskēt kā brīvprātīgu padošanos. Prasmīgi izmantojot Kurzemes bruņniecības vadītāja Oto Hermaņa fon der Hovena (*Otto Hermann von der Howen*) godkāri, Katrīna 1795. gada martā panāca Kurzemes bruņniecības bezierunu pakļaušanos.¹¹ Atsevišķā dokumentā bruņniecība vienpusēji pārtrauca Kurzemes vasaļattiecības ar Poliju, kas bija pastāvējušas kopš 1561. gada. Vienlaikus Kurzemes hercogs tika Sanktpēterburgā aizturēts un, iespējams, zināma spiediena ietekmē uzrakstīja atteikumu no troņa savā un savu pēcteču vārdā.

Tā paša 1795. gada aprīlī Kurzemes bruņniecības pārstāvji Sanktpēterburgā Ziemas pilī apliecināja padevību Katrīnai II. Pēc tam viņiem tika pasniegts imperiālais manifests krievu un vācu valodā. Šajā dokumentā īsumā un vispārīgos vilcienos tika deklarēts piesardzīgs Kurzemes kārtu līdzšinējo tiesību akcepts. Manifestā pasludināts arī kāds būtisks jauninājums Kurzemes pārvaldes struktūras sakarā – ģenerālgubernatora amata ar plašām pilnvarām dibināšana.¹² Jau pēc dažiem mēnešiem Katrīna Kurzēmē ieviesa vietniecības iekārtu un bijusī vasaļvalsts (*Lehnsheerzogtum*) tika pārvērsta par provinci.

Nobeigums

Kā kapitulācijas jēdziens atbilst 1795. gada notikumiem? Vai mēs varam konstatēt līgumu starp diviem partneriem, kas apstiprina *status quo* un ievēro konkrētu formulu, saskaņā ar kuru tas ir sadalīts atsevišķos paragrāfos, katrs no kuriem apraksta konkrētas privilēģijas un katru no kuriem skaidri komentē pretējā puse?

Acīmredzami, atbilstības nav. Kurzemes ceļš uz pakļaušanos Krievijas valdniekam neatbilst vispārējam kapitulācijas veidam agro jauno laiku Eiropā ne attiecīgo dokumentu saturā, ne formas ziņā. Bruņniecības bezierunu pakļaušanās akts, kam vēlāk sekoja atsevišķs valdnieka manifests, kas ieviesa ievērojamas konstitucionālās izmaiņas, norāda uz atšķirīgu pakļaušanās veidu.

---

11 Unterwerfungsakte einer Wohlgeborenen Ritter- und Landschaft der Herzogtümer Kurland und Semgallen an Ihre Kaiserlichen Majestät aller Reussen. Mitau, 18. März 1795 (Oberländer und Keller (Hrsg.). *Kurland*, S. 312–314).

12 Manifest Katharinas II. an die neuen Untertanen in Kurland, Semgallen und Pilten. St. Petersburg, 15./26. April 1795 (Oberländer und Keller (Hrsg.). *Kurland*, S. 317–318).

submission of Courland's *Ritterschaft* in March 1795.¹¹ In a separate document, the *Ritterschaft* one-sidedly terminated Poland's lord-vassal relationship to Courland which had existed since 1561. At the same time, the Duke of Courland was detained in St. Petersburg and, while probably under some kind of pressure, he produced the letter of abdication for himself and his descendants.

In April of the same year, 1795, the representatives of Courland's *Ritterschaft* at the Winter Palace in St. Petersburg paid obeisance to Catherine II. After that, the imperial manifesto in Russian and German languages was handed out to these representatives. The document briefly and in general words decreed the cautious acceptance of the former rights of Courland's estates. The manifesto also announced a major update to the administrative framework of Courland, the new post of governor-general with far-reaching authority.¹² Only a few months later, Catherine established *Statthalterschaftsverfassung* in Courland and the former vassal state (*Lehnsheerzogtum*) was transformed into a province.

Conclusion

How does the concept of capitulation correspond to the events of 1795? Can we trace a treaty between two partners, confirming the *status quo* and following the specific formula of being structured into separate articles, with each article describing certain privileges and being explicitly commented upon by the opposite side?

Clearly, there is no correspondence. Courland's path of submission to the Russian monarchy does not match the general mode of capitulations in early modern Europe, neither regarding the content nor the form of the relevant documents. The *Ritterschaft's* act of unconditional submission, later followed by the separate manifesto of the monarch, which brought along a significant constitutional change, indicates a different type of submission.

---

11 Unterwerfungsakte einer Wohlgeborenen Ritter- und Landschaft der Herzogtümer Kurland und Semgallen an Ihre Kaiserlichen Majestät aller Reussen. Mitau, 18. März 1795 (Oberländer, Erwin and Keller, Volker (eds.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsheerzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008. S. 312–314).

12 Manifest Katharinas II. an die neuen Untertanen in Kurland, Semgallen und Pilten. St. Petersburg, 15./26. April 1795 (Oberländer, Erwin and Keller, Volker (eds.). *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsheerzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008. S. 317–318).

Intelektuālā dzīve Kurzemes- Zemgales hercogistē

Intellectual Life in Duchy of Courland and Semigallia

**Svētā Katrīna ir šķīstības, drosmes un
inteliģences simbols, filozofu un zinātnieku
aizbildne.**

Kuldīgas (*Goldingen*) pilsētas birģermeistara
1764. gada zīmogs ar Sv. Katrīnas attēlu.
Antras Meikes 2021. gada fotogrāfija
(Kuldīgas novada muzejs, inv. nr. KNM 6040)

**St. Catherine is a symbol of purity, courage, and
intelligence, the patron saint of philosophers and
scientists.**

Stamp of the mayor of the town of Kuldīga (*Goldingen*)
depicting St. Catherine, 1764.
Photograph by Antra Meike, 2021
(Kuldīga District Museum, Inv. No. KNM 6040)

Viesturs Zanders

Kurzemes un Zemgales hercogu Ketleru dinastijas un viņu laikabiedru bibliotēka un tās liktenis¹

Viesturs Zanders

Library of Duke Kettler Dynasty of Courland and Semigallia and the Contemporaries, and Its Fate¹

Zinātnisko bibliotēku vēsturisko krājumu pētniecība nu jau vairākus gadu desmitus arī Latvijā ir kļuvusi par būtisku pētnieciskā darba virzienu. Grāmatniecības un bibliotēku vēsturnieki iesaistās gan starptautiskos projektos, gan arī īsteno pašu izlolotas ieceres. Lai pieminam kaut vai 2018. gadā atklāto izstādi “Neredzamā bibliotēka”, kas nebūtu iespējama bez ilgstošas un skrupulozas Latvijas Nacionālās bibliotēkas vēsturisko grāmatu kolekciju izpētes.² Vai arī projektu, kurā mani kolēģi Latvijas Nacionālajā bibliotēkā sadarbībā ar Upsālas Universitātes bibliotēku un vairākām citām Eiropas bibliotēkām veido 16.–17. gadsimta mijā pastāvējušās Rīgas jezuītu kolēģijas grāmatu krājuma virtuālu rekonstrukciju. Atbilde uz jautājumu, kādēļ tas ir nepieciešams, sakņojas faktā, ka šīs kontrreformācijas laikā 1583. gadā izveidotās mācību iestādes³ grāmatas 17. gadsimta 20. gados kā kara trofeja nonāca Zviedrijā un šodien glabājas galvenokārt Upsālas Universitātes bibliotēkā.

¹ Raksts izstrādāts Valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izai-
cinājumi valsts ilgtspējai” projektā “Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot
sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību” (Nr. VPP-IZM-2018/1-0022).

² Plašāk par to: Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka: Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 vēstu-
riskās kolekcijas*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019.

³ Stradiņš, J. Mēģinājums dibināt katoļu universitāti Rīgā 1583. gadā. Rīgas jezuītu kolē-
ģija. Grām.: Stradiņš, J. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures
institūta apgāds, 2009. 129.–133. lpp.

The research of historical collections of scientific libraries has in Latvia been developing into a significant field for several decades. Historians of books and libraries participate in international projects, as well as implement their own ideas. For instance, the exhibition “Invisible Library” opened in 2018 would not be possible without a long and scrupulous examination of the collections of historical books at the National Library of Latvia.² Likewise, a project in which my colleagues in the National Library of Latvia, in cooperation with the Library of Uppsala University and several other European libraries, are making a virtual reconstruction of the book collection of the Riga Jesuit College, which existed at the turn of the 16th–17th century. The answer to the question why this is necessary is the fact that the books of the educational institution³ established during the counter-reformation era in 1583 became war trophies in 1620s and were brought to Sweden. Most of them are still stored in the Library of the University of Uppsala.

¹ This article is elaborated within the framework of the project “The Importance of Re-
searching Documentary Heritage in Establishing Synergies between Research and Soci-
ety” (No. VPP-IZM-2018/1-0022), the State-Funded Research Programme “Latvian Herit-
age and Future Challenges for National Sustainability”.

² See: Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka: Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 vēsturiskās
kolekcijas*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019.

³ Stradiņš, J. Mēģinājums dibināt katoļu universitāti Rīgā 1583. gadā. Rīgas jezuītu kolē-
ģija. Grām.: Stradiņš, J. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures
institūta apgāds, 2009. 129.–133. lpp.

Arī Kurzemes hercogu Ketleru dinastijai un ar to saistītām personām piederošās grāmatas, kas ir uzkrātas un lasītas vairāk nekā simt gadu garumā Kuldīgā un arī Jelgavā, pieder pārvietoto kultūras vērtību kategorijai, jo nu jau vairāk nekā trīs gadsimtus ir meklējamas ārpus Latvijas. Šis Ketleru dzimtas krājums ir viens no interesantākajiem un vienlaikus noslēpumainākajiem privātbibliotēku krājumiem Latvijas bibliotēku vēsturē. Un tādēļ ir nepieciešams sniegt nelielu ieskatu šā krājuma gaitās ārpus Latvijas.

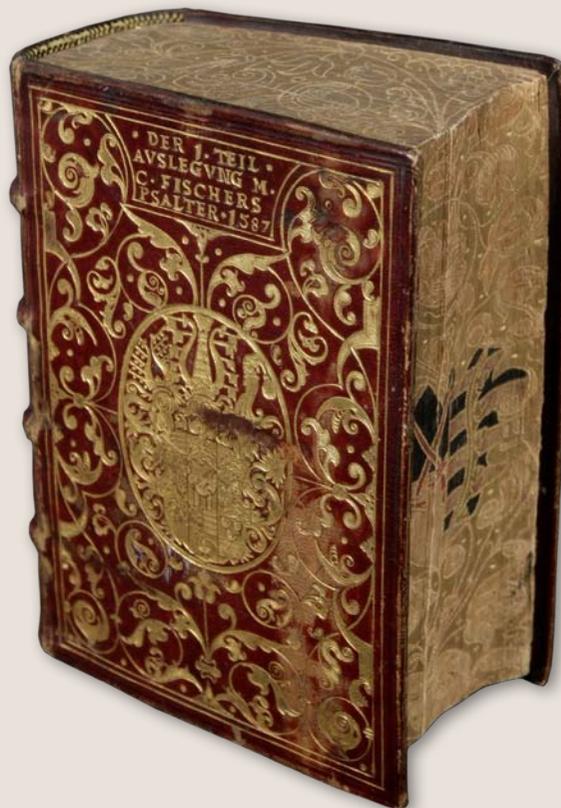
Kurzemes hercogu Ketleru dinastijas bibliotēkas veidošana tika uzsākta 16. gadsimta otrajā pusē un turpinājās vairāku paaudžu garumā līdz pat 17. gadsimta beigām. Lielā Ziemeļu kara apstākļos 1701. gadā pēc Zviedrijas karaļa Kārļa XII (1682–1718) rīkojuma bibliotēku pārveda no hercogistes galvaspilsētas Jelgavas uz Rīgu. Savukārt 1714. gadā pēc Krievijas cara Pētera I (1672–1725) pavēles, pamatojoties uz viņa brāļameitas Annas Joanovnas (Анна Иоанновна, 1693–1740) dažus mēnešus ilgo laulību ar Kurzemes hercogu Frīdrihu Vilhelmu Ketleru (Friedrich Wilhelm Kettler, 1692–1711), bibliotēku aizveda uz Pēterburgu, kur tā kļuva par vienu no jaundibinātās Krievijas Zinātņu

Books belonging to the Kettler dynasty of the Dukes of Courland and related persons (hereinafter – Dukes' library), which have been accumulated and read for more than a hundred years in Kuldīga and also Jelgava, can be referred to as displaced cultural values, because for more than three centuries they have been located outside Latvia. The Kettler family collection is one of the most interesting and at the same time most mysterious collections of private libraries in the history of Latvian libraries. It is therefore necessary to provide a brief insight into the journey of this collection and how it ended up outside Latvia.

The creation of the Kettler dynasty library of the Dukes of Courland began in the second half of the 16th century and continued for several generations until the end of the 17th century. During the Great Northern War, in 1701, the library was transferred from the Duchy's capital city of Jelgava to Riga, following the orders of King Charles XII (1682–1718) of Sweden. In 1714, on the order of Russian Tsar Peter I (1672–1725), on the basis of his niece Anna Ioanovna's (Анна Иоанновна, 1693–1740) marriage with Duke of Courland Friedrich Wilhelm Kettler (1692–1711), which only lasted a few

1. Pāvests Gregors IX [Pope Gregorius IX]. *Decretales cum glossa*. Nirnberga [Nürnberg], 1493. Grāmata piederējusi Frīdriham Brakelam [Friedrich von Brackel] (Somijas Nacionālā bibliotēka)
Pope Gregorius IX. *Decretales cum glossa*. Nürnberg, 1493. The book belonged to Friedrich von Brackel (National Library of Finland)

2. Kristofs Fišers [Christoph Fischer]. *Christliche, einfeltige Auslegung des gülden Kleinods...* Drēzdene [Dressden], 1585. Grāmata piederējusi Dānijas princesei Hedvigai [Hedwig of Denmark] (Somijas Nacionālā bibliotēka)
Christoph Fischer. *Christliche, einfeltige Auslegung des gülden Kleinods...* Dresden, 1585. The book belonged to Princess Hedwig of Denmark (National Library of Finland)

akadēmijas bibliotēkas krājuma stūrakmeņiem. Diemžēl Kurzemes hercogu bibliotēkai kā tipiskam trofeju krājumam liktenis nav bijis labvēlīgs. Pēc bibliotēkas pārvešanas informācija par to ir bijusi ļoti pieticīga un neregulāra, kas arī ir viens no šķēršļiem minētā krājuma pilnvērtīgai izmantošanai un izpētei.

Kurzemes hercogiēm piederējušo grāmatu krājumu savā 1776. gadā pirmoreiz publicētajā esejā par Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēku un Kunstkameru (*“Essai sur la bibliotheque et le cabinet de curiosités... de L’Academie des Sciences de Saint Petersbourg”*) ir pieminējis šīs bibliotēkas ārzemju fondu pārzinis Johans Bakmeisters (*Johann Backmeister*, 1732–1788), norādot, ka no Jelgavas uz jauno impērijas galvaspilsētu pārvestas apmēram 2500 filozofijas un teoloģijas tematikas grāmatas.⁴ Tomēr no jauna Kurzemes hercogu bibliotēkas liktenis tika aktualizēts tikai pēc vairāk nekā simts gadiem – 19. gadsimta beigās, pateicoties vācbaltiešu vēsturnieku aktivitātēm.

Kurzemes literatūras un mākslas biedrības bibliotekārs, vēsturi studējušais Jelgavas skolotājs Heinrihs Dīderihss (*Heinrich Diederichs*, 1840–1914) pievērsa uzmanību kādam 17. gadsimta 50.–70. gados tapušam hercogu bibliotēkas katalogam, kurā fiksēti 127 izdevumi, pārsvarā vācu un holandiešu, kā arī latīņu, franču, itāļu un poļu valodā.⁵ Savukārt Dzērbenē dzimušais, bet tolaik Pēterburgā Annas skolā strādājošais Frīdrihs Keislers (*Friedrich Keußler*, 1856–1924) informēja Rīgā bāzēto Baltijas vēstures un senatnes pētītāju biedrību par Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīvā atrodamo rok raksta katalogu *“Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae”*. Tajā fiksētas Kurzemes hercogiēm piederējušās astoņu dažādu nozaru grāmatas, kas kārtotas pēc tolaik pieņemtās prakses atbilstoši grāmatu formātiem (*in-folio*, *in-quarto* un *in-octavo*).⁶

4 Keussler, F. Johannes Bochs Nachrichten über die Livländer in Moskau zur Zeit Joann Grosnys und die herzoglich Kurländische Bibliothek in der Bibliothek der K. Akademie der Wissenschaften zu St.Petersburg. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1901*. Riga: [Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands], 1902. S. 85–87.

5 Diederichs, H. [Vortragsbericht über Herzog Jakobs Bibliothek]. In: *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht der Kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1894*. Mitau: [Gedruckt bey J. F. Steffenhagen und Sohn], 1895. S. 36–37, 134–140.

6 Keussler, F. Johannes Bochs Nachrichten über die Livländer in Moskau zur Zeit Joann Grosnys und die herzoglich Kurländische Bibliothek in der Bibliothek der K. Akademie der Wissenschaften zu St.Petersburg. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1901*. Riga: [Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands], 1902. S. 66–67.

months, the library was taken to St. Petersburg, where it became a cornerstone of the newly established library of the Russian Academy of Sciences. Unfortunately, the library of the Dukes of Courland, as most trophy collections, has not had a favourable fate. Following the transfer of the library, information about it has been very modest and irregular, which, among other obstacles, hinder its full exploration and research.

In his essay, published for the first time in 1776, about the library of the Russian Academy of Sciences and the Kunstkamera (*“Essaisur la bibliotheque et le cabinet de curiosités... de L’Academie des Sciences de Saint Petersbourg*), the director of foreign collections Johann Backmeister (1732–1788) mentions the Kettlers’ library, noting that around 2500 books on philosophy and theology had been transferred from Jelgava to the new capital of the empire.⁴ However, the library of the Dukes of Courland remained largely undocumented for more than a hundred years, until the late 19th century, when it was brought back into the light thanks to the activities of the Baltic German historians.

The librarian of the Courland Society of Literature and Art, a former student of history and Jelgava teacher Heinrich Diederichs (1840–1914) drew attention to a catalogue of the Dukes’ library, which dates back to the 1650s–1670s, recording 127 publications, mostly in German and Dutch, as well as in Latin, French, Italian and Polish.⁵ Furthermore, Dzērbene-born Friedrich Keussler (1856–1924), who at the time worked at the Anne’s School in Petersburg, informed the Riga-based Society of the Baltic History and Antiquity Explorers about the manuscript catalogue *“Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae”* found in the archives of the Russian Academy of Sciences. It contains records of the property of Dukes of Courland – books covering eight different fields catalogued in conformity with the practice adopted at the time, i.e., according to the book format (*in-folio*, *in-quarto* and *in-octavo*).⁶

4 Keussler, F. Johannes Bochs Nachrichten über die Livländer in Moskau zur Zeit Joann Grosnys und die herzoglich Kurländische Bibliothek in der Bibliothek der K. Akademie der Wissenschaften zu St.Petersburg. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1901*. Riga: [Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands], 1902. S. 85–87.

5 Diederichs, H. [Vortragsbericht über Herzog Jakobs Bibliothek]. In: *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht der Kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1894*. Mitau: [J. F. Steffenhagen und Sohn], 1895. S. -37; -140.

6 Keussler, F. Johannes Bochs Nachrichten über die Livländer in Moskau zur Zeit Joann Grosnys und die herzoglich Kurländische Bibliothek in der Bibliothek der K. Akademie der Wissenschaften zu St.Petersburg. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1901*. Riga: [Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands], 1902. S. 66–67.

Pēc Kurzemes literatūras un mākslas biedrības pasūtījuma Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotekārs G. O. Hanzens (*G. O. Hansen*) bija izgatavojis iepriekšminētā rokraksta kataloga kopiju, kas ļāva Diderihsam sniegt samērā detalizētu pārskatu par katalogā iekļautajiem iespieddarbiem un rokrakstiem.⁷ Pavisam 2718 grāmatas (visas 16. un 17. gadsimta izdevumi) katalogā ir sadalītas pa zinātņu nozarēm un to ietvaros pēc grāmatu formātiem. Spriežot pēc Hanzena kataloga, Kurzemes hercogu bibliotēkā visplašāk ir bijusi pārstāvēta teoloģija (632 grāmatas), jurisprudences (522 grāmatas) un medicīna (240 grāmatas), bet tajā ir bijušas arī grāmatas dabaszinātnēs, filozofijā, vēsturē, matemātikā un filoloģijā. Pēc Diderihsa ieskata, prāvākais krājuma pieaugums saistāms ar hercoga Jēkaba (*Jacob Kettler*, 1610–1682) laiku, bet viņa dēls Frīdrihs Kazimirs (*Friedrich Kasimir Kettler*, 1650–1698) to tikai nedaudz papildinājis.

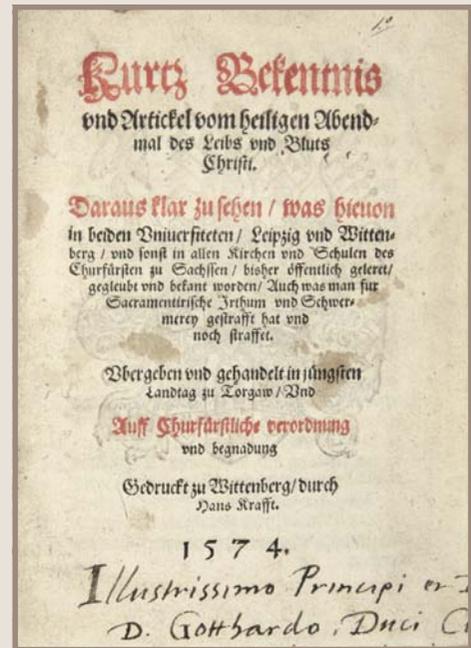
Pārsvarā jau Diderihsa un Keislera sniegto informāciju atreferēja Pieminekļu valdes

⁷ Diederichs, H. [Information über Abschrift des Katalogs der Bibliothek der Herzöge von Kurland]. In: *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht der Kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1904*. Mitau: [Gedruckt bey J. F. Steffenhagen und Sohn], 1905. S. 9.

Commissioned by the Courland Society of Literature and Art, librarian of the Russian Academy of Sciences G. O. Hansen had produced a copy of the aforementioned manuscript catalogue, which enabled Diederichs to provide a relatively detailed overview of the printed works and manuscripts included in the catalogue.⁷ A total of 2718 books (all editions of the 16th and 17th century) are catalogued by field of science and further by book format. Judging from Hansen's catalogue, the Dukes' library mostly featured such thematic areas as theology (632 books), law (522 books), and medicine (240 books), but it also included books on natural sciences, philosophy, history, mathematics and philology. According to Diederichs, the greatest increase of the library's collections can be attributed to Duke Jacob Kettler (1610–1682), while his son Friedrich Kasimir Kettler (1650–1698) had only made modest contributions.

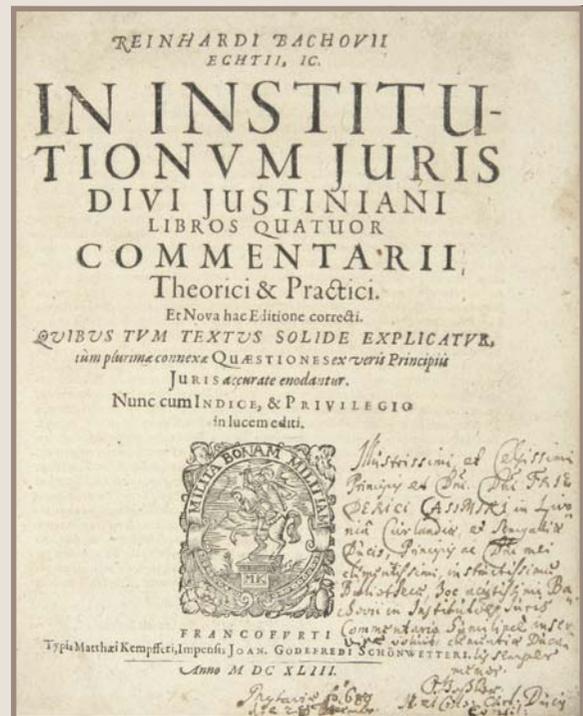
The information provided by Diederichs and Keussler was largely echoed by Arturs Štāls (1897–1951), an employee of the Monument Board, whose

⁷ Diederichs, H. [Information über Abschrift des Katalogs der Bibliothek der Herzöge von Kurland]. In: *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht der Kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1904*. Mitau: [J. F. Steffenhagen und Sohn], 1905. S. 9.

3. Kurtz Bekenntnis vnd Artickel vom heiligen Abendmal... Wittenberga [Wittenberg], 1574. Grāmata piederējusi Gothardam Ketleram [Gothard Ketler] (Somijas Nacionālā bibliotēka)

Kurtz Beckenntnis vnd Artickel vom Heiligen Abendmal... Wittenberg, 1574. The book belonged to Gothard Kettler (National Library of Finland)

4. Reinhard Bachhoff von Echt. *In institutionum juris divi Justiniani libros...* Frankfurte [Frankofurti], 1643. Grāmata piederējusi Frīdriham Kazimiram Ketleram [Friedrich Kasimir Kettler] (Somijas Nacionālā bibliotēka)

Reinhard Bachhoff von Echt. *In institutionum juris divi Justiniani libros...* Frankfurt (Frankofurti), 1643. The book belonged to Friedrich Kasimir Kettler (National Library of Finland)

darbinieks Arturs Štāls (1897–1951), kura 1923. gada publikācija žurnālā “Latvju Grāmata” ir plašākais Kurzemes hercogu bibliotēkas apraksts Latvijas presē starpkaru periodā.⁸ Gandrīz lieki ir teikt, ka Latvijas reevakuācijas komisijas 1920. gada decembrī formulētā vēlme panākt šīs bibliotēkas pārvešanu uz Latviju palika bez ievēribas. Atšķirībā no Kurzemes hercogu arhīva, kas pēc 20 gadus ilgās atrašanās pilsētā pie Ņevas 1929. gadā atgriezās Latvijā. Interesanti ir atzīmēt, ka jau šajā periodā pētniecībai vairāk pieejami bija Kurzemes hercogi agrāk piederējušie rokraksti, kas arī ietilpst uz Pēterburgu aizvestajā hercogu bibliotēkā. Tā, piemēram, Latvijas Universitātes profesors, vācbaltiešu vēsturnieks Leonīds Arbusovs (*Leonid Arbusow*, 1882–1951) aprakstīja bibliotēkas krājumā esošo hercoga galma mācītāja Georga Mancelja (*Georg Mancelius*, 1593–1654) gramatikas norakstu.⁹

Ļoti iespējams, ka tieši savrupa Kurzemes hercogu rokrakstu glabāšana (šobrīd Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkas Rokrakstu nodaļā) bijusi un joprojām ir būtisks priekšnoteikums to identifikācijai un iespējai izmantot pētniecībā. 17. gadsimta 60.–70. gados tapušo Engures mācītāja Mārtaņa Bihnera (*Martin Büchner*, ?–1687 vai 1688) albumu ir pētījis pēc Otrā pasaules kara Zviedrijā dzīvojušais latviešu valodnieks Kārlis Draviņš (1901–1991).¹⁰ Salīdzinoši nesen ir publicēta šobrīd Pēterburgā atrodamā hercoga Jēkaba sievas Brandenburgas princeses Luīzes Šarlotes (*Luise Charlotte von Brandenburg*, 1617–1676) dziesmu grāmata,¹¹ kurai jau 1892. gadā uzmanību bija pievērsis vācu literatūrzinātnieks Johanness Bolte (*Johannes Bolte*, 1858–1937).

Izmantojot Vidzemes zviedru ģenerālgubernatora kancelejas dokumentus Latvijas Valsts vēstures arhīvā, 20. gadsimta 60. gados Kurzemes hercogu bibliotēkas liktenim 18. gadsimta sākumā pievērsās vēsturnieks Georgs Jenšs (*Georg Jensch*, 1900–1990).¹² Viņš detalizēti aprakstīja zviedru veikto biblio-

8 Štāls, A. Kurzemes hercogu bibliotēka. *Latvju Grāmata*. 1923. 7/8: 69–70.

9 Arbusovs, L. 17. g.s. latviešu gramatika bij. Kurzemes hercogu bibliotēkā Pēterpilī. Grām.: *Filologu biedrības raksti*. 5. sēj. Rīga: [Filologu biedrība], 1925. 106.–125. lpp.

10 Draviņš, K. Latviešu gramatikas materiāli Mārtaņa Bihnera albumā. Grām.: *In honorem Endzelini*. Čikāga: Čikāgas baltu filologu kopa, 1960. 107.–113. lpp.

11 *Tabulatur Buchlein: Lowisa Charlotten, Marggräwin vnd Churfürstin Frewlein zu Brandenburg in Preussen zu Gülich, Cleve, Berge Hertzogin, meiner gnedigsten Fuerstin und Frewlein: im Jahr 1632*. Rīga: Musica Baltica, 2003.

12 Енш, Г. А. К истории основания Библиотеки Академии наук СССР. В кн.: *Из истории естествознания и техники Прибалтики*. Рига: Зинатне, 1976. С. 24–27.

1923 publication in the magazine “Latvju Grāmata” [“The Book of Latvians”] is the most extensive description of the Dukes’ library in Latvian press during the interwar period.⁸ Needless to say that the request for the transfer of this library to Latvia, as formulated by the Latvian Re-Evacuation Commission in December 1920, went unnoticed. On the contrary, the archives of the Dukes of Courland, which, after 20 years in St. Petersburg, returned to Latvia in 1929. It is noteworthy that already in this period manuscripts previously owned by the Dukes of Courland which also were a part of the Dukes’ library, which was taken to St. Petersburg, became increasingly available for research. For instance, Professor at the University of Latvia, German historian Leonid Arbusow (1882–1951) described a copy of a grammar book from the library’s collection made by the Duke’s court pastor Georg Mancelius (1593–1654).⁹

Most probably, it is the fact that the Dukes’ manuscripts were stored separately (currently in the Manuscript Division of the Russian Academy of Sciences Library) that had served and continues to serve as an essential prerequisite for their identification and the possibility to use them in research. The 1660s–1670s album by Engure pastor Martin Büchner (?–1687 or 1688) had been studied by the Latvian linguist Kārlis Draviņš (1901–1991) who lived in Sweden after the Second World War.¹⁰ Relatively recently, a song book by Duke Jacob’s wife, Princess Louise Charlotte von Brandenburg (1617–1676), currently stored in St. Petersburg, was published,¹¹ which had been examined already in 1892 by German literary scholar Johannes Bolte (1858–1937).

In 1960s, historian Georg Jensch (1900–1990) studied the development of the Dukes’ library in the early 18th century, based on the documents of the Chancery of the Swedish Governor General in Livonia, found in the Latvian State Historical Archive.¹² He described in detail the library transfer by

8 Štāls, A. Kurzemes hercogu bibliotēka. *Latvju Grāmata*. 1923. 7/8: 69–70.

9 Arbusovs, L. 17. g.s. latviešu gramatika bij. Kurzemes hercogu bibliotēkā Pēterpilī. Grām.: *Filologu biedrības raksti*. 5. sēj. Rīga: [Filologu biedrība], 1925. 106.–125. lpp.

10 Draviņš, K. Latviešu gramatikas materiāli Mārtaņa Bihnera albumā. Grām.: *In honorem Endzelini*. Čikāga: Čikāgas baltu filologu kopa, 1960. 107.–113. lpp.

11 *Tabulatur Buchlein: Lowisa Charlotten, Marggräwin vnd Churfürstin Frewlein zu Brandenburg in Preussen zu Gülich, Cleve, Berge Hertzogin, meiner gnedigsten Fuerstin und Frewlein: im Jahr 1632*. Rīga: Musica Baltica, 2003.

12 Енш, Г. А. К истории основания Библиотеки Академии наук СССР. В кн.: *Из истории естествознания и техники Прибалтики*. Рига: Зинатне, 1976. С. 24–27.

Der Wille Gottes

Von aller Menschen Seligkeit /

Aus dem Spruch des Apostels Pauli in der ersten
Epistel zu Timotheo am andern Capitel.

Wider allerhand alte und neue Irrungen
erkläret /

und
Zur Vergleichung der mißhellenigen Theologen,

So wol auch
Zu nötigem Unterricht / Trost und Warnung aller Christen
gerichtet

Durch
JOHANNEM BERGIUM, der
h. Schrift Doctorem, Churfürstl. Brandenburgischen
Eißen Hoffprediger und Kirchen-Rath.

Joh. 7. v. 17.
So jemand wil' deß willen thun / der mich gesandt hat /
der wird' erkennen von dieser Lehre / ob sie von
GOTT sey / oder ob ich von mir
selbst rede.

Gedruckt zu Berlin / bey Christoff Runge / Anno
M DC LIII.

Der Durchlauchtigsten Hochgebornen
Fürstinn und Jarcken
Præm. Elisabeth Charlotten
Vrlauchgräfinn und Churfürstinn zu Bran-
denburg, gebornen auß dem Churfürstl. St.
der Pfaltzgrafen bey Rhein, in Preussen,
zu Sulich, Cleve, Berge, Dectin Pommer-
den Laßuben und Wenden, auß in Schle-
sen zu Croßten und Torgendorff Hertzo-
ginn, u. u. Wittiben,

Ornatus quædam Bibliotheca
in d. Charact.

5. Johannes Bergius. *Der Wille Gottes von aller Menschen Seligkeit*. Berlin, 1653.
Grāmata piederējusi Elizabetei Šarlotei [Elisabeth Charlotta], grāmatas autora veltījuma ieraksts (Somijas Nacionālā bibliotēka)
Johannes Bergius. *Der Wille Gottes von aller Menschen Seligkeit*. Berlin, 1653.
The book belonged to Elisabeth Charlotta, dedication by the author of the book (National Library of Finland)

tēkas pārvešanu no Jelgavas uz Rīgu 1701. gadā un jau pieminēto krājuma aizvešanu uz Pēterburgu 1714. gadā. Diemžēl krājuma apjoma un sastāva raksturojumā arī Jenšs joprojām izmantoja 20. gadsimta sākumā publiskotos datus, nevis jaunākus pētījumus par šo vēsturisko kolekciju. Tā, piemēram, krievu grāmatzinātnieks Sergejs Lupovs (*Сергей Луппов*, 1910–1987) bija atkārtoti izpētījis katalogu “*Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae*”. Pēc Lupova aprēķiniem, katalogā fiksētas 2585 grāmatas (2763 sējums) un tas atspoguļo krājuma situāciju 18. gadsimta 40. gados.¹³

Turpmākajos gados veiktie pētījumi¹⁴ ļāvuši noskaidrot, ka 20. gadsimta 70. gados Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkas Rokrakstu nodaļā glabājās 61 savulaik Kurzemes hercogu bibliotēkas krājumā ietilpusi rokrakstu grāmata. Tās detalizēti aprakstot, krievu grāmatzinātniece Irina Ļebedeva (*Ирина Лебедева*, 1932–2013) konstatējusi, ka Ketleriem piederējušo rokrakstu vidū visvairāk sastopami biblišie teksti, to skaidrojumi un interpretācijas (21 rokraksts), kamēr ģeogrāfijai, vēsturei, politikai un ētikai veltīti 11 rokraksti, analogs rokrakstu skaits (10 vienības) atspoguļoja gan dabaszinātņu un arhitektūras tematiku, gan hercogu uzkrātos autogrāfu albumus un piezīmju grāmatiņas. Būtiska vieta šajā krājumā bija arī jurisprudenci veltītajiem rokrakstiem (9 vienības). Ļebedeva ir noskaidrojusi, ka starp rokrakstiem, kas ir datējami ar 15.–17. gadsimtu, vairākums (31) ir rakstīti vācu valodā, bet ir arī rokraksti latīņu, franču, itāļu, holandiešu un zviedru valodā. Pēc Ļebedevas ieskata, Kurzemes hercogu rokrakstu krājumam nav izteikti bibliofils raksturs, jo tajā lielākoties ir pārstāvēti ikdienā lietojami praktiskas ievirzes teksti.

Kurzemes hercogu bibliotēkas izpētes pakāpi 20. gadsimta 70. gados atspoguļo arī vairākas Latvijas zinātņu vēsturnieka Jāņa Stradiņa (1933–2019) publikācijas, kas tapušas pagājušā gadsimta 80. gados un 21. gadsimta sākumā.¹⁵ Diemžēl līdz pašam pēdējam laikam Latvijas pētnieku publikācijās ar reti izņēmumiem ir atstāti bez ievēribas ne tikai jaunākie krievu grāmatzinātņu pētījumi par Kurze-

13 *История Библиотеки Академии наук СССР. 1714–1964.* Москва; Ленинград: Наука, 1964. С. 16.

14 Лебедева, И. Н. Обзор рукописных книг курляндского собрания Библиотеки АН СССР. В кн.: *Рукописные и редкие печатные книги в фондах Библиотеки АН СССР.* Ленинград: Издательский отдел Библиотеки АН СССР, 1976. С. 5–26.

15 Stradiņš, J. Pēterburgas Zinātņu akadēmija un tās atbalsojumi Latvijā. Grām.: Stradiņš, J. *Ētides par Latvijas zinātņu pagātni.* Rīga: Zinātne, 1982. 152.–154. lpp.; Stradiņš, J. Zinātne un izglītība Kurzemes hercogistē 17. gadsimtā. G. Mancelis, P. Einhorn, R. Lentiljs, T. L. Laus. Grām.: Stradiņš, J. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. 167.–177. lpp.

the Swedes from Jelgava to Riga in 1701 and the aforementioned transfer of the collection to St. Petersburg in 1714. Regrettably, Jenssch continued to use the data released at the beginning of the 20th century in terms of the size and composition, rather than a newer study on the historical collection. For instance, book researcher Sergei Lupov (*Сергей Луппов*, 1910–1987) had repeatedly examined the catalogue “*Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae*”. According to Lupov’s estimates, the catalogue contained 2585 books (2763 volumes), which reflected the situation of the collection as at 1740s.¹³

The studies carried out in the following years¹⁴ made it clear that in the 1970s the Manuscript Division of the Library of the Russian Academy of Sciences contained 61 manuscripts from the Dukes’ library. Describing them in detail, Russian book historian Irina Lebedeva (*Ирина Лебедева*, 1932–2013) found that the most popular among Kettlers’ manuscripts were biblical texts, their interpretations and explanations (21 manuscripts), while the fields of geography, history, politics and ethics were covered in 11 manuscripts, additional 10 manuscripts were devoted to natural sciences, architecture, the dukes’ autograph albums and notebooks. Manuscripts dedicated to law (9 units) also constituted a substantial part of this collection. Lebedeva found that from the manuscripts dating from the 15th to the 17th century the majority (31) were written in German, but there were also manuscripts in Latin, French, Italian, Dutch and Swedish. According to Lebedeva, the collection of manuscripts of the Dukes of Courland is not distinctly biblical, as it mostly contains practical texts for everyday use.

The research of the Dukes’ library in the 1970s is also reflected in several publications by the Latvian science historian Jānis Stradiņš (1933–2019) produced in the 1980s and the early 21st century.¹⁵ Unfortunately, Latvian researchers’ publications, with rare exceptions, have ignored not only recent studies by Russian book scholars on the Dukes’ library, but also the publication of the Library of the University of

13 *История Библиотеки Академии наук СССР. 1714–1964.* Москва; Ленинград: Наука, 1964. С. 16.

14 Лебедева, И. Н. Обзор рукописных книг курляндского собрания Библиотеки АН СССР. В кн.: *Рукописные и редкие печатные книги в фондах Библиотеки АН СССР.* Ленинград: Издательский отдел Библиотеки АН СССР, 1976. С. 5–26.

15 Stradiņš, J. Pēterburgas Zinātņu akadēmija un tās atbalsojumi Latvijā. Grām.: Stradiņš, J. *Ētides par Latvijas zinātņu pagātni.* Rīga: Zinātne, 1982. 152.–154. lpp.; Stradiņš, J. Zinātne un izglītība Kurzemes hercogistē 17. gadsimtā. G. Mancelis, P. Einhorn, R. Lentiljs, T. L. Laus. Grām.: Stradiņš, J. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. 167.–177. lpp.

mes hercogu bibliotēku, bet arī šī Latvijas kultūr- vēstures fenomena izpētei principiāli svarīgā Hel- sinku Universitātes bibliotēkas 1997. gada publi- kācija. (8. att.) Krievu grāmatzinātņu Jekateri- nas Saveljevas (*Елена Савельева*, 1937–2018) un Nikolaja Bubnova (*Николай Бубнов*, 1937) rak- stiem¹⁶ piemīt korekta historiogrāfiska pārskata raksturs, kur kā refrēns izskan nožēla, ka viens vai otrs autors nav iepazinies ar kāda cita hercogu bibliotēkas aprakstītāja publikācijām. Turpretim Somijas Nacionālās bibliotēkas līdzstrādnieces Sirkas Havu (*Sirkka Havu*) sadarbībā ar Irinu Lebe- devu veiktais pētījums¹⁷ būtiski koriģē mūsu līdz- šinējos priekšstatus par šā vēsturiskā krājuma likteni un paver jaunas pētniecības perspektīvas Kurzemes hercogu Ketleru dinastijas pārstāvju un viņu laikabiedru garīgo interešu izziņāšanā.

Pēc tam, kad 1809. gadā Somija tika pievie- nota Krievijai autonomas lielkņazistes statusā un par tās galvaspilsētu kļuva Helsinki, šajā pilsētā

16 Бубнов, Н. Ю. Военный “приз” короля Карла XII (библиотека курляндских герцогов – ядро Российской Академической библиотеки). В кн.: *Книга в России*, сб. 1. Москва: Наука, 2006. С. 250–263; Савельева, Е. А. К вопросу о библиотеке курляндских герцогов. В кн.: *Книга в России*, сб. 1. Москва: Наука, 2006. С. 240–249.

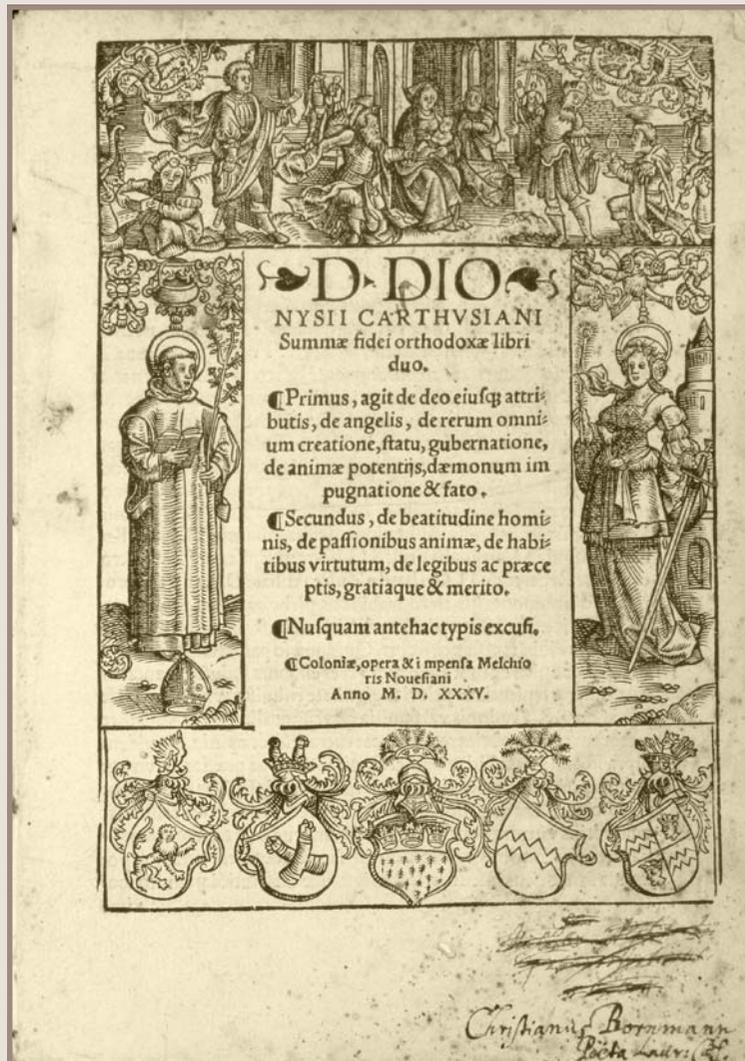
17 *Collections donated by the Academy of Sciences of St. Petersburg to the Alexander University of Finland in 1829: An annotated catalogue*. Compiled by Sirkka Havu and Irina Lebedeva. Helsinki: Helsinki University Library, 1997.

Helsinki in 1997, which is fundamentally important for researching this phenomenon of Latvian cultural history. (Fig.8) The articles¹⁶ by Russian book researchers Ekaterina Savelyeva (*Елена Савельева*, 1937–2018) and Nikolai Bubnov (*Николай Бубнов*, 1937) have produced a precise historiographic review, where the authors reiterate how regrettable it is that researchers of the Dukes’ library have not studied each other’s publications. In contrast, a study¹⁷ carried out by Sirkka Havu, fellow researcher at the National Library of Finland in collaboration with Irina Lebedeva, significantly adjusts our current understanding of the fate of this historical collection and opens up new research perspectives to explore the spiritual interests of the Kettlers’ dynasty and their contemporaries.

After Finland was annexed to Russia as an autonomous Grand Duchy in 1809 with Helsinki as its capital city, where a university

16 Бубнов, Н. Ю. Военный “приз” короля Карла XII (библиотека курляндских герцогов – ядро Российской Академической библиотеки). В кн.: *Книга в России*, сб. 1. Москва: Наука, 2006. С. 250–263; Савельева, Е. А. К вопросу о библиотеке курляндских герцогов. В кн.: *Книга в России*, сб. 1. Москва: Наука, 2006. С. 240–249.

17 *Collections donated by the Academy of Sciences of St. Petersburg to the Alexander University of Finland in 1829: An annotated catalogue*. Compiled by Sirkka Havu and Irina Lebedeva. Helsinki: Helsinki University Library, 1997.

6. Denis le Chartreux. ...*Summae fidei orthodoxae libri duo*... Kelne [Coloniae], 1535–1536. Grāmata piederējusi Kristiānam Bornmanim [Christian Bornmann] (Somijas Nacionālā bibliotēka)

Denis le Chartreux. ...*Summae Fidei orthodoxae libri duo*... Cologne, 1535–1536. The book belonged to Christian Bornmann (National Library of Finland)

19. gadsimta 20. gados veidojās universitāte ar bibliotēku, kas vairākas reizes saņēma apjomīgus grāmatu sūtījumus no Pēterburgas. No tiem visprāvākais (vairāk nekā 4000 grāmatu) bija 1829. gadā, kad uz imperatora Aleksandra Universitāti Helsinkos tika nosūtīti Krievijas Zinātņu akadēmijas izdevumi, šīs zinātniskās iestādes profilam neatbilstošās teoloģijas un jurisprudences publikācijas, kā arī akadēmijas bibliotēkas dubleti. Tajā skaitā daļa Kurzemes hercogu bibliotēkas, kuru, līdzīgi citiem saņemtajiem dāvinājumiem, fiksē un skrupulozi apraksta Havu un Lebedevas publikācija. Tie ir 886 grāmatu nosaukumi (ne sējumi!), jo kolekcijā ietilpst ne mazums konvolūtu, resp., vairāki savstarpēji nesaistīti iespieddarbi vienā iesējumā. Vērā ņemama arī Sirkas Havu piebilde, ka ne viss savulaik no Pēterburgas saņemtā šobrīd ir atrodams Helsinkos, jo 19. gadsimta vidū Helsinku Universitāte daļu dubletu eksemplāru atdāvināja vai izmantoja apmaiņai pret citiem izdevumiem.

Jebkurā gadījumā 1997. gadā iespiests katalogs pētniekiem ir ļoti noderīgs instruments darbam Helsinkos, kas pozitīvi atšķiras no šī brīža iespējām iegūt precīzu un korektu informāciju par Kurzemes hercogu bibliotēkas prāvāko daļu, kas joprojām atrodas Pēterburgā un glabājas izkliedēti Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkā. Turklāt diemžēl joprojām pētnieku rīcībā nav informācijas resursu, kas attālināti vai klātienē ļautu precīzi noteikt Pēterburgā esošās Kurzemes hercogu bibliotēkas daļas faktisko apjomu un analizēt tās krājumu visdažādākajos aspektos.

Jāapzinās, ka jau vairākkārt pieminētais 18. gadsimtā tapušais kolekcijas rokraksta katalogs, kas glabājas Pēterburgā un noraksta veidā atrodams Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, vairs neatspoguļo pašreizējo Kurzemes hercoga grāmatu krājuma situāciju. Vēl vairāk: 2019. gadā publicētā rakstā par piederības identificēšanu Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkas sākotnējā krājumā pētnieks Vladislavs Stasevičs (*Владислав Стасевич*) norāda, ka šis katalogs Kurzemes hercogu krājumu uzrāda ne tikai nepilnīgi, bet tas ir arī kļūdainis un apzināti sagrozīts.¹⁸ Stasevičs pat uzskata, ka konvolūts ar franču kalvinistu Bībeli un psalmu izdevumu, kas piederējis Luīzei Šarlotei un šobrīd glabājas bib-

18 Stasevič, В. А. Особенности владельческих экземпляров книг из первоначального фонда БАН (библиотека Роберта Арескина и другие). *Петербургская библиотечная школа*. 2019. 2: 154–160. Pateicība par norādi uz šo publikāciju Sanktpēterburgas Universitātes docentam, valodniekam Aleksejam Andronovam.

and a library was developed during the 1820s, which received several large transfers of books from St. Petersburg. The largest batch (more than 4000 books) was delivered in 1829, when publications of the Russian Academy of Sciences, mainly books on theology and law, as well as duplicates were sent to the Emperor Alexander University in Helsinki. This included the part of the Dukes' library which, like other donations, was recorded and scrupulously described in the publication by Havu and Lebedeva. These are 886 book titles (not volumes!), because the collection includes a large number of compilations, i.e., several unrelated writings in a volume. Interestingly, Sirkka Havu noted that not everything that was received from St. Petersburg at present is found in Helsinki, since in the mid-19th century, the University of Helsinki donated or exchanged part of the duplicates for other publications.

In any case, the catalogue printed in 1997 is a very useful tool for researchers in Helsinki, which differs positively from the current possibilities to obtain accurate and correct information about the largest part of the Dukes' library, which is still located in St. Petersburg and is scattered across different sections of the Library of the Russian Academy of Sciences. In addition, unfortunately, researchers still do not have any sources that would allow to accurately determine the actual size of the Dukes' library located in St. Petersburg and analyse its collections from different angles.

One should be aware that the collection's manuscript catalogue produced in the 18th century, which is stored in St. Petersburg and a copy of which can be found in the State Historical Archives of the Latvian National Archives, no longer reflects the current situation in the book collection of the Dukes of Courland. Furthermore, in an 2019 article on determining the ownership of items from the initial collection of the Library of the Russian Academy of Sciences researcher Vladislav Stasevich (*Владислав Стасевич*) indicates that, in addition to being incomplete, the catalogue contains errors and deliberate distortion of facts on the Dukes' library.¹⁸ Stasevich even believes that the compilation containing the French Calvinist Bible and the edition of the Psalms, which belonged to Louise Charlotte and is currently

18 Stasevič, В. А. Особенности владельческих экземпляров книг из первоначального фонда БАН (библиотека Роберта Арескина и другие). *Петербургская библиотечная школа*. 2019. 2: 154–160. Reference courtesy of Aleksey Andronov, linguist, lecturer at the University of St. Petersburg.

liotēkas reto izdevumu zinātniski pētnieciskajā nodaļā, ir vienīgais ar neapstrīdamu piederību Kurzemes hercogu krājumam. Līdz ar to pagaidām jūtami apgrūtināta ir iespēja pilnvērtīgi izziņāt bibliotēkas kopējo kvantitatīvo apjomu, tematisko daudzveidību un atsevišķu nozaru īpatsvaru, izdarīt vispārinošus secinājumus par šī krājuma tapšanas gaitu, kā arī novērtēt Kurzemes hercogu Ketleru dinastijas krājuma vietu citu analoģu 17. gadsimta galma bibliotēku vidū.

Starp minētajām 886 grāmatām, kas atrodas Somijas Nacionālajā bibliotēkā, ir arī viena inkunābula – slavenā Nirnbergas tipogrāfa Antona Kobergera (*Anton Koberger*, ap 1440–1513) 1493. gada iespiedums – izdevums, kas atspoguļo 13. gadsimta Romas pāvesta Gregora IX (*Gregorius IX*, ap 1167–1241) darbību. (1. att.) Tā piederējusi Kurzemes hercogistes kancleram, Kukšu muižas īpašniekam Frīdriham Brakelam (*Friedrich Brackel*, 1634–1708). Taču trīs Brakelam piederējušās inkunābulas šodien glabājas Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkā, tā apstiprinot pieņēmumu, ka šķīrumam, kuras no Kurzemes hercogu grāmatām ir nosūtītas uz Helsinkiem, bet kuras ir palikušas Pēterburgā, ne vienmēr bijis racionāls pamats.

stored in the scientific research department of the rare publications of the library, is the only one with undisputed ownership attributable to the collection of the Dukes of Courland. Thus, it is still difficult to determine the quantitative volume of the library, thematic diversity and proportion of specific fields, to draw general conclusions about the development of this collection, as well as to position of the Kettler dynasty among other similar court libraries of the 17th century.

The 886 books stored in the National Library of Finland include an incunable by a famous typographer of Nuremberg, Anton Koberger (around 1440–1513), printed in 1493, a publication reflecting the activities of Pope Gregory IX (*Gregorius IX*, around 1167–1241) in the 13th century. (Fig.1) It belonged to the Chancellor of the Duchy of Courland, the owner of Kukšu manor Friedrich Brackel (1634–1708). However, three incunabula owned by Brackel are currently stored in the Library of the Russian Academy of Sciences, thus confirming the assumption that the decisions on which of the Dukes' books were to be sent to Helsinki, and which were to be kept in St. Petersburg did not always have a rational basis.

7. Leonhard Hutter. *Compendium theologicum...* Lībeka [Lübeck], 1611. Grāmata piederējusi Vilhelmam Ketleram [Wilhelm Kettler] (Somijas Nacionālā bibliotēka)

Leonhard Hutter. *Compendium theologicum...* Lübeck, 1611. The book belonged to Wilhelm Kettler (National Library of Finland)

Hercogu krājumā ir arī 36 paleotipi (16. gadsimta pirmās puses izdevumi). To vidū arī slavenu tipogrāfu: Kristofa Frošauera (*Christoph Froschauer*, ap 1490–1564) Cīrihē, Petera Kventela (*Peter Quentell*, ?–1546) Ķelnē, Heinriha Petri (*Heinrich Petri*, 1508–1579) Bāzelē un Georga Raua (*Georg Rhau*, 1488–1548) Vitenbergā veikums. Arī 16. gadsimta otrās puses un 17. gadsimta izdevumu vidū netrūkst gan visā Eiropā atzītu iespiedēju un izdevēju vārdu, piemēram, Kristofs Plantēns (*Christophe Plantin*, 1520–1589) Antverpenē, Džunti (*Giunti*) ģimene Venēcijā, Elzevīru (*Elzevier*) dzimta Leidenē un Amsterdamā, gan arī pārsvarā Ziemeļeiropā un Baltijā pazīstamu grāmatniecības uzņēmumu pārstāvju, kā, piemēram, Ferberi (*Ferber*) Greifsvaldē un Rostokā un Reisneri (*Reusner*) Kēnigsbergā. Līdzās Vitenbergai kā izdošanas vietas dominē Frankfurte pie Mainas, Leipcīga un Amsterdama. Pārsteidzošā kārtā Kurzemes hercogu krājuma Helsinku daļā nav neviena Jelgavas izdevuma, kaut arī spiestuve Jelgavā tika ierīkota jau ap 1667. gadu. Taču šajā krājumā ir astoņas grāmatas, kuras ir iespieduši pirmie Rīgas tipogrāfi Nikolauss Mollīns (*Nikolaus Mollinus*, *Niclas Mollyn*, ap 1550/1555–1625) un Gerhards Šrēders (*Gerhard Schröder*, ?–1657).

Vairumu no Kurzemes hercogu bibliotēkā pārstāvētajiem autoriem šodien atpazīst vien atsevišķu nozaru speciālisti, bet tajā ir arī plašāk zināmas dažādu garīgo strāvājumu autoritātes, piemēram, Mārtiņš Luters (*Martin Luther*, 1483–1546), Džirolamo Savonarola (*Girolamo Savonarola*, 1452–1498), Žans Kalvins (*Jean Calvin*, 1509–1564), Jākobs Bēme (*Jakob Böhme*, 1575–1624), Džons Banjans (*John Bunyan*, 1628–1688) un citi. Valodu ziņā pārliecinoši dominē vācu un latīņu valoda, taču ir arī izdevumi franču, angļu, nīderlandiešu, zviedru u. c. valodās. Krājumā bija arī 1654. gadā Rīgā iznākusi Georga Mancela sprediķu grāmata latviešu valodā “*Lettische lang-gewünschte Postill..*”. Kā norāda Sirke Havu, hercogu bibliotēkas grāmatu vidū dominē protestantisma teoloģijai veltīti izdevumi (to skaitā lūgšanu grāmatas un polemiskas ievirzes izdevumi), kā arī tieslietu literatūra.¹⁹

19 Havu, S. St. Petersburg book collections at Helsinki University Library – National Library of Finland. Grām.: *Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae: Rīga, Rundāle, 2014*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2014. 8. lpp. Plašāk par garīgo strāvājumu līdzāspastāvēšanu Kurzemes un Zemgales hercogistē sk.: Jakovļeva, M. Ieskats Kurzemes hercogistes reliģiskajā dzīvē. Grām.: *Zinātniskās konferences “Protestantiskajam kultūras mantojumam Zemgalē 440” referāti*. Jelgava: Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs, 2008. 24.–30. lpp. (Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti IV).

The Dukes' collection also includes 36 palaeotypes (published in the first half of the 16th century). Some of them were produced by famous typographers: Christoph Froschauer (around 1490–1564) in Zurich, Peter Quentell (?–1546) in Cologne, Heinrich Petri (1508–1579) in Basel, and Georg Rhau (1488–1548) in Wittenberg. Also, many of the editions of the second half of the 16th century and the 17th century had been produced by such recognised European printers and publishers as Christophe Plantin (1520–1589) in Antwerp, the Giunti family in Venice, the Elzevier family in Leiden and Amsterdam, as well as the Ferber family in Greifswald and Rostock, and the Reusner family in Königsberg, mostly recognised in Northern Europe and the Baltics. Along with Wittenberg, Frankfurt am Main, Leipzig and Amsterdam dominate as the main hubs of publishing. Surprisingly, there is no Jelgava edition in the part of the Dukes' collection stored in Helsinki, although the printing house in Jelgava was established already around 1667. However, this collection includes 8 books printed by the printing pioneers from Rīga Nikolaus Mollinus / Niclas Mollyn (around 1550/1555–1625) and Gerhard Schröder (?–1657).

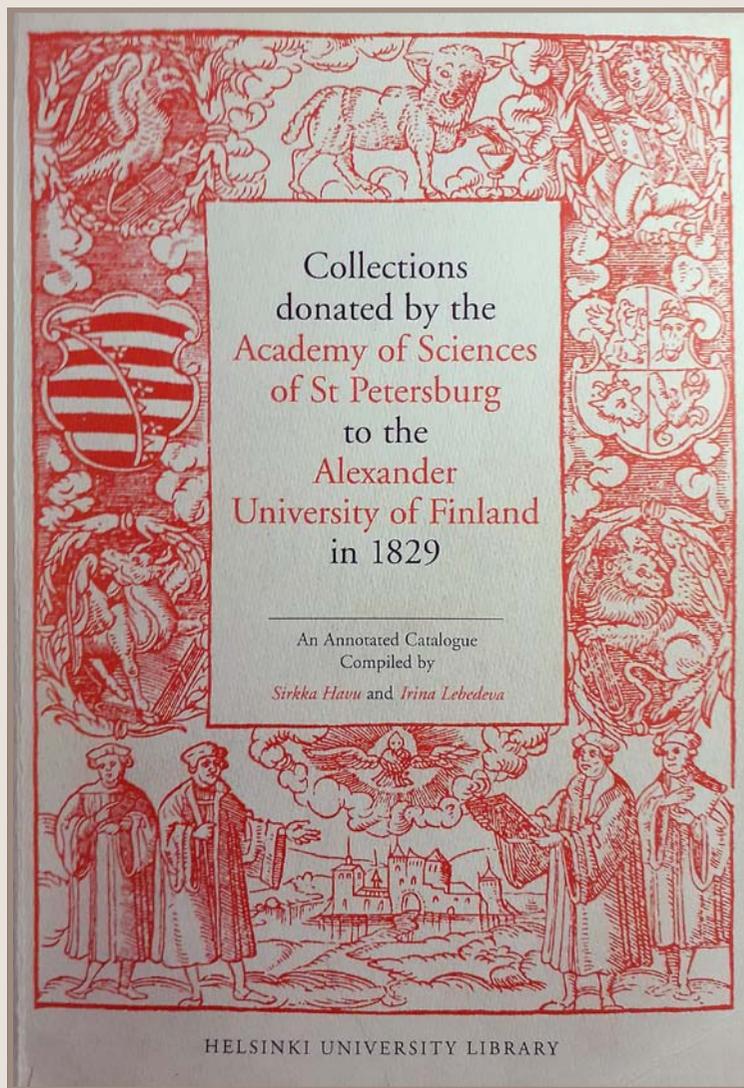
Most of the authors represented in the Dukes' library are recognised only by experts from specific fields, but some are generally known leaders of various spiritual movements, such as Martin Luther (1483–1546), Girolamo Savonarola (1452–1498), Jean Calvin (1509–1564), Jakob Böhme (1575–1624), John Bunyan (1628–1688), and others. Linguistically, German and Latin prevails in the collection, but there are also publications in French, English, Dutch, Swedish and other languages. The collection also featured a book of sermons by Georg Mancelius in Latvian “*Lettische lang-gewünschte Postill..*”, published in Riga in 1654. According to Sirkka Havu, the Dukes' library is dominated by publications dedicated to Protestant theology (including prayer books and polemic publications), as well as legal literature.¹⁹

19 Havu, S. St. Petersburg book collections at Helsinki University Library – National Library of Finland. Grām.: *Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae: Rīga, Rundāle, 2014*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2014. 8. lpp. More about the coexistence of spiritual movements in the Duchy of Courland and Semigallia: Jakovļeva, M. Ieskats Kurzemes hercogistes reliģiskajā dzīvē. Grām.: *Zinātniskās konferences “Protestantiskajam kultūras mantojumam Zemgalē 440” referāti*. Jelgava: Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs, 2008. 24.–30. lpp. (Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti IV).

Grāmatās atrodami ekslibri un monogramas, veltījuma un īpašuma ieraksti apliecina to piederību hercogu dinastijai, kā arī ar hercogu galmu saistītām personām – kaut arī šādu kolekciju vienojošu zīmju ir salīdzinoši krietni mazāk nekā daudzos citos vēlāku gadsimtu bibliofilos krājumos. Helsinku krājumā 1997. gada publikācijas autorēm ir izdevies konstatēt arī vienu grāmatu, kas sākotnēji ir piederējusi Ketleru dinastijas aizsācējam, pēdējam Livonijas ordeņa mestram un pirmajam Kurzemes hercogam Gothardam Ketleram (*Gotthard Kettler*, 1517–1587). (3. att.) Ketleru krājumā Helsinkos sevišķi plaši pārstāvētas hercoga Gotharda jaunākajam dēlam Vilhelmam (*Wilhelm Kettler*, 1574–1640) un Vilhelma mazdēlam Frīdriham Kazimiram piederējušās grāmatas. (7., 4. att.) Par piederību Vilhelmam Ketleram vienā gadījumā liecina vien pagrūti pamanāma monogramma izdevuma titullapā, citā daudz nepārprotamāka informācija ir fiksēta grāmatas iesējumā, savukārt vācu filozofa, Rostokas Universitātes profesora Johanna Simona (*Johannes Simonius*, 1565–1627) grāmatā ir atrodams viņa veltījuma ieraksts Vilhelmam (pie Simona Vilhelms 1590./1591. gada

The bookplates (*ex-libris*) and monograms, inscriptions of dedication and ownership found in the books confirm their belonging to the Dukes' dynasty, as well as persons associated with the Dukes' court – although there are relatively few such inscriptions compared to many other bibliophilic collections of later centuries. The authors of the 1997 publication have also found in the collection of Helsinki one book, which initially belonged to the founder of the Kettler dynasty, the last master of the Livonian Order and the first Duke of Courland Gotthard Kettler (1517–1587). (Fig.3) The Kettlers' collection in Helsinki features especially many books owned by Duke Gotthard's youngest son Wilhelm Kettler (1574–1640) and Wilhelm's grandson Friedrich Kasimir. (Fig.7,4) In one case, Wilhelm Kettler's ownership is evidenced only by a barely visible monogram on the title page; in another, a much more evident marking is found on the binding, while the book by German philosopher and professor at Rostock University Johannes Simonius (1565–1627) contains an inscription of his dedication to Wilhelm (Wilhelm was his

8. 1997. gadā izdots katalogs, kas detalizēti atklāj Kurzemes hercogu bibliotēkas Helsinku daļu
The catalogue was published in 1997, in detail reflecting the part of the Dukes' library stored in Helsinki

ziemā bija skolojies Rostokas Universitātē). Savukārt hercoga Jēkaba dēls Frīdrihs Kazimirs pie veltījuma ieraksta grāmatā ticis jau 9 gadu vecumā.

Kā vairāku grāmatu īpašnieces atzīmējamas arī hercoga Jēkaba sieva Luīze Šarlote un viņas māte Brandenburgas kūrfirstiene Elizabete Šarlote (*Elisabeth Charlotta*, 1597–1660), kurai savu grāmatu bija veltījis reformātu teologs Johanness Bergiuss (*Johannes Bergius*, 1587–1658). (5. att.) Virkne grāmatu no hercogu krājuma savulaik piederējušas dzejniekam un hercoga Frīdriha Kazimira bibliotēkaram Kristiānam Bornmanim (*Christian Bornmann*, 1639–1714) (6. att.), jau minētajam Frīdriham Brakelam, juristam Onufrijam Gesleram (*Onuphrius Gösler*, †1692), kurš atstājis īpašuma ierakstu sava laika autoritātes flāmu jurista Matiasa Vēzenbeka (*Matthaeus Wesenbeck*, 1531–1586) grāmatā, un vairākiem citiem. Dažas grāmatas nepārprotami saistās ar hercoga Vilhelma uz Kuldīgu ataicinātā mācītāja Nikolausa Paša (*Nicolaus Pascha*, 1561–1623) vārdu. Nav pārsteidzoši, ka hercogu krājumā ietilpst Holšteinas mācītāja Paula Egarda (*Paul Egard*, ap 1580–1655) grāmata, kas piederējusi Latvijas kultūras vēsturē labi zināmajam Tērbatas akadēmiskās ģimnāzijas profesoram, vēlāk Kurzemes un Zemgales hercogistes mācītājam vispirms Frīdriha, bet pēc tam arī Jēkaba galmā Georgam Mancelim. Jau grūtāk ir skaidrot, pa kādiem ceļiem hercogu bibliotēkā ir nonācis 16. gadsimta itāliešu autora Marko Antonio Kuki (*Marco Antonio Cucchi*, 1505–1567) vizuāli izteiksmīgais sējums ar apliecinājumu par piederību mums nepazīstamajam Kristoferam Heilsbergam (*Christopher Heilsberg*) un vairāki desmiti grāmatu, kas piederējušas Ventspilī dzimušajam un dažādās Eiropas universitātēs studējušajam Rūdfam Štrauham (*Rudolph Strauch*, ap 1617–1681),²⁰ kurš vairākkārt bija pildījis hercogu diplomātiskus uzdevumus ārvalstīs.

Vienu no hercogu krājumā ietilpstošajām grāmatām, kas iespiesta Drēzdenē 1585. gadā un bija viens no pavisam sešiem psalmu komentāru sējumiem, kurus publicēja luterisko reformatoru līdzgaitnieks Kristofs Fišers (*Christoph Fischer*, 1518–1598), detalizēti aprakstījusi Somijas pētniece Lija

²⁰ *Lexikon der Studenten aus Estland, Livland und Kurland an europäischen Universitäten, 1561–1800*. Bearbeitet von Arvo Tering unter Mitarbeit von Jürgen Beyer. Köln: Böhlau Verlag, 2018. S. 677. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte. Band 28).

student at the University of Rostock in the winter of 1590/1591). In turn, Duke Jacob's son Friedrich Kasimir acquired his own dedication inscription in a book at the age of 9.

Several books were owned by Duke Jacob's wife Louise Charlotte, and her mother Elisabeth Charlotta (1597–1660), who had a dedication inscription written in a book by the author himself – a reformation theologian Johannes Bergius (1587–1658). (Fig.5) A number of books from the Dukes' collection had once belonged to a poet and Friedrich Kasimir's librarian Christian Bornmann (1639–1714) (Fig.6), aforementioned Friedrich Brakel, lawyer Onuphrius Gösler (†1692), who left the ownership mark in a book by the renown Flemish lawyer Matthaeus Wesenbeck (1531–1586), and others. Some books are clearly associated with the name of Nicolas Pascha (1561–1623), a pastor invited to Kuldīga by Duke Wilhelm himself. It is not surprising that the Dukes' collection includes a book by Holstein's pastor Paul Egard (around 1580–1655), which belonged to Georg Mancelius, a prominent individual in the cultural history of Latvia – a professor of Dorpat (now Tartu) Academic Gymnasium, later – a priest of the Duchy of Courland and Semigallia, at first in Friedrich's and then also in Jacob's court. It is harder to explain, how the Duke's library has acquired a visually striking edition by the 16th century Italian author Marco Antonio Cucchi (1505–1567) marked as the property of a Christopher Heilsberg, and several dozen books belonging to the Venspils-born Rudolph Strauch (around 1617–1681),²⁰ who had studied in various European universities, and occasionally acted as the Duke's envoy abroad.

One of the books of the Dukes' collection, printed in Dresden in 1585, is a part of six volumes of Psalm commentaries published by Christoph Fischer (1518–1598), a Lutheran Reformer, and has been described in detail by Finnish researcher Lija Rebane.²¹ She has focused her attention on the binding of the specific edition (Fig.2) which, in her opinion, was produced by one of the most talented German Renaissance book binders Caspar Meuser (1550–1593). However, Rebane did not establish how

²⁰ *Lexikon der Studenten aus Estland, Livland und Kurland an europäischen Universitäten, 1561–1800*. Bearbeitet von Arvo Tering unter Mitarbeit von Jürgen Beyer. Köln: Böhlau Verlag, 2018. S. 677 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte. Band 28).

²¹ Ребане, Лия. О неизвестном книжном переплете работы Каспара Мойзера. Диалог со временем. 2010. 30: 190–210. Available at: https://roii.ru/publications/dialogue/article/30_13/lija_rebane/on-an-unknown-book-binding-by-kaspar-moizer.

Rebane (*Lija Rebane*).²¹ Viņa savu uzmanību fokusējusi uz konkrētā eksemplāra iesējumu (2. att.), kuru, pēc viņas domām, veidojis viens no talantīgākajiem vācu renesanses laika grāmatu iesējējiem Kaspars Meizers (*Caspar Meuser*, 1550–1593). Taču arī Rebane ir atstājusi neatbildētu jautājumu, kā sākotnēji Saksijas kūrfirstienei Dānijas princesei Hedvigai (*Hedwig*, 1581–1641) piederējusi grāmata ir nonākusi hercogu bibliotēkā un vai tajā ir kādreiz atradušies arī pārējie sējumi.

Praktiski gandrīz vai visu trofeju krājumu gadījumos ne visas grāmatas galarezultātā glabājas vienuviet. Tā arī hercoga Gotharda vecākā dēla Fridriha (*Friedrich Kettler*, 1569–1642) sievas Elizabetes Magdalēnas (*Elisabeth Magdalena*, 1580–1649) sprediķu grāmata šobrīd ir aplūkojama Rundāles pils muzeja ekspozīcijā. Tā bija skatāma arī 2014. gadā sarīkotajā izstādē “*Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae*”, kas bija pati pirmā jaunuzceltajā Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēkā un pēc tam atklāta Rundāles pilī un kas raisīja jaunas pārdomas un hipotēzes par Kurzemes hercogu bibliotēkas komplektēšanas avotiem, kā arī par grāmatu bijušo īpašnieku intelektuālajām interesēm un informacionālajām vajadzībām. Kurzemes hercogu bibliotēkas krājums slēpj sevī ievērojamu potenciālu gan atsevišķu tā eksemplāru, gan izdevumu tematisko un valodu grupu padziļinātā izziņāšanā.²²

Neskatoties uz nākotnē paredzamām korekcijām šā krājuma pētniecībā, jau pašlaik varam konstatēt, ka Kurzemes hercogu bibliotēka nav kāda atsevišķa hercogu ģimenes locekļa bibliofila kaprīze, bet vairākās paudzēs veidota grāmatu kolekcija, kuras turpmākā izpēte varētu būt ļoti auglīga Latvijas un Baltijas reģiona bibliotēku vēstures izziņāšanas kontekstā.

---

21 Ребане, Лия. О неизвестном книжном переплете работы Каспара Мойзера. *Диалог со временем*. 2010. 30: 190–210. Pieejams: https://roii.ru/publications/dialogue/article/30_13/lija_rebane/on-an-unknown-book-binding-by-kaspar-moizer

22 Valke, S. S. La Bibliothèque des ducs de Courlande (1561–1701) et ses ressources françaises [Kurzemes hercogu bibliotēka (1561–1701) un tās franču resursi]. *Letonica*. 2020. 41: 60–83.

---

the book originally owned by the Electress of Saxony, Danish princess Hedwig (1581–1641), had come to the Dukes' library and whether it included the rest of the volumes.

Virtually all trophy collections are eventually stored in more than one place. For instance, a book of sermons once owned by Elisabeth Magdalena (1580–1649), wife of Duke Gotthard's oldest son Friedrich Kettler (1569–1642) is currently displayed at the Rundāle Palace Museum. It was also on display at the exhibition “*Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae*” held in 2014, which was the first exhibition held in the new building of the National Library of Latvia, and then reopened in Rundāle Palace, provoking new reflections and hypotheses about the sources of the Dukes' library, as well as about the intellectual interests and information needs of the books' former owners. The collection of the Dukes' library holds a considerable potential for in-depth exploration of specific editions, as well as the thematic and linguistic groups.²²

Despite the expected future adjustments in the research of this collection, one can already conclude that the Dukes' library is not a bibliophilic whim of a single member of the Dukes' family, but rather a collection of books created by several generations, and further research could be very fruitful in the context of studying the history of libraries in Latvia and the Baltic region.

---

22 Valke, S. S. La Bibliothèque des ducs de Courlande (1561–1701) et ses ressources françaises [Library of the Dukes of Courland (1561–1701) and its Content in the French Language]. *Letonica*. 2020. 41: 60–83.

Pauls Daija

Tautas apgaismības grāmatniecība Kurzemes un Zemgales hercogistē 18. gadsimtā¹

Pauls Daija

Popular Enlightenment Book Publishing in the Duchy of Courland and Semigallia in the 18th Century¹

Šī raksta mērķis ir sniegt ieskatu 18. gadsimta latviešu grāmatniecības laicīgajā atzarā, kas bija saistīts ar tautas apgaismības (*Volksaufklärung*) idejām. Lai arī šo ideju inspirētā latviešu literārās kultūras sekularizācija, sākot ar 18. gadsimta 60. gadiem, norisinājās gan Kurzemes un Zemgales hercogistē, gan Krievijas impērijas Vidzemes gubernā, tieši pirmajai minētajā procesā bija galvenā loma. Šajā rakstā tiks skaidroti Kurzemes un Zemgales hercogistes izdevēju un latviski rakstošo autoru panākumu cēloņi, kā arī raksturotas galvenās grāmatniecības tendences un inovācijas laika posmā no 18. gadsimta 60. gadiem līdz hercogistes pievienošanai Krievijas impērijai 1795. gadā.

Tautas jeb zemnieku apgaismība bija reformu kustība 18. gadsimta vācvalodīgajās zemēs, kuras idejas, pateicoties Baltijas apgaismotāju studijām vācu universitātēs, atceļoja arī uz Baltiju. Šī kustība tiecās uzlabot zemnieku dzīves apstākļus, paplašināt viņu garīgo

¹ Raksts izstrādāts Valsts pētījumu programmas "Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai" projektā "Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību" (Nr. VPP-IZM-2018/1-0022).

This article aims to provide an insight into the secular branch of the 18th century Latvian book publishing, which was related to the ideas of the popular Enlightenment (*Volksaufklärung*). Although secularisation of Latvian literary culture inspired by these ideas took place in the Duchy of Courland and Semigallia and in the Livonia province of the Russian Empire starting from the 1760s, it was the former that played a key role in the aforementioned process. This article will explain the reasons for the success of the publishers and Latvian writers of the Duchy of Courland and Semigallia, as well as describe the main trends and innovations in book publishing from 1760s until the accession of the Duchy to the Russian Empire in 1795.

The popular or peasant Enlightenment was a reform movement in German-speaking countries of the 18th century, whose ideas, carried by the Baltic Enlighteners who studied in German universities, found their way to the Baltics. This movement sought to improve the living conditions

¹ This article is elaborated within the framework of the project "The Importance of Researching Documentary Heritage in Establishing Synergies between Research and Society" (No. VPP-IZM-2018/1-0022), the State-Funded Research Programme "Latvian Heritage and Future Challenges for National Sustainability".

horizontu un veicināt izglītības līmeņa pieaugumu, izmantojot iespējās grāmatas un periodiskos izdevumus. Līdz ar to veidojās zemniekiem adresētas daiļliteratūras tradīcija, turklāt izglīto to kārtu pārstāvji sacerēja arī izglītojošus darbus medicīnā, lauksaimniecībā un citās nozarēs.² Vācu literatūrvēsturnieks Reinharts Zīgerts (*Reinhart Siegert*) uzsvēris, ka tautas apgaismība vācvalodīgajās zemēs “centās sniegt “vienkāršajai tautai” tieši tās zināšanas un mentālās spējas, kuras ir galvenais atskaites punkts funkcionējošai modernai demokrātiskai sabiedrībai. Lielākoties demokrātiju nesaucot vārdā, tā cerēja iedrošināt “vienkāršo cilvēku” spert pirmos soļus, lai tas kļūtu par nobriedušu pilsoni un modernu individu. Šis komponents bija padomā Kantam, kad viņš runāja par publikas pašapgaismošanos, saredzēdams pat “masu” piedalīšanos šai procesā kā ceļu uz “*sapere aude*” [uzdrīksties zināt – latīņu val.].”³ Šis vērtējums lielā mērā attiecināms arī uz tautas apgaismības ideju iespaidu latviešu literārajā kultūrā – tās līdzās brāļu draudzei jeb hernhūtiešu kustībai Vidzemē veicināja latviešu izglītību, rakstniecību un pašapziņu 18. gadsimtā.

Kaut gan tautas apgaismība netieši sekmēja tālejošas sociālas pārmaiņas, pakāpeniski veicinot reformas lauku sabiedrībā, zemnieku intelīģences slāņa veidošanos un priekšnoteikumus dzimtbūšanas atcelšanai, Latvijas kultūras vēsturē tā visbiežāk aplūkota kā apgaismības tendenču mērenais virziens. Tas balstās apstākļi, ka atšķirībā no Garlība Merķeļa (*Garlieb Merkel*, 1769–1850) un viņa priekšteču pārstāvētā radikālā virziena tautas apgaismība nevērsās pret dzimtbūšanu, bet lika uzsvāru uz katra indivīda iekšējām transformācijām un izglītību.⁴ Šajā sakarā grāmatniecības vēsturnieks Aleksejs Apīnis (1926–2004) norādījis, ka mērenais apgaismības virziens “pastāvošās iekārtas atzīšanu apvieno ar sevišķu uzmanību pret cilvēka personību, ētiku, jo turas pie pārliecības, ka

2 Plašāk sk.: Grudule, Māra. Zemnieku jeb tautas apgaismība Latvijā – jaunlatviešu kustības avots. Grām.: Daukste-Silasprōģe, Inguna (sast.). *Meklējumi un atradumi 2005*. Rīga: Zinātne, 2005. 8.–36. lpp.; Grudule, Māra. Volksaufklärung in Lettland. In: Schmitt, Hanno, Böning, Holger, Greiling, Werner und Siegert, Reinhart (Hrsg.). *Die Entdeckung von Volk, Erziehung und Ökonomie im europäischen Netzwerk der Aufklärung*. Bremen: edition lumiäre, 2011. S. 137–156; Daija, Pauls. *Apgaismība un kultūrpārēse. Latviešu laicīgās literatūras tapšana*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013.

3 Siegert, Reinhart. The Popular Enlightenment at its Height and the Break Caused by the French Revolution. In: Böning, Holger und Siegert, Reinhart. *Volksaufklärung: Biobibliographisches Handbuch zur Popularisierung aufklärerischen Denkens im deutschen Sprachraum von den Anfängen bis 1850*. Band 2, Teilband 2.1. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 2001. P. Ll. Mans tulkojums no angļu valodas – P. D.

4 Sal.: Johansons, Andrejs. *Latviešu literatūra: no viduslaikiem līdz 1940. gadam*. Stokholma: Trīs zvaigznes, 1953. 42. lpp.

of peasants, to broaden their mental horizons and to increase their educational attainment through printed books and periodicals. This resulted in the emergence of a tradition of fiction with peasants as the main target audience, while representatives of the educated classes wrote educational works in medicine, agriculture and other fields.² German literary historian Reinhart Siegert has emphasised that the popular Enlightenment in the German-speaking countries “attempted to give to “the common man” precisely that knowledge and those mental capabilities which are the essential starting-point for a functioning modern democratic society. For the most part without democracy being named, it hoped to enable “the common man” to take his first steps towards becoming a mature citizen and a modern individual. This component is what Kant had in mind when he spoke of self-enlightenment by the public and saw participation in the process, even by “the masses”, as a way to his “*sapere aude*” [dare to know – Latin].”³ This assessment largely applies to the impression of the ideas of the popular Enlightenment in Latvian literary culture – along with the Unity of the Brethren or the *Herrnhuter* movement in Livonia province, they promoted education, writing and self-awareness among the Latvians in the 18th century.

Although the popular Enlightenment indirectly contributed to far-reaching social changes, gradually impelling reforms in rural society, formation of intelligentsia among peasants, and preconditions for abolishing serfdom, it is predominantly viewed in the cultural history of Latvia as a rather moderate manifestation of Enlightenment. This outlook is due to the fact that, unlike Garlieb Merkel (1769–1850) and his predecessors, the popular Enlightenment did not turn against serfdom, but focused on the internal transformation and education of each individual.⁴ In this respect, the book historian Aleksejs Apīnis (1926–2004) pointed out that the moderate Enlightenment “combines the recognition of the existing

2 Also see: Grudule, Māra. Zemnieku jeb tautas apgaismība Latvijā – jaunlatviešu kustības avots. Grām.: Daukste-Silasprōģe, Inguna (sast.). *Meklējumi un atradumi 2005*. Rīga: Zinātne, 2005. 8.–36. lpp.; Grudule, Māra. Volksaufklärung in Lettland. In: Schmitt, Hanno, Böning, Holger, Greiling, Werner und Siegert, Reinhart (Hrsg.). *Die Entdeckung von Volk, Erziehung und Ökonomie im europäischen Netzwerk der Aufklärung*. Bremen: edition lumiäre, 2011. S. 137–156; Daija, Pauls. *Apgaismība un kultūrpārēse. Latviešu laicīgās literatūras tapšana*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013.

3 Siegert, Reinhart. The Popular Enlightenment at its Height and the Break Caused by the French Revolution. In: Böning, Holger und Siegert, Reinhart. *Volksaufklärung: Biobibliographisches Handbuch zur Popularisierung aufklärerischen Denkens im deutschen Sprachraum von den Anfängen bis 1850*. Band 2, Teilband 2.1. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 2001. P. Ll.

4 c.f.: Johansons, Andrejs. *Latviešu literatūra: no viduslaikiem līdz 1940. gadam*. Stokholma: Trīs zvaigznes, 1953. 42. lpp.

pasauli var pārveidot, ja pārveido cilvēku, ka arī trūkumainā sabiedrībā iespējama personības pilnīgošana. Tāpēc šis paveids nenoraidīja reliģiju, tikai pārvērtā to no dzīves mērķa par labākas dzīves iekārtošanas līdzekli. Latvijas vācu inteliģencē šis paveids ieguva pārsvaru, to pārstāvēja galvenokārt mācītāji, kas pieslēgās teoloģiskajam racionālismam (reliģijā atzīst tikai to, kas saskan ar saprātu). Tāpēc Latvijas apstākļos šo apgaismes paveidu visērtāk dēvēt par racionālismu, kaut, strikti raugoties, šo ļaužu pasaules redzējumā ietilpa arī apgaismes sensuālisms, empirisms, panteisms utt., un – no otras puses – arī citu novirzienu apgaismotāju uzskatos filozofiskais racionālisms nebūt nebija mazsvarīga daļa.”⁵ Jāatzīmē, ka Baltijā tautas apgaismības ideju izplatība ar laiku veicināja arī latviešu laicīgās un nacionālās literatūras izveidošanos.

Kurzemes un Zemgales hercogistes specifika grāmatniecībā aplūkojama vairākos aspektos: ne-parasti straujā jaunu literāro un profesionālo žanru izveidē latviešu literārajā kultūrā, kas līdz 18. gadsimta vidum bija funkcionējusi galvenokārt reliģiskās grāmatniecības ietvarā; ne tikai luterāņu mācītāju, bet arī muižnieku, ierēdņu un ārstu iesaistē grāmatu tulkošanā vai sarakstīšanā latviešu valodā; apgaismības filantropismā un prasmē piesaistīt finansējumu. Tieši Kurzemes un Zemgales hercogistē ar Jelgavu kā izdevējdarbības centru – pateicoties hercoga spiestuvei – aizsākās tautas apgaismības latviešu valodā.

Tautas apgaismības pirmie aizmetņi redzami Kurzemes kalendārā. Senākais kalendāra gadagājums, kura eksemplāri nav saglabājušies, fiksēts 1757. gadā; tas nācis klajā hercoga iespaidēja Johana Heinriha Kestera (*Johann Heinrich Köster, ?–1760*) spiestuvē un saucies “Zemnieku jeb latviešu laiku grāmata uz to 1758tu gadu”. Pirmais saglabājies kalendāra gadagājums ar literāro pielikumu datējams ar 1762. gadu – hercoga iespaidēja Kristiāna Lītkes (*Christian Liedtke, 1733–1766*) izdotā “Jauna un veca latviešu laiku un notikušu lietu grāmata uz to 1763. gadu”, kuras kalendārija daļu, domājams, sastādīja kādreizējais hercoga Ferdinanda Ketlera (*Ferdinand Kettler, 1655–1737*) galma astronoms Georgs Vilhelms Krūgers (*Georg Wilhelm Krüger, 1687–1758*). Izdevējs K. Lītke 1762. gadā

5 Apinis, Aleksejs. *Grāmata un latviešu sabiedrība līdz 19. gadsimta vidum*. Rīga: Liesma, 1991. 98. lpp.

order with paying particular attention to an individual’s personality, ethics, because of the conviction that the world can be transformed by transforming an individual, and personal growth is attainable even in a flawed society. Hence, it did not reject religion, but turned it from the ultimate goal of life into a way of bettering one’s life. This form of Enlightenment prevailed among the German intelligentsia of Latvia, represented mainly by pastors who adhered to theological rationalism (recognising only the aspects of religion that were in harmony with reason). Therefore, in the context of Latvia, this form of Enlightenment should be referred to as rationalism, although, strictly speaking, the world-view of these people included sensualism, empiricism, pantheism, etc., and, on the other hand, the philosophical rationalism played an important role in the beliefs held by Enlighteners representing other branches of the movement.”⁵ Notably, the dissemination of ideas of the popular Enlightenment in the Baltics also contributed to the emergence of Latvian secular and national literature.

The first manifestations of the popular Enlightenment can be observed in the Courland calendar. The oldest calendar of which no copy has been preserved was recorded in 1757; it was published by the duke’s printer Johann Heinrich Köster (?–1760) and it was titled “The Year-Book for Peasants or Latvians for the Year 1758”. The first preserved edition of a calendar with a literary annex dates back to 1762 – “The Book of the New and the Old Events Lived by Latvians for the Year 1763”, published by the duke’s printer Christian Liedtke (1733–1766), the calendar part of which was supposedly compiled by the former Duke Ferdinand Kettler’s (1655–1737) court astronomer Georg Wilhelm Krüger (1687–1758). In 1762, the printer Liedtke received the duke’s privilege to the Latvian calendar and paid him an annual lease.⁶ In 1769, the printing of the calendar was continued in Jelgava by the duke’s printer Johann Friedrich Steffenhagen (1774–1812) (Fig.2), who continued active publishing in the following decades, thus positioning himself as one of the pioneers of the free market in the Baltics.⁷ (Fig.4,5)

5 Apinis, Aleksejs. *Grāmata un latviešu sabiedrība līdz 19. gadsimta vidum*. Rīga: Liesma, 1991. 98. lpp.

6 *Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855: kopkatalogs*. Izstrādājis autoru kolektīvs Silvijas Šiško vadībā; zin. red. Aleksejs Apinis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999. 116. lpp.

7 For more details about Steffenhagen see: Apinis, Aleksejs, Šiško, Silvija. Jelgavas izdevēji Steffenhāgeni latviešu grāmatniecībā [1979]. Grām.: Daija, Pauls, Limane, Lilija (sast.). *Jelgavas Steffenhāgeni*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019. 7.–25. lpp.

bija saņēmis hercoga privilēģiju uz latviešu kalendāru un ik gadu maksāja viņam par to nomas maksu.⁶ 1769. gadā kalendāra izdošanu turpināja Jelgavas izdevējs, hercoga iespiedējs Johans Frīdrihs Stefenhāgens (*Johann Friedrich Steffenhagen*, 1774–1812) (2. att.), kurš turpmākajos gadu desmitos izvērsa aktīvu izdevējdarbību, būdams viens no brīvā tirgus pionieriem Baltijā.⁷ (4., 5. att.) Arī tad, kad 1776. gadā kalendāra izdošanu pārņēma Jelgavas Pētera akadēmija, tā iznomāja izdošanas tiesības J. F. Stefenhāgenam. Kalendārija daļu sastādīja Jelgavas Pētera akadēmijas matemātikas profesors un astronomiskās observatorijas dibinātājs Vilhelms Gotlībs Frīdrihs Beitlers (*Wilhelm Gottlieb Friedrich Beitler*, 1745–1811).

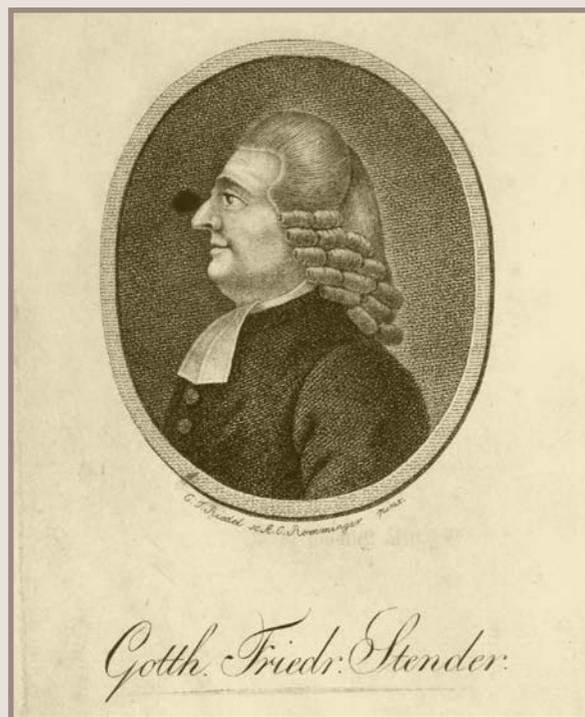
Kalendāra pielikumos jau no 1762. gada tika publicēti nozīmīgi apgaismojoša satura apcerējumi. No 1762. līdz 1770. gadam turpinājums kā kalendāra pielikums līdztekus Sunākstes latviešu luterāņu draudzes mācītāja Gotharda

6 *Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855: kopkatalogs*. Izstrādājis autoru kolektīvs Sīlvijas Šiško vadībā; zin. red. Aleksejs Apinis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999. 116. lpp.

7 Plašāk par J. F. Stefenhāgenu sk.: Apinis, Aleksejs, Šiško, Sīlvija. Jelgavas izdevēji Stefenhāgeni latviešu grāmatniecībā [1979]. Grām.: Daija, Pauls, Limane, Lilija (sast.). *Jelgavas Stefenhāgeni*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019. 7.–25. lpp.

Also, when the printing of the calendar was taken over by Peter's Academy of Jelgava in 1776, it leased publishing rights to J. F. Steffenhagen. The calendar part was compiled by Wilhelm Gottlieb Friedrich Beitler (1745–1811), professor of mathematics at Peter's Academy in Jelgava and founder of the astronomical observatory.

Important essays of illuminating content had already been printed in the calendar appendices since 1762. From 1762 to 1770, along with the poems by Gotthard Friedrich Stender (1714–1796) (Fig.1), the pastor of Sunākste Latvian Lutheran congregation, the calendar appendices were supplemented with overviews of the history of the Duchy of Courland and Semigallia. They were designed to resemble catechism in the form of questions and answers. The overviews explained how Courland (along with Semigallia and Selonia) had been separated from Livonia and why the duke transferred Courland to Polish governance: "Because there was no peace from foreign nations. First, Lithuanians, then Poles, followed by Russians came rampaging into the land of Courland. Thus, the lord found a haven under the wings of the Polish King, who

1. Gothards Frīdrihs Stenders. No Ulriha Cimermaņa grāmatas "Versuch einer Geschichte der lettischen Literatur" (1812) (Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RB/1479)
Gotthard Friedrich Stender from the book "Versuch einer Geschichte der lettischen Literatur" (1812) by Ulrich Zimmermann (The collection of rare books and manuscripts of the National Library of Latvia, RB/1479)

2. Johans Frīdrihs Stefenhāgens. No Georga Manceļa "Jaunas latviešu sprediķu grāmatas" (1823) (Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RL2/213)
Johann Friedrich Steffenhagen. From "Jaunas latviešu sprediķu grāmatas" ["The New Book of Latvian Sermons"] (1823) by Georg Mancelius (The collection of rare books and manuscripts of the National Library of Latvia, RL2/213)

Frīdriha Stendera (*Gotthard Friedrich Stender*, 1714–1796) (1. att.) dzejoļiem tika iespiests Kurzemes un Zemgales hercogistes vēstures apskats. Tas tika veidots līdzīgi katehismam jautājumu un atbilžu formā. Šajā apskatā skaidrots, kā Kurzeme (līdz ar Zemgali un Sēliju) tikusi nošķirta no Vidzemes un kāpēc hercogs nodevis Kurzemi Polijas pārvaldībā: “Tāpēc, ka no svešām tautām nekāds miers nebija. Drīz leiši, drīz poļi, drīz krievi skriene postīdami pār to Kurzemi. Tādēļ padevās tas liels kungs apakš poļu ķēniņa spārniem, kas to brīdi tas stiprākais par tiem citiem bija. No tā laika stāv mūsu Kurzeme vēl apakš poļu pavēnī.”⁸ Sniegta informācija, ka pirmās pilsētas Kurzemes un Zemgales hercogistē bijušas Kuldīga, Piltene un Aizpute, savukārt jaunākā pilsēta – Liepāja. Aprakstīti Kurzemes un Zemgales hercogistes hercogi, militārie konflikti, luterāņu baznīcas attīstība, latviešu reliģisko grāmatu izdošanas dinamika. Vēstures apcerējuma autors pagaidām nav noskaidrots; ņemot vērā ievērojamo vietu, kas šajā apskatā atvēlēta latviešu pievēršanai kristietībai un reliģiskajām grāmatām, domājams, ka šis ir vai nu oriģināls sacerējums, vai lokalizēts un papildināts tulkojums.⁹

1771. gadā kalendāra pielikumu veidošana nonāca Kēnigsbergā dzimušā Jelgavas ārsta un regulāra laikraksta “*Mitauische Nachrichten*” līdzstrādnieka Karla Ferdinanda Hummiusa (*Karl Ferdinand Hummius*, 1724–1788) pārziņā, un līdz 1779. gadam viņš tajos publicēja rakstus par medicīnu un veselības profilaksi. No 1780. līdz 1785. gadam pielikumus sastādīja Dalbes latviešu luterāņu draudzes mācītājs Gothards Kristofs Brants (*Gotthard Christoph Brandt*, 1734–1790), publicēdams daļēji beletrizētus apcerējumus par pedagogiju. 1787. gadā pielikumā ievietots Frankfurtes jurista un literāta Johana Georga Šlosera (*Johann Georg Schlosser*, 1739–1799) darba “*Der praktische Catechismus christlicher Sittenlehre für das Landvolk*” [Praktisks kristīgo tikumu mācības katehisms zemniekiem] (1771) saīsināts un pārstrādāts tulkojums “Dzīvošanas priekšraksti priekš tiem zemes ļaudīm, kas

8 *Jauna un veca latviešu laiku un notikušu lietu grāmata uz to 1763. gadu. [...] Tā rakstīta, ka arī Vidzemē un citi ļaudis, kas latviešu valodu prot, in lasīt māc, laikus, dienas garumu, mēnešu starpas un citas lietas zināt var.* Jelgava: K. Litke, [1762], bez lpp. norādes. Šeit un turpmāk, citējot avotus fraktūras ortogrāfijā, rakstība un interpunkcija pielāgota mūsdienu normām – P. D.

9 Dajņa, Pauls. Vēsture un atmiņa tautas apgaismības literatūrā: Kurzemes un Vidzemes kalendāri (1762–1822). Grām.: Kaprāns, Mārtiņš, Strenga, Gustavs, Bekmans-Dirkess, Norberts (atb. red.). *Atmiņu kopienas: atceres un aizmiršanas kultūra Latvijā*. Rīga: Zelta grauds, 2016. 83.–105. lpp.

at that time was stronger than the others. Since then our Courland is still under Polish protection.”⁸ Records show that the first towns to emerge in the Duchy of Courland and Semigallia were Kuldīga, Piltene and Aizpute, with the most recent addition of Liepāja. The overviews included descriptions of the dukes of the Duchy of Courland and Semigallia, military conflicts, development of the Lutheran church, dynamics of Latvian religious book publishing. The author of the historical descriptions is not yet identified; considering the remarkable place dedicated in this overview to the conversion of Latvians to Christianity, and religious books, it is believed that the piece is either an original writing or a localised and supplemented translation.⁹

In 1771, the creation of the calendar annexes came under the control of Karl Ferdinand Hummius (1724–1788), a doctor born in Königsberg and practicing in Jelgava; he was an author who regularly published articles on medicine and health in the local newspaper “*Mitauische Nachrichten*” until 1779. From 1780 to 1785, the calendar annexes were the responsibility of Gotthard Christoph Brandt (1734–1790), pastor of the Latvian Lutheran congregation in Dalbe, publishing semi-fictionalised contemplations on pedagogy. In 1787, the work of Frankfurt’s lawyer and writer Johann Georg Schlosser (1739–1799), entitled “*Der praktische Catechismus Christlicher Sittenlehre für das Landvolk*” [“*Practical Catechism of Christian Moral Teachings for Peasants*”] (1771) was added to the calendar as a condensed and translated piece under the title “Dzīvošanas priekšraksti priekš tiem zemes ļaudīm, kas grib labi un savā kārtā godājami cilvēki būt” [“*Life Lessons for Rural Folks, who Strive for Decent and Honourable Living*”]. The structure of the calendar’s annexes gradually developed to include mixed content, which became the standard when the creation of the annexes was taken over by Joachim Friedrich Voigt (1760–1844), Lutheran pastor of St. Anne’s Church in Jelgava. In terms of content, each annex provided an almanac-style combination of practical household and medical advice, popular

8 *Jauna un veca latviešu laiku un notikušu lietu grāmata uz to 1763. gadu. [...] It is said that in Livonia region and elsewhere people who speak Latvian tongue and know how to read, are now able to learn about the time and length of the day, lunar cycles and other useful things.* Jelgava: K. Litke, [1762], bez lpp. norādes.

9 Dajņa, Pauls. Vēsture un atmiņa tautas apgaismības literatūrā: Kurzemes un Vidzemes kalendāri (1762–1822). Grām.: Kaprāns, Mārtiņš, Strenga, Gustavs, Bekmans-Dirkess, Norberts (atb. red.). *Atmiņu kopienas: atceres un aizmiršanas kultūra Latvijā*. Rīga: Zelta grauds, 2016. 83.–105. lpp.

grib labi un savā kārtā godājami cilvēki būt”. Kalendāra pielikumu struktūrā pamazām nostiprinājās jaukts saturs, kas kļuva par standartu, kad pielikumus sāka veidot Jelgavas Annas baznīcas luterāņu mācītājs Joahims Frīdrihs Fogts (*Joachim Friedrich Voigt*, 1760–1844). Ierasta lieta bija almanaham raksturīgais praktisku ikdienas dzīves un medicīnas padomu, populārzinātnisku rakstu un beletristikas apvienojums vienā pielikumā. 18. gadsimta gaitā kalendārs kļuva par latviešu visvairāk pirktu un lasīto iespiesto izdevumu, tā metienam sasniedzot ap 3000 eksemplāru.¹⁰

Vienlaikus ar kalendāra pirmsākumiem aizsākās arī latviešu laicīgā daiļliteratūra, G. F. Stenderam 1766. gadā publicējot īsprozas krājumu “Jaukas pasakas in stāsti”. (3. att.) Jau 1761. gadā pabeigtajam manuskriptam finansējums tika vākts prenumerācijas veidā, iesaistot arī sponsorus no Rīgas.¹¹ Grāmatu klajā laida Jelgavas izdevējs Johans Gotfrīds

¹⁰ Dajņa, Pauls. Jelgavas kalendārs “Jauna un veca laika grāmata” tautas apgaismības ideju kontekstā (1762–1798). Grām.: *Latvijas Nacionālā bibliotēka. Zinātniskie raksti*, 4 (XXIV). Rīga, 2019. 233.–246. lpp. Sal. arī: Stradiņš, Jānis, Strods, Heinrihs. *Jelgavas Pētera akadēmija: Latvijas pirmās augstskolas likteņgaitas*. Rīga: Zinātne, 1975. 78.–79. lpp.

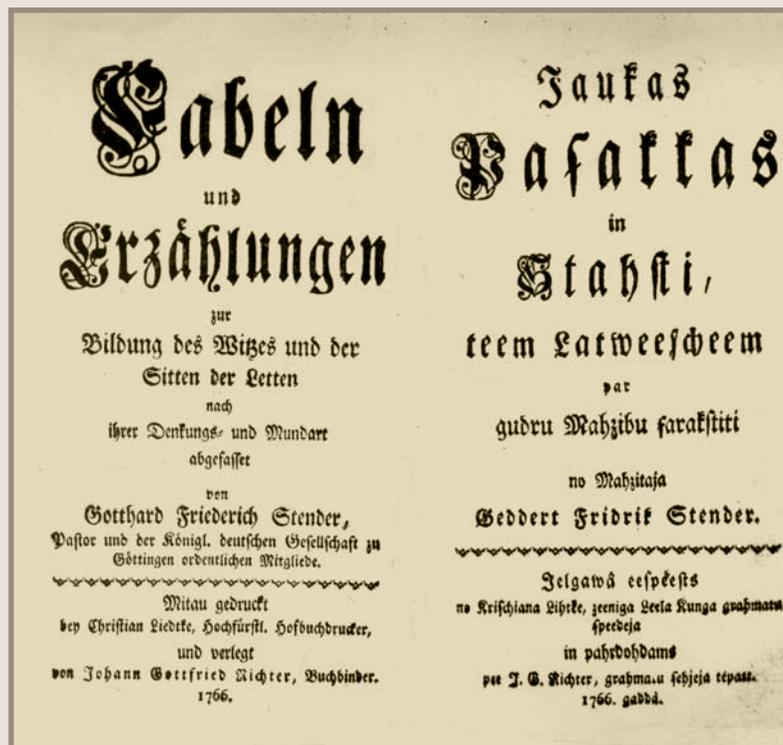
¹¹ *Rigische Anzeigen*, 1765, Nr. 36, 39.

science articles and belletristics. In the course of the 18th century, the calendar became the most widely purchased and read printed edition in Latvia, reaching about 3000 copies per edition.

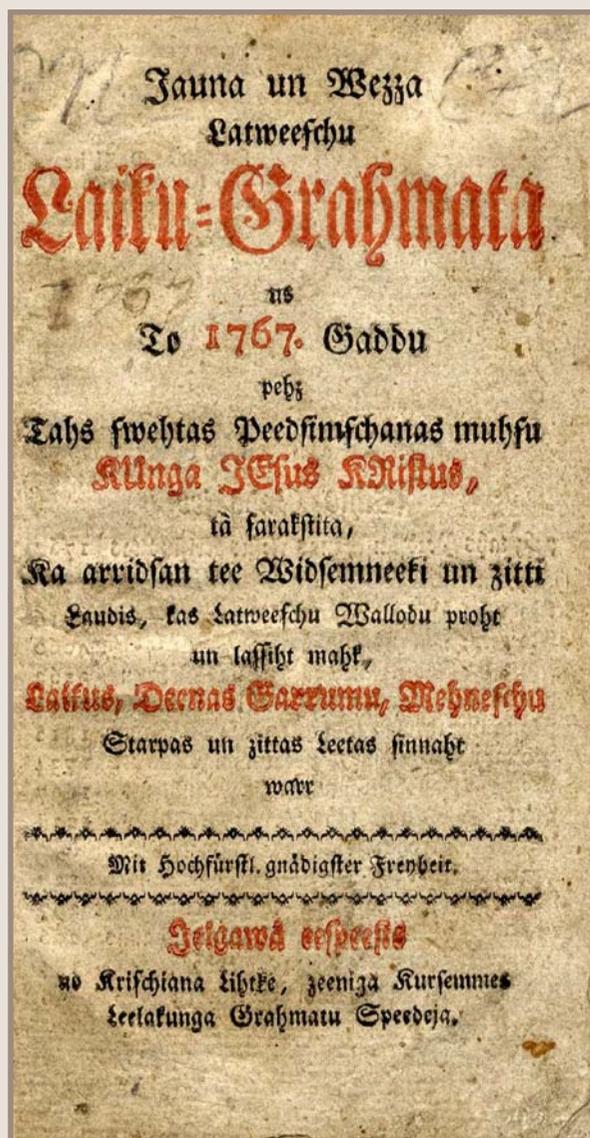
Along with the emergence of the calendar, Latvian secular fiction was born, with G. F. Stender publishing a collection of short-stories titled “Jaukas pasakas in stāsti” [“Nice Fairy-Tales and Stories”] (Fig.3) in 1766. The manuscript, completed as early as in 1761, was funded through pre-ordering and also by attracting sponsors from Riga.¹⁰ The book was published by Jelgava’s publisher Johann Gottfried Richter (?-?), and printed by C. Liedtke. The collection includes both original and translated or adapted German stories and fables in prose, mainly under the influence of the then popular German writer Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769).¹¹ In his book, G. F. Stender also formulated his goals of secularisation of literature, which became the credo of popular Enlighteners in Courland:

¹⁰ *Rigische Anzeigen*, 1765, Nr. 36, 39.

¹¹ Fride, Zigrīda. *Latvis: Gothards Frīdrihs Stenders*. Rīga: Zinātne, 2003. 180.–190. lpp.; Behrskaln, Anna. G. F. Stenders lettische Fabeln und Erzählungen. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin*. 1924. 2: 95–103; Misiņš, Jānis. Stendera pasaku pirmais izdevums. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1923. 9: 1019–1028.

3. G. F. Stendera grāmatas “Jaukas pasakas in stāsti” (1766) titullapa (fotokopija Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājumā, RF1/5) Title-page of the book “*Jaukas pasakas in stāsti*” [“Nice Fairy-Tales and Stories”] (1766) by G. F. Stender (photocopy from the collection of rare books and manuscripts of the National Library of Latvia, RF1/5)

4. Kurzemes kalendāra “Jauna un veca latviešu laiku grāmata” titullapa (Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RL2/248)
Title-page of the Courland calendar “*Jauna un veca latviešu laiku grāmata*” [“The Book of the New and the Old Latvian Times”] (The collection of rare books and manuscripts of the National Library of Latvia, RL2/248)

5. Attēls no Kurzemes kalendāra “Jauna un veca latviešu laiku grāmata” 1767. gadam (Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RL2/248)
An illustration from the Courland calendar “*Jauna un veca latviešu laiku grāmata*” [“The Book of the New and the Old Latvian Times”] of 1767 (The collection of rare books and manuscripts of the National Library of Latvia, RL2/248)

La Alliga Darbi ir
leeli, tee tohp mekleti no
wisseem, kam pee teem
labs Prahts irraid.

Rihters (*Johann Gottfried Richter*, ?-?), bet iespieda K. Lütke. Krājumā iekļauti gan oriģināli, gan no vācu valodas tulkoti vai adaptēti stāsti un fabulas prozā, kas tapuši galvenokārt tālaika populārā vācu rakstnieka Kristiāna Firhtegota Gellerta (*Christian Fürchtegott Gellert*, 1715–1769) ietekmē.¹² G. F. Stenders šajā grāmatā arī formulēja savus literatūras sekularizācijas mērķus, kas kļuva par Kurzemes tautas apgaismotāju kredo: “Dieva gudrības mācītāji ir jo sevišķi aicināti viņiem uzticētās dvēseles veidot līdzīgas Dievam. Mūsu tēvzemē to lielākā daļa ir nabaga latvieši. Viņi ir radīti no tādas pat vielas un tādam pat mērķim. Vai mums tos nav jāmīl kā brāļus un dedzīgi jācenšas vest no tumsas pie Dieva gaismas? Uz tādu mērķi virzās mūsu centieni, un mūsu alga būs augstāka pakāpe nākotnes apgaismībā.”¹³

1774. gadā Jelgavā un Aizputē izdevējs, Jelgavas brīvmūrnieku bibliotēkas izveidotājs Jākobs Frīdrihs Hincš (*Jakob Friedrich Hinz*, ap 1734–1787)¹⁴ laida klajā nākamos divus G. F. Stendera darbus, kuriem bija novatoriska nozīme latviešu literārajā kultūrā. Viens no tiem bija pirmā populārzinātniskā latviešu grāmata, zemnieku enciklopēdija “Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas” (otrais izdevums 1776. gadā, trešais, G. F. Stendera dēla Aleksandra Johana Stendera (*Alexander Johann Stender*, 1744–1819) papildinātais izdevums 1796. gadā).¹⁵ (6. att.) Trešajā izdevumā izvērsti tika iebilsts uzskatam, ka “zemniekam tādas augstas zināšanas nevajaga. Kad viņš savus lauku un mājas darbus jeb kaut kādu amatu prot, kad viņš gudrs iraid pie mainīšanas un pārdošanas, kad savus pātarus noskaitīt un kad daudz lasīt māc, kam vēl citas gudrības vajaga? [...] Patiesi, mīļi latvieši, tā kā tā dievabijāšana der pie visām, proti, garīgām lietām, tā der tā gudrība ir pie šām, kā pie visām citām laicīgām vajadzībām. Jo vairāk viena tauta īstā labā gudrībā pieaug, jo viņas laime ceļās.”¹⁶

12 Frīde, Zigrīda. *Latvis: Gothards Frīdrihs Stenders*. Rīga: Zinātne, 2003. 180.–190. lpp.; Behrskaln, Anna. G. F. Stenders lettische Fabeln und Erzählungen. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin*. 1924. 2: 95–103; Misiņš, Jānis. Stendera pasaku pirmais izdevums. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1923. 9: 1019–1028.

13 Tulkojums no vācu valodas citēts pēc: Frīde. *Latvis*, 74. lpp.

14 Plašāk par J. F. Hincsu sk.: Ischreyt, Heinz. Jakob Friedrich Hinz, ein vergessener Buchhändler und Verleger in Mitau. *Nordost-Archiv*. 1972. 5: 3–14.

15 Plašāk: Stradiņš, Jānis. Stenderi un “Augstas gudrības grāmata” latviešu kultūras vēsturē. Grām.: Stenders, Gothards Frīdrihs. *Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas: 1796. gada izdevuma teksts ar komentāriem*. Rīga: Liesma, 1988. 9.–43. lpp.

16 Stenders, Gothards Frīdrihs. *Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas*. Jelgava: J. F. Stefenhāgens, 1796. 3.–4. lpp.

“The teachers of God’s wisdom are especially called upon to mould the souls in their patronage in the image of God. In our homeland, most of them are poor Latvians. They are made of the same substance and for the same purpose. Should we not love them as brothers and zealously strive to lead them out of darkness and into the God’s light? We dedicate our efforts towards this goal, and as a reward we will reach a higher stage of enlightenment.”¹²

In 1774, Jakob Friedrich Hinz (*circa* 1734–1787),¹³ publisher and founder of Jelgava Freemason Library, released the next two works by G. F. Stender in Jelgava and Aizpute, which brought innovation to Latvian literary culture. One of them was the first book of popular science in Latvian, the peasants’ encyclopaedia “Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas” [“The Book of High Wisdom on the World and Nature”] (the second edition was released in 1776, whereas the third edition, supplemented by the author’s son Alexander Johann Stender (1744–1819), in 1796).¹⁴ (Fig.6) The third edition contained an objection to the view that “a peasant has no use of such high knowledge. When a peasant knows his fieldwork and homework, or some craft, when he is clever about trading and selling, when he says his prayers, and when he knows how to read, what more wisdom does he need? [...] Indeed, my dear Latvians, if fear of God’s wrath is suitable for all, namely, spiritual things, then wisdom serves all the other worldly needs. The more one nation grows in true wisdom, the more happiness is bestowed upon it.”¹⁵

The second book published by J. F. Hinz was the collection of G. F. Stender’s secular poetry “Jaunas ziņģes” [“The New Popular Songs”], which included works of various major German poets of the time, with a particular focus upon the Latvian reproduction of anacreontic poets of Göttingen and Halberstadt.¹⁶ “I try to inspire gentle feelings in the peasants’ hearts,” G. F. Stender pointed

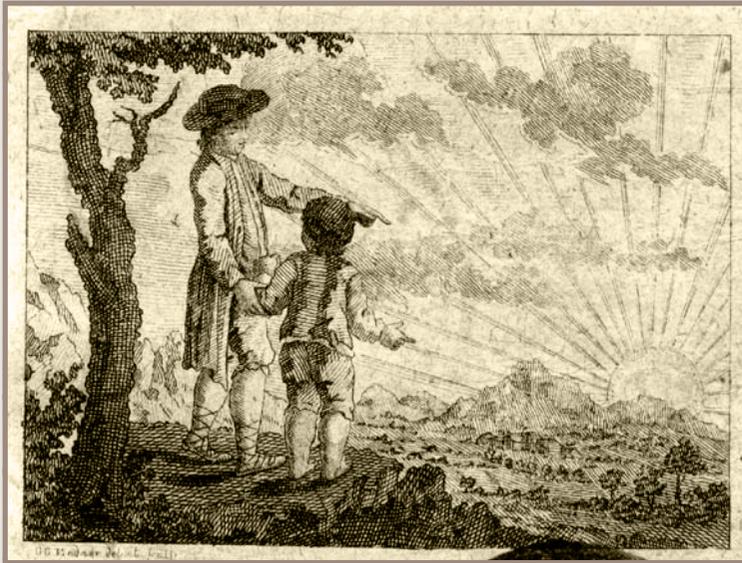
12 Translation from German quoted from: Frīde. *Latvis*, 74. lpp.

13 For more details about J.F.Hinz see: Ischreyt, Heinz. Jakob Friedrich Hinz, ein vergessener Buchhändler und Verleger in Mitau. *Nordost-Archiv*. 1972. 5: 3–14.

14 For more details: Stradiņš, Jānis. Stenderi un “Augstas gudrības grāmata” latviešu kultūras vēsturē. Grām.: Stenders, Gothards Frīdrihs. *Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas: 1796. gada izdevuma teksts ar komentāriem*. Rīga: Liesma, 1988. 9.–43. lpp.

15 Stenders, Gothards Frīdrihs. *Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas*. Jelgava: J. F. Stefenhāgens, 1796. 3.–4. lpp.

16 c.f.: Frīde. *Latvis*, 159.–196. lpp.; Apinis, Aleksejs, Čakars, Oto, Klekere, Ināra. Vecais Stenders latviešu dzejas laukā. Grām.: Stenders, Gothards Frīdrihs. *Dzeja*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. 237.–283. lpp.

6. Attēls no G. F. Stendera “Augstas gudrības grāmata” (1776) titullapas (Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RL2/561)

An illustration from “*Augstas gudrības grāmata*” [“The Book of High Wisdom”] (1776) by G. F. Stender (The collection of rare books and manuscripts of the National Library of Latvia, RL2/561)

7. Attēls no G. F. Stendera “Tās kristīgas mācības grāmata” (1776) (Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RXA408,N393)

An illustration from “*Tās kristīgas mācības grāmata*” [“The Book of Christian Teaching”] by G. F. Stender (1776) (The collection of rare books and manuscripts of the National Library of Latvia, RXA408,N393)

Otra J. F. Hinca izdotā grāmata bija G. F. Stendera laicīgās dzejas krājums “Jaunas ziņģes”, kas ietvēra dažādu tālaika nozīmīgāko vācu dzejnieku darbu atdzejojumus, īpaši pievērsties Getingenes un Halberštates anacreontisko dzejnieku daiļrades latviskošanai.¹⁷ “Es mēģinu zemnieku sirdīs iedvest maigas izjūtas,” skaidrojot nepieciešamību pēc laicīgās dzejas latviešu valodā un īpaši pēc anacreontiskām tēmām, norādīja G. F. Stenders. “Līdzī nāk iecere, lai viņi kļūtu mīļīgi pret saviem vecākiem, pieļāvīgi pret saviem kungiem un galu galā arī pieļāvīgi pret Dievu un reliģiju. Tam pirmais iedīgļis ir nevainīgajā mīlestībā pret otru dzimumu, kas ir pašas dabas iedēstīta. Šo tad es cenšos izkopt, būdams tālu no neatļautām dziņām. Bez šī pirmā dabas ceļa uz maigumu zemnieka raupjā sirds paliktu nejutīga. Un tomēr, censties, lai tā būtu maigi jūtīga, nozīmētu veicināt lēcienu dabā.”¹⁸

17 Sal.: Frīde. *Latvis*, 159.–196. lpp.; Apinis, Aleksejs, Čakars, Oto, Klekere, Ināra. Vecais Stenders latviešu dzejas laukā. Grām.: Stenders, Gothards Frīdrihs. *Dzeja*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. 237.–283. lpp.

18 Tulkojums no vācu valodas citēts pēc: Apinis, Čakars, Klekere. Vecais Stenders latviešu dzejas laukā, 32. lpp.

out when explaining the need for secular poetry and especially anacreontic themes to be made available in Latvian. “The idea is that they would become kinder toward their parents, toward their masters, and ultimately they would grow to become more accepting toward the God and religion. The first seed of it is the innocent love for the opposite sex planted by nature itself. This is what I try to cultivate, far from forbidden passions. Without this initial natural path to tenderness, a peasant’s rough heart would remain unresponsive. And yet, to try and make it tender and sensitive would mean to stimulate a leap in the natural path.”¹⁷

Presumably, both books were most likely printed by Gottlieb Leberecht Hartung (1747–1797) in Königsberg, where the 1739 edition of the Latvian Bible and other important Latvian books were published.¹⁸

Further works by G. F. Stender were released by Johann Friedrich Steffenhagen. He published a second updated edition of “New Popular Songs”

17 Translation from German quoted from: Apinis, Čakars, Klekere. Vecais Stenders latviešu dzejas laukā, 32. lpp.

18 *Seniespiedumi latviešu valodā*, 139. lpp.

Domājams, ka abas grāmatas visdrīzāk bija iespiestas Gotlība Leberehta Hartunga (*Gottlieb Leberecht Hartung, 1747–1797*) spiestuvē Kēnigsbergā, kur klajā bija nācis 1739. gada latviešu Bībeles izdevums un citi nozīmīgi latviešu grāmatniecības darbi.¹⁹

Turpmākos G. F. Stendera darbus izdeva J. F. Stefenhāgens. Viņa apgādā iznāca “Jaunu ziņģu” otrs papildināts izdevums ar nosaukumu “Ziņģu lustes” 1783. gadā (trešais izdevums 1785. gadā), “Bildu ābice” 1787. gadā. Savukārt 1789. gadā J. F. Stefenhāgens izdeva dzejas krājuma “Ziņģu lustes” otro daļu un papildinātu un pārstrādātu īsprozas krājuma “Jaunas pasakas in stāsti” izdevumu ar nosaukumu “Pasakas un stāsti”. Šie darbi veido latviešu laicīgās daiļliteratūras pirmsākumus.²⁰ Īpaša uzmanība pievēršama atkārtoto izdevumu skaitam – tas liecina, ka grāmatas strauji izplatījās latviešu vidū. Saskaņā ar bibliotēku darbinieces, literatūras un grāmatniecības vēsturnieces Ināras Klekeres pētījumiem G. F. Stendera darbi Kurzemē, Zemgalē un Sēlijā arīdzan folklorizējušies.²¹

G. F. Stenderam tūliņ radās arī sekotāji. 1773. gadā Jelgavas Annas baznīcas luterāņu mācītājs Johans Frīdrihs Kazimirs Rozenbergers (*Johann Friedrich Kasimir Rosenberger, 1731–1776*) publicēja prozas krājumu “Salasīšana no godīgas, jaukas un auglīgas laika kavēšanas pie tiem gariem ziemas vakariem”.²² Savukārt rīdlinieks, Piņķu latviešu draudzes luterāņu mācītājs Johans Ādolfs Steins (*Johann Adolph Stein, 1738–1804*) 1780. gadā – dzejas krājumu “Jaunas svētas dziesmas, stāstīšanas un citas ziņģes”.²³ Abus krājumus klajā laida J. F. Stefenhāgens Jelgavā, tāpat kā 1790. gadā publicēto pirmo lugu latviešu valodā – Aleksandra Johana Stendera tulkoto dāņu rakstnieka Ludviga Holberga (*Ludvig Holberg, 1684–1754*) komēdiju “Lustesspēle no zemnieka, kas par muižnieku tape

19 *Seniespiedumi latviešu valodā*, 139. lpp.

20 Jaunākie pētījumi par G. F. Stendera daiļrades nozīmi un recepciju apkopoti izdevumā: Grudule, Māra (sast.). *Gothards Frīdrihs Stenders (1714–1796) un apgaismība Baltijā Eiropas kontekstā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2018.

21 Apinis. *Grāmata un latviešu sabiedrība*, 135. lpp.

22 Daija, Pauls. Johans Frīdrihs Rozenbergers (1731–1776) latviešu literatūrā. *Karogs*. 2008. 8: 117–129.

23 Fride, Zigrīda. Dzeja Latvijā 18. gadsimtā. Eiropas literārās pieredzes ietekme. *Karogs*. 1987. 5: 166–171.

entitled “Ziņģu lustes” [“Popular Songs for Joy”] in 1783 (third edition in 1785), and “Bildu ābice” [“Illustrated Primer”] in 1787. In 1789, J. F. Steffenhagen published the second part of the poetry collection “Ziņģu lustes” [“Popular Songs for Joy”], as well as an updated and revised edition of the short-prose collection “New Fairy-Tales and Stories” entitled “Pasakas un stāsti” [“Fairy-Tales and Stories”]. These works mark the beginning of Latvian secular fiction.¹⁹ Particular attention should be paid to the number of repeated editions, attesting to the rapid spread of the books among Latvians. According to the research of the library and book historian Ināra Klekere, G. F. Stender’s works in Courland, Semigallia and Selonia have become a part of the local folklore.²⁰

It was not long before G. F. Stender’s activities attracted followers. In 1773, Johann Friedrich Kasimir Rosenberger (1731–1776), Lutheran pastor of St. Anne’s Church in Jelgava published a collection of prose “Salasīšana no godīgas, jaukas un auglīgas laika kavēšanas pie tiem gariem ziemas vakariem” [“Reading for honest, nice and fruitful pastime in long winter evenings”],²¹ while Johann Adolph Stein (1738–1804), Lutheran pastor of the Piņķi Latvian congregation and resident of Riga, published the collection of poetry “Jaunas svētas dziesmas, stāstīšanas un citas ziņģes” [“The New Sacred Songs, Narratives and Other Popular Songs”] in 1780.²² Both collections were released by J. F. Steffenhagen in Jelgava, just like the first play in the Latvian language published in 1790 – a comedy by the Danish writer Ludvig Holberg (1684–1754) translated by Alexander Johann Stender.²³ Johann Adolph Stein’s choice to publish his book in the Duchy of Courland and Semigallia shows that Latvian writers had rather limited opportunities to publish their works in the province of Livonia.

19 For most recent studies of the importance and reception of G. F. Stender’s creative work, see: Grudule, Māra (sast.). *Gothards Frīdrihs Stenders (1714–1796) un apgaismība Baltijā Eiropas kontekstā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2018.

20 Apinis. *Grāmata un latviešu sabiedrība*, 135. lpp.

21 Daija, Pauls. Johans Frīdrihs Rozenbergers (1731–1776) latviešu literatūrā. *Karogs*. 2008. 8: 117–129.

22 Fride, Zigrīda. Dzeja Latvijā 18. gadsimtā. Eiropas literārās pieredzes ietekme. *Karogs*. 1987. 5: 166–171.

23 Grudule, Māra. Holbergs “Jeppe vom Berge” in der lettischen Theatergeschichte. In: Bosse, Heinrich, Elias, Otto-Heinrich, Taterka, Thomas (Hrsg.). *Baltische Literaturen in der Goethezeit*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2011. S. 303–322.

pārvērsts”.²⁴ J. Ā. Steina izvēle savu grāmatu publicēt Kurzemes un Zemgales hercogistē liecina par to, ka Vidzemē latviski rakstošajiem autoriem bija ierobežotas iespējas publicēties.

Raksturojot šos beletristikas darbus, jāatzīmē liels lokalizētu tulkojumu īpatsvars, kas jau no pirmsākumiem tuvināja latviešu literāro kultūru vācu rakstniecībai, spēcīgi ietekmējot literāro izteiksmi, tēlainību un zināmā mērā arī sentimentālismu. Tāpat būtisks ir tautas apgaismībai raksturīgais uzsvars uz didaktiku un ticība daiļliteratūras spējai ietekmēt gan sociālo realitāti, gan individuālas pārmaiņas, audzināt lasītāju gan morāli, gan estētiski. A. Apinis uzsver, ka šo grāmatu “autori daudz uzmanības veltījuši dažādajiem lasītāju socializācijas aspektiem – apmācībai, audzināšanai, aksioloģiskai orientēšanai, cerot padarīt viņus par apzinīgi sabiedriskām būtēm (protams, autoru izpratnē), it kā par sabiedrisko attiecību koncentrātiem,” piebilstot, ka “pie pašām pozitīvākajām aplūkojamā posma grāmatniecībā pieder modelējošā funkcija – īstenības modeļa izveide sabiedrības apziņā, t. i., īstenības dotumu apjēgšana, vispārināšana, sistematizēšana”.²⁵ Ar laiku daiļliteratūrā aizvien spēcīgāk iezīmējās pedagoģiskas tendences, zemnieka ideāltipa modelēšana, birģerisko tikumu, īpaši darba ētikas popularizēšana zemākajās kārtās un piesaiste aktuālajām sociālajām problēmām – gan dzimtbūšanai, gan laikmeta revolucionārajām tendencēm. Tas redzams ne tikai publicētajās grāmatās, bet arī kalendāra literārajos pielikumos.

Līdzās beletristikai un zinātņu popularizēšanai Kurzemes un Zemgales hercogistē aizsākās arī specializētās lauksaimniecības literatūras tradīcija latviešu rakstniecībā. 1783. gadā J. F. Steffenhāgens iespieda Mežmuižā dzimušā matemātiķa, izgudrotāja, Kurzemes un Zemgales hercogistes kamerālvaldes inspektora un robežu nospraušanas komisijas sekretāra Kristofa Dītriha Georga Gercimska (*Christoph Dietrich Georg Gerzinsky, 1750–1817*) sacerēto zemkopības, dārzkopības un lopkopības instrukciju krājumu ar enciklopēdisku ievirzi “No zemes un mājukopšanas latviešu

24 Grudule, Māra. Holbergs “Jeppe vom Berge” in der lettischen Theatergeschichte. In: Bosse, Heinrich, Elias, Otto-Heinrich, Taterka, Thomas (Hrsg.). *Baltische Literaturen in der Goethezeit*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2011. S. 303–322.

25 Apinis. *Grāmata un latviešu sabiedrība*, 124., 126. lpp.

When describing these works of belletristics, we should note the large proportion of localised translations, which from the outset brought Latvian literary culture closer to the German writing, strongly influencing literary expression, figurativeness and, to a certain extent, sentimentalism. It is also important to take note of the emphasis which popular Enlightenment placed on the didactics and the belief in ability of fiction to influence social reality, individual changes, and to promote the reader’s advancement both morally and aesthetically. A. Apinis underlines that the authors of these books “have devoted a great deal of attention to the various aspects of the socialisation of readers – education, development, axiological orientation, hoping to shape them in conscientious social beings (in the authors’ perception, of course), as if creating a distilled product of public relations,” adding that “the most positive aspect of the book publishing time-line in question is the modelling function or the creation of a model of reality in the public awareness, i.e. comprehension, generalisation and systematisation of reality”.²⁴ In time, fictional works increasingly featured pedagogical tendencies, modelling of the ideal peasant, townspeople’s virtues, especially the promotion of work ethics in the lower classes, and engagement with the current social problems – not only serfdom but also revolutionary tendencies of the age. This can be seen not only in the published books, but also in literary annexes to the calendar.

Besides belletristics and the promotion of sciences, the Duchy of Courland and Semigallia was also the birthplace of a tradition of specialised agricultural literature in Latvian writing. In 1783, J. F. Steffenhagen printed an encyclopaedic collection of agricultural, gardening and livestock husbandry instructions “No zemes un mājukopšanas latviešu jaunekļiem par labu” [“On field work and house-keeping for the benefit of Latvian youths”] written by Christoph Dietrich Georg Gerzinsky (1750–1817), mathematician, inventor, inspector of the Treasury and secretary of the Border Demarcation Commission of the Duchy of Courland and Semigallia, born in Mežmuiža. The text of the book – a comprehensive guide that covers soil, fertilisation, orchards, hops, livestock and poultry keeping,

24 Apinis. *Grāmata un latviešu sabiedrība*, 124., 126. lpp.

jaunekļiem par labu” paša autora izdevumā. Grāmatas tekstu – vispusīgu apskatu par augsni, mēslošanu, augļu dārziem, apiņiem, mājlopu un mājputnu kopšanu, biškopību – no vācu manuskripta bija tulkojis Ārlavas latviešu luterāņu draudzes mācītājs, vēlākais Piltenes prāvests un latviešu teoloģisko racionālistu sprediķu grāmatas autors Frīdrihs Gustavs Mačevskis (*Friedrich Gustav Maczewski*, 1761–1813). K. D. G. Gercimskis bija vairāku lauksaimniecības darbarīku – sējmašīnas, ecēšu u. c. – izgudrotājs. Baltijas tehnikas kultūras vēsturē atzīmējamas viņa Jelgavā izdotās grāmatas “*Umständliche Beschreibung 1. einer neuen leicht zu verfertigen Säemaschine, mit welcher man auf einer bestimmten Fläche Ackerlandes die drey Kornarten, Weizen, Roggen und Gersten, so tief und so viel als nöthig ist, säen und dabey viele Arbeit, Zeit und Saat ersparen kann; 2. einer bey schwerem Boden nützlichen Egge; 3. eines Queckenrechsens und eines Kleesaamenrechsens*” [Jaunas viegli izgatavojamas sējmašīnas, ar kuru noteiktā aramzemes platībā var sēt tik dziļi un tik daudz kā nepieciešams trīs labības veidus, kviešus, rudzus un miežus, un tādējādi ietaupīt daudz darba, laika un sēklas; sliktai augsnei noderīgu ecēšu; vārpātu grābekļa un āboliņa sēklu grābekļa detalizēts apraksts] (1803), “*Beschreibung einer Rossmühle zum Sägen des Brennholzes*” [Malkas zāģēšanas zirgu dzirnavu apraksts] (1812), “*Kurze Beschreibung einiger in der Landwirtschaft nützlicher Maschinen, welche durch ein grosses Ziehrad von Pferden oder Ochsen in Bewegung gesetzt werden können*” [Dažu lauksaimniecībā derīgu mašīnu īss apraksts, kuras var iedarbināt ar zirgu vai vēršu vilktu lielu ratu] (1816).²⁶ Kā atziņu par K. D. G. Gercimsku izgudrojumiem Krievijas cars Aleksandrs I viņam piešķīra uz 12 gadiem bezmaksas nomā Mālmuižu pie Dobeles.²⁷

Savukārt 1789. gadā J. F. Stefenhāgens iespieda Vārmes latviešu luterāņu draudzes mācītāja Frīdriha Johana Klapmeiera (*Friedrich Johann Klappmeyer*, 1747–1805) grāmatu “Jana Krišjana Šubarta Kliefelda padoms visiem arājiem dots, kam trūkums pie lopu ēdumiem iraid”. Šai grāmatai

26 Recke, Johann Friedrich, Napiersky, Carl Eduard. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 2. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1829. S. 30–31.

27 Ozols, K. Latviešu lauksaimniecības literatūra 18. gadu simtenī. *Lauksaimniecības Izmēģinājumi un Pētījumi*. 1941. 2: 197.

bee-keeping – was translated from the German manuscript by Friedrich Gustav Maczewski (1761–1813), pastor of the Latvian Lutheran Church of Ārlava, who later became the Dean of Piltene, and published a book of sermons by Latvian theological rationalists. C. D. G. Gerzinsky was the inventor of several agricultural tools – seed drills, harrows, etc. His books published in Jelgava hold a special place in the development of the Baltic technology culture: “*Umständliche Beschreibung 1. einer neuen leicht zu verfertigen Säemaschine, mit welcher man auf einer bestimmten Fläche Ackerlandes die drey Kornarten, Weizen, Roggen und Gersten, so tief und so viel als nöthig ist, säen und dabey viele Arbeit, Zeit und Saat ersparen kann; 2. einer bey schwerem Boden nützlichen Egge; 3. eines Queckenrechsens und eines Kleesaamenrechsens*” [“New easy-to-manufacture seed drills that can sow three types of crops – wheat, rye and barley – as densely and as deep as needed in a specified area of arable land, thus saving a lot of work, time and seed; a detailed description of harrows for poor soil, the couch grass rake and clover seed rake”] (1803); “*Beschreibung einer Rossmühle zum Sägen des Brennholzes*” [“Description of horse-drawn sawmills”] (1812); “*Kurze Beschreibung einiger in der Landwirtschaft nützlicher Maschinen, welche durch ein grosses Ziehrad von Pferden oder Ochsen in Bewegung gesetzt werden können*” [“Brief description of certain agricultural machinery which can be operated by a large horse-driven or ox-driven wheel”] (1816).²⁵ In recognition of his inventions, the Russian Tsar Alexander gave C. D. G. Gerzinsky the mansion of Mālmuiža near Dobeles for a term of 12 years free of lease.²⁶

In 1789, J. F. Steffenhagen printed the book by the pastor of the Latvian Lutheran congregation of Vārme Friedrich Johann Klappmeyer (1747–1805), entitled “Jana Krišjana Šubarta Kliefelda padoms visiem arājiem dots, kam trūkums pie lopu ēdumiem iraid” [“Advice by Johann Christian Schubart von Kleefeld given to all ploughmen in shortage of cattle fodder”]. This book was financed by pre-ordering,²⁷ and it was published in Liepāja by François Théodore Lagarde (1756–?) and Johann Daniel Friedrich

25 Recke, Johann Friedrich, Napiersky, Carl Eduard. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 2. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1829. S. 30–31.

26 Ozols, K. Latviešu lauksaimniecības literatūra 18. gadu simtenī. *Lauksaimniecības Izmēģinājumi un Pētījumi*. 1941. 2: 197.

27 *Mitauische Zeitung*, 1789, Nr. 37.

finansējums tika vākts subskribcijas ceļā,²⁸ un to Liepājā izdeva Fransuā Teodors Lagarde (*François Théodore Lagarde*, 1756–?) un Johans Daniels Frīdrihs (*Johann Daniel Friedrich*, 1753–1826), kuri pazīstami kā daudzu nozīmīgu apgaismības grāmatu izdevēji vācu valodā.²⁹ Grāmatas pamatā bija izcilā Leipcigas agronoma, āboliņa kultivēšanas popularizētāja Johana Kristiāna Šubarta fon Klēfelda (*Johann Christian Schubart, Edler von Kleefeld*, 1734–1787) darbs “*Gutgemeinter Zuruf an alle Bauern, die Futtermangel leiden, besonders an die Kursächsischen*” [Labvēlīgs pamudinājums visiem, īpaši sakšu, zemniekiem, kas cieš no lopbarības trūkuma] (1784). F. J. Klapmeiera tulkojums ietver pirmo akadēmiska teksta pārcēlumu latviešu valodā – J. K. Šubarta lekciju, kas grāmatā iekļauta kopā ar paša F. J. Klapmeiera lauksaimnieka dienasgrāmatu.³⁰ F. J. Klapmeiers savu darbu veltīja hercogam Pēterim Bironam (*Peter Biron*, 1724–1800). F. J. Klapmeiers, kurš bija Pēterburgas Brīvās ekonomiskās biedrības (*Императорское Вольное экономическое общество*) goda biedrs un Vidzemes Vispārderīgās un ekonomiskās biedrības (*Livländische Gemeinnützige und Öconomische Societät*) biedrs, vācu valodā Jelgavā publicējis plašu apcerējumu par āboliņa kultivēšanu “*Vom Kleebau und von der Verbindung desselben mit dem Getreidebau, mit Rücksicht auf die Landwirtschaft in Kurland und Liefland*” [Par āboliņu un par tā saikni ar labības audzēšanu, ievērojot Kurzemes un Vidzemes lauksaimniecību] (1794, otrs, papildināts izdevums Rīgā 1797), kā arī rakstu “*Erfahrungen über die Wirksamkeit der Dünggattungen auf verschiedenartigen Boden und Früchte*” [Novērojumi par mēslojuma veidu efektivitāti uz dažādām augsnēm un labībām] (1802).³¹

Visbeidzot, 1791. gadā, domājams, paša autora izdevumā klajā nāca Liepājā dzimušā literāta, mājskolotāja un vēlākā Jelgavas apriņķa skolu inspektora Frīdriha Augusta Čarnevska (*Friedrich August Czarnewski*, 1766–1832) grāmata “Gudra mācīšana visiem saimniekiem un moderēm

28 *Mitauische Zeitung*, 1789, Nr. 37.

29 Ischreyt, Heinz. Zwischen Paris und Mitau: Die Geschichte der Verlagsbuchhandlung Lagarde und Friedrich. *Deutsche Studien*. 1972. 39: 319–336.

30 Dajja, Pauls. Johans Kristiāns Šubarts (1734–1787) latviešu populārzinātniskās literatūras vēsturē. *Latvijas Veģetācija*. 2009. 18: 107–113.

31 Recke, Napiersky. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 2, S. 441.

(1753–1826), who are known as publishers of many notable Enlightenment books in German.²⁸ The book was based on the work of the outstanding agronomist of Leipzig, promoter of clover cultivation Johann Christian Schubart, Edler von Kleefeld, (1734–1787) entitled “*Gutgemeinter Zuruf an alle Bauern, die Futtermangel leiden, besonders an die Kursächsischen*” [“A friendly advice to peasants, especially Saxons, suffering from a shortage of fodder”] (1784). F. J. Klapmeyer’s translation includes the first academic text translated into Latvian – J. C. Schubart’s lecture, which is included in the book along with the farmer’s diary by F. J. Klapmeyer.²⁹ F. J. Klapmeyer dedicated his work to Duke Peter von Biron (1724–1800). F. J. Klapmeyer, who was an honorary member of St. Petersburg’s Free Economic Society (*Императорское Вольное экономическое общество*) and a member of the Livonian Public Welfare and Economic Society (*Livländische Gemeinnützige und Öconomische Societät*) in Jelgava published an extensive contemplation on clover cultivation in German: “*Vom Kleebau und von der Verbindung desselben mit dem Getreidebau, mit Rücksicht auf die Landwirtschaft in Kurland und Liefland*” [“About clover and its link with crop cultivation observing the agricultural singularities of Courland and Livonia”] (1794, the second revised edition in Riga, 1797), as well as an article “*Erfahrungen über die Wirksamkeit der Dünggattungen auf verschiedenartigen Boden und Früchte*” [“Observations of effectiveness of fertiliser types on different soils and crops”] (1802).³⁰

Finally, in 1791, Friedrich August Czarnewski (1766–1832), a writer born in Liepāja, a home teacher and later Jelgava County School Inspector, presumably himself published a book “*Gudra mācīšana visiem saimniekiem un moderēm par labu, kā viņiem vajag cūkas barot un iekš slimībām kopt un prātīgi dziedināt*” [“Wise teachings for the benefit of all proprietors and milkmaids on how to feed pigs and cleverly heal them in diseases”], printed by J. F. Steffenhagen. The book which compiles instructions in veterinary medicine included G. F. Stender’s foreword stating that the author “has taken note of

28 Ischreyt, Heinz. Zwischen Paris und Mitau: Die Geschichte der Verlagsbuchhandlung Lagarde und Friedrich. *Deutsche Studien*. 1972. 39: 319–336.

29 Dajja, Pauls. Johans Kristiāns Šubarts (1734–1787) latviešu populārzinātniskās literatūras vēsturē. *Latvijas Veģetācija*. 2009. 18: 107–113.

30 Recke, Napiersky. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 2, S. 441.

par labu, kā viņiem vajag cūkas barot un iekš slimībām kopt un prātīgi dziedināt”, kuru iespieda J. F. Stefenhāgens. Grāmatā, kurā kompilatīvā veidā apkopotas instrukcijas veterinārijā, bija G. F. Stendera priekšvārds, kurā teikts, ka autors, “kas jau priekš pieciem gadiem jūsu bēdīgu būšanu vērā ņēmis, tūdaļ apņēmies uz to gādāt, kā tādu ļaunumu, par ko jūs tik maz bēdājiet, novērst būs. Viņš ir ar lielu darbošanu visas tās grāmatas lasījis, ko daži (ar slavu daudzināti) kungi Vācēmē no lopu slimībām un ārstēšanām rakstījuši. Viņš ir saklausinājis, kuras slimības šē Kurzēmē starp lopiem vairāk ronās, un viņš pats pārdomājis un mēģinājis, uz kādu vīzi un ar kādām zālēm droši palīdzēt var.”³² Ir ziņas, ka grāmatā ieteiktie medicīniskie padomi nebija zaudējuši aktualitāti un pielietojumu vēl 20. gadsimta pirmajā pusē.³³ Avantūrista reputāciju ieguvušais F. A. Čarnevskis, kurš 18. un 19. gadsimta mijā apsūdzēts gan par spiegošanu un naudas piesavināšanos, gan sakariem ar jezuitiem, ir ievērojams Baltijas kultūras vēsturē arī kā lauksaimniecībai veltītā mēnešraksta “*Geoponika, eine ökonomische Monatsschrift für Kur- und Livlands Bewohner*” [Geoponika, ekonomisks mēnešraksts Kurzemes un Vidzemes iedzīvotājiem] (1798–1799), kā arī citu periodisku izdevumu izdevējs un autors, tāpat viņš sarakstījis apcerējumu “*Geographisch-statistische Merkwürdigkeiten von Kurland*” [Kurzemes ģeogrāfiski statistiskās ievēribas cienīgās lietas] (1789), pirmo G. F. Stendera biogrāfiju “*Stenders Leben*” [Stendera dzīve] (1805), pētījumus par Kuldīgas baznīcas vēsturi un Liepājas Annas baznīcas vēsturi.³⁴

Kontekstā ar šīm grāmatām minams arī galma padomnieka (hofrāta) Karla Johana Meiera (*Karl Johann Meyer, ?–1835*) darbs “Mācības priekš bērnu saņēmējām”, kuru iespieda J. F. Stefenhāgens

32 Čarnevskis, Frīdrihs Augusts. *Gudra mācīšana visiem saimniekiem un moderēm par labu, kā viņiem vajag cūkas barot un iekš slimībām kopt un prātīgi dziedināt*. Jelgava: J. F. Stefenhāgens, 1791. 4.–5. lpp.

33 Virsnieks, R. Pirmās latviešu lopkopības un lopārstniecības grāmatas. *Darbs un Zeme*. 1942. 12: 282.

34 Recke, Johann Friedrich, Napiersky, Carl Eduard. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 1. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1827. S. 391–394. Apcerējums “Geschichte der Kirchen zu Goldingen” publicēts Ernsta Henniga (*Hennig*, 1771–1815) izdevumā “Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland” (Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1809. S. 195–338). Apcerējums par Liepājas baznīcas vēsturi publicēts Kristiāna Aleksija Fēres (*Fehre*) izdevumā “Neueste Geschichte der Libauschen St. Annen- oder Lettischen Kirche” (Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1821. S. 1–28). Sal.: Gottzmann, C. L., Hörner, P. *Lexikon der deutschsprachigen Literatur des Baltikums und St. Petersburgs*. Bd. 1: A–G. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2007. S. 343. Raksta autors pateicas par šo norādi Dr. philol. Mārai Grudulei.

your plight already five years ago, and now is determined to take care of the evil that has caused so much trouble. He has been busy reading all those books which some (highly praised) noble men in Germany wrote about cattle diseases and treatments. He has heard which diseases here in Courland are more likely to spread amongst cattle, and he has tried and concluded what treatment is the safest way to recovery.”³¹ There are reports that the medical advice recommended in the book had been still regarded as effective and administered in the first half of the 20th century.³² F. A. Czarnewski, who has been accused of spying and embezzlement of money and contacts with Jesuits at the turn of the 18th and 19th century, is also prominent in the history of the Baltic cultural history as the publisher and author of several agricultural editions, including “*Geoponika, eine ökonomische Monatsschrift für Kur- und Livlands Bewohner*” [“Geoponic, monthly economic magazine for the people of Courland and Livonia”] (1798–1799), he also authored an essay “*Geographisch-statistische Merkwürdigkeiten von Kurland*” [“Geographically and statistically noteworthy facts about Courland”] (1789), the first biography of G. F. Stender “*Stenders Leben*” [“The Life of Stender”] (1805), several historical studies dedicated to the churches of Kuldīga and St. Anne’s Church in Liepāja.³³

In the context of these books, one should also mention the work by court advisor Carl Johann Meyer (?–1835). These books include the work “Mācības priekš bērnu saņēmējām” [“Instructions for midwives”], printed by J. F. Steffenhagen in Jelgava in 1783. This advice for midwives continued the tradition of the popular medical Enlightenment initiated in Livonia³⁴ by K. F. Hummius in the 1770s. K. J. Meyer’s work

31 Čarnevskis, Frīdrihs Augusts. *Gudra mācīšana visiem saimniekiem un moderēm par labu, kā viņiem vajag cūkas barot un iekš slimībām kopt un prātīgi dziedināt*. Jelgava: J. F. Stefenhāgens, 1791. 4.–5. lpp.

32 Virsnieks, R. Pirmās latviešu lopkopības un lopārstniecības grāmatas. *Darbs un Zeme*. 1942. 12: 282.

33 Recke, Johann Friedrich, Napiersky, Carl Eduard. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 1. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1827. S. 391–394. The essay “Geschichte der Kirchen zu Goldingen” was included in Hennig’s (1771–1815) publication “Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland” (Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1809. S. 195–338). The essay on the history of the Liepāja church in Christian Alexius Fehre’s publication “Neueste Geschichte der Libauschen St. Annen- oder Lettischen Kirche” (Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1821. S. 1–28). c.f.: Gottzmann, C. L., Hörner, P. *Lexikon der deutschsprachigen Literatur des Baltikums und St. Petersburgs*. Bd. 1: A–G. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2007. S. 343. Courtesy of Dr. philol. Māra Grudule.

34 Karulis, Konstantīns. “Latviešu Ārste” mūsu kultūras vēsturē. 1768. Grām.: Bērsons, Ilgonis (sast.). *Varavīksne. Literatūras vēstures un kritikas gadagrāmata*. Rīga Liesma, 1968. 291.–305. lpp.; Viksna, Arnis. P. E. Vilde un “Latviešu Ārste”. Grām.: *Latviešu Ārste: Jākoba Langes 1768. gada tulkojuma teksts*. Zin. red. Aina Blinkena. Rīga Zvaigzne, 1991. 175.–198. lpp.

Jelgavā 1783. gadā. Šie padomi vecmātēm turpināja Vidzemē aizsākto³⁵ medicīniskās tautas apgaismības tradīciju, kuru 18. gadsimta 70. gados bija tālāk attīstījis K. F. Hummiuss. K. J. Meiera darbu no vācu manuskripta latviski bija tulkojis Zaļās muižas latviešu luterāņu draudzes mācītājs, 1764. gadā Jelgavā publicētā darba “*Der Mensch: Eine Betrachtung*” [Cilvēks: apcerējums] autors Johans Kristofs Ruprehts (*Johann Christoph Ruprecht*, 1728–1792). Grāmatu izplatīja Aizputes birģermeistars Linde (*Linde*), Tukuma amatnieks Groške (*Groschke*) un Jelgavas tirgotājs H. J. Hofmanis (*Hoffmann*).³⁶

Šie darbi, kuri iezīmē tautas apgaismību medicīnā un lauksaimniecībā, sava satura dēļ palikuši G. F. Stendera literārā mantojuma ēnā, taču tie 18. gadsimta otrajā pusē tautas apgaismībā bija ļoti svarīgi – tie paplašināja literārās kultūras robežas, stiprināja grāmatu lomu zemnieku dzīvē, katrs no tiem lika pamatus noteiktam virzienam latviešu grāmatniecībā. Lauksaimniecības rokasgrāmatu publikācijas bija saistītas ar 18. gadsimtā aizvien aktuālākajām idejām par zemkopības modernizāciju, tostarp pāreju no papuves sistēmas uz trīslauku sistēmu, jaunu lauksaimniecības kultūru (āboliņa, kartupeļu u. c.) ieviešanu, darbarīku un tehnikas modernizēšanu. Tā kā labības cenas strauji auga un zemnieki aizvien vairāk pievērsās labības audzēšanas intensifikācijai, saimniekošana ar tradicionālajām metodēm veicināja krīzes un neražu pieaugumu. Šajā aspektā minēto darbu iznākšana, līdzīgi kā 18. un 19. gadsimta mijā dažādu lauksaimniecības biedrību aktivitātes, bija mēģinājums mainīt situāciju vai vismaz līdz zināmai robežai to uzlabot apstākļos, kad muižnieki pret lauksaimniecības inovācijām izturējās nogaidoši.³⁷

Tāpat Kurzemes un Zemgales hercogistē tika izkopta juridiskā tautas apgaismība. Pētera Birona laikā muižnieki sāka izdot savu muižu likumus, tā sekojot 1617. gada Kurzemes statūtos ietvertajām tiesībām būt savu dzimtļaužu likumdevējiem. Iespēsti vairāk nekā desmit šādi privāti Kurzemes

35 Karulis, Konstantīns. “Latviešu Ārste” mūsu kultūras vēsturē. 1768. Grām.: Bērsons, Ilgonis (sast.). *Varavīksne. Literatūras vēstures un kritikas gadagrāmata*. Rīga: Liesma, 1968. 291.–305. lpp.; Viksna, Arnis. P. E. Vilde un “Latviešu Ārste”. Grām.: *Latviešu Ārste: Jākoba Langes 1768. gada tulkojuma teksts*. Zin. red. Aina Blinkena. Rīga: Zvaigzne, 1991. 175.–198. lpp.

36 *Seniespiedumi latviešu valodā*, 153. lpp.

37 Strods, Heinrihs. *Latvijas lauksaimniecības vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz XX gs. 90. gadiem*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 97.–100. lpp.

was translated from the German manuscript into Latvian by a pastor of the Green Manor Latvian Lutheran congregation, the author of “*Der Mensch: Eine Betrachtung*” [“A Man: Contemplations”] Johann Christoph Ruprecht (1728–1792), published in 1764 in Jelgava. The book was distributed by the mayor of Aizpute Linde, a craftsman from Tukums Groschke, and a merchant from Jelgava H. J. Hoffmann.³⁵

These works, which mark the popular Enlightenment in medicine and agriculture, have remained in the shadow of G. F. Stender’s literary heritage because of their content, however, in the second half of the 18th century they played an essential role in the popular Enlightenment – they expanded the boundaries of literary culture, strengthened the role of books in peasants’ lives, and each of them contributed to laying the foundations for a specific genre in Latvian book publishing. In the 18th century, publications of agricultural manuals focused on the increasingly topical ideas for the modernisation of farming, including the transition from fallow to a three-field system, the introduction of new agricultural crops (clover, potatoes, etc.), the modernisation of tools and machinery. Since grain prices rose rapidly and peasants increasingly turned to intensification of grain production, traditional farming mostly resulted in crises and crop failures. In this respect, the publication of these works, similar to the activities of various agricultural societies at the turn of the 18th and 19th century, was an attempt to change the situation, or at least to a certain extent improve it, while the nobles treated agricultural innovations with caution.³⁶

The popular Enlightenment in legal matters also reached the Duchy of Courland and Semigallia. During the rule of Duke Peter von Biron, noblemen began to issue the laws of their manor houses, thus following the right to be the legislators of their serfs included in the 1617 Statute of Courland. More than ten such private laws governing the life of peasants in Courland with the intention, according to Arveds Švābe (1888–1959), “to increase the productivity of corvee labour, by combating excessive drinking and negligence, strengthening supervision, imposing joint and several liability on the municipal peasants for

35 *Seniespiedumi latviešu valodā*, 153. lpp.

36 Strods, Heinrihs. *Latvijas lauksaimniecības vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz XX gs. 90. gadiem*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 97.–100. lpp.

zemnieku likumi ar ieceri, kā raksta Arveds Švābe (1888–1959), “celt klaušu darba ražību, apkarojot žūpību un nolaidību, pastiprinot uzraudzību, uzliekot solidāru atbildību pagasta saimniekiem par māju kārtīgu apsaimniekošanu un nodevu nodošanu”.³⁸ Viens no šādiem piemēriem ir 1793. gadā izdotie “Struteles valstas likumi”, kuru ievadā muižnieks Francs Aleksandrs Ernsts Feilicers, saukts Franks (*Franz Alexander Ernst von Pfeilitzer gen. Franck*, 1768–1837) raksta: “Jūs visi mani draugi un bērni! Mana lielākā rūpa uz to stāv, ka jūsu starpā dievabijāšana, labi tikumi in goda prāts atrasts in redzams taptu; caur ko pie jums laime in labaklāšana, un kas vēl vairāk, Dieva svētība ra[d]īsies. [...] Ka nu visiem maniem ļaudīm labi klātos, esmu es šo tiesas grāmatu sarakstījis in jūsu rokām iedevis. Tas man par lielu prieku būs, kad jūs manus likumus labā ziņā liksiet, in tābapēc [tā oriģinālā. – P. D.] par godīgiem ļaudīm kļūsiat.”³⁹ Vēsturnieks Benno Ābers (1909–1990), gan saistīdams šos likumus ar restriktīvām, nevis apgaismojošām tendencēm, aizrādījis, ka to “rašanās izskaidrojama ar muižnieku individuālo cīņu pret agrārās iekārtas krīzes parādībām”.⁴⁰

Nebūtu pamatoti novērtēt par zemu Vidzemes guberņas literātu nopelnus tautas apgaismībā 18. gadsimtā – Vidzemes guberņā nāca klajā pirmais latviešu periodiskais izdevums “Latviešu Ārste” (1768–1769), kuru veidoja Pēteris Ernsts Wilde (*Peter Ernst Wilde*, 1732–1785) kopā ar Jākobu Langi (*Jakob Lange*, 1711–1777), Kristofa Hardera (*Christoph Harder*, 1747–1818) “Vidzemes kalendārs” (no 1784), kurš izvērsa juridisko un populārzinātnisko tautas apgaismību, Gustava Bergmaņa (*Gustav Bergmann*, 1749–1814) kopā ar domubiedriem veidotā zemnieku rokasgrāmata ar enciklopēdisku ievirzi “Labu ziņu un padomu grāmata” (1791), kā arī citu autoru instrukcijas medicīnā un kartupeļu audzēšanā. Tomēr kopumā Kurzemes un Zemgales hercogistes autoru un izdevēju literārā darbība bija daudz enerģiskāka un daudzveidīgāka.

38 Švābe, Arveds. *Latvijas vēsture. 1800–1914*. Stokholma: Daugava, 1958. 42. lpp.

39 Franks, Francs Aleksandrs Ernsts. *Struteles valstas likumi, kas no manim, Franz Alexander Eernsts Franck, Struteles valstas dzimtskunga sadomāti un uz manu ļaužu labumu noraugās, ka tie visiem maniem dzimtsļaudīm zināmi un ikvienam lasāmi būtu, esmu es gādājis, ka viņi šinis rakstos iespiesti taptu*. [Jelgava: J. F. Stefenhāgens,] 1793. 1. lpp.

40 Ābers, Benno. Kurzemes muižu likumi. *Senatne un Māksla*. 1938. 3: 49. Sal. arī: Ābers, Benno. Tiesa un taisnība Kurzemes un Zemgales privāto muižu likumos. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. 1939. 3: 684–697.

proper management of property at their disposal and for due payment of duties”.³⁷ For instance, “Laws of the State of Strutele”, issued in 1793, in which landlord Franz Alexander Ernst von Pfeilitzer gen. Franck, (1768–1837) in the foreword wrote the following: “You all my friends and children! My greatest concern is that among you remain God-fearing folks with proper virtues and honour; to bless you with happiness and good health, and, above all, the God’s blessings. [...] For I care for my people’s well-being, I have written this book from my very heart and placed it into your hands. It will be a great joy for me when you obey by my laws and thereby become honest people.”³⁸ However, historian Benno Ābers (1909–1990) perceived these laws as restrictive rather than illuminating, and pointed out that “the emergence of these laws can be attributed to the nobility’s individual fight against manifestations of the agrarian crisis”.³⁹

It would not be reasonable to underestimate the merits of the literary professionals of the Livonia province in the 18th century – the first Latvian periodical publication “Latviešu Ārste” [“Latvian Doctress”] (1768–1769), created by Peter Ernst Wilde (1732–1785) together with Jakob Lange (1711–1777); Christoph Harder’s (1747–1818) “Vidzemes kalendārs” [“Livonian Calendar”] (since 1784), which contributed to the popular Enlightenment in the areas of law and popular science; Gustav Bergmann’s (1749–1814) encyclopaedic peasants’ manual “Labu ziņu un padomu grāmata” [“The Book of Valuable Facts and Advice”] (1791), issued together with like-minded partners; as well as medical instructions and potato cultivation manuals released by other authors. In general, however, the authors and publishers of the Duchy of Courland and Semigallia were much more energetic and diverse.

This was highlighted by Christian Wilhelm Brockhusen (1768–1842), the pastor of Latvian Lutheran congregation in 1827 during his opening address at the first session of the Latvian Literary (Friends’) Association (*Lettisch-literarische Gesellschaft*), where, in addition to underlining G. F. Stender’s merits, he pointed out

37 Švābe, Arveds. *Latvijas vēsture. 1800–1914*. Stokholma: Daugava, 1958. 42. lpp.

38 Franks, Francs Aleksandrs Ernsts. *I, Franz Alexander Eernst Franck, the feudal lord of Strutele hereby adopt these laws for the benefit of my people, and to see that they are made available and readable to all my serfs, I have made sure that they are printed in these articles*. [Jelgava: J. F. Stefenhāgens,] 1793. 1. lpp.

39 Ābers, Benno. Kurzemes muižu likumi. *Senatne un Māksla*. 1938. 3: 49. Cf. also: Ābers, Benno. Tiesa un taisnība Kurzemes un Zemgales privāto muižu likumos. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. 1939. 3: 684–697.

Uz to, izceldams G. F. Stendera nopelnus, norādīja arī vidzemnieks, Ikšķīles latviešu luterāņu draudzes mācītājs Kristiāns Vilhelms Brokhūzens (*Christian Wilhelm Brockhusen*, 1768–1842) runā, kas teikta 1827. gadā, atklājot Latviešu literārās (draugu) biedrības (*Lettisch-literarische Gesellschaft*) pirmo sēdi: “Es turu, mīļi Vidzemes brāļi, ka, bez visas lielīšanas no mūsu puses, mums jāatzīst, ka priekš vecā Stendera laika neviens nav Vidzemē bijis, kas, ja arī tikpat gudri latviešu valodu būtu sapratis, labākas un jaukākas grāmatas šinī valodā driķētos rakstos būtu licis iziet. Patiešām, šo lietu pieminot, Vidzemei jāklaniņās; Kurzeme ir to priekšzīmi devusi, kā jāraksta, ja latviešus caur mūsu rakstiem gribam gudrākus un jēdzīgākus darīt. Ar šo tādu vārdu tomēr negribu mūsu ļaudis smādēt, nei arī savu mīļu Vidzemi nievāt un nicināt. [...] Nē! Vidzemei arī savi vīri ir bijuši! – bet to vien gribēju es pieminēt, ka vecais tēvs Stenders, latviešus un viņu valodu savādi mīļodams, starp latviešiem, tā sakot, par latvieti pats bija palicis, viņus iekš rakstiem un dziesmām uz tādu viņiem sapratīgu un patīkamu vīzi mācīdams, ka jau bērniem patīke ar viņa ziņģēm un dziesmām izlustēties un sirmi ļaudis viņa stāstus labprāt dzirdēja. [...] Gods lai tāpēc paliek mīļam Stenderam, jebšu viņu godādami, arī ne vaijaga to aizmirst, ka Dievs tam arī like īpaši laimēties caur to, ka viņš dzīvoja apakš viena bagāta lielkunga un zemes-tēva, kas zemniekus mīloja, kam pašam daudz muižu piederēja, kas daudzreiz šinīs savās muižās dzīvoja, pats latviešu valodu runāja un par naudu nebēdāja, saviem ļaudīm grāmatas sapirkdams. Stenderam laimējās Kurzemē dzīvot, kuras cienīgi kungi arvienu vairāk nekā mūsu [Vidzemes] muižnieki latviešu valodu ir iemīļojuši, runājuši un kas ar saviem zemniekiem tā kā vairāk bij’ iedzīvojušies. Tāpēc tad arī šie kungi naudu neliedze Stenderam pie viņa grāmatu driķēšanas. Tam arī vēl trešā kārtā savādi izdevās ar šo grāmatu-driķēšanas caur to, ka sevīm par rokām atrade tādu labu kungu par grāmatu driķētāju, kas latviešus mīloja un ne tik skops uz savu tūdaliņ ienākdamu pelni [peļņu] vien lūkodams, arī ko gudri paspēlēt zināja, priedādamies jau par to, ka latvieši sāce vairāk lasīt un vairāk grāmatas pirkt. Šis labais kungs bija vecais Stefenhāgens [...]. Zināms, ar tādām lietām un ar tādu laimi daudz ko varēja izdarīt, kamēr mums nabagiem vidzemniekiem pašiem vien arvienu ir bijis jāpūlējās,

the contribution of authors from Livonia: “I hold dear my Livonian brothers. Apart from all the praise we give to ourselves, we have to admit that before the old Stender’s time, there was no one in Livonia who had a better understanding of the Latvian language, and printed better and nicer books in this language. Indeed, while mentioning this case, all praise should be given to Livonia; Courland has given the example of how to write if we want to make Latvians smarter and more sensible through our writings. It is, however, not my intention to find fault with our people, neither to despise nor disdain my beloved Livonia. [...] No! Livonia too has had its share of decent men! – but I just wanted to mention that old father Stender, a strange lover of Latvians and their language, who, while living among them had become a Latvian himself, so to speak. His writings and his songs had been made for the enjoyment and learning. While children had enjoyed the merriment of his songs, the elderly took pleasure in hearing his stories. [...] Therefore, let us honour our beloved Stender, and while doing so, let us not forget that he had been blessed by the God through the fact that he lived under a wealthy lord and master, who loved peasants, who possessed many manors, who lived in his manors, spoke Latvian himself, and he did not have to worry about the money, he even could afford to buy books for his people. Stender was fortunate to live in Courland, where deserving noblemen loved and spoke Latvian language, and also brushed their shoulders with the peasants much more than our [Livonian] noblemen. That was the reason why these noblemen paid for printing Stender’s books. And the third fortunate coincidence was that he found a good printer, who loved Latvians and was not too greedily looking for immediate profit. Thus, he was prepared to invest simply because he was happy for the Latvians who began to read more books and buy more books. This man was the good old Steffenhagen [...]. Of course, with such fortune, and with such luck, much could be done while we the poor people of Livonia have always had to rely on our own effort, because in our poverty, we have always been short of compassionate patrons, money, possessions and good fortune. [...] Yet let us not blow our own horn either in Livonia or Courland, as if the true wisdom and understanding of the Latvian language belonged to one or another alone.”⁴⁰

40 Christian Wilhelm Brockhusen. With these words the pastor of Ikšķīle – one of the society’s elders – received those deserving lords and members, when they gathered in Riga for the first time after the Supreme Kaiser and Lord had confirmed the local laws. *Magazin*. 1828. 1/1: 3-7.

tāpēc ka mums iekš savas nabadzības pietrūke ir žēlotāji, ir nauda, mantas un laime. [...] Ne lai lielījās Vidzeme, ne lai lepojās Kurzeme, it kā pie katras vien tā īsta gudrība un saprašana tās latviešu valodas būtu.”⁴¹

Citētajā fragmentā ir piedāvāti vairāki skaidrojumi Kurzemes un Zemgales hercogistes literātu panākumiem – hercoga Pētera Birona atbalsts, hercogistes muižnieku filantropiskā un labvēlīgā attieksme pret latviešu zemniekiem, Jelgavas grāmatizdevēja Johana Frīdriha Stefenhāgena aktīvais darbs latviešu grāmatu izdošanā. Te būtu pieminams arī vispār tolaik izplatītais – kaut gan, domājams, ne līdz galam pamatotais – laikabiedru priekšstats, ka Kurzemē un īpaši Zemgalē, kur nebija jāuztur Krievijas cara armija un bija labāka zemes auglība un ražas, turīgāki bija kā muižnieki, tā zemnieki; nav ziņu par plašākiem zemnieku nemieriem Kurzemē, un arī bēgošie dzimtcilvēki biežāk devās no Vidzemes uz Kurzemi, Zemgali un Sēliju, nevis pretējā virzienā.⁴² Komentējot hercoga labvēlību, atzīmējams, ka Pēterim Bironam nebija labas attiecības ar J. F. Stefenhāgenu,⁴³ tomēr viņš sponsorējis vismaz vienas J. F. Stefenhāgena apgāda grāmatas iznākšanu. Kad 1786. gadā drukai tika gatavota G. F. Stendera monumentālā vārdnīca “*Lettisches Lexikon*” [Latviešu leksikons] (1786), pateicoties justīcijas padomnieka Karla Ludviga Teča (*Carl Ludwig Tetsch*, 1708–1771) palīdzībai un sakariem, Kurzemes landtāgs vārdnīcas izdošanai piešķīra 1000 Alberta dālderus, un Pēteris Bīrons ziedoja vēl trešo daļu no šīs summas.⁴⁴ Raksturojot Pētera Birona atbalstu, kultūrvēsturnieks Andrejs Johansons (1922–1983) norāda, ka “tas, ka viņš, līdzīgi kā hercogiene Doroteja, runājis latviski un nav taupījis līdzekļus latviešu grāmatu sagādei, liek mums piešķirt viņam vairāk simpātisku vaibstu, nekā mēdz darīt baltvācu politiskie vēsturnieki”.⁴⁵ Atzīmējams, ka Kurzemes un Zemgales

41 Brokhūzens, Kristiāns Vilhelms. Ar kādiem vārdiem lkšķīles mācītājs – viens no tiem biedrības vecākiem – tos cienīgus kungus un biedrus saņēme, kad šie pirmā reizē pēc tam, kad visu augstākais Keizers un Kungs viņas likumus bij’ apstiprinājis, iekš Rīgas sapulcinājušies bija. *Magazin*. 1828. 1/1: 3–7.

42 Sal.: Švābe. *Latvijas vēsture*, 61. lpp.

43 Johansons, Andrejs. *Latvijas kultūras vēsture. 1710–1800*. Stokholma: Daugava, 1975. 99. lpp.

44 Frīde. *Latvis*, 108. lpp.; *Seniespiedumi latviešu valodā*, 178. lpp.

45 Johansons. *Latvijas kultūras vēsture*, 464. lpp.

The quoted fragment offers several explanations for the success of the writers of the Duchy of Courland and Semigallia – the support of Duke Peter Biron, the noblemen’s philanthropic and favourable attitude towards Latvian peasants, and the active work of Johann Friedrich Steffenhagen in publishing Latvian books in Jelgava. Here we should note a common – although probably not fully justified – perception prevailing at the time, that in Courland, and especially in Semigallia both noblemen and peasants were more prosperous, since they did not have to maintain the Russian imperial army, and the soil was more fertile, bringing in higher yields; there is no information about widespread peasant unrest in Courland, and the fleeing serfs also made their way from Livonia to Courland, Semigallia and Selonia, rather than in the opposite direction.⁴¹ Regarding the duke’s favourable attitude, it must be pointed out that Peter von Biron did not have a good relationship with J. F. Steffenhagen,⁴² nevertheless, he funded the publication of at least one book by Steffenhagen. When the monumental dictionary “*Lettisches Lexikon*” [“Latvian Lexicon”] (1786) was prepared for print in 1786, the funding was attracted thanks to the help and connections of the Justice Advisor Carl Ludwig Tetsch (1708–1771), an allocation of 1000 Albert’s thalers (*Albertustaler*) by the Courland Landtag, and another third of the required amount was donated by Peter von Biron.⁴³ Describing Peter von Biron’s support, the cultural historian Andrejs Johansons (1922–1983) points out “the fact that he, like the Duchess Dorothea, had spoken Latvian and had not spared money for the supply of Latvian books, shows him in much more favourable light than the traditional Baltic German political historians’ descriptions”.⁴⁴ It should be noted that in the Duchy of Courland and Semigallia already in the first half of the 18th century there was a tradition to cover a part of the publishing costs of large religious publications from the duke’s treasury.⁴⁵

41 c.f.: Švābe. *Latvijas vēsture*, 61. lpp.

42 Johansons, Andrejs. *Latvijas kultūras vēsture. 1710–1800*. Stokholma: Daugava, 1975. 99. lpp.

43 Frīde. *Latvis*, 108. lpp.; *Seniespiedumi latviešu valodā*, 178. lpp.

44 Johansons. *Latvijas Culture vēsture*, 464. lpp.

45 Apinis, Aleksejs. *Latviešu grāmatniecība: no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām*. Rīga Liesma, 1977. 71. lpp.

hercogistē jau 18. gadsimta pirmajā pusē bija nostiprinājusies tradīcija lieliem reliģiskiem izdevumiem daļu izdošanas līdzekļu piešķirt no hercoga kases.⁴⁶

“Kurzemē iznāca pirmais latviešu kalendārs un laikraksts, pirmās medicīnas un lauksaimniecības grāmatas, pirmā lasāmgrāmata un vācu valodas mācība, gandrīz visa daiļliteratūra,” secina A. Apinis. “Vidzemē iznāca pirmais periodiskais izdevums vispār, pirmā aritmētika, tautas dziesmu krājumi. 19. gs. pirmajā pusē, kad abi novadi bija iekļauti Krievijas impērijā, pamazām izzuda grāmatniecības nošķirtība – viena novada autori publicējās otrajā, izdevumus adresēja vienlaikus Vidzemes un Kurzemes latviešiem.”⁴⁷ Citviet A. Apinis aizrāda uz vēl kādu interesantu likumsakarību: “Kurzemes mācītāji bija bagātāki, politiskās virsbūves spiediens tur bija mazāk jūtams, tāpēc vairāk izacentējās apgaismes kulturālā puse. Vidzemē, kur attiecības bija asākas, apgaismes tendences sākotnēji izpaudās šaurākos apjomos, bet ar radikālākām sociālām idejām.”⁴⁸ Tik tiešām, kamēr mērenā tautas apgaismība attīstījās Kurzemes un Zemgales hercogistē, Vidzemes guberņā brieda radikālā Baltijas apgaismības spārna idejas, un publicisti, kas savos rakstos vērsās pret dzimtbūšanu, – līdzās G. Merķelim arī Heinrihs Johans Jannavs (*Heinrich Johann Jannau*, 1753–1821), Vilhelms Kristiāns Frībe (*Wilhelm Christian Friebe*, 1761–1811), Karls Filips Mihaels Snells (*Carl Philip Michael Snell*, 1753–1806) u. c. – bija Vidzemes guberņas iedzīvotāji. Arī dzimtbūšanas kritiķim Johanam Georgam Eizenam (*Johann Georg Eisen*, 1717–1779), kurš 18. gadsimta 70. gados no Vidzemes guberņas pārcēlās uz Kurzemes un Zemgales hercogisti, kļūdamas par Pētera Birona tautsaimniecisko padomnieku, nācās šo amatu pamest savu radikālo ideju dēļ. Tādējādi ir pieļaujams, ka Kurzemes un Zemgales hercogistes apgaismotāju aktīvā literārā darbība latviešu rakstniecībā līdz zināmai robežai ir skaidrojama ne tikai ar brīvā tirgus attīstību šai reģionā, bet arī ar radikālu politisko ideju trūkumu.

46 Apinis, Aleksejs. *Latviešu grāmatniecība: no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām*. Rīga: Liesma, 1977. 71. lpp.

47 Turpat, 89. lpp.

48 Apinis. *Grāmata un latviešu sabiedrība*, 97.–98. lpp.

“The first Latvian calendar and newspaper, the first medical and agricultural books, the first reading book and German language textbook, and almost all fiction were published in Courland,” concludes A. Apinis. “The first periodical edition in general, the first arithmetic book and folk song collections came out in Livonia. In the first half of the 19th century, when both regions were included in the Russian Empire, the separation of book publishing gradually disappeared – the authors of one region were published in the other, the publications were intended for the Latvians of both Livonia and Courland.”⁴⁶ A. Apinis also points to another interesting aspect: “The priests of Courland were richer, the political pressure was smaller, and therefore the cultural side of the Enlightenment was more accentuated. In Livonia, where relations were much tenser, the Enlightenment trends initially manifested on a smaller scale, but with more radical social ideas.”⁴⁷ Hence, while the moderate Enlightenment developed in the Duchy of Courland and Semigallia, the radical Baltic Enlightenment ideas grew in Livonia province, where local publicists turned against serfdom in their writings, most notably, Garlieb Merkel, as well as Heinrich Johann Jannau (1753–1821), Wilhelm Christian Friebe (1761–1811), Carl Philip Michael Snell (1753–1806), and others. The critic of serfdom Johann Georg Eisen (1717–1779), who moved from Livonia province to the Duchy of Courland and Semigallia in the 1770s to become the economic advisor to Peter von Biron, had to leave this position because of his radical ideas. Thus, presumably, the active literary work in the Latvian language of the Enlighteners of the Duchy of Courland and Semigallia to a certain extent can be explained not only by the development of free market in this region, but also by the lack of radical political ideas.

A. Apinis’ studies in the history of 18th century book publishing point to several other causes that determined the dominant role of the Duchy of Courland and Semigallia in reforming Latvian book publishing and spreading the ideas of popular Enlightenment. Namely, market relationships in the Duchy of Courland and Semigallia began to develop earlier, thereby giving rise to better conditions

46 Ibid., 89. lpp.

47 Apinis. *Grāmata un latviešu sabiedrība*, 97.–98. lpp.

A. Apīņa pētījumi 18. gadsimta grāmatniecības vēsturē norāda uz vēl vairākiem cēloņiem, kas noteica Kurzemes un Zemgales hercogistes dominējošo lomu latviešu grāmatniecības reformās un tautas apgaismības ideju izplatīšanā.⁴⁹ Proti, Kurzemes un Zemgales hercogistē izdevējdarbībā agrāk sāka veidoties tirgus attiecības, tādējādi radās pamats labākiem apstākļiem privātai iniciatīvai un tika iedragāta agrākā centralizētā un institucionalizētā grāmatu izdošana. Literātu slānis bija neatkarīgāks un aktīvāks, ko lielā mērā veicināja Jelgavas Pētera akadēmijas dibināšana 1775. gadā. Izdevēji bija aktīvāki jaunu izdevējdarbības formu apguvē, savukārt autori straujāk reaģēja uz jaunām idejām un žanriem. Uzņēmumi ekonomiski nostiprinājās, orientējoties gandrīz tikai uz Kurzemes lasītājiem; īpaši tas sakāms par J. F. Stefenhāgena apgādu, kas 18. gadsimtā iespieda vairāk nekā pusi latviešu grāmatu. Līdz ar to, lai arī Kurzemes un Zemgales hercogistē lasītprotošo iedzīvotāju skaits, spriežot pēc mācītāju ziņojumiem, veidoja tikai trešdaļu no kopējā iedzīvotāju skaita pretstatā divām trešdaļām lasītpratēju Vidzemē,⁵⁰ Kurzemē tika iespiests daudz vairāk latviešu grāmatu nekā Vidzemē.

Kurzemes un Zemgales hercogistē 18. gadsimta otrajā pusē strauji un dinamiski plaukstošā tautas apgaismības grāmatniecība ir spilgta ilustrācija latviešu agrinās literārās kultūras un pirmsnacionālās literatūras ciešajai saiknei ar Baltijas vācu inteliģences filantropismu un centieniem uzlabot latviešu dzīves apstākļus un izglītības iespējas dzimtbūšanas ietvaros, tāpat arī ar Rietumeiropas un Centrāleiropas aktuālajiem ideju strāvojumiem. Tautas apgaismība dabaszinātnēs, jurisprudencē, medicīnā, lauksaimniecībā, beletristikā un morālē lika pamatus latviešu literārās kultūras sekularizācijai, un Kurzemes un Zemgales hercogistes laicīgās rakstniecības analīze pierāda, ka šajā procesā galvenā nozīme bija nevis centralizētai iniciatīvai, bet gan labvēlīgiem apstākļiem privātai iniciatīvai, finansējuma piesaistei un atvērtībai jaunām idejām.

---

49 Sal.: Turpat, 85.–97. lpp.; Apinis. *Latviešu grāmatniecība*, 71.–88. lpp.

50 Apinis. *Grāmata un latviešu sabiedrība*, 110. lpp.

---

for private initiatives, and the centralised and institutionalised publishing of books lost its monopoly. The representatives of the literary arts were more independent and more active, mainly due to the founding of the Peter's Academy in Jelgava, in 1775. Publishers were more resolute in learning new forms of publishing, while authors reacted more rapidly to new ideas and genres. Companies prospered, focusing almost exclusively on the readers of Courland; this is especially true of Steffenhagen's publishing house, which printed more than a half of Latvian books in the 18th century. Thus, although the literacy rate in the Duchy of Courland and Semigallia, according to the reports of pastors, was only around one third of the total population in contrast to two thirds in Livonia,⁴⁸ much more Latvian books were printed in Courland than in Livonia.

In the second half of the 18th century, the Duchy of Courland and Semigallia experienced rapid and vibrant growth of the popular Enlightenment book publishing, which clearly illustrates the close link between the early Latvian literary culture and pre-national literature and the philanthropism of the Baltic German intelligentsia and their efforts to improve the living conditions and educational opportunities of Latvians in the context of serfdom, as well as in line with the then current ideas of Western Europe and Central Europe. Popular Enlightenment in natural sciences, law, medicine, agriculture, belletristics, and morals laid the foundations for secularisation of Latvian literary culture, and the analysis of secular writing in the Duchy of Courland and Semigallia proves that the main role in this process was not a centralised initiative, but rather a product of conditions favourable to private initiative, attracting funding, and openness to new ideas.

---

48 Apinis. *Grāmata un latviešu sabiedrība*, 110. lpp.

Simona Sofija Valke

Franču grāmatu ziņas Kurzemes un Zemgales hercogistes laikrakstā *Mitauische Zeitung* (1775–1776)¹

Simona Sofija Valke

French Book News in the Duchy of Courland and Semigallia Newspaper *Mitauische Zeitung* (1775–1776)¹

levads

Pirmā Kurzemes hercogistes laikraksta klajā nākšana iekļaujas lasīšanas paradumu maiņas kontekstā 18. gadsimta otrajā pusē, pārejot no intensīvās uz ekstensīvo lasīšanu. Laikraksta piedāvātās politiskās ziņas veido tā galveno korpusu, bet pēdējā lapā neizpaliek dažāda rakstura sludinājumi, tostarp par jauniznākušām, tirgotām, individuāli pārdodamām un pazaudētām grāmatām. Ziņas par grāmatām skar galvenokārt vācu izdevumus, bet reizēm arī franču grāmatas.

Franču literatūra, izplatīta arī ārpus Francijas, cirkulē 18. gadsimtam raksturīgās izglītības mikrosabiedrībās, kuras transcendē valstu robežas, veidojot vienotus Eiropas kultūras segmentus, kuru kopumu pieņemts saukt par *République des Lettres*. Šis kopums nav apgaismības produkts, par šādu intelektuāļu (mācītu vīru) sabiedrību runā jau humanisti, lietojot apzīmējumu tā laika starptautiskajā zinātniskās komunikācijas, t. i., latīņu valodā – *Res publica litteraria*. Vēlāk tapušais vācu apzīmējums

¹ Raksts tapis pēcdoktorantūras pētījuma "Geotelpiskās informācijas digitāla vizualizācija un analīze: franču literatūras izplatība 18. gadsimta bibliotēkās Kurzemes hercogistē" Nr. 1.1.1.2/VIAA/2/18/358 ietvaros.

Introduction

The publication of the first newspaper in the Duchy of Courland is part of the context of a change in reading habits in the second half of the 18th century, which marked a transition from intensive to extensive reading. Political news formed the main body of the newspaper, but the last page contained a variety of advertisements, including information on the new book releases, sales, and lost books. The book news mainly covered German editions, but occasionally also French books.

French literature, also available outside France, circulates in the 18th-century-specific micro-societies, which transcend national borders into unified segments of European culture, the entirety of which is known as *La République des Lettres*. This is not a product of enlightenment; such a society of intellectuals (learned man) was already discussed among humanists, using the designation of the then international scientific communication, i.e., in

¹ This article was created within the framework of the postdoctoral study "Digital Visualisation and Analysis of Geospatial Information: The dissemination of French literature in the 18th century libraries of the Duchy of Courland" No. 1.1.1.2/VIAA/2/18/358.

Gelehrtenrepublik skaidrāk norāda tās vērstību uz zinātņi, un šī saikne uzsvērtā arī atveidojumā latviešu valodā – Zinātņu republika. Apgaismības laikā netiek atsevišķi institucionāli izdalītas humanitārās, eksaktās vai dabaszinātnes, tomēr jau 18. un 19. gadsimta mijā šī nošķirtība parādās, runājot par *Empire des sciences* (Zinātņu impērija) un to nodalot no iepriekš minētās *République des Lettres*. Tādējādi latviskais nosaukums tiek lietots, lai apzīmētu intelektuāļu kopību, nevis specifiskas zinātņu jomas.²

Franču apgaismības domātājs Voltērs (*Voltaire*) raksturo Zinātņu republiku kā “visur esošu un neatkarīgu dižgaru sabiedrību”,³ bet franču pētniecībā hrestomātiska ir 1938. gadā Annijas Barnes (*Annie Barnes*) sniegtā definīcija: “Zinātņu republiku veido izglītoti cilvēki un zinātnieki no visām valstīm. [...] Zinātņu republikai ir valoda, tikpat starptautiska kā tā pati – latīņu un vēlāk arī franču valoda. Katra tās pilsoņa pirmais pienākums ir kalpot “zinātnēm”, un veids, kā to panākt, ir apmaiņas sistēma. Tas tiek darīts, izmantojot plašu saraksti, kuras tīkls aptver visu Eiropu un veido patiesu saikni starp šīs ideālās republikas pilsoņiem. [...] Viņi apmainās arī ar vērtīgām grāmatām un rokrakstiem.”⁴ Tātad – apkopojot – Zinātņu republika ietver intelektuāļus, kalpošanu zinātnei un savstarpēju apmaiņu.

Glūži kā šodien arī apgaismības laikmetā grāmatu apmaiņu un iegādi rosina vēlme izglītoties, garīgi un intelektuāli pilnveidoties, izklaidēties un iegūt vai uzlabot prasmes. Grāmatu skaitam un dažādībai pieaugot, kļūst aizvien grūtāk orientēties to klāstā, tādēļ ceļveža lomu nereti uzņemas prese. Kurzemes hercogistē tās ģeogrāfiskā novietojuma dēļ bija pieejami ārvalstu preses izdevumi, lielākoties vācu valodā – *Hamburger Correspondent*, *Berliner Zeitung*, *Thorner Zeitung*, *St. Petersburger*

2 Par abu nosaukumu semantiku sk.: Sigris, René. La “République des sciences”: essai d’analyse sémantique. *Dix-huitième siècle*. 2008. 40(1): 333–357. Pieejams: <https://www.cairn-int.info/revue-dix-huitieme-siecle-2008-1-page-333.htm> (skatīts 06.09.2020.).

3 “Cette grande société des esprits répandue partout, et partout indépendante.” Voltaire. Le siècle de Louis XIV [1751]. In: *Œuvres complètes*. Tome XIV. Paris: Garnier, 1878. P. 564. (Šeit un turpmāk mans tulkojums, ja nav norādīts cits tulkotājs – S. S. V.)

4 “La République des Lettres est formée des hommes de lettres et des savants de tous les pays. [...] La République des Lettres a une langue, internationale comme elle, le latin, et plus tard le français. Le premier devoir de chaque citoyen est de servir les “lettres”, et le moyen d’y parvenir, c’est le système des échanges. Cela se fait par une vaste correspondance dont le réseau s’étend sur l’Europe entière, et qui forme le lien réel entre les citoyens de cette République idéale. [...] On fait aussi des échanges de livres et de manuscrits précieux.” Barnes, Annie. *Jean Le Clerc (1657–1736) et la République des Lettres*. Paris: E. Droz, 1938, pp. 13–14.

Latin: *Res publica litteraria*. The German name for it, which emerged later, *Gelehrtenrepublik* is more specific about its science-orientation, and this link is also highlighted in the Latvian translation – “Zinātņu republika” [Republic of Sciences]. In the Age of Enlightenment, there were no institutional separation of the arts, exact and natural sciences, but already at the turn of the 18th and 19th century, this separation started to emerge with *Empire des sciences* (The Empire of Sciences) being distinguished from the above-mentioned *République des Lettres*. Thus, the Latvian denomination is used to describe the entirety of intellectuals, not specific fields of science.²

The French Enlightenment philosopher Voltaire describes the Republic of Sciences as “an omnipresent and independent society of great minds”,³ while the French scientific community has generally accepted the definition given by Annie Barnes in 1938: “The Republic of Sciences is made up of educated people and scientists from all countries. [...] the Republic of Sciences has an equally international language, namely, the Latin and later also the French language. The first duty of its citizen is to serve ‘sciences’, and the way to achieve this is through an exchange system. This is done by means of extensive correspondence, the network of which covers the entire Europe and forms a genuine link between the citizens of this ideal republic. [...] They also exchange valuable books and manuscripts.”⁴ In summary, the Republic of Sciences includes intellectuals, serving the sciences, and mutual exchange.

Just as today, in the Age of Enlightenment the exchange and acquisition of books is prompted by the desire to educate, to grow mentally and intellectually, to entertain oneself, and acquire or improve skills. As the number and variety of books increased, it became progressively more difficult

2 About the semantics of the two denominations, see: Sigris, René. La “République des sciences”: essai d’analyse sémantique. *Dix-huitième siècle*. 2008. 40(1): 333–357. Available at: <https://www.cairn-int.info/revue-dix-huitieme-siecle-2008-1-page-333.htm> (accessed on 6 September 2020).

3 “Cette grande société des esprits répandue partout, et partout indépendante.” Voltaire. Le siècle de Louis XIV [1751]. In: *Œuvres complètes*. Tome XIV. Paris: Garnier, 1878. P. 564. (Here and hereafter translation provided by the author – S.S.V.)

4 “La République des Lettres est formée des hommes de lettres et des savants de tous les pays. [...] La République des Lettres a une langue, internationale comme elle, le latin, et plus tard le français. Le premier devoir de chaque citoyen est de servir les “lettres”, et le moyen d’y parvenir, c’est le système des échanges. Cela se fait par une vaste correspondance dont le réseau s’étend sur l’Europe entière, et qui forme le lien réel entre les citoyens de cette République idéale. [...] On fait aussi des échanges de livres et de manuscrits précieux.” Barnes, Annie. *Jean Le Clerc (1657–1736) et la République des Lettres*. Paris: E. Droz, 1938, pp. 13–14.

Zeitung, bet arī franču valodā – *Gazette de Leyde*.⁵ Tomēr vietējā prese pilda arī citu funkciju, proti, veicina vienotas informatīvas telpas veidošanos. Arī lasāmvielas jomā tā ne vien mēģina uzaustīt publikas gaumi, piedāvājot interesējošas un piemērotas grāmatas, bet tās ieteikumi veido arī vienotu zināšanu un informācijas kopumu, kura pārzināšana kļūst būtiska vietējai elitei, jo ignorance progresa un racionālisma prevalences laikmetā tiek uzskatīta par antisabiedrisku iezīmi un neatbilst apgaismības pamatnostādņēm.

Apgaismojošs nodoms ir ietverts pašā laikraksta nosaukumā, kad tas sāk nākt klajā 1766. gadā, – “Jelgavas Ziņas par Valsts, Mācītām un Vietējām Lietām” (*Mitaische Nachrichten von Staats- gelehrt- und einheimischen Sachen*). Ar “mācītām lietām” tiek izcelts laikraksta izglītojošais aspekts. Kad avīzes virsvadība nonāk Kurzemes un Zemgales hercogistes jaundibinātās mācību iestādes – Pētera akadēmijas ziņā, notiek kārtējā nosaukuma maiņa – “Jelgavas Politiskās un Mācītās Avīzes, Augstā Hercoga Pētera Akadēmijas Uzraudzībā” (*Mitaische politische und gelehrte Zeitungen, unter der Aufsicht der Hochfürst[lichen] Petrinischen Akademie*).⁶ Kurzemes hercogistes laikraksts iekļaujas politisko avīžu (*politische Zeitung*) grupā, un tikai viena tā daļa ir atvēlēta sludinājumiem, kuriem parasti priekšroku dod jaunumu un sludinājumu avīzes (*Inelligenzblatt*).⁷

Akadēmijas mācībspēki, kuri izglītību ir ieguvuši vācu universitātēs, pieder pie jau minētās Eiropas intelektuāļu kopības – *République des Lettres* jeb Zinātņu republikas, tātad franču valoda kā starptautiska zinātniskās komunikācijas valoda šiem profesoriem nebūt nav sveša. Balstoties uz šo pieņēmumu, tiek izvirzīta pētījuma hipotēze, ka tieši tajā laikā, kad laikraksta veidošana un iznākšana uzticēta jaundibinātās Pētera akadēmijas mācībspēkiem, avīzē *Mitaische Zeitung* tiek popularizēti nozīmīgākie franču apgaismotāju darbi un idejas.

5 Sommerlat, Anne. *La Courlande et les Lumières*. Paris: Belin, 2010. P. 61. Par Leidenes avīzi sk.: <http://www.gazettes18e.fr/gazette-leyde> (skatīts 30.08.2020.).

6 Par avīzes nosaukumiem sk. arī: http://datatest.lnb.lv/digitala_biblioteka/laikraksti/MitaischeZeitung/index.htm

7 Šemeta, Aiga. *Deutschsprachige Periodika in Livland und Kurland vor 1800*. In: Bosse, Heinrich, Elias, Otto-Heinrich und Taterka, Thomas (Hg.). *Baltische Literaturen in der Goethezeit*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2011. S. 353.

to navigate the offer, therefore the role of the guiding light was often assumed by the press. In the Duchy of Courland, due to its geographical location, foreign press publications were available mostly in German: *Hamburger Correspondent*, *Berliner Zeitung*, *Thorner Zeitung*, *St. Petersburger Zeitung*, also featuring a French edition – *Gazette de Leyde*.⁵ However, the local press also performed a different function, i.e., contributed to the creation of a single information space. In terms of the content, the press not only tried to appease the public’s tastes by offering interesting and suitable books, but also, through recommendations, to form a common set of knowledge and information, knowledge of which became essential for the local elite, since in the era of progress and rationality ignorance was considered an anti-social feature and did not comply with the fundamental principles of the Enlightenment.

Even the name of the newspaper published since 1766, clearly manifests its intention to illuminate – “The Jelgava News of the State, Teachings and Local Matters” (*Mitaische Nachrichten von Staats- gelehrt- und einheimischen Sachen*). The “Teachings” part of the name underscores the educational angle of the newspaper’s content. When the management of the newspaper was delegated to the newly established educational institution of the Duchy of Courland and Semigallia – the Peter’s Academy, another change of name took place – “The Jelgava Political and Scientific Newspaper under the Supervision of His Highness Duke Peter’s Academy” (*Mitaische politische und gelehrte Zeitungen, unter der Aufsicht der Hochfürstl [ichen] Petrinischen Akademie*).⁶ The newspaper of the Duchy of Courland belonged to political newspapers (*politische Zeitung*), and only one section was devoted to advertisements, usually preferred by specialised news and advertisement newspapers (*Inelligenzblatt*).⁷

5 Sommerlat, Anne. *La Courlande et les Lumières*. Paris: Belin, 2010, p. 61. About *Gazette de Leyde*, see: <http://www.gazettes18e.fr/gazette-leyde> (accessed on August 2020).

6 About the newspaper’s names, see also: http://datatest.lnb.lv/digitala_biblioteka/laikraksti/MitaischeZeitung/index.htm

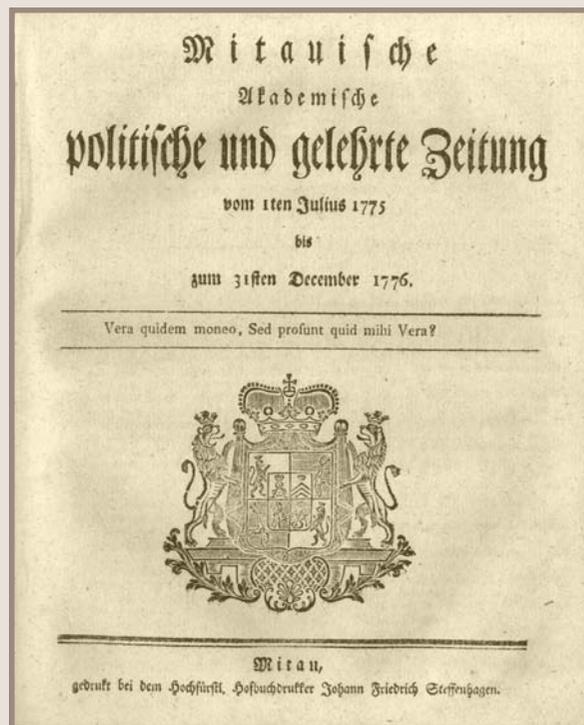
7 Šemeta, Aiga. *Deutschsprachige Periodika in Livland und Kurland vor 1800*. In: Bosse, Heinrich, Elias, Otto-Heinrich und Taterka, Thomas (Hg.). *Baltische Literaturen in der Goethezeit*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2011. S. 353.

Līdz ar to izvēlētais pētījuma korpuss ietver izdevuma nelielu, bet nozīmīgu daļu, kas saistīta ar Pētera akadēmijas dibināšanu Kurzemes hercogistes galvaspilsētā un laikraksta veidošanas uzticēšanu tās mācībspēkiem, proti, tie ir laikraksta *Mitauische politische und gelehrte Zeitungen, unter der Aufsicht der Hochfürstl. Petrinischen Akademie* numuri no 1775. gada jūlija līdz 1776. gada beigām – kopumā 157 numuri un to pielikumi (52 numuri iznāca 1775. gadā un 105 numuri 1776. gadā). (1. att.)

Lasīšanas prakses

Vācu vēsturnieka Rofa Engelzinga (*Rolf Engelsing*) aprobētā tēze par lasīšanas paradumu maiņu,⁸ kuru viņš skaidro sava jaunā koncepta *Leserevolution* (lasīšanas revolūcija) izklāstā, apraksta lasītāja un lasāmvielas attiecību izmaiņas Eiropā 18. gadsimta otrajā pusē. Intensīvā lasīšana apzīmē grāmatas lasīšanu no sākuma līdz beigām, nereti atkārtojot atsevišķus fragmentus vairākas reizes un skaļā balsī.

⁸ Engelsing, Rolf. Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit. Das statistische Ausmass and die soziokulturelle Bedeutung der Lektüre. In: *Archiv für Geschichte des Buchwesens*. Bd. 10. Frankfurt am Main: Buchhändler-Vereinigung, 1969. S. 944–1002.

1. Laikraksta *Mitauische politische und gelehrte Zeitungen, unter der Aufsicht der Hochfürstl. Petrinischen Akademie* numuru no 1775. gada jūlija līdz 1776. gada beigām (kopumā 157 numuri) titullapa
Cover page of the newspaper *Mitauische politische und gelehrte Zeitungen, unter der Aufsicht der Hochfürstl. Petrinischen Akademie* editions from July 1775 to the end of 1776 (in total 157 issues)

The teaching staff of the Academy, who had graduated from German universities, belonged to the aforementioned European community of intellectuals *République des Lettres*, or the Republic of Sciences, indicating that the professors were proficient in French, as the language of international scientific communication. Based on this assumption, the study's hypothesis is put forward, proposing that at the time when the creation and publication of the newspaper was entrusted to the teaching staff of the newly founded Peter's Academy, *Mitauische Zeitung* promoted the most important works and ideas of the French enlighteners.

Thus, the chosen subject of study includes a small but significant part of the newspaper related to the establishment of the Peter's Academy in the capital of the Duchy of Courland and the assigning of the newspaper to its teaching staff, namely, the editions of *Mitauische politische und gelehrte Zeitungen, unter der Aufsicht der Hochfürstl. Petrinischen Akademie* from July 1775 until the end of 1776, a total of 157 editions and their annexes (52 editions came out in 1775, and 105 editions – in 1776). (Fig.1)

Reading practices

The approbated thesis by the German historian Rolf Engelsing about the change in reading habits,⁸ which he explains in the presentation of his new concept *Leserevolution* (reading revolution), describes the changes in the relationship between the reader and the reading material in Europe in the second half of the 18th century. Intensive reading refers to reading a book from beginning to end, often repeating individual fragments several times and reading aloud. The book is read in front of an audience and entire pages are memorised by heart – this way of reading is particularly characteristic of reading religious texts in the Lutheran German lands, and is also associated with a limited amount of reading material. Extensive reading, which developed with the increased availability of a printed

⁸ Engelsing, Rolf. Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit. Das statistische Ausmass and die soziokulturelle Bedeutung der Lektüre. In: *Archiv für Geschichte des Buchwesens*. Bd. 10. Frankfurt am Main: Buchhändler-Vereinigung, 1969. S. 944–1002.

Grāmata tiek lasīta priekšā un veselas tās lappuses tiek apgūtas no galvas – šis lasīšanas veids īpaši raksturīgs reliģisku tekstu lasīšanai luteriskajās vācu zemēs un ir saistīts arī ar ierobežotu lasāmvielas daudzumu. Ekstensīvā lasīšana, palielinoties drukātā vārda pieejamībai, nozīmē kļuvis un individuālu lasīšanu. Tā atšķiras no intensīvās lasīšanas ar savu fragmentārismu un izlasītā materiāla apjomu, kā arī proporcionāli mazāks kļūst reliģisku tekstu daudzums. Gētes laikam raksturīgais vācu *Lesewut* (lasīšanas trakums) iedvesmo lasīt, bet grāmatu “aprišana” neliedz tās arī izvērtēt un kritizēt. Tomēr ir iespējama abu lasīšanas prakšu līdzāspastāvēšana, tās viena otru neizslēdz.⁹ Engelzinga tēze tiek daudz diskutēta, jo sniedz visai shematisku un vienkāršotu ainu, neņemot vērā dažādas atšķirības sabiedrībā, tostarp sociālos slāņus.¹⁰ Tomēr kopējā nostāja aplicina, ka šajā laikā – 18. gadsimta otrajā pusē – patiešām notiek lasīšanas paradumu maiņa, arī Kurzemes un Zemgales hercogistē. Dažādus lasīšanas veidus minētā gadsimta beigās konstatē franču rakstnieks marķīzs de Karačioli (*marquis de Caraccioli*): “Nošķirsim lasītājus (*lecteurs*) no lasošajiem (*liseurs*). Pirmie iedziļinās grāmatā, gūst no tās labumu un apgūst noderīgas lietas; otrie lasa pa diagonāli jebkuru grāmatu, kas tiem pagadās pa rokai, un pārskrien tai pāri bez īstas izpratnes, bez domāšanas.”¹¹

Franču Eiropa

Franču valoda kā apgaismības laika Eiropas intelektuāļu izplatīts saziņas līdzeklis 18. gadsimtā guva arvien plašāku izplatību arī ar Kurzemes hercogisti saistītās valstīs, galmos un elitēs – Polijā–Lietuvā, Krievijas impērijā un vācu zemēs. Franču vēsturnieka Pjēra Īva Borepēra (*Pierre-Yves Beaurepaire*) pētījumā konstatēts, ka Sanktpēterburgas akadēmijas 1731.–1761. gada grāmatnīcas

9 Sk.: Kraus, Dorothea. Appropriation et pratiques de la lecture. *Labyrinthe*. 1999. 3: 13–25. Pieejams: <https://doi.org/10.4000/labyrinthe.56> (skatīts 18.08.2020.) un arī Fournier, Michel. La “révolution” de la lecture romanesque au XVIIIe siècle en France: institutionnalisation de la lecture et émergence d’une nouvelle sensibilité. *Revue d’histoire moderne & contemporaine*. 2007. 54–2(2): 55–73. Pieejams: <https://www.cairn.info/revue-d-histoire-moderne-et-contemporaine-2007-2-page-55.htm> (skatīts 18.08.2020.).

10 Darnton, Robert. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. New York: W. W. Norton, 1990, p. 171.

11 Caraccioli, Louis-Antoine de. *Paris, le modèle des nations étrangères, ou L’Europe française*. Paris (Venise): Veuve Duchesne, 1777, p. 147. Pieejams <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1156961/f3.item.texteImage> (skatīts 22.09.2020.).

materials, means quiet and individual reading. It differs from intensive reading with its fragmented structure, and the amount of material read, as well as a proportionally smaller number of religious texts. The German *Lesewut* (reading madness) characteristic of Goethe’s period inspires reading, but the “consumption” of the book does not exclude analysis and critique. However, it is possible for the two reading practices to co-exist, since they are not mutually exclusive.⁹ Engelsing’s idea is much debated, because it gives a rather schematic and simplified picture, without taking into account the differences in society, including the social strata.¹⁰ However, there is a consensus that during this period – in the second half of the 18th century – indeed a change in reading habits took place, including in the Duchy of Courland and Semigallia. In the late 18th century, the French writer marquis de Caraccioli talked about the different approaches to reading: “Let us distinguish between the readers (*lecteurs*) and the literate (*liseurs*). The former will delve into the book, benefit from it and learn useful things; the latter read diagonally any book that they have at their fingertips and run through pages without any real understanding, without thinking.”¹¹

The French Europe

In the 18th century, the French language as a means of communication among the European intellectuals during the enlightenment period became increasingly widespread in countries, courts and among elites related to the Duchy of Courland – Poland-Lithuania, the Russian Empire, and the German lands. A study by French historian Pierre-Yves Beaurepaire found that the catalogues of the bookshop of the St. Petersburg Academy of 1731–1761 contain at least seven thousand advertisements for

9 See: Kraus, Dorothea. Appropriation et pratiques de la lecture. *Labyrinthe*. 1999. 3: 13–25. Available at: <https://doi.org/10.4000/labyrinthe.56> (accessed on 18 August 2020), also Fournier, Michel. La “révolution” de la lecture romanesque au XVIIIe siècle en France: institutionnalisation de la lecture et émergence d’une nouvelle sensibilité. *Revue d’histoire moderne & contemporaine*. 2007. 54–2(2): 55–73. Available at: <https://www.cairn.info/revue-d-histoire-moderne-et-contemporaine-2007-2-page-55.htm> (accessed on 18 August 2020).

10 Darnton, Robert. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. New York: W. W. Norton, 1990, p. 171.

11 Caraccioli, Louis-Antoine de. *Paris, le modèle des nations étrangères, ou L’Europe française*. Paris (Venise): Veuve Duchesne, 1777, p. 147. Available at: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1156961/f3.item.texteImage> (accessed on 22 September 2020).

katalogos atrodami ne mazāk kā septiņi tūkstoši sludinājumu par nopērkamajām franču grāmatām.¹² Tāpat arī Berlīnes Karaliskā Zinātņu akadēmija (*Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres de Berlin*) savu periodisko izdevumu laiž klajā franciski, bet Polijā iznāk laikraksti franču valodā.¹³ Taču Borepēra darba nosaukums “Franču Eiropas mīts” labi raksturo tajā ietvertu domu, ka franču apgaismība, lai arī īpaši nozīmīga šim laika posmam, netiek tieši asimilēta visā Eiropā, bet gan dažādās vietās notiek tās ideju akulturācija, hibridizācija, bagātināšanās un arī noraidīšana. 18. gadsimta franču Eiropas ideja, kas ilgu laiku bija visai izplatīta, vairs netiek uzskatīta par pašsaprotamu un tiek kritizēta. Patiesība ir “kaut kur pa vidu”. Asredzīgu hipotēzi jautājuma formā par franču valodas izplatību, uzsverot, ka jāpievērš uzmanība kontekstam un popularitātes nestabilajam raksturam, uzplūdiem un atplūdiem, kā arī liecību un ziņu dabai, izvirza cits franču vēsturnieks Mišels Fižaks (*Michel Figeac*): “Vai franču ietekme nebija tieši viena no galvenajām Eiropas aristokrātijas robežšķirtnēm?”¹⁴ Viņa pētījums “Privātie pieraksti, franču ietekmes atspoguļojums. Kurzemes muižnieka barona fon Heikinga piemērs”¹⁵ par Kārļa Heinriha fon Heikinga (*Karl Heinrich von Heyking*) memuāriem sniedz ieskatu frankofonu pasaulē šai robežšķirtnēi. Pašiem 18. gadsimta francūžiem par franču autoru popularitāti Eiropā nav šaubu: “No Londonas līdz Pēterburgai lasa “Likumu garu”,¹⁶ tas ir tautu orākuls un karaļu priekšraksts ...” – tā vēstīts Voltēram piedēvētā dzejījumā.¹⁷

12 “Les catalogues de la librairie de l'Académie de Saint-Petersbourg, conservés pour les années 1731–1761, ne contiennent pas moins de sept mille annonces publicitaires pour des livres français proposés à l'achat.” Beaurepaire, Pierre-Yves. Le rayonnement du livre français: l'exemple de la Russie. In: Beaurepaire, Pierre-Yves (dir.). *Le mythe de l'Europe française au XVIIIe siècle*. Paris: Autrement, 2007, p. 113. Pieejams: <https://www.cairn.info/le-mythe-de-l-europe-francaise--9782746709713-page-113.htm> (skatīts 05.07.2020.).

13 Sk.: Lojek, Jerzy. *Les Journaux polonais d'expression française au siècle des Lumières*, trad. française de Monika Matysiak. Varsovie: Académie polonaise des Sciences, 1980.

14 “L'influence française n'était-elle pas justement l'une des grandes lignes de clivage de l'aristocratie européenne?” Figeac, Michel. Les écrits du for privé, reflets de l'influence française. L'exemple d'un noble courlandais, le baron von Heyking. In: *Le rayonnement français en Europe centrale: du XVIIe siècle à nos jours*. Pessac: Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, 2009. Bez lpp. norādes. Pieejams: <https://doi.org/10.4000/books.msha.18151> (skatīts 30.08.2020.).

15 Turpat.

16 Runa ir par franču apgaismotāja Moteskjē (*Montesquieu*, 1689–1755) slaveno traktātu, kurā tiek apskatītas dažādas pārvaldes formas un veikta likumu salīdzinoša analīze, iztirzājot to saistību ar klimatu, kultūru, reliģiju, tradīcijām u. c.

17 “Fragments d'une épître à M. de Tress. Attribuée à Voltaire.” In: Leuchsenring, Franz Michael (dir.). *Journal de lecture*. Tome 1. Amsterdam: Marc-Michel Rey, 1775, p. 203. Pieejams: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k92591t/f337.item> (skatīts 20.08.2020.).

French books on offer.¹² Similarly, the Berlin Royal Academy of Sciences (*Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres de Berlin*) published its periodical in French, and newspapers in French were published in Poland.¹³ However, the title of Beaurepaire's work titled “The Myth of the French Europe” illustrated the idea that the French Enlightenment, although of particular importance for this period, was not directly assimilated throughout Europe, but rather underwent acculturation, hybridisation, enrichment and also rejection of its ideas. The 18th century idea of the French Europe, which had long been widespread, was no longer taken for granted and received a fair share of criticism. The truth is “somewhere in the middle”. Another French historian, Michel Figeac, puts forward a visionary hypothesis in the form of a question about the spread of the French language, emphasising the context and the unstable nature of popularity, ups and downs, as well as the nature of testimonies and news: “Wasn't the French influence one of the main dividing lines of the European aristocracy?”¹⁴ His study “Private records, reflection on the French influence. The case of Courland baron von Heyking”¹⁵ on memoirs by Karl Heinrich von Heyking provides an insight into the world of Francophones on the home side of the dividing line. The French of the 18th century themselves had no doubt about the popularity of their authors in Europe: “From London to St. Petersburg people are reading “The Spirit of Laws”,¹⁶ it is the Oracle of the peoples and a royal guideline...” – quoted from a poem attributed to Voltaire.¹⁷

12 “Les catalogues de la librairie de l'Académie de Saint-Petersbourg, conservés pour les années 1731–1761, ne contiennent pas moins de sept mille annonces publicitaires pour des livres français proposés à l'achat.” Beaurepaire, Pierre-Yves. Le rayonnement du livre français: l'exemple de la Russie. In: Beaurepaire, Pierre-Yves (dir.). *Le mythe de l'Europe française au XVIIIe siècle*. Paris: Autrement, 2007, p. 113. Available at: <https://www.cairn.info/le-mythe-de-l-europe-francaise--9782746709713-page-113.htm> (accessed on 5 October 2020).

13 See: Lojek, Jerzy. *Les Journaux polonais d'expression française au siècle des Lumières*, trad. française de Monika Matysiak. Varsovie: Académie polonaise des Sciences, 1980.

14 “L'influence française n'était-elle pas justement l'une des grandes lignes de clivage de l'aristocratie européenne?” Figeac, Michel. Les écrits du for privé, reflets de l'influence française. L'exemple d'un noble courlandais, le baron von Heyking. In: *Le rayonnement français en Europe centrale: du XVIIe siècle à nos jours*. Pessac: Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, 2009. Page number missing. Available at: <http://www.gazettes18e.fr/gazette-leyde> (accessed on 30 August 2020).

15 Ibid.

16 This is the famous treatise by the French enlightener Montesquieu (1689–1755), which deals with various forms of governance, and carries out a comparative analysis of the laws, looking at their relationship with climate, culture, religion, traditions, etc.

17 “Fragments d'une épître à M. de Tress. Attribuée à Voltaire.” In: Leuchsenring, Franz Michael (dir.). *Journal de lecture*. Tome 1. Amsterdam: Marc-Michel Rey, 1775, p. 203. Available at: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k92591t/f337.item> (accessed on 20 August 2020).

Laikraksta sākumi, nosaukumi un struktūra

Kurzemes hercogistes izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis un tās elites saiknes ar vācu zemju, kā arī Polijas–Lietuvas un Krievijas galmiem veicināja ne vien personu, bet arī priekšmetu pārvietošanos, to skaitā grāmatu un laikrakstu “ceļošanu”. Domājams, ka ārvalstu periodisko izdevumu pieejamība Kurzemes hercogistē un tās iedzīvotāju dzīvošana agrārā vidē nesekmēja domas par vietējā laikraksta nepieciešamību briedināšanu. Tāpat arī Lielais Ziemeļu karš (1700–1721), kas izraisīja kaimiņos esošās Rīgas laikraksta *Rigische Nouvelles* slēgšanu un sarežģīja politisko situāciju Kurzemes hercogistē, attālināja šo notikumu. Bija jāpaiet 204 gadiem no hercogistes dibināšanas laika un 161 gadam no Eiropas pirmās drukātās avīzes *Relation aller Fürnemmen und gedenckwürdigen Historien* klajā nākšanas,¹⁸ lai sāktu iznākt pirmais hercogistes laikraksts, kas tā pastāvēšanas laikā no 1766. līdz 1810. gadam vairākkārt mainīja nosaukumu.

¹⁸ Pirmais drukātais laikraksts *Relation aller Fürnemmen und gedenckwürdigen Historien* Eiropā nāk klajā Strasbūrā 1605. gadā, to izlaidījis Johans Karoluss (*Johann Carolus*).

Laikraksta *Mitauische Zeitung* nosaukuma maiņa (1766–1810)

Laikraksta izdošanas gadi	Nosaukums vācu valodā	Nosaukuma tulkojums latviešu valodā
1766–1775	<i>Mitauische Nachrichten von Staats- gelehrt- und einheimischen Sachen</i>	Jelgavas Ziņas par Valsts, Mācītām un Vietējām Lietām
1775–1776	<i>Mitauische politische und gelehrte Zeitungen, unter der Aufsicht der Hochfürstl. Petrinischen Akademie</i>	Jelgavas Politiskās un Mācītās Avīzes, Augstā Hercoga Pētera Akadēmijas Uzraudzībā
1777–1777	<i>Mitauische gelehrte und politische Zeitung</i>	Jelgavas Mācītā un Politiskā Avīze
1777–1783	<i>Mitauische politische Zeitung</i>	Jelgavas Politiskā Avīze
1784–1795	<i>Mitauische Zeitung</i>	Jelgavas Avīze
1795–1796	<i>Mitauische politische Zeitung</i>	Jelgavas Politiskā Avīze
1797–1810	<i>Mitauische Zeitung</i>	Jelgavas Avīze

Beginnings, names and structure of the newspaper

The advantageous geographical position of the Duchy of Courland and its elite's ties with the German lands, as well as the Polish–Lithuanian and Russian courts, contributed not only to the migration of persons, but also to the movement of items, including books and newspapers. It can be assumed that the availability of foreign periodicals in the Duchy of Courland and the agrarian environment did not encourage thoughts about the need for a local newspaper. Similarly, the Great Northern War (1700–1721), which caused the closure of the neighbouring Riga newspaper *Rigische Nouvelles*, and complicated the political situation in the Duchy of Courland, further delayed the idea of a local newspaper. It took 204 years from the founding of the Duchy and 161 years from the first European printed newspaper *Relation aller Fürnemmen und gedenckwürdigen Historien*,¹⁸ until the emergence of the first Duchy's newspaper, which changed its name several times during its lifespan from 1766 to 1810.

¹⁸ The first printed newspaper in Europe *Relation aller Fürnemmen und gedenckwürdigen Historien* was released in Strasbourg, 1605, by *Johann Carolus*.

Overview of the newspaper's *Mitauische Zeitung* change of names (1766–1810)

Year of publishing	German name	Latvian/English translation
1766–1775	<i>Mitauische Nachrichten von Staats- gelehrt- und einheimischen Sachen</i>	Jelgavas Ziņas par Valsts, Mācītām un Vietējām Lietām / The Jelgava News of the State, Teachings and Local Matters
1775–1776	<i>Mitauische politische und gelehrte Zeitungen, unter der Aufsicht der Hochfürstl. Petrinischen Akademie</i>	Jelgavas Politiskās un Mācītās Avīzes, Augstā Hercoga Pētera Akadēmijas Uzraudzībā / The Jelgava Political and Scientific Newspaper under the Supervision of His Highness Duke Peter's Academy
1777–1777	<i>Mitauische gelehrte und politische Zeitung</i>	Jelgavas Mācītā un Politiskā Avīze / The Jelgava Scientific and Political Newspaper
1777–1783	<i>Mitauische politische Zeitung</i>	Jelgavas Politiskā Avīze / The Jelgava Political Newspaper
1784–1795	<i>Mitauische Zeitung</i>	Jelgavas Avīze / The Jelgava Newspaper
1795–1796	<i>Mitauische politische Zeitung</i>	Jelgavas Politiskā Avīze / The Jelgava Political Newspaper
1797–1810	<i>Mitauische Zeitung</i>	Jelgavas Avīze / The Jelgava Newspaper

18. gadsimta Eiropā vērojamas laikrakstu ekspansijas vienu no ironiskiem skaidrojumiem var atrast laikmeta liecinieku rakstos. Monteskjē (*Montesquieu*) šo Eiropas kultūras fenomenu skata ar sava epistolārā romāna “Persiešu vēstules” protagonistu izbrīnītajām acīm: “Pastāv tāds grāmatu veids, ko mēs Persijā pilnīgi nepazīstam un kas, man šķiet, šeit ir ļoti modē: tās ir avīzes. Laiskums jūtas apmierināts, tās lasot: ļaudis ir ļoti apmierināti, ka ceturtdaļstundā var iepazīties ar trīsdesmit sējumiem.”¹⁹ Tiesa, avīzes kalpo ne vien kā literārs ceļvedis, bet arī populāru grāmatu atstāstītājs.

Piecus gadus pēc apstiprināšanas par galma izdevēju, kuram bija tiesības izdot kalendārus, dziesmu grāmatas u. c. drukātus dokumentus (arī latviešu valodā), Kristiāns Lītke (*Christian Liedtke*) sāk izdot pirmo Kurzemes hercogistes laikrakstu. Pēc klasifikācijas politiskā laikraksta aprakstošais nosaukums liecina, kā jau minēts, par izglītojošām tendencēm jaunajā izdevumā. Pirmo reizi tas nāk klajā 1766. gada oktobrī. Par redaktoru kļūst Johans Georgs Hāmanis (*Johann Georg Hamann*), dēvēts par “Ziemeļu magu” (*der Magus aus Norden*), rakstnieks, mistiķis un skolotājs izglītota un cienījama jurista un galma padomnieka Kristofa Antona Totīna (*Christoph Anton Tottien*) namā. Starp citu, Totīna bagātīgā bibliotēka izpelnījās Herdera (*Johann Gottfried von Herder*) apbrīnu, kad viņš apmeklēja Hāmani Jelgavā.²⁰

Laikraksta struktūra ir kompleksa un sastāv no tipoloģiski un tematiski dažādiem tekstiem, laika gaitā tā mainās, tomēr var izdalīt četras pamatvienības:

- īsas ziņas no visas pasaules, kas aizņem avīzes lielāko daļu (3 lpp.) un lielākoties ir pārpublicējumi no citiem laikrakstiem ar precīzu vietas un datuma norādi; šai ziņu sadaļā ir arī jaunumi no Jelgavas, kas tiek publicēti pirmie – avīzes 1. lappusē. Retinātā drukā iespējami vietas un datuma norādei var sekot dažādas ziņas, kuras cita no citas atdalītas divos veidos: (1) sākot katru ziņu jaunā rindā vai (2) atdalot vienu no otras ar defisi;
- sludinājumi un reklāmas, kas tiek ievietoti pēdējā – 4. lappusē;

19 Monteskjē, Šarls Luijs de. *Persiešu vēstules*. Rīga: Zvaigzne, 1990. 178. lpp. (sērija “Avots”).

20 Neander, Irene. *Christoph Friedrich Neander, ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärung in Kurland*. Mitau: Kurseme, 1931. S. 43.

One of the ironic explanations of the expansion of newspapers in the 18th century Europe can be found in the writings of the contemporaries.

Montesquieu looks at this European cultural phenomenon through the bewildered eyes of the protagonists of his epistolary novel “Persian Letters”: “There is a type of books that we are not completely familiar with in Persia and which, I think, is very fashionable here: the newspaper. They cater to one’s indolence: people are very satisfied that thirty volumes can be acquainted with within a quarter of an hour.”¹⁹ Admittedly, newspapers serve not only as a literary guide, but also as a reteller of popular books.

Five years after being assigned as the publisher of the court, with the mandate to publish calendars, songbooks and other printed documents (also in Latvian), Christian Liedtke started publishing the first newspaper of the Duchy of Courland. The descriptive title of the political newspaper shows, as already mentioned, educational inclination of the new periodical. The first release was in October 1766. The editor, Johann Georg Hamann, known as the Nordic Magician (*der Magus aus Norden*), was a writer, mystic, and teacher at the house of Christoph Anton Tottien, an educated, reputable lawyer and court advisor. By the way, Tottien’s extensive library earned the admiration of Johann Gottfried von Herder when he visited Hamann in Jelgava.²⁰

The structure of the newspaper was complex and consisted of typologically and thematically varied texts; it changed over time, however, four basic sections can be distinguished:

- brief news from around the world, which occupied most of the newspaper (3 pages), mostly republished from other newspapers with an accurate indication of the place and date; in this news section there were also news from Jelgava, published on the first page of the newspaper. The indication of the place and date in smaller print density was sometimes followed by a variety of news separated from each other in two ways: (1) starting each message in a new line or (2) separated by a hyphen;
- advertisements and personals that are placed on the last page – page 4;

19 Monteskjē, Šarls Luijs de. *Persiešu vēstules*. Rīga: Zvaigzne, 1990. 178. lpp. (sērija “Avots”).

20 Neander, Irene. *Christoph Friedrich Neander, ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärung in Kurland*. Mitau: Kurseme, 1931. S. 43.

- laikraksta rubrikas dažādos tā izdošanas posmos: *Avertissement, Gelehrte Sachen, Neue Bücher, Kurze Nachrichten, Kurze Nachrichten und Anzeigen, Kunst und Gelehrte Sachen.*
- laikraksta pielikumi dažādos tā izdošanas posmos: *Beylage, Wöchentliche Nachrichten einheimischer Sachen.*

Ziņas par franču grāmatām, kas ir šī pētījuma objekts, atrodamas dažādās laikraksta daļās atkarībā no ziņas mērķa – informēt par grāmatas iznākšanu, saturu, atsauksmēm, aizliegšanu, atstāstīt vai citēt grāmatu, vai arī piedāvāt iegādāties, u. c.

Laikraksts Pētera akadēmijas virsvadībā

Franču ģermāniste Anne Sommerlat (*Anne Sommerlat*) savā pētījumā “Kurzeme un apgaismība” (*La Courlande et les Lumières*) apgalvo, ka pēc 1775. gada literāro ziņu laikrakstā kļūst aizvien vairāk.²¹ Mēs vēlamies konkretizēt, kādas ir franču grāmatu ziņas, kuras tiek publicētas laikrakstā, un vai to pasniegšanā vai satura izvēlē ir konstatējama *Academia Petrina* mācībspēku vēlme izglītēt lasītājus, piedāvājot tiem Francijas apgaismotāju izcilākos darbus un idejas.

Vācu pētniece Gisela Branta (*Gisela Brandt*) par sabiedriskajām attiecībām Kurzemes hercogistē formulē gana nelabvēlīgu viedokli: “Muižniecībai kā aristokrātijai bija izšķiroša ietekme uz valsts politiku. Pārējām kārtām turpretim nebija parlamentārās pārstāvniecības. Pētera Birona veiktā Akadēmiskās ģimnāzijas dibināšana hercogistes galvaspilsētā Mītavā (Jelgavā) 1775. gada vasarā stiprināja zinātnieku pašapziņu, kuri kā literātu kārtai²² piederīgie tiecās pēc vienlīdzības ar muižniecību. Taču viņu, tāpat kā pilsētnieku, pūliņi panākt politiskās tiesības palika bez sekmēm.”²³

²¹ Sommerlat. *La Courlande et les Lumières*, p. 61.

²² Par literātu kārtu Baltijā, tai skaitā Kurzemē sk.: Lenz, Wilhelm. *Der baltische Literatenstand*. Marburg a.d. Lahn: Herder-Inst., 1953. Pieejams: <https://www.osmikon.de/metaopac/search;jsessionid=C4F4F7CC1822FF07080DC33F73A79E0A.touch02?id=BV003018599&View=ostdok> (skatīts 20.05.2021.).

²³ “Der Adel hatte als Ritterschaft entscheidenden Einfluß auf die Landespolitik. Die anderen Stände besaßen dagegen keine parlamentarische Vertretung. Die Gründung des Akademischen Gymnasiums in der Landeshauptstadt Mitau (Jelgava) in Sommer 1775 durch Peter Biron stärkte das Selbstbewußtsein der Gelehrten, die als Literaten eine Gleichstellung mit dem Adel anstrebten. Aber ihr Bemühen wie das der Bürgerschaft um Mitspracherechte blieb ohne Erfolg.” Brandt, Gisela. Von den “Mitauschen Politischen und Gelehrten Zeitungen” über die “Mitausche Gelehrte u. Politische Zeitung” zur “Mitauschen Politischen Zeitungen” (1777–1784). In: Brandt, Gisela (Hg.). *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum III*. Stuttgart, 2003. S. 167–189.

- sections of the newspaper, modified over time: *Avertissement, Gelehrte Sachen, Neue Bücher, Kurze Nachrichten. Kurze Nachrichten und Anzeigen, Kunst und Gelehrte Sachen.*
- annexes to the newspaper, modified over time: *Beylage, Wöchentliche Nachrichten einheimischer Sachen.*

Information about the French books, which is the subject of this study, could be found in different sections of the newspaper, depending on the purpose of the news – to inform about the book’s publication, its content, feedback, prohibition, to retelling or quoting of the book, sales offers, etc.

Newspaper under the management of the Peter’s Academy

Anne Sommerlat, a French Germanist, in her study “Courland and the Enlightenment” (*La Courlande et les Lumières*), claims that after 1775 the number of literary news in the newspaper was increasing.²¹ We want to specify what French book news were published in the newspaper, and whether their presentation or choice of content reveals the desire of the *Academia Petrina* teaching staff to educate readers by offering them the most outstanding works and ideas of French Enlighteners.

German researcher Gisela Brandt provides an unfavourable view on the public relations in the Duchy of Courland: “The nobility and aristocracy had a decisive influence on public policy, while other classes had no parliamentary representation. Peter Biron’s founding of the Academic Gymnasium in the Duchy’s capital Mītava (Jelgava) in the summer of 1775 strengthened the self-confidence of scientists who, as litterateurs,²² sought equality with the nobility. However, their efforts to achieve political rights, just as in the case of town-dwellers, remained unfulfilled.”²³

²¹ Sommerlat. *La Courlande et les Lumières*, p. 61.

²² About litterateurs in the Baltics, including Courland, see: Lenz, Wilhelm. *Der baltische Literatenstand*. Marburg a.d. Lahn: Herder-Inst., 1953. Available at: <https://www.osmikon.de/metaopac/search;jsessionid=C4F4F7CC1822FF07080DC33F73A79E0A.touch02?id=BV003018599&View=ostdok> (accessed on 20 May 2021).

²³ “Der Adel hatte als Ritterschaft entscheidenden Einfluß auf die Landespolitik. Die anderen Stände besaßen dagegen keine parlamentarische Vertretung. Die Gründung des Akademischen Gymnasiums in der Landeshauptstadt Mitau (Jelgava) in Sommer 1775 durch Peter Biron stärkte das Selbstbewußtsein der Gelehrten, die als Literaten eine Gleichstellung mit dem Adel anstrebten. Aber ihr Bemühen wie das der Bürgerschaft um Mitspracherechte blieb ohne Erfolg.” Brandt, Gisela. Von den “Mitauschen Politischen und Gelehrten Zeitungen” über die “Mitausche Gelehrte u. Politische Zeitung” zur “Mitauschen Politischen Zeitungen” (1777–1784). In: Brandt, Gisela (Hg.). *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum III*. Stuttgart, 2003. S. 167–189.

Jaunajai Pētera akadēmijai uzticētā avīze bija otrs zinātnieku pašapziņas stiprinātājs. Tās vadība – redaktors retorikas pasniedzējs Johans Nikolauss Tilings (*Johann Nicolaus Tiling*) un cenzors prorektors un tiesību doktors Johans Melchior Gotlībs Bēzeke (*Johann Melchior Gottlieb Beseke*) bija augsti mācīti vīri, dzimuši un izglītojušies vācu zemēs. Tilings bija ieradies Jelgavā 1764. gadā un stājies Jelgavas Reformātu baznīcas sludinātāja amatā, gūstot lielu popularitāti ar saviem sprediķiem un šo aktivitāti nepametot novārtā arī pēc iecelšanas Pētera akadēmijas profesora amatā. Savu kristieša viedokli Tilings atklāti pauž arī tālāk apskatītajā saziņā ar laikraksta lasītājiem. Būtiska apgaismības nostādne – izglītības plašākas pieejamības ideja ir viena no dziļākajām Tilinga pārliecībām. Tomēr ne visas šī laika jaunās vēsmas viņam šķiet pieņemamas – 18. gadsimta 90. gados, aizstāvot hercogistes muižniecības privilēģijas, Tilings nonāk konfliktā ar hercoga atbalstīto Pilsoņu savienību (*bürgerliche Union*), kas vēlas iegūt plašākas politiskās tiesības.²⁴ Šai jautājumā, kas atklāj izcelsmes un nopelnu sabiedrības pretnostatījumu, Bēzeker viedoklis ir pretējs Tilinga uzskatiem – viņš ir republikas ideju aizstāvis un atbalsta sociālā taisnīguma principus, uzskatot, ka nopelniem jābūt personas vērtību mēram.²⁵ Abi profesori ir vienprātis citā jautājumā – Bēzekem, tāpat kā viņa kolēģim Tilingam, ir tuvas izglītības popularizēšanas idejas.²⁶ Viņam ir arī plašs interešu loks – tiesību jautājumi, morāles filozofija, dabas vēsture, ķīmija u. c.,²⁷ profesors gūst ievēribu arī kā ornitologs, izdodot pētījumu par Kurzemes putniem.²⁸ Šiem Pētera akadēmijas intelektuāļiem tiek dota iespēja ar laikraksta starpniecību veidot Kurzemes informatīvo telpu, veicināt interesi par zinātnēm un attīstīt arī savu lasītāju literāro un kultūras gaumi.

24 Plašāk sk.: Diederichs, Heinrich. Tiling, Johann Nicolaus. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 38 (1894). S. 299–301. Pieejams: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117382655.html#adbcontent> (skatīts 20.05.2021.).

25 Stradiņš, Jānis, Strods, Heinrihs. *Jelgavas Pētera akadēmija: Latvijas pirmās augstskolas likteņgaitas*. Rīga: Zinātne, 1975. 170. lpp.

26 1788. gadā Jelgavā iznāk Bēzeker veidota ābece *Neue Fibel, oder Anweisung, ohne zu buchstabiren, in kurzer Zeit leseu zu lernen*, Mitau 1788.

27 Plašāk par Bēzeker darbību sk.: Stradiņš, Strods. *Jelgavas Pētera akadēmija*, 165.–178. lpp.

28 Beseke, Johann Melchior Gottlieb. *Beytrag zur Naturgeschichte der Vögel Kurlands*. Mitau; Leipzig, 1789.

The newspaper entrusted to the newly established Peter's Academy was another factor contributing to the scientists' self-confidence. The leadership – editor, rhetoric lecturer Johann Nicolaus Tiling and the censor pro-rector and doctor of law Johann Melchior Gottlieb Beseke were highly educated men, born and educated in the German lands. Tiling came to Jelgava in 1764 and became a preacher of the Jelgava Reformed Church, gaining great popularity with his sermons, he maintained this activity even after his appointment as professor at the Peter's Academy. He openly expressed his Christian opinion in his communication with the readers of the newspaper. A fundamental approach to Enlightenment – the idea of a broader access to education – was one of Tiling's most profound beliefs. However, not all of the new ideas of that time seemed acceptable to him: in the 1790s, defending the privileges of the Duchy's nobility, Tiling opposed the Duke-backed Citizens' Union (*bürgerliche Union*), which wanted to gain broader political rights.²⁴ On this point, which revealed the opposition of descent and merit, Beseke's view was contrary to that of Tiling: he was a defender of the Republican ideas and advocated the principles of social justice, considering that merit should be a measure of an individual's value.²⁵ However, both professors agreed on another issue – Beseke, like his colleague Tiling, cherished the promotion of education.²⁶ He also had a wide range of interests – law, moral philosophy (ethics), natural history, chemistry, etc.,²⁷ the professor was a recognised ornithologist, who published a study on the birds in Courland.²⁸ These intellectuals of the Peter Academy were given the opportunity to create an informative space in Kurzeme through the newspaper, to promote interest in sciences and to develop the literary and cultural tastes of their readers.

24 Also see: Diederichs, Heinrich. Tiling, Johann Nicolaus. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 38 (1894). S. 299–301. Available at: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117382655.html#adbcontent> (accessed on 20 May 2021).

25 Stradiņš, Jānis, Strods, Heinrihs. *Jelgavas Pētera akadēmija: Latvijas pirmās augstskolas likteņgaitas*. Rīga: Zinātne, 1975. 170. lpp.

26 In 1788, a primer developed by Beseke was published in Jelgava: *Neue Fibel, oder Anweisung, ohne zu buchstabiren, in kurzer Zeit leseu zu lernen*, Mitau 1788.

27 More about Beseke's activities: Stradiņš, Strods. *Jelgavas Pētera akadēmija*, 165.–178. lpp.

28 Beseke, Johann Melchior Gottlieb. *Beytrag zur Naturgeschichte der Vögel Kurlands*. Mitau; Leipzig, 1789.

Laikraksta publicētā materiāla izvēli raksturo vai skaidro redaktora atbilde uz anonīma lasītāja vēstulī,²⁹ kura, līdzīgi programmatiskam dokumentam, iezīmē avīzes vadlīnijas:

“Kādā svešas rokas rakstītā vēstulē, nenorādot ne vārdu, ne vietu, tiek no manis ļoti daudz prasīts. Autors, kas sevi dēvē par diezgan labklājīgu vīru no laukiem, kurš izjūt kvēlas slāpes pēc patiesības un mierinājuma, labprāt gūtu uzticamas zināšanas par to, kā viņš savā lauku vientulībā un ilgajos vaļas brīžos sevi visgudrāk un patīkamāk varētu nodarbināt. Viņš man pieprasa ieteikt ne tikai labākās grāmatas, kuru lasīšana novestu pie pamatīgām zināšanām un stingras pārliecības par kristīgo reliģiju, kas ļautu atsvabināties no visām nemieru ceļošām šaubām, aizdomām utt., bet arī ieskicēt mazu, ne pārāk dārgu, tomēr pilnīgu lauku bibliotēku, kas it īpaši atbilstu tāda vīra vajadzībām, vēlmēm un gaumei, kurš mīl lauksaimniecību un nodarbojas ar to, ir dabas un mūzu draugs. Pie kam viņš drīzāk izvēlas nopietno, nevis uzjautriņošo. Man viņam esot vaļsirdīgi jāpasaka, vai es pats esmu kristietis un kādu iemeslu dēļ es tāds esmu. Kā tas nākas, ka tas, kam taču esot gan prāts, gan zināšanas, un kurš vēloties tikt uzskatīts par cēli domājošu, iejūtīgu cilvēku draugu, var būt nereliģisku pamatprincipu un maksimu apustulis? Tāds acīmredzami nemaz nevar sākt valdīt, reizē neizraisot sabiedriskās kārtības un svētlaimības bojāeju. Kāpēc tieksme pēc brīvdomības dažu labu vidū ir tik liela? Jo daudz spēcīgāka ticība taču vajadzīga tam, kurš ir brīvdomātājs, nevis tam, kurš ir kristietis. Neticībai taču ir daudz vairāk un daudz lielākas grūtības nekā ticībai. Kāpēc dažs labs cilvēks tik labprāt vēlas būt mašīna vai dzīvnieks, lai gan tādējādi viņš tiktu tik ļoti pazemots un apsaukāts? – Prasīts tiek tik tiešām daudz! Bet tas tiek darīts tik cēli un saistošā tonī, tam viscaur spīd tāda tikama patiesības mīlestība, ka jūtos spiests, cik vien labi varu, apmierināt nezināmā autora pieprasījumu. Ja pēc pienācīgākas apsvēršanas sapratišu, ka šīs lapas tam nav gana piemērotas, tad drīzumā tajās pašās došu ziņu, kur un kā viņš drošā veidā var saņemt manu atbildi.”³⁰

29 *Mitauische Zeitung*, Nr. 22, 15.03.1776. S. 92.

30 Turpat (tulk. Aiga Šemeta).

The choice of material published in the newspaper was characterised or explained by the editor's response to an anonymous reader's letter,²⁹ which, like a programmatic document, outlined the fundamental values of the newspaper:

“In a letter written by a stranger's hand, without giving his word or a place, very much is asked from me. The author, who calls himself a rather prosperous man from the countryside, who feels the thirst for truth and consolation, would be happy to gain a reliable knowledge of how he could employ himself most intelligently and pleasantly in his rural loneliness and extended spare time. He asks me not only to recommend the best books, the reading of which would lead to thorough knowledge and a strong belief in the Christian religion, which would allow one to be freed from all the doubts, suspicions, etc., but also to outline a small, not too expensive, yet complete rural library, which would meet, in particular, the needs, desires and tastes of a man who loves and deals with agriculture, while maintaining friendly relationship with nature and muses. Besides, he prefers serious subject matters rather than the amusing. He asks me to tell him frankly whether I myself am a Christian and for what reasons. How come that someone who has both mind and knowledge, and who wants to be considered a noble-minded, considerate friend of the people, can profess a non-religious fundamental principles and maxims? Such a man clearly cannot even begin to reign without at the same time causing the loss of public order and blissfulness. Why is the desire for free thinking so strong among some people? For a much stronger faith is needed by the one who is a free-thinker, not the one who is a Christian. Disbelief faces much more and far greater difficulties than faith. Why would some people so eagerly want to be a machine or an animal, although this would cause humiliation and disparagement? – Indeed, a lot is asked of me! But it is done in such a noble and heart-warming tone, and the request radiates such a pleasant love of truth, that I feel compelled to do my best and see if I can satisfy the request of the unknown author. If, after more proper consideration, I realise that these pages are not suitable for this, I will shortly give notice in this very newspaper where and how he can securely receive my response.”³⁰

29 *Mitauische Zeitung*, Nr. 22, 15.03.1776. S. 92.

30 Ibid. (translation into Latvian by Aiga Šemeta).

Lauksaimniecība un mūzas ir nenosauktā vēstules autora interešu lokā, tomēr gan rakstītāja, gan Tilinga komunikācijas ass ir kristīgā pārliecība, un no tās pamatpostulātiem izriet pārējās nostādnes, ticība, nevis sekulāras zināšanas. Zināšanas, kas nav pretrunā ar kristīgo pasaules uzskatu, tiek iezīmētas kā vēlama avīzes vadlīnija.

Franču grāmatu ziņas

Pētera akadēmijas mācībspēkiem pārņemot laikraksta vadību, izdevēju sludinājumus par iespējām iegādāties grāmatas nomaina vizuāli atšķirīgi un plašāki grāmatu apraksti, kuri sniedz lasītājam bagātīgāku informāciju, lai būtu iespējams izsvērt to iegādes nepieciešamību, taču lasītāja ziņā lielākoties tiek atstāta iegādes vieta un cena. Grāmatu apraksti bez to cenas norādes un aicinājuma iegādāties tiek publicēti pēc vācu periodisko izdevumu parauga. Vācu periodisko izdevumu kopsavilkumi laikraksta slejās sniedz iespēju ieskatīties tajos aprakstīto grāmatu klāstā, tādējādi viens apraksts tiek iekļauts citā aprakstā. Piemēram, vēsts par franču valodā iznākošo Berlīnes izdevumu “Karaliskās zinātņu un literatūras akadēmijas jaunās ziņas” (*Nouveaux mémoires de l’Academie royale des sciences et de belles lettres [pour l’année 1773]*, 1775) ir iekļauta periodiskā izdevuma “Vācu vispārējā bibliotēka” (*Allgemeine deutsche Bibliothek*, Bd. 27, St. 1/2, 1776) apskatā.³¹ 1775. gada 20. augusta rubrikā “Mācītas lietas”³² tiek prezentēta periodiskā izdevuma “Jaunā daiļo zinību un brīvo mākslu bibliotēka” (*Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste*) 17. sējuma 1. daļa, kurā ir publicēta recenzija par teju 400 lappušu biezo franču autora Luī Sebastjēna Mersjē (*Louis-Sébastien Mercier*) darbu “Par teātri jeb jaunā eseja par dramatisko mākslu”. Šis 1773. gada 17. janvārī pabeigtais un tajā pašā gadā Amsterdamā bez autora vārda publicētais antiklasicisma sējums Francijā tika uzņemts ļoti kritiski, bet vācu zemēs – ar entuziasmu.

31 *Mitauische Zeitung*, Nr. 47, 11.06.1776. S. 192.

32 *Mitauische Zeitung*, Nr. 32, 20.08.1775. S. 135–136.

Agriculture and muses are among the interests of the unnamed author of the letter, but both the writer’s and Tiling’s communication revolves around the Christian conviction, and the basic postulates of it give rise to other positions, rather faith than secular knowledge. Knowledge, which does not contradict the Christian view of the world, is highlighted as a desirable guideline of the newspaper.

French Book News

As the teaching staff of the Peter’s Academy took over the management of the newspaper, publishers’ advertisements on the possibilities to purchase books were replaced by visually different and more extended book descriptions, providing readers with more detailed information in order to be able to weigh the need to purchase them, but the point of sale and price was mostly left to be decided by readers themselves. Book descriptions without price indication and invitation to purchase were published following the example of German periodicals. Summaries of German periodicals in the newspaper columns provided an opportunity to learn about the range of books described therein, thus one description could become a part of another. For example, the French edition of the Berlin edition entitled “Latest News of the Royal Academy of Sciences and Literature” (*Nouveaux mémoires de l’Academie royale des sciences et de belles lettres [pour l’année 1773]*, 1775) was included in the description of the periodic edition “The German General Library” (*Allgemeine deutsche Bibliothek*, Bd. 27, St. 1/2, 1776).³¹ The first part of Volume 17 of the periodical “The New Library of Beautiful Sciences and Liberal Arts” (*Neue Bibliothek der Schönen Wissenschaften und der freyen Künste*), was presented on 20 August 1775 in the section “Scientific matters”³², including a review of the 400 page long “On Theatre or the New Essay on Dramatic Art” by the French author Louis-Sébastien Mercier. This volume of anti-classicism, completed on 17 January 1773 and published in Amsterdam without the author’s name, was received with criticism in France, but with enthusiasm in the German lands.

31 *Mitauische Zeitung*, Nr. 47, 11.06.1776. S. 192.

32 *Mitauische Zeitung*, Nr. 32, 20.08.1775. S. 135–136.

Bez tiešas atsauces uz informācijas avotu 1776. gada novembra numurā rubrikā “Īsas ziņas” (*Kurtze Nachrichten*)³³ tiek pavēstīts par divām klajā nākušām franču grāmatām. Tieši šīs divas grāmatas ir aprakstītas nupat minētajā Leipcīgā iznākošajā un Jelgavas laikraksta izdevēju uzmanības lokā regulāri esošajā periodiskajā izdevumā “Jaunā daiļo zinību un brīvo mākslu bibliotēka”.³⁴ Apraksts ir līdzīgs Leipcīgas izdevumā iespiestajam un varētu būt tā saīsinājums, jo tieši šādā kārtībā grāmatas tajā tiek prezentētas. Tātad runa ir par nopietniem franču pētījumiem: franču pētnieka Antuāna Kūra de Gebelēna (*Antoine Court de Gébelin*) fundamentālā deviņu sējumu darba “Primitīvās pasaules analīze un salīdzinājums ar moderno pasauli” diviem pirmajiem sējumiem;³⁵ Žana Batista de Lakirna de Sentpalē (*Jean-Baptiste de La Curne de Sainte-Palaye*) trīs sējumu darbu “Trubadūru literārā vēsture”.³⁶

Lasītājs tiek informēts arī par pāris Voltēra darbiem, kuri apliecina viņa sabiedriski aktīvo nostāju un vēlmi izteikt viedokli par procesiem Francijas karalistē. Pēdējie ietilpst Tilinga apkopojumā, ko viņš pats raksturo kā “jauni raksti, kuri ir pelnījuši sabiedrības uzmanību” (*Neue Schriften, von welchem diejenige, welche die Aufmerksamkeit des Publikums verdienen*).³⁷

Aizliegtās un iznīcinātās grāmatas vai tās, kuras var tikt aizliegtas, tiek pasniegtas bez komentāriem, vien kā sauss fakta konstatējums par to aizliegumu un sabiedrībai bīstamajām idejām. Tādēļ šīs grāmatas var tikt uztvertas burtiski kā nevēlamas vai arī raisīt interesi par tajās ietvertu saturu. Avīzes redaktoru komentāru neesamība, lai gan kristīgi orientētajā laikrakstā šāda iespēja varētu izbrīnīt, vedina sliekties par labu otrajai iespējai, pieļaujot domu, ka zinātkāre un vēlme sniegt lasītājam plašu informācijas spektru ir lielāka nekā reliģiskās morāles ierobežotais lauks. No Lisabonas

33 *Mitauische Zeitung*, Nr. 41, 21.11.1775. S. 178, *Kurze Nachrichten*.

34 *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste*. Bd. 17, St. 2. Leipzig: Dyckischen Buchhandlung, 1775. S. 331–333.

35 Gébelin, Antoine Court de. *Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne*, en 9 tomes. Paris: Gébelin, Valleyre, Sorin, 1773–1782. Pieejams: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1087220.textelimage> (skatīts 20.08.2020.).

36 La Curne de Sainte-Palaye, Jean-Baptiste de. *Histoire littéraire des troubadours, contenant leurs vies, les extraits de leurs pièces, et plusieurs particularités sur les mœurs, les usages et l'histoire du douzième et du treizième siècles*, en 3 volumes (édition mise en ordre et publiée par l'abbé Millot). Paris: Durand neveu, 1774.

37 *Mitauische Zeitung*, Nr. 17, 27.02.1776. S. 68.

Without a direct reference to the source of information in the November 1776 issue, the section “Short news” (*Kurtze Nachrichten*)³³ reported on two French books that had been published. These two books were described in the above-mentioned Leipzig periodical, which also attracted the attention of the Jelgava newspaper, namely, “The New Library of Beautiful Sciences and Liberal Arts”.³⁴ The description was similar to that printed in the Leipzig edition, and could be a summary, since it retained the order in which the books were presented. Thus, they were talking about serious French research: the first two volumes of the fundamental nine-volume work by the French researcher Antoine Court de Gébelin “Analysis of the Primitive World and Comparison with the Modern World”,³⁵ the three-volume work by Jean-Baptiste de La Curne de Sainte-Palaye entitled “Troubadours’ Literary History”.³⁶

Readers were also informed about a couple of works by Voltaire, which confirmed his socially active position and expressed his views on the processes in the Kingdom of France. The latter formed a part of Tiling’s summary, which he himself described as “new articles that deserve public attention” (*Neue Schriften, von welchem diejenige, welche die Aufmerksamkeit des PublicLaw verdienen*).³⁷

The prohibited and destroyed books, or those that may be prohibited, were presented without comment, just as a dry fact about their prohibition and the ideas being dangerous for the society. Therefore, these books may be perceived literally as undesirable or may give rise to an interest in their content. The absence of comments from the editors of the newspaper, although such an option could be surprising in a Christian newspaper, leads to an assumption in favour of the second option, presuming that the curiosity and desire to provide a wide range of information to the reader is greater than the limited field of religious morality. News came from Lisbon that “the government is seriously

33 *Mitauische Zeitung*, Nr. 41, 21.11.1775. S. 178, *Kurze Nachrichten*.

34 *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste*. Bd. 17, St. 2. Leipzig: Dyckischen Buchhandlung, 1775. S. 331–333.

35 Gébelin, Antoine Court de. *Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne*, en 9 tomes. Paris: Gébelin, Valleyre, Sorin, 1773–1782. Available at: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1087220.textelimage> (accessed on 20 August 2020).

36 La Curne de Sainte-Palaye, Jean-Baptiste de. *Histoire littéraire des troubadours, contenant leurs vies, les extraits de leurs pièces, et plusieurs particularités sur les mœurs, les usages et l'histoire du douzième et du treizième siècles*, en 3 volumes (édition mise en ordre et publiée par l'abbé Millot). Paris: Durand neveu, 1774.

37 *Mitauische Zeitung*, Nr. 17, 27.02.1776. S. 68.

ir pienākusi ziņa, ka “valdība nopietni cenšas pēc iespējas pārtraukt visu brīvdomīgo grāmatu lasīšanu, jo tai ir pārāk spēcīga maitājoša ietekme uz pilsoņu apziņu un valsti, tādēļ Helvēcija (*Helvétius*) pēc nāves iznākušais darbs “Dabas sistēmas patiesā nozīme” (*Le vrai sens du système de la nature*) nesen tika publiski saplēsta un sadedzināta trompetes skaņu pavadībā”.³⁸

1775. gada decembra nogalē *Mitauische Zeitung* tiek publicēta 8. decembra Parīzes ziņa: “Šķiet, ka Sorbona tikai sagaida garīdznieku sapulces signālu, lai publicētu savu cenzūru par darbu “Jaunās pasaules vēsture”, kas tiek uzskatīts par vienu no labākajiem šajā gadsimtā.”³⁹ Izdevuma pozitīvais vērtējums disonē ar vēsti par tā iespējamo aizliegumu. Lai arī šī ziņa visticamāk ir pārpublicējums, tās ievietošana *Mitauische Zeitung* slejās liecina par avīzes veidotāju nostāju – atzīt publicējuma pētniecisko un interpretatīvo vērtību, pat ja nav gaidāms oficiālo reliģisko autoritāšu atbalsts. Darba pilnais nosaukums – “Eiropiešu klātbūtnes un tirdzniecības filozofiskā un politiskā vēsture abās Indijās”⁴⁰ (*L’Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes*) jau iezīmē tā autora skatījumu un šo jautājumu. Pirmoreiz tas nāk klajā 1770. gadā Amsterdamā sešos sējumos un bez autora vārda,⁴¹ taču ir zināms, ka to daļēji uzrakstījis un sastādījis abats Gijoms Tomā Renāls (*abbé Guillaume-Thomas Raynal*),⁴² piedaloties laikabiedriem filozofiem Denī Didro, baronam Holbaham (*baron d’Holbach*), Žakam Andrē Nežonam (*Jacques-André Naigeon*), Žakam Fransuā de Senlambēram (*Jean-François de Saint-Lambert*), izcilajam matemātiķim Lagranžam (*Joseph Louis de Lagrange*) u. c. (2. att.) Apjomīgais darbs ir par ģeogrāfisko atklājumu izraisītām kultūru pārmaiņām, par kolonijām austrumos un Amerikā. Visai neglaimojošam rietumu civilizācijas izklāstam seko esejas par reliģiju, politiku, karu, komerciju, morāles filozofiju, daiļliteratūru utt.

38 *Mitauische Zeitung*, Nr. 21, 12.03.1776. S. 86.

39 *Mitauische Zeitung*, Nr. 52, 29.12.1775. S. 226.

40 Runa ir par Āzijas dienvidiem un dienvidaustrumiem un Ameriku, kurus Francijā 18. gadsimtā sauca par orientālo Indiju (*Indes orientales*) un okcidentālo Indiju (*Indes occidentales*).

41 [s.n.]. *Histoire philosophique et politique des établissements & du commerce des européens dans les deux Indes*, en 6 volumes, in-8. Amsterdam, 1773.

42 Gijoms Tomā Renāls ir 18. gadsimta kaismīgs cilvēktiesību aizstāvis, viņš aktīvi kritizē despotismu, koloniālismu, verdzību un reliģisku neiecietību. Plašāka informācija pieejama: <https://www.britannica.com/biography/Guillaume-Thomas-abbe-de-Raynal> (skatīts 21.04.2021.).

trying to put an end to reading of all free-thinking books as much as possible, because it has too strong corrupting influence on citizens’ consciousness and on the state, therefore the Helvétius’ posthumously published work “The True Meaning of the Natural System” (*Le vrai sens du système de la nature*) had recently been publicly torn and burned with trumpets providing the background sound.”³⁸

At the end of December 1775, the *Mitauische Zeitung* published a piece of news from Paris dated 8 December: “Sorbonne seems to be just waiting for the signal from the clergy meeting to publish its censorship of the work “The History of the New World”, which is considered one of the best in this century.”³⁹ The positive evaluation of the edition contradicts the news about its possible prohibition. Although this message was most likely republished, its inclusion in the *Mitauische Zeitung* demonstrates the position of the creators of the newspaper – to recognise the scientific and interpretative value of the publication, even if the support of official religious authorities is not expected. The full title of the work: “The philosophical and political history of the European presence and trade in both Indies” (*L’Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes*) implies the view of its author and the issue. It was first published in 1770 in Amsterdam in six volumes and without the author’s name,⁴⁰ but it is known that it was partly written and drafted by abbot Guillaume-Thomas Raynal,⁴¹ with the participation of his contemporaries, philosophers Denis Diderot, baron d’Holbach, Jacques-André Naigeon, Jean-François de Saint-Lambert, the distinguished mathematician Joseph Louis de Lagrange, etc. (Fig.2) The voluminous work is about cultural changes caused by geographical discoveries, about colonies in the East and America. The unfavourable description of the Western civilisation is followed by essays about religion, politics, war, commerce, moral philosophy, fiction, etc. Racism and slavery are openly criticised. The third supplemented edition was

38 *Mitauische Zeitung*, Nr. 21, 12.03.1776. S. 86.

39 *Mitauische Zeitung*, Nr. 52, 29.12.1775. S. 226.

40 [s.n.]. *Histoire philosophique et politique des établissements & du commerce des européens dans les deux Indes*, en 6 volumes, in-8. Amsterdam, 1773.

41 Guillaume-Thomas Raynal is a passionate human rights defender of the 18th century, he actively criticises despotism, colonialism, slavery and religious intolerance. More information can be found at: <https://www.britannica.com/biography/Guillaume-Thomas-abbe-de-Raynal> (accessed on 21 April 2021).

Atklāti tiek kritizēts rasisms un verdzība. Trešais papildinātais izdevums tiešām tika cenzēts, publicēti sadedzināti, un autoram bija jāpamet Francija līdz 1787. gadam, kad viņš varēja atgriezties, bet ne Parīzē. Laikā no 1781. līdz 1787. gadam ir atzīmēti aptuveni divdesmit darba izdevumi, aptuveni četrdesmit viltojumi un atsevišķu nodaļu izdevumi, kas visi liecina par šī darba milzīgajiem panākumiem.⁴³

Turpinot par aizliegtajām franču grāmatām, īpaši pārsteidz laikraksta 1776. gada 2. februāra numurā publicētā 13. janvāra ļoti īsā ziņa no Hāgas, ka pēc ministra pieprasījuma ir stingri aizliegta “Libidināla poēma”. Runa ir par vārmās uzrakstīto darbu “Saksa mānija” (*La Foutro-manie. Poème lubrique*, 1775).⁴⁴ Šķiet, ka Kurzemes laikraksts ir vēlējis informēt par seksuālām attiecībām veltītā smalki ilustrētā krājuma esamību, uzskatot šāda veida apcerējumus par vienu no laikmetam raksturīgām aktualitātēm, lai arī tā ir pretrunā ar avīzes kristīgo politiku.

Laikraksta *Mitauische Zeitung* 1776. gada 17. decembra numurā franču lektūras draugiem tiek ieteikta Franca Leuhzenringa (*Franz Michael Leuchsenring, Monsieur Liserin*) “Lasāmvīze jeb literatūras un morāles izlases laikraksts” (*Journal de lecture, ou Choix périodique de littérature & de morale*, 1773–1779), kas ir uzņēmusies lasīšanas ceļveža lomu un vēsta par franču rakstnieku darbiem. Uz šo franču izdevumu ir iespējams parakstīties Berlīnē pie Nikolaji.⁴⁵ “Lasāmvīze” 1775. gada 1. numura priekšvārdā skaidro savu nolūku – sniegt padomus, lai interesents varētu izvēlēties plašajā franču lasāmvielas klāstā. Grāmatu daudzuma apmulsinātais lasītājs tiek mierināts: “Pārsteidzošajam grāmatu daudzumam nevajadzētu būt šausminošam. Parīzē ir 700 000 cilvēku, mēs nevaram dzīvot kopā ar

43 Benot, Yves. Introduction. In: Diderot, Denis. *Œuvres choisies, VI. Textes politiques*. Paris: Editions Sociales, 1960, p. 47.

44 *Mitauische Zeitung*, Nr. 10, 02.02.1776. S. 37.

45 *Journal de lecture, ou Choix périodique de littérature & de morale* (fiche bibliographique). Pieejams: https://data.bnf.fr/fr/32798365/journal_de_lecture__ou_choix_periodique_de_litterature___de_morale/ (skatīts 20.08.2020.).

indeed censored, publicly burned, and the author had to leave France until 1787, when he could return, but not to Paris. Between 1781 and 1787, about twenty editions of the work are documented, about forty counterfeits and editions on individual sections, all of which show the enormous success of this work.⁴²

Continuing with the prohibited French books, a particularly surprising was the very brief message from the Hague published in the newspaper of 2 February 1776, stating that at the Minister's request, the “Libidinal Poem” is strictly prohibited. It refers to the “Sex Mania” (*La Foutro-manie Poème lubrique*, 1775) written in verses.⁴³ It seems that the Courland newspaper wanted to inform about the existence of a finely illustrated collection dedicated to sexual relations, considering this kind of contemplation as one of the topical issues characteristic of the era, although it contradicts the Christian policy of the newspaper.

The *Mitauische Zeitung* issue of 17 December 1776 recommends to French literature enthusiasts “The Reading Newspaper or Selection of Literature and Morale” (*Journal de lecture, ou Choix périodique de littérature & de morale*, 1773–1779) by Franz Michael Leuchsenring, Monsieur Liserin, who had taken on the role of a reading guide and provider of news stories on the work of French writers. Subscriptions to this French edition were available in Berlin at Nicolai.⁴⁴ In the foreword of the 1st issue of 1775 “The Reading Newspaper” explains its intention to provide advice so that readers are able to make best choices from the wide range of French reading material. The reader is urged not to be overwhelmed by the multitude of choices: “The amazing number of books should not be horrifying. There are 700 000 people in Paris, we cannot live with everyone, we choose 3 or 4 friends. We should not worry more about the number of books than about the number of citizens.”⁴⁵

42 Benot, Yves. Introduction. In: Diderot, Denis. *Œuvres choisies, VI. Textes politiques*. Paris: Editions Sociales, 1960, p. 47.

43 *Mitauische Zeitung*, Nr. 10, 02.02.1776. S. 37.

44 *Journal de lecture, ou Choix périodique de littérature & de morale* (fiche bibliographique). Available at: https://data.bnf.fr/fr/32798365/journal_de_lecture__ou_choix_periodique_de_litterature___de_morale/ (accessed on 20 August 2020).

45 “La multitude étonnante des livres ne doit point épouvanter. Paris contient 700 000 hommes on ne peut vivre avec tous, on choisit 3 ou 4 amis. Il ne faut pas plus se plaindre de la multitude des livres que celle des citoyens.” [s.n.]. *Fragmens qui peuvent servir de préface*. In: Leuchsenring, Franz Michael (dir.). *Journal de lecture*. Tome 1. Amsterdam: Marc-Michel Rey, 1775. P. V–VI. Available at: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k92591t/f165.item> (accessed on 20 August 2020).

visiem, mēs izvēlamies 3 vai 4 draugus. Mums nevajadzētu vairāk uztraukties par grāmatu daudzumu nekā par pilsoņu daudzumu.”⁴⁶

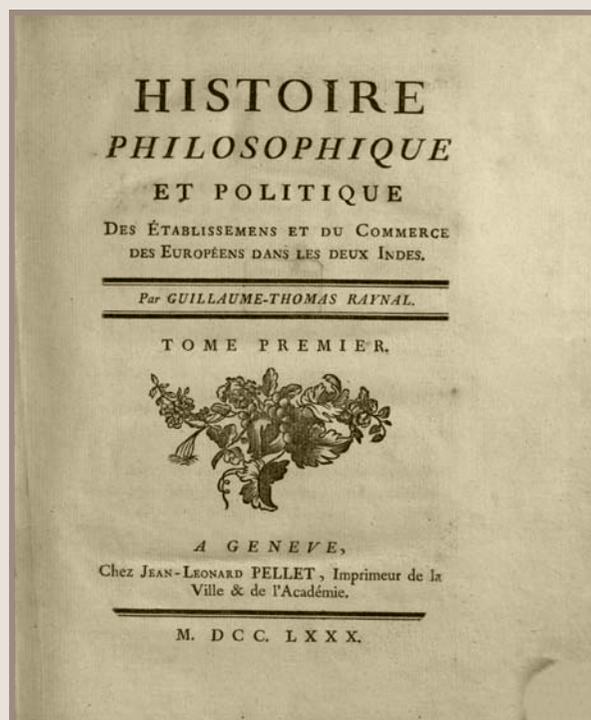
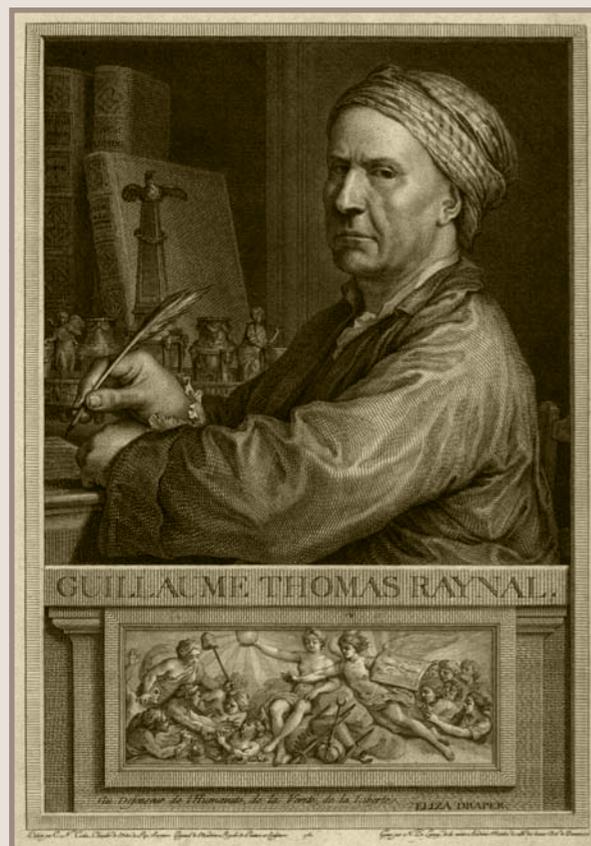
Žana Žaka Ruso (*Jean-Jacques Rousseau*) 1762. gadā izdotajā darbā “Emīls jeb par audzināšanu” (*Émile ou De l'éducation*) paustā pārlicība par sava bērna zīdīšanas lietderīgumu, tādējādi uzlabojot veselību un stiprinot mātes un bērna saikni, ir iedvesmojusi grāfienes de Loransēnas (*comtesse de Laurencin*) dzejoli ar garu un skaidrojošu nosaukumu “Kādas sievietes vēstule savai draudzenei par pienākumu un priekšrocībām, kurām vajadzētu mudināt mātes zīdīt savus bērnus saskaņā ar dabas likumiem” (*Épître d'une femme à son amie sur l'obligation et les avantages qui doivent déterminer les mères à allaiter leurs enfants, conformément au vœu de la nature*). Laikrakstā *Mitauische Zeitung* ir publicēts tā fragments franču valodā, iekavās liekot vācu tulkojumu.

46 “La multitude étonnante des livres ne doit point épouvanter. Paris contient 700 000 hommes on ne peut vivre avec tous, on choisit 3 ou 4 amis. Il ne faut pas plus se plaindre de la multitude des livres que celle des citoyens.” [s.n.]. Fragments qui peuvent servir de préface. In: Leuchsenring, Franz Michael (dir.). *Journal de lecture*. Tome 1. Amsterdam: Marc-Michel Rey, 1775. P. V-VI. Pieejams: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k92591t/f165.item> (skatīts 20.08.2020.).

Jean-Jacques Rousseau's “Emile, Or On Education” (*Émile ou De l'éducation*) published in 1762, talks about the health benefits of breastfeeding which is essential in strengthening the bond between the mother and the child, had inspired the poetry by countess de Laurencin (*comtesse de Laurencin*) with a long and explanatory title “A letter from a woman to her friend about the duty and the benefits which should encourage breastfeeding according to the laws of nature” (*Épître d'une femme à son amie sur l'obligation et les avantages qui doivent déterminer les mères à allaiter leurs enfants, conformément au vœu de la nature*). The newspaper *Mitauische Zeitung* published an excerpt in French, putting a German translation in brackets.

French book news in *Mitauische Zeitung* (July 1775 – December 1776)

In total, only 16 works in French which the reader of the newspaper might have been interested in buying. French books are not separated in the overall range of offers, they are listed together with German books. There is also an offer in Italian and English from

2. Abata Renāla slavenā sešu sējumu pretkoloņiālisma darba “Eiropiešu klātbūtnes un tirdzniecības filozofiskā un politiskā vēsture abās Indijās” 1. sējuma prettituls un titullapa Frontispiece and title page of volume one of Abbot Raynal’s famous six-volume anti-colonial work “The philosophical and political history of the European presence and trade in both Indies”

Ziņas par franču grāmatām laikrakstā *Mitauische Zeitung* (1775.07.–1776.12.)

Nr., datums	Grāmatas autors	Grāmatas nosaukums, izdošanas vieta un gads
Nr. 32, 20.08.1775.	Lui Sebastjēns Mersjē (<i>Louis-Sébastien Mercier</i>)	Par teātri jeb jaunā eseja par dramatisko mākslu (<i>Du théâtre ou nouvel essai sur l'art dramatique</i>), Amsterdamā, 1773
Nr. 41, 21.11.1775.	Antuāns Kūrs de Gebelēns (<i>Antoine Court de Gébélin</i>)	Primitīvās pasaules analīze un salīdzinājums ar moderno pasauli (<i>Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne</i>), Parīze, 1774
Nr. 41, 21.11.1775.	Žans Batists de Lakirns de Sentpalē (<i>Jean-Baptiste de La Curne de Sainte-Palaye</i>)	Trubadūru literārā vēsture (<i>Histoire littéraire des troubadours</i>), Lionā, 1774
Nr. 52, 29.12.1775.	Abats Renāls (<i>abbé Guillaume-Thomas Raynal</i>)	Eiropiešu klātbūtnes un tirdzniecības filozofiskā un politiskā vēsture abās Indijās (<i>Histoire philosophique et politique des établissements & du commerce des européens dans les deux Indes</i>), Amsterdamā, 1770, 1773
Nr. 10, 02.02.1776.	Gabriels Senaks de Meilans (<i>Gabriel Sénac de Meilhan</i>)	Seksa mānija. Libidināla poēma (<i>La Foutro-manie. Poème lubrique</i>), <i>Sardanapolis</i> , ⁴⁷ 1775
Nr. 11, 06.02.1776.	Voltērs (<i>Voltaire</i>) ar pseidonīmu Lafišārs (<i>Laffichard</i>)	Mūsaiķi (<i>Le Temps présent</i>), [bez vietas norādes], 1775
Nr. 17, 27.02.1776.	Voltērs (<i>Voltaire</i>) ar pseidonīmu Mortons (<i>Morton</i>)	Fragmenti no vēstules grāfa T. kungam par tiem publiskajiem maitām, ko sauc par filozofiem (<i>Fragments d'une épître à Mr. le Comte de T. sur ces pestes publiques qu'on appelle Philosophes</i>), Amsterdamā (<i>Journal de lecture</i> , 1775/1), 1775
Nr. 21, 12.03.1776.	Klods Adriāns Helvēcijs (<i>Claude Adrien Helvétius</i>)	Dabas sistēmas patiesā nozīme (<i>Le vrai sens du système de la nature</i>), Londonā, 1774
Nr. 24, 22.03.1776.	Anžs Gudārs (<i>Ange Goudar</i>)	Nepareizi saprastas Francijas intereses (<i>Les intérêts de la France mal entendus</i>), Amsterdamā, 1756
Nr. 47, 11.06.1776.	–	Karaliskās zinātņu un literatūras akadēmijas jaunās ziņas (<i>Nouveaux mémoires de l'Academie royale des sciences et de belles lettres</i> , 1773), Berlīnē, 1775
Nr. 86, 95, 25.10.1776. 26.11.1776.	Džons Vilks (John Wilkes), piedēvēts Žanam Žakam Ruso (<i>Jean-Jacques Rousseau</i>)	Kāda Ženēvas pilsoņa raibie stāsti (<i>Bigarrures d'un Citoyen de Genève</i>), Philadelphie, 1776(-1777)
Nr. 100, 13.12.1776.	Grāfiene de Loransēna (<i>comtesse de Laurencin</i>)	Kādas sievietes vēstule savai draudzenei par pienākumu un priekšrocībām, kurām vajadzētu mudināt mātes zīdīt savus bērnus saskaņā ar dabas likumiem (<i>Épître d'une femme à son amie sur l'obligation et les avantages qui doivent déterminer les mères à allaiter leurs enfants, conformément au vœu de la nature</i>), Parīze (<i>l'Almanach des Muses de 1774</i>), 1774
Nr. 101, 17.12.1776.	Pjērs Sonerā (<i>Pierre Sonnerat</i>)	Ceļojums uz Jaungvineju (<i>Voyage à la Nouvelle Guinée</i>), Parīze, 1776
Nr. 101, 17.12.1776.	Abats Lebrēns (<i>abbé Le Brun</i>)	Arhitektu, gleznotāju, skulptoru, gravieru un akmeņkaļu vēsturisks un skaidrojošs almanahs (<i>Almanach historique et raisonné des architectes, peintres, sculpteurs, graveurs et ciseleurs</i>), Parīze, 1776
Nr. 101, 17.12.1776.	Francs Leuhzenrings (<i>Franz Michael Leuchsenring, Monsieur Liserin</i>)	Lasāmavīze jeb literatūras un morāles izlases laikraksts (<i>Journal de lecture, ou Choix périodique de littérature & de morale</i>), Parīze, 1775
Nr. 102, 20.12.1776.	Renē Nikolā de Mopū (<i>René-Nicolas de Maupeou</i>)	Vēsturiski pieraksti par pārmaiņām franču monarhijā (<i>Journal historique de la révolution opérée dans la constitution de la Monarchie française</i>), Londonā, 1776

47 Norādītā izdošanas vieta neeksistē, tā ir autora izdomājums. Sardanapals ir pēdējais Asīrijas valdnieks 7. gadsimtā p.m.ē., kurš kļuva slavens ar savu fizisku baudu piesātināto dzīvesveidu.

Kopumā tikai 16 darbi franču valodā, kurus laikraksta lasītājs varētu būt bijis ieinteresēts iegādāties. Franču grāmatas nav atsevišķi izdalītas kopējā piedāvājuma klāstā, tās uzskaitītas kopā ar vācu grāmatām. No citvalodu grāmatām vēl ir atzīmējams piedāvājums itāļu un angļu valodā, gluži tāpat kā periodiskā izdevuma “Jaunā daiļo zinību un brīvo mākslu bibliotēka” atstāstos minētas vācu, angļu, franču un itāļu grāmatas.

Nelielais informācijas daudzums par franču darbiem laikraksta *Mitauische Zeitung* slejās galvenokārt pašsaprotami liecina par franču valodas zināšanu trūkumu lasītāju vidū. Turklāt pēc 18. gadsimta 60. gadiem, kas ir nozīmīgs apgaismības posms, vācu literatūra lūko patstāvīgi tikt galā ar svešzemju ietekmēm un vēlas izkristalizēt kaut ko, ko beidzot var likt līdzās ārzemniekiem uz vienlīdzīgiem pamatiem. Līdz Kurzemes hercogistei šī apjausma vēl nebija nonākusi, tā veidojās lēni – līdz ar studentiem, kuri atgriezās no studijām Vācijā, un pasniedzējiem, kuri aizvien vairāk pārvietojās darba meklējumos,⁴⁸ – un aktualizējās Kurzemē 18. gadsimta 70. gados. Rūpe par vācisko laikrakstā jaušama, pievienojot franču valodā publicētiem citātiem vācu tulkojumu, kā arī vēstot par franču darbu tulkošanu vācu valodā, piemēram:

- Bifona (*Buffon*) darba “Dabas vēsture” (*L’Histoire Naturelle, générale et particulière*, 1749–1804) sējumu vācu tulkojums (*Historie der Natur*); (3. att.)
- franču dabas pētnieka, botāniķa un agronoma Anrī Luī Diamela Dimonso (*Henri Louis Duhamel du Monceau*) “Traktāts par augļu kokiem” (*Traité des arbres fruitiers*, t. I, 1768) vāciski tiek izdots 1775. gadā in-4 formātā ar skaistām ilustrācijām (*Abhandlung von den Obstbaumen, aus dem Franz. übersetzt von Carl Christoph Oelhafen von Schöllnbach*);
- praktiskā Leibnīca filozofijas kompilācija, kas sniedz ieskatu viņa latīņu un franču valodā publicētajos darbos (*Geist des Herrn von Leibniz, oder auserlesene Gedanken über die Religion, Moral, Sprachen und Geschichte, aus allen seinen Werken zusammen getragen, aus dem Französischen*

---

48 Neander. *Christoph Friedrich Neander, ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärung in Kurland*, S. 43.

foreign-language books, just as German, English, French and Italian books mentioned in the periodical “The New Library of Beautiful Sciences and Liberal Arts”.

The limited amount of information on French works in the *Mitauische Zeitung* is mainly a self-evident indication of a lack of knowledge of French among readers. Moreover, after the 1760s, which is an important period of Enlightenment, German literature attempted to deal independently with foreign influences and had the ambition to come up with something that can finally be put alongside the foreign works on an equal footing. This awareness had not yet reached the Duchy of Courland, it developed slowly – with students returning from studies in Germany, and teachers who were increasingly moving in search of employment⁴⁶ – and only became a topicality in Courland in the 1770s. The German-centric attitude of the newspaper can be witnessed in adding a German translation to quotes published in French, as well as reporting on the translation of French works into German, for example:

- The volumes of Buffon’s “Natural History” (*L’Histoire Naturelle, générale et particulière*, 1749–1804) translated as *Historie der Natur*; (Fig.3)
- The French nature researcher, botanist and agronomist Henri Louis Duhamel du Monceau’s “Treatise on Fruit-Trees” (*Traité des arbres fruitiers*, I, 1768) was published in German in 1775 in quarto format with beautiful illustrations (*Abhandlung von den Obstbaumen, aus dem Franz. übersetzt von Carl Christoph Oelhafen von Schöllnbach*);
- the practical compilation of Leibniz’s philosophy, which gives an insight into his Latin and French works (*Geist des Herrn von Leibniz, oder auserlesene Gedanken über die Religion, Moral, Sprachen und Geschichte, aus allen seinen Werken zusammen getragen, aus dem Französischen übersetzt. Erster Theil. Wittenberg und Zerbst*), released in 1775. Jacques-André Émery, the author of the compilation, justifies its usefulness in the foreword of the French edition: ‘Six thick volumes of Leibniz’s works have been published in the quarto [...] the publisher was well aware of all their shortcomings and,

---

46 Neander. *Christoph Friedrich Neander, ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärung in Kurland*, S. 43.

Issue No., date	Author	Title, place and date of publishing
No. 32, 20 August 1775.	<i>Louis-Sébastien Mercier</i>	About Theatre, or the New Essay on the Dramatic Art (<i>Du théâtre ou nouvel essai sur l'art dramatique</i>), Amsterdam, 1773
No. 41, 21 November 1775.	<i>Antoine Court de Gébelin</i>	Analysis of the Primitive World and Comparison with the Modern World (<i>Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne</i>), Paris, 1774
No. 41, 21 November 1775.	<i>Jean-Baptiste de La Curne de Sainte-Palaye</i>	Troubadours' Literary History (<i>Histoire littéraire des troubadours</i>), Lyon, 1774
No. 52, 29 December 1775.	Abbot <i>Guillaume-Thomas Raynal</i>	The philosophical and political history of the European presence and trade in both Indies (<i>Histoire philosophique et politique des établissements & du commerce des européens dans les deux Indes</i>), Amsterdam, 1770, 1773
No. 10, 2 February 1775.	<i>Gabriel Sénac de Meilhan</i>	Sex Mania. Libidinal Poem (<i>La Foutro-manie. Poëme lubrique</i>), <i>Sardanapolis</i> , ⁴⁷ 1775
No. 11, 6 February 1776.	<i>Voltaire</i> Under the pseudonym <i>Laffichard</i>	The Present Time (<i>Le Temps présent</i>) [place of publishing omitted], 1775
No. 17, 2 February 1775.	<i>Voltaire</i> under the pseudonym Morton	Extracts from the letter to Count T. about those public bastards called philosophers (<i>Fragments d'une épître à Mr. le Comte de T. sur ces pestes publiques qu'on appelle Philosophes</i>), Amsterdam (<i>Journal de lecture</i> , 1775/1), 1775
No. 21, 12 March 1776.	<i>Claude Adrien Helvétius</i>	The True Meaning of the Natural System (<i>Le vrai sens du système de la nature</i>), London, 1774
No. 24, 22 March 1776.	<i>Ange Goudar</i>	The Misunderstood Interests of France (<i>Les intérêts de la France mal entendus</i>), Amsterdam, 1756
No. 47, 11 June 1776.	-	Latest News of the Royal Academy of Sciences and Literature (<i>Nouveaux mémoires de l'Academie royale des sciences et de belles lettres</i> , 1773), Berlin, 1775
No. 86, 95, 25 October 1776, 26 November 1776.	<i>John Wilkes</i> attributed to <i>Jean-Jacques Rousseau</i>	Peculiar Stories of a Geneva Citizen (<i>Bigarrures d'un Citoyen de Genève</i>), Philadelphia, 1776 (-1777)
No. 100, 13 December 1776.	Countess de Laurencin	A letter from a woman to her friend about the duty and the benefits which should encourage breastfeeding according to the laws of nature (<i>Épître d'une femme à son amie sur l'obligation et les avantages qui doivent déterminer les mères à allaiter leurs enfants, conformément au vœu de la nature</i>), Paris (<i>l'Almanach des Muses de 1774</i>), 1774
No. 101, 17 December 1776.	<i>Pierre Sonnerat</i>	Journey to the New Guinea (<i>Voyage à la Nouvelle Guinée</i>), Paris, 1776
No. 101, 17 December 1776.	Abbot <i>Le Brun</i>	Historical and Interpretative Almanach of Architects, Sculptors, Engravers, and Stonemasons (<i>Almanach historique et raisonné des architectes, peintres, sculpteurs, graveurs et ciseleurs</i>), Paris, 1776
No. 101, 17 December 1776.	<i>Franz Michael Leuchsenring</i> , <i>Monsieur Liserin</i>	The Reading Newspaper or Selection of Literature and Morale (<i>Journal de lecture, ou Choix périodique de littérature & de morale</i>), Paris, 1775
No. 102, 20 December 1776.	<i>René-Nicolas de Maupeou</i>	Historical Records of Changes in the French Monarchy (<i>Journal historique de la révolution opérée dans la constitution de la Monarchie française</i>), London, 1776

47 The specified place of publishing does not exist, it is a product of the author's imagination. Sardanapolis was the last ruler of Assyria in the 7th century BC, who became famous for his hedonistic life-style.

Allgemeine Historie der Natur

nach allen ihren besondern Theilen
abgehandelt.

Aus dem Französischen mit Anmerkungen und Zusätzen.

Neunten Theils Zweyter Band.

Mit Röm. Kaiserlichen und Churfürstl. Sächsischen allergnädigsten Freyheiten.

Leipzig
bey Hermann Heinrich Holle. 1776.

3. Franču dabaszinātnieka Bifona apjomīgā darba “Dabas vēsture” tulkojums vācu valodā
Translation of the French natural scientist Buffon’s extensive work “Natural History” into German

übersetzt. Erster Theil. Wittenberg und Zerbst), nāk klajā 1775. gadā. Šī kopojuma autors Žaks Andrē Emerī (*Jacques-André Émery*) franču izdevuma priekšvārdā pamato tā lietderību: “Pirms dažiem gadiem ir nākuši klajā seši biezi Leibnīca darbu sējumi *in-4* [...] Izdevējs ir labi apzinājis visus to trūkumus un jo īpaši *kārtības trūkumu*⁴⁹. [...] Šis kārtības trūkums bija izdevniecības darbam piemērots trūkums; izdevējs to ir pēc iespējas uzlabojis ar ļoti bagātīgu satura rādītāju, kas mums šķita precizitātes šedevrs.”⁵⁰

Turklāt var teikt, ka laikraksts saviem lasītājiem iesaka aktuālus darbus, kas nākuši klajā tajā pašā gadā vai kādu gadu iepriekš. Ja palūkojamies, kad ir izdoti franču izcilākie apgaismības darbi, varam konstatēt, ka spožākās pērles pirmo izdevumu ir piedzīvojušas jau labu laiku pirms 70. gadu vidus, piemēram, Monteskiē “Persiešu vēstules” (*Lettres persanes*, 1721) un “Par likumu garu” (*De l’Esprit des Lois*, 1750), Voltēra “Filozofiskās vēstules” (*Les Lettres philosophiques*, 1734), “Kandids” (*Candide ou l’Optimisme*, 1759) un “Traktāts par toleranci” (*Traité sur la tolérance*, 1763), Dalambēra (*d’Alembert*) “Pētījums par integrālo rēķināšanu” (*Mémoire sur le calcul intégral*, 1739), Didro un Dalambēra “Enciklopēdija” (*L’Encyclopédie*, 1751–1772), Ruso “Jaunā Eloīza” (*La Nouvelle Héloïse*, 1761) un “Par sabiedrisko līgumu” (*Du Contrat social*, 1762) u. c.

Nobeigums

Laikraksta *Mitauische Zeitung* grāmatu piedāvājums pētītajā posmā pārsvarā tiek veidots, balstoties uz vācu periodisko izdevumu vai pie vācu izdevējiem pieejamo franču izdevumu materiāliem. Franču grāmatu vai atsevišķu darbu izvēle tiek veikta, pamatojoties uz jau iepriekš citos izdevumos

49 Autora izcēlums.

50 “Il a paru depuis quelques années une Collection des Œuvres de Leibnitz en six gros Volumes in-4°. [...] L’Éditeur a bien senti tous ces inconvénients & particulièrement le défaut d’ordre. [...] Ce défaut d’ordre étoit donc un vice inhérent à la nature de l’entreprise; l’Éditeur l’a réparé autant qu’il est possible par une Table des Matières très-abondante & qui nous a paru un chef d’œuvre d’exactitude.” Leibniz, Gottfried Wilhelm. *Esprit de Leibnitz, ou Recueil de pensées choisies, sur la religion, la morale, l’histoire, la philosophie extraites de toutes ses œuvres latines et françaises par Jacques-André Émery*. Tome 1. Lyon: Jean-Marie Bruyset, 1772. P. III, V–VI.

in particular, *the lack of order*.⁴⁸ [...] This lack of order was a disadvantage inherent to the publishing house; the publisher has improved it as much as possible with a very rich table of contents, which we perceive as a masterpiece of precision.”⁴⁹

In addition, it must be noted that the newspaper recommended to its readers topical works published in the same year or a year or two earlier. If we look at France’s most outstanding Enlightenment works, we can see that the most prominent works’ first editions were published well before the mid-1770s, for example, Montesquieu’s “Persian Letters” (*Lettres persanes*, 1721) and “The Spirit of Laws” (*De l’Esprit des Lois*, 1750), Voltaire’s “Philosophic Letters” (*Les Lettres philosophiques*, 1734), “Candide” (*Candide ou l’Optimisme*, 1759) and “Treatise on Tolerance” (*Traité sur la tolérance*, 1773), d’Alembert’s “Study on Integrated Calculation” (*Mémoire sur le calcul intégral*, 1739), Diderot and d’Alembert’s “Encyclopaedia” (*L’Encyclopédie*, 1751–1772), Rousseau’s “The New Heloise” (*La Nouvelle Héloïse*, 1761) and “On the Social Contract” (*Du Contrat social*, 1762), etc.

Conclusion

The book news of the newspaper *Mitauische Zeitung* in the studied period are mainly based on German periodicals or French publications available to German publishers. The selection of French books or individual works is made on the basis of a range of works previously assessed in other publications. The selection criteria consist of opinions rooted in the Christian convictions of the newspaper’s management, thus excluding conflicting works. The featured French works include the hallmarks of the idea of progress characteristic of the Age of Enlightenment – new discoveries and contemporary

48 Author’s emphasis.

49 “Il a paru depuis quelques années une Collection des Œuvres de Leibnitz en six gros Volumes in-4°. [...] L’Éditeur a bien senti tous ces inconvénients & particulièrement le défaut d’ordre. [...] Ce défaut d’ordre étoit donc un vice inhérent à la nature de l’entreprise; l’Éditeur l’a réparé autant qu’il est possible par une Table des Matières très-abondante & qui nous a paru un chef d’œuvre d’exactitude.” Leibniz, Gottfried Wilhelm. *Esprit de Leibnitz, ou Recueil de pensées choisies, sur la religion, la morale, l’histoire, la philosophie extraites de toutes ses œuvres latines et françaises par Jacques-André Émery*. Tome 1. Lyon: Jean-Marie Bruyset, 1772. P. III, V–VI.

izvērtēto darbu klāstu. Izvēles kritērijus veido laikraksta vadības kristīgajā pārlicībā sakņoti uzskati, tādējādi izslēdzot ar tiem disonējošus sacerējumus. Franču darbu piedāvājumā tiek iekļauti apgaismības laikmetam raksturīgās progresā idejas nesēji – jauni atklājumi un laikmetīgs skatījums vēstures, ģeogrāfijas, dabaszinātnes, arhitektūras u.c. jomās. Pētījuma izvirzītā hipotēze – Pētera akadēmijas mācībspēku vadībā laikrakstā tiek plaši popularizēti franču apgaismotāju nozīmīgākie darbi un idejas – ir attaisnojies tikai daļēji, jo franču izdevumu skaits pētītajā segmentā ir pieticīgs. To nelielo skaitu var skaidrot, kā jau minēts, ar lasītāju vairākuma nepietiekamām franču valodas zināšanām un vēlmi drīzāk apzināt un popularizēt vācisko kultūrtelpu. Kurzemes publikas priekšstata veidošana par franču intelektuālo telpu ir selektīva. Pilnīga laikraksta numuru komparatīva un kontekstuāla analīze ļaus detalizētāk izvērtēt tā piedāvātā franču materiāla izvērstību, daudzveidību, tematiskās un idejiskās tendences.

---

views on the field of history, geography, natural science, architecture, etc. The hypothesis put forward by the study, namely, that under the guidance of the teaching staff of the Peter's Academy, the newspaper promotes the most important works and ideas of French Enlighteners, has been proved only partially, as the number of French editions in the studied segment is modest. The low number can be explained, as already mentioned, by the lack of knowledge of the French language by the majority of readers, and the desire to prioritise the German cultural space. The education of the Courland readers about the French intellectual space is selective. A complete comparative and contextual analysis of the newspaper editions will allow for a more detailed assessment of the coverage, diversity, thematic and ideological trends of its French book news.

Hercogistes
mantojums
Kuldīgā un
Kurzemē

Duchy's
Heritage in
Kuldīga and
Courland

Kuldīgas dakstiņu jumti
(Kuldīgas novada pašvaldības arhīvs)

Tile roofs of Kuldīga
(Kuldīga Municipality Archive)

Jana Jākobsone, Inta Jansone

Liecības par Kurzemes un Zemgales hercogisti Kuldīgas arhitektūrā un pilsētībūvniecībā

Jana Jākobsone, Inta Jansone

Evidence of Duchy of Courland and Semigallia in Architecture and Urban Development of Kuldīga

Ievads

Līdz šim Kuldīga ir bijusi ievērojama ar Eiropā platāko ūdenskritumu – Ventas rumbu, Ventas senlejas un senā ķieģeļu velvju tilta harmonisko ansambli, kā arī ar vienreizējo pilsētvidi, kurā kā grāmatā lasāmi pilsētas vēstures posmi un to raksturīgās īpatnības pilsētplānojumā, arhitektūrā un pilsētas saimniecībā. Tās galvenās vērtības ir formulētas šādi: vislabāk saglabājusies un vismazāk pārveidotā kultūrvēsturiskā 18.–19. gadsimta pilsētvide ar raksturīgu dakstiņu jumtu ainavu, vēsturiskas apbūves ansambli, ainaviskām ielu perspektīvām, izcilām dabas un augsti vērtējamām emocionālām vērtībām.¹ Kuldīgā daba un gleznainā pilsētvide izpaužas ne tikai kultūrvēsturiskajās, bet arī izteiksmīgās estētiskajās vērtībās, spilgti raksturojot vietas identitāti. Šajā publikācijā pirmo reizi pētītas, analizētas un uzsvērtas Latvijas, Eiropas un pasaules vēsturei nozīmīga vēstures posma – Kurzemes un Zemgales hercogistes liecības Kuldīgas pilsētas vēsturiskā centra pilsētībūvniecībā un arhitektūrā.

2019. gadā Kuldīgas novada pašvaldība pasūtīja pētījumu “Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā.

¹ *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā. UNESCO nacionālās nominācijas pieteikums. Kuldīgas novada pašvaldība. Pēteris Blūms, 2011. 64 lpp.*

Introduction

To date, Kuldīga has been famous for the widest waterfall in Europe – the Venta Rapids (Ventas rumba), the harmonious synergy of the Venta Valley and the historical brick vault bridge, and a unique urban environment, which tells the story of different eras of the town, its layout, architecture and economy. Its main values are defined, as follows: the best-preserved and least-transformed cultural and historical urban environment of the 18th–19th centuries, featuring views of roof tiles, historical building ensemble, picturesque street perspectives, outstanding natural and magnificent emotional treasures.¹ Kuldīga nature and picturesque urban environment are manifested not only in cultural and historical wealth but also expressive aesthetic values, which underscore the identity of the place. This publication is the first attempt to study, analyse and highlight the evidence of the Duchy of Courland and Semigallia, which represents an important period in the history of Latvia, Europe and the entire world through the urban development and architecture of the historical centre of Kuldīga.

¹ *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā [The Old Town Kuldīga in the Venta Valley]. UNESCO nacionālās nominācijas pieteikums [UNESCO national nomination application]. Kuldīgas novada pašvaldība [Kuldīga Municipality]. Pēteris Blūms, 2011, 64. lpp.*

17.–18. gs. liecību atributēšana 1797. gada pilsētas plāna teritorijā un tuvākajā apkārtnē” (turpmāk tekstā – pētījums),² lai identificētu vēsturiskās liecības, kas saglabājušās no Kurzemes un Zemgales hercogistes (turpmāk tekstā – hercogiste) laika posma. Pētījums veikts ainaviskā pieejā, vērtējot vēsturiskos attēlus attiecībā pret izmaiņām mūsdienās. Kopīgie elementi kartēti, novērtējot ainavu, pilsēt būvniecisko struktūru, apbūvi pēc vēsturiskajiem pilsētas plāniem un līdz mūsdienām saglabājušos ēku autentiskumu, kā arī tradīciju pēctecību.

legūtie rezultāti ir balstīti kā uz jaunajiem, tā arī jau publicētajiem zinātniskajiem pētījumiem, Kuldīgas arhitektoniskajām, vēsturiskajām un arheoloģiskajām izpētēm, ko veikuši vadoši Latvijas zinātnieki un eksperti. Publikācijas mērķis ir atainot hercogistes perioda liecības Kuldīgas arhitektūrā un pilsēt būvniecībā, izcelt to ietekmi un radītās izjūtas pilsētvidē, analizēt turpmāko pilsētas attīstības ietekmi uz konkrētā laika posma liecībām un izvērtēt to saglabāšanas metodes nākamajām paaudzēm.

Dokumentālie materiāli un liecību analīze pilsētvidē

Senākais pieejamais vizuālais dokumentālais avots, kas ilustrē Kuldīgu, tajā laikā sauktu par Goldingen (*Goldingen*), un raksturo pilsētas telpisko vidi un izjūtas, kādas tā tolaik raisījusi, ir pilsētas panorāmas zīmējums, ko aptiekārs un akverelists Johans Georgs Veigants (*Johann Georg Weygandt*) darinājis vēl hercogistes laikā – 1729. gadā.³ Savukārt bagātīgākais pilsētas struktūru ilustrējošais materiāls ir pirmais pilsētas plāns, ko izgatavojis apriņķa mērnieks Frīdrihs Babsts (*Friedrich Babst*) 1797. gadā.⁴ Tas ir senākais līdz šim zināmais plāns, kas ilustrē hercogistes laika apbūvi Kuldīgā, un tas tapis pāris gadus pēc hercogistes likvidācijas. Tajā fiksētas gar ielām esošās dažādu funkciju ēkas, bet nav parādītas gruntsgabalos ietilpstošas būves – saimniecības ēkas, noliktavas un ratnīcas. Liecību analīzei izmantotas arī pēc 18. gadsimta beigām tapušās kartes un citi pieejamie

2 Eglāja, Baiba, Lēvalde, Daiga, Bikše, Zanda. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā. 17.–18. gs. liecību atributēšana 1797. gada pilsētas plāna teritorijā un tuvākajā apkārtnē. Pētījums. Kuldīgas novada pašvaldības Būvvaldes arhivs. 256 lpp.

3 Kuldīgas panorāma. J. G. Veigants. 1729. Kuldīgas novada muzejs, inv. nr. KNM 6128.

4 Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhivs (turpmāk – LVVA), 1697. f., 162. apr., 6722. l.

In 2019, Kuldīga Municipality commissioned a study “The Old Town Kuldīga in the Venta Valley. Identification of heritage from the 17th–18th centuries in the territory of the 1797 town plan and its surroundings” (hereinafter – the study)² in order to identify historical evidence from the period of the Duchy of Courland and Semigallia (hereinafter referred to as the Duchy). The study was carried out on the basis of a comparative analysis of historical images in relation to the current scenery. The common elements have been mapped, assessing the urban structure, built-up areas compared to the historical plans of the town, and the authenticity of the surviving buildings, as well as the degree of continuity.

The results are based on both new and previously published scientific research, architectonic, historical and archaeological studies of Kuldīga by leading Latvian scientists and experts. The aim of the publication is to illustrate the evidence of the Duchy’s period in Kuldīga architecture and urban development, to highlight their impact and role in the perception of the urban environment, to analyse the potential impact of future urban development, and to consider methods of preservation for future generations.

Documentary materials and analysis of evidence in urban environment

The oldest available visual documentary source, depicting Kuldīga, then called Goldingen, and describing the town’s spatial environment and perception, is a panoramic drawing of the town produced by a pharmacist and aquarellist Johann Georg Weygandt in 1729,³ while the most comprehensive illustrative material on urban structures is the first town plan produced by the district surveyor Friedrich Babst in 1797.⁴ It is the oldest plan known so far, illustrating the built-up areas of the Duchy’s period in Kuldīga, produced a couple of years after the disestablishment of the Duchy. It contains functionally diverse buildings located along the streets, whereas the buildings located in the background of the land

2 Eglāja, Baiba, Lēvalde, Daiga, Bikše, Zanda. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā. [The Old Town Kuldīga in the Venta Valley] 17.–18. gs. liecību atributēšana 1797. gada pilsētas plāna teritorijā un tuvākajā apkārtnē [Identification of heritage from the 17th–18th century in the territory of the 1797 town plan and its surroundings]. Pētījums. Kuldīgas novada pašvaldības Būvvaldes arhivs. 256. lpp.

3 Kuldīgas panorāma. [Panorama of Kuldīga]. J. G. Veigants. 1729. Kuldīgas novada muzejs [Kuldīga District Museum], Nr. KNM 6128.

4 Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhivs (turpmāk – LVVA), 1697. f., 162. apr., 6722. l.

pilsētas skatus fiksējošie zīmējumi, gleznas un grafikas. Analizējot jau vēlāka laika posma – 19. gadsimta sākuma Kuldīgas panorāmu un salīdzinot to ar mūsdienu situāciju, kā arī vērtējot atsevišķus objektus, iegūts priekšstats par pilsētvidi kopainā ar Ventas upi un tās krastiem.

Hercogistes laika liecību vērtēšana ir nozīmīga ne tikai Kuldīgas vēsturiskajā centrā, bet arī tā tuvākajā apkārtnē. Senākā pilsētas apkārtnes karte, kas ilustrē šī laika posma piepilsētas situāciju – svarīgākos virzienus, ceļus, saimniecības, to nosaukumu un ēku skaitu, izvietojumu, kapu vietas, ir 1798. gadā izstrādātā karte⁵ – vienīgais grafiskais informācijas avots par pilsētas apkārtni hercogistes laikā. Apjomīga šīs teritorijas daļa pašlaik ir Kuldīgas pilsētas robežās.

Pilsētas apkārtnē atainota arī zīmējumos, kur redzama Ventas senleja, tās krastu izmantošana un pilij piegulošie briežu dārzi, piemēram, Kuldīgas pilsētas skatā, ko zīmējis Johans Eižens fon Denfers (*Johann Eugen von Denffer*, 1734–1801) 18. gadsimta vidū.⁶

Hercogistes laika pilsētas ainava un to ietekmējošie faktori

Līdz 18. gadsimta beigām izveidotā ielu tīkla, laukumu un ūdens šķērsošanas vietu saglabātība

18. gadsimta pilsētas plānojums tālaika pilsētas robežās – tagadējā vēsturiskajā centrā – līdz mūsdienām saglabājis savu struktūru un galveno ceļu virzienus, kas aizvien pagarināti, pilsētai paplašinoties. (1. att.)

Pašreizējie ielu nosaukumi atbilst ceļa vēsturiskajam virzienam (Planīcas iela, Ventspils iela, Jelgavas iela) vai ceļa daļā tuvu pilsētai esošam nozīmīgam objektam, kā, piemēram, Dzirnavu iela. Vēsturiskā centra robežās saglabājušās visas 18. gadsimta plānā redzamās galvenās ielas (ceļi), gandrīz visas šķērsielas, bet kādreizējās takas vai iebrauktie celiņi daudzviet pārveidoti par ielām (Pils iela, Skrundas iela, Mēness iela un Annas iela).⁷ (2. att.)

5 LVVA, 1679. f., 189. apr., 62. l.

6 Denfers, Ahmads fon. Līdz šim nezināms Kuldīgas skats. *Latvijas Arhivi*. 2009. 1/2: 52–65. Pieejams arī: http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/Denfers.pdf (skatīts 26.08.2020.).

7 Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 241. lpp.

plots, such as auxiliary buildings, warehouses and carriage houses are omitted. The maps made after the end of the 18th century and other available pictures, paintings and graphics of the town's sights were also used for the analysis of historical evidence. By analysing the panorama of Kuldīga at the beginning of the 19th century and comparing it with the current situation, as well as scrutinising individual objects, a concept of the urban environment is obtained, which is closely linked to the Venta River and its banks.

Exploration of the evidence of the Duchy's era is important not only in the historical centre of Kuldīga, but also in its immediate surroundings. The oldest map of the surroundings of the town, illustrating the suburban situation of the period – the main directions, roads, farms, their names, and quantity of buildings, locations, cemeteries, is the map produced in 1798⁵, which is the only graphic source of information about the surroundings of the town in the time of the Duchy. A large part of this territory is currently located within the town of Kuldīga.

The surrounding area of the town is also depicted in drawings of the Venta Valley, its banks and deer enclosures adjoining the castle, for example, in the scenery of Kuldīga, drawn by Johann Eugen von Denffer (1734–1801) in the middle of the 18th century.⁶

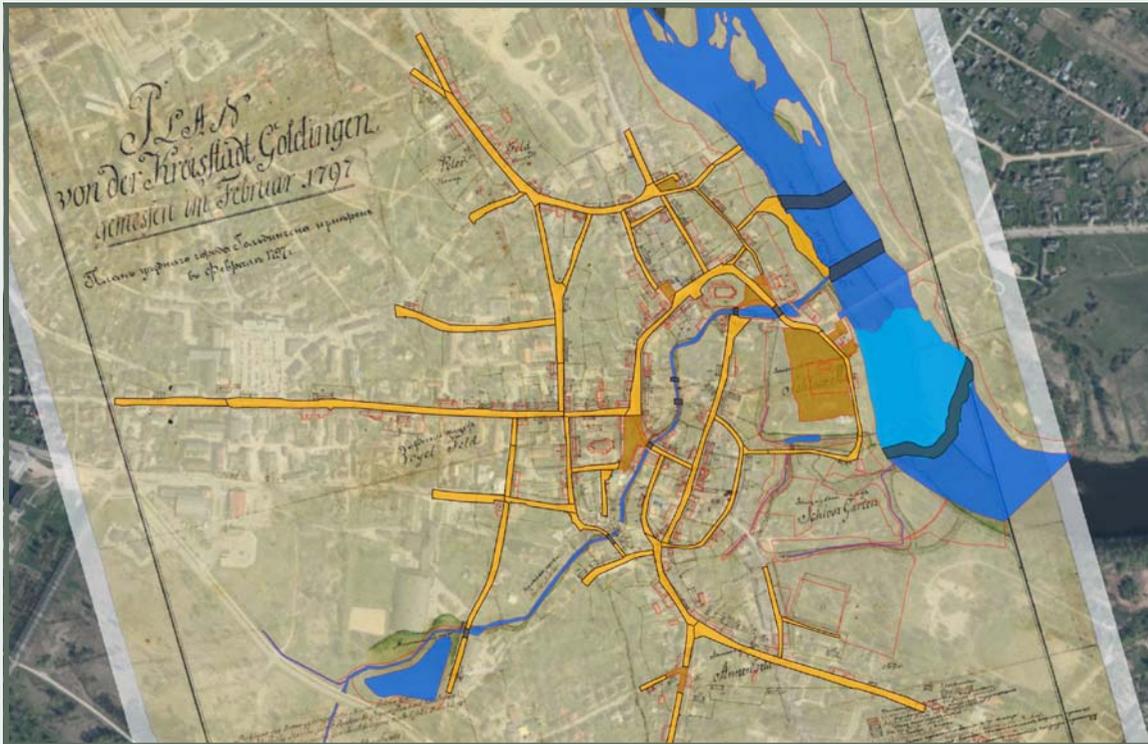
The urban landscape of the Duchy's era and the factors influencing it

Preservedness of the street network, squares and water crossing points established by the end of the 18th century

The urban layout of the 18th century within the boundaries of the town, i.e., the present-day historical centre, has retained its structure and the main road directions, which have been extended as the town expanded. (Fig.1)

5 LVVA, 1679. f., 189. apr., 62. l.

6 Denfers, Ahmads fon. Līdz šim nezināms Kuldīgas skats [Previously unknown scenery of Kuldīga]. *Latvijas Arhivi*. 2009. 1/ 2: 52–65. Available also at: http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/Denfers.pdf (accessed on 26 August 2020).

1. Kuldīgas vēsturiskā centra ielu, laukumu, ūdeņu un Alekšupītes šķērsojuma vietas no hercogistes laika posma. Dzeltēnā krāsā – ielas, brūnā – laukumi, zilā – ūdeņi, pelēkā – Alekšupītes un Ventas šķērsojuma vietas (<https://kuldiga-aa.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=e33872b1d9654100aca2108c5d777a55>)
Streets, squares, water bodies and the Alekšupīte River crossing in Kuldīga historical centre in the Duchy period. Yellow – streets, brown – squares, blue – water bodies, grey – crossings of the Alekšupīte River and Venta River (<https://kuldiga-aa.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=e33872b1d9654100aca2108c5d777a55>)

The current street names correspond to the historical direction of the road (Planīcas iela, Ventspils iela, Jelgavas iela) or proximity to a landmark or important building, such as Dzirnava iela [Mill Street]. Within the historical centre, all the main streets (roads) marked on the 18th century plan have been preserved, and most of former trails or paths have been transformed into streets (Pils iela, Skrundas iela, Mēness iela, and Annas iela).⁷ (Fig.2)

The subsequent changes to the town's street network are insignificant and do not affect the overall historical layout. For instance, Kalna iela has been extended to the present-day Baznīcas iela, which visually and spatially works together with the Alekšupīte River, separating the former territory of the Order Castle. (Fig.3)

The original street pavement has not survived in the urban environment; it may now be found below the cultural layer. Archaeological studies provide an insight into the types of pavement covering streets in the Duchy's era. For example, remnants of dolomite pebbles were found on Liepājas iela opposite buildings No. 14 and 16, as well as on

2. Pils iela iepriekšējā pils teritorijā. Ričarda Sotaka foto 2020. gadā (KNP arhīvs)
Pils iela in the former territory of the castle. Photo by Ričards Sotaks, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

⁷ Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 241. lpp.

3. Kalna ielas pagarinājums līdz Baznīcas ielai.
 Ričarda Sotaka foto 2020. gadā (KNP arhīvs)
 Extension of Kalna iela up to Baznīcas iela.
 Photo by Ričards Sotaks, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

4. Dīķu iela ar grants segumu.
 Ričarda Sotaka foto 2020. gadā (KNP arhīvs)
 Dīķu iela with gravel surface.
 Photo by Ričards Sotaks, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

Vēlākās izmaiņas pilsētas ielu tīklā ir nebūtiskas un neietekmē hercogistes laika plānojuma uztveri. Piemēram, līdz pašreizējai Baznīcas ielai ir pagarināta Kalna iela, kas vizuāli un telpiski darbojas kopā ar Alekšupīti, atdalot kādreizējo ordeņa pils teritoriju. (3. att.)

Mūsdienās pilsētvidē nav saglabājies oriģinālais ielu bruģējums, tas pašreiz, iespējams, atrodas zem kultūrslāņa. Par hercogistes laika ielu seguma veidiem liecības sniedz arheoloģiskie pētījumi. Tā, piemēram, dolomīta oļu paliekas konstatētas Liepājas ielā pretī ēkām Nr. 14 un 16, Kaļķu ielā pretī ēkām Nr. 21 un 23. Starp ēkām Rumbas ielā 6 un 17 bruģējumā izmantoti sīki laukakmeņi un ķieģeļu fragmenti. Sīki žagaru klāsti atrasti ielas segumā Dzirnavu, Kaļķu (pie Ventspils ielas) un Rumbas ielas posmā starp tagadējām adresēm Kalna iela 17 un 19.⁸

Lai arī pilsēttelpā oriģinālais ielu segums nav saglabājies, tomēr vairākās ielās esošais laukakmens bruģis (Alunāna, Baznīcas, Raiņa, Strautu un Turgus ielā) vai grants segums (Dīķu un Mēness ielā) raksturojams kā vēsturiski atbilstošs. (4. att.)

⁸ Asaris, Jānis, Lūsēns, Mārtiņš. Kuldīga zem Kuldīgas. Grām.: Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 158.–159. lpp.

Kaļķu iela opposite buildings No. 21 and 23. Small boulders and brick fragments were used in paving between buildings at Rumbas iela 6 and 17. Fine brushwood street cover was discovered on Dzirnavu iela, Kaļķu iela (near Ventspils iela) and on a section of Rumbas iela, between the current addresses Kalna iela 17 and 19.⁸

Although the original street surface has not been preserved in the urban environment, the cobblestone pavement on several streets (Alunāna, Baznīcas, Raiņa, Strautu and Turgus iela) or gravel (on Dīķu and Mēness iela) can be described as historically accurate. (Fig.4)

Many of the streets from the 1797 town plan have now been repaved with concrete or split stone pavement, which is harmoniously compatible with the historical environment, whereas some sections are covered with asphalt surface from the Soviet era, and it is scheduled to be replaced. (Fig.5)

Squares, which are important elements of the spatial environment, already during the Duchy's period, were developed in places of urban importance at the centres of power,

⁸ Asaris, Jānis, Lūsēns, Mārtiņš. Kuldīga zem Kuldīgas. Grām.: Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 158.–159. lpp.

Lielai daļai 1797. gada plānā redzamo ielu ir hronoloģiski jauns segums – betona vai šķeltā akmens bruģis, kas harmoniski sader ar vēsturisko vidi vai vietām vēl no padomju laikiem saglabājušos asfalta segumu, ko plānots pārveidot. (5. att.)

Laukumi, kas ir nozīmīgi telpiskās vides elementi jau hercogistes laikā, atradušies vai tikuši veidoti pilsētībūvnieciski svarīgās vietās pie varas centriem, ekonomiski stratēģiskās vietās, pie baznīcām un krogiem (iebraucamām vietām). Tajos parasti bija apvienotas vairākas funkcijas, piemēram, rātslaukums un tirgus laukums. Baznīcas ielā tie ir saglabājušies gandrīz sākotnējā veidolā. Piemēram, tagadējais rātslaukums, kas vēsturiski tika saukts par tirgus laukumu. Otrs laukums pie Policijas ielas telpiski bijis norobežots ar apbūvi, kas šobrīd zudusi. Atsevišķu, domājams, bijušo laukumu teritoriju aizņem publiski pieejami apstādījumi. Kādreizējās ordeņa pils teritorijas lielākā daļa, kas 18. gadsimta kartē atzīmēta kā Pils laukums, pašreiz ir labiekārtota, bet daļā atrodas atsevišķi apbūvēti privāti gruntsgabali, kas neierobežo pieejamību

economically strategic places, near churches and pubs (inns). They usually combine several functions, such as the town square and the marketplace. On Baznīcas iela, they have survived almost in their original form. One of the examples is the present-day town square, which was historically called the market square. The second square near Policijas iela was spatially enclosed by buildings that have perished. Some areas of the squares, presumably, served as public spaces with greenery. Most of the territory of the former Order Castle, which is marked as the Castle Square on the map of the 18th century, is currently landscaped, there are also some private land plots with buildings in the territory, but they do not limit access to the Venta River. The public space is landscaped with greenery and accessible to all.⁹ (Fig.6)

Since early settlements, the Alekšupīte River that flows through Kuldīga, has been an important factor in urban development – it marked the border between different parts of the town, which later organically merged, and it also served as an important element of the panoramic view of

5. Betona bruģis Kaļķu un Liepājas ielā.
 Ričarda Sotaka foto 2020. gadā (KNP arhīvs)
 Concrete pavement on Kaļķu iela and Liepājas iela.
 Photo by Ričards Sotaks, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

⁹ Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 245. lpp.

6. Rātslaukums mūsdienās.
Eduarda Damberga foto 2019. gadā (KNP arhīvs)
Town Hall Square in present day.
Photo by Eduards Dambergs, 2019 (Archive of Kuldīga Municipality)

7. Alekšupītes šķērsojums – tilts un apbūve Pasta ielā
The Alekšupīte River crossing – a bridge and buildings on Pasta iela

Ventas krastam. Publiskā daļa ir apzaļumota un visiem pieejama.⁹ (6. att.)

Kuldīgai cauri tek Alekšupīte, kas jau pilsētas pirmsākumos bijusi nozīmīgs pilsētbūvniecisks apstāklis – gan robeža starp dažādām pilsētas daļām, kas vēlāk apvienojušās, funkcionāli saplūstot, gan arī pilsētas panorāmas skata elements ar kādreizējo dzirnavu ūdenskritumu pie ietekas Ventā. Hercogistes laikā tai bijuši pieci šķērsojumi pilsētā un viens ārpus pilsētas robežām pie toreizējām dzirnavām, tagadējā Dzirnavu ielā. Pāri upei šajās vietās bijuši ierīkoti dažādas konstrukcijas un platuma tilti. Mūsdienās tiltu skaits palielinājies līdz 11.¹⁰ Pasta ielā saglabāties tiltniš ar daļēji oriģinālajām konstrukcijām – tas ir vecākais mūra tilts Kuldīgā, un tā apkārtnē rada hercogistes laika posmam pietuvinātu pilsētvides izjūtu. (7. att.)

Apbūve, ēku daļas un interjeri

Ēkas un būves ir viens no nozīmīgākajiem pilsētas raksturojošiem elementiem, kas veido pilsēttelpas mērogu un raksturu. Pētījuma

⁹ Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 245. lpp.

¹⁰ Turpat, 246. lpp.

the town along with the waterfall of the former mill at the river mouth opening into the Venta River. At the time of the Duchy, it had five crossings within the town and one outside the town's borders at the former mill, on the present-day Dzirnavu iela. These were bridges of various designs and widths. Today, the number of bridges has increased to 11.¹⁰ A bridge on Pasta iela still features some original elements. It is the oldest stone bridge in Kuldīga, and its surroundings create a sense of urban environment close to that of the Duchy's period. (Fig.7)

Buildings, their elements and interiors

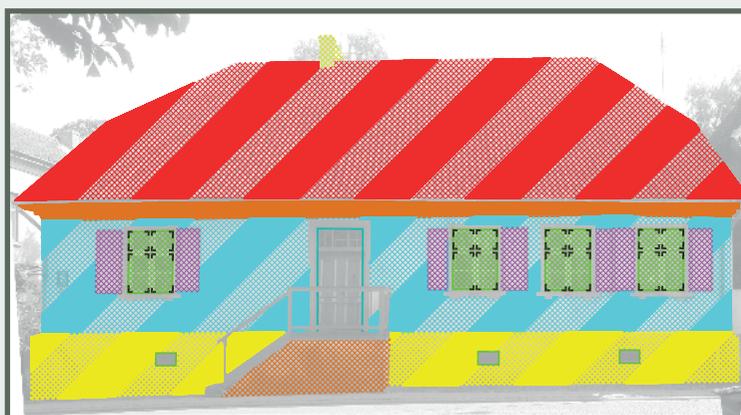
Buildings and structures are among the most important characteristic elements of a town, which shape the scale and character of the urban environment. The historical part of Kuldīga, which was recorded in the 1797 town plan, was surveyed on site as a part of this research. In this area, 93 buildings which characterise the construction of the Duchy's period were identified, surveyed and photographed, creating a visual picture of the urban environment of the time. In the places marked in the 1797 plan, 36 buildings were identified,

¹⁰ Ibid. 246. lpp.

ietvaros dabā apsekota Kuldīgas vēsturiskā daļa, kas fiksēta 1797. gada pilsētas plānā. Šajā teritorijā tika identificētas, apsekotas un fotografētas 93 ēkas, kas raksturo hercogistes laika celtniecību, veidojot vizuālu priekšstatu par tālaika pilsētvidi. 1797. gada plānā atzīmētajās vietās mūsdienās fiksētas 36 ēkas, hercogistes tradīciju pēctecība noteikta arī 57 pēc 18. gadsimta beigām būvētu ēku arhitektūrā.

Oriģinālam atbilstošākās un ar augstu autentiskuma pakāpi ir ēkas, kurām saglabāties līdz 18. gadsimta beigām izveidots būvapsoms un kurām vēlāk veiktās pārbūves nav radījušas būtiskas pamatapjoma un koptēla izmaiņas. (8. att.)

Pilsētvidē ir arī līdz 18. gadsimta beigām celtas ēkas ar daļēji saglabātām sākotnējām konstrukcijām. Starp tām ir ēkas, kurām, saglabājot apjomu, vēlāku pārbūvju rezultātā daļēji nomainītas oriģinālās konstrukcijas; ēkas, kurām veiktas apjoma izmaiņas, daļēji saglabājot sākotnējās konstrukcijas, pārsvarā pagraba vai pirmā stāva līmeni; ēkas, kurām, pilnībā vai daļēji saglabājot konstrukcijas, izmainīts to sākotnējais vizuālais tēls. (9. att.)

and the succession of the Duchy's tradition was determined also in the architecture of 57 buildings constructed after the end of the 18th century.

The most relevant and highly authentic buildings are those which still retain surviving structures predating the end of the 18th century, and which have not undergone significant changes in their principal structure and overall design as a result of subsequent conversion. (Fig.8)

Buildings erected before the end of the 18th century with partly preserved original structures are still found in the urban environment. These include buildings in which the original constructions have been partially replaced as a result of conversions, retaining the volume; buildings subject to volume changes with partially preserved original structures, mainly at basement or ground floor level; and buildings in which original structures are fully or partially preserved, yet their original visual image has been altered. (Fig.9)

Buildings play an important role in the perception of the urban planning structure and spatiality of the Duchy's period, therefore, chronologically newer buildings have been surveyed, that have taken the place of buildings

8. Ēka Kalna ielā 15 – raksturīga 18. gadsimta otrās puses vienstāva koka dzīvojamā ēka ar saglabājušos apjomu, taisnstūra formas plāna konfigurāciju, konstrukcijām un tās celtniecības laikam atbilstošu gala fasādes apdari (Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 79. lpp.)

Building at Kalna iela 15 – a typical one-storey wooden residential building of the second half of the 18th century with preserved volume, rectangular-shaped floor configuration, structures and finishing of the façade corresponding to its construction time (Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 79. lpp)

9. Ēka Kalna ielā 13, kas saglabājusi 18. gadsimta otrās puses plāna konfigurāciju un mūra konstrukcijas pagrabstāvā. Pirmā stāva līmenī koka sienas 19. gadsimta sākumā aizstātas ar mūra, saglabājot 18. gadsimta ēkai raksturīgas apjoma un jumta savstarpējās proporcijas, fasāžu arhitektūru un izmantotos apdares materiālus (Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 146. lpp.)

The building at Kalna iela 13, which retains the floor configuration of the second half of the 18th century and masonry structures in the basement. On the ground floor level, wooden walls were replaced by masonry at the beginning of the 19th century, preserving the 18th century proportions between volume and roof, façade architecture and finishing materials (Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 146. lpp.)

10. Ēka Policijas ielā 13, kas vizuāli atbilst līdz 18. gadsimta beigām būvētu ēku koptēlam (Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 196. lpp.)

The building at Policijas iela 13, which visually corresponds to the overall construction design used until the end of the 18th century (Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 196. lpp.)

Ēkām ir būtiska nozīme hercogistes laika pilsētvides plānojuma struktūras un telpiskuma uztverē, tādēļ apsekotas arī hronoloģiski jaunākas ēkas, kas marķē līdz 18. gadsimta beigām būvētu ēku vietu un fiksē faktu par apbūves pēctecību, nevērtējot konkrētās ēkas stilistiku. Iespējams, ka šīm ēkām pamatu vai pagraba līmenī saglabājušās sākotnējās konstrukcijas. (10. att.)

Pilsētas pirmajā plānā trūkst informācijas par gruntsgabalu kopējo apbūves raksturu un palīgēku izvietojumu, senākie pilsētas plāni ar atzīmētām palīgēkām datējami ar 1829. gadu,¹¹ kas jau ir vēlāks laika posms, tādēļ pētījumā nav analizēts.

Hercogistes laika elementi vai sākotnējiem atbilstoši jaunāki elementi konstatējami arī ēku interjeros. Pētīti baznīcu un raksturīgo dzīvojamu ēku interjeri ar mērķi atspoguļot ēkas kā kompleksu apskatāmā perioda liecību.

Kuldīgas Sv. Trīsvienības katoļu baznīca ir valsts nozīmes arhitektūras piemineklis, un tajā atrodas arī vairāki desmiti valsts nozīmes mākslas pieminekļi. Baznīcas celtniecība sākās 1641. gadā un ilguši 8 gadus, tā remontēta

¹¹ LVVA, 1679. f., 162. apr., 6723. l.

constructed before the end of the 18th century, evaluating the degree of continuity based on their stylistic features. These buildings may have retained original structures at the foundation or basement level. (Fig.10)

The town's first plan lacks information on the nature of the land plots and the location of auxiliary buildings; the oldest town plans with auxiliary buildings date back to 1829,¹¹ representing a later period, which is excluded from this research.

The elements pertaining to the time of the Duchy or more recent elements replicating the original design can be found also in the interiors of the buildings. The interiors of churches and typical residential buildings have been studied with the aim to pinpoint the buildings as multifaceted evidence of the historical period.

The St. Trinity Catholic Church of Kuldīga is an architectural monument of national importance, and it also houses dozens of national art monuments. Construction of the church started in 1641 and lasted for 8 years, it has been repaired and rebuilt several times until 1746, when it

¹¹ LVVA, 1679. f., 162. apr., 6723. l.

un vairākkārt pārbūvēta līdz pat 1746. gadam, kad ieguvusi mūsdienās redzamo izskatu.¹² Ir saglabājusies gandrīz visa baznīcas iekārta, durvis, kā arī dažādi interjera un kulta priekšmeti, un tā uzskatāma par greznāko katoļu dievnamu Kurzemē. Hercogistes laikā darinātie priekšmeti rada interjerā autentisku izjūtu, neskatoties uz atsevišķu jaunāku iekārtas elementu klātbūtni. Tāds, piemēram, ir altāris, kurā, iespējams, iebūvētas daļas no iepriekšējā altāra. Iekštelpu arhitektoniskā apdare ir samērā vienkārša un kalpo kā fons krāšņajai, hronoloģiski un stilistiski daudzveidīgajai baznīcas iekārtai. (11. att.)

Apsekotajās dzīvojamās ēkās sākotnējā telpu arhitektūra ir saglabājusies izmainītā, tomēr uztveramā veidolā, kā, piemēram, ar gaiteni pārdalītais manteļskurstenis ēkā Baznīcas ielā 10 un 17. Iekštelpās saglabājusies dažas 18. gadsimta liecības, kā iekšējais lodziņš un siju griesti Baznīcas ielā 17, baroka iekšdurvju vērtnes ēkā Baznīcas ielā 17 un Kalna ielā 15. (12. att.)

¹² Zīlgalvis, Jānis. Kuldīgas arhitektūra. Kulta celtnes. Grām.: Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 249.–263. lpp.

gained the appearance witnessed today.¹² Almost the entire church infrastructure, doors, as well as various interior and worship items have survived, and it is considered to be the most luxurious Catholic church in the Kurzeme [Courland] region. The items made in the Duchy's period create a feeling of authenticity in the interior, despite the presence of some newer elements. One of the examples is the altar with possibly built-in parts of the previous altar. The indoor architectural decoration is relatively simple and serves as a background for the magnificent, chronologically and stylistically diverse decorations. (Fig.11)

In the surveyed residential buildings, the original architecture of the premises has been preserved in an altered, yet perceptible form, such as the mantel chimney divided by a corridor in the buildings at Baznīcas iela 10 and 17. The interiors have preserved some evidence of the 18th century, such as the interior window and beam ceiling at Baznīcas iela 17, Baroque interior door leaves in the buildings at Baznīcas iela 17 and Kalna iela 15. (Fig.12)

¹² Zīlgalvis, Jānis. Kuldīgas arhitektūra. Kulta celtnes. Grām.: Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 249.–263. lpp.

11. Sv. Trīsvienības Romas katoļu baznīcas Raiņa ielā 6a sānu un galvenais altāris (Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 96.–97., 118. lpp.)
Side altar and main altar of St. Trinity Roman Catholic Church at Raiņa iela 6a (Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 96.–97., 118. lpp.)

12. Manteļskursteņa augšējā daļa un iekšējais logs dzīvojamā ēkā Baznīcas ielā 17.
 Ričarda Sotaka foto 2020. gadā (KNP arhīvs un Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 38., 42. lpp.)
 Upper part of the mantel chimney, and internal window in the residential building at Baznīcas iela 17.
 Photo by Ričards Sotaks, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality and Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 38., 42. lpp.)

Panorāma, telpiskā vide un ainava

Panorāmas izvērtējums veikts, primāri analizējot senākajos attēlos gūstamo informāciju, kas mēroga ziņā ir neprecīza. Mūsdienu panorāma analizēta kopā ar šiem attēliem, vērtējot konkrētu vietu un būvju atpazīstamību. (13. att.)

Kā panorāmas vertikālās dominantes labi nolasāmas saglabājušās Sv. Katrīnas un Sv. Trīsvienības baznīcas. 18. gadsimta celtnes Kalna, Baznīcas un Ventspils ielā, kas senajos attēlos veidojušas vispārējo pilsētas jumtu panorāmu, mūsdienu panorāmā nav saskatāmas vēlākas apbūves vai koku apauguma dēļ. Ventas krastu zonas izmantošanas veids kopumā saglabājies: krasta līnija no Alekšupītes ietekas Ventā arī mūsdienās nolasās kā dārzi dzīvojamo namu iekšpagalmos, ar pieejām pie upes ūdens ņemšanas vietām; pilsētas daļā krasti apbūvēti, sākot ar reljefa augšējo malu, krasta palienes daļai esot brīvai no apbūves; uz dienvidiem no pils kompleksa upes krasti atvēlēti rekreācijai.¹³

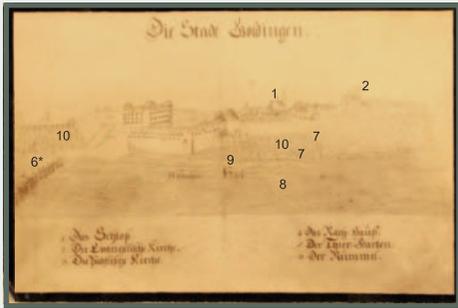
Vērtējot hercogistes laika telpiskās vides un ainavas saglabātību Kuldīgā, izmantots 1797. gada plāns un arī attēli, kuros redzama pilsēta pēc

¹³ Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 247.–248. lpp.

Panorama, spatial environment, and landscape

The panoramic survey primarily is based on the analysis of the information obtained from historical images, mostly inaccurate in terms of scale. The modern panorama has been analysed together with these images, assessing the recognisability of specific locations and structures. (Fig.13)

The St. Catherine Church and St. Trinity Church dominate the vertical dimension of the panorama, providing a solid point of reference. The 18th century buildings on Kalna iela, Baznīcas iela, and Ventspils iela, which in historical pictures formed the general skyline of the town, cannot be seen in today's panoramic view due to a later construction or tree cover. The use of the Venta River bank area has generally remained unchanged: the edge of the Alekšupīte River up to the river mouth opening into the Venta River is still comprised of gardens in the inner yards of residential buildings, providing access to the river for water intake; the section within the town boundaries contains built-up areas, while the section starting with the top edge of the terrain, the floodplain part of the river bank

KULDĪGAS PANORĀMA, 1729.G. J.C.VEIGANTA ZĪMĒJUMS

SKATS UZ KULDĪGAS PILSDRUPĀM AP 1770.GADU. AUTORS NEZINĀMS, 19.GS.

KURZEMES HERCOGISTES LAIKA LIECĪBAS KULDĪGAS PANORĀMĀ

LĪDZ 1797.GADAM BŪVĒTAS ĒKAS

1. SV.KATRĪNAS BAZNĪCA
2. SV.TRĪSVIENĪBAS ROMAS KATOĻU BAZNĪCA
3. ĒKA BAZNĪCAS IELĀ 34 (VIRSTIESAS NAMS)
4. DZĪVOJAMĀ ĒKA PILS IELĀ 4
5. DZĪVOJAMĀ ĒKA UPES IELĀ 1

LĪDZ 18.GS.BEIGĀM IZVEIDOTĀ IELU TĪKLA UN ŪDENS ŠĶĒRSOŠANAS VIETU SAGLABĀTĪBA

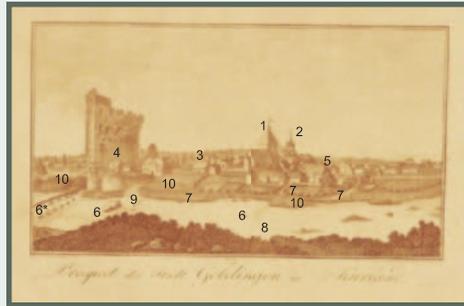
6. BRASLAS, RUMBA (1*) - UPES ŠĶĒRSOŠANAS VIETAS
- 6*. RUMBA (KONKRĒTĀJĀ PANORĀMAS SKATĀ AIZ TILTA)
7. 18.GS.KARTĒ FIKSĒTS CEĻS VAI IELA, KAS SAGLABĀJUSIES KĀ TAKA

1797.GADA KARTĒ FIKSĒTIE AINAVAS ELEMENTI UN ŪDENS TILPNES

8. VENTA
9. ALEKSŪPĪTES IETEKA VENTĀ
10. ŪDENS TILPŅU KRASTI, RELJEFS

KULDĪGA. K.F.VĒBERA AKVARELIS. 1804.GADS

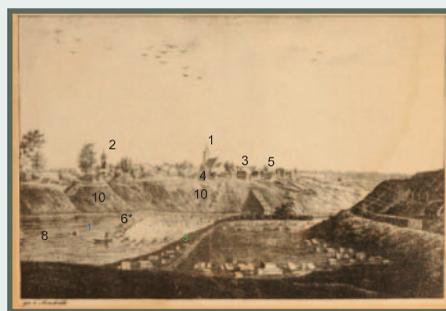
SKATS UZ KULDĪGU 1809.GADĀ. A.FON ŠRĀDERS

1797.GADA PILSĒTAS KARTĒ NORĀDĪTAS ĒKAS, CEĻI, RELJEFS UN CĪTI AINAVAS ELEMENTI, KAS KOPĀ IR BŪTISKS PILSĒTAS AINAVU VEIDOJOŠS FAKTORS. SAVUKĀRT, VĒSTURISKAJOS ATTĒĻOS IR FIKSĒTA PILSĒTAS AINAVA NOTEIKTĀ LAIKA PERIODĀ UN TAJOS IR ATPAZĪSTAMI KURZEMES HERCOGISTES LAIKA OBJEKTI.

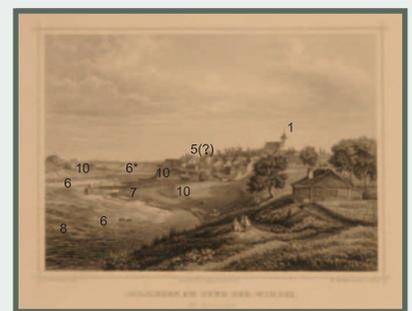
LAI ARĪ PILSĒTAS PANORĀMA LAIKA GAITĀ IR LIKUMSAKARĪGI ATTĪSTĪJUSIES, LIELS SKAITS NO VĒSTURISKAJOS ATTĒĻOS UN PILSĒTAS PLĀNĀ REDZAMAJIEM OBJEKTIEM KĀ KURZEMES HERCOGISTES LIECĪBA SAGLABĀJUSIES MŪSDIENU PANORĀMĀ.

KULDĪGA 19.GADSIMTA PIRMAJĀ PUSĒ

KULDĪGA 1826.GADĀ. K.J.R.MINKELDE

KULDĪGA 1866.GADĀ. V.Z. ŠTAFENHÄGENS

13. Kuldīgas vecpilsētas panorāmas skats ar hercogistes laika liecībām mūsdienās un laika posmā no 18. gadsimta beigām līdz 19. gadsimta beigām (Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, pielikums)

A panoramic view of the Old Town Kuldīga featuring the Duchy's heritage as seen in present day and between the late 18th and late 19th centuries (Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, pielikums)

14. Alekšupīte un tās krasta apbūve Skolas ielā un Alekšupītes ieteka Ventā. Krista Spruksta foto 2020. gadā (KNP arhīvs)

The Alekšupīte River and its bank on Skolas iela and the river mouth opening into the Venta River. Photo by Krista Spruksts, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

18. gadsimta beigām, lai konstatētu dabas un cilvēku veidotu elementu liecības mūsdienu pilsētvidē. Analizēts reljefs, upju krasti, rumba, pils nocietinājuma vaļņi, aizsarggrāvji, publiski pieejamās zaļās zonas un apbūves panorāma. Pilsētas ainavā pilnībā saglabājusies ir Venta un Alekšupīte, kas ir dabiski veidojušās ūdenstilpes un gandrīz nav mainījušās vēlākas cilvēku darbības rezultātā. Ventas krasti nav apbūvēti, saglabājuši reljefu un ir publiski pieejami. Pāri Ventai 19. gadsimta beigās uzbūvētais ķieģeļu velju tilts bagātina šo ainavu. Alekšupītes krasti, salīdzinot ar hercogistes laiku, apbūvēti vairāk, bet skatā no tiltiņiem tās ainaviskā pievilcība nav zudusi. (14. att.)

Rumba un krāces, kas ir neiztrūkstošas gandrīz visos zināmajos 18. gadsimta zīmējumos un gleznās, saglabājušās pilnā apjomā. Senajos zīmējumos tās attēlotas ar upi šķērsojošiem cilvēkiem un pajūgiem vai zivju groziem. Rumba vairāk bijusi pilsētas saimniecības sastāvdaļa un primāri uztverta kā svarīgs ceļa turpinājums, ūdens šķērsošanas vieta un tikai pēc tam kā ainavas sastāvdaļa. (15. att.)

Spilgts ainavas elements hercogistes laikā un mūsdienās ir pils nocietinājuma vaļņi ar

remains vacant; the river bank to the south of the castle site is reserved for recreation.¹³

The degree of preservation of the spatial environment and landscape of the Duchy's period in Kuldīga is assessed on the basis of the 1797 plan and also the images of the town after the end of the 18th century to identify the evidence of natural and man-made elements in today's urban environment. The analysis includes terrain, river banks, the Venta Rapids waterfall, the castle fortification ramparts, defensive moats, public green zones and the panorama of the built-up areas. The Venta River and the Alekšupīte River, which are naturally formed water bodies and have hardly changed as a result of human activities, have survived completely in the urban landscape. The banks of the Venta River have not been built-up, they have preserved their historical terrain and are publicly accessible. The late 19th century brick vault bridge across the Venta River enriches and complements the landscape. The banks of the Alekšupīte River, compared to the time of the Duchy, have now been increasingly built-up, but when viewed from the bridges, the river's scenic attraction has not been lost. (Fig.14)

13 Eglāja, Lēvalde, Bīkše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senleņķā, 247.-248. lpp.

aizsarggrāvi un kādreizējo pils dārzu aptverošās gravas ar strautiem. Daļa no aizsarggrāvja pašreiz izveidota kā ainavisks diķis. Strauti ar vēsturiskajām nogāzēm gandrīz pilnībā saglabājušies, sākot no Annas ielas, atsevišķās vietās ūdens ir ievadīts apakšzemes caurulēs, turpinot caurteci. Līdz mūsdienām saglabāties arī dzirnavu diķis, kas 1797. gada plānā attēlots pie pilsētas robežas. Kopumā var atzīmēt, ka vecpilsētas teritorijā saglabājusies vairāk nekā puse no 1797. gada plānā redzamajām ūdenstilpēm, bet reljefs – gandrīz pilnībā. (16. att.)

Pilsētas telpiskajā struktūrā pilnībā saglabājušies Annas kapi. Šī teritorija mūsdienās paliecinājusies līdz pils dārzu norobežojošai gravai un ir pēctecīgs funkcijas un pilsētas panorāmas turpinājums. Zaļā zona saglabājusies arī kādreizējā pils dārza un briežu dārza daļā, kur pašreiz ir koku apaugums.

Arheoloģiskās liecības

Arheoloģiskās liecības ir būtiskas, lai konstatētu iespējamo laikmeta klātbūtni, apstiprinot dokumentālos materiālos balstītos pētījumu rezultātus un brīžiem sniedzot iepriekš

The Venta Rapids waterfall and rapids, featured in most of the known drawings and paintings of the 18th century, have been completely preserved. Historical drawings depict them with people crossing the river, horse-drawn carts or fish baskets. The Venta Rapids waterfall was primarily perceived as a part of the town's infrastructure, an important continuation of the road, a water crossing place, and only then as part of the landscape. (Fig.15)

A vivid element of the landscape both in the Duchy era and nowadays are the castle's fortification ramparts, defensive moat, and ravines with streams surrounding the former castle garden. Part of the defensive moat is currently developed into a picturesque pond. The streams running down the historical slopes have been preserved almost completely, starting from Annas iela, in certain sections the streams have been channelled through underground pipes. Also the mill pond depicted in the 1797 plan ear the town's border, has survived. In general, it can be noted that more than a half of the water bodies shown in the 1797 plan remain in the Old Town area, and the terrain is almost entirely unchanged. (Fig.16)

15. Ventas rumba mūsdienās.
Kārļa Komarovska foto 2020. gadā (KNP arhīvs)
The Venta Rapids waterfall as seen in present day.
Photo by Kārlis Komarovskis, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

16. Pipevalka ietece bijušajos pils aizsarggrāvjos Pilsētas dārzā, kur izveidota ainaviska, funkcionāli izmantojama ūdenskrātuve vēsturiskā aizsarggrāvja vietā. Kārļa Komarovska foto 2020. gadā (KNP arhīvs)

The Pipevalka stream entering the former defensive moat of the castle in the Town Park, where the historical defence structure has been landscaped into a functional water reservoir. Photo by Kārlis Komarovskis, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

nefiksētu papildus informāciju. Arheoloģiskā izpēte fragmentāros laukumos vai punktos aptvērusi gandrīz visu Kuldīgas vēsturisko centru un papildinājusi uz hercogistes laiku attiecināmu atradumu klāstu. Pārsvārā pētītas ielas, to segumi, atsevišķu ēku vietas un pils vieta. Hercogistes laikā pilsētā plašos apmēros notikusi ielu labiekārtošana un ierīkota ūdensapgādes sistēma.¹⁴

Lai apstiprinātu dokumentālos materiālos balstītos secinājumus, analizētas arī arheoloģisko pētījumu vietas un atsevišķi to rezultāti, jo mūsdienās šīs liecības atrodas zem kultūrslāņa, vietām pat 80 cm dziļumā. Tālaika ielu trases tādējādi apstiprinātas gandrīz visās Kuldīgas ielās un laukumos, to skaitā Rumbas, Ventspils, Kaļķu, Liepājas, Baznīcas, Dzirnau, Kalna un Policijas ielā.¹⁵ Tikpat kā nav pētīta kvartālu iekštelpa, kas ir nākotnes uzdevums un, iespējams, sniegs bagātīgas liecības par hercogistes laika pilsētu. (17. att.)

Kā piemērs minami izrakumi Policijas ielā līdzās hercogistes laika tirgus laukumam. Šajos

¹⁴ Asaris, Lūsēns. Kuldīga zem Kuldīgas, 154.–171. lpp.

¹⁵ Turpat.

The Anna's Cemetery has been fully preserved in the spatial structure. Today, this area has expanded to the ravine along the castle gardens and can be regarded as a continuation in terms of function and panoramic view. The green area has been retained also in the former part of the castle garden and deer garden, currently featuring tree overgrowth.

Archaeological evidence

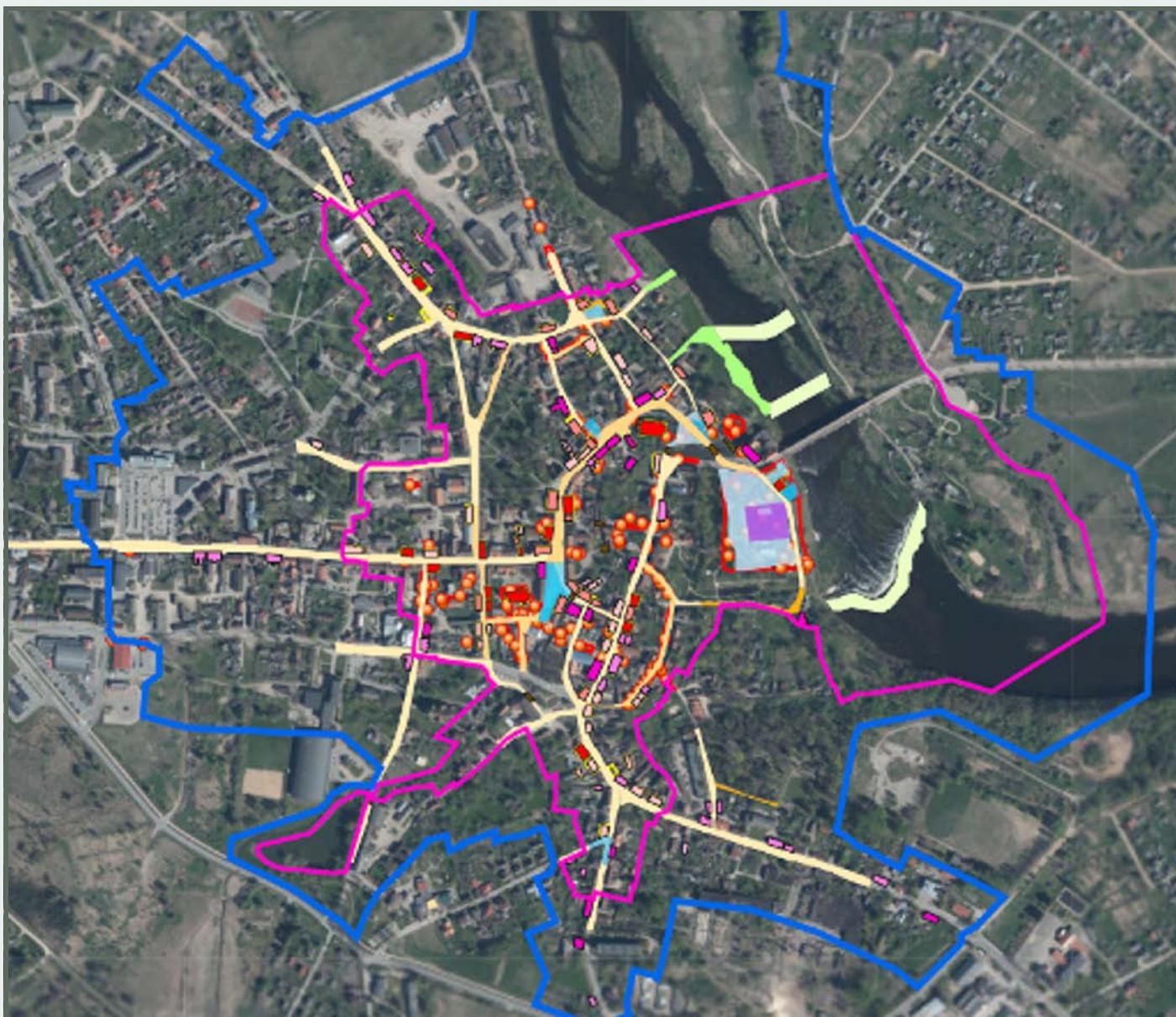
Archaeological evidence is essential in order to detect the possible presence of an era by confirming the results of research based on documentary materials and at times providing previously unknown additional information. Archaeological research in fragmentary areas or points covers almost the entire historical centre of Kuldīga, thus supplementing the range of finds related to the Duchy's period. Mostly it encompasses streets, pavements, locations of specific buildings and the castle site. In the Duchy's era, the town had undergone extensive street improvement and development of a water supply system.¹⁴

In order to confirm the conclusions based on documentary materials, the archaeological sites and some of the findings therein have also been analysed, because nowadays this evidence is located below the cultural layer up to 80 cm deep. The historical street routes have been identified and confirmed on almost all streets and squares of Kuldīga, including Rumbas, Ventspils, Kaļķu, Liepāja, Baznīcas, Dzirnau, Kalna and Policijas iela.¹⁵ The inner space of the town blocks has hardly been studied, which is the task of the future and is likely to provide abundant evidence of the urban environment of the Duchy's era. (Fig.17)

A good example is the excavations on Policijas iela next to the Duchy's era market square. During these excavations, the street route was confirmed and street pavement found – the 17th century cobblestone, and above it, the researchers found the fragments of pottery, metal items, and coins of the period. (Fig.18,19)

¹⁴ Asaris, Lūsēns. Kuldīga zem Kuldīgas, 154.–171. lpp.

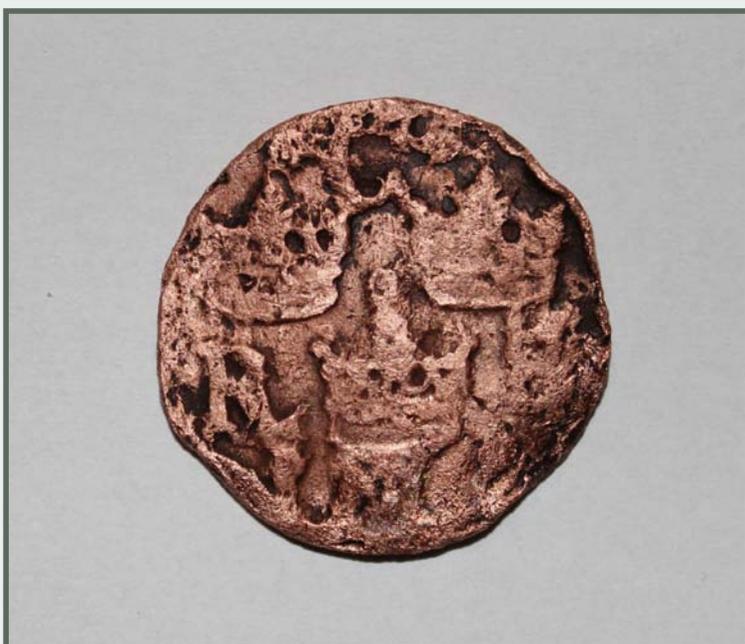
¹⁵ Ibid.

17. Kuldīgas vēsturiskajā centrā veiktās arheoloģiskās uzraudzības un izpētes vietas. Attēlā norādītas ar sarkanu krāsu (Mārtiņa Lūsēna personīgā arhīva materiāli). Karte pieejama: <https://kuldigaaa.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=e33872b1d9654100aca2108c5d777a55>
 Archaeological surveillance and excavation sites (marked in red) in the historical centre of Kuldīga (Mārtiņš Lūsēns' personal archive. Map available at: <https://kuldigaaa.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=e33872b1d9654100aca2108c5d777a55>)

18. 17. gadsimta bruģējuma fragments pie ēkas Policijas ielā 4 (Mārtiņa Lūsēna personīgā arhīva materiāli)
 A fragment of 18th century cobblestone pavement at Policijas iela 4 (Mārtiņš Lūsēns' personal archive)

19. Izrakumos Policijas ielā virs 17. gadsimta bruģa atrastās senlietas un monēta – Zviedrijas ceturtdaļēre, kalta karalienes Kristīnas laikā (1632–1654) Nīšēpingā (Mārtiņa Lūsēna personīgā arhīva materiāli)
Artefacts, including a Swedish quarter *öre* coin minted in Nyköping during the reign of Queen of Sweden Christina (1632–1654), found on the 17th century pavement on Policijas iela (Mārtiņš Lūsēns' personal archive)

izrakumos apstiprinājusies ielas trase un konstatēts ielas segums – 17. gadsimta bruģējums, virs kura atrastas keramikas lauskas, metāla elementi un šī laika posma monētas. (18. att., 19. att.)

Arī izrakumos kvartāla iekštelpā – Liepājas ielas 15. nama iekšpagalmā – apstiprinājies 17. gadsimta saimniecības kultūrslānis. Pagalms nav bijis bruģēts, bet kultūrslānī atrastas keramikas lauskas un kāda dzelzs būvdetaļa. (20. att.)

Hercogistes laika pilsētas apkārtnē – plānojums un saimniecības

Kurzemes un Zemgales hercogistes ietekme pētīta ne tikai tālaika pilsētas robežās, bet arī tai piekļaujošās teritorijās, lai analizētu pilsētas plānojumu, to ietekmējošos faktorus: dabas elementus, ainavu, pilsētas ielu un objektu veidošanās ietekmi. Pētījumā apsekota ceļu, apdzīvotu vietu, māju un kapu saglabātība un kādreizējo nosaukumu atbilstība pašreizējai situācijai. (21. att.)

Aplūkojot 1798. gada Kuldīgas apkārtnes karti, iespējams secināt, ka līdz mūsdienām saglabājušies visi tajā iezīmētie galvenie ceļi un

---

Excavations in the courtyard of Liepājas iela 15 have confirmed the presence of the cultural layer pertaining to the 17th century household. The courtyard was not paved, but ceramic fragments and an iron construction component were found in the cultural layer. (Fig.20)

Historical surroundings of Kuldīga – layout and farmsteads

The influence of the Duchy of Courland and Semigallia has been studied not only within the boundaries of the town, but also in adjacent territories in order to analyse the town's layout and the factors influencing it: natural elements, landscapes, the impact of the formation of streets, buildings and structures. The study examines the degree to which roads, settlements, houses and cemeteries have preserved their historical features and the relevance of the former names to the current situation. (Fig.21)

The 1798 map of Kuldīga's surroundings demonstrates that all the main roads are preserved up to this day, and they also coincide with the streets recorded in the 1797 town plan. The road to Ventspils remains an important route

tie sakrīt arī ar 1797. gada Kuldīgas pilsētas plānā fiksētajām ielām. Ventspils ceļš arī tagad ir nozīmīgs virziens uz Ventspili un joprojām tiek oficiāli saukts par Ventspils ielu. Atsevišķi ceļi, kā, piemēram, ceļš uz Īvandi, mūsdienās ir saglabāties, bet nav vairs galvenais ceļš konkrētajā virzienā, kā galvenais tiek izmantots kādreizējais Planīcas ceļš, jo abi ceļi atrodas netālu viens no otra un piepilsētā ir gandrīz paralēli. (22. att.)

No 1798. gada kartē redzamajiem apdzīvotu vietu nosaukumiem līdz mūsu dienām gandrīz puse ir saglabājusies tiešā veidā. Nav atsevišķi vērtēta konkrētām muižām piederošu saimniecību saglabātība, jo daļa no muižām ir tagadējā pilsētas teritorijā un nav mainījušas savu nosaukumu, kā, piemēram, Virkas muiža. Savukārt Putņmuižas un hercogistes laika briežu dārza nosaukumu apvienojums pēctecīgi ir kļuvis par nosaukumu dzīvojamo māju rajonam, ko mūsdienās dēvē par Putnudārzu.¹⁶

Gandrīz visi saglabātie vēsturiskie nosaukumi pēctecīgi turpināti saimniecībās, kurās šobrīd atrodamas jaunākas, pārsvarā no

¹⁶ Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 251. lpp.

and is still officially called Ventspils iela. Certain roads, such as the road to Īvande, have survived to the present day, no longer are the main routes to the relevant destination. Now, the main road is the former Planīca road, because both roads are located close to each other and in the suburbs they run almost in parallel. (Fig.22)

Almost half of the place names from the 1798 map remain unchanged until today. The preservation of farms belonging to specific manor houses is not examined separately, because part of the manor houses are now located within the town boundaries and have retained their historical names, e.g. manor house Virkas muiža. On the other hand, the name of Putņmuiža [Little Bird Manor] and the Duchy's deer garden has subsequently merged into a compound name of the dwelling district, now called Putnudārzs [Bird Garden].¹⁶

Almost all the preserved historical names have been successively used to name farms that currently consist of newer buildings, mostly erected from the second half of the 19th century to present, which may be located on the site of

¹⁶ Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 251. lpp.

20. 17. gadsimta kultūrslānis Liepājas ielas 15. nama pagalmā un atradumi tajā (Mārtiņa Lūsēna personīgā arhīva materiāli)

The 17th century cultural layer and finds in the courtyard at Liepājas iela 15 (Mārtiņš Lūsēns' personal archive)

- TAURKALNI (TAURKALN) 1798. gada kartē esošu māju (saimniecību) vietas un nosaukumi, kas saglabājušies līdz mūsu dienām, 18. gs. ēkas nav saglabājušās
- ⊗ KULDĪGAS MEŽNIECĪBA (GOLDINGSSCHE FORSSLEY) Šobrīd saglabājusies 18. gs. ēka un 1798. gada kartē esošais vietas nosaukums (ar sarkanu atzīmēts 18. gs. nosaukums)
- ⊕ Hipotētiski esošajā ēkā varētu būt saglabājušās 18. gs. ēkas konstrukcijas
- ⊕ Saglabājušies 1798. gada kartē esoši kapi
- ⬅ UZ AIZPUTI (WON HASSENPOTH) Saglabājušies 1798. gada kartē zīmētie ceļu virzieni (ar sarkanu atzīmēts 18. gs. nosaukums)
- Kuldīgas pilsētas pašreizējā robeža parādīta aptuveni, koriģēta atbilstoši vēsturisko vietu lokācijai kartē

21. Saglabājušos 18. gadsimta vietu un māju lokācija 1798. gada Kuldīgas apkārtnes kartē un 2019. gada Kuldīgas apkārtnes kartē (Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 253.–254. lpp.)

The location of the preserved 18th century sites and houses on the 1798 and 2019 map of Kuldīga's surroundings (Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 253.–254. lpp.)

-
 1798. gada Kuldīgas apkārtnes kartes robeža (aptuveni izmēri - 10 x 7 km) mūsdienu kartē fiksēto vēsturisko nosaukumu lokalizācija atšķirībā no 1798. gada kartes svārstās robežās no 300 m līdz 1,6 km. Dažas apkārtnes kartē atzīmētās vietas šobrīd atrodas pilsētas teritorijā

-
 1798. gada kartē esošu māju (saimniecību) vietas un nosaukumi, kas saglabājušies līdz mūsu dienām, 18. gs. ēkas nav saglabājušās. (Ar sarkanu atzīmēts 18. gs. nosaukums)

-
 Saglabājusies 18. gs. ēka un 1798. gada kartē esošais vietas nosaukums. (Ar sarkanu atzīmēts 18. gs. nosaukums)

-
 Saglabājušies 1798. gada kartē esoši kapi

-
 1798. gada kartē esošās muižas vai apdzīvotās vietas, kuru nosaukumi saglabājušies līdz mūsu dienām

-
 Saglabājušies 1798. gada kartē zīmētie ceļu virzieni. Pilsētas robežās tie ir pašreizējo ielu nosaukumi

-
 Kuldīgas pilsētas pašreizējā robeža

22. Ventspils ceļš – saglabājies no hercogistes laika.
Kristīnes Duļbinskas foto 2020. gadā (KNP arhīvs)

Ventspils road – preserved from the time of Duchy.
Photo by Kristīne Duļbinska, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

23. Mārīņsalas dzīvojamās ēkas.
Kārļa Komarovska foto 2020. gadā (KNP arhīvs)

Residential buildings on Mārīņsala Island.
Photo by Kārlis Komarovskis, 2020 (Archive of Kuldīga Municipality)

19. gadsimta otrās puses līdz mūsu dienām būvētas ēkas, kas, iespējams, atrodas vēsturisko ēku vietā un varbūt saglabājušas atsevišķas konstrukcijas no hercogistes laika, kas šajā pētījumā nav vērtēts. Vairākas vēsturiskas ēkas ir daļēji saglabājušās Mārīņsalā, ko no pārējās pilsētas teritorijas atdala mākslīgi rakts grāvis Ventas rumbas apbraukšanai, kas arī ir viens no ēku saglabāšanās iemesliem. Šobrīd tie ir divi atsevišķi īpašumi “Rumbas” un “Krāces”, kuros ir divas dzīvojamās ēkas. Tajās no hercogistes laika posma saglabājies manteļskurstenis, pamati un sienu konstrukcijas.¹⁷ (23. att.)

Kuldīgas apkārtnē saglabājušies visi trīs 1798. gada kartē fiksētie kapi: Kuldīgas vecie kapi – pašlaik Veco kapu parks; Oļu kapi – ārpus pilsētas pie Ventspils apvedceļa un Aizputes ceļa krustojuma un trešie – Ventas labajā krastā starp kādreizējo Jelgavas ceļu un Polīšu mājām.¹⁸

Aiz pašreizējās pilsētas robežas pie Īvandes ceļa esošajam mežam, ko mūsdienās sauc par Krauļu priedēm, nosaukumā saglabājies Krauļu

¹⁷ Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 251. lpp.

¹⁸ Turpat, 252. lpp.

historical buildings and perhaps still possess certain structures from the time of the Duchy, – this theme has not been explored in this study. Several historical buildings have been partly preserved in Mārīņsala, which is separated from the rest of the town by an artificial ditch to bypass the Venta Rapids waterfall, which is also one of the reasons why the buildings have survived to the present day. At the moment, these are two individual properties – “Rumbas” and “Krāces” – with two residential buildings. They have a mantel chimney, foundations and wall structures dating back to the period of the Duchy.¹⁷ (Fig.23)

All three cemeteries recorded on the map of 1798 are still found in the vicinity of Kuldīga: the Old Cemetery of Kuldīga – now the Old Cemetery Park; Oļu [Pebble] Cemetery – outside the town at the crossing of Ventspils bypass and Aizpute road; and the third – on the right bank of the Venta River, between former Jelgava road and Polīši homestead.¹⁸

A forest just outside the current border of the town near the Īvande road bears the name

¹⁷ Eglāja, Lēvalde, Bikše. Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā, 251. lpp.

¹⁸ Ibid., 252. lpp.

māju vārds, savukārt meža masīvā pie Kalnmuižas un Mežvaldes 18. gadsimtā atradusies Kuldīgas mežniecība.

Kuldīgas pilsētībūvnieciskā attīstība līdz mūsdienām

Pilsētas teritorija līdz pat 16. gadsimta beigām sastāvējusi no agrākos laikos formētām autonomām daļām, kas tika administratīvi apvienotas ar vienu pārvaldi un tiesībām.¹⁹ 17. gadsimta pirmajā pusē tika izbūvēts jauns tirgus laukums, tagadējais rātslaukums, jo saimnieciskais centrs pie Sv. Katrīnas baznīcas bija kļuvis par šauru.²⁰ (24. att.)

Saskaņā ar 1797. gada plānu Baznīcas iela, kas sākas priekšlaukumā pie pils vārtiem un turpinās cauri t. s. siena tirgus laukumam, savienojot seno pilsētas centru ar rātslaukumu – jauno pilsētas centru, ir galvenā pilsētībūvnieciskā ass, kas pāri Alekšupītei savienota ar funkcionāli pakārtoto Kalna ielu. Saistībā ar tilta vietas plānošanu pāri Ventai un būvniecību jau vēlākos laikos 1829. gada pilsētas plānā redzamas izmaiņas ielu tīklā – Baznīcas iela tiek turpināta, izveidojot vēl vienu tiltu pāri Alekšupītei, ievadot to pils teritorijā ar piekļuvi līdz pat Ventas kreisajam krastam. Savukārt 1883. gadā Kuldīgas pilsētas valde nolēma atļaut namīpašniekiem Šternam (*Stern*) un Šenhofam (*Schönhof*) ierīkot jaunu ielu, tagadējo Skolas ielu, kas savieno Baznīcas un Kalna ielu, par saviem līdzekļiem izbūvējot vēl vienu tiltu pār Alekšupīti.

Līdz 19. gadsimta beigām pilsētas plānos novērojams galvenokārt apbūves blīvuma pieaugums. Dominēja vienstāva koka ēkas, un ielu apbūves frontes veidoja samērā vienvēidīgas ēku ielas fasādes. Pagalmu pusē ēkas parasti bija apaugušas ar piebūvēm, izbūvēm, lieveņiem, apjuntām vai atklātām ārējām kāpnēm un galerijām.²¹

19 Asaris, Jānis, Lūsēns, Mārtiņš, Jākobsons, Jana. Viduslaiku Kuldīga. Grām.: Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsētībūvniecība*. Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 14.–28. lpp.

20 Jākobsons, Jana. Kuldīga jaunākos laikos. Pilsētas plāni un pilsētinaiva. Grām.: Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsētībūvniecība*. Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 35. lpp.

21 Turpat, 47. lpp.

of Krauju priedes, a successor of former Krauji homestead, while the woodland near Kalnmuiža and Mežvalde was the place, where Kuldīga forestry was located in the 18th century.

Urban development of Kuldīga to the present day

Until the end of the 16th century, the town area consisted of formerly established autonomous parts, which were administratively consolidated under one administration and law.¹⁹ In the first half of the 17th century, a new marketplace was built, today – the town square, because the economic centre at the St. Catherine's Church ran out of capacity.²⁰ (Fig.24)

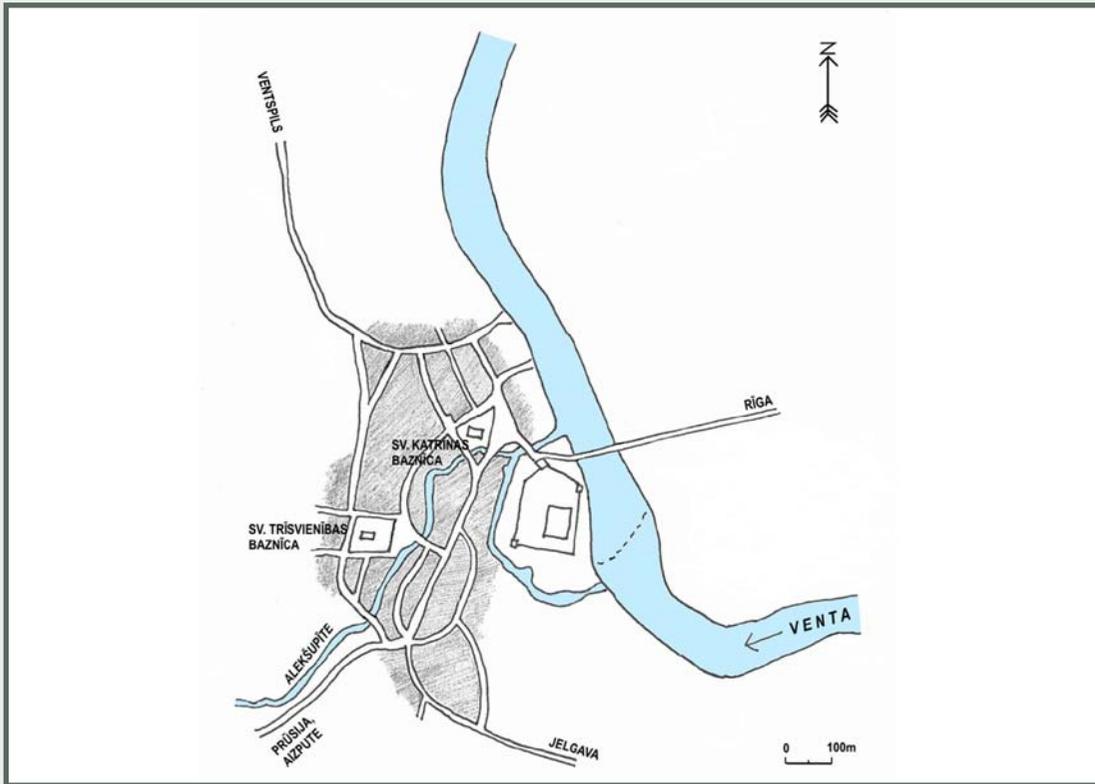
According to the 1797 plan, Baznīcas iela, which starts in the foreground at the gate of the castle and continues through the so-called hay market square, connecting the historical town centre with the new town centre, constitutes the main urban axis, which merges with the functionally subordinate Kalna iela across the Alekšupīte River. In connection with the planning of the bridge site across the Venta River and its subsequent construction, the 1829 town plan shows changes in the street network – Baznīcas iela is extended by creating another bridge across the Alekšupīte River, entering the territory of the castle with access up to the left bank of the Venta River. In 1883, the Kuldīga Town Council decided to issue permission to the landlords Stern and Schönhof to build a new street, the present-day Skolas iela, which connects Baznīcas iela and Kalna iela, which entailed construction of another bridge over the Alekšupīte River at their own expense.

Until the end of the 19th century, town plans were dominated by an increase in building density. Most of them were one-storey wooden buildings featuring rather uniform street façades. On the courtyard side, buildings usually featured extensions, porches, canopied or open outside stairs and galleries.²¹

19 Asaris, Jānis, Lūsēns, Mārtiņš, Jākobsons, Jana. Viduslaiku Kuldīga. Grām.: Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsētībūvniecība*. Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 14.–28. lpp.

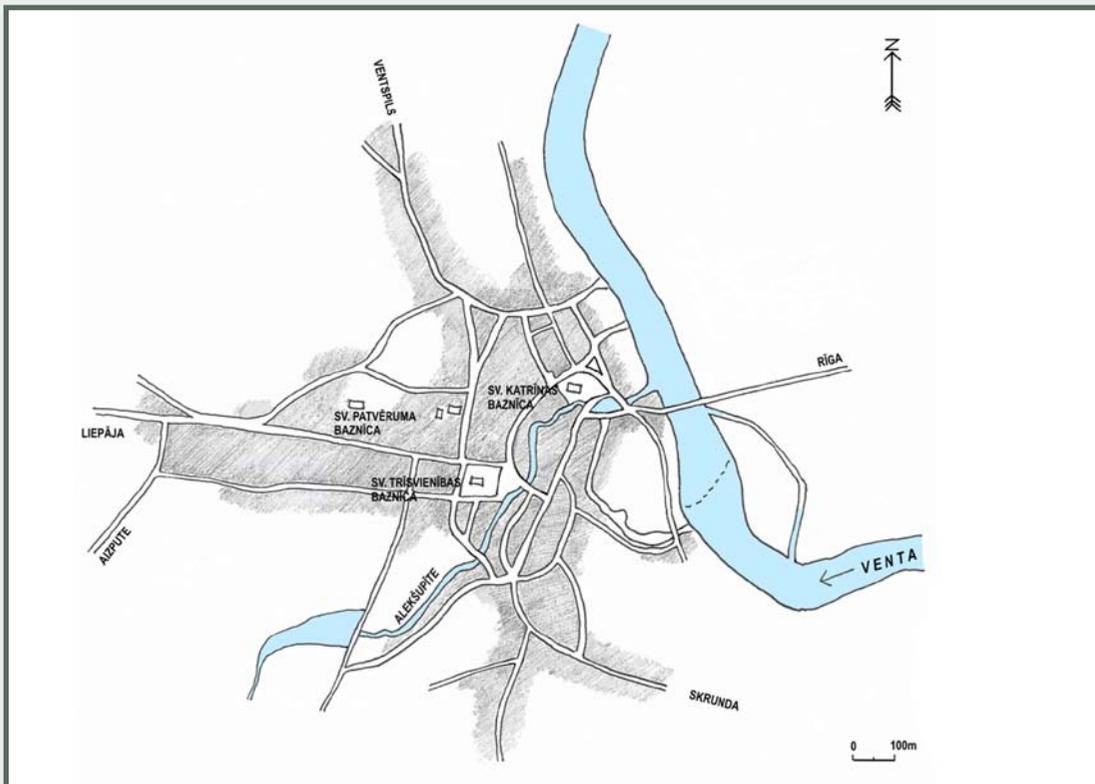
20 Jākobsons, Jana. Kuldīga jaunākos laikos. Pilsētas plāni un pilsētinaiva. Grām.: Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsētībūvniecība*. Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 35. lpp.

21 Ibid., 47. lpp.

24. Kuldīga 17.-18. gadsimtā. Janas Jākobsones un Alda Orņiņa rekonstrukcija, 2011
(Kraštinš. *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*, 37. lpp.)

Kuldīga in the 17th-18th centuries. Reconstruction by Jana Jākobsonsone and Aldis Orņiņš, 2011
(Kraštinš. *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*, 37. lpp.)

25. Kuldīga 20. gadsimta sākumā. Janas Jākobsones un Alda Orņiņa rekonstrukcija, 2003
(Kraštinš. *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*, 49. lpp.)

Kuldīga in the early 20th century. Reconstruction by Jana Jākobsonsone and Aldis Orņiņš, 2003
(Kraštinš. *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*, 49. lpp.)

Pilsētībūvnieciskās izmaiņas 20. gadsimta sākumā notika vienlaikus ar vispārējo rūpniecības attīstību, kas saistīta ar iedzīvotāju migrāciju no lauku teritorijām uz pilsētu, veidojot strādnieku šķiru un jaunus sociālos slāņus. Kuldīgā vairāk cēla divu vai trīs stāvu mūra namus, lielākoties iepriekšējo koka ēku vietā. Jaunā apbūve bija galvenokārt daudzdzīvokļu dzīvojamie nami, kuru pirmais stāvs paredzēts publiskai funkcijai. Būvēja arī publiskās ēkas un lielākus dzīvojamos namus, kas no senās apbūves atšķīrās ar būvapjoma izmēriem un lielpilsētai raksturīgu arhitektūru. Jaunās tendences pilsētā vietām radīja blīvu perimetrālo apbūvi, iekļūšanu pagalmos nodrošinot vien ar caurbrauktuveņiem ēku pirmajos stāvos. Pirmā pasaules kara laikā Kuldīgas apbūve cieta maz, tomēr 1918. gadā lielu pilsētas daļu izpostīja ugunsgrēks.²² (25. att.)

Apriņķa pilsētas Kuldīgas 1921. gada situācijas plānā redzamas pilsētas apbūves attīstībai paredzētās teritorijas – tagadējie individuālo dzīvojamo māju rajoni Pārventa un Putnudārzs, kā arī rezervētas teritorijas ap tagadējo Planīcas ielu un Virkas ielu.

Šajā laikā joprojām aktuāla ir pilsētas struktūra ar diviem laukumiem – siena tirgus kā saimnieciska rakstura centrs un rātslaukums kā galvenais administratīvais un darījumu centrs. 20. gadsimta 30. gadu pilsētas plānos pils priekšlaukums pie Sv. Katrīnas baznīcas vairs nenolasās kā ielu tīkla daļa, jo telpiski izdalīts kvartāls laukuma ziemeļu daļā un paplašināts dzirnavu diķis, labiekārtojot tā krastus kādreizējā laukuma dienvidu daļā.

Laikā no 19. gadsimta otrās puses līdz 20. gadsimta pirmajam ceturksnim ēku skaits pilsētā teju trīskāršojies, līdz ar ko pilsētā palielinājies arī apbūves blīvums un intensitāte. 1930. gadā Kuldīgā bijušas 868 ēkas, no tām jau 487 mūra konstrukcijās. Mūra ēku pieaugošais apjoms skaidrojams ar 20. gadsimta sākuma mazpilsētu būvniecības tendencēm.²³

20. gadsimta otrajā ceturksnī, pieaugot transporta intensitātei, vēsturiskais pilsētas centrs kļuva neērts satiksmei, kas savukārt rosināja domāt par jauna pilsētas saimnieciskā centra plānošanu,

22 Jākobsons. Kuldīga jaunākos laikos, 50.–51. lpp.

23 Turpat, 33., 54. lpp.

In early 20th century, changes in the urban environment coincided with general industrial development linked to the migration of the population from rural to urban areas, creating the working class and new social strata. In Kuldīga, most of the new developments were two- or three-storey masonry houses, usually replacing the previous wooden buildings. The new houses were mainly apartment buildings, with the ground floor designed for public functions. Public buildings and larger residential buildings were also developed, which differed from their predecessors with the size and the architecture characteristic of a town. The new trends in the town led to dense perimetric structures in some places, providing access to the courtyards only through passages on the ground floor level. During World War I, the buildings of Kuldīga barely suffered from the warfare, however, in 1918 a large part of the town was destroyed by a fire.²² (Fig.25)

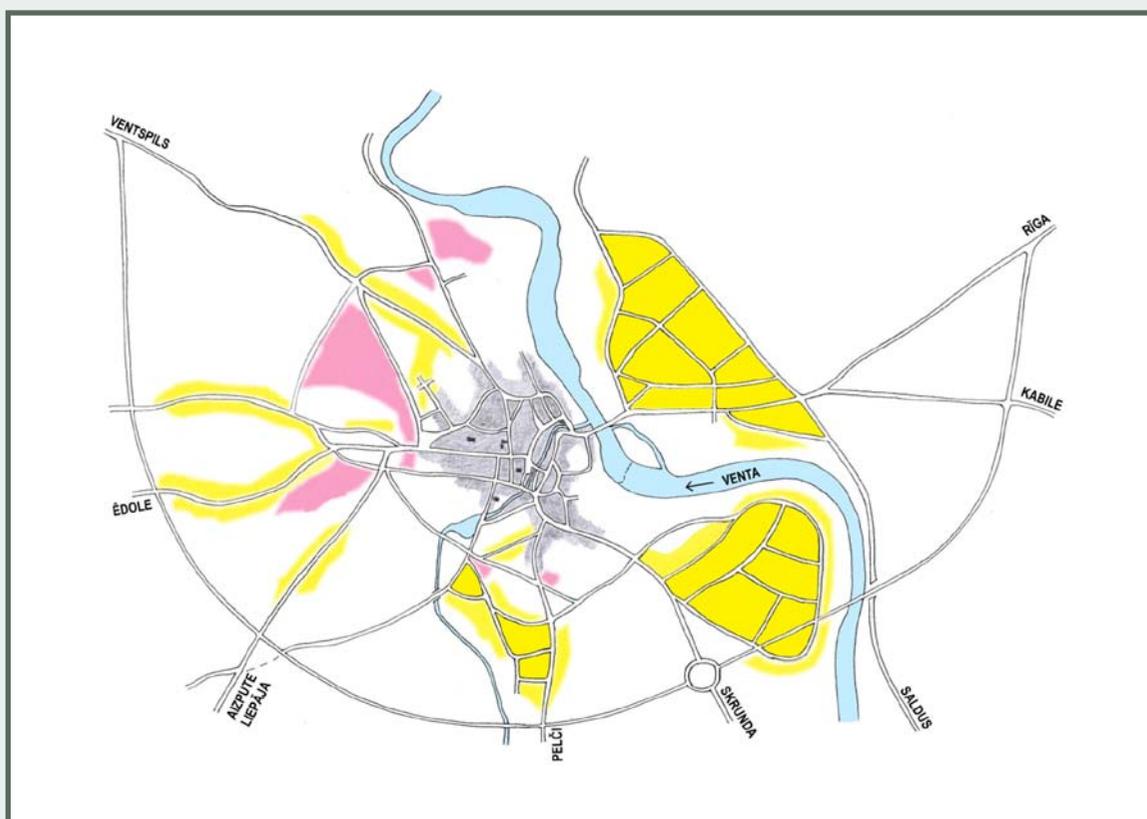
The 1921 town plan of Kuldīga shows the areas earmarked for urban development – the present-day areas of individual residential buildings Pārventa and Putnudārzs, as well as areas around the present-day Planīcas iela and Virkas iela.

At that time, the urban structure with two squares was still relevant – the hay market as an economic centre and the town square as the main administrative and business centre. In town plans of 1930s, the foreground of the castle near St. Catherine's Church is no longer marked as part of the street network, because the quarter in the northern part of the square was spatially separated and the mill pond expanded, its banks landscaped in the southern part of the former square.

Between the second half of the 19th century and the first quarter of the 20th century, the number of buildings in Kuldīga almost tripled, thus considerably increasing the built-up areas in terms of both density and intensity. In 1930, there were 868 buildings in Kuldīga, out of which 487 were masonry buildings. The growing number of masonry buildings can be explained by the trends in construction of small towns in the early 20th century.²³

22 Jākobsons. Kuldīga jaunākos laikos, 50.–51. lpp.

23 Ibid., 33., 54. lpp.

26. Kuldīga 20. gadsimta otrajā pusē. Dzeltenā krāsā – tagadējie individuālo dzīvojamo māju rajoni Pārventa un Putnudārzs, kā arī teritorijas ap tagadējo Planīcas ielu un Virkas ielu. Tās apriņķa pilsētas Kuldīgas 1921. gada situācijas plānā rezervētas kā jaunās apbūves teritorijas jau 20. gadsimta pirmajā pusē. Sārtā krāsā – daudzstāvu daudzdzīvokļu ēku zonas. Janas Jākobsones un Alda Orņiņa rekonstrukcija, 2003 (Krastiņš. *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*, 65. lpp.)

Kuldīga in the second half of the 20th century. Yellow – present-day areas of individual residential houses Pārventa and Putnudārzs, as well as areas around the Planīcas iela and Virkas iela. In the 1921 plan, these areas were earmarked for new buildings as early as the first half of the 20th century. Pink – multi-storey apartment building areas. Reconstruction by Jana Jākobsonē and Aldis Orņiņš, 2003 (Krastiņš. *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*, 65. lpp.)

Liepājas ielu paredzot kā galveno pilsētas ielu.²⁴ Tādēļ 1937. gadā tika izbūvēts jauns, plašs un tam laikam moderni aprīkots tirgus laukums (tagadējais Pilsētas laukums). Tirgus tajā darbojās līdz 1979. gadam.²⁵ Ar šī laukuma izbūvi iezīmējās pilsētas jaunais administratīvais un darījumu centrs, kas savu pilsētbūvniecisko un funkcionālo nozīmi paralēli pilsētas vēsturiskajam centram nes arī mūsdienās. (26. att.)

20. gadsimta vidū, lai arī pasaulē bija radusies interese par vēsturisko pilsētu centru apbūvi kā kultūras mantojumu, Kuldīgas pilsētas attīstības plāni paredzēja vēsturisko ielu paplašināšanu vienā vai abās ielas frontēs, kas savukārt nozīmētu vēsturiskās apbūves nojaukšanu. Otrā pasaules kara laikā pilsēta piedzīvoja bombardēšanu, kuras rezultātā tika iznīcināta apbūve pie tagadējās Alunāna (tolaik Teātra) ielas un 1905. gada (tolaik Ventspils) ielas, kā arī zaudēts kvartāls tagadējās Raiņa un Jelgavas ielas krustojumā pie Kuldīgas Kultūras centra (tolaik Latviešu biedrības nams). Vēlākos gados ugunsgrēka rezultātā zudušas ēkas arī Policijas ielā, tādējādi izjaucot Policijas ielas un vēsturiskā siena tirgus laukuma konfigurāciju.

Vēsturiskā apbūve šajā laikā tika vērtēta no tās oriģinālās substances vērtības un ainaviskā vie- dokļa, izdalot ēku kategorijas un paredzot arhitektoniski vērtīgās ēkas saglabāt, bet fona apbūvi aizstāt ar jaunu – pilsētas nozīmei un laikmetam atbilstošu – galvenokārt ēku sliktā tehniskā stāvokļa dēļ.²⁶ Šīs pilsētas plānojuma idejas laika gaitā realizētas, daļēji iztaisnojot Mucenieku (tolaik K. Marksa) ielas trasi un savienojot to krustojumā ar Kalna (tolaik Rīgas) ielu; demontējot vēsturisko apbūvi, uzbūvēta trīs stāvu dzīvojamā ēka tagadējās Alunāna un 1905. gada ielas stūrī; nojauktas ēkas Liepājas ielā 19, 21 un 23 un to vietā ar atkāpi no ielas frontes uzbūvēta t. s. “Progresā” ēka (Liepājas ielā 19 un Liepājas ielā 19a).

---

24 Lejnīeks, Jānis. Kuldīgas pilsētas teritorijas plānojumu analīze un izvērtējums mantojuma paradigmas kontekstā. 2015. 1. lpp. Pieejams: https://kuldiga.lv/images/Sadalas/Vecpilseta/Kuldga_Lejnīeks_15_12.pdf (skatīts 05.10.2020.).

25 Jākobsone. Kuldīga jaunākos laikos, 58. lpp.

26 Lejnīeks. Kuldīgas pilsētas teritorijas plānojumu analīze un izvērtējums mantojuma paradigmas kontekstā, 3. lpp.

In the second quarter of the 20th century, as the transport intensity increased, the historical town centre became inconvenient for traffic, which, in turn, encouraged planning of a new economic centre, turning Liepājas iela into the main street.²⁴ Therefore, a new, spacious and modern marketplace (present-day Town Square) was established in 1937. The market was operational in the location until 1979.²⁵ The construction of this square marked the introduction of the town's new administrative and business centre, which still carries its urban and functional significance in parallel to the historic town centre. (Fig.26)

In the middle of the 20th century, although there was an interest in historical town centres as a cultural heritage, the development plans for Kuldīga provided for the expansion of historical streets on one or both sides of the street, which would mean demolishing the historical buildings. During World War II, the town experienced bombing, which resulted in the destruction of the built-up area around present-day Alunāna iela (former Teātra iela) and 1905. gada iela (former Ventspils iela), as well as the quarter at the intersection of the present-day Raiņa iela and Jelgavas iela around the Kuldīga Culture Centre (former Latvian Society House). In subsequent years, as a result of the fire, buildings on Policijas iela have also been lost, thus disrupting the configuration of the Policijas iela and the historical hay marketplace.

At that time, historical buildings were evaluated in terms of their authenticity and contribution to the scenery; thus, they were grouped into different categories, ensuring preservation of architecturally valuable buildings, while the buildings located in inner yards were deemed to be replaced by new developments corresponding to the town's functions and modern requirements, mainly due to the poor technical condition of the historical buildings.²⁶ These urban planning ideas have been implemented over time, partially straightening the Mucenieku iela (former K. Marksa iela) and connecting it at the intersection with Kalna iela (former Rīgas iela); a three-storey residential building was erected on the corner of the present-day Alunāna iela and 1905. gada iela in place of the historical building;

---

24 Lejnīeks, Jānis. Kuldīgas pilsētas teritorijas plānojumu analīze un izvērtējums mantojuma paradigmas kontekstā. 2015. 1. lpp. Available: https://kuldiga.lv/images/Sadalas/Vecpilseta/Kuldga_Lejnīeks_15_12.pdf (accessed on 5 October 2020).

25 Jākobsone. Kuldīga jaunākos laikos, 58. lpp.

26 Lejnīeks. Kuldīgas pilsētas teritorijas plānojumu analīze un izvērtējums mantojuma paradigmas kontekstā, 3. lpp.

27. Dzīvojamās ēkas Kalna ielā 14 un Ventspils ielā 35
(Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 193., 71. lpp.)
Residential buildings at Kalna iela 14 and Ventspils iela 35
(Eglāja, Lēvalde, Bikše. *Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā*, 193., 71. lpp.)

20. gadsimta 70. un 80. gados jaunais tirgus laukums tika vairākkārt pārveidots, iegūstot mūsdienu veidolu ar universālveikalu un restorānu, jaunu sadzīves pakalpojumu kombinātu, jaunu administratīvo ēku un viesnīcu. Līdz ar to Kuldīgā parādījās arī iepriekš nebijuša mēroga un būvformu jaunceltnes.²⁷

Kurzemes un Zemgales hercogistes būvtradīciju pēctecība un pilsētībūvniecisko liecību saglabāšana mūsdienās

Hercogistes laika ēku arhitektoniskais veidols un būvniecības tradīcijas ir tikušas saglabātas vēl ilgi pēc hercogistes likvidēšanas 1795. gadā un tiek turpinātas arī mūsdienās. Pilsēta laika gaitā ir mainījusies, jo katrs laikmets, saglabājot jau esošās tradīcijas, ieviesis tam raksturīgas arhitektoniskas niansas. Pētījumā noteikta esošo ēku pēctecība, vērtējot ēku vizuālo izskatu.

Pēctecīgas ir ēkas, kas vizuāli atbilst līdz 18. gadsimta beigām celtu ēku koptēlam, piemēram, ēka Kalna ielā 14. Tādas ir arī celtnes

27 Jākobsons. *Kuldīga jaunākos laikos*, 66. lpp.

the buildings at Liepājas iela 19, 21 and 23 were demolished and the so-called “Progress” building was erected in their place (Liepājas iela 19 and Liepājas iela 19a).

In the 1970s and 1980s, the new marketplace was reconstructed several times, gaining a modern image with a department store and a restaurant, a new household service complex, a new administrative building and a hotel. Thus, Kuldīga gained unprecedented new developments in terms of scale and new building forms.²⁷

Continuation of the construction tradition of the Duchy of Courland and Semigallia and preserving of urban environment heritage

The architectural design and construction traditions of the Duchy’s buildings have been preserved long after its dissolution in 1795, and are continued today. The town has changed over time, since each era, while retaining existing traditions, has introduced its own architectural nuances. This study has attributed continuity to the existing buildings based on their visual appearance.

27 Jākobsons. *Kuldīga jaunākos laikos*, 66. lpp.

ar māla dakstiņiem klātu divslīpju vai četrslīpju jumtu, piemēram, ēka Ventspils ielā 35. (27. att.)

Arī turpmākajos gadsimtos Kuldīgas pilsētas plānojumā un arhitektūrā nepārtrūka hercogistes perioda tradicionālās arhitektūras iezīmju pēctecība, atšķirībā no citām Latvijas pilsētām, kuras uzplaukušas un attīstījušās hercogistes laikā, bet to pilsētvidi izteikti izmainījuši vēlāku arhitektūras stilu ietekme, piemēram, jūgendstila vai padomju laika būvniecības pieeja un būvformas.

Padomju periodā Kuldīgā jau kopš 20. gadsimta 50. gadiem tika diskutēts par vēsturiskā mantojuma aizsardzību un kopš 70. gadiem tika apzināti saglabāta, turpināta un kopta senā pilsētvide, pilsētvides pārvaldībā nepieļaujot tās apjomīgus zudumus un izmaiņas, kas pārējās līdzīgās pilsētās tika pieļautas un ievērojami mainīja šo pilsētu vaibstus.

Tomēr Kuldīgā kā postpadomju mazpilsētā ir izjūtamas apmēram 50 gadus ilgušā padomju perioda “plānveida ekonomikas” modeļa – tā pamatā bija privātipašuma noliegums, plānveidīga valsts saimniecība, turklāt ekonomika bija ideoloģijas un propagandas

Buildings that visually match the typical image of houses originating before the end of the 18th century, such as the building at Kalna iela 14, are regarded as a continuation of the tradition in question. The same applies to the structures with clay tiles on two-slope or four-slope roofs, e.g., the building at Ventspils iela 35. (Fig.27)

In the following centuries, the urban planning and architecture of Kuldīga continued to embrace the heritage of the Duchy's period, unlike other Latvian towns, which were built and developed at the same time period, but their urban environment was markedly changed by the influence of later architectural styles, such as Art Nouveau or Soviet-era construction approach and building forms.

Since 1950s of the Soviet era Kuldīga, protection of historical heritage was discussed, and since the 1970s the historical urban environment was being preserved and maintained; the municipality did not allow for massive historical losses and modifications permitted by other small towns of Latvia.

However, Kuldīga, as a post-Soviet town, had experienced the consequences of the “planned economy” model of the 50-year-long Soviet

28. Ēka Baznīcas ielā 17 pirms (2013) un pēc fasāžu restaurācijas (2016) (KNP arhīvs)
Building at Baznīcas iela 17 before (2013) and after (2016) restoration of façades (Archive of Kuldīga Municipality)

sastāvdaļa – sekas.²⁸ Šīs pieejas ietvaros vēsturiskās ēkās tika ierīkoti vairāki dzīvokļi, padarot tās par irējamām dzīvojamām platībām un tādējādi pārtraucot personības identitātes pēctecību caur nekustamo īpašumu.²⁹ Kopīpašuma forma ilgtermiņā veidojusi iedzīvotājos vienaldzīgu attieksmi pret ēku kā tehnisku kopumu ar materiālās substances vērtību, t. sk. kultūrvēsturisku mantojumu. (28. att.)

Mūsdienās Kuldīgas vēsturiskā centra vērtības nostiprinātas ar detalizētiem apbūves noteikumiem, kas balstīti uz esošās apbūves saglabāšanu kā konstruktīvi, tā arhitektoniski. Jaunās apbūves veidošanu nosaka pilsētvides analogi, tādējādi regulējot ar esošo pilsētvidi harmonisku būvformu un būvmateriālu lietojumu.

Kopš 2003. gada, kad Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā iekļauta UNESCO Latvijas nacionālajā sarakstā, Kuldīgā īstenota vecpilsētas vērtību izzināšanas, inventarizēšanas un apsaimniekošanas programma. Tās mērķis ir kvalitatīvi sakārtota un apdzīvota vēsturiskā kultūrvide. Kuldīgas kultūrvēsturiskais mantojums ir atzīts, un tas ir viens no augstu pilsētvides kvalitāti veidojošiem elementiem.

Kuldīgas kultūrvēsturiskās identitātes kopšana ietver objektu un raksturīgo ainavu apzināšanu, atjaunošanu un saglabāšanu, kā arī kuldīdznieku iesaistišanu un iedvesmošanu. Vēsturiskās pilsētvides un ēku saglabāšana Kuldīgā tiek risināta dažādos līmeņos – izstrādājot attiecīgus normatīvos aktus un attīstības plānošanas dokumentus, veicot izpēti, kuras mērķis ir vērsts uz sabiedrības izpratnes un praktisko prasmju veidošanu, amatniecības tradīciju apzināšanu un stiprināšanu, un veicinot vēsturiskās arhitektūras un detaļu atjaunošanu. Savukārt vecpilsētas funkcionālo attīstību lielā mērā nosaka pašvaldības īstenotā politika, kas sabiedrībai nozīmīgas funkcijas primāri paredz kādā no vecpilsētas ēkām. Šāda nostāja veicina ēku izmantošanu un sakārtošanu, nodrošinot vēsturiskās pilsētvides apgūšanu un dzīvināšanu.

28 Latvijas Nacionālais vēstures muzejs. *Padomju vara Latvijā 1944.–1985. gads*. 2020. Pieejams: http://lnvm.lv/?page_id=5517

29 Rifkins, Džeremijs. *Jaunās ekonomikas laikmets*. Rīga: Jumava, 2004. 75.–76. lpp.

period, which was based on the prohibition of private property, a planned state economy which was part of the ideology and propaganda.²⁸ Within the framework of this approach, historical buildings were converted into multi-apartment houses for rent, thus extinguishing the succession of personal identity through real estate.²⁹ In the long term, the joint ownership resulted in neglectful attitude among the people towards the building as a technical entity with the value of a material substance, including cultural heritage. (Fig.28)

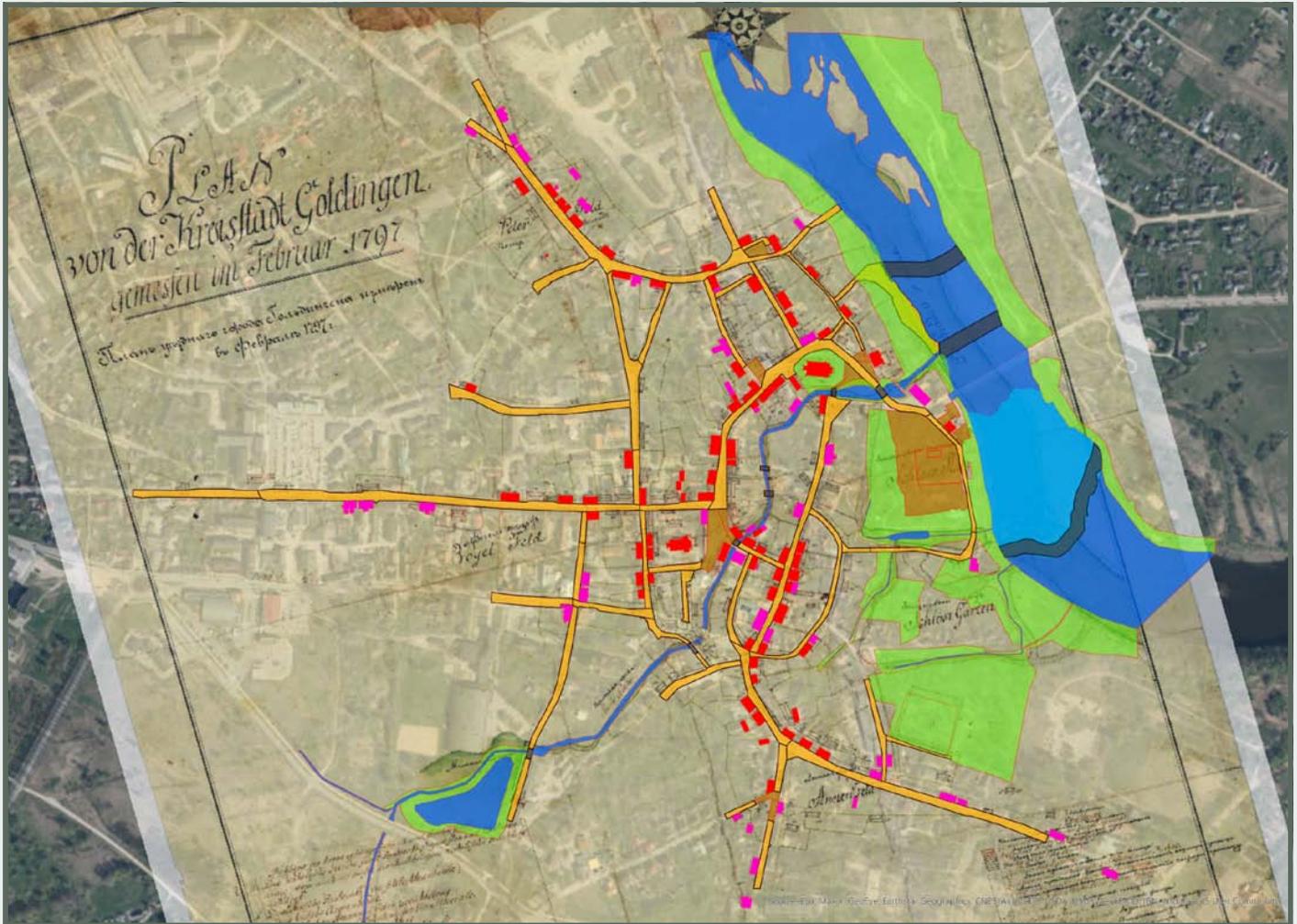
Nowadays, the values of the historic centre of Kuldīga are protected by means of detailed building regulations aimed to preserve the existing buildings both constructively and architecturally. The construction of new buildings follows the example of urban analogues, thus ensuring the use of construction forms and building materials consistent with the existing urban environment.

Since 2003, when Kuldīga Old Town in the Venta Valley was included in the UNESCO Latvian National Register, Kuldīga has implemented a programme for exploring, recording and managing the old town's values. Its goal is to ensure orderly historical and cultural environment for its residents. Due to the recognition of Kuldīga's cultural and historical heritage, it is one of the elements that shape the quality of the urban environment.

The cultivation of Kuldīga's cultural and historical identity includes the identification, restoration and preservation of sites and characteristic landscapes, as well as the involvement and inspiration of local residents. The preservation of the historical urban environment and buildings in Kuldīga is addressed at several levels – by developing relevant legislation and development planning documents, conducting research aimed at building public awareness and practical skills, identifying and strengthening craft traditions, and promoting restoration of historical architecture and details. In turn, the functional development of the Old Town is largely determined by the policies implemented by the municipality, which primarily accommodate public services in one of the buildings of the Old Town. This approach promotes the use and improvement of buildings, ensuring that the historical urban environment is adequately utilised and revitalised.

28 Latvijas Nacionālais vēstures muzejs. *Padomju vara Latvijā 1944.–1985. gads*. 2020. Available at: http://lnvm.lv/?page_id=5517

29 Rifkins, Džeremijs. *Jaunās ekonomikas laikmets*. Rīga: Jumava, 2004. 75.–76. lpp.

29. Hercogistes laika liecības pilsētībūvniecībā un arhitektūrā uz 1797. gada plāna. Dzeltenā krāsā – ielas, brūnā – laukumi, pelēkā – Alekšupītes un Ventas šķērsojumi, zaļā – zaļās zonas un kapi, zilā – ūdeņi, sarkanā – ēkas, to vietas no hercogistes laika, violetā – ēkas ar tradīciju pēctecību. ĢIS datu slāņi. P/a “Kuldīgas attīstības aģentūra”

(<https://kuldiga-aa.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=e33872b1d9654100aca2108c5d777a55>)

Evidence of the Duchy's urban and architectural heritage in the 1797 plan. Yellow – streets, brown – squares, grey – the Alekšupīte River and the Venta River crossings, green – green areas and cemeteries, blue – water bodies, red – buildings, their locations in Duchy's time, purple – buildings preserving continuity of tradition. GIS data layers. “Kuldīgas attīstības aģentūra”

(<https://kuldiga-aa.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=e33872b1d9654100aca2108c5d777a55>)

Nobeigums

Līdz 16. gadsimtam pilsētas pirmsākumu veidojušas atsevišķas tās daļas kā autonomas vienības. Ielu tīkls un pilsēt būvnieciskā struktūra tapusi pakāpeniski – jaunajam attīstoties blakus vēsturiskajam centram, nevis veidojot destruktīvus pilsētas auduma uzslāņojumus. Tādējādi tika radīti apstākļi pilsēt būvnieciskajai pēctecībai un saglabātībai līdz mūsdienām. Hercogistes laiks iezīmē pilsētas strauju attīstību, saglabājot savu fundamentālo nozīmi Kuldīgas pilsētvidē un spilgti izceļot pilsēt būvniecisko un ainavisko pēctecību. Šī laika ietekme vērojama pilsēt plānojumā, arhitektūrā un ainavā, īpaši, analizējot to kontekstā ar hercogistes liecības atainojošo pirmo – 1797. gada pilsētas plānu. (29. att.)

Izvērtējot pieejamos dokumentālos materiālus par Kuldīgas pilsētu hercogistes laikā – plānus, kartes, zīmējumus, grafikas un tajos esošo informāciju, secināms, ka tie ir pietiekami, lai apvienojumā ar vides analīzi mūsdienās būtu iespējams vērtēt tālaika liecības pilsētvidē.

Hercogistes pilsētas attīstību lielā mērā noteikusi piepilsētas zonas attīstība – ceļi uz citām pilsētām, mežu masīvi, kapi, saimniecības un to apbūve. Visas hercogistes laika pilsētā ievadošās ielas ir tālaika ceļu – virzienu uz citām pilsētām turpinājums. Ap šiem ceļiem vēlākā laika posmā attīstījusies apbūve, pastiprinot to nozīmi un veidojot pilsētas ainavu. Ielas un ceļi saglabājuši savu nozīmi un nosaukumus arī mūsdienās. Vēlākās izmaiņas pilsētas ielu tīklā ir nebūtiskas un neietekmē tālaika plānojuma uztveri. Gandrīz puse pilsētas laukumu ir saglabājuši sākotnējo funkciju, bet pārējie ir daļēji vai pilnībā transformēti par publiski pieejamu teritoriju.

Kopumā 1797. gada Kuldīgas plāna aptvertajā teritorijā apsekotas 93 ēkas. No tām trešdaļa uzcelta līdz 18. gadsimta beigām. Apsekojot vēlāk būvētās ēkas, secināts, ka to arhitektoniskajā veidolā pārsvarā saglabātas hercogistes laika māju apjoma iezīmes, tostarp puse ēku uzcelta līdz 18. gadsimta beigām būvēto māju vietā. Kopumā visas šīs ēkas raksturo Kurzemes hercogistes laika celtniecību un sniedz vizuālu priekšstatu par tālaika pilsētvidi.

Conclusion

Until the 16th century, the town's territory was made up of autonomous areas. The street network and urban structure have been created gradually – new developments implemented next to the historical centre instead of creating destructive layers of the urban fabric. Thus, the conditions were ensured for the continuity and preservation of urban environment up to the present day. The Duchy's era marks the rapid development of the town, preserving its fundamental significance in the urban environment of Kuldīga and highlighting the continuity of the urban environment and scenery. The impact of the studied period can be seen in urban planning, architecture and landscape, in particular when analysed in the context of the first urban plan of 1797 depicting the Duchy's heritage. (Fig.29)

After evaluating the available documentary materials about Kuldīga during the era of Duchy, such as plans, maps, drawings, graphics and the information contained therein, one can conclude that they are sufficient to identify and study the evidence of the period in the urban environment in combination with environmental analysis.

The development of the Duchy's town was largely determined by the development of suburban areas – roads to other cities, forest areas, cemeteries, farms and their buildings. All the streets entering the town were a continuation of the roads to other towns. With time, buildings developed around these roads, reinforcing their importance and forming the town's landscape. The streets and roads up to present day still possess their relevance and names. The subsequent changes to the street network are insignificant and do not affect the perception of the original layout. Almost half of the urban squares have retained their original function, while the rest have been partially or fully transformed into publicly accessible areas.

A total of 93 buildings were surveyed in the area covered by the 1797 Kuldīga plan. One third of them was built until the end of the 18th century. A survey of the buildings erected at a later time shows that their architectural form largely preserves the Duchy's tradition; besides, half of the buildings were built in the place of their predecessors constructed before the end of the 18th century. All these

Arheoloģiskā izpēte fragmentāros laukumos vai punktos aptvērusi gandrīz visu Kuldīgas vēsturisko centru un papildinājusi hercogistes laika liecības. Atradumi apstiprina ielu un laukumu trases un sniedz konkrētas, skatāmas un taustāmas liecības par hercogistes laika pilsētas saimniecību. Pārsvarā pētītas ielas, to segumi, atsevišķu ēku vietas un pils vieta, gandrīz nav pētītas kvartālu iekštelpas.

No ūdenstilpēm saglabājusies gan Venta, gan Alekšupīte un Pipevalks, un kopumā vecpilsētas teritorijā saglabājusies vairāk nekā puse no 1797. gada plānā redzamajām ūdenstilpēm, bet reljefs ar pils nocietinājuma vaļņiem nedaudz transformētā veidā – gandrīz pilnībā. Rumba un krāces, kas ir neiztrūkstošas visos zināmajos 18. gadsimta zīmējumos un gleznās, pilnā apjomā redzamas arī šodien. Arī no Alekšupītes šķērsojumiem gandrīz visi joprojām atrodami pilsētvidē, tiltu skaits gan ir palielinājies no 5 līdz 11.

Arī vēlākos laikos notikušie pilsētņēmnieciskie pārveidojumi vēsturiskā centra ietvaros saistīti ar jaunu funkcionālo savienojumu veidošanu starp apkārtējām pilsētas teritorijām. Baznīcas iela līdz pat 20. gadsimta sākumam saglabājusi galvenās transporta ass nozīmi. No 20. gadsimta sākuma līdz mūsdienām to papildina Liepājas ielas ass. Savukārt pilsētņēmnieciski jaunu vaibstu vēsturiskā centra struktūrā ienesusi 20. gadsimta sākuma apbūve – publiskās būves un daudzdzīvokļu īres namus ar atšķirīgu arhitektūras raksturu, kas labi integrējas agrāko periodu apbūvē.

Otrajā pasaules karā pilsētvide zaudēta tikai fragmentāri, tādējādi saglabājot pilsētvēsturiskās liecības. Savukārt zudusi apbūve vai ielu tīkla un apbūves pārveidojumi, kas liecina par pilsētvēstures veidošanas idejām 20. gadsimta otrajā pusē, šodienas skatījumā arī uztverams kā kultūrvēsturisks mantojums. Aizsardzības statuss un līdzekļu trūkums pēc valsts neatkarības atgūšanas 20. gadsimta 90. gados bijis kā papildus priekšnosacījums apbūves oriģinālās substances saglabāšanai.

Kuldīgā pastāv vēsturiskās funkcijas pēctecība – administratīvie un darījumu centri saglabājuši savu vēsturisko nozīmi, kā arī dominē dzīvojamā un darījumu funkcija. Šis faktors ir nozīmīgs centra sociāli ekonomiskajam dzīvīgumam, uzturot vēsturiskās pilsētvēstures aktualitāti mūsdienās. Kuldīgas kultūrvēsturiskais mantojums šodien tiek pārvaldīts ļoti mērķtiecīgi, īpašu uzmanību pievēršot

---

buildings provide an insight into the construction approaches characteristic to the period of the Duchy of Courland, providing a visual picture of the urban environment of that time.

Archaeological research in fragmentary areas or points has covered almost the entire historical centre of Kuldīga, thus supplementing the range of finds related to the Duchy's period. The findings confirm the locations of streets and squares, providing specific visual and tangible evidence of the town's economy during the Duchy's era. The study mostly encompassed the streets, their surfaces, locations of specific buildings and the castle site, while the inner yards have hardly been explored.

As to the water bodies, the Venta River, the Alekšupīte River and the Pipevalks stream have all survived, and, overall, more than a half of the water bodies marked in the 1797 plan have been preserved in the Old Town, while the terrain of the castle's fortifications has been slightly transformed. The Venta Rapids waterfall and rapids, featured in most of the known drawings and paintings of the 18th century, have been completely preserved. Almost all of the Alekšupīte River crossings are still found in the urban environment, however, the number of bridges has increased from 5 to 11.

The subsequent urban transformations within the historical centre are also related to the creation of new functional connections between the surrounding urban areas. Until the early 20th century, Baznīcas iela retained its role of the main transport axis. From the early 20th century to the present day, it is supplemented by the axis of Liepājas iela. In turn, construction of the early 20th century – public buildings and apartment buildings with different architectural characteristics, which integrate well with the buildings of earlier periods – brought new features into the historical centre.

In World War II, urban environment suffered only a few losses, and the cultural and historical heritage of the urban environment survived.

In turn, the lost buildings or the transformations of the street network and buildings, as a result of the urban development ideas of the second half of the 20th century, from today's perspective can also be perceived as a cultural heritage. The protection status and lack of resources after the restoration of Latvia's independence in the 1990s was an additional precondition for the preservation of the original building substance.

oriģinālo vērtību saglabāšanai, ievērojot autentiskuma principus un kopjot vēsturiskās pilsētvides kopējo integritāti.

Kurzemes un Zemgales hercogistes vairāk nekā 200 gadu ilgušais posms ir nozīmīgs pasaules kultūras atmiņā un Kuldīgas pilsētas attīstības aspektā. Kuldīgas vēsturiskajā centrā joprojām ir vērojama apjomīga šī perioda liecību klātbūtne un ietekme kopējā kultūrainavā, īpaši vides noskaņā un izjūtu līmenī. Kuldīgas vecpilsēta ir saglabājusi dažādu laika posmu mantojumu, tomēr tās homogēnā, harmoniskā vide ir unikāla ar bagātīgu hercogistes laika liecību klātbūtni, izceļot konkrētu, pasaulē unikālu vēstures periodu un tā saglabājušos mantojumu.

The historical functions – administrative and business centres – have retained their historical significance, ensuring continuity dominated by residential and business function. This factor is important for the socio-economic vitality of the historical centre, preserving relevance of the historical urban environment to this day. The cultural and historical heritage of Kuldīga is managed in a targeted way, paying particular attention to preserving the original values, respecting the principles of authenticity and cultivating the overall integrity of the historical urban environment.

The period of the Duchy of Courland and Semigallia spanning more than 200 years holds a special place in the world's cultural memory and in the urban development of Kuldīga. The historical centre of Kuldīga still has a massive presence and impact of the period's heritage enshrined in the overall cultural landscape, especially in terms of atmosphere and emotional experience. The Kuldīga Old Town has preserved the heritage of various time periods, yet its homogeneous and harmonious environment is unique with a rich presence of the Duchy's heritage, highlighting a certain unique period of global history.

Alekušpīte starp ēkām.

Skats no Kuldīgas senākā tiltiņa Pasta ielā (KNP arhīvs).
The river Alekušpīte flowing between the buildings.
View from the bridge at Pasta Street
(Archive of Kuldīga Municipality)

Ieva Ose

Kuldīgas senatnes pieminekļi Valfrīda Fromholda-Trejja 20. gadsimta 30. gadu zīmējumos¹

Ieva Ose

Historical Monuments of Kuldīga in 1930s Drawings by Walfried Fromhold-Treu¹

Kuldīgas pils ar blakus izaugušo pilsētu Kurzemes un Zemgales hercogistes pastāvēšanas laikā no 16. gadsimta otrās puses līdz 18. gadsimta beigām veidoja nozīmīgu politisku, administratīvu un tirdzniecības centru. Kaut gan kopš tā laika ir pagājuši vairāki gadsimti, gandrīz nemainīgs saglabājies apdzīvotās vietas reljefs un senāko ielu tīkls. Toties daudzas vecās celtnes ir zudušas. Jau 19. gadsimta sākumā līdz pamatiem tika nojaukta hercogu pārbūvētā viduslaiku pils, bet pilsētas senākās koka ēkas pakāpeniski sagrauza laika zobs. Arhīvos glabātie rakstītie vēstures avoti liecina par grezniem hercogu pils interjeriem un reizēm piemin arī kādu pilsētas ēku, kas bijusi vēstures notikumu lieciniece. Diemžēl to izskats lielākoties paliek nezināms, jo tikai dažos 18.–19. gadsimtā tapušos laikabiedru zīmējumos attēloti Kuldīgas panorāmas skati no Ventas puses, bet hercogistes laika ēku fasāžu un iekštelpu fiksējumi nav zināmi. Tā kā 20. gadsimta otrā puse nav bijusi labvēlīga koka arhitektūras saglabāšanai, tad īpaši nozīmīgs ir ikkatrs senāko ēku un to dekoratīvo detaļu vizuāls dokumentējums, kas tapis

¹ Raksts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta īstenotajā projektā Nr. VPP-IZM-2018/1-0018.

The Kuldīga Castle with the town that gradually developed around it formed an important political, administrative and commercial centre of the Duchy of Courland and Semigallia from the second half of the 16th century until the end of the 18th century. Although several centuries have passed since then, the terrain and the network of the oldest streets have remained almost unchanged. On the other hand, many of the old buildings have disappeared. Already at the beginning of the 19th century, the medieval castle rebuilt by the dukes was demolished, but the oldest wooden buildings of the city are gradually eradicated by the passage of time. The written historical sources in the archives testify to the luxurious interiors of the dukes' castle and at times mention some town buildings, which have witnessed historical events. Unfortunately, their appearance remains largely unknown, because only a few drawings from the 18th–19th centuries depict the panoramic views of Kuldīga from the Venta River, but the façades and interiors of

¹ This article has been drafted and developed within the framework of the Project No. VPP-IZM-2018-0018 implemented by the Institute of Latvian History, University of Latvia.

pirms Otrā pasaules kara. Šajā jomā lielu ieguldījumu devis Baltijas vācietis Valfrīds Fromholds-Treijs (*Walfried Fromhold-Treu*, 1886–1964), kurš 20. gadsimta 30. gados bija ievērojams Kuldīgas novadpētnieks un nodarbojās ar senu ēku un to detaļu zīmēšanu. Šajā rakstā mēģināts noskaidrot, kas saglabājies no V. Fromholda-Treija Kuldīgā pavadītajos gados tapušajiem pilsētai vēltītajiem attēliem.

Valfrīda Fromholda-Treija svarīgākie dzīves dati

Valfrīds Fromholds-Treijs (1. att.) dzimis 1886. gada 24. oktobrī kā vecākais dēls Dikļu mācītāja ģimenē.² Viņš studējis teoloģiju Ķīles un Tērbatas universitātē³, vairākkārt pārtraucot mācības, lai strādātu par mājskolotāju. Pirmā

1. Valfrīds Fromholds-Treijs (Igaunijas Nacionālais arhīvs, <http://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=708237>)
Walfried Fromhold-Treu (National Archive of Estonia, <http://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=708237>)

2 Atveišķas biogrāfiskās ziņas vāciski ir publicētas raksta sākumā: Fromhold-Treu, Walfried. Rigasche und kurländische Wetterfahnen des XVII. und XVIII. Jahrhunderts, nach der Natur gezeichnet 1931–1939, [verfasst] 1957. *Kurland*. Nr. 6. Langenhagen: Vereinigte kurländische Stiftungen, 1998. S. 5–31. Hier: S. 6 ff. Sk. arī: Fromhold-Treu, Ernst. Soldat, Lehrer und Künstler in einer Person: Walfried Fromhold-Treu (1886–1964). *Baltische Briefe*. 2006. Nr. 10 (696), Oktober. S. 6. Plašāku biogrāfiju, kas sagatavota pēc V. Fromholda-Treija 1958. gadā sarakstītajām atmiņām, kuru daļu autorei 2003. gadā atsūtīja viņa dēls, sk.: Ose, Ieva. Novadpētnieks Valfrīds Fromholds-Treijs un viņa ieguldījums Kurzemes senātnes pieminekļu izpētē. Grām.: Ose, I. (sast.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales piliem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 269.–284. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, 5). Sk. arī: <http://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=708237>

3 *Album Academicum Universitatis Tartuensis II, 1889–1918*. Tartu, 1987. P. 444.

the Duchy's buildings have become obsolete. Since the second half of the 20th century has not been favourable for the preservation of wooden architecture, every visual record of the oldest buildings and their decorative parts made before World War II is of particular importance. The Baltic German Walfried Fromhold-Treu (1886–1964) was a notable local researcher of Kuldīga in the 1930s, who worked on drawings of old buildings and their details. This article attempts to identify the depictions of the town preserved from the research conducted by W. Fromhold-Treu in Kuldīga.

Walfried Fromhold-Treu's key biographical data

Walfried Fromhold-Treu (Fig.1) was born on 24 October 1886 as the eldest son in a pastor's family in Dikļi.² He studied theology at the University of Kiel and Dorpat (now Tartu)³, leaving school several times to work as a private tutor. During World War I, he served as a hussar of the Russian tsar's army, but in 1918–1920 he participated in the *Landeswehr* battles in the Baltics.⁴ After the war, W. Fromhold-Treu married and began working as a teacher at the Riga Orphanage, in 1923 he became the headmaster of the Tukums German Primary School, but in 1930 he moved to Kuldīga and continued his work as a teacher and the director of the town's German Elementary School.

According to the memories of W. Fromhold-Treu, he had enthusiastically drawn since his childhood, and he had been best at graphics. In his free time, W. Fromhold-Treu also sang in Kuldīga male choir "Concordia"⁵, practised horse-back riding, collected stamps, coins, insects, petrifications and artefacts,

2 Select biographical information in German is published at the beginning of the article: Fromhold-Treu, Walfried. Rigasche und kurländische Wetterfahnen des XVII. und XVIII. Jahrhunderts, nach der Natur gezeichnet 1931–1939, [verfasst] 1957. *Kurland*. Nr. 6 Langenhagen: Vereinigte kurländische Stiftungen, 1998. S. 5–31. Hier: S. 6 ff. c.f.: Fromhold-Treu, Ernst. Soldat, Lehrer und Künstler in einer Person: Walfried Fromhold-Treu (1886–1964). *Baltische Briefe*. 2006. No. 10 (696), Oktober, S. 6. For a more detailed biography based on Walfried Fromhold-Treu's memoirs of 1958, a part of which was sent to the author by his son in 2003, see: Ose, Ieva. Novadpētnieks Valfrīds Fromholds-Treijs un viņa ieguldījums Kurzemes senātnes pieminekļu izpētē. [Local history researcher Walfried Fromhold-Treu and his contribution to the exploration of Courland's historical monuments.] Book: Ose, I. (ed.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales piliem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 269.–284. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, 5). c.f.: <http://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=708237>

3 *Album Academicum Universitatis Tartuensis II, 1889–1918*. Tartu, 1987. P. 444.

4 Fromhold-Treu, Walfried. Reiterpatrouillen in Kurland. In: *Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus: Ein Gedenkbuch*. Riga: Verlag und Druck Ernst Plates, 1939, S. 61–65; Fromhold-Treu, Walfried. Der Tag, der den Umbruch brachte. *Riga am Sonntag*. 1929. 10. Februar. Nr. 61, S. 6

5 Der Festaktus. *Rigasche Rundschau*. 1934. 30. April. Nr. 97 S. 11

pasaules kara laikā bijis Krievijas cara armijas huzārs, bet 1918.–1920. gadā piedalījies landesvēra cīņās Baltijā.⁴ Pēc kara V. Fromholds-Trejs apprecējās un sāka strādāt par skolotāju Rīgas Bāreņu namā, 1923. gadā kļuva par Tukuma vācu pamatskolas direktoru, bet 1930. gadā pārcēlās uz Kuldīgu un turpināja darbu kā pilsētas vācu pamatskolas pedagogs un direktors.

Kā lasāms V. Fromholda-Treija atmiņās, viņš aizrautīgi zīmējis jau kopš bērnu dienām un vislabāk viņam padevušies grafiski attēli. Brīvajā laikā V. Fromholds-Trejs vēl arī dziedāja Kuldīgas vīru kori “*Concordia*”,⁵ nodarbojās ar jāšanas sportu, kolekcionēja pastmarkas, monētas, kukaiņus, pārakmeņojumus un senus priekšmetus, kā arī kājām vai ar divriteni apceļoja dzimtenes senatnes pieminekļus – viduslaiku pilis, muižas, baznīcas un mazpilsētas, sevišķi Kurzemē. Novadpētnieks ar savām zināšanām dalījās ar vietējo sabiedrību un Kuldīgas viesiem – viņš vadīja ekskursijas,⁶ lasīja lekcijas par pilsētas vēsturi un arhitektūras pieminekļiem,⁷ kā arī publicēja aprakstus un atsevišķus zīmējumus dienas presē,⁸ bet 1936. gadā ar paša atrastām senlietām un zīmējumiem piedalījās Kurzemes izstādē Rīgā.⁹ V. Fromholds-Trejs bija viens no Kuldīgas muzeja dibināšanas ierosinātājiem, un kopš muzeja iekārtošanas 1936. gada rudenī viņš tajā strādāja par Kuldīgas pilsētas vēstures nodaļas pārzini.¹⁰

Sākoties Otrajam pasaules karam, 1939. gada novembrī Fromholda-Treija ģimene – Valfrīds ar sievu un bērniem – bija spiesta atstāt Latviju.¹¹ Viņa kolekcijas un zīmējumu vērtīgākā daļa tika

4 Fromhold-Treu, Walfried. Reiterpatrouillen in Kurland. In: *Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus: Ein Gedenkbuch*. Riga: Verlag und Druck Ernst Plates, 1939. S. 61–65; Fromhold-Treu, Walfried. Der Tag, der den Umbruch brachte. *Riga am Sonntag*. 1929. 10. Februar. Nr. 61. S. 6.

5 Der Festaktus. *Rigasche Rundschau*. 1934. 30. April. Nr. 97. S. 11.

6 Vasarassvētku viesis: Ministru prezidents Dr. K. Ulmanis ciemā pie kuldīdzniekiem. *Jaunākās Ziņas*. 1936. 3. jūnijs. Nr. 122. 6. lpp. [Tekstā minēts, ka Kuldīgas vēsturnieks Fromholds-Trejs stāstījis par Kuldīgas pils un pilsētas pagātni].

7 Aus Goldingen. *Libausche Zeitung*. 1933. 17. Februar. Nr. 39. S. 2; Vortrag von Direktor W. Fromhold-Treu. *Libausche Zeitung*. 1936. 10. Dezember. Nr. 281. S. 3; Historisches aus einer alten Herzogsresidenz. *Rigasche Rundschau*. 1936. 13. März. Nr. 60. S. 7; Rege Tätigkeit des Leepajaer Altertumsvereins. *Rigasche Rundschau*. 1937. 3. April. Nr. 75. S. 6.

8 Fromholds-Trejs, W. Senās Kuldīgas vēsturiskās ainas. *Jaunais Kurzemnieks*. 1935. 28. augusts. Nr. 35. 2. lpp.; 11. septembris. 2. lpp.; Fromhold-Treu, W. Neubefruchtet und neugerüstet: Die deutschen Lehrerfortbildungskurse in Wenden. *Riga am Sonntag*. 1928. 19. August. Nr. 36. S. 1.

9 I. M. Skolu muzeja Kurzemes izstāde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1936. 2: 185.

10 Kuldīgas pilsētas muzeja vadība [foto]. *Brīvā Zeme*. 1937. 10. aprīlis. Nr. 79. 19. lpp.; Antoniška, Daina. Kuldīgas novada muzejs. *Mākslas Vēsture un Teorija*. 2014. 17: 46–51.

11 Ģimene dzīvoja Kuldīgā, Kaļķu ielā 6, sk.: Personu saraksts, kuras 6. repatriācijas iecirkni, saskaņā ar 1939. gada līgumu par vācu tautības Latvijas pilsoņu repatriāciju, š. g. 21. novembrī atlaistas no Latvijas pavalstniecības. *Valdības Vēstnesis*. 1939. 23. novembris. Nr. 266. 9. lpp. (sk. Nr. 125, 150).

as well as travelled on foot or bicycle to explore local historical monuments – medieval castles, manor houses, churches and small towns, especially in Kurzeme region. He shared his knowledge with the local community and guests of Kuldīga – he led guided tours,⁶ gave lectures on the town’s history and architectural monuments,⁷ as well as published descriptions and drawings in the daily press,⁸ and in 1936 he participated in an exhibition in Riga dedicated to the region of Kurzeme with his own collection of antiques and drawings.⁹ W. Fromhold-Treu was one of the founders of the Kuldīga Museum, and since the establishment of the museum in the autumn of 1936, he worked as the curator of Kuldīga Town History Department.¹⁰

As the World War II broke out, the Fromhold-Treu family – Walfried with his wife and children – were forced to leave Latvia in November of 1939.¹¹ The most valuable part of his collection and drawings he took with him. Until January 1945, the family lived in what is now Northern Poland, but then, as the front approached, they were forced to flee further westward. Unfortunately, Fromhold-Treu’s “Museum suitcase” was lost during the moving. The suitcase included drawings and manuscripts, and a description of the reconstruction of Kuldīga Castle and the history of St. Catherine’s Church. In the ruined East Germany, the family settled in the village of Sewekow.¹² Fortunately, several photographs and

6 Vasarassvētku viesis: Ministru prezidents Dr. K. Ulmanis ciemā pie kuldīdzniekiem. *Jaunākās Ziņas*. 1936. 3. jūnijs. Nr. 122, p. 6. [It is mentioned in the text that Fromhold-Treu, historian of Kuldīga, told the visitors about Kuldīga Castle and the town’s history].

7 Aus Goldingen. *Libausche Zeitung*. 1933. 17. Februar. Nr. 39. S. 2; Vortrag von Direktor W. Fromhold-Treu. *Libausche Zeitung*. 1936. 10. Dezember. Nr. 281. S. 3; Historisches aus einer alten Herzogsresidenz. *Rigasche Rundschau*. 1936. 13. März. Nr. 60. S. 7; Rege Tätigkeit des Leepajaer Altertumsvereins. *Rigasche Rundschau*. 1937. 3. April. Nr. 75. S. 6.

8 Fromholds-Trejs, W. Senās Kuldīgas vēsturiskās ainas. *Jaunais Kurzemnieks*. 1935. 28. augusts. Nr. 35. 2. lpp.; 11. septembris. 2. lpp.; Fromhold-Treu, W. Neubefruchtet und neugerüstet: Die deutschen Lehrerfortbildungskurse in Wenden. *Riga am Sonntag*. 1928. 19. August. Nr. 36, S. 1.

9 I. M. Skolu muzeja Kurzemes izstāde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1936. 2: 185.

10 [Managerial staff of Kuldīga Town Museum] [photo]. *Brīvā Zeme*. 1937. 10. aprīlis. Nr. 79. 19. lpp.; Antoniška, Daina. Kuldīgas novada muzejs. *Mākslas Vēsture un Teorija*. 2014. 17: 46–51.

11 The family’s residence on Kaļķu iela 6, Kuldīga, the list of persons who, in accordance with the 1939 Agreement on Repatriation of Latvian Citizens of German Nationality, were dismissed from Latvian citizenship at the 6th repatriation station on 21 November, see: *Valdības Vēstnesis*. 1939. 23. novembris. Nr. 266. 9. lpp. (sk. Nr. 125, 150).

12 W. Fromhold-Treu continued to draw local architectural monuments in his new place of residence, see: <https://www.maz-online.de/Lokales/Ostprignitz-Ruppin/72-Jahre-alte-Bilder-gehen-nach-Wulfersdorf>
<https://www.maz-online.de/Lokales/Ostprignitz-Ruppin/Wittstock-Dosse/Tagebuch-und-Bilder-ab-1945-bauen-Bruecken-in-Sewekow>

sapakota līdzī vešanai. Līdz 1945. gada janvārim ģimene dzīvoja tagadējā Ziemeļpolijā, bet tad, tuvojoties fronteī, bija spiesta bēgt tālāk uz rietumiem. Pārceļojot diemžēl pazuda Fromholda-Treija “muzeja koferis”, kurā bija līdzpaņemtie zīmējumi un manuskripti, to skaitā Kuldīgas pils rekonstrukcijas apraksts un Sv. Katrīnas baznīcas vēsture. Nonākot sagrautajā Austrumvācijā, ģimene apmetās Sevekovas ciemā.¹² Par laimi, starp mantām atradās vairākas fotogrāfijas un negatīvi, kuros bija fiksēti Latvijas arhitektūras pieminekļu zīmējumi. Tie deva iespēju V. Fromholdam-Treijam, nākamajos gados cītīgi strādājot, atjaunot daļu no attēliem.

V. Fromholds-Treijs miris Mēklenburgas-Priekšpomerānijas pilsētā Malhovā (*Malchow*) 1964. gada 21. aprīlī.

Kuldīgai veltītie zīmējumi, kopijas un to glabāšanās vietas

Nav zināms, kāds bijis V. Fromholda-Treija zīmējumu kopskaits. Kā jau minēts, daļa no oriģināliem attēliem pazudusi pārceļošanas laikā Otrā pasaules kara beigās. Tagad no dažādiem avotiem jāmēģina salasīt informācijas drumslas, lai kaut aptuveni varētu radīt priekšstatu par kādreizējo zīmētāja veikumu, kas saistīts ar Kuldīgu.

Dažas norādes par saviem grafikas darbiem novadpētnieks devis dzīves beigās sarakstītajās atmiņās. 20. gadsimta 30. gados Kuldīgas pilsēta no viņa esot ieguvusi 40 zīmējumus ar kultūrvēsturisku nozīmi, bet vēl citus – to skaits nav pierakstīts – viņš ļāvis pār fotografēt. Pilsētas valde viņam pasūtījusi metus divām krāsainām tūrisma propagandas markām jeb pamarkām, kuras esot pārdotas rātsnamā. Uz vienas no tām redzams pilsētas skats pie Alekšupītes, uz otras – Ventas rumba.¹³ Kā autora izdevums esot iespiestas pastkartes ar Sv. Katrīnas baznīcas skatu (2. att.), bet grāmatu veikalos varējis nopirkt sešu atklātņu sēriju ar citiem V. Fromholda-Treija zīmējumiem.

¹² Arī savās jaunajās dzīvesvietās V. Fromholds-Treijs zīmēja vietējos arhitektūras pieminekļus, sk.: <https://www.maz-online.de/Lokales/Ostprignitz-Ruppin/72-Jahre-alte-Bilder-gehen-nach-Wulfersdorf>

<https://www.maz-online.de/Lokales/Ostprignitz-Ruppin/Wittstock-Dosse/Tagebuch-und-Bilder-ab-1945-bauen-Bruecken-in-Sewekow>

¹³ Tūrisma propagandas marka ar pārdruku. *Krājējs*. 1969. 1: 7; A. P. Kuldīga 1242–1942 pārspiedums atrisināts! *Krājējs*. 1969. 4: 89.

negatives of drawings of Latvian architectural monuments were found upon their arrival. They gave W. Fromhold-Treu the opportunity to restore part of the images by working hard in the following years.

W. Fromhold-Treu died on 21 April 1964, in Malchow, Mecklenburg – Western Pomerania.

Drawings, copies dedicated to Kuldīga, and their storage places

The total number of drawings by W. Fromhold-Treu is unknown. As already mentioned, some of the original images disappeared during the moving at the end of World War II. Now, one can only try and gather crumbs of information from different sources to acquire at least an approximate idea of the artist's work related to Kuldīga.

Some indications of his graphic works have been found in the memoirs written at the end of his life. In the 1930s, the town of Kuldīga received from him 40 drawings with cultural and historical significance; furthermore, he allowed to recapture an unknown number of other pieces. He was commissioned by the town council for two coloured tourism propaganda stamps, which were allegedly sold in the town hall. One of them depicts a view of the town near the Alekšupīte River, the other – the Venta Rapids waterfall (Ventas rumba).¹³ Other pieces authored by him include postcards depicting St. Catherine's Church (Fig.2), and a series of six postcards with other drawings by W. Fromhold-Treu sold in bookshops.

Some printed images are also mentioned in the memoirs of the local historian, and they were found in literature or on the portal periodika.lv of the National Library of Latvia. The Riga German newspaper “Rigasche Rundschau” features a vignette drawn by W. Fromhold-Treu with the Venta Rapids waterfall, which has been published several times along with news about Kuldīga.¹⁴ He illustrated the story book of a Baltic German writer, depicting the old service manor of Kuldīga (*alte Oberhauptmannswidme*).¹⁵ The section “Kuldīga” in the Latvian Encyclopaedia is supplemented with two ancient buildings drawn

¹³ [Tourism propaganda postage stamp with printed captions]. *Krājējs*. 1969. 1: 7; A. P. Kuldīga 1242–1942 pārspiedums atrisināts! *Krājējs*. 1969. 4: 89.

¹⁴ *Rigasche Rundschau*. 1935. 9. Januar. No. 7 S. 5; 1935. 3. April. Nr. 78 S. 5.

¹⁵ Munier-Wroblewska, Mia. *Das Haus am Zigeunenstrudel: Zwei Geschichten*. Heilbronn: Verlag von Eugen Salzer, 1932.

2. Kuldīgas skats ar Sv. Katrīnas baznīcu.
V. Fromholda-Treija 1934. gada akvareļa fotokopija (attēls no LNDB kolekcijas “Zudusī Latvija”)
A view of Kuldīga with St. Catherine’s Church.
A photocopy of watercolour drawing, 1934, by W. Fromhold-Treu (image from NLDL collection “Lost Latvia”)

Vēl novadpētnieka atmiņās minēti daži iespiesti attēli, un tos izdevās atrast literatūrā vai Latvijas Nacionālās bibliotēkas portālā *periodika.lv*. Rīgas vācu avīzē “*Rigasche Rundschau*” skatāma V. Fromholda-Treija zīmēta vinjete ar Ventas rumbu, kas vairākkārt publicēta pie ziņām no Kuldīgas.¹⁴ Viņš ilustrējis kādas vācbaltiešu rakstnieces stāstu grāmatu, attēlojot Kuldīgas veco virspilskunga vidmi jeb dienesta muižu (*alte Oberhauptmannswidme*).¹⁵ Latviešu konversācijas vārdnīcā šķirklis “Kuldīga” papildināts ar V. Fromholda-Treija zīmētām divām senām ēkām – t. s. bijušo galma aptieku un pilssarga mājiņu.¹⁶ 30. gadu otrajā pusē presē atkārtoti publicēts V. Fromholda-Treija 1934. gadā izgatavotais Kuldīgas pils rekonstrukcijas zīmējums.¹⁷

V. Fromholds-Treijs atmiņās raksta, ka, veidojot Kuldīgas pilsētas muzeju, tā ekspozīcijai viņš esot deponējis savas kolekcijas priekšmetus un zīmējumus, kurus pirms aizbraukšanas no Latvijas 1939. gada rudenī atdevis muzeja īpašumā. Domājams, ka starp tiem bija pilsētas ēku detaļu dokumentējumi, jo minētā gada pavasarī dienas presē uzskaitīti Kuldīgas pilsētas muzejā izstādīti “Kuldīgas kultūrvēsturnieka V. Fromholda-Treija zīmējumi un rekonstrukcijas”, kas “rāda dažādus ornamentālus veidojumus durvīs, logos, kāpnēs, durvju rokturos, tāpat daudzus vējarādītājus, kas vēl tagad saglabājušies Kuldīgas namos”.¹⁸

Tagad Kuldīgas novada muzeja (KNM) krājumā atrodas V. Fromholda-Treija izgatavots 71 oriģināls – no tiem 63 saistīti ar Kuldīgu. Tie ir tušas zīmējumi, no kuriem daļa iekrāsota ar akvareli,¹⁹ kā arī dažu zīmējumu pārfotografēti uzņēmumi.²⁰ Kopijās redzama V. Fromholda-Treija 1933. gadā zīmētā

14 *Rigasche Rundschau*. 1935. 9. Januar. Nr. 7. S. 5; 1935. 3. April. Nr. 78. S. 5.

15 Munier-Wroblewska, Mia. *Das Haus am Zigeunenstrudel: Zwei Geschichten*. Heilbronn: Verlag von Eugen Salzer, 1932.

16 *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 10. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1933–1934. 18818., 18819. sl.

17 [Celmiņš, O.]. Kur glabājas Kurzemes hercogu valsts varenības zīmes? *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*. 1936. 27. februāris. Nr. 9. 68. lpp.; Stepermanis, M. Hercogs Jēkabs – Kurzemes saimnieks. *Ventas Balss*. 1939. 14. marts. No. 30. 5. lpp. Tas pats: *Latgales Vēstnesis*. 1939. 16. janvāris; *Malienas Ziņas*. 1939. 16. marts; *Madonas Ziņas*. 1939. 16. marts; *Jēkabpils Vēstnesis*. 1939. 16. marts; *Gulbenes Balss*. 1939. 17. marts.

18 Rītiņš, R. Hercoga Jēkaba dzīvā piemiņa Kuldīgā. *Saldus Avīze*. 1939. 21. marts. Nr. 351. 2. lpp.

19 KNM inv. Nr. 1911–1973. Pateicos Kuldīgas novada muzeja vēsturniecei Innai Rozentālei par sniegto informāciju.

20 Fotokopijas inv. Nr. KNM 4576; 5718; 6114; 6115; 6117; 6127; 7459. Attēli ievietoti Latvijas Nacionālā muzeju krājuma kopkatalogā internetā: www.nmkk.lv

by W. Fromhold-Treu – the former court pharmacy and the castle guard’s house.¹⁶ W. Fromhold-Treu’s drawing of the reconstruction of Kuldīga Castle, made in 1934, was repeatedly published in the press throughout the second half of the 1930s.¹⁷

W. Fromhold-Treu in his memoirs wrote that in creating Kuldīga Town Museum exhibition, he had deposited items and drawings from his private collection, which he permanently donated to the museum before leaving Latvia in the autumn of 1939. Presumably, these included records of the details of the town’s buildings, as in the spring of the same year, the Kuldīga Town Museum listed “Drawings and reconstructions of the local cultural historian W. Fromhold-Treu”, which “depict various ornamental elements of doors, windows, stairs, door handles, as well as a multitude of wind vanes that are still preserved on several houses of Kuldīga”.¹⁸

Today, the Kuldīga District Museum (KDM) holds 71 originals made by W. Fromhold-Treu, 63 of which are thematically connected to Kuldīga. These include ink drawings, some of which have been stained with watercolour,¹⁹ as well as recaptured photographic images²⁰ of some drawings. The copies include the brass baptismal bowl of the Kuldīga Latvian Church dated back to 1660, drawn by W. Fromhold-Treu in 1933, featuring the temptation scene from the Old Testament (Fig.3), as well as a round copper plaque with St. Catherine’s picture above the southern portal of St. Catherine’s Church. These two images are the only surviving records of the antiques of the churches of Kuldīga. In his memoirs, he wrote that he had also drawn a silver church donation box with a bell, two silver patens (communion-plates), church vaults, column bases decorated with angel heads, two brick portals, and fragments of ancient gravestones

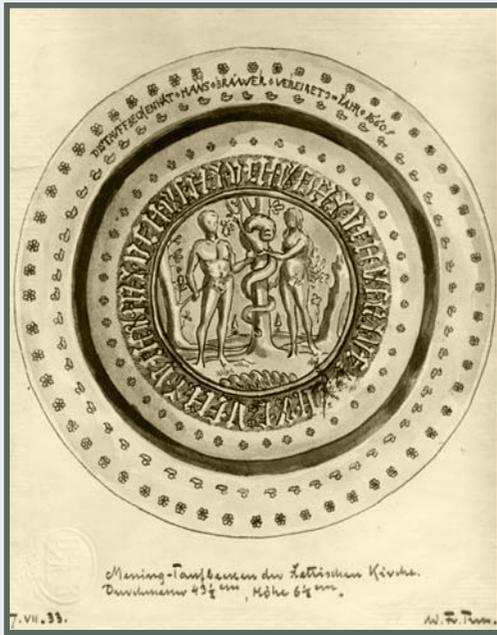
16 *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 10. sēj. Rīgā A. Gulbis, 1933–1934. 18818., 18819. sl.

17 [Celmiņš, O.]. Kur glabājas Kurzemes hercogu valsts varenības zīmes? *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*. 1936. 27. februāris. Nr. 9. 68. lpp.; Stepermanis, M. Hercogs Jēkabs – Kurzemes saimnieks. *Ventas Balss*. 1939. 14. marts. No. 30. 5. lpp. Tas pats: *Latgales Vēstnesis*. 1939. 16. janvāris; *Malienas Ziņas*. 1939. 16. marts; *Madonas Ziņas*. 1939. 16. marts; *Jēkabpils Vēstnesis*. 1939. 16. marts; *Gulbenes Balss*. 1939. 17. marts.

18 Rītiņš, R. Hercoga Jēkaba dzīvā piemiņa Kuldīgā. *Saldus Avīze*. 1939. 21. marts. Nr. 351. 2. lpp.

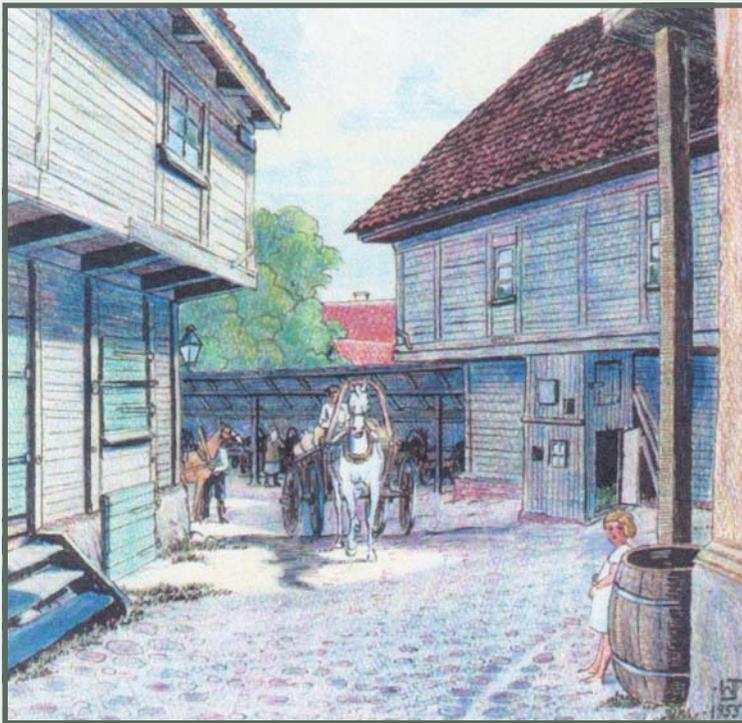
19 KNM inv. Nr. 1911–1973. Information courtesy of Inna Rozentāle, Historian of the Kuldīga District Museum.

20 Photocopy inventory No. KNM 4576; 5718; 6114; 6115; 6117; 6127; 7459. The pictures are added to the Joint Catalogue of the National Holdings of Museums: www.nmkk.lv

3. Misiņa kristāmbļoda no Kuldīgas latviešu baznīcas. V. Fromholda-Treija 1933. gada akvareļa fotogrāfija (Kuldīgas novada muzejs, inv. Nr. KNM 6127).

Brass baptismal bowl from St. Catherine's Church. Photo of a watercolour drawing, 1933, by W. Fromhold-Treu (KDM inventory No. KNM 6127)

4. Kuldīga, ēkas ar bij. adresi Tirguslaukums 7. V. Fromholda-Treija 1955. gadā atjaunotais zīmējums (kopija no Fromholdu-Treiju ģimenes arhīva Vācijā)

A view of a building at former address Tirguslaukums (Market Square) 7, Kuldīga. A drawing restored by W. Fromhold-Treu in 1955 (a copy from the Fromhold-Treu's Family Archive in Germany)

Kuldīgas latviešu baznīcas 1660. gada misiņa kristāmbļoda ar Kārdināšanas ainu no Vecās Derības (3. att.), kā arī apaļa vara plakete ar Sv. Katrīnas attēlu virs Sv. Katrīnas baznīcas dienvidu portāla. Tikai šie divi attēli saglabājušies no novadpētnieka veiktajiem Kuldīgas baznīcu senlietu dokumentējumiem. Atmiņās viņš raksta, ka vēl bija uzzīmēts sudraba ziedojumu trauks ar zvaniņu, divas sudraba patēnas (dievmaizes trauki), baznīcas velves, ar eņģeļu galviņām rotātas kolonnu bāzes, abi ķieģeļu portāli un senu kapakmeņu fragmenti, kas atradušies pie baznīcas sienām. Laikam tie visi pazuduši līdz ar kara laikā nebūtībā aizgājušo koferi.

V. Fromholds-Treijs atmiņās arī atzīmē, ka ceļā uz Vāciju līdzpaņemto zīmējumu oriģināli pazuduši, taču starp pārvestajām grāmatām viņš laimīgā kārtā atradis divus 6x9 cm lielus fotonegativus, uz kuriem bija fiksēti 24 Latvijas pilsdrupu un 53 labāko vējrāžu zīmējumi, kā arī dažas aploksnes ar fotogrāfijām – atsevišķu zīmējumu reprodukcijām un nedaudzas pastkartes. Izmantojot palielināmo stiklu, V. Fromholds-Treijs 50. gados atjaunojis visus vējrāžu attēlus. Raksts par Rīgas un Kurzemes 17. un 18. gadsimta vēja rādītājiem ir

located at the walls of the church. Most probably, they disappeared with the suitcase that was lost during the war.

W. Fromhold-Treu also recalls that the originals of the drawings taken along the way to Germany have disappeared, but between the books that managed to travel all the way with him, he was lucky to find two 6x9 cm photographic negatives featuring 24 drawings of Latvian castle ruins and 53 best depictions of wind vanes, as well as some envelopes with photographs – reproductions of select drawings and a few postcards. Using a magnifying glass, W. Fromhold-Treu restored all the images of wind vanes in the 1950s. An article on wind vanes of Riga and Courland in the 17th and 18th century was published after the researcher's death in the periodical issue "Kurland", supplementing the article with copies of images, including images of several wind vanes from Kuldīga.²¹

In the post-war years, W. Fromhold-Treu rewrote the missing article about the history of Kuldīga Castle and the creation of a reconstruction drawing in the 1930s, when this drawing was praised by

21 Fromhold-Treu. Rigasche und Kurländische Wetterfahnen.

publicēts pēc pētnieka nāves periodiskajā izdevumā “Kurland”, ilustrējot to ar attēlu kopijām, un starp tām ir fiksēti arī vairāki Kuldīgas vējrāži.²¹

Pēckara gados V. Fromholds-Treijs no jauna uzrakstījis pazudušo rakstu par Kuldīgas pils vēsturi un rekonstrukcijas zīmējuma tapšanu 30. gados, kad šis zīmējums izpelnījās daudzu laikabiedru atzinību un vairākas publikācijas dienas presē.²² Kā pētnieks atceras savās atmiņās, 1934. gadā darinātā grafiskā rekonstrukcija, kas rāda pili ap 1680. gadu, bijis liels, krāsains zīmējums, kas vēlāk iespiests kā melnbalts attēls uz pastkartes. Diemžēl lielais, krāsainais zīmējums gājis bojā. Izdevumā “Kurland” 1999. gadā ar pētnieka dēlu gādību publicēto rakstu par Kuldīgas pili papildina atklātņu reprodukcijas un divas pils daļu rekonstrukcijas skices.²³ Šie attēli pārpublicēti arī 2005. gadā raksta latviskajā tulkojumā.²⁴

Pēc atrastajiem pārfotografētajiem attēliem V. Fromholds-Treijs 50. gados no jauna uzzīmējis vairākus Kuldīgas pilsētas skatus, kas atšķirībā no pirmskara darbiem ietonēti nevis ar akvareli, bet gan krāsu zīmuliem. Vairāku zīmējumu ieskenētas kopijas 2003. gadā pētnieka dēli atsūtīja šī raksta autorei, un ziņas par tām apkopotas sarakstā šā raksta pielikumā. Vienā 1955. gada zīmējumā parādīts vecpilsētas skats – noliktava pie Alekšupītes ar toreizējo adresi Tīrguslaukums 7 un stūris no ēkas ar vienradža vējrādi. (4. att.)

Atmiņās V. Fromholds-Treijs norāda, ka pēckara gados Vācijā uzturējies sakarus ar vācbaltieti Oto Bongu (*Otto Bong*, 1918–2006), kurš Minhenē bija savācis milzīgu Baltijas grāmatu un attēlu krājumu. Ik pa laikam O. Bongs esot atsūtījis kopijas no V. Fromholda-Treija pirmskara gados Latvijā publicētajiem zīmējumiem.

21 Fromhold-Treu. Rigasche und Kurländische Wetterfahnen.

22 [Celmiņš, O.]. Kur glabājas Kurzemes hercogu valsts varenības zīmes?; Eine wissenschaftliche Leistung: W. Fromhold-Treu rekonstruiert Schloss Goldingen. *Rigasche Rundschau*. 1936. 19. Februar. Nr. 41. S. 2; Eine bemerkenswerte wissenschaftliche Leistung. *Rigasche Post*. 1936. 23. Februar. Nr. 9. S. 10; Rekonstruēta Kurzemes hercogu pirmā pils. *Rīts*. 1936. 19. februāris. Nr. 50. 2. lpp.

23 Fromhold-Treu, Walfried. Die Komturei Goldingen: Versuch einer Rekonstruktion. *Kurland*, Nr. 7. Langenhagen: Vereinigte kurländische Stiftungen, 1999. S. 3–31.

24 Fromholds-Treijs, V. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. Grām.: Ose, I. (sast.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales piliem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 228.–266. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, 5).

many contemporaries and earned several publications in the daily press.²² According to the researcher's memories, the graphic reconstruction made in 1934, representing the castle around 1680, was a large, colourful drawing, which was later printed as a black and white image on a postcard. Unfortunately, the large, colourful drawing has perished. In 1999, the magazine “Kurland” featured an article about the Kuldīga Castle with sketches of postcards and two reconstructions of parts of the castle, published with the help of the researcher's sons.²³ These images were also republished in 2005 in the Latvian translation of the article.²⁴

In the 1950s, based on the found recaptured pictures, W. Fromhold-Treu rediscovered a number of views of Kuldīga, which, unlike pre-war works, have been tinted not with watercolour, but with coloured pencils. In 2003, scanned copies of several drawings were sent to the author of this article by the researcher's sons, with additional data on the drawings annexed to this article. One drawing of 1955 shows the view of the Old Town – the warehouse near the Alekšupīte River with the then address Tīrguslaukums (Market Square) 7, and the corner of the building with a unicorn wind vane. (Fig.4)

W. Fromhold-Treu pointed out that in the post-war years in Germany he was in contact with the Baltic German Otto Bong (1918–2006), who had created an impressive collection of Baltic books and images in Munich. From time to time, O. Bong sent copies of W. Fromhold-Treu's drawings published in Latvia during the pre-war years.

When Latvia regained its independence, O. Bong transferred his collection which was named the Baltic Central Library (BCL) to Riga and donated it to the National Library of Latvia.²⁵ Now, looking at the images of Kuldīga stored at the BCL, one can find evidence of several drawings by W. Fromhold-Treu.

22 [Celmiņš, O.]. Kur glabājas Kurzemes hercogu valsts varenības zīmes?; Eine wissenschaftliche Leistung: W. Fromhold-Treu rekonstruiert Schloss Goldingen. *Rigasche Rundschau*. 1936. 19. Februar. Nr. 41. S. 2; Eine bemerkenswerte wissenschaftliche Leistung. *Rigasche Post*. 1936. 23. Februar. No. 9. S. 10; Rekonstruēta Kurzemes hercogu pirmā pils. *Rīts*. 1936. 19. februāris. Nr. 50. 2. lpp.

23 Fromhold-Treu, Walfried. Die Komturei Goldingen: Versuch einer Rekonstruktion. *Kurland*, Nr. 7. Langenhagen: Vereinigte kurländische Stiftungen, 1999. S. 3–31.

24 Fromholds-Treijs, V. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. Grām.: Ose, I. (ed.). *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales piliem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 228.266. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, 5).

25 For more information about O. Bong and the Baltic Central Library established by him, transferred to Latvia, and since 1995 made available at the National Library of Latvia, see: Zanders, Viesturs. Mūža krājums Latvijai – 72 000 liecību par Baltiju rakstos un attēlos. *Latvijas Vēstnesis*. 1997. 12. decembris. Nr. 324–328. 24. lpp.

Latvijai atgūstot neatkarību, O. Bongs savu kolekciju jeb Baltijas Centrālo bibliotēku (BCB) pārveda uz Rīgu un uzdāvināja Latvijas Nacionālajai bibliotēkai.²⁵ Tagad, caurskatot BCB glabātos Kuldīgas attēlus, var atrast liecības par vairākiem V. Fromholda-Treija zīmējumiem. O. Bongs par Kuldīgu savācis gan fotonegativus, gan pastkartes un fotogrāfijas. Daļai no tām otrā pusē ar zīmuli uzrakstīts vai nu pilns vārds *W. Fromhold-Treu*, vai saīsinājums *Fr.-Treu* – droši vien to pierakstījis O. Bongs, atzīmējot attēla autoru. O. Bonga izveidotajā personu kartotēkā ir lapa ar norādi uz Kuldīgas attēlu fotonegativiem, kuros fiksēti V. Fromholda-Treija desmit zīmējumi. Tagad tie ievietoti Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas kolekcijā “Zudusī Latvija” (zudusilatvija.lv) pie Kuldīgas pilsētas skatiem.

Starp BCB glabātajiem Kuldīgas attēliem noteikti jāpiemin piecas 20. gadsimta 30. gadu pastkartes. Uz vienas bijis skats ar Sv. Katrīnas baznīcas torni fonā, bet reversā uzdrukātas tekstu un adreses lauku atdalošas līnijas ar Latvijas pasta sūtījumiem tipisku norādi augšmalā “Vispasaules pasta savienība – Latvija – Pastkarte” latviešu un franču valodā.²⁶ Pārējās četras pavairotas uz fotopapīra, kam otrā pusē uzspiestas atklātnes sūtīšanai nepieciešamās dalījuma līnijas. Tušas zīmējumu ar pilssarga namiņu²⁷ atbilstoši O. Bonga kartotēkas numuram esot pār fotografējis Celmiņš (*Zelmin*). Pārējās ir no akvareļiem pavairotas melnbaltās fotogrāfijas – atklātnes, kam reversā vertikālās dalījuma līnijas vidū uzspiests zīmodziņš ar uzrakstu “Foto A. Freymann Kuldīga, Katoļu iela 5”. Tātad Freimanis ir otrs fotogrāfs, kas 30. gados pavairojis un droši vien arī pārdevis V. Fromholda-Treija zīmējumu reprodukcijas. Tajās redzama ēka Baznīcas ielā,²⁸ zvanu tornis Pētera ielā²⁹ un pils dzirnavas.³⁰ Vēl var minēt pastkartei ar Sv. Katrīnas baznīcas torņa smaili analogu

25 Par O. Bongu un viņa izveidoto Baltijas Centrālo bibliotēku, kas pārvesta uz Latviju un kopš 1995. gada pieejama LNB, sk.: Zanders, Viesturs. Mūža krājums Latvijai – 72 000 liecību par Baltiju rakstos un attēlos. *Latvijas Vēstnesis*. 1997. 12. decembris. Nr. 324-328. 24. lpp.

26 Kuldīga – attēli. LNB BCB 0421-44.

27 LNB BCB 0421-61, 72.

28 LNB BCB 0421-68.

29 LNB BCB 0421-59.

30 LNB BCB 0421-102.

O. Bong collected photo-negatives, postcards and photographs of Kuldīga. Some of them have pencil inscriptions on the other side, marking the author of the picture either by *W. Fromhold-Treu* or by the contraction *Fr.-Treu*, probably inscribed by O. Bong. O. Bong's personal card index contains a leaflet with reference to photographic negatives of Kuldīga, featuring ten drawings by *W. Fromhold-Treu*. At present, they have been placed in the collection of the Latvian National Digital Library “Zudusī Latvija” (“Lost Latvia”, zudusilatvija.lv) supplementing the section dedicated to the views of Kuldīga town.

Among the images of Kuldīga stored at the BCL, five postcards of the 1930s deserve a special mention. One of them features a view of St. Catherine's Church tower in the background, but the reverse is marked with lines separating address area from the message area, and an inscription typical of the Latvian postal items at the top of the card: “Universal Postal Union – Latvia – Postcard” in Latvian and French.²⁶ The other four are reproduced on photographic paper with the required score lines for sending the postcard on the reverse side. The ink drawing of the castle guard's house²⁷ is said to have been photographed by Celmiņš (*Zelmin*) according to O. Bong's personal card index. The rest are black and white photographic copies of watercolour drawings – postcards marked with a stamp “Photo by A. Freymann Kuldīga, Katoļu iela 5” in the middle of the vertical split line. Thus, Freymann is the second photographer who in the 1930s had reproduced and probably sold the reproductions of drawings by *W. Fromhold-Treu*. They show the building on Baznīcas iela,²⁸ the bell tower on Pētera iela,²⁹ and the castle mill.³⁰ Another noteworthy item is a watercolour tainted drawing used on a postcard depicting St. Catherine's church tower steeple. It has been preserved in O. Bong's collection as a colour photograph of the 1950s,³¹ although it is possible that it is a photographic reproduction of a printed postcard.

26 Kuldīga – pictures. LNB BCB 0421-44.

27 LNB BCB 0421-61, 72.

28 LNB BCB 0421-68.

29 LNB BCB 0421-59.

30 LNB BCB 0421-102.

31 LNB BCB 0421-43.

zīmējumu, kas ietonēts ar akvareli. Tas O. Bonga krājumā saglabājies kā 50. gadu krāsu fotogrāfija,³¹ bet varbūt pārfotografēts no iespiestas pastkartes.

Pārējās BCB atrastās V. Fromholda-Treija zīmējumu kopijas ir 20. gadsimta 50. gados izgatavotas fotogrāfijas – pils dzirnavu pagalma puse,³² ēkas Pasta un Jelgavas ielas stūrī,³³ skats pie tilta pār Alekšupīti³⁴ un 1660. gada misiņa kristāmbļodas attēls.³⁵ Daudziem BCB glabātajiem pārfotografētajiem Kuldīgas zīmējumiem otrā pusē V. Fromholda-Treija raksturīgajā smalkajā rokrakstā vācu valodā pierakstīts ielas un ēkas nosaukums, bet reizēm atzīmētas arī atsevišķas vēsturiskas ziņas. Iespējams, ka viņš zīmējis vēl vienu Kuldīgas skatu, kurā attēlota ēka Liepājas ielā 5 un kura melnbalta fotokopija glabājas BCB.³⁶ Diemžēl uz tās nav norādes par autoru, tikai V. Fromholda-Treija rokrakstā pierakstīta minētā adrese.

V. Fromholda-Treija atmiņās nav sīkāk aprakstīts, vai sazināšanās ar O. Bongu notikusi tikai ar pasta starpniecību, vai arī abi kādreiz tikušies. Nav arī zināms, vai O. Bongs ciemojies pie V. Fromholda-Treija un organizējis viņa zīmējumu pārfotografēšanu un nokopēšanu, pēc tam dodot fotogrāfijas zīmējumu autoram aprakstīt, vai arī V. Fromholds-Treijs pats izgatavojis fotouzņēmumus un sūtījis tos O. Bongam jau ar anotācijām. Iespējams, ka daļu no Kuldīgas attēliem O. Bongs ieguvis no citiem vācbaltiešiem. Pašreiz BCB attēlu arhīva krājums dod vienīgās vizuālās liecības par vairākiem V. Fromholda-Treija pazudušiem zīmējumiem un 20. gadsimta 30. gados iespiestām pastkartēm.

Kuldīgas zīmējumu tematika

Aplūkojot V. Fromholda-Treija zīmējumu un kopiju glabāšanas vietas, jau tika minētas uz vairākiem attēliem redzamo skatu un priekšmetu dažādās tēmas un izpildījuma veids. Izmantotā tehnika ir

---

31 LNB BCB 0421-43.

32 LNB BCB 0421-64.

33 LNB BCB 0421-98.

34 LNB BCB 0421-116.

35 LNB BCB 0421-10.

36 LNB BCB 0421-60.

Other copies of the drawings by W. Fromhold-Treu found at BCL are photographs made in the 1950s: the yard side of the castle mill,³² the buildings on the street corner of Pasta and Jelgavas iela,³³ the view over the Alekšupīte River from the bridge,³⁴ and the image of the 1660 brass baptismal bowl.³⁵ Many of the photographic reproductions stored at the BCL have inscriptions on the reverse side – names of streets and buildings, sometimes even some historical references written in German by W. Fromhold-Treu in his fine handwriting. It is possible that he had drawn another view of Kuldīga, depicting the building at Liepājas iela 5, the black and white photocopy of which is stored at the BCL.³⁶ Unfortunately, there is no reference to the author, only the address in W. Fromhold-Treu's handwriting.

W. Fromhold-Treu's memoirs do not contain a detailed description as to whether communication with O. Bong took place only via mail, or whether both of them ever met. It is also not known if O. Bong visited W. Fromhold-Treu and arranged for making photographic reproductions and copies of his drawings, and then giving them to the author to add descriptions, or whether W. Fromhold-Treu himself had made photographs and sent them to O. Bong already with descriptions. It is possible that some of Kuldīga's images have been acquired by O. Bong from other Baltic Germans. Currently, the collection of the BCL image archive provides the only visual evidence of several missing drawings by W. Fromhold-Treu and postcards printed in the 1930s.

The themes of Kuldīga drawings

The overview of the locations where W. Fromhold-Treu's drawings and copies were stored already provided an insight into the different themes and artistic execution of the views and objects depicted in several images. The technique used is a pencil drawing, often highlighted in ink. Part of the images are

---

32 LNB BCB 0421-64.

33 LNB BCB 0421-98.

34 LNB BCB 0421-116.

35 LNB BCB 0421-10.

36 LNB BCB 0421-60.

5. Pamarkas ar Kuldīgas skatiem, izgatavotas 1938. gadā pēc V. Fromholda-Treija metiem (privātkolekcija)

Propaganda stamps, printed in 1938, based on sketches by W. Fromhold-Treu (private collection)

6. Kuldīga, ēka bij. Siena tirgus un Policijas ielas stūrī. V. Fromholda-Treija nedatēts zīmējums (kopija no Fromholdu-Treiju ģimenes arhīva Vācijā)

A view of a building on the street corner of the former Siena tirgus (Hay Market) and Policijas iela. An undated drawing by W. Fromhold-Treu (a copy from the Fromhold-Treu's Family Archive in Germany)

zīmuļa zīmējums, kas nereti pastiprināts ar tušu. Daļa attēlu ir iekrāsota ar akvareli 20. gadsimta 30. gados un ar krāsainiem zīmūļiem 50. gados. Pēc tematikas zīmējumus iespējams sadalīt vairākās grupās.

Pirmajā grupā ietilpst pilsētas ainavas, kas zīmētas ar gandrīz fotogrāfisku precizitāti. Tajās izcili uztverta perspektīva un veiksmīgi izvēlēti ēku rakursi. V. Fromholds-Treijs attēlojis Kuldīgas vecpilsētas ielas un krustojumus, tirgus laukumu un pagalmus. Šajos skatos centrālo vietu ieņem senatnīgas dzīvojamās un saimniecības ēkas. Fonā reizēm redzami baznīcu torņi, kādreiz pavīd Alekšupītes straume, priekšplānā vai malā paretam rādīti atsevišķi koki vai krūmu puduri. Attēlotās ēkas papildina atvērti logi, tirgotavu izkārtnes, koka žogi, malkas grēdas, pieslietas kāpnes, lietus ūdens mucas vai toveri. Reizēm zīmētājs arhitektūru atdzīvinājis ar mazpilsētas ikdienas ainām – steidzīgiem gājējiem, zirgu vilktiem pajūgiem, uz auklas žāvēties izkārtu veļu.

Līdz šim nav zināms neviens 20. gadsimta 30. gados V. Fromholda-Treija no dabas zīmēts Kuldīgas pilsētas ainavas oriģināls. Kā jau minēts, BCB atrodas fotokopijas – negatīvi,

tinted with watercolour in the 1930s, and with coloured pencils in the 1950s. The themes can be divided into several groups.

The first group consists of the town's landscapes drawn almost with a photographic accuracy. They feature brilliant perception of perspective and excellent choice of building angles. W. Fromhold-Treu depicted the streets and intersections of Kuldīga Old Town, the market square and courtyards. Historical residential and auxiliary buildings occupy the central place. In the background sometimes appear church towers, the Alekšupīte River, and separate trees or clusters of bushes are displayed in the foreground or near the edge. The depictions of buildings feature such details as open windows, signboards, wooden fences, firewood stacks, leaning ladders, rainwater collection barrels or tubs. Sometimes the artist revived the architecture with everyday scenes of the small town – hasty pedestrians, horse-drawn carts, and linen hanging on the line.

So far, no W. Fromhold-Treu original landscape drawing of Kuldīga drawn from nature in the 1930s has been discovered. As

fotogrāfijas un iespiestas pastkartes. Divi akvareļi – skats ar ēkām pie tiltiņa pār Alekšupīti un vienīgā zīmētā dabas ainava – Ventas rumba ar zivju ķeramjiem rīkiem – pavairoti kā neliela izmēra pamarkas. (5. att.) Vēl daži pilsētas skatu mazi fotouzņēmumi un pēc tiem 20. gadsimta 50. gados atjaunotie zīmējumi glabājas V. Fromholda-Treija ģimenes arhīvā Vācijā. (6., 7. att.)

Otra V. Fromholda-Treija zīmējumu tēma ir Kuldīgas arhitektūras detaļas – ēku zelmiņi, galdnieku izgatavotas durvju vērtnes un metālā kalti rokturi, vējtveri, ārdurvju virslogi ar reizēm krāsainu stiklojumu, logu vērtnes ar apkalumiem, iekštelpas apsildošās krāsnis, kāpņu margas un vējrāži. Tās ir vērtīgas dokumentāras liecības, kas attēlo 17.–19. gadsimta amatnieku darinātus izcilus galdnieku, kalēju, stiklinieku un podnieku darbus. Jāatzīmē no koka izgatavotas greznas ārdurvju vērtnes, kurās redzami Eiropas mākslas stila – vienā gadījumā rokoko, bet lielākoties 19. gadsimta pirmajā trešdaļā izplatītajam klasicismam raksturīgi rotājuma motīvi un ornamentu. Kādā grafiskā zīmējumā detalizēti fiksēts akmens cilnis ar gadskaitli 1632, manierisma stila apkaluma ornamentu un ģerboņiem ar īpašuma zīmēm.³⁷ Tas vēl arvien ir iemūrēts ēkas Baznīcas ielā 8 sienā. Vēl var izcelt 17.–20. gadsimta metālā kaltu vējrāžu zīmējumus, starp kuriem ir deviņi Kuldīgas eksemplāri. No tiem senāko (8. att.) V. Fromholda-Treija uzskatīja par 1630. gada kalumu,³⁸ bet vēlāk pētnieki skaitli pareizi izlasīja kā 1670. gadu.³⁹

Trešā V. Fromholda-Treija zīmējumu tēma saistās ar Kuldīgas pili, kuras drupas bija nojauktas jau 19. gadsimta sākumā. Kaislīgā zīmētāja spalvai pieder vienīgās saglabājušās velvētās telpas, kā arī pilsdrupu teritorijā celto dzirnavu un pilssarga namiņa zīmējumi. Uz O. Bonga krājumā esošās atklātnes ar pilssarga māju ir uzraksts “Bendes namiņš” (*Henkerhäuschen*), bet uz ģimenes arhīvā glabātas attēla kopijas pats autors pierakstījis, ka tas ir *das sog. Schneiderhäuschen*. Parasti ar vārdu *Schneider* vāciski apzīmē skroderi, bet tiešais tulkojums ir ‘griezējs’. Vai tas bijis savdabīgs nosaukums bendem, vai ēkā kādu laiku dzīvojis skroderis, vai arī cilvēks ar uzvārdu Šneiders, tagad ir grūti pateikt. Var tikai

37 Minēto zīmējumu oriģināli glabājas KNM. Cīļņa zīmējums – KNM, inv. Nr. 1911.

38 Fromhold-Treu. *Rigasche und Kurländische Wetterfahnen*, S. 18, 29, Nr. 5 und 6.

39 Jansons, Gunārs. *Kurzemes pilsētu senās koka ēkas: 17. gs. – 19. gs. vidus*. Rīga: Zinātne, 1982. 134.–135. lpp.

already mentioned, the BCL holds photocopies – negatives, photographs and printed postcards. Two watercolour drawings – a view of the buildings near the bridge over the Alekšupīte River, and the only landscape drawing – the Venta Rapids waterfall with fishing gear – had been reproduced as small propaganda postage stamps. (Fig.5) A few other small photographs and the drawings restored from them in the 1950s are stored in W. Fromhold-Treu's family archive in Germany. (Fig.6,7)

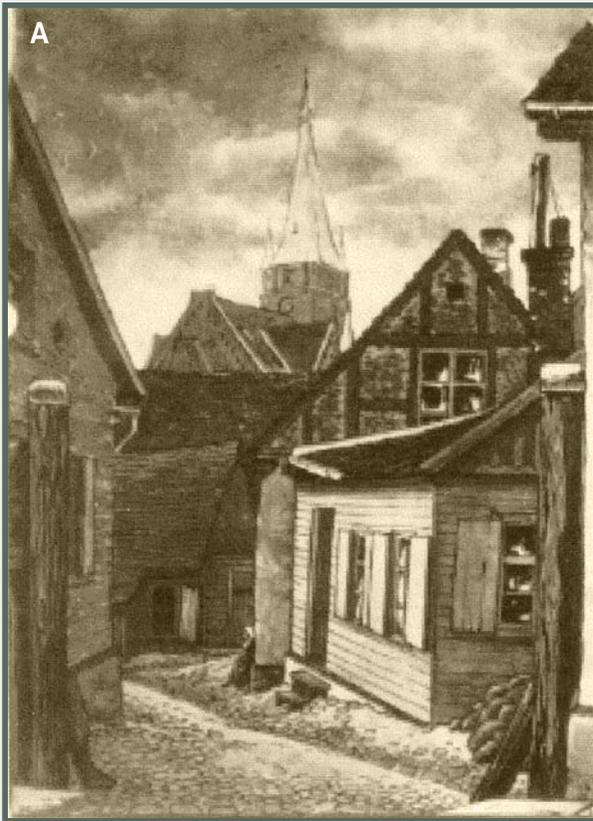
The other theme of the drawings by W. Fromhold-Treu is architectural details found in the town of Kuldīga – pediments, carpenter-made door leaves and forged metal handles, wind catchers, external doors with transom windows, sometimes featuring coloured glazing, window leaves with forged fittings, indoor heating stoves, stair rails and wind vanes. This constitutes a valuable documentary evidence of the outstanding craftsmanship by carpenters, blacksmiths, glaziers and potters of the 17th–19th centuries. A special note should be made of the luxurious wooden exterior door leaves featuring the European art styles – in one case rococo, but mostly decoration motifs and ornaments that were commonly characteristic of classicism during the first third of the 19th century. A graphic drawing provides a detailed depiction of a stone relief dated 1632, a mannerism-style ornament, coats of arms with trademarks.³⁷ It is still found on the wall of the building at Baznīcas iela 8. Another highlight is the drawings of metal wind vanes forged in the 17th–20th centuries, including nine items from Kuldīga. One of them was considered by W. Fromhold-Treu as the oldest (Fig.8), presumably forged in 1630,³⁸ but later researchers read the number as the year 1670.³⁹

The third theme of drawings by W. Fromhold-Treu is related to the Kuldīga Castle, the ruins of which had been demolished already at the beginning of the 19th century. W. Fromhold-Treu's authorship can only be attributed to the drawings of the preserved vaults, as well as the mill and the castle guard's house in the territory of the castle ruins. The postcard with the castle guard's house in O. Bong's

37 The originals of these drawings are held at the KDM. Relief drawing – KDM inventory No. 1911.

38 Fromhold-Treu. *Rigasche und Kurländische Wetterfahnen*, S. 18, 29, Nr. 5 und 6.

39 Jansons, Gunārs. *Kurzemes pilsētu senās koka ēkas: 17. gs. – 19. gs. vidus*. Rīga: Zinātne, 1982. 134.–135. lpp.

7. Kuldīgas vecpilsēta:
 a – pagalmis ar Sv. Annas baznīcu fonā,
 b – Kuldīgas pilsētas vācu pamatskola,
 c – tirgus laukums
 (20. gs. 30. gadu akvareļu fotokopijas no Fromholdu-Treiju ģimenes arhīva Vācijā)

Old Town Kuldīga:
 a – a courtyard with St. Anne's Church in the background;
 b – Kuldīga German Primary School building;
 c – market square
 (photocopies of 1930s watercolour drawings from the Fromhold-Treu's Family Archive in Germany)

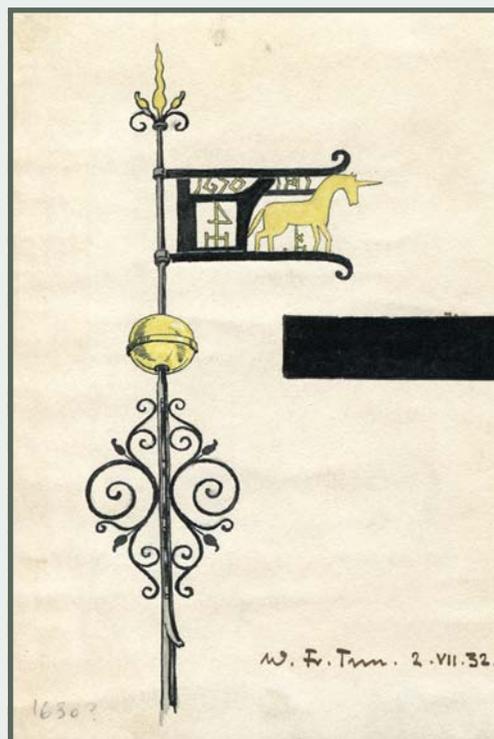

domāt, ka katrs no nosaukumiem kādu laiku ticis lietots kuldīdznieku vidū. Vēl ar Kuldīgas pili saistīti vairāku krāsns podiņu zīmējumi, kuros redzamas pētnieka paša atrastās lauskas.⁴⁰

V. Fromholda-Treija vairāku gadu darbs ir jau vairākkārt minētā Kuldīgas pils ap 1680. gadu grafiskā rekonstrukcija, kas datēta ar 1934. gadu. Arī tā bija iespiesta kā pastkarte. Atšķirībā no citiem V. Fromholda-Treija zīmējumiem, kas dokumentē 20. gadsimta 30. gados Kuldīgā eksistējušus senatnes pieminekļus, pils grafiskā rekonstrukcija ir pētnieka iztēles jaunradīts darbs, kas parāda varbūtējo celtnes un visa nocietinājuma izskatu 17. gadsimta otrajā pusē. Zīmējums tapis rūpīgu pētījumu rezultātā, tomēr materiāla trūkuma dēļ daudzas detaļas tajā ir pilnībā izdomātas un nekad nav pastāvējušas. To atzinis jau pats V. Fromholds-Treijs, 20. gadsimta 50. gados atjaunojot pils vēstures un rekonstrukcijas aprakstu un papildinot to ar atsevišķu daļu jauniem rekonstrukcijas zīmējumiem.⁴¹

40 Zīmējumu oriģināli glabājas KNM, inv. Nr. 1944–1947. Divi ir publicēti: Fromholds-Treijs. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums, 246.–247. lpp.

41 Tie publicēti: Fromholds-Treijs. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums, 245., 257. lpp.

8. Vienradža vējrādis ēkai Kuldīgā ar bij. adresi Tirguslaukums 7. V. Fromholda-Treija 1932. gada zīmējums (Kuldīgas novada muzejs, inv. Nr. KNM 1952)
Unicorn wind vane on a building at former Tirguslaukums (Market Square) 7, Kuldīga. A drawing, 1932, by W. Fromhold-Treu (KDM inventory No. KNM 1952)

collection features an inscription “Executioner’s house” (*Henkerhäuschen*), but the author himself wrote on a copy of a picture stored in the family archive that it is “das sog. Schneiderhäuschen”. The word “Schneider” is usually used in German to refer to a tailor, but the direct translation is “cutter”. Whether it was a peculiar name for executioner, or the building had been a home of a tailor for some time, or a man with the surname Schneider, it is now difficult to say. It can only be assumed that each of the names had been used for some time among the local folks. Also related to Kuldīga Castle are several drawings of decorative stove tiles, reconstructed from fragments found by the researcher himself.⁴⁰

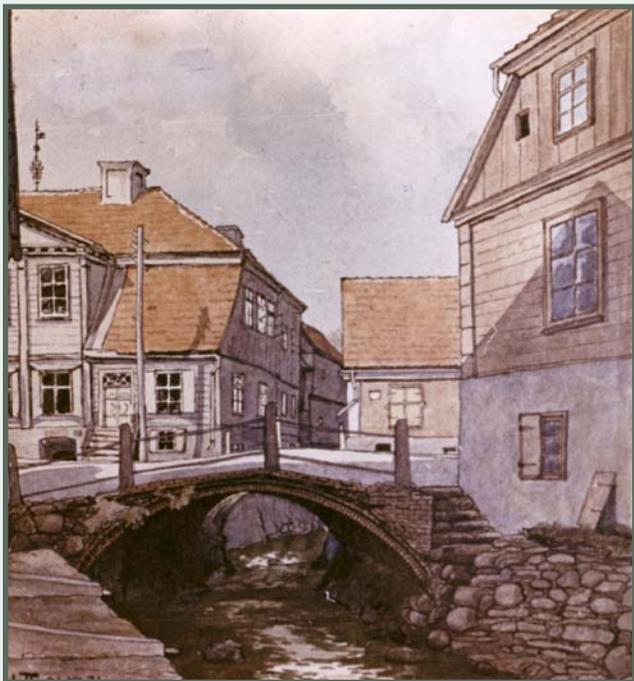
W. Fromhold-Treu had dedicated several years to the previously mentioned graphic reconstruction of the Kuldīga Castle around the year 1680, which dates back to 1934. It too was printed as a postcard. Unlike other drawings by W. Fromhold-Treu, which document historical monuments still existing in Kuldīga in the 1930s, the graphic reconstruction of the castle is a piece of the researcher’s imagination and creative work, which shows the possible appearance of the building and the entire fortification at the second half of the 17th century. The drawing is the result of thorough research, but due to the lack of documented evidence, many details have been completely imaginary and never existed. It was acknowledged by W. Fromhold-Treu himself, when he updated the description of the history and reconstruction of the castle in the 1950s and supplemented it with some new reconstruction drawings.⁴¹

The importance of drawings by Walfried Fromhold-Treu

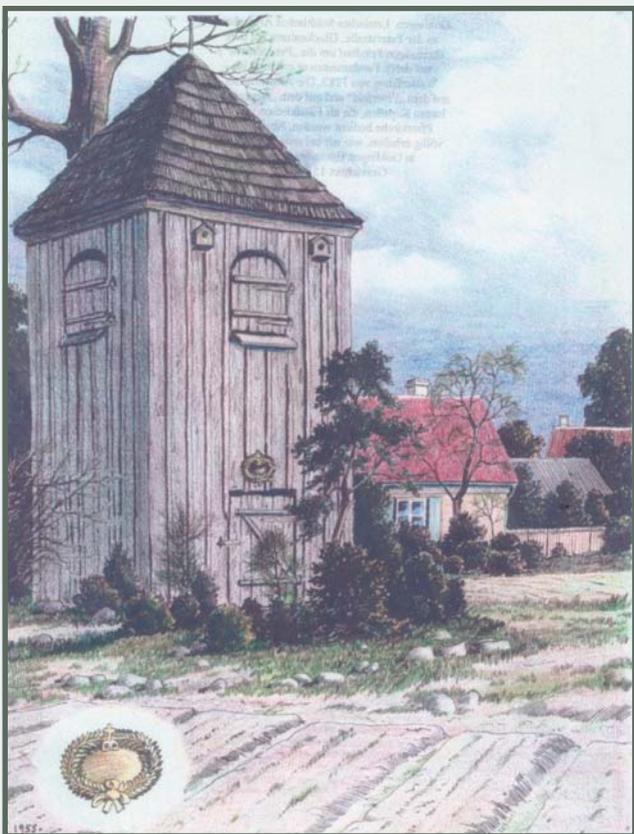
From the sources and publications mentioned above, the data about more than 90 drawings by W. Fromhold-Treu related to Kuldīga (see list in the Annex) have been obtained.

40 The originals of these drawings are held at the KDM. Inventory No. 1944–1947. Two of them have been published: Fromholds-Treijs. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums, 246.–247. lpp.

41 Published: Fromholds-Treijs. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums, 245.–257. lpp.

9. Ēkas pie tiltiņa pār Alekšupīti. V. Fromholda-Treija 1931. gada akvareļa fotokopija (attēls no LNDB kolekcijas "Zudusi Latvija")
Buildings next to the bridge over the Alekšupīte River. A photocopy of watercolour drawing, 1931, by W. Fromhold-Treu (image from NLDL collection "Lost Latvia")

10. Pētera kapličas zvanu tornis Pētera ielā. V. Fromholda-Treija 1955. gadā atjaunots zīmējums (kopija no Fromholdu-Treiju ģimenes arhīva Vācijā)
Bell tower of Peter's Chapel on Pētera iela. A drawing restored by W. Fromhold-Treu in 1955 (a copy from the Fromhold-Treu's Family Archive in Germany)

Valfrīda Fromholda-Treija zīmējumu nozīme

Izmantojot iepriekš minētos avotus un publikācijas, ir izdevies iegūt ziņas par V. Fromholda-Treija izgatavotiem vairāk nekā 90 zīmējumiem, kas saistīti ar Kuldīgu (sk. sarakstu pielikumā). Kaut gan 20. gadsimta 30. gados jau bija pazīstama fotogrāfija, senatnes liecību fiksēšanai to vēl izmantoja samērā maz. Tolaik reti kurš vietējais fotogrāfs iedomājās uzņemt tādas Kuldīgas skatus, kādi fiksēti V. Fromholda-Treija zīmējumos, bet arhitektūras detaļas, šķiet, nav fotografējis neviens. Tāpēc par daudziem senatnes pieminekļiem, kas Kuldīgā bija aplūkojami 20. gadsimta 30. gados, līdz mūsdienām saglabājies maz attēlu vai pat nav nevienas vizuālas liecības. Tagad V. Fromholda-Treija zīmējumi – ne tikai oriģināli, bet arī kopijas – dod bagātīgu materiālu Kurzemes mazpilsētu 18.–19. gadsimta arhitektūras pētījumiem. Zīmējumi ir vērtīgs mantojums, kuru izmanto gan Kuldīgas vēstures interesenti, gan seno ēku restaurētāji. To pierāda šo attēlu kā ilustrāciju iekļaušana visās nozīmīgākajās Kuldīgai veltītajās grāmatās.⁴² Mazāk uzmanības

⁴² V. Fromholda-Treija zīmējumu reprodukcijas: Volanska, Alise. *Kuldīga*. Rīga: Jāņa sēta, 1998. 26., 36., 37., 83. lpp.; Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Kuldīga: Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 21., 70., 170., 308.–310., 325., 329.–331., 474. lpp.

Although photography was already known in the 1930s, it was still relatively rarely used to record the testimony of the antiquity. At that time, few local photographers thought to take such views as were recorded in the drawings by W. Fromhold-Treu, but architectural details seem to have not been photographed by anyone. Thus, many historical monuments that were on display in Kuldīga in the 1930s have been recorded only on a handful of photographs or no visual evidence has survived to this day. W. Fromhold-Treu's drawings – not only the originals, but also the copies – today provide a rich material for architectural studies of the small towns of Kurzeme region in the period of 18th–19th centuries. Drawings constitute a valuable heritage, which is used both by enthusiasts of Kuldīga's history and restorers of historical buildings. This is evidenced by the inclusion of these images as illustrations in all notable books dedicated to Kuldīga.⁴² Less attention so far has been paid to the drawings by W. Fromhold-Treu in their capacity of a comparable material. It should be emphasised that they record architecture and details typical of the 18th–19th

⁴² Reproductions of drawings by W. Fromhold-Treu: Volanska, Alise. *Kuldīga*. Rīga: Jāņa sēta, 1998. 26., 36., 37., 83. lpp.; Krastiņš, Jānis (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Kuldīga: Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 21., 70., 170., 308.–310., 325., 329.–331., 474. lpp.

līdz šim pievērsts V. Fromholda-Treija zīmējumiem kā salīdzināmam materiālam. Jāuzsver, ka tie fiksē ne tikai Kuldīgai, bet arī citām Latvijas pilsētām tipisku 18.–19. gadsimta arhitektūru un tās detaļas, tāpēc tos var izmantot kā paraugus arī attiecīgā laika arhitektūras pieminekļu restaurācijai citās pilsētās, kurām nav laimējies ar tādu senatnes dokumentētāju, kāds bija V. Fromholds-Treijs.

Pielikums

V. Fromholda-Treija zīmējumi ar Kuldīgas ēkām un seniem priekšmetiem

Sarakstā dots īss attēla apraksts, autora datējums, glabāšanas vieta un atsevišķas norādes par publicēšanu:

Pilsētas skati

1. Ēkas pie tiltiņa pār Alekšupīti. 1931.21.VII. Krāsaina akvareļa fotokopija – LNB BCB AA 0421-116. (9. att.)
2. Klēts Kalna ielā 14. 1931.30.VII. Akvarelis – KNM 1936.
3. Tirgus laukuma skats. 1931.26.V. Neskaidra kopija – FTģaV. (7.c att.)
4. Pētera kapličas zvanu tornis bij. Pētera kapsētā Pētera ielā. 1931.2.VI. Atklātne ar zīmogu: Foto A. Freymann Kuldīga, Katoļu iela 5 – LNB BCB AA 0421-59. Fotokopija – KNM 6117.
Tas pats: 1955. g. atjaunots krāsu zīmējums ar VFT uzrakstu: *Glockenturm im Garten des städtischen Peterstifts, auf der Stelle, wo ehemals die in der Ordenszeit von der Pfarrkirche aus bedient wurde. Die Fundamente sind noch festzustellen. Über der Tür Messingplatte in getriebener Arbeit. Die auf dem Turm befindliche Wetterfahne von 1782 habe ich seinerzeit in Goldinger städt. Museum sichergestellt.* (Zvanu tornis pilsētas Pētera kapelas vietā, kuru kādreiz ordeņa laikā apkalpoja draudzes mācītājs. Pamatus vēl var konstatēt. Virs durvīm no misiņa gatavota plāksne. Torņa vējrādi no 1782. g. es savā laikā Kuldīgā novietoju pilsētas muzejā.) – FTģaV. (10. att.)
5. Pilssarga jeb t. s. bendes namiņš. 1932.20.VI. Fotokopija – KNM 5718. Atklātne LNB BCB AA 0421-72. Kopija FTģaV ar VFT uzrakstu: *Das sog. "Schneiderhäuschen", erbaut 1735 für den letzten Schloßwachtmeister Boffemehl aus den Steinen der Burgruine.* (T. s. Šneidera namiņš, celts 1735. g. no pilsdrupu akmeņiem pēdējam pilssargam Bofemēlam.) Publicēts: LKV 10, 18819; LVP 5, 234.
6. Pils dzirnavas Kalna ielā. 1932.26.XII. Fotokopija – KNM 7459. Atklātne ar zīmogu: Foto A. Freymann Kuldīga, Katoļu iela 5 – LNB BCB AA 0421-102. Kopija FTģaV ar VFT uzrakstu: *Die Schloßmühle, erbaut 1806, die linke Hälfte auf den Fundamenten des ehem. Nordturms der Vorburg. Im Vordergrund 4 Kanonen, gegossen unter Herzog Jakob in Schründen aus kurischem Erz. Die Rohre 1936 im Goldinger Heimatmuseum übergeführt.* (Pils dzirnavas, celtas 1806. g. To kreisā mala

centuries not only characteristic of Kuldīga, but also other Latvian towns, and therefore they can be used as a point of reference for restoration of architectural monuments of the respective time in other cities, which have not been fortunate to have a keeper of historical records such as W. Fromhold-Treu.

Annex

Drawings of buildings and artefacts of Kuldīga by W. Fromhold-Treu

The list includes a brief description, date provided by the author, storing location and references to publications:

Town scenery

1. Buildings next to the bridge over the Alekšupīte River. 1931.21.VII. Photocopy of coloured watercolour – LNB BCB AA 0421-116 (Fig.9)
2. Shed at Kalna iela 14. 1931.30.VII. Watercolour – KDM, 1936
3. A view of the Tirguslaukums (Market Square). 1931.26.V. A blurred copy – FTFAg (Fig.7.c)
4. Bell tower of Peter's Chapel in former Peter's cemetery on Pētera iela. 1931.2.VI Stamped postcard: Photograph by A. Freymann, Kuldīga, Katoļu iela 5 – LNB BCB AA 0421-59. Photocopy – KDM, 6117.
Same: Restored colour drawing, 1955; inscribed by WFT: *Glockenturm im Garten des städtischen Peterstifts, auf der Stelle, wo ehemals die in der Ordenszeit von der Pfarrkirche aus bedient wurde. Die Fundamente sind noch festzustellen. Über der Tür Messingplatte in getriebener Arbeit. Die auf dem Turm befindliche Wetterfahne von 1782 habe ich seinerzeit in Goldinger städt. Museum sichergestellt* (the bell tower in the former location of Peter's Chapel, once served by a parish priest during the rule of the Order. Foundations of the building can still be identified. A brass plaque above the door. At the time, I placed the 1782 wind vane from the tower in Kuldīga Town Museum) – FTFAg (Fig.10)
5. The castle guard's house, also known as the executioner's house. 1932.20.VI. Photocopy – KDM 5718. Postcard LNB BCB AA -72. A copy from FTFAg with inscription by WFT: *Das sog. "Schneiderhäuschen", erbaut 1735 für den letzten Schloßwachtmeister Boffemehl aus den Steinen der Burgruine* (the so-called Schneider's house, built in 1735, using stone from the castle ruins, residence of the last castle guard Boffemehl). Published: LKV 10, 18819; LVP 5, 234
6. Castle mill on Kalna iela. 1932.26.XII. Photocopy – KDM, 7459. Stamped postcard: Photograph by A. Freymann, Kuldīga, Katoļu iela 5 – LNB BCB AA 0421-102. A copy from FTFAg with an inscription by WFT: *Die Schloßmühle, erbaut 1806, die linke Hälfte auf den Fundamenten des ehem. Nordturms der Vorburg. Im Vordergrund 4 Kanonen, gegossen unter Herzog Jakob in Schründen aus kurischem Erz. Die Rohre 1936 im Goldinger Heimatmuseum übergeführt* (castle mill, built

11. Koka noliktava Liepājas ielā 1. V. Fromholda-Treija 1955. gadā atjaunots zīmējums (no Fromholdu-Treiju ģimenes arhīva Vācijā)
Wooden warehouse at Liepājas iela 1. A drawing restored by W. Fromhold-Treu in 1955 (a copy from the Fromhold-Treu's Family Archive in Germany)

novietota uz kādreizējā priekšpils ziemeļu torņa pamatiem. Priekšplānā četri lielgabali, kas izlieti hercoga Jēkaba laikā Skrundā no Kurzemes rūdas. Stobri 1936. gadā pārvesti uz Kuldīgas pilsētas muzeju.) Publicēts: LVP 5, 253.

7. Pils dzirnavu pagalma puse. 1932. Fotokopija – LNB BCB AA 0421-64. Kopija FTĢaV ar VFT uzrakstu: *Hof der Schloßmühle. Die rechte Hälfte steht auf den Fundamenten des Nordturms der Vorburg. Im Kellergeschoß gewaltige Gewölbe aus der Ordenszeit.* (Pils dzirnavu pagalms. To labā puse atrodas uz priekšpils ziemeļu torņa pamatiem. Pagrabstāvā varenas velves no ordeņlaika.) Publicēts: LVP 5, 254.
8. Velvēta telpa pilsdrupās. 1932. Fotokopija – KNM 6114.
9. Pilsdrupu ziemeļu korpusa velvēta telpa. Fotokopija KNM Plg 13.705; publicēta: Kuldīga 2013, 170. Kopija FTĢaV; publicēta: LVP 5, 260.
10. Kuldīgas pilsētas vācu pamatskolas ēka. 1933. Neskaidra kopija FTĢaV. (7.b att.)
11. Pils aptieka Baznīcas ielā. 1933.25.II. Atklātne ar zīmogu: Foto A. Freymann Kuldīga, Katoļu iela 5. VFT uzraksts: *Die ehem. Hofapotheke in der Kirchenstraße. Im inneren sieht man noch die durch beide Stockwerke reichende Diele mit Treppen. Noch einige alte Öfen erhalten.* (Kādreizējā pils aptieka Baznīcas ielā. Iekšā vēl redzama abus stāvus aizņemoša priekštelpa ar kāpnēm. Vēl saglabājušās dažas vecas krāsnis.) – LNB BCB AA 0421-68. Publicēts: LKV 10, 18818.

in 1806. Left edge is located on the foundations of the former northern tower of the forefront. In the foreground four cannons made from locally sourced iron ore in Skrunda, during the rule of Duke Jacob. The barrels were transferred to Kuldīga Town Museum in 1936). Published: LVP 5, 253

7. View of the castle mill courtyard. 1932. Photocopy – LNB BCB AA 0421-64. Copy from FTFAG with inscription by WFT: *Hof der Schloßmühle. Die rechte Hälfte steht auf den Fundamenten des Nordturms der Vorburg. Im Kellergeschoß gewaltige Gewölbe aus der Ordenszeit* (the view of the castle mill courtyard. The right-hand edge is located on the foundations of the former northern tower of the forefront. Imposing vault in the basement from the period of the rule of the Order). Published: LVP 5, 254
8. A vaulted space, part of the castle ruins. 1932. Photocopy – KDM, 6114
9. A vaulted space of the northern block of castle ruins. Photocopy, KDM Plg 13.705; published: Kuldīga 2013, 170. Copy, FTFAG; published: LVP 5, 260
10. Kuldīga German Primary School building. 1933. A blurred copy, FTFAG (Fig.7.b)
11. Castle pharmacy on Baznīcas iela. 1933.25.II. Stamped postcard: Photo by A. Freymann, Kuldīga, Katoļu iela 5. Inscription by WFT: *Die ehem. Hofapotheke in der Kirchenstraße. Im inneren sieht man noch die durch beide Stockwerke reichende Diele mit Treppen. Noch einige alte Öfen erhalten* (the former castle pharmacy on Baznīcas iela. Inside you can still see a two-storey fore-room with stairs. Some old stoves have still survived) – LNB BCB AA 0421-68. Published: LKV 10, 18818
12. Buildings on the corner of Pasta and Jelgavas iela. 1934.29.VI. Photocopy with an inscription by WFT: *Bürgerhäuser am Alexbach, Ecke Post- und Mitauer Straße* (Residential house at the Alekšupīte River, street corner of Pasta and Jelgavas iela) – LNB BCB AA 0421-98. Published: Kuldīga 2013, 70
13. Street view with St. Catherine's Church tower. Coloured photocopy – LNB BCB AA 0421-43 (Fig.2)
14. Cropped image of the same view without the church tower steeple. 1934, a postcard with reproduced ink drawing – LNB BCB AA 0421-44
15. Buildings next to the bridge over the Alekšupīte River. 1938, coloured propaganda stamp with the caption "Kuldīga invites" (Fig.5b). Coloured drawing restored from the propaganda stamp in 1955, FTFAG
16. The Venta River Rapids waterfall. 1938. Coloured propaganda stamp with a caption: "Rumba krāc – šurpu nāc! Kuldīga" (Come to Kuldīga and hear the rapids roar!) (Fig.5a). Ink drawing of a similar view published in the newspaper "Rigasche Rundschau", as of 1935
17. Building on the street corner of Siena tirgus (Hay Market) and Policijas iela. Copy of an undated drawing, FTFAG (Fig.6)
18. Wooden warehouse on Liepājas iela 1. 1955, copy of a restored drawing, FTFAG. Published: LVP 5, 271 (Fig.11)

12. Ēkas Pasta un Jelgavas ielas stūrī. 1934.29.VI. Fotokopija ar VFT uzrakstu: *Bürgerhäuser am Alexbach, Ecke Post- und Mitauer Straße*. (Pilsonu mājas pie Alekšupītes, Pasta un Jelgavas ielas stūris.) – LNB BCB AA 0421-98. Publicēts: Kuldīga 2013, 70.
13. Ielas skats ar Sv. Katrīnas baznīcas torni. 1934. g. Krāsaina fotokopija – LNB BCB AA 0421-43. (2. att.)
14. Tā paša skata daļa bez torņa smailes. 1934. g. Pastkarte ar reproducētu tušas zīmējumu – LNB BCB AA 0421-44.
15. Ēkas pie tiltiņa pār Alekšupīti. 1938. g. Krāsaina pamarka ar uzrakstu “Kuldīga aicina” (5.b att.). Pēc pamarkas 1955. g. atjaunots krāsu zīmējums FTġaV.
16. Ventas rumba. 1938. Krāsaina pamarka ar uzrakstu: “Rumba krāc – šurpu nāc! Kuldīga” (5.a att.). Lidzīgs skats tušas zīmējumā publicēts avīzē “*Rigasche Rundschau*”, sākot ar 1935. g.
17. Ēka Siena tirgus un Policijas ielas stūrī. Nedatēts zīmējums – kopija FTġaV. (6. att.)
18. Koka noliktava Liepājas ielā 1. 1955. g. atjaunots zīmējums – kopija FTġaV. Publicēts: LVP 5, 271. (11. att.)
19. Ēkas ar Sv. Annas baznīcu fonā. Nedatēts neskaidrs zīmējums – kopija FTġaV. (7.a att.)
20. Pagalms Tirguslaukumā 7. Pa labi ēka pie Alekšupītes, pa kreisi ēka ar vienradža vējrādi. 1955. g. atjaunots zīmējums – FTġaV. (4. att.)

Baznīcu priekšmetu zīmējumi

21. Kuldīgas latviešu baznīcas 1660. gada misiņa kristāmbļoda. 1933.7.VII. Fotokopija – KNM 6127. (3. att.) Fotokopija ar VFT uzrakstu: *Messing-Taufbecken der lettischen Kirche, Durchmesser 43 ½ cm, Höhe 6 ½ cm. DIS TAVFFBECKEN HAT HANS BRAAWER VEREIRET IAHR 1660*. (Latviešu baznīcas misiņa kristāmbļoda, diametrs 43,5 cm, augstums 6,5 cm. Šo kristāmbļodu dāvinājis Hanss Brāvers 1660. gadā.) – LNB BCB AA 0421-10.
22. Kuldīgas ģerbonis ar uzrakstu *S. Catharina A[nno] 1791* virs Sv. Katrīnas baznīcas dienvidu portāla. Fotokopija – KNM 4576.
23. Kristāmtrauks ar skapi Sv. Trīsvienības baznīcā. Akvarelis – KNM 1915.
24. Katoļu baznīcas rokoko stila bufete. 1933.24.VII. Akvarelis – KNM 1939.
25. Madonnas statuja no Sv. Trīsvienības katoļu baznīcas. Neskaidra kopija – FTġaV. Publicēts: Kurland 1999. Pārzīmējums: LVP 5, 258.

Fasāžu detaļas

26. Kalķakmens cilnis ar gadskaitli 1632, atrodas ēkas fasādē Baznīcas ielā 8. Monohroms akvarelis – KNM 1911. Publicēts: Kuldīga 2013, 474.
27. Plāksne Jelgavas ielā 7 ar uzrakstu: *A.W. Balandin N° 101 ANNO 1832*. Akvarelis – KNM 1914.

19. Buildings with St. Anna's Church in the background. Copy of an undated, blurred drawing, FTFAG (Fig.7.a)
20. Courtyard at Tirguslaukums (Market Square) 7. On the right – a building at the Alekšupīte River, on the left – a building with the unicorn wind vane. 1955, a restored drawing, FTFAG (Fig.4)

Drawings of church features and details

21. Brass baptismal bowl of the Kuldīga Latvian Church dated 1660. 1933.7.VII. Photocopy – KDM 6127 (Fig.3). Photocopy with an inscription by WFT: *Messing-Taufbecken der lettischen Kirche, Durchmesser 43 ½ cm, Höhe 6 ½ cm. DIS TAVFFBECKEN HAT HANS BRAAWER VEREIRET IAHR 1660*. (Brass baptismal bowl of the Latvian Church, diameter 43.5 cm, height 6.5 cm. a gift from Hans Braawer in 1660.) – LNB BCB AA 0421-10
22. Coat of arms of Kuldīga with the inscription *S. Catharina A[nno] 1791* above the southern portal of St. Catherine's Church. Photocopy – KDM, 4576
23. Baptismal bowl and a cupboard in the St. Trinity Church. Watercolour – KDM, 1915
24. Rococo curio cabinet, Catholic Church. 1933.24.VII. Watercolour – KDM, 1939
25. Madonna statue in the St. Trinity Church. Unidentified copy – FTFAG. Published: Kurland 1999. Redrawn: LVP 5, 258

Façade details

26. Limestone relief dated with inscription 1632, façade of a building at Baznīcas iela 8. Monochrome watercolour – KDM 1911. Published: Kuldīga 2013, 474
27. A plaque at Jelgavas iela 7 with an inscription: *A.W. Balandin N° 101 ANNO 1832*. Watercolour – KDM, 1914
28. Timber frame pediment at Rumbas iela 9. Ink drawing – KDM 1937
29. Wooden building pediment with a decorative ventilation pane on Smilšu iela. Ink drawing – KDM 1938

Doors, handles, windows, stairs

30. Door at Baznīcas iela 17. Watercolour – KDM, 1912
31. Door at Jelgavas iela 17. Watercolour – KDM, 1913
32. Door at Baznīcas iela 10. 1933.1.VIII. Watercolour – KDM, 1916
33. Door at Jelgavas iela. Watercolour – KDM, 1917
34. Door at Ventspils iela 4. Ink, watercolour – KDM 1918
35. Fragment of façade with exterior doors and stairs at Kalna iela 15. 1933.2.VIII. Ink drawing – KDM, 1919

28. Ēkas pildrežģa zelminis Rumbas ielā 9. Tušas zīmējums – KNM 1937.
 29. Koka ēkas jumtgale ar dekoratīvu vēdlūku Smilšu ielā. Tušas zīmējums – KNM 1938.

Durvis, rokturi, logi, kāpnes

30. Durvis Baznīcas ielā 17. Akvarelis – KNM 1912.
 31. Durvis Jelgavas ielā 17. Akvarelis – KNM 1913.
 32. Durvis Baznīcas ielā 10. 1933.1.VIII. Akvarelis – KNM 1916.
 33. Durvis Jelgavas ielā. Akvarelis – KNM 1917.
 34. Durvis Ventspils ielā 4. Tuša, akvarelis – KNM 1918.
 35. Fasādes fragments ar ārdurvīm un kāpnēm Kalna ielā 14. 1933.2.VIII. Tušas zīmējums – KNM 1919.
 36. Vējtvera durvis Šarlotes muižā. Tuša, akvarelis – KNM 1920.
 37. Fasādes fragments ar ārdurvīm un kāpnēm Kalna ielā 15. 1931.29.VI. Akvarelis – KNM 1921. Publicēts: Kuldīga 2013, 309.
 38. Kapličas durvis vācu kapsētā. Akvarelis – KNM 1922.
 39. Durvis Annas ielā 4. Tuša, akvarelis – KNM 1923.
 40. Durvis Liepājas ielā 19. 1931.30.VI. Tušas zīmējums – KNM 1924.
 41. Vējtvera durvis Liepājas ielā 14. Tuša, akvarelis – KNM 1925.
 42. Lodziņš ar monogrammu un gadskaitli 1828 Liepājas ielā 1. Akvarelis – KNM 1926.
 43. Divi durvju rokturi – klabiķi Kalna ielā 14 un 15. Zīmuļa skice – KNM 1927.
 44. Katoļu baznīcas durvju klabiķis. Tušas zīmējums – KNM 1928.
 45. Logs ar apkalumiem Kalna ielā 9. Tuša, akvarelis – KNM 1929. Publicēts: Kuldīga 2013, 308.
 46. Priekštelpas durvis Jelgavas ielā 1. 1936.16.V. Tušas zīmējums – KNM 1930. Publicēts: Kuldīga 2013, 329.
 47. Divi durvju rokturi Jelgavas ielā 12 un 17. Zīmuļa skice – KNM 1931.
 48. Durvju rokturis Mucenieku ielā 13. Tušas zīmējums – KNM 1932.
 49. Trīs durvju rokturi Katoļu (tag. Raiņa) ielā 5, 18, 20. Zīmuļa skice – KNM 1933.
 50. Durvis Šarlotes muižā. Zīmulis, tuša – KNM 1934.
 51. Priekštelpas kāpņu margas Baznīcas ielā 8-10. Akvarelis – KNM 1935.

-
36. Door of the entry passage in the manor of *Charlottenhof*. Ink, watercolour – KDM, 1920
 37. Fragment of façade with exterior doors and stairs at Kalna iela 15. 1931.29.VI Watercolour – KDM, 1921. Published: Kuldīga 2013, 309
 38. Chapel door in the German cemetery. Watercolour – KDM, 1922
 39. Door at Annas iela 4. Ink, watercolour – KDM, 1923
 40. Door at Liepājas iela 19. 1931.30.VI. Ink drawing – KDM, 1924
 41. Door of the entry passage at Liepājas iela 14. Ink, watercolour – KDM, 1925
 42. Window with a monogram and inscription 1828 at Liepājas iela 1. Watercolour – KDM, 1926
 43. Two door knockers at Kalna iela 14 and 15, respectively. Pencil sketch – KDM, 1927
 44. Door knocker, Catholic Church. Ink drawing – KDM, 1928
 45. A window with fittings at Kalna iela 9. Ink, watercolour – KDM, 1929. Published: Kuldīga 2013, 308
 46. Fore-room door at Jelgavas iela 1. 1936.16.V. Ink drawing – KDM, 1930. Published: Kuldīga 2013, 329
 47. Two door knockers at Jelgavas iela 12 and 17, respectively. Pencil sketch – KDM, 1931
 48. A door handle at Mucenieku iela 13. Ink drawing – KDM, 1932
 49. Three door handles at Katoļu iela 5, 18 and 20 (now Raiņa iela). Pencil sketch – KDM, 1933
 50. A door in the manor of *Charlottenhof*. Pencil, ink – KDM, 1934
 51. Stair railings of a fore-room at Baznīcas iela 8-10. Watercolour – KDM, 1935

Stoves

52. A stove at Baznīcas iela 10. 1933.12.IV. Watercolour – KDM, 1940. Published: Kuldīga 2013, 330
 53. A stove at Baznīcas iela 14. 1932.26.VIII. Watercolour – KDM, 1941. Published: Kuldīga 2013, 331
 54. A stove at Baznīcas iela 27. 1932.11.VIII. Watercolour – KDM, 1942. Published: Kuldīga 2013, 310
 55. A stove at Baznīcas iela 14, Gottlieb's house. 1933 10. VIII. Watercolour – KDM, 1943. Published: Kuldīga 2013, 331

Decorative stove tiles

56. A fragment of a stove tile with a hunting scene dating back to the last quarter of the 16th century. Pencil, watercolour – KDM, 1944
 57. A fragment of a stove tile with heraldic designs dated back to the last quarter of the 16th century. Pencil sketch – KDM, 1945

Krāsns

52. Krāsns Baznīcas ielā 10. 1933.12.IV. Akvarelis – KNM 1940. Publicēts: Kuldīga 2013, 330.
53. Krāsns Baznīcas ielā 14. 1932.26.VIII. Akvarelis – KNM 1941. Publicēts: Kuldīga 2013, 331.
54. Krāsns Baznīcas ielā 27. 1932.11.VIII. Akvarelis – KNM 1942. Publicēts: Kuldīga 2013, 310
55. Krāsns Gotlība mājā Baznīcas ielā 14. 1933.10. VIII. Akvarelis – KNM 1943. Publicēts: Kuldīga 2013, 331

Krāsns podiņi no pilsdrupām

56. Fragmentārs 16. gs. pēdējā ceturkšņa krāsns podiņš ar medību ainu. Zīmulis, akvarelis – KNM 1944.
57. Fragmentārs 16. gs. pēdējā ceturkšņa krāsns podiņš ar heraldiskām figūrām. Zīmuļa skice – KNM 1945.
58. Fragmentārs 17. gs. 80. gadu krāsns podiņš ar Kurzemes un Zemgales hercogistes ģerboni. 1934.28. XII. Tušas zīmējums – KNM 1946. Publicēts: LVP 5, 246.
59. Fragmentārs krāsns podiņš ar vīrieša bisti un gadskaitli 1689. 1935.20.IV. Tušas zīmējums – KNM 1947. Publicēts: LVP 5, 247.

Vējrāži

60. Vējrādis ar gadskaitli 1671 Jelgavas ielā 30. Tuša, akvarelis – KNM 1948. Kopija ar VFT uzrakstu *St. Annen-Stift Mitauer-Strasse* (Sv. Annas patversme Jelgavas ielā) – FTġaV. Publicēts: Kurland 1998, 20.
61. Pētera kapličas zvanu torņa vējrādis ar gadskaitli 1782. Tuša, akvarelis – KNM 1949.
62. Vējrādis Skrundas ielā ar gadskaitli 1782 un iniciāļiem DE. Tuša, akvarelis – KNM 1950. Kopija ar VFT uzrakstu *Schrundensche Str. 8, Armenhaus "Deutsches Elend"* (Skrundas iela 8, nabagmāja "Vācu patversme") – FTġaV. Publicēts: Kurland 1998, 26.
63. Vējrādis ar gadskaitli 1731 Liepājas ielā 26. Tuša, akvarelis – KNM 1951. Kopija ar VFT uzrakstu *Libauer Str. 17, früher Armenhaus* (Liepājas iela 17, agrāk nabagmāja) – FTġaV. Publicēts: Kurland 1998, 20.
64. Stendera nama vējrādis ar vienradzi un gadskaitļiem 1670 un 1742. 1932.2.VII. Tuša, akvarelis – KNM 1952. (8. att.) Kopija ar VFT uzrakstu *Bürgerhaus Marktplatz 7* (pilsoņa nams Tirguslaukumā 7) – FTġaV. Publicēts: Kurland 1998, 18.
65. Kriegera nama vējrādis ar gadskaitli 1887 un iniciāļiem WK Kaļķu ielā. 1938.20.VI. Tuša, akvarelis – KNM 1953.
66. Vējrādis Pļavas ielā 1. 1938.20.VI. Tuša, akvarelis – KNM 1954.
67. Vējrādis Grants ielā 12. 1938. 20.VI. Tuša, akvarelis – KNM 1955.
68. Freiberga nama vējrādis ar gadskaitli 1883 un iniciāļiem AC Pils ielā 1. 1938.20.VI. Tuša, akvarelis – KNM 1956.

-
58. A fragment of a stove tile with the coat of arms of the Duchy of Courland and Semigallia dated back to the 1680s. 1934.28. XII. Ink drawing – KDM, 1946. Published: LVP 5, 246
  59. A fragment of a stove tile with a male bust and inscription 1689. 1935.20.IV. Ink drawing – KDM 1947. Published: LVP 5, 247

Wind vanes

60. A wind vane with inscription 1671 at Jelgavas iela 30. Ink, watercolour – KDM, 1948. A copy with an inscription by WFT: *St. Annen-Stift Mitauer-Strasse* (St. Anne's shelter on Jelgavas iela) – FTġaV. Published: Kurland 1998, 20
61. A wind vane on the tower of Peter's chapel, inscription 1782. Ink, watercolour – KDM, 1949
62. A wind vane on Skrundas iela, inscription 1782 and initials D.E. Ink, watercolour – KDM 1950. A copy with an inscription by WFT: *Schrundensche Str. 8, Armenhaus "Deutsches Elend"* (Skrundas iela 8, poorhouse "German shelter") – FTġaV. Published: Kurland 1998, 26
63. A wind vane with inscription 1731 at Liepājas iela 26. Ink, watercolour – KDM, 1951. A copy with an inscription by WFT: *Libauer Str. 17, früher Armenhaus* (Liepājas iela 17, former poorhouse) – FTġaV. Published: Kurland 1998, 20
64. A wind vane on Stender's house, unicorn, inscription 1670 and 1742. 1932.2.VII. Ink, watercolour – KDM 1952. (Fig.8) A copy with an inscription by WFT: *Bürgerhaus Marktplatz 7* (residence at Tirguslaukums (Market Square) 7) – FTġaV. Published: Kurland 1998, 18
65. A wind vane on Krieger's house on Kaļķu iela, inscription 1887 and initials W.K. 1938.20.VI. Ink, watercolour – KDM, 1953
66. A wind vane at Pļavas iela 1. 1938.20.VI. Ink, watercolour – KDM, 1954
67. A wind vane at Grants iela 12. 1938. 20.VI. Ink, watercolour – KDM, 1955
68. A wind vane on Freiberg's house at Pils iela 1, inscription 1883 and initials A.C. 1938.20.VI. Ink, watercolour – KDM, 1956
69. A wind vane, inscription 1720. A copy with an inscription by WFT: *Kath. St. Trinitatiskirche in Goldingen* (Catholic St. Trinity Church in Kuldīga) – FTġaV. Published: Kurland 1998, 23

Exterior door transom windows

70. A transom window at Baznīcas iela 18. Ink, watercolour – KDM, 1957
71. A transom window at Rumbas iela 13. Ink, watercolour – KDM, 1958
72. A transom window at Liepājas iela 17. Ink, watercolour – KDM, 1959. A restored drawing, dated 24.4.1950, with an inscription by WFT: *Libauer Str. 17, Haus Dr. Ulmann* (Dr. Ulmann's house at Liepājas iela 17) – FTġaV. Published: LVP 5, 272
73. A transom window at Jelgavas iela 18. Ink, watercolour – KDM, 1960

69. Vējrādīs ar gadskaitli 1720. Kopija ar VFT uzrakstu *Kath. St. Trinitatiskirche in Goldingen* (Katoļu Sv. Trīsvienības baznīca Kuldīgā) – FTġaV. Publicēts: Kurland 1998, 23.

Ārdurvjū virslōģi

70. Virslōģs Baznīcas ielā 18. Tuša, akvarelis – KNM 1957.
71. Virslōģs Rumbas ielā 13. Tuša, akvarelis – KNM 1958.
72. Virslōģs Liepājas ielā 17. Tuša, akvarelis – KNM 1959. Atjaunots zīmējums 24.4.1950. ar VFT uzrakstu *Libauer Str. 17, Haus Dr. Ulmann* (Dr. Ulmaņa nams Liepājas ielā 17) – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 272.
73. Virslōģs Jelgavas ielā 18. Tuša, akvarelis – KNM 1960.
74. Virslōģs Kalna ielā 9. Tuša, akvarelis – KNM 1961. Publicēts: Kuldīga 2013, 325.
75. Virslōģs Kalna ielā 13. Tuša, akvarelis – KNM 1962. Atjaunots zīmējums 24.4.1950. – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 272.
76. Virslōģs Kalna ielā 14. Tuša, akvarelis – KNM 1963.
77. Virslōģs Kalna ielā 20. Tuša, akvarelis – KNM 1964. Atjaunots zīmējums 24.4.1950. – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 272. Kuldīga 2013, 325
78. Virslōģs Kalna ielā 23. Tuša, akvarelis – KNM 1965. Atjaunots zīmējums 24.4.1950. ar VFT uzrakstu *Bergstr. 23, Haus Baron Korff* (Barona Korfa nams Kalna ielā 23) – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 272.
79. Virslōģs Smilšu ielā 9. Tuša, akvarelis – KNM 1966.
80. Virslōģs Ādolfa Alunāna ielā 5. Tuša, akvarelis – KNM 1967.
81. Virslōģs bij. Bēzru (tag. Ventspils) ielā 1. Tuša, akvarelis – KNM 1968.
82. Virslōģs bij. Bēzru (tag. Ventspils) ielā 8. Tuša, akvarelis – KNM 1969.
83. Virslōģs bij. Bēzru (tag. Ventspils) ielā 11. Tuša, akvarelis – KNM 1970.
84. Virslōģs bij. Bēzru (tag. Ventspils) ielā 12. Tuša, akvarelis – KNM 1971.
85. Virslōģs. Tuša, akvarelis – KNM 1972. Atjaunots zīmējums 24.4.1950. ar VFT uzrakstu *Libauer Str. 6, Katholisches Pfarrhaus* (Katoļu plebānija Liepājas ielā 6) – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 272.
86. Virslōģs Jelgavas ielā 24. Tuša, akvarelis – KNM 1973. Publicēts: Kuldīga 2013, 326. Atjaunots zīmējums 24.4.1950. ar VFT uzrakstu *Bergstr.17.* (Kalna iela 17) – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 272.
87. Virslōģs. Atjaunots zīmējums 24.4.1950. ar VFT uzrakstu *Kalkstr. 9, Haus Krüger* (Krīģera nams Kaļķu ielā 9). – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 272.

-
74. A transom window at Kalna iela 9. Ink, watercolour – KDM, 1961. Published: Kuldīga 2013, 325.
75. A transom window at Kalna iela 13. Ink, watercolour – KDM, 1962. A restored drawing, dated 24.4.1950 – FTġaV. Published: LVP 5, 272
76. A transom window at Kalna iela 14. Ink, watercolour – KDM, 1963
77. A transom window at Kalna iela 20. Ink, watercolour – KDM, 1964. A restored drawing, dated 24.4.1950 – FTġaV. Published: LVP 5, 272. Kuldīga 2013, 325
78. A transom window at Kalna iela 23. Ink, watercolour – KDM, 1965. A restored drawing, dated 24.4.1950, with an inscription by WFT: *Bergstr. 23, Haus Baron Korff* (Baron Korff's house at Kalna iela 23) – FTġaV. Published: LVP 5, 272
79. A transom window at Kalna iela 9. Ink, watercolour – KDM, 1966
80. A transom window at Ādolfa Alunāna iela 5. Ink, watercolour – KDM, 1967
81. A transom window at former Bēzru iela (now Ventspils iela 1). Ink, watercolour – KDM, 1968
82. A transom window at former Bēzru iela (now Ventspils iela 8). Ink, watercolour – KDM, 1969
83. A transom window at former Bēzru iela (now Ventspils iela 11) Ink, watercolour – KDM, 1970
84. A transom window at former Bēzru iela (now Ventspils iela 12) Ink, watercolour – KDM, 1971
85. A transom window. Ink, watercolour – KDM 1972. A restored drawing, dated 24.4.1950, with an inscription by WFT: *Libauer Str. 6, Katholisches Pfarrhaus* (Catholic clergy house at Liepājas iela 6) – FTġaV. Published: LVP 5, 272
86. A transom window at Jelgavas iela 24. Ink, watercolour – KDM, 1973. Published: Kuldīga 2013, 326. A restored drawing, dated 24.4.1950., with an inscription by WFT: *Bergstr.17.* (Kalna iela 17) – FTġaV. Published: LVP 5, 272
87. A transom window. A restored drawing, dated 24.4.1950, with an inscription by WFT: *Kalkstr. 9, Haus Krüger* (Krüģer's house at Kaļķu iela 9). – FTġaV. Published: LVP 5, 272
88. A transom window. A restored drawing, dated 24.4.1950, with an inscription by WFT: *Kirchenstr. 14, Haus Baron Sacken* (Baron Sacken's house at Baznīcas iela 14) – FTġaV. Published: LVP 5, 272

Reconstructed graphics

89. Kuldīga Castle and the nearest surroundings around 1680 from a bird's-eye view. 1934.20.X. Inscription by WFT: *Goldigen um 1680*. Photocopy – KDM, 6115. Published: LVP 5, 228; Kuldīga 2013, 21
90. Southern edge of Kuldīga Castle in 1680 – an updated reconstruction drawing. 1947, ink sketch, FTġaV. Published: LVP 5, 257
91. Kuldīga Castle viewed from the bank of the Venta River in the 17th century. 1947, ink sketch, FTġaV. Published: LVP 5, 245

88. Virslogs. Atjaunots zīmējums 24.4.1950. ar VFT uzrakstu *Kirchenstr. 14, Haus Baron Sacken* (Barona Sakena nams Baznīcas ielā 14) – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 272.

Grafiskas rekonstrukcijas

89. Kuldīgas pils un tuvākā apkārtnē ap 1680. gadu skatā no putna lidojuma. 1934.20.X. VFT uzraksts *Goldigen um 1680*. Fotokopija – KNM 6115. Publicēts: LVP 5, 228; Kuldīga 2013, 21.

90. Kuldīgas pils dienvidu mala 1680. gadā – rekonstrukcijas zīmējuma precizējums. 1947. g. Tušas skice – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 257.

91. Kuldīgas pils 17. gs. skatā no Ventas malas. 1947. g. Tušas skice – FTġaV. Publicēts: LVP 5, 245.

Saīsinājumi

FTġaV – Fromholdu-Treiju ģimenes arhīvs Vācijā

KNM – Kuldīgas novada muzejs

Kuldīga 2013 – Krastiņš, J. (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Kuldīga: Kuldīgas novada pašvaldība, 2013.

Kurland 1998 – Fromhold-Treu, W. Rigasche und kurländische Wetterfahnen des XVII. und XVIII. Jahrhunderts, nach der Natur gezeichnet 1931–1939, [verfasst] 1957. *Kurland*. Nr. 6. 1998. S. 5–31.

Kurland 1999 – Fromhold-Treu, W. Die Komturei Goldingen: Versuch einer Rekonstruktion. *Kurland*. Nr. 7. 1999. S. 3–31.

LKV – *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 10. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1933–1934.

LNB BCB AA – Latvijas Nacionālā bibliotēka, Baltijas Centrālās bibliotēkas attēlu arhīvs

LNDB – Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka

LVP 5 – *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm*. (Latvijas viduslaiku pilis, 5). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005.

VFT – Valfrīds Fromholds-Treijs

Abbreviations

FTFAG – Fromhold-Treu's Family Archive in Germany

KDM – Kuldīga District Museum

Kuldīga 2013 – Krastiņš, J. (atb. red.). *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Kuldīga: Kuldīgas novada pašvaldība, 2013

Kurland 1998 – Fromhold-Treu, W. Rigasche und kurländische Wetterfahnen des XVII. und XVIII. Jahrhunderts, nach der Natur gezeichnet 1931–1939, [verfasst] 1957. *Kurland*. No. 6 1998. S. 5–31

Kurland 1999 – Fromhold-Treu, W. Die Komturei Goldingen: Versuch einer Rekonstruktion. *Kurland*. No. 7 1999. S. 3–31

LKV – *Latviešu konversācijas vārdnīca* [Latvian Encyclopaedia]. 10. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1933–1934

NLL IA BCL – National Library of Latvia, Image Archive of the Baltic Central Library

NLDL – Latvian National Digital Library

LVP 5 – *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm*. (Latvijas viduslaiku pilis, 5). [Research on the castles of Courland and Semigallia. Medieval Castles of Latvia, 5] Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005

WFT – Walfried Fromhold-Treu

Artūrs Lapiņš

Kuldīgas pils tālīzpēte

Artūrs Lapiņš

Remote Sensing Exploration of Kuldīga Castle

levads

Arhitektoniskā izpēte (angļu: *upstanding archaeology*, vācu: *Bauforschung*) kā galvenā būvētas vides izziņas un dokumentēšanas forma tiek izmantota galvenokārt līdz mūsdienām pastāvošu kultūrvēsturisku objektu pētniecībā. Kuldīgas pils gadījumā virs zemes saglabājusies tikai niecīga tās daļa. 13. gadsimtā būvēto ordeņa komtura pili kopš 1561. gada apdzīvoja un reprezentācijas vajadzībām izmantoja Kurzemes hercogi. Neskatoties uz atjaunotu nocietinājumu sistēmu, pils cieta poļu-zviedru, kā arī Lielā Ziemeļu kara laikā. Visu 18. gadsimtu tā pakāpeniski gruva, līdz tika nojaukta 18. gadsimta beigās – 19. gadsimta sākumā. Nojauktās pils būvmateriāli izmantoti pilsētas ēku būvniecībai, savukārt pils teritorijā 19. gadsimta 60.–70. gados ierīkots pilsētas parks. Kaut arī laika gaitā mērķtiecīgi pārveidoti, Kuldīgas pils nocietinājumi noteikuši pilsētas centrālās daļas plānojumu un telpisko struktūru. Apkopojot līdzšinējos pētījumus un veicot zemes reljefa analīzi, iespējams identificēt zem zemes saglabājušos elementus, kā arī eventuāli atsedzamās zonas. Telpiskie dati iegūti, izmantojot mūsdienu tehnoloģiju – tālīzpēti (angļu: *remote sensing*), kas nodrošina ģeometriskās informācijas

Introduction

Upstanding archaeology (German: *Bauforschung*) as the main form of exploration and documentation of built-up areas is used mainly in research of the still existing cultural and historical sites. In the case of the Kuldīga Castle, only an insignificant part of it has survived above the ground. The castle was built in the 13th century for the needs of the Order's Commander (*Komtur*), and since 1561 it had been inhabited and used for representation purposes by the dukes of Courland. Despite the restored system of fortifications, the castle suffered during the Polish-Swedish, as well as the Great Northern War. Throughout the 18th century, it gradually collapsed until it was demolished at the turn of the 19th century. The building materials acquired from the demolished castle were used for the construction of various buildings in the town of Kuldīga, while the territory of the castle was turned into a park in the 1860s–1870s. Albeit purposefully modified over time, the fortifications of Kuldīga Castle have determined the layout and spatial structure of the central part of the town. By summarising existing studies and performing land terrain analysis, it is possible to identify structural elements that remain below the ground, as well as the areas to be eventually uncovered. The spatial data has been obtained using modern technology – remote sensing, which provides the collection, measurement,

iegūvi, mērišanu, analīzi un vizualizāciju, lietojot ar bezkontakta metodi iegūtus attēlus. Savukārt semantiskai dokumentēšanai izmantotie arhitektoniskās izpētes paņēmieni ļauj modelēt zudušās Kuldīgas viduslaiku pils apjomu teorētiski, kā arī piedāvāt dažādus mūsdienīgus interpretāciju un rekonstrukciju variantus. Pētījums veikts un telpiskais modelis izstrādāts autora Latvijas Mākslas akadēmijā topošā promocijas darba “Viduslaiku pilsdrupas Latvijas kultūrvīdē” ietvaros.

Līdzšīnējie pētījumi

Kuldīgas pils vēsture pētīta vairākkārt. Viens no pirmajiem tai pievērsies novadpētnieks Valfrīds Fromholds-Treijs (*Walfried Fromhold-Treu*, 1886–1964).¹ Veicot vēsturisko attēlu (1., 2. att.) salīdzinošo analīzi, apsekojumus dabā un atsevišķus izrakumus, viņš 1934. gadā sagatavoja un 1947. gadā papildināja pirmo un pagaidām vienīgo Kuldīgas pils skata rekonstrukciju no putna lidojuma, attēlojot situāciju ap 1680. gadu. (3. att.) Tajā atspoguļojas gan autora iedziļināšanās un interese par pils vēsturi, gan secinājumi par 20. gadsimta pirmajā trešdaļā virs zemes un it īpaši Ventas krastā vēl redzamajiem kādreizējo nocietinājumu fragmentiem un autora atrastajām apdzīvotības liecībām.

Pēc ilgāka pārtraukuma pilsvietas izpēte dabā aktivizējusies 21. gadsimta sākumā. Pēc Kuldīgas pašvaldības iniciatīvas un pasūtījuma vairāki pētījumi notikuši 2002. gadā – veikta pilsvietas vēsturiskā², ģeofizikālā,³ arheoloģiskā⁴ (7., 8. att.) un aerālā⁵ izpēte. 2014. gadā pārtulkoti latviešu valodā un publicēti Kuldīgas komturejas 1341. gada⁶, kā arī 1653. un 1699. gada inventāra apraksti u. c.

1 Fromholds-Treijs, Valfrīds. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. Tulkojusi un komentējusi Ieva Ose. Grām.: *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales piliem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 228.–266. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, V).

2 Dzenis, Agris. Kuldīgas pils vēsturiskā izpēte. 2004. gads. Datorsalikums. Pieejams: https://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=%22kuld%C4%Abgas%20pils%20v%C4%93sturisk%C4%81%20izp%C4%93te%22&source=web&cd=1&ved=0CCsQFJAA&url=http%3A%2F%2Fwww.faiiem.lv%2Fdown.php%3F%3Dsdbla0%26n%3DKuld%25C4%25ABgas_pils_v%25C4%2593sturisk%25C4%2581...&ei=SG70UqmuEK0WYwO3m4H4Bg&usq=AF0jCNfNaie6bJUWjRO-clB3C0aicR3-qA (skatīts 09.10.2020.).

3 Sičovs, Georgijs. *Kuldīgas pils ģeofizikālā izpēte*. Rīga: Baltijas zemes resursi, 2002.

4 Lūsēns, Mārtiņš. *Kuldīgas senpilsētas un viduslaiku pils teritorija. Arheoloģiskā izpēte*. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2002.

5 Urtāns, Juris. *Aerālā arheoloģija*. Rīga: Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 2001.

6 Kuldīgas komturejas 1341. gada inventāra saraksti. Tulkojis un komentējis Ēvalds Mūgurēvičs. Grām.: *Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu piliem Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2014. 333.–344. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, VIII).

analysis and visualisation of geometric data using contactless imaging techniques. In turn, architectural research techniques used for semantic documentation allow to create a theoretical model of the volume of the lost medieval castle, as well as offer various modern interpretations and reconstruction options. The research was carried out and the spatial model was developed within the framework of the author’s doctoral thesis “Medieval castle ruins in the cultural environment of Latvia” at the Art Academy of Latvia.

Existing studies

There have been several studies of the history of Kuldīga Castle. Local historian Walfried Fromhold-Treu (1886–1964) must be mentioned as one of the pioneers.¹ By performing comparative analysis of historical images (Fig.1,2), on-site surveys, and some excavations, in 1934 he drafted and in 1947 updated the first and, so far, the only reconstruction of Kuldīga Castle from a bird’s eye view, depicting the situation around 1680. (Fig.3) It reflects the author’s in-depth approach and interest in the history of the castle, as well as conclusions about the fragments of former fortifications and evidence of historical settlements discovered by the author still observable in the first third of the 20th century.

After a longer break, on-site exploration of the castle was re-activated at the beginning of the 21st century. At the initiative and commission of Kuldīga municipality several studies have been carried out in 2002 – historical,² geophysical,³ archaeological⁴ (Fig.7,8) and aerial⁵ research of the castle site. In 2014, the Kuldīga commandry’s stock lists, descriptions and other documents of 1341,⁶ 1653 and 1699 were translated into Latvian and published. Underground structures were uncovered based on the data acquired during the archaeological

1 Fromholds-Treijs, Valfrīds. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. Translation and commentary by Ieva Ose. Grām.: *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales piliem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 228.–266. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, V).

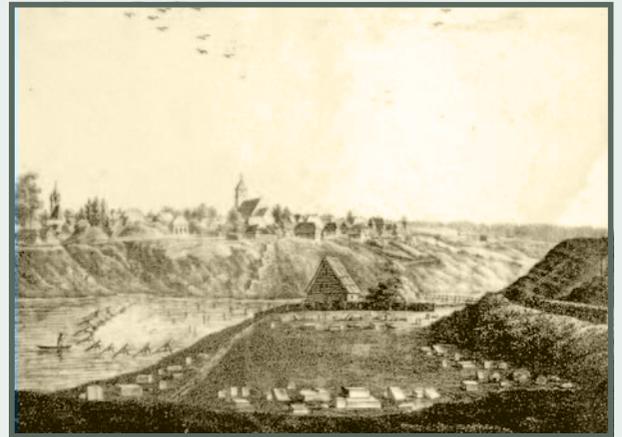
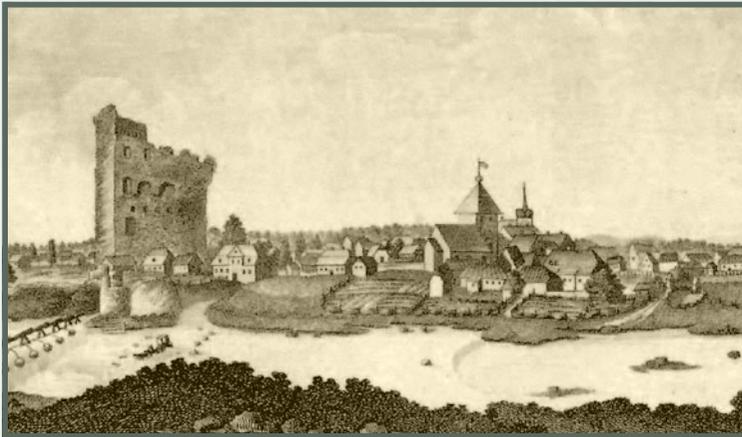
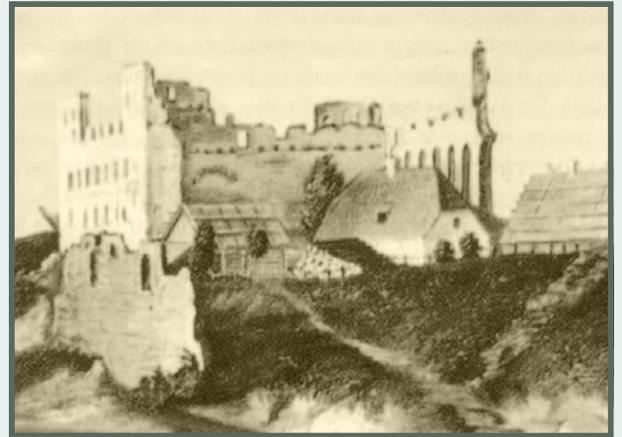
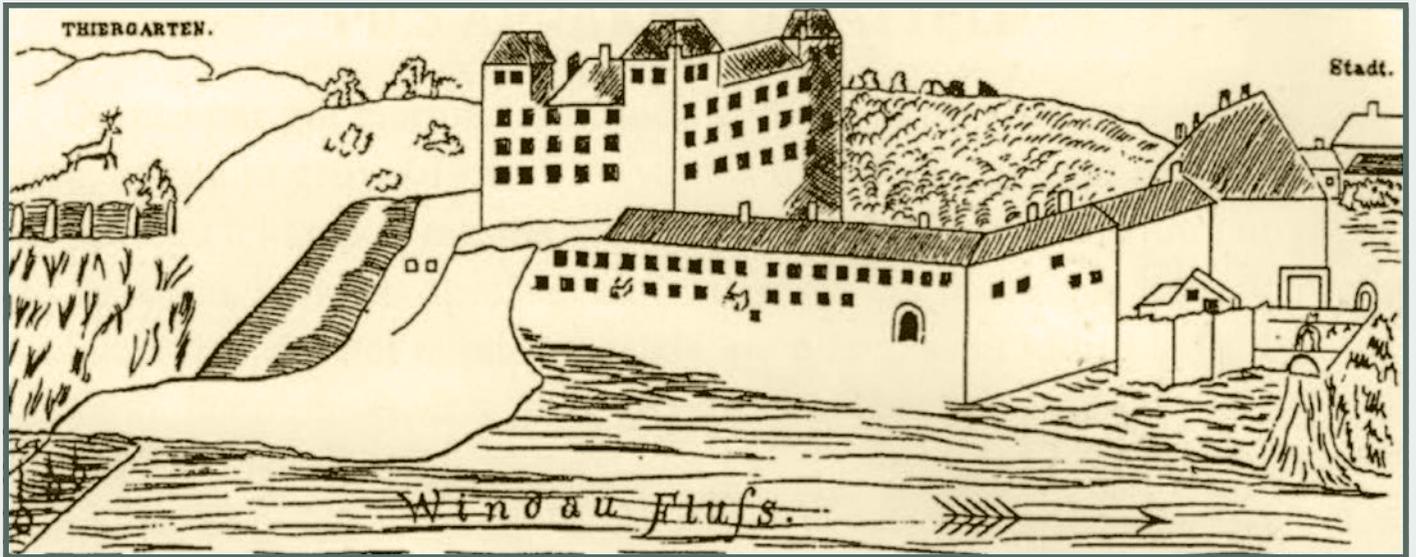
2 Dzenis, Agris. Kuldīgas pils vēsturiskā izpēte. 2004. gads. Electronic media. Available at: https://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=%22kuld%C4%Abgas%20pils%20v%C4%93sturisk%C4%81%20izp%C4%93te%22&source=web&cd=1&ved=0CCsQFJAA&url=http%3A%2F%2Fwww.faiiem.lv%2Fdown.php%3F%3Dsdbla0%26n%3DKuld%25C4%25ABgas_pils_v%25C4%2593sturisk%25C4%2581...&ei=SG70UqmuEK0WYwO3m4H4Bg&usq=AF0jCNfNaie6bJUWjRO-clB3C0aicR3-qA (accessed on 9 October 2020).

3 Sičovs, Georgijs. *Kuldīgas pils ģeofizikālā izpēte*. Rīga: Baltijas zemes resursi, 2002.

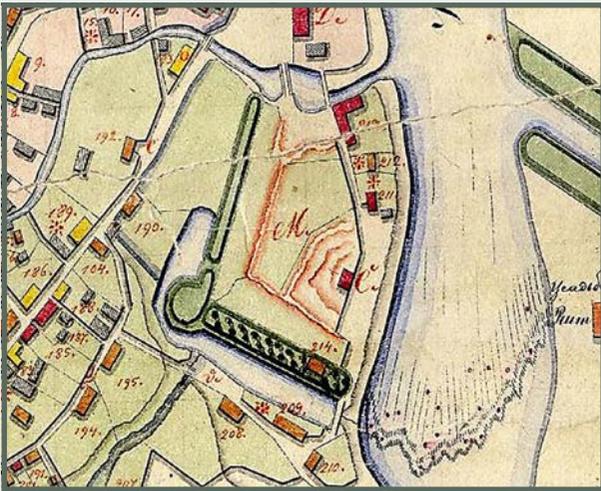
4 Lūsēns, Mārtiņš. *Kuldīgas senpilsētas un viduslaiku pils teritorija. Arheoloģiskā izpēte*. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2002.

5 Urtāns, Juris. *Aerālā arheoloģija*. Rīga: Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 2001.

6 Kuldīga commandry’s stock lists of 1341. Translation and commentary by Ēvalds Mūgurēvičs. Grām.: *Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu piliem Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2014. 333.–344. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, VIII).

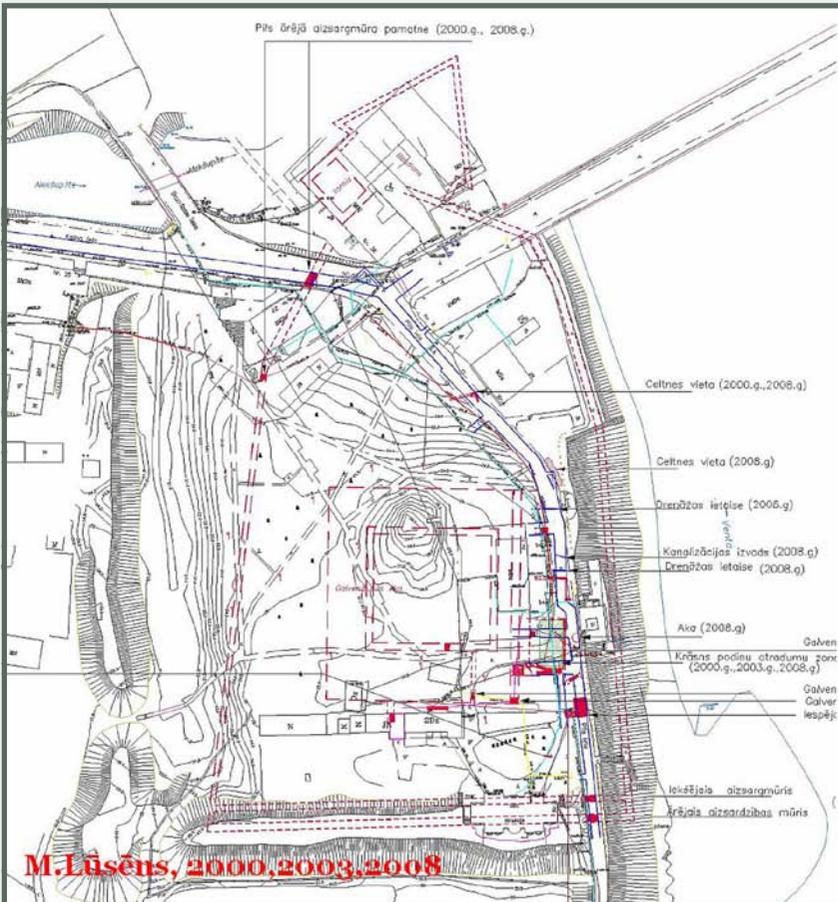
1. Vēsturiskie Kuldīgas pils attēli. 1729., 1802., 1809., 1830. gads
 Historical images of Kuldīga Castle. 1729, 1802, 1809, 1830
 (Fromholds-Treijs, Valfrīds. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. Grām.: *Pētījumi par Kurzemes un Zemgales piliem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 228.-266. lpp. (Latvijas viduslaiku pils, V))

2. Fragments no Kuldīgas pilsētas 1831. gada plāna (LVVA, 1679. f., 162. apr., 5724. l.). Neskatoties uz to, ka pils ir nesen nojaukta, pilsvietas dienvidu un rietumu malās joprojām redzami vaļņi un dienvidrietumu stūra bastions
- A section of the Kuldīga Town Plan for 1831 (LVVA, 1679. f., 162. apr., 5724. l.). Although the castle had been recently demolished, ramparts and the bastion of the south western corner are still visible on the southern and western sides of the castle site

3. Kuldīgas pils ap 1680. gadu. V. Fromholda-Treija 1934. gada rekonstrukcija. Populārais skats no putna lidojuma izmantots vairākās 20. gadsimta laikā tapušās skatu kartītēs, kā arī eksponētās Kuldīgas pilsētas muzejā
- Kuldīga Castle around 1680. Reconstruction by W. Fromhold-Treu, 1934. The popular bird-eye-view of the castle had been used in several postcards printed in the 20th century, and exhibited at the Kuldīga Town Museum

4. Savietots arheoloģiskās izpētes (arheologs M. Lūsēns) atskaites plāns. Pa labi – shematiska pilsvietas rekonstrukcija pēc arheoloģiskās izpētes un vietas reljefa datiem (arhitekts A. Lapiņš)
- Combined reference plan for archaeological research (archaeologist M. Lūsēns). On the right – schematic reconstruction of the castle site based on archaeological research and terrain data (architect A. Lapiņš)

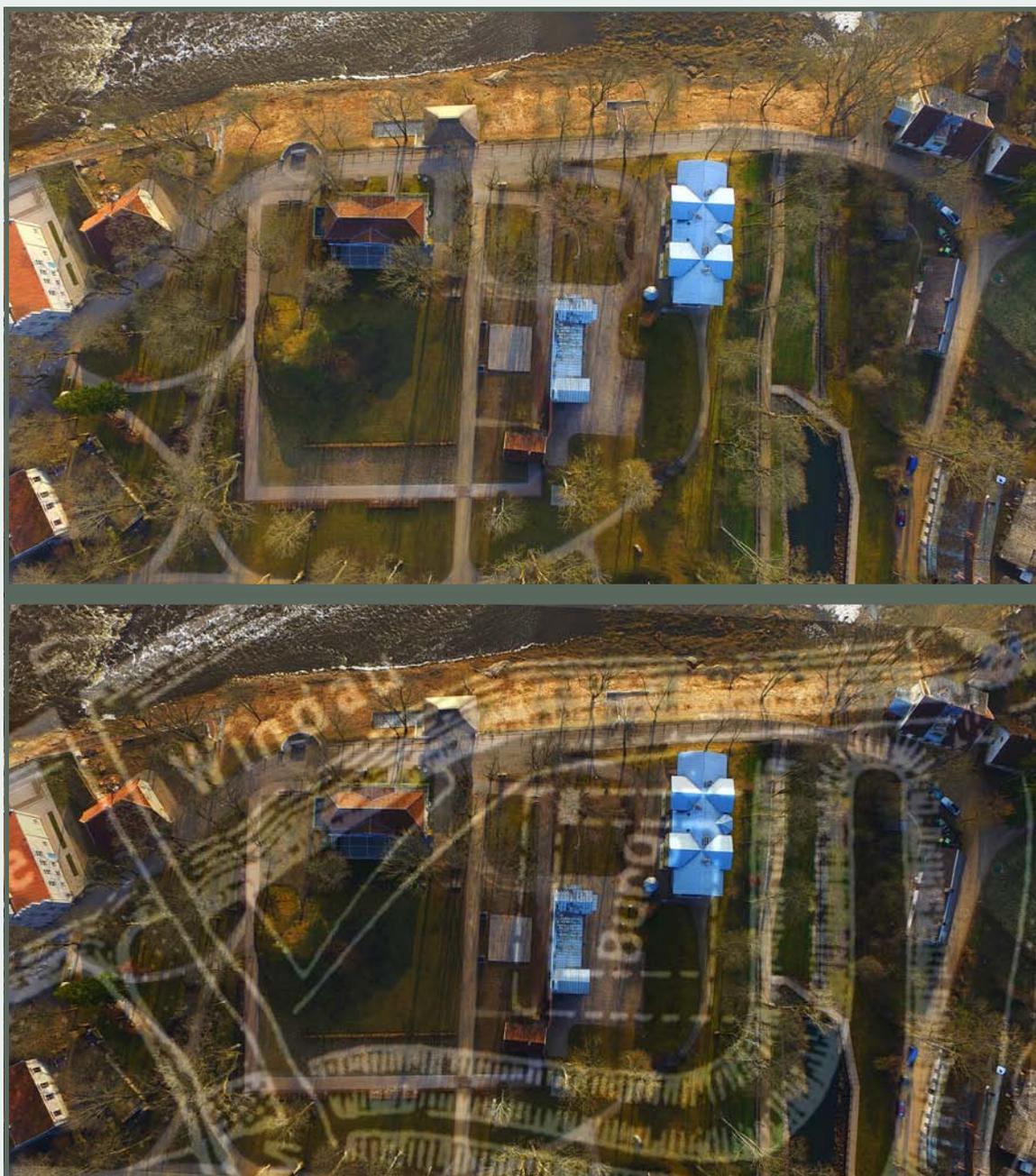
dokumenti. Pazemes konstrukciju atsegumi turpināti pilsvietai pieguļošo ielu atjaunošanas darbu laikā notikušās arheoloģiskās uzraudzības gaitā, fiksējot atsevišķus zem zemes saglabājušos mūra fragmentus. Savietojot vēsturiskos attēlus ar zemes virsmas reljefu un iepriekšējo pētījumu secinājumiem, iespējams veikt to telpisko savietošanu un izstrādāt Kuldīgas pils 3D modeli. (5., 6., 9.-12. att.)

Vēsturiskajos attēlos Kuldīgas pils redzama jau tās drupšanas procesā. 18. gadsimta beigu shematiskajā zīmējumā parādīta saglabājusies iekšpils daļa un priekšpils apkārtsienas ziemeļu un austrumu daļas ar Ziemeļu vārtu torni. 19. gadsimta sākuma attēli rāda pakāpenisku pils sagraušanu, un 1830. gadā Ventas ainavā pils vietā jau redzams vairs tikai plakums. Shematiski ar apzīmējumu "Pils vieta", ko var tulkot arī kā "Pils laukums" (*Schlossplatz*), tā iezīmēta arī vecākajā Kuldīgas plānā 1797. gadā. Pilsvieta daļēji uzmērīta, daļēji rekonstruēta Bernharda Šmida (*Bernhard Schmid*, 1872–1947) 1921. gadā publicētajā zīmējumā.⁷

7 Schmid, Bernhard. Die Burgen des deutschen Ritterordens in Kurland. *Zeitschrift für Bauwesen*. Berlin, 1921. 7-9: 227.

5. Kuldīgas pilsvietas 2018. gada aerofoto (augšā), kas savietots ar V. Fromholda-Trejija 1934. gada rekonstrukciju
Aerial photographs of Kuldīga castle site taken in 2018 (top) compared to W. Fromhold-Treu's reconstruction of 1934

6. Kuldīgas pilsvietas virsskata 2018. gada aerofoto (augšā), kas savietots ar B. Šmīda 1921. gada rekonstrukciju
Aerial photographs of Kuldīga castle site taken in 2018 (top) compared to B. Schmid's reconstruction of 1921

monitoring commissioned as a part of the resurfacing of streets adjoining the castle, revealing fragments of masonry preserved under the ground. a combination of historical images, the site's terrain and conclusions of previous studies had made it possible to perform spatial integration and develop a 3D model of the Kuldīga Castle. (Fig.5,6,9-12)

In the historical images, Kuldīga Castle is depicted in the process of disintegration. A schematic drawing of the late 18th century shows the preserved inner part and northern and eastern parts of the surrounding wall of the forefront with the Northern Gate Tower. The images from of the early 19th century show the gradual decay of the castle, and in 1830 the view of the Venta River features just a plateau in the place of the castle. The oldest surviving Kuldīga town plan dated 1797 includes an outline marked as "Castle Site", which can also be translated as "Castle Square" (*Schlossplatz*). The castle site was partly surveyed and reconstructed in a drawing by Bernhard Schmid (1872–1947), published in 1921.⁷

7 Schmid, Bernhard. Die Burgen des deutschen Ritterordens in Kurland. *Zeitschrift für Bauwesen*. Berlin, 1921. 7-9: 227.

Datus par pils teritoriju sniedz mūsdienās publiski pieejamie no satelīta uzņemtie ortofoto skati. Tie pieejami gan redzamo gaismas viļņu, gan infrasarkanajā spektrā.⁸ Infrasarkanajos attēlos sevišķi kontrastaini parādās zaļās teritorijas un pašreizējais celiņu tīkls un skaidri iezīmējas Ventas krasts. Infrasarkanā spektra ortofotokartē labi saskatāma arī vienīgā virs zemes saglabājusies, aiz restorāna “Bangerts” esošā velvētā telpa. Diemžēl citu informāciju par teritoriju šajos attēlos nevar saskatīt koku apauguma dēļ.

Līdztekus redzamā spektra attēliem Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras vietnē ir pieejama arī aerolāzerskenēšanas jeb gaisa LIDAR (*airborne Light Detection and Ranging*) procesā iegūtā punktu mākoņa vizualizācija. Šos telpiski ģeoreferencētos datus iespējams izmantot gan virsmas reljefa modelēšanai, gan arī analizēt līdzīgi kā ortofotokartes. Ir pieejamas divu veidu digitālas datu kopas – virsmas un zemes reljefa modelis, kas sākotnēji bija domāts plūdu modelēšanai. Virsmas modeli redzami pašreizējo ēku apjomi un koku lapotnes, tādēļ pilsvietas izpētei tam nav pārāk lielas nozīmes. Savukārt reljefa modelis skaidri parāda gan jau minēto velvētās telpas uzkalnu, gan Kuldīgas pils nocietinājumu valni dienvidu un rietumu pusē. Iezīmējas arī dienvidrietumu bastions, pilsgrāvis, kā arī ziemeļu puses Zvaigžņu skanst. Virsmas augstuma dati ļauj samērā precīzi noteikt zudušo nocietinājumu kādreizējo telpisko izvietojumu. Reljefa modelis ļauj arī precizēt pēc arheoloģiskās izpētes datiem piedāvāto apkārtsienas trajektoriju, kas, visticamāk, sekojusi vēl tagad redzamajam zemes reljefam, nevis to šķērsojusi ieslīpi, kā secināts pēc neliela pamatu atseguma ziemeļrietumu daļā.

Kuldīgā 2002. gadā tika izmēģināta viena no senākajām tālzpētes metodēm – aerofotografēšana dažādos gadalaikos un laikapstākļos. Arheologs Juris Urtāns tika izmantojis Lielbritānijā, Polijā un Zviedrijā pieņemto metodiku, kā arī savu Latvijas teritorijā iegūto pieredzi, mēģinot fiksēt augsnes segas anomālijas, kas būtu saistītas ar pazemē izvietotām mūra konstrukcijām, kuras savukārt ietekmē virs tām augošos augus. Kuldīgas pils vieta pārlidota vairākkārt – aprīlī pēc sniega

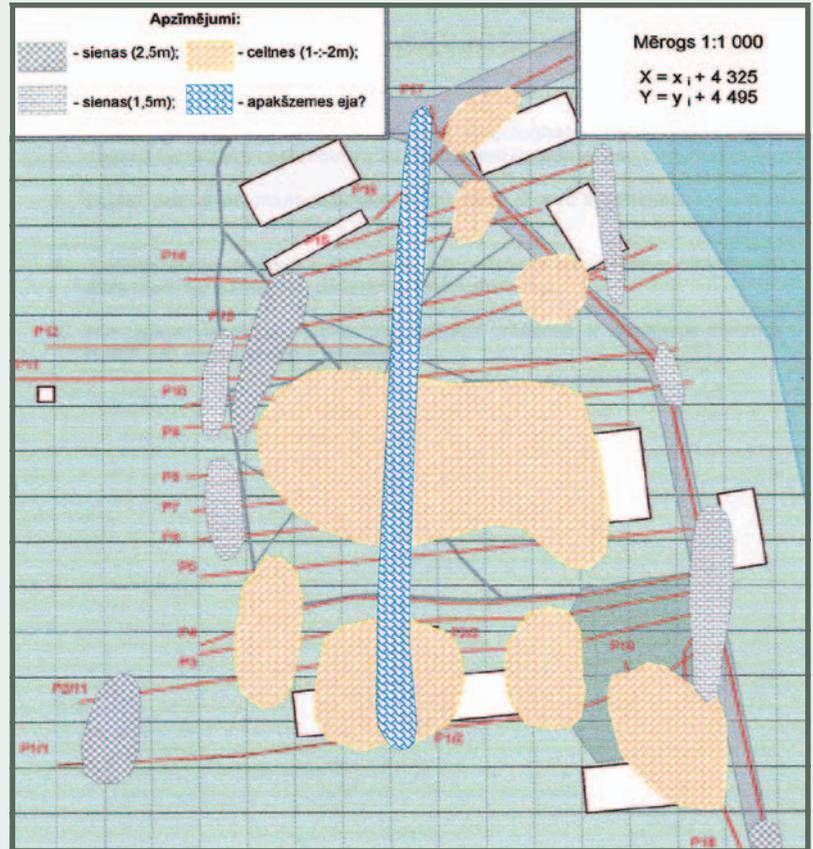
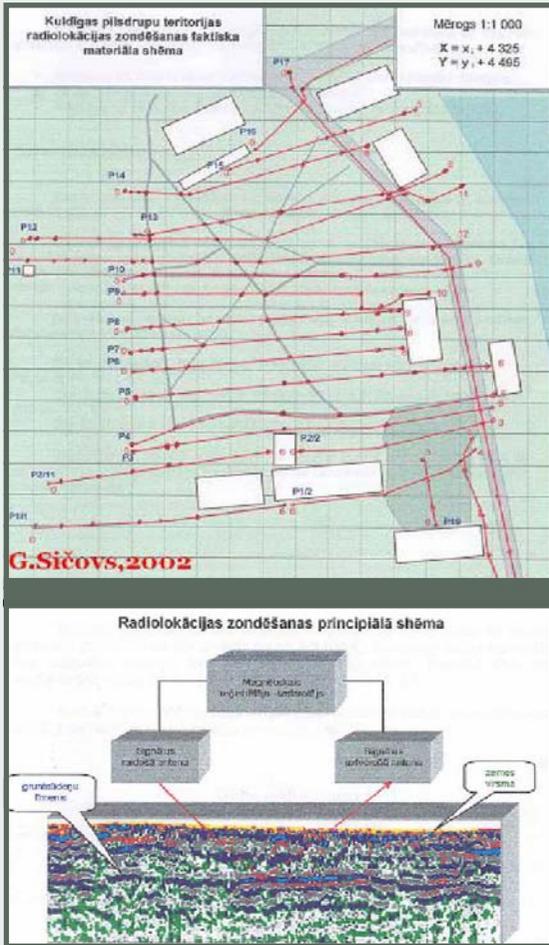
⁸ http://map.lgia.gov.lv/index.php?lang=0&cPath=4&txt_id=88 (skatīts 09.12. 2020.).

Nowadays, the data on the territory of the castle are provided by publicly available orthophoto images taken from the satellite. They are available in both visible light waves and infrared spectrum.⁸ The infrared images highlight the green areas and the current network of tracks, also clearly outlining the banks of the Venta River. The infrared orthophotographic map provides a clear view of the only vaulted space preserved above the ground behind the restaurant “Bangerts”. Unfortunately, other information about the territory cannot be obtained from these images due to the overgrowth of trees.

In addition to the images of the visible spectrum, the website of the Latvian Geospatial Information Agency also offers the visualisation of point clouds obtained by means of LIDAR (airborne Light Detection and Ranging) process. The spatially georeferenced data can be used both for terrain modelling and also for analysis similar to orthophoto maps. There are two types of digital datasets – surface and terrain model – originally designed for flood modelling. The surface model shows the volumes of existing buildings and tree foliage, therefore, it is not suited for the exploration of the castle site. On the other hand, the terrain model clearly shows both the above-mentioned mound of the vaulted space and the Kuldīga Castle fortification rampart on the southern and western side. It also shows the south-western bastion, the trench, as well as the star-shaped sconce fortification on the northern side. Surface height data allow for a relatively accurate estimation of the former spatial distribution of the lost fortifications. The terrain model also makes it possible to adjust the trajectory of the surrounding wall, previously based on the available archaeological data, which most likely followed the ground elevation still visible today, rather than passing across sideways, as concluded from a small outcrop in the north-western part of the foundations.

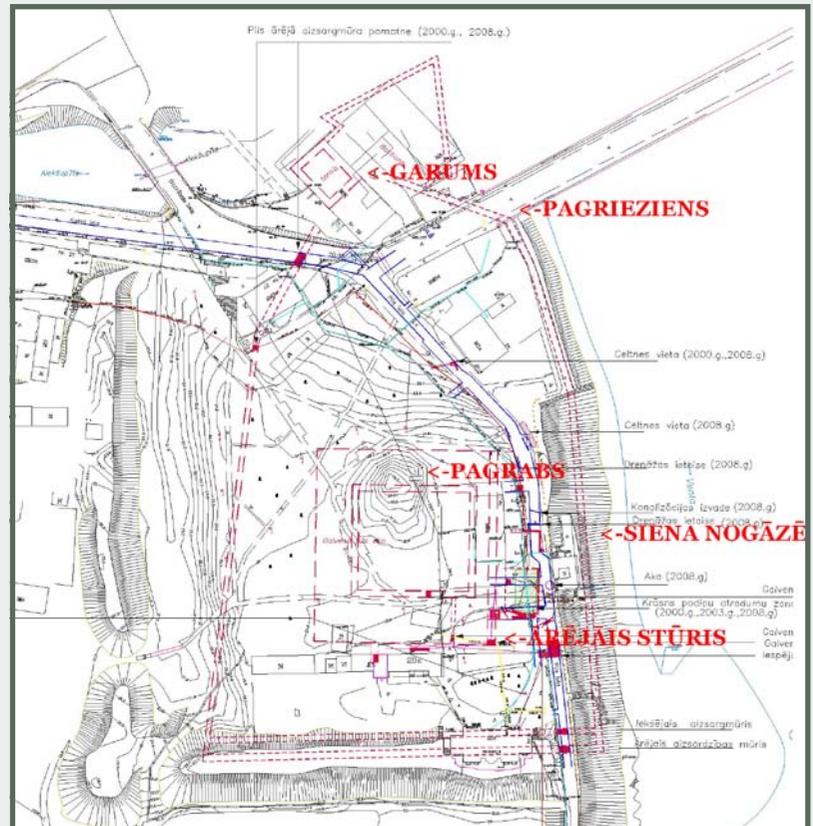
In 2002, Kuldīga piloted one of the oldest remote sensing methods – aerial photography taken in different seasons and weather conditions. Archaeologist Juris Urtāns used the methodology adopted in the Great Britain, Poland and Sweden, in combination with his own experience gained in the territory of Latvia, attempting to record topsoil anomalies caused by underground masonry structures, which affect vegetation above them. The Kuldīga Castle site was photographed several times – in April after the snow is

⁸ http://map.lgia.gov.lv/index.php?lang=0&cPath=4&txt_id=88 (accessed on 9 December 2020)

7. Kuldīgas pilsvietas ģeofizikālās izpētes plāns (G. Sičovs, 2002). Pa kreisi augšā – radiolokācijas zondēšanas trases, apakšā – zondēšanas principiālā shēma. Pa labi – izpētes atskaites kartogramma

Geophysical research plan for Kuldīga Castle (G. Sičovs, 2002). At the top left – radar probing track, bottom – principal probing diagram. On the right – exploration report chart

8. Kuldīgas pils arheoloģiskās izpētes plāns (arheologs M. Lūsēns) ar galvenajiem fiksētajiem viduslaiku pils fragmentiem

Archaeological research plan for Kuldīga Castle (archaeologist M. Lūsēns) including the main fragments of the medieval castle

nokušanas un pirms lapu plaukšanas, tad maijā un, visbeidzot, vasaras karstākajā un sausākajā mēnesī augustā. Lidojumi notikuši dažādos dienas laikos. Agrā pavasarī bijusi cerība noteikt augsnes jeb atšķirīga mitruma zīmes; maijā cerēts saskatīt dīgstošas zāles anomālijas. Augustā sausajos apstākļos vietās, kur slēpjas pazemes konstrukcijas un augsnes slānis ir plānāks, iespējams, ka zāle novīst un atklājas sausuma radītas zīmes. Tomēr, kā secināts atskaitē, pilsvietas koku un krūmu apauguma dēļ neviena no aprakstītajām zīmēm nav konstatēta. Varbūt anomālijas būtu iespējams noteikt, sistēmātiski veicot šādu fotofiksāciju dažādos gaismas spektros un savietojot to ar zemes virsmas reljefa modeli.

Pārliecinošāki rezultāti par zem zemes esošajām konstrukcijām iegūti, izmantojot t. s. zemes radaru. Kuldīgas pilsvietas ģeofizikālo izpēti veica inženieris Georgijs Sičovs tajā pašā 2002. gadā. Darba mērķis bija precizēt arheoloģisko situāciju objektā, un grunts skenēšanai tika lietots ģeoradars. Izmantojot radiogrammu apstrādes programmas, tika veikta signālu atdalīšana jeb filtrācija, kā arī aprēķināti radiolokācijas profilu horizontālie un vertikālie mērogi. Fiksēti trīs veidu iespējamie objekti – sienas, būves un apakšzemes komunikācijas. Kā viens no interesantākajiem atzīmēts objekts ar mainīgu dziļumu virzienā no dienvidiem uz ziemeļiem, kas skaidrots kā pazemes eja. Pazemes konstrukciju esamību un arī formu būtu nepieciešams pārbaudīt turpmākās arheoloģiskās zondāžās.

Ievietojot ģeofizikālās izpētes datus shematiskā virsmas modelī, iespējams konstatēt sakritības ar esošo zemes reljefu un mūsdienās pilsvietā esošajām ēkām. Tālāk veikta izpētes rezultātu un vēsturiskajos aprakstos un attēlos atrodamo datu un mūsdienu situācijas telpiskā modelēšana. Šāds 3D savietojums ļauj noteikt potenciālās izpētes vietas, pēc kuru rezultātiem savukārt būs iespējama paša telpiskā modeļa precizēšana. Iegūto modeli jau tagad iespējams pārbaudīt, raksturīgos skatus salīdzinot ar vēsturiskajiem attēliem. Šādi var precizēt, piemēram, V. Fromholda-Treija izveidoto pils Ventas puses fasādes rekonstrukcijas zīmējumu,⁹ kurā iekšpils ēka attēlota pārāk tuvu dienvidu apkārtsienai.

⁹ Fromholds-Treijs. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums, 45. lpp.

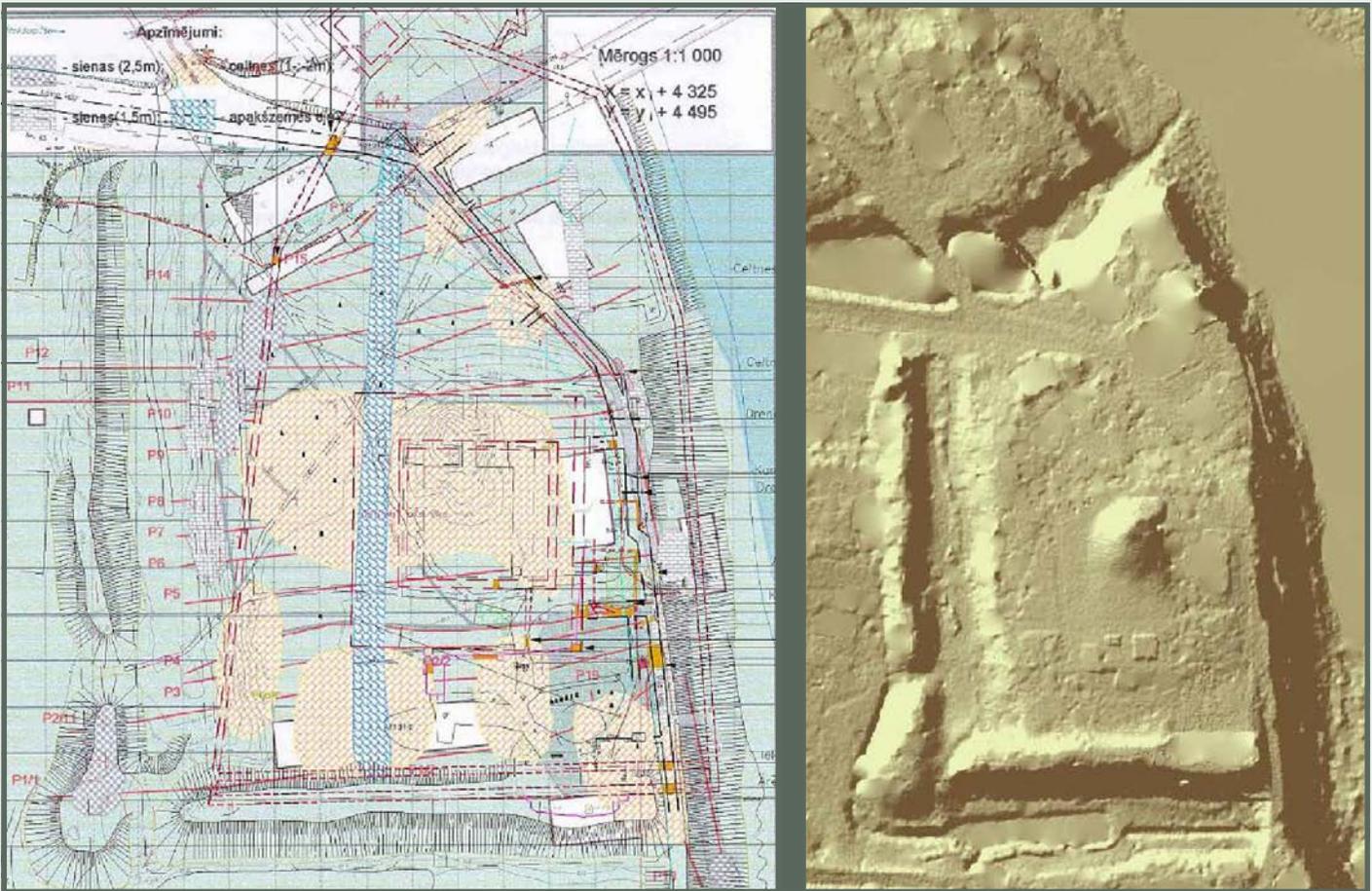
melted and before the unfolding of tree leaves; then in May and, finally, in August – the hottest and driest month of the year. Flights took place at different times of the day. In early spring, there was a prospect to identify soil or markers of different moisture levels; in May it was hoped to detect anomalies in grass germination. In the dry conditions of August, it can be assumed that the grass fades and signs of drought can be observed over the underground structures, where the topsoil is thinner. However, as concluded in the report, no such signs had been found in castle site due to the overgrowth of trees and bushes. It may be possible to detect anomalies by systematically taking photographs in different light spectres and by overlaying them with the terrain surface model.

More convincing results on the underground structures have been obtained by using a so-called ground-penetrating radar. The geophysical exploration of Kuldīga Castle was carried out by engineer Georgijs Sičovs in 2002. The exploration was intended to clarify the archaeological situation on the site, and a georadar was used for scanning the ground. Signal separation or filtration was performed using radiogram processing programs, as additionally, the horizontal and vertical measurements of the radiolocation profiles were calculated. Three types of potential objects were identified – walls, structures, and underground communications. One of the most noteworthy discoveries was a structure with varying depths stretching from south to north, which is assumed to be an underground passage. The existence and shape of underground structures should be explored in further archaeological probing.

By placing geophysical research data in a schematic surface model, it is possible to detect correspondence with the existing terrain and buildings currently located in the castle site. The next step involved spatial modelling based on exploration results, historical descriptions and images. Such 3D stratification enables identification of potential exploration sites, the results of which will, in turn, allow for the spatial model itself to be further adjusted. The acquired model can already be verified by comparing typical views with historical images. For instance, this method allows to improve on the data obtained from a reconstruction painting by W. Fromhold-Treu, which depicts the castle façade facing the Venta River⁹, namely, it is now certain that the interior building in the painting is located too close to the southern surrounding wall.

⁹ Fromholds-Treijs. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums, 45. lpp.

9. Pa kreisi – savietota ģeofizikālās izpētes kartogramma un arheoloģiskās izpētes plāns. Dati atšķiras, piemēram, pils kastelas dienvidaustrumu stūrī ģeofizikālā izpēte nav uzrādījusi arheoloģiskā izpētē atsegtais konstrukcijas.

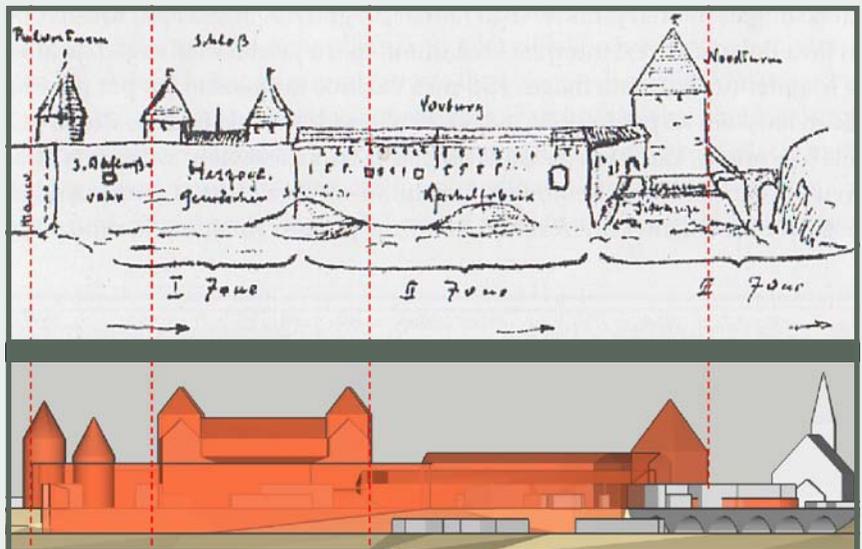
Pa labi – zemes virsmas LIDAR modelis (http://map.lgia.gov.lv/index.php?lang=0&cPath=4&txt_id=88)

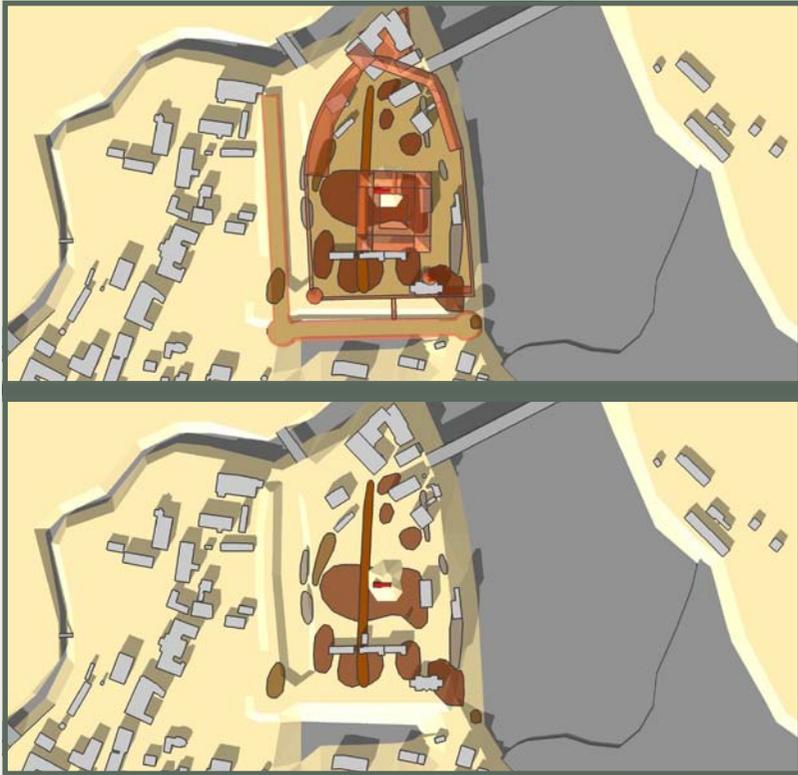
On the left: an integrated geophysical survey chart and archaeological survey plan. Inconsistencies detected, e.g., the geophysical exploration in the south-eastern corner of the castle has not detected structures uncovered during the archaeological research.

On the right – LIDAR model of the ground surface (http://map.lgia.gov.lv/index.php?lang=0&cPath=4&txt_id=88)

10. Teorētiskās rekonstrukcijas modelis (apakšā) uzrāda V. Fromholda-Treija 1934. gadā zīmētās rekonstrukcijas nobīdes – kastela bijusi izvietota vairāk pa labi, savukārt vēsturiskajos attēlos redzamiem torniem ir citādas proporcijas

Theoretical reconstruction model (below) shows the offsets of the reconstruction drawn by W. Fromhold-Treu in 1934: the castle wall was placed more to the right, while the towers in the historical images have different proportions

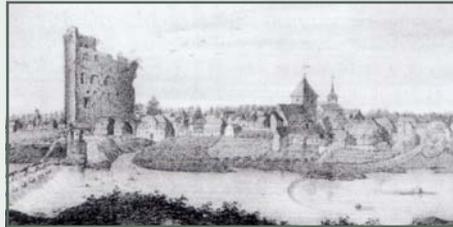

11. Telpiskā modelī ievietoti ģeofizikālās zondēšanas rezultātā atklātie laukumi (apakšā) un uz izpētes datu bāzes rekonstruētie apjomi (augšā)
 Squares discovered through geophysical probing compared to the spatial model (bottom) and volumes reconstructed from the research data base (top)

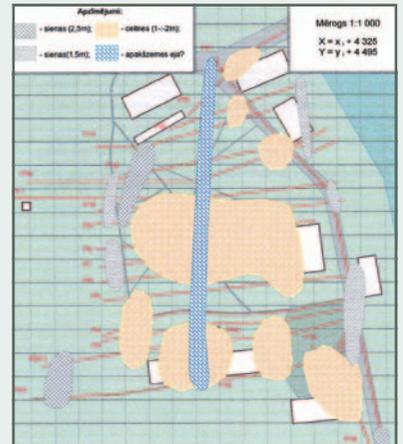
12. Kuldīgas pils modeļa teorētiskajā rekonstrukcijā mūsdienu telpiskie dati savietoti ar vēsturisko informāciju un iepriekšējās izpētes rezultātiem
 Theoretical reconstruction of Kuldīga Castle model: modern spatial data combined with historical information and previous research results

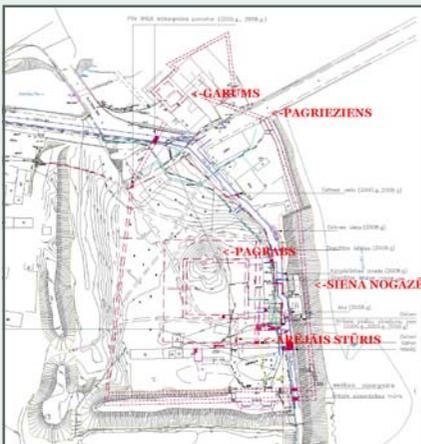
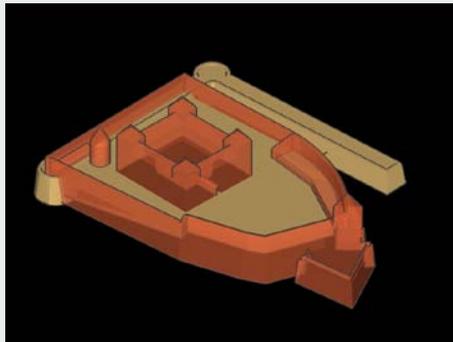
LIDAR dati

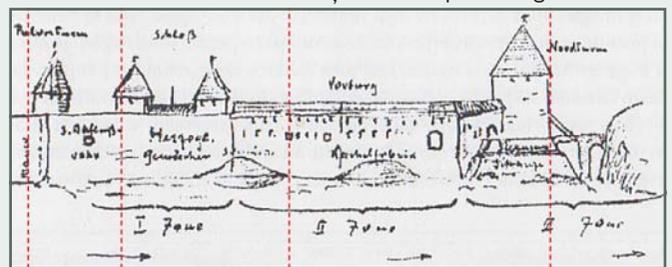
Vēsturiskie attēli

Ģeofizikālā izpēte

Arheoloģija

Ordeņa komtura pils Kuldīgā

Nobeigums

Kaut arī virs zemes ir saglabājušās vien niecīgas liecības, 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā zudušais pils apjoms un teritorijas plānojums ietekmējis pašreizējo Kuldīgas pilsētvides struktūru un ainavu. Izmantojot vēsturiskos datus un zemes virsmas digitālo modeli, ir veikta teorētiska un pagaidām shematiska Kuldīgas ordeņpils apjomu rekonstrukcija. Turpinot darbu, būtu iespējama apjomu detalizācija, par pamatu izmantojot vēsturiskajos attēlos redzamo informāciju.

Pilsvietā saglabājušies atsevišķie reljefa elementi sniedz tikai fragmentāru un nepilnīgu priekšstatu par kādreizējo nocietinājumu būvi. Tādēļ pārdomāta un mērķtiecīga esošo un zem zemes fiksēto fragmentu eksponēšana uzlabotu pilsvietas integrāciju Kuldīgas pilsētvīdē un rosinātu turpmākus pētījumus, kā arī bagātinātu vietas informativitāti. Pils apjoma virtuālu rekonstrukciju dabā būtu iespējams vizualizēt, piemēram, sagatavojot atbilstošu papildinātās realitātes aplikāciju. Līdzīga pieeja izmantota jau Viļņas Ģedimīna pilī vai Latvijā Ludzas pilsdrupās. Vienkāršākā formā ar ainavu savietotu pils silueta rekonstrukciju caurskatāma stenda formā varētu uzstādīt Ventas pretējā krastā iepretī terasei "Pīlādzītis". Šāda metode Latvijā izmantota, piemēram, Alūksnes pilsdrupu dienvidu torņa vizualizācijai, kur teorētiskas un informatīvas rekonstrukcijas kalpo arī kā vides objekti. Uzskatāmu priekšstatu par zudušo pils apjomu dotu ārtelpā izvietots makets, kas turklāt kalpotu arī kā taktīls eksponāts, uzlabojot objekta vides pieejamību.

Conclusion

Although only negligible evidence has survived above the ground, the castle building's volume and layout that disappeared at the turn of the 18th and 19th century has left its mark on the current structure and landscape of Kuldīga's urban environment. Using historical data and digital model of the ground surface, a theoretical and for now only schematic reconstruction of the Kuldīga Order Castle building volumes has been carried out. As the work continues, more details could be acquired on the basis of the information shown in the historical images.

The individual elements of ground surface elevations preserved in the castle site provide only a fragmented and incomplete view of the historical fortifications. Therefore, a well-considered and targeted uncovering of the existing above ground and underground fragments would improve the integration of the castle into the urban environment of Kuldīga and encourage further research, while enriching the educational aspects of the site. Virtual reconstruction of the castle buildings on-site would be possible, for example, by developing an appropriate application for augmented reality. A similar approach has been already implemented in the Gediminas' Castle in Vilnius, Lithuania and in Ludza Castle ruins, Latvia. A simpler reconstruction of the castle silhouette in the form of a transparent display stand could be installed on the opposite bank of the Venta River next to the terrace "Pīlādzītis", creating synergy with the surrounding landscape. A similar approach has been utilised elsewhere in Latvia, for instance, to create a visualisation of the southern tower of Alūksne Castle ruins, thus expanding the theoretical and informative aspects of a reconstruction and creating an attractive site of interest. A model castle located in the outdoor space, which would also serve as a tactile exhibit, would improve the accessibility of the site, while showcasing the lost volumes of the castle buildings.

Ojārs Spārītis

Muiža kā ekonomisks un sociāls komplekss: Latvijas, Igaunijas un Kurzemes pieredze

Katra nākamā paaudze dzīvo uz iepriekšējās civilizācijas drupām, kuras tā lepni dēvē par mantojumu.

Ojārs Spārītis

Manor as an Economic and Social Complex: The Case of Latvia, Estonia and Courland

Each generation lives on the ruins of the previous civilisation that they proudly call heritage.

levadam

20. un 21. gadsimts nav bijis labvēlīgs muižu kā saimnieciska kompleksa pēctecīgai attīstībai un nemainīgai saglabāšanai, tādēļ mēs šodien plašākā nozīmē esam gatavi runāt par šīs specifiskās Latvijas kultūras mantojuma daļas saglabāšanos. Kurzeme un Kuldīgas novads nav nekāds izņēmums, jo tā kultūras mantojuma likteņus ir kropļojuši tie paši politiskie un saimnieciskie mehānismi, kas darbojās kā Zemgalē un Vidzemē, tā arī Sēlijā un Latgalē. Tāpēc šodienas Latvijas kultūras mantojumā, it īpaši mūsu centrienu kontekstā promotējot Kuldīgas pilsētas ambīcijas iekļūt UNESCO Pasaules kultūras mantojuma sarakstā, ir vērtējamās gan vēsturiski neizbēgamās saimnieciskās muižu kompleksu deformācijas, gan uzspiesto ideoloģisko konstrukciju nestie destruktīvie procesi. Turklāt nepilnu trīsdesmit gadu griezumā, kas mērojami kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas Latvijā un mūsu valsts integrācijas Eiropas Savienības struktūrās, nevaram runāt par nepārtraukti augošu ekonomiku, kas politiska un ideoloģiska līdzsvara apstākļos būtu galvenais nosacījums harmoniskai kultūras

Introduction

The 20th and 21st centuries have not been favourable for the continuous development and preservation of manors as an economic complex, which is why it is relevant to discuss the preservation of this specific part of Latvia's cultural heritage in a broader sense. Kurzeme (*Courland*) and Kuldīga municipality are no exception, because the fate of their cultural heritage has been distorted by the same political and economic mechanisms that have affected both Zemgale (*Semigallia*) and Vidzeme (*Livonia*), as well as in Sēlija (*Selonia*) and Latgale (*Latgalia*). Therefore, in today's cultural heritage of Latvia, especially in the context of our efforts to promote Kuldīga's ambitions to be included in the UNESCO World Heritage List, both historically unavoidable economic deformations of manor complexes and destructive processes of the imposed ideological structures are to be examined. Moreover, in the period of almost 30 years since the restoration of Latvia's statehood and independence, as well as the integration into the structures of the European Union, we cannot talk about a constantly growing economy, which, in the presence of political and ideological balance would be the main condition

mantojuma saglabāšanai. Tā vietā gan ārēju, gan iekšēju saimniecisko mehānismu iedarbībā Latvijas vēsturisko muižu centru un to apbūves kompleksu uzturēšanas procesiem ar atsevišķiem izņēmumiem, kas nepierāda likumsakarību, ir nepārtrauktas degradācijas raksturs.

Pagājušā laika ideāli

2018. gadā izdotā Barbaras Pauli, dzim. brīvkundzes fon Tīzenhauzenas, bērnības atmiņu grāmata "Apes muiža. Kāds mazs baltiešu mantojums"¹(1. att.) lieliski rāda tiesiskās nevienlīdzības apstākļos izveidojušos ekonomisko ainu, kurā muiža kā saimnieciska un sociāla konstrukcija dominēja Baltijas kultūrvīdē un radīja vienu no eiropiskā kultūras mantojuma redzamākajiem segmentiem, bet kurš mainītos ekonomiskajos apstākļos nav spējīgs turpināties. Taču tas uzturēja ar sava laika tiesisko un arī ar ražošanas līmeni samērojamu sociālo struktūru, kuras idealizētu modeli atklāj baltvāciešu vēstures avoti un memuāru literatūra, bet

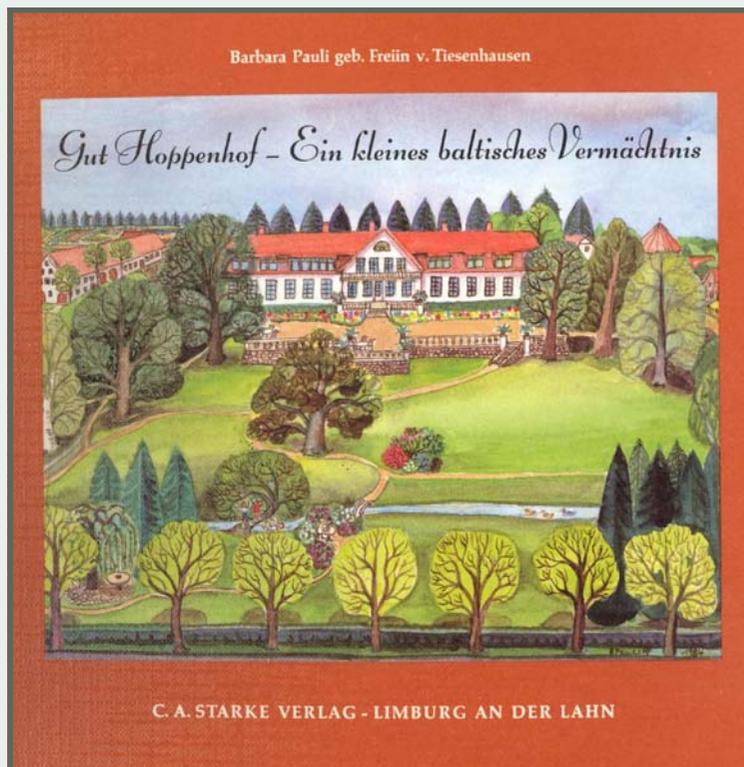
¹ Pauli, Barbara, geb. Freiin von Tiesenhausen. *Gut Hoppenhof – Ein kleines baltisches Vermächtnis*. Limburg an der Lahn: C. A. Starke Verlag, 1989.

for harmonious preservation of cultural heritage. Instead, under the influence of both external and internal economic mechanisms, the processes of maintenance of the historical manor centres and their building complexes in Latvia, with certain exceptions which do not prove the causal link, can be characterised as undergoing continuous degradation.

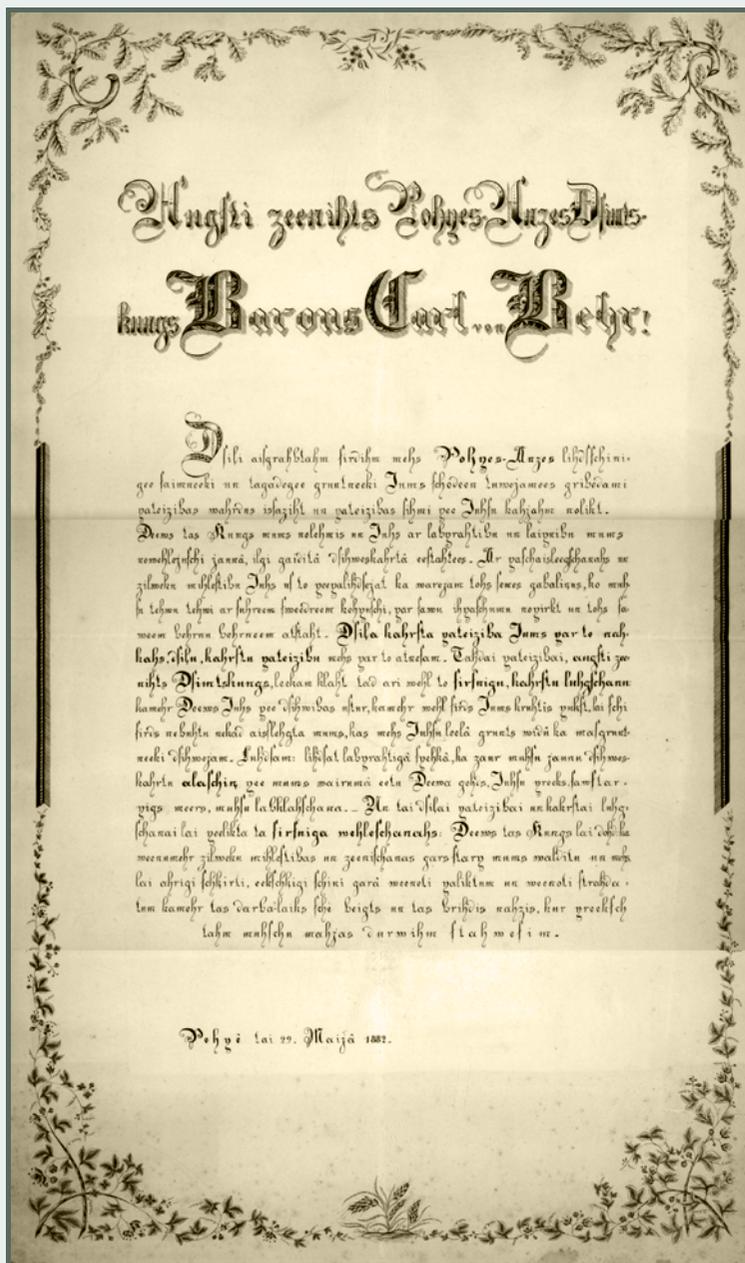
Ideals of the time long gone

The childhood memory book by Barbara Pauli (von Tiesenhausen) published in 2018 "Ape Manor. A Small Baltic Heritage"¹ (Fig.1) perfectly illustrates the economic picture created by legal inequality, in which the manor, as an economic and social construction, prevailed in the cultural environment of the Baltics and created one of the most visible segments of European cultural heritage, but which is not able to continue under changed economic conditions. However, it maintained a social structure compatible with the legal and production level of its time, the idealised model of which is revealed in the historical sources and memoirs by the Baltic

¹ Pauli, Barbara, geb. Freiin von Tiesenhausen. *Gut Hoppenhof – Ein kleines baltisches Vermächtnis*. Limburg an der Lahn: C. A. Starke Verlag, 1989.

1. Barbaras Pauli, dzimušas fon Tīzenhauzenas, grāmatas "Gut Hoppenhof – Ein kleines baltisches Vermächtnis" vāks
Cover of the book "Gut Hoppenhof – Ein kleines baltisches Vermächtnis" by Barbara Pauli (von Tiesenhausen).

2. Popes (*Popen*) un Ances (*Anzen*) muižu zemnieku apsveikums baronam Karlam fon Bēram dzimšanas dienā (Niedersächsisches Landesarchiv Stade, Behr-Popen, Dep 5 B II Nr. 1715_Stade)
 Congratulatory letter from the peasants of Pope (*Popen*) and Ance (*Anzen*) manors on the occasion of baron Carl von Behr's birthday (Niedersächsisches Landesarchiv Stade, Behr-Popen, Dep 5 B II No. 1715_Stade)

ar sociāli kritiskiem vērojumiem laikmetu tēlo Andreja Upīša romāna “Zaļā zeme” lappuses.

Nevar noliegt 19. gadsimta beigās augošās sociāldemokrātiskās kustības kritisko attieksmi pret ekonomisko, tiesisko un sociālo nevienlīdzību. Šāda attieksme iezīmējās jau apgaismības perioda publicistu Aleksandra Radiševa (“Ceļojums no Sanktpēterburgas uz Maskavu”, 1790) un Garlība Merķeļa (“Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās”, 1797) sacerējumu asredzīgajos vērojumos, kaismīgi aizstāvot dzimtbūšanas apspiesto zemnieku tiesības uz cilvēka cienīgu dzīvi. Gan tā dēvēto veclatviešu, kuri veidoja agrīno un trauslo latviešu mācītāju, skolotāju un literātu slāni, gan 1817. gadā brīvlaisto Kurzemes zemnieku izglītotās jaunlatviešu paaudzes pārstāvju vidū valdīja pretrunīga attieksme kā pret baltvāciešu teologiem, ierēdniecību un inteligenci, tā arī pret muižniecību. Kārtu atšķirībās, kuru kontrasti mērojami kā diena pret nakti, zelta vidusceļa nav, kaut arī jau kopš 18. gadsimta beigām laiku pa laikam vietējā muižniecība un mācītāji mēdza atbalstīt talantīgāko latviešu izglītības centienus un nodrošināt baltvāciešiem lojāla

Germans, while met with socially critical observations in the novel “Zaļā zeme” [“The Green Land”] by Andrejs Upītis.

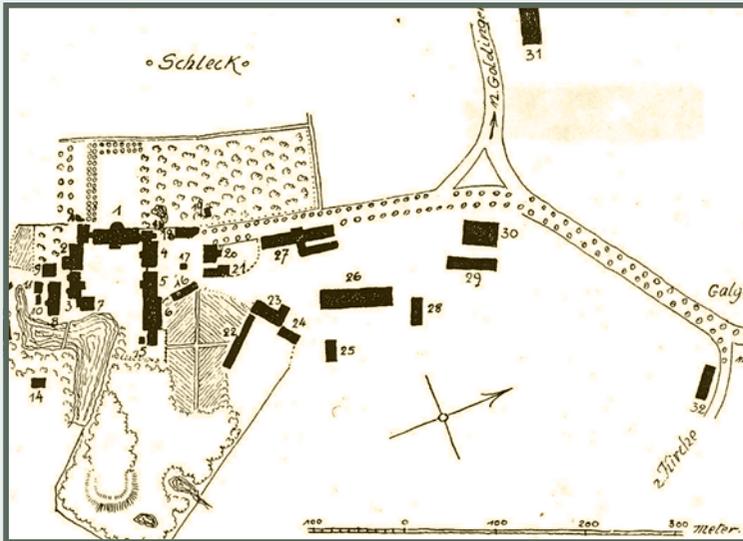
The critical attitude of the social-democratic movement gaining momentum in the late 19th century toward the economic, legal and social inequalities is undeniable. This attitude was manifested as early as in the enlightenment period publicist Aleksandrs Radiševs’ “Ceļojums no Sanktpēterburgas uz Maskavu”, 1790) [“Journey from St. Petersburg to Moscow”] and Garlieb Merkel’s “Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās”, 1797 [“Latvians, Especially in Livonia, at the End of the Philosophical Century”], providing eagle-eyed observations and passionately defending the right of the serfdom-oppressed peasants to a dignified life. Both the so-called Old Latvians, who formed the early and fragile stratum of Latvian pastors, teachers and writers, and the representatives of the Young Latvian generation – the educated peasants freed in 1817, had a controversial attitude toward the Baltic German theologians, civil servants, intelligentsia, and the nobility. The differences between the social classes were striking, leaving no room for a middle ground, although,

sociālā slāņa rašanos pamatiedzīvotāju vidū. Kazdangas (*Katzdangen*) muižas īpašnieks Karls Vilhelms Georgs fon Manteuffelis (*Manteuffel*) savas draudzes zemnieku bērniem 1876. gadā uzcēla skolu un gadsimtu mijā ierīkoja pat slimnīcu. Savukārt Popes (*Popen*) un Ances (*Anzen*) zemnieki 1882. gada 29. maijā, sveicot baronu Karlu fon Bēru (*Behr*) dzimšanas dienā, veltīja viņam kaligrāfiski rakstītu un skaisti noformētu apsveikuma adresi. (2. att.) Tajā netrūkst nedz suminājumu, nedz arī pateicības par īpašumā dabūto zemi, un to kādreizējo dzimtbūtniecisko atkarību pārvarējušie ļaudis ir novērtējuši kā vislielāko ieguvumu. Saglabājot vēsturiskā dokumenta transkripciju un rakstības stilu, citēju fragmentu no zemnieku apsveikuma vēstules: “Augsti cienīts Popes–Ances Dzimtskungs Barons Carl von Behr! Dziļi aizgrābtām sirdīm mēs Popes–Ances līdzšinīgie saimnieki un tagadējie gruntnieki Jums šodien tuvojamies, gribēdami pateicības vārdus izsacīt un pateicības zīmi pie Jūsu kājām nolikt. Dievs tas Kungs mums nolēmis un Jūs ar labprātību un laipnību mums novēlējuši jaunā, ilgi gaidītā dzīves kārtā iestāties. Ar pašreizējo un cilvēku mīlestību Jūs uz to piepalīdzējāt, ka varējam tos zemes gabaliņus, ko mūsu tēvu tēvi ar sūriem sviedriem kopuši, par savu īpašumu nopirkt un tos saviem bērnu bērniem atstāt. Dziļā, kārsta pateicība Jums par to nākās, dziļi, kārstu pateicību mēs par to atnesam. [...] Dievs tas Kungs lai dod, ka vienmēr cilvēku mīlestības un cienīšanas gars starp mums valdītu un mēs, lai arī šķirti, iekšīgi šinī garā vienoti paliktum un vienoti strādātum, kamēr tas darba laiks šē beigts un tas brīdis nācis, kur priekš tām mūža mājas durvīm stāvēsim.”² Vēstules autors ir skaidri apzinājies vēsturiski radušos kārtu atšķirību esamību un šo tiesisko aspektu iekļāvis arī apsveikumā, taču viņš ir mēģinājis samiernieciski vērtēt, viņaprāt, nenovēršamo, tādēļ kā vienojošo elementu zemnieku un muižnieku kārtu saskaņai ir uzsvēris mīlestību un savstarpējo cieņu. Tomēr šāds agrāko dzimtļaužu pēcteču ideālisms 1905. gadā nepasargāja no sociālas atribības nedz Kazdangas, nedz Ēdoles (*Edwahlen*) muižu īpašniekus – un nemiernieki nodedzināja abas pilis.

² Popes (*Popen*) un Ances (*Anzen*) muižu zemnieku apsveikums baronam Karlam fon Bēram dzimšanas dienā. Niedersächsisches Landesarchiv Stade, Behr-Popen, Dep 5 B II Nr. 1715_Stade.

since late 18th century local nobility and pastors used to support the educational efforts of the most talented Latvians, and to nurture the emergence of a stratum of the indigenous people loyal to the Baltic Germans. The owner of Kazdanga (*Katzdangen*) manor Karl Wilhelm Georg von Manteuffel built a school for the children of his parish peasants in 1876, and even set up a hospital at the turn of the century. On 29 May 1882, the peasants of Pope (*Popen*) and Ance (*Anzen*) congratulated Baron Carl von Behr on his birthday, gifting him a calligraphically written and beautifully decorated greeting address. (Fig.2) It is abundant with felicitations and gratitude for the land that had been acquired, which was most appreciated by the people who had overcome their former dependence under serfdom. While preserving the transcription and style [only in Latvian] of the historical document, I quote a passage from the peasants' congratulatory letter: “Highly respected feudal lord of Pope and Ance baron Carl von Behr! We, the former owners and current lessees of the Pope–Ance land, are approaching you today, wanting to express the words of gratitude and bestow a sign of gratitude at your feet. The God almighty has decided on us, and you have kindly bestowed upon us a new, long-awaited path of life. With selfless dedication and love for your people, you have helped to make it so that we were able to buy the plots of land that our fathers' fathers have taken care of with their hard work, and to leave them to our own children's children. You deserve a deep and heartfelt gratitude, and a deep and heartfelt gratitude is what we bring. [...] May the Lord almighty make it so that the spirit of love and respect remains between us forever, and although we are different on the outside, let us remain unified in this spirit and work together, until the earthly days are gone and we stand before the heavenly gates.”² The author of the letter clearly recognised the existence of historical class differences and included this legal aspect in the congratulatory address, but he attempted to reconcile, in his opinion, the unavoidable, therefore, he has emphasised love and mutual respect as a uniting element in the reconciliation of peasants and nobles. However, in 1905, this idealism of the descendants of the former serfs did not protect the owners of Kazdanga or Ēdole (*Edwahlen*) manors from social revenge, and the rebels burned both castles.

² The congratulatory address by peasants of the Pope (*Popen*) and Ance (*Anzen*) manors to Baron Carl von Behr on his birthday. Niedersächsisches Landesarchiv Stade, Behr-Popen, Dep 5 B II No. 1715_Stade.

3. Zlēku (*Schleck*) muižas centra ēku kompleksa plāns. 20. gs. sākuma attēls (Behr-Edwahlen, Ulrich von, Senning, Alexander. *Edwahlen und die Behrsche Ecke in Kurland*. Verden/Aller: Lührs & Röver, 1979. Abb. S. 97)

Layout of the Zlēkas (*Schleck*) manor complex. Early 20th century (Behr-Edwahlen, Ulrich von, Senning, Alexander. *Edwahlen und die Behrsche Ecke in Kurland*. Verden/Aller: Lührs & Röver, 1979. Abb. S. 97)

Traumatiskā pieredze un atskats “laimīgajā pagātnē”

Pēc Pirmā pasaules kara Latviju atstāja ie-vērojama baltvāciešu daļa, savukārt 1920. gada agrārreforma sagrāva baltvāciešu agrāko va-renību – atsavināja īpašniekiem muižu zemi, lai to valstiskotu, sadalot jaunsaimniecībās. Šis process izjauc muižu saimnieciskos centrus un atstāja agrākajiem īpašniekiem vien muižu repre-zentatīvo daļu. Tādējādi saskaldītie muižu centri vairs nespēja pastāvēt kā peļņu nesoši uzņēmumi. Elejas (*Elley*) muižas parka teritorijā zeme tika iedalīta pieciem jaunsaimniekiem, bet Valdgales (*Waldegahlen*) un Kukšu (*Kuckschen*) muižu saim-niecības ēkas – dažādiem jaunajiem īpašnie-kiem, kuri tās izmantoja katrs savā veidā. Rezul-tātā katra no agrākā muižas apbūves ansambļa ēkām, atkarībā no izmantošanas (vai neizmanto-šanas) veida, gāja bojā atšķirīgā veidā un ātrumā.

Prognozējot šādu procesus un paredzot celt prasību Tautu Savienībā (Nāciju Līgā) par kom-pensāciju piedziņu no jaunās Latvijas valsts, Kurzemes muižniecības vārdā Ēdoles muižas īpašnieks barons Aleksandrs fon Bērs veica ap-rēķinus, uzskaitīja atsavināto īpašumu platību,

Traumatic experiences and memories of the “happy past”

After the First World War, a significant proportion of the Baltic Germans left Latvia, while the agrarian reform of 1920 destroyed the former might of the Baltic Germans – expropriated the manor property to be nationalised and divided into new farms. This process disrupted the manors’ role as economic centres and left the former owners only with the representative part of the manors. As a result, the fragmented manor centres were no longer able to exist as profitable companies. The territory of the Eleja (*Elley*) manor park was divided into five new farms, whereas the farm buildings of Valdgale (*Waldegahlen*) and Kukšas (*Kuckschen*) manors – between various new owners who used them in their own way. As a result, each of the buildings of the former manor building ensemble, depending on the type of use (or non-use), deteriorated in a different way and time.

In anticipating such a process and preparing to submit a claim at the League of Nations for the compensation from the new state of Latvia, the owner of the Ēdole manor, Baron Alexander

vērtību un reģistrēja īpašniekus. Piemēram, neņemot vērā muižu ēku un kustamā inventāra vērtību, bet summējot tikai aramzemes, pļavu, ganību, mežu un papuvju platības, Kuldīgas (*Goldingen*) un Ventspils (*Windau*) novados kā vērtīgākie ir uzskaitīti dažādu Kurzemes bruņniecības dzimtu zemes īpašumi. Tā Ēdoles muižai, kas atradās Aleksandra fon Bēra rokās, līdz Pirmajam pasaules karam piederēja 13 119 hektāri zemes, Popes (*Popen*) muižas īpašnieks Georgs fon Bērs apsaimniekoja 50 000 ha zemes, Ginters fon Bērs bija 21 500 ha lielās Zlēku (*Schleck*) muižas zemes īpašnieks. (3. att.) Puzes (*Pussen*) muižai Adas fon Bēras, dzimušas fon Kastellas, īpašumā piederēja 10 428 ha, bet Vērgales (*Wirginahlen*) muižas zemes, kas piederēja Dītriham fon Bēram, bija 4221 ha lielas. Kā rāda vēsturiska 20. gadsimta sākuma fotogrāfija, ar holandiešu melnraibo govju šķirnes lopu audzēšanu Vērgales muižā bija attīstīta pirmklasīga piensaimniecība.³

Turības ziņā atpaliekot no fon Bēriem, taču tik un tā ievērojamos īpašumos Kurzemē saimniekoja vēl citas baltvāciešu dižciltīgo dzimtas. Nurmuižas (*Nurmhusen*) barona Pētera fon Firksa (*Fircks*) valdījumā atradās 12 853 ha zemes, Vilhelmam fon der Reķem (*Recke*) piederošās Jaunpils (*Neuenburg*) muižas zemes aizņēma 6475 hektārus, divu muižu – Bātas (*Bahten*) un Apriķu (*Appricken*) – īpašnieku fon der Ostenu, sauktu Sakenu (*Osten, gen. Sacken*), dzimtas rīcībā bija 11 097 ha zemes. Minētais dokuments Lejassaksijas zemes Štādes (*Stade*) pilsētas arhīvā atspoguļo Kurzemes bruņniecības milzīgo bagātību, kas pēc agrārreformas kļuva nesamērojama ar viņu ekonomisko un politisko ietekmi. Taču tas ļauj saprast Latvijas valsts tautsaimniecības politikai neizbēgamos soļus, atsavinot fon Bēru dzimtai kopumā piederošos 125 179 ha muižu zemes, no baronu fon der Ostenu-Sakenu dzimtas muižām pārņemot valsts īpašumā 90 681 ha, nacionalizējot baronu fon Hānu (*Hahn*) muižu 67 311 ha, fon Grothusu (*Grothuss*) – 28 894 ha, fon Manteifeļu-Scēģes (*Manteuffel-Szoegel*) īpašumos atsavinot 24 747 ha, kā arī pārņemot fon der Reķes muižu kopējā īpašumā piederošos 23 359 ha zemes.⁴

3 Niedersächsisches Landesarchiv Stade, Behr-Popen, Dep. 5. B II Nr. 1683.

4 Baron Alexander Behr – Edwahlen. "Der Kurländische Güterbesitz", Handschrift, nach dem I Weltkrieg. Niedersächsisches Landesarchiv Stade, DSHI 190 Kurland, XVI, M 200.

von Behr, on behalf of the Courland nobility, made calculations, accounted for the area and value of the expropriated estate and registered the owners. For example, without taking into account the value of manor buildings and movable inventory, and only accounting for the area of arable land, meadows, pastures, forests and fallow land, in the districts of Kuldīga (*Goldingen*) and Ventspils (*Windau*) the land properties of different families of Courland knighthood were listed as the most valuable. The Ēdole manor, which was a property of Alexander von Behr, until World War I was comprised of 13 119 hectares of land, the owner of the Pope (*Popen*) manor Georg von Behr managed 50 000 ha of land, and Günther von Behr was the owner of the 21 500 ha of land in the Zlēkas (*Schleck*) manor. (Fig.3) Ada von Behr (von Castell) owned the Puze (*Pussen*) manor with 10 428 ha of land, and the 4 221 ha of land in the Vērgale (*Wirginahlen*) manor were owned by Dietrich von Behr. As depicted in a historical photograph of the early 20th century, first-class dairy farming was developed with Dutch black and white cow breeding at Vērgale manor.³

Not quite matching the wealth of the von Behr family, there were other noble families of Baltic Germans holding considerable estate in Courland. The owner of the Nurmuiža (*Nurmhusen*) Baron Peter von Fircks had 12 853 ha of land, the owner of the Jaunpils (*Neuenburg*) manor Wilhelm von der Recke held 6 475 hectares, and the family of von der Osten (a.k.a. Sacken) with two manors – Bātas (*Bahten*) and Apriķu (*Appricken*) – held 11 097 ha of land. The document in the archives of the town of Stade of Lower Saxony reflects the enormous wealth of the Courland knighthood, which became disproportionate to their economic and political influence after the agrarian reform. However, it allows us to understand the inevitable economic policy steps taken in Latvia by expropriating the manor land of 125 179 hectares from the von Behr family, taking over 90 681 ha from Baron von der Osten-Sacken, nationalising Baron von Hahn's manor of 67 311 ha, 28 894 ha of von Grothuss' land, 24 747 ha of von Manteuffel-Szoegel's estate, as well as taking over 23 359 ha of land owned by von der Recke.⁴

3 Niedersächsisches Landesarchiv Stade, Behr-Popen, Dep. 5. B II No. 1683.

4 Baron Alexander Behr – Edwahlen. "Der Kurländische Güterbesitz", Handschrift, nach dem I Weltkrieg. Niedersächsisches Landesarchiv Stade, DSHI 190 Kurland, XVI, M 200.

Jauna vara – jauns apdraudējums

Otrais pasaules karš un padomju attieksme darīja savu, ekspluatējot vienīgi zemes resursus un atsevišķas muižu kompleksa ēkas. Lai aprakstītu padomju periodā norisošos ekonomiskos procesus, trimdas vēsturnieks Edgars Dunsdorfs lietoja apzīmējumu “sarkanās muižas”,⁵ ar to saprotot kolektīvās saimniecības, kas visbiežāk izmantoja agrāko muižu centru infrastruktūru – kūtis, klētis un citas ēkas savai pamatfunkcijai vai traktortehnikas novietnēm, bet muižu īpašnieku dzīvojamās ēkas piemēroja kantoru, klubu, veikalu, bibliotēku, pasta, ambulances vai vēl eksotiskākām funkcijām. Par to, cik šāda attieksme ir bijusi postoša, var pārliecināties, apskatot Zlēku muižas ansambļa drupas (4. att.) mūsdienu fotodokumentos vai izvēloties kultūras mantojuma pētniecības entuziasta Vitolda Mašnovska grāmatas “Muižas Latvijā” 1. sējumā burta “A” sadaļu kā nejaušas atlasē kopu ar izkliedi visos Latvijas novados.⁶ No 45 apsekotajiem muižu ansambļiem tikai septiņus (11%) var uzskatīt par tādiem, kuros simt gadus pēc agrārreformas saimnieciskā un reprezentatīvā kompleksa arhitektūra, piemērojot to dažādām saimnieciskām un sociālām funkcijām, ir saglabājusies relatīvi neskartā vai maz pārveidotā veidā.

Ziemeļkurzemes muižu kultūrainava ne ar ko neatšķiras no pārējās Latvijas kultūrvides. Nedz Latvijas valsts kultūras mantojuma aizsardzības sistēma, nedz arī publiskā un privātā partnerība nespēj kardināli mainīt situāciju kopumā, kādēļ mums ir jārēķinās ar neizbēgamiem kultūrvides zaudējumiem, neskatoties uz dažiem laimīgiem izņēmumiem, kas nekādi neapstiprina likumsakarību. Skolas apsaimniekotais Puzenieku (*Pusseneeken*) muižas komplekss maz apdzīvotajā apkārtnē tika atstāts pirms vairākiem gadiem un iespaidīgā sabrukušo ēku skaita dēļ nevar cerēt nedz uz kādas perspektīvas izmantošanas funkcijas, nedz investoru intereses rašanos. (5. att.)

5 Dunsdorfs, Edgars. *Muižas*. Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1983. 146.–153. lpp.

6 Mašnovskis, Vitolds. *Muižas Latvijā. Vēsture, arhitektūra, māksla. I. A–H*. Rīga: DUE, 2018. 18.–79. lpp.

New power – new threats

The Second World War and the Soviet attitude had taken its toll, exploiting only land resources and separate buildings of the manor complexes. In order to describe the economic processes that took place during the Soviet period, the exile historian Edgars Dunsdorfs used the term “red manor houses”,⁵ meaning collective farms that mostly utilised the infrastructure of the former manor houses – barns and other auxiliary buildings to be used for their main function or as heavy machinery depots, while the residential manor houses were transformed into offices, clubs, shops, libraries, post offices, ambulances or even more exotic facilities. The ruins of the Zlēkas manor ensemble (Fig.4) are a perfect example of the disastrous consequences that came with the attitude as seen from present-day photographic evidence or a brief look at the section “A” in Volume 1 of the book “Muižas Latvijā” [“Manor Houses in Latvia”] by Vitolds Mašnovskis, enthusiast of cultural heritage research, as a random selection which applies across all regions of Latvia.⁶ Of the 45 surveyed manor ensembles, only seven (11 %) can be considered as having remained relatively intact or slightly modified in the century that has passed since the agrarian reform, as a result of adapting them to various economic and social functions.

The cultural landscape of the northern Courland manor houses is no different from the rest of Latvia’s cultural environment. Neither the Latvian national system for the protection of cultural heritage, nor the public-private partnership are able to radically change the situation as a whole, that is why we have to take into account the inevitable loss of the cultural environment, despite a handful of exceptions, which definitely do not prove the rule. The Puzenieki (*Pusseneeken*) manor complex managed by the local school was abandoned in the sparsely populated area several years ago, and due to the impressive number of the collapsed buildings, one cannot expect to have any viable use or interest on the part of investors. (Fig.5)

5 Dunsdorfs, Edgars. *Muižas*. Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1983. 146.–153. lpp.

6 Mašnovskis, Vitolds. *Muižas Latvijā. Vēsture, arhitektūra, māksla. I. A–H*. Rīga: DUE, 2018. 18.–79. lpp.

Tas pats sakāms arī par Puzenieku mācītājmuižu (*Pastorat Pusseneeken*), kura, lai gan apjomā ir mazāka un privatizēta, tomēr ekonomiskā izdevīguma vai emocionālo komponentu trūkuma dēļ arī 2021. gadā nevieš cerību uz atdzimšanu.

Globālais tūrisms

Kuldīgas pilsētas svētkos 2020. gada vasarā uz Ventas (*Winda Fluss*) tilta gandrīz nebija vietas. Tik daudz pilsētas viesu mēroja ceļu kājām no viena krasta uz otru, apbrīnādami dabas veidojuma neparasto skaistumu. Covid-19 pandēmijas un robežu šķērsošanas ierobežojumu periodā atdzīvojās vietējais tirgus, un Latvijas iedzīvotāji steidzās iepazīt skaistākos dārzus, sakoptākās pilsētas, apmeklēt ievērojamākos kultūras mantojuma objektus, bet visa tā rezultātā no krīzes rāpās laukā naktsmītņu, ēdināšanas un tūrisma objektu apkalpošanas bizness. Latvijā tas ir atbilstošs mūsu ekonomikas mērogam un iedzīvotāju skaitam, jo izriet no iekšējā tirgus un tuvāko zemju tūrisma. Rundāles pils (*Ruhenthal*) muzeju gadā apmeklē ap 300 000 cilvēku, Minhauzena

The same is true of the Puzenieki pastorate (*Pastorat Pusseneeken*), which, although smaller in size and privatised, holds no hope for a revival in 2021 due to the lack of economic benefits or emotional components.

Global tourism

There was almost no free space on the bridge over the Venta River (*Winda Fluss*) during the Kuldīga Town Festival in the summer of 2020 due to the numerous visitors walking from one river bank to another, admiring the unusual beauty of the natural formation. During the COVID-19 pandemic and border crossing restrictions, the local market came to life, and the residents of Latvia rushed to explore the most beautiful gardens and cleanest cities, visit the most notable cultural heritage sites, consequently, the business of accommodation, catering and tourist services did its best to recover from the crisis. This corresponds to the size of Latvian economy and population, as it results from the internal market and the incoming tourism from the nearest countries. About 300 000 people visit the Rundāle (*Ruhenthal*) Palace Museum annually, the Munchausen Museum at the Dunte (*Dunten*)

4. Zlēku muižas ansambļa ēku drupas.
O. Spārīša foto 2017. gadā
Ruins of the Zlēkas manor ensemble.
Photo by O. Spārītis, 2017

5. Puzenieku (*Pusseneeken*) muižas klēts drupas.
O. Spārīša foto 2020. gadā
Ruins of the Puzenieki (*Pusseneeken*) manor granary.
Photo by O. Spārītis, 2020

muzejs Duntēs (*Dunten*) muižā var lepoties ar aptuveni 150 000 pārdotām biļetēm, Bauskas pili (*Bauske*) ik gadus apmeklē ap 60 000 tūristu un interesentu, bet Pasaku muzeju Džūkstē (*Siuxt*) iepriecina vien ap 5000 viesu un telpu nomnieku. Taču tas nav salīdzināms ar globālo tūrismu un tā nesto peļņu, uz ko tiecas Kuldīga, cenšoties iemantot vietu Pasaules kultūras mantojuma sarakstā. Kā liecina UNESCO statistika par pēdējos gados pirms Covid krīzes visvairāk apmeklētajiem un Pasaules kultūras mantojuma sarakstā iekļautajiem objektiem, tad gan apmeklētības, gan no tūrisma gūstamās peļņas ziņā pirmajā desmitniekā atrodas tikai un vienīgi Āzijas, Ēģiptes un Latīņamerikas zemju kultūras pieminekļi, pārspējot jebkuras “vecās Eiropas” kultūras pērles apmeklētāju skaitu un piesaistot miljoniem tūristu, kā arī nesot miljardos dolāru mērāmu peļņu.⁷ Globālā tūrisma ģeogrāfijas potenciāls gan apmeklētības, gan peļņas apjoma ziņā nav salīdzināms ar Latvijas kultūras tūrisma biznesu, kurš mērāms vien dažos desmitos vai labākajā gadījumā dažos simtos tūkstošu apmeklētāju kādam vienam kompleksam objektam, tādēļ, plānojot ekonomisko efektu, derīgāk ir nebūvēt gaisa pilis, bet palikt piesardzīga skeptiķa, nevis eksaltēta optimista pozīcijās.

Muižu dzīvotspēja Igaunijā

Jau iepriekš minēts, ka simt gadus pēc politiski motivētās agrārreformas Latvijā, kas pārtrauca pēc būtības feodālās ražošanas sistēmas ieviešanos, uzplaukuma un norieta fāzi, muižu kompleksu saglabātības procenti ir mērāmi vienīgi dilstošā progresijā. Tā ir visai Eiropas saimnieciskajai attīstībai kopīga tendence. Tā, piemēram, auglīgajos Lombardijas līdzenumos, kuros simtiem kilometru garumā plešas labības un kukurūzas lauki, kā vientuļas salas brūk kādreizējo zemes īpašnieku dzīvesvietas ar saimniecības ēkām. Zeme ir pārdota vai iznomāta lielajiem zemes īpašniekiem, kas apsaimnieko tūkstošiem hektāru, bet kādreizējie zemes īpašnieki dzīvo pilsētās. Vācijas Nacionālā kultūras mantojuma un arī Kultūras mantojuma saglabāšanas fonda (*Stiftung Denkmalpflege*) reģistros ir vairāk nekā tūkstoš pamestu, bez saimnieka palikušu vai par 1 EUR nopērkamu muižu centru,

⁷ Salazar, Noel B. *The Double Bind of Heritage Tourism. Imagineering Pasts and Futures. Presentation.* Vaasa, Finland, 2011.

manor attracts about 150 000 visitors, the Bauska (*Bauske*) Castle receives approximately 60 000 tourists and visitors annually, while the Džūkste (*Siuxt*) Fairy Tale Museum only around 5 000 guests and tenants. However, it is not comparable to global tourism and the profits it brings, although Kuldīga seems to have an ambition to earn its place on the World Heritage List. According to UNESCO statistics on the World Heritage List sites which have been the most visited in recent years before the COVID crisis, the top ten ranking sites in terms of both attendance and profit from tourism are exclusively cultural monuments from Asia, Egypt and Latin America, surpassing all cultural sites of “the old Europe” and attracting millions of tourists, as well as generating billions of dollars in profit.⁷ The potential of global tourism, both in terms of visitors and profit, is not comparable to the Latvian cultural tourism business, which can be measured only in a few dozens or at best in a few hundred thousand visitors to a site or complex, therefore, when estimating the economic effect, it is it is advisable to maintain a cautious and slightly sceptical attitude rather than exalted optimism.

Viability of manors in Estonia

It has already been mentioned that one hundred years after the politically motivated agrarian reform in Latvia, which disrupted the introduction, booming and decline phase of the feudal production system, the percentage of preserved manor complexes is progressively declining. This is a common trend for the entire European economic development. For example, in the fertile plains of Lombardy with hundreds of kilometres of grain and corn fields, the former landowners’ residences and farm buildings are in the state of decay. The land has been sold or leased to large landowners who manage thousands of hectares, while the former landowners live in cities. The German National Heritage Fund (*Stiftung Denkmalpflege*) has a list of more than a thousand properties that are abandoned, unclaimed or on sale for one euro – manor centres, manor houses and former aristocracy castles that have their unique architectural and artistic value, but which cannot be integrated into the protection system of

⁷ Salazar, Noel B. *The Double Bind of Heritage Tourism. Imagineering Pasts and Futures. Presentation.* Vaasa, Finland, 2011.

kungu namu un lielāka vai mazāka mēroga agrākās zemes aristokrātijas piļu, kurām ir sava arhitektoniskā un mākslinieciskā vērtība, bet kuras nevar tikt integrētas valsts un federālo zemju dotētajā aizsardzības sistēmā un aizsargātas no bojāejas kā kultūrvēsturiskais mantojums. Kādreizējās Austrumprūsijas, Mazūrijas un Priekšpomerānijas zemēs, kas mūsdienās atrodas Polijas jurisdikcijā, agrākais vācu kultūras mantojums piedzīvo nežēlīgu selekciju un no bijušo muižu centru apbūves ar desmitos skaitāmām dažādas funkcijas saimniecības ēkām kultūrainavas rotāšanai tiek atstāti tikai kungu nami, kuros tiek iekārtotas kultūras un izglītības iestādes, veselības kopšanas un konferenču centri, golfa klubi un viesnīcas.

Nesenā Igaunijas apceļošanas pieredze ļāva pārlicināties, ka arī mūsu apskausto kaimiņu saimniecībā netrūkst tādu pašu problēmu kā Latvijā. Tā Olustveres (*Ollustfer*) muižas plašais komplekss ar parku kalpo Viljandi (*Fellin*) novada tūrisma centra funkcijai, bet nerestaurētajās, taču zem jumtiem palikušajās saimniecības ēkās ir izvietotas gan dažādas izstādes un kolekcijas,

the state and the federal lands, and thus cannot be protected from destruction as a cultural and historical heritage. In the former lands of Eastern Prussia, Masuria and Western Pomerania, which nowadays fall under the jurisdiction of Poland, the former German cultural heritage is experiencing ruthless selection and in the former manor centres with dozens of different auxiliary buildings only the manor houses are preserved as cultural heritage, adapted for the needs of cultural and educational institutions, health care and conference centres, golf clubs and hotels.

My recent tour of Estonia showed that our often-envied neighbours experience the same problems as Latvia. For instance, the extensive complex of the Olustvere (*Ollustfer*) manor with a park serves the function of Viljandi (*Fellin*) Municipality Tourism Centre, but the unrestored farm buildings which still have roofs accommodate various exhibitions and collections, as well as craft and souvenir workshops, which allow to partly maintain the historical narrative of the manor and its owners. (Fig.6)

The situation in the Heimtali (*Heimthal*) manor complex with a partially maintained park

6. Olustveres (*Ollustfer*) muižas spirta brūzis. O. Spārīša foto 2020. gadā
Olustvere (*Ollustfer*) manor distillery. Photo by O. Spārītis, 2020

7. Heimtali (*Heimthal*) muižas laidara ārsiena ar tās iekšpusē iebūvēto sporta halli. O. Spārīša foto 2020. gadā
The outer wall of the Heimtali (*Heimthal*) manor stockyard with a built-in sports hall. Photo by O. Spārītis, 2020

gan ierīkotas amatniecības un suvenīru darbnīcas, kas daļēji ļauj uzturēt dzīvu muižas īpašnieku un saimniecības vēsturi. (6. att.)

Heimtali (*Heimthal*) muižas kompleksa situācija ar daļēji koptu parku ir identiska daudzām Latvijas muižām. Teicami izremontētais kungu nams darbojas kā bērnu ar īpašām vajadzībām audzināšanas iestāde, savukārt no tās atdalītajā un sadrumstalotajā īpašumā turpina brukt kādreizējās saimniecības ēkas, bet daudzskaldņu formas stalla perimetrālā mūra iekšpusē ir iebūvēts mūsdienīgs un moderns sporta komplekss. (7. att.)

Kerstnas (*Kerstenhof*) muižas tukšajās zālēs, kur pirms pāris gadiem vēl sēdēja skolēni, tagad kā gids kļūst vientuļa skolotāja un gaida nejaušus tūristus, bet kādreizējās klasēs, kurās pa reizei notiek kāda lekcija vai vietējo iedzīvotāju saviesīga tikšanās, restaurētās zāles klasicisma detaļas mijas ar atmiņām par klasēm ar tāfelēm un skolas soliēm, pārklājoties ar vietējā pensionāru kluba mājažozumu izstādi.

Kurzemes labākā pieredze

Latvijas un Kurzemes situācija nav kardināli atšķirīga no kaimiņu zemes prasmēm un iespējām apsaimniekot muižu centrus kā simt gados transformēta kultūras mantojuma segmentu. Jau daudzus gadus Īvandes (*Iwanden*) muižas kompleksā neatrodas nedz vispārējās izglītības iestāde, nedz sporta skola, bet kungu nama un ansambļa saimniecības ēku adaptācija tūristu mītnes vajadzībām ļauj izmantot un saglabāt muižas centru ar parku kā relatīvi maz pārveidotu kultūras pieminekli.⁸ Kuldīgai netālās Pelču (*Pelzen*) muižas komplekss ar parku ir vērtīgs Latvijas kultūrainavas objekts, kura saglabātības raksturojumu godprātīgi sniedz Pelču pagasta sagatavotā interneta vietne: “Muižas komplekss – apbūve galvenokārt veidojusies 19. gs. b., kad uzcelta kučiera māja, kalpu māja, ledus pagrabs. Pelču pils celta 1903.–1904. g. pēc arhitekta V. Neimaņa projekta. (K. Veinberga, J. Zviedrāns). No muižas laikiem ir saglabāties ledus pagrabs “Pagrabiņš” ar klētiņu virsbūvē, kurš

⁸ Īvandes muiža ar parku un dižkokiem. Pieejams: <http://visitkuldiga.com/ivandes-muiza-ar-parku-un-dizkokiem/> (skatīts 01.06.2021.).

is identical to many Latvian manors. The well-renovated manor house accommodates an educational institution for children with special needs, the rest of the fragmented territory holds deteriorating former auxiliary buildings, and a modern sports complex built inside the perimeter of the polygonal surrounding wall of the former stable. (Fig.7)

In the empty halls of the Kärstna (*Kerstenhof*) manor, which a couple of years ago still assembled students, now a lone teacher / tour guide awaits accidental tourists, and the former classes, which are now occasionally used for lectures or social gatherings of local residents, combine details of the classicism of the restored hall with memories of the classes with blackboards and school benches, overlapping with the exhibition of local pensioner club's crafts.

Courland's best experience

The situation of Latvia and Kurzeme is not radically different from the neighbouring country's skills and opportunities to manage manor centres as a segment of cultural heritage transformed over a hundred years. Since many years, the Īvande (*Iwanden*) manor complex has ceased to be a home to a general educational institution or a sports school. Instead, the manor house and the auxiliary buildings of the manor ensemble have been adapted to the needs of a tourist accommodation, thus enabling preservation of the manor centre with the park as a relatively untransformed cultural monument.⁸ The Pelču (*Pelzen*) manor complex with a park nearby the town of Kuldīga is a valuable site of Latvian cultural landscape, the degree of preservation of which is honestly described on the Pelči municipality website: “Manor complex – mainly built in the late 19th century, when the coachman's house, servant house, and ice cellar were constructed. The Pelči Castle was erected in 1903–1904 according to the design of architect V. Neimanis (K. Veinberga, J. Zviedrāns). From the time of the manor, the following has been preserved: an ice cellar “Pagrabiņš” with a barn as a superstructure, which has been restored and currently serves as a leisure place for local residents, a stable boys' residential house (1873, now a municipal office), guest horse stable

⁸ Īvande manor with a park and ancient trees. Available at: [Http://visitkuldiga.com/ivandes-muiza-ar-parku-un-dizkokiem/](http://visitkuldiga.com/ivandes-muiza-ar-parku-un-dizkokiem/) (accessed on 1 June 2021).

ir atjaunots un pašlaik kalpo kā brīvā laika pavadīšanas vieta iedzīvotājiem, zirgu puišu dzīvojamā māja (1873, tagad pagasta pārvalde), viesu zirgu stallis (tiek izmantots saimnieciskām vajadzībām, ir bojāts), vagara māja (19. gs. b., \“Zaļumi”\, tagad dzīvojamā māja trīs ģimenēm), magazīna (20. gs. 30. gadi, bijis spirta brūzis, tagad privāta dzīvojamā māja), 2 kalpu mājas (valsts īpašums, \“Pelči-4”\ dzīvojamā māja, \“Pūpoli”\ privātipašums), dzirnavas (no 1936. g. zivju audzētavas \“Pelči”\ administrācijas telpas, pagrabstāvā zivju inkubators. \“Avotienes”\).”⁹ Taču tas nav pilns apraksts, jo minētas ir kungu namam tuvākajā teritorijā atrodošās palīgēkas, kuras laika gaitā ir integrētas pagasta funkcijām, uzņēmējdarbībai, dzīvokļiem vai privātajām vajadzībām. Tūristiem domātajā informācijā trūkst pārējo saimniecības ēku uzskaitījuma, kā arī norādes uz to vēlāko izmantojuma veidu vai saglabātības pakāpi.

Saistībā ar muižu ansambļu atjaunošanu vai to labturību jaunās rokās un jaunajos apstākļos mēs īpaši priecājamies par labām ziņām. Tādēļ

⁹ Pelču pils. Pieejams: <https://pilis.lv/act/castls-manors/castle-popup?id=82> (skatīts 01.06.2021.).

(currently used as an auxiliary building, damaged), the foreman’s house (late 19th century, \“Zaļumi”\, now a residential house for three families), grain storage (1930s, former distillery, now a private residential house), 2 servant houses (public property, \“Pelči-4” residential house, \“Pūpoli”\ private property), mill (from 1936 – an administrative office of fish farm \“Pelči”\”Pelči”, a fish incubator in the basement. \“Avotienes”\).”⁹ However, this is not a complete description, as these are auxiliary buildings located in the direct vicinity of the manor house, which are gradually adapted for the municipal needs, business, housing or for private purposes. The tourist information lacks an inventory of other auxiliary buildings, as well as an indication of their subsequent use or degree of preservation.

We are particularly pleased to learn about positive developments concerning renovation of manor ensembles or their maintenance as they change owners and circumstances. Such positive changes have taken place during 2020 in Nurmuiža (*Nurmhusen*, owner – entrepreneur Oļegs Fiļs) marking a turning point in

⁹ Pelči Castle. Available at: <https://pilis.lv/act/castls-manors/castle-popup?id=82> (accessed on 1 June 2021).

8. Nurmuižas (*Nurmhusen*) atjaunotās saimniecības ēkas ar dārzu un oranžēriju.

O. Spārīša foto 2020. gadā

Nurmuiža (*Nurmhusen*) manor, renovated farm buildings with garden and orangery.

Photo by O. Spārītis, 2020

tieši 2020. gada laikā notikušās pozitīvās pārmaiņas Nurmuižā (*Nurmhusen*, īpašnieks uzņēmējs Oļegs Fiļs) ir darijušas pamanāmu kopš 2003. gada sākot muižas ansambļa ēku atjaunošanas un jaunu izmantošanas veidu meklējumu rezultātu. Divdesmitā gadsimta laikā muižas kompleksa 33 ēkas tika nesaimnieciski izmantotas un gandrīz visas nonāca nelietojamā stāvoklī, bija pa daļai sabrukušas, zaudējušas jumtus un, protams, arī lietošanas vērtību. Šobrīd, kad ir ieguldīti aptuveni septiņi miljoni eiro un daļēji vai pilnībā ir atjaunotas turpat piecpadsmit ēkas, senajos mūros ierīkojot restorānu, koncertzāli, viesnīcu, bet rekonstruējot oranžēriju, siltumnīcu, virtuves augu un vīna dārzu, kultūras mantojuma aizsardzībā ir jūtams valsts mērogā mērāms progress. (8. att.) Pats īpašnieks, kurš apzinās, cik lielus līdzekļus vēl prasīs pārējo ēku, to skaitā arī pils kvalificēta restaurācija, izsakās šādi: “Skaidrs, ka Latvijas apstākļos muižā ieguldīto naudu atpelnīt nav iespējams. Tas bija skaidrs jau tad, kad pili iegādājos, to pašu saka arī citu muižu īpašnieki. Labākajā gadījumā ar viesnīcu, restorānu un citām izklaidēm vari nosegt kārtējos izdevumus.”¹⁰ Visu laiku turpinās pārējo muižas kompleksa ēku atjaunošana, bet nākamajā gadā sāksies arī pils restaurācija.

Līdzīgi O. Fiļam var domāt arī cits Latvijas uzņēmējs Kaspars Viškints, kurš 2007. gadā no pagasta ir iegādājies Ēdoles pili bez agrākajām saimniecības ēkām, bet ar septiņus hektārus lielu parku. Savulaik ir bijis liels daudzums palīgēku, gan koncentrētas grupās, gan atsevišķi, veidojot gandrīz vai lielāko daļu mūsdienu Ēdoles centra apbūves. Dažādu īpašnieku – skolas, tautas nama, pensionāta – nolaistā pils ēka kā jebkurš vērtīgs viduslaiku kultūras piemineklis prasa rūpīgu zinātnisko izpēti un restaurāciju, kas pakāpeniski tiek arī īstenota saskaņā ar kompleksa atjaunošanas programmu. Lielā daudzumā Vācijā iegādātās antikvārās mēbeļu, paklāju, gleznu, trauku, minerālu, rotaļlietu un citu vēsturisko laikmetu stiliem atbilstošu priekšmetu kolekcijas palīdz veidot Ēdoles pils tēlu. Lai arī tagadējais pils interjers nav dokumentāli autentisks 1905. gadā bojā gājušajam fon Bēru iedzīves inventāram, taču tas lielā mērā atbilst priekšstatam par vairākās paaudzēs krātu bruņniecības pārstāvju sadzīves kultūru no 17. līdz 20. gadsimtam.

¹⁰ Metuzāls, Sandris. Oļegs Fiļs iegulda miljonus vēstures pieminekļa – Nurmuižas – atdzimšanā. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/9viri/403791-olegs-fils-iegulda-miljonus-vestures-pieminekla-nurmuižas-atzimšana> (publicēts 13.09.2020., skatīts 01.06.2021.).

the renovation of the manor ensemble buildings and the search for new uses launched in 2003. During the 20th century, the 33 buildings of the manor complex were neglected and almost all had become unusable, partly collapsed, roofless, and, of course, had lost their practical value. After around seven million euros have been invested and almost fifteen buildings have been partially or fully renovated, the manor complex is a home to a restaurant, a concert hall, a hotel, an orangery, greenhouses, herb gardens and vineyards, achieving considerable progress in protecting of cultural heritage. (Fig.8) The owner himself, being well aware how much money is still required for the rest of the buildings, including the qualified restoration of the castle, said: “Clearly, in Latvian circumstances it is not possible to recover the money invested in a manor. It was already evident when I bought the castle, the owners of other manors say the same. In the best-case scenario, you can cover current expenses with a hotel, restaurant and other types of entertainment.”¹⁰ The renovation of the rest of the manor complex buildings is ongoing, and next year the castle restoration works will commence.

Similarly, another Latvian entrepreneur Kaspars Viškints in 2007 bought the Ēdole Castle from the municipality without the former farm buildings, but with a park of seven hectares. In the past there had been a large number of auxiliary buildings, both concentrated in groups and separately, forming most of the built-up area in the centre of the present-day Ēdole. The castle building has had various uses, e.g., a school, community centre, nursing home. Like any valuable medieval cultural monument, the run-down castle requires thorough scientific research and restoration, which is gradually being implemented in accordance with the renovation programme. The large collections of antique furniture, carpets, paintings, dishes, minerals, toys and other historical items procured in Germany are used to create the image of the Ēdole Castle. Although the present-day interior of the castle is not a completely authentic recreation of the von Behr inventory destroyed in 1905, it largely corresponds to the idea of the household culture developed through generations of knighthood between the 17th and 20th centuries.

¹⁰ Metuzāls, Sandris. Oļegs Fiļs iegulda miljonus vēstures pieminekļa – Nurmuižas – atdzimšanā [Article: Oļegs Fiļs Invests Millions in the Rebirth of a Historical Monument – the Nurmuiža Manor] Available at: <https://jauns.lv/raksts/9viri/403791-olegs-fils-iegulda-miljonus-vestures-pieminekla-nurmuižas-atzimšana> (published on 13 September 2020, accessed on 1 July 2021).

Atšķirīga ir katra kultūras mantojuma īpašnieka pieredze, iegūstot, atjaunojot un apsaimniekojot, pēc viņa domām, ekonomiski izdevīgu vai morālu gandarījumu sniezošu saudzējamu arhitektūras objektu. Līdzīga aprakstītajai ir jebkura kultūrvēsturiskā mantojuma uzturēšanas un atjaunošanas dialektika. Līdzšinējā prakse rāda, ka bez ražošanas līdzekļiem, kas muižu īpašniekiem agrākajos gadsimtos nesa peļņu, mūsdienu muižu ēkas nav ekonomiski izdevīgs finanšu ieguldījumu veids. Tādēļ runāt par šī materiālās kultūras vēsturiskā mantojuma vispusīgu uzturēšanu un izmantošanu kā visaptverošu un efektīvu valstiskas aizsardzības sistēmu Latvijā nav pamata. Uz kultūras mantojuma aizsardzības sistēmu un tās efektivitāti visā pasaulē var attiecināt filozofisko teicienu par to, vai glāze ir “līdz pusei pilna” vai “pa pusei jau tukša”. Latvijas gadījumā politiķi un ierēdņi sacīs, ka glāze ir līdz pusei pilna, bet statistika, dokumenti un pieredze liecinās ko citu – ka dažādu ekonomisku, politisku, subjektīvu un ārkārtēju apstākļu nosacītais līmenis tajā nemitīgi krīt un jau krietnu laiku vairs nav “pa vidu”, bet gan krietni zem tā.

The experience of each cultural heritage owner is different in acquiring, renovating and managing, in their opinion, economically beneficial or morally satisfying architectural sites. The dialectics of the maintenance and restoration of any cultural heritage closely resemble the aforementioned examples. Experience shows that without the means of production that brought profit to the owners of manors in the past centuries, modern manor buildings are not an economically viable form of financial investment. Therefore, there is no reason to talk about the comprehensive maintenance and use of this historical heritage of material culture as a part of an all-encompassing and effective system of national heritage protection in Latvia. The system of cultural heritage protection and its effectiveness worldwide can be compared to the philosophical approach to the glass which is either “half full” or “half empty”. In the case of Latvia, politicians and officials will say that the glass is half full, while statistics, documents and experience will show a different picture – that the level in the glass is well below the half and the level therein continues to drop due to a variety of economic, political, subjective and extraordinary circumstances.

Agrita Ozola

Hercogistes laika zīmes Tukuma kultūrvidē

Agrita Ozola

Signs of the Duchy Period in the Cultural Environment of Tukums

levads

Tukuma vecpilsēta ir valsts nozīmes pilsētībūvniecības piemineklis. Pie centrālā laukuma, kas vēsturiski veidojies kā tirgus laukums, atrodas trīs valsts nozīmes kultūras pieminekļi, kas hronoloģiski saistīti ar Kurzemes un Zemgales hercogistes laiku (1561/1562–1795): 17. gadsimta vidū būvētais dievnams, viduslaiku pils drupās 18. gadsimta otrajā pusē izbūvētais cietums, vēlāk noliktava, kas ieguvusi nosaukumu “Pils tornis”,¹ un 18. gadsimta tukumnieka dzīvojamā ēka “Tukuma Vecā aptieka”. Tās ir svarīgākās kultūrvēsturiskās zīmes pilsētas kultūrtelpā, kurās materializētas pilsētas iedzīvotāju atmiņas par pagātņi, tostarp hercogistes laiku, un kurās vienlaikus atspoguļojas dažādu paudžu saikne, ko filozofs Pēteris Laķis nodēvējis par “paudžu saiklāvumu pagātnes un tagadnes dimensijā”.²

Tā kā mūsdienu diskursā ir aktualizējies jautājums par latviešu vēsturisko zemju robežām un atsevišķu novadu, tostarp Tukuma, piederību

¹ Kopš 2022. gada – “Tukuma Pils tornis”.

² Laķis, Pēteris. Telpiskā identitāte Latvijas sabiedrības priekšstatos globalizācijas kontekstā. Grām.: *Kultūras krustpunkti: Latvijas Kultūras akadēmijas zinātnisko rakstu krājums*. 1. laid. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2004. 29. lpp.

Introduction

The Tukums Old Town is an urban monument of national importance. Near the central square, which historically developed as a market square, there are three cultural monuments of national importance that are chronologically related to the time of the Duchy of Courland and Semigallia (1561/1562–1795): the church built in the middle of the 17th century, the prison, later converted into a warehouse, the so-called “Castle Tower”¹ built within the medieval castle ruins in the second half of the 18th century, and the 18th century residential building “Tukuma Vecā aptieka” [The Old Pharmacy of Tukums]. These are the most important cultural and historical signs in the cultural space of the town, which materialise the memories of the town’s inhabitants about the past, including the period of Duchy, and at the same time reflect the intergenerational link, which the philosopher Pēteris Laķis has described as “the nexus of generations in the dimension of the past and the present”.²

¹ Since 2022 – “Tukums Castle Tower”.

² Laķis, Pēteris. Telpiskā identitāte Latvijas sabiedrības priekšstatos globalizācijas kontekstā. Grām.: *Kultūras krustpunkti: Latvijas Kultūras akadēmijas zinātnisko rakstu krājums*. 1. laid. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2004. 29. lpp.

konkrētam kultūrvēsturiskajam reģionam, piemēram, Kurzemei, autore šajā rakstā pievēršas kultūras identitātes saistībai ar telpisko identitāti. Izmantojot Tukuma muzeja piemēru, rakstā atspoguļota muzeja loma Kurzemes un Zemgales hercogistes laika zīmju identificēšanā, saglabāšanā un interpretācijā, lai sniegtu skaidrojumu vietējai sabiedrībai un pilsētas viesiem par kultūrvēsturiskajām vērtībām un to nozīmi mūsdienu kultūrtelpā, tādējādi stiprinot iedzīvotāju emocionālās piederības izjūtu Tukumam.

Pēdējās desmitgadēs Tukuma muzeja pētnieciskajā darbā un krājuma komplektēšanā īpaša uzmanība pievērsta tieši Kurzemes un Zemgales hercogistes periodam. Tas saistīts ar to, ka muzeja rīcībā nodots "Pils tornis" un telpas "Tukuma Vecās aptiekas" ēkā un veikta to izpēte, arī sabiedrībā augusi interese par hercogistes vēsturi, ko veicinājuši muzeja organizētie arheoloģiskie, vēstures un mākslinieciski arhitektoniskie pētījumi. Interese par Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturi un tās materiālajām liecībām mūsdienu kultūrvidē neapšaubāmi ir saistīta arī ar kurzemnieku, tostarp tukumnieku, vēlmi apzināties savu pašreizējo identitāti, pamatojot piederību īpašam kultūrvēsturiskajam reģionam, kurā savulaik pastāvējusi Kurzemes un Zemgales hercogiste.

Muzeja loma kultūrvidē

Muzeja pamatfunkcijas – kultūrvēsturisku priekšmetu saglabāšana, pētniecība un muzeālā komunikācija – tiek veiktas, lai sekmētu sabiedrības izglītošanu un sniegtu sabiedrībai emocionālu baudījumu. Iekļaujot priekšmetus muzeja krājumā, tiek vērtēta to kultūrvēsturiskā, mākslinieciskā, memoriālā vai zinātniskā nozīmība un atbilstība muzeja misijai un krājuma komplektēšanas politikai.³ Pēc līdzīgiem kritērijiem – vēsturiskās, zinātniskās, mākslinieciskās, arhitektoniskās, arheoloģiskās, etnogrāfiskās vai citādas kultūras vērtības – tiek pieņemts lēmums par nekustamā kultūras mantojuma objekta iekļaušanu valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.⁴ Nonākot muzejā, priekšmets ir zaudējis savu sākotnējo funkciju un saistību ar vietu, kurā tas tapis un lietots,

3 Ministru kabineta noteikumi Nr. 956 "Noteikumi par muzeju krājumu". Rīgā, 2006. gada 21. novembrī (prot. Nr. 61 5.§).

4 Latvijas Republikas likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību". Stājies spēkā 1992. gada 10. martā. Ar grozījumiem 2020. gada 1. jūlijā.

Since the issue of the borders of Latvian historical lands and the belonging of certain areas, including Tukums, to a particular cultural and historical region, such as Kurzeme [Courland], has become topical in modern discourse, the author in this article focuses on the links between cultural and spatial identity. Using the example of the Tukums Museum, the article explores the role of the museum in identifying, preserving and interpreting the signs of the Duchy of Courland and Semigallia in order to provide explanations to the local community and visitors about cultural and historical values and their significance in the contemporary cultural space, thus strengthening the sense of emotional connection to the town of Tukums.

Over the last decades, special attention has been paid to the period of the Duchy of Courland and Semigallia in the research and collections of the Tukums Museum. This is due to the fact that the "Castle Tower" and the premises of the "The Old Pharmacy of Tukums" have been transferred to the museum and explored. Besides, the public shows an increasing interest in the history of the Duchy, which has been promoted by the museum's archaeological, historical, artistic and architectural research. The interest in the history of the Duchy of Courland and Semigallia and its material evidence in today's cultural environment is unquestionably related also to the desire of the local people of Courland, including Tukums, to raise awareness of their identity and to search for their roots in a cultural and historical region which once was the territory of the Duchy of Courland and Semigallia.

Museum's role in cultural environment

The main functions of the museum – preservation of cultural and historical items, research and communication – are aimed at promoting public education and emotional enrichment. The items in the museum's collection are selected on the basis of their cultural and historical, artistic, memorial or scientific significance and compliance with the museum's mission and collection development policy.³ Similar criteria – historical, scientific, artistic, architectural, archaeological, ethnographic or

3 Ministru kabineta noteikumi Nr. 956 "Noteikumi par muzeju krājumu". Rīgā, 2006. gada 21. novembrī (prot. Nr. 61 5.§).

tāpēc pētniecības un pētījumu rezultātu interpretācijas procesā Tukuma muzejs tiecas šo informatīvo saikni atjaunot. Viens no tā darbības virzieniem ir hercogistes laika liecību interpretācija gan muzeja publikācijās, izstādēs un izglītojošos pasākumos, gan arī pilsētvidē, skaidrojot katra kultūrvēsturiska objekta nozīmi.

Tukums nevar lepoties ar tādiem hercogistes laika kultūras mantojuma objektiem, kādi atrodami Bauskā, Dobelē, Jelgavā, Kuldīgā vai Rundālē. Kā zināms, 17. un 18. gadsimtā Tukums bija tikai viens no četriem hercogistes pārvaldes centriem. Turklāt muzeja interese par hercogistes laika vēsturi ir radusies salīdzinoši nesen, jo Tukuma muzejs dibināts kā modernās mākslas muzejs (1935). Salīdzinājumā ar citiem Kurzemes un Zemgales muzejiem tas visai vēlu (1959) pievērsies novadpētniecībai un vēstures materiālo liecību dokumentēšanai un vākšanai.⁵ Turklāt Otrā pasaules kara noslēguma posma lielās militārās operācijas jeb tā sauktās Kurzemes cietokšņa aizstāvēšanas kaujas, kas risinājās Tukuma apriņķa austrumu un dienvidu daļā no 1944. gada jūlija beigām līdz pat 1945. gada maija sākumam, pilnībā izpostīja daudzus kultūrvēsturiskos objektus un veicināja iedzīvotāju izceļošanu. Kaut arī Tukuma muzeja pirmais direktors Leonīds Āriņš (1907–1991) savas darbības laikā (1935–1953) papildināja muzeja dekoratīvi lietišķās mākslas kolekciju ar atsevišķiem baroka laikmeta būv kultūras paraugiem, piemēram, vējrādi, durvju rokturiem un atslēgu mehānismiem,⁶ tomēr tas notika pasīvās atlases veidā, t. i., uzņemot krājumā muzejam pieejamos priekšmetus, lai paglābtu no bojāejas mākslinieciski vērtīgus būv kultūras paraugus.

Tukuma muzejs jau 20. gadsimta 60. gados atsevišķos gadījumos praktizēja arī aktīvo pieeju krājuma priekšmetu atlasē, piemēram, piedaloties Lestenes baznīcas iekārtas glābšanas procesā.⁷ Arī toreiz galvenais kritērijs priekšmeta muzeālās vērtības noteikšanai bija mākslinieciskā vērtība baroka mākslas

5 Ozola, Agrita. Personības nozīme muzeja lomas definēšanā un realizācijā: Tukums muzeja piemērs (1953–1960). Grām.: *Kultūras krustpunkti: Zinātnisko rakstu krājums*. 7. laid. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs, 2015. 35.–60. lpp.

6 Ozola, Agrita. *Savējo stāsti, ne svešo: Tukuma pilsētas vēstures ekspozīcija. Katalogs*. Rīga: Tukuma muzejs, 2014. 128.–133. lpp.

7 Ozola, Agrita. Tukuma muzeja ieguldījums kultūras pieminekļu glābšanā un aizsardzībā 20. gs. 60. gados. Grām.: *Krustpunkti: kultūras un mākslas pētījumi. Zinātnisko rakstu krājums 2016*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2016. 105.–128. lpp.

other cultural value – is applied in deciding to include items in the national list of protected cultural monuments.⁴ Upon entering the museum, an item loses its original function and connection with the place where it was created and used, therefore, in the process of research and interpreting research results, the Tukums Museum aims to restore this informative link. One of the museum's tasks is the interpretation of the Duchy's heritage in publications, exhibitions and educational events, as well as in the urban environment, explaining the importance of each cultural and historical object or site.

In terms of Duchy's cultural heritage Tukums cannot compete with such Latvian towns as Bauska, Dobeles, Jelgava, Kuldīga or Rundāle. As we know, in the 17th and 18th century, Tukums was only one of the four administrative centres of the Duchy. Besides, the museum's interest in the history of the Duchy has arisen relatively recently, as the Tukums Museum was established as a museum of modern art (1935). Compared to other museums in Kurzeme [Courland] and Zemgale [Semigallia], the Tukums Museum engaged in the research, documentation and collection of local historical material evidence as late as 1959.⁵ Moreover, the Second World War battles of defending the so-called Kurzeme Fortress, which took place in the eastern and southern part of the Tukums district between late July 1944 and early May 1945, completely destroyed many cultural and historical objects and sites, driving away local residents. Although Leonīds Āriņš (1907–1991), the first director of the Tukums Museum, during his term of office (1935–1953) supplemented the museum's collection of decorative applied art with some examples of Baroque construction culture, e.g., a wind vane, door handles and lock mechanisms,⁶ this took place in the form of a passive selection, i.e., accepting artistically and culturally valuable items of building culture in order to save them from destruction.

4 Latvijas Republikas likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību". Stājies spēkā 1992. gada 10. martā. Ar grozījumiem 2020. gada 1. jūlijā.

5 Ozola, Agrita. Personības nozīme muzeja lomas definēšanā un realizācijā: Tukums muzeja piemērs (1953–1960). Grām.: *Kultūras krustpunkti: Zinātnisko rakstu krājums*. 7. laid. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs, 2015. 35.–60. lpp.

6 Ozola, Agrita. *Savējo stāsti, ne svešo: Tukuma pilsētas vēstures ekspozīcija. Katalogs*. Rīga: Tukuma muzejs, 2014. 128.–133. lpp.

kontekstā. Kaut arī septiņdesmitajos gados muzejā tika izveidots pieminekļu aizsardzības sektors un komplekso zinātniski pētniecisko ekspedīciju rezultātā uzkrāts samērā plašs informācijas klāsts par Tukuma rajona teritorijā esošiem kultūrvēsturiskiem objektiem,⁸ tomēr mērķtiecīga to pētniecība un pētījumu publiskošana uzsākta tikai pēc 1991. gada, kad muzejs pievērsās kultūrvides attīstības tematikai. Tukuma muzejs autores vadībā ir veicis Durbes pils restaurācijas un Livonijas ordeņa pils drupās 18. gadsimtā izbūvētā “Pils torņa” konservācijas darbus, kā arī “Tukuma Vecās aptiekas” izpēti un restaurācijas koncepcijas izstrādi. Muzeja pētniece Inta Dišlere iedziļinājusies Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsturē. Minēto objektu izpētes gaitā muzeja krājums papildināts ar vairākiem nozīmīgiem artefaktiem, kas palīdz labāk izprast konkrētos valsts nozīmes kultūras pieminekļus un to vēsturisko kontekstu. Pētot Tukuma vecpilsētas ēku vēsturi,⁹ ir identificētas gan krājumā esošo baroka perioda būvdetaļu izcelsmes vietas, gan arī iegūta informācija par 18. gadsimta apbūvi.

Tukuma muzeja krājumā ir priekšmeti, kuru nozīme un saistība ar Kurzemes un Zemgales hercogistes periodu ir nepārprotama. To vidū vieni no vērtīgākajiem ir divi sudraba upurtrauki, kuru autors ir Tukuma pilsonis zeltkalis Johans Daniels Lintners (*Johann Daniel Lintner, arī Lindner*). Viņa 1723. gadā darinātais upurtrauks ar fon Rapu (*Rappe*) un fon Grothusu (*Grotthaus, Grotthuss*) alianses ģerboņiem, ko baznīcai dāvinājis Degoles muižas ķīlas turētājs Frīdrihs Kazimirs fon Rape (*Friedrich Casimir von Rappe*),¹⁰ un 1729. gadā darinātais upurtrauks, ko pasūtījuši draudzes priekšnieki Johans Dekers (*Johann Decker*) un Johans Mertens (*Johann Märten*),¹¹ nonāca muzejā 1982. gadā. Abi šie baroka mākslas priekšmeti bija apskatāmi arī Rundāles pils muzeja izstādē, un to attēli un apraksti ir publicēti Valdas Vilītes sastādītajā katalogā “Sudrabs Latvijas lietišķajā mākslā 5.–20. gadsimtā”¹² un katalogā

8 Ozola, Agrita. Tukuma muzeja ieguldījums Kurzemes reģiona pētniecībā. Grām.: *Latvijas vēsture krustcelēs un jaunu pieeju meklējumos: Latvijas vēsturnieku I kongresa materiāli*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014. 369.–386. lpp.

9 Ozola, Agrita. *Tukums. Vecpilsēta: ielas, nami, to iedzīvotāji*. Tukums: Tukuma muzejs, 2007. 560 lpp.

10 Johans Daniels Lintners. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas upurtrauks. 1723. gads. TMNM 12737.

11 Johans Daniels Lintners. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas upurtrauks. 1729. gads. TMNM 12738.

12 Vilīte, Valda (sast.). *Sudrabs Latvijas lietišķajā mākslā 5.–20. gadsimtā. Izstāde Rundāles pili*. 1. daļa. Rīga: Avots, 1991. 333. lpp.

Already in the 1960s, the Tukums Museum started to engage in more active approach to the selection of collection objects, e.g., by participating in the process of salvaging the interior of the Lestene church.⁷ Already back then, the main criterion for determining the museum value or museality of an object was the artistic value in the context of Baroque art. Although in the 1970s the museum established a Monument Protection Unit and, as a result of complex scientific research expeditions, a relatively wide range of information about cultural and historical objects and sites located in the territory of Tukums district was collected,⁸ a targeted research and publication began only after 1991, when the museum turned its focus on the development of cultural environment. The Tukums Museum under the management of the author of this article has performed restoration of the Durbe Castle, conservation works of the “Castle Tower” built in the 18th century on the ruins of the Livonian Order castle, as well as research and development of the concept of restoration of “The Old Pharmacy of Tukums”. The museum’s researcher Inta Dišlere has engaged in an in-depth exploration of the history of the Tukums Evangelical Lutheran Church. During the research of the aforementioned sites, the museum’s collection has been supplemented with several important artefacts that help to improve understanding of the particular cultural monuments of national importance and their historical context. In the exploration of the history of the Tukums Old Town buildings,⁹ the origins of the building parts of the Baroque period in the museum’s collection have been identified, as well as new information about the 18th century construction was obtained.

The collection of the Tukums Museum includes items whose meaning and connection with the period of the Duchy of Courland and Semigallia is unmistakable. Among them are two silver offering vessels, created by a citizen of Tukums, goldsmith Johann Daniel Lintner (also Lindner). In 1723, he made an offering

7 Ozola, Agrita. Tukuma muzeja ieguldījums kultūras pieminekļu glābšanā un aizsardzībā 20. gs. 60. gados. Grām.: *Krustpunktī: kultūras un mākslas pētījumi. Zinātnisko rakstu krājums 2016*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2016. 105.–128. lpp.

8 Ozola, Agrita. Tukuma muzeja ieguldījums Kurzemes reģiona pētniecībā. Grām.: *Latvijas vēsture krustcelēs un jaunu pieeju meklējumos: Latvijas vēsturnieku I kongresa materiāli*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014. 369.–386. lpp.

9 Ozola, Agrita. *Tukums. Vecpilsēta: ielas, nami, to iedzīvotāji*. Tukums: Tukuma muzejs, 2007. 560. lpp.

1. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskā baznīca. Kristīnes Ozolas foto 2007. gadā (Tukuma muzeja arhīvs)
The Tukums St. Trinity Evangelical Lutheran Church.
Photo by Kristīne Ozola, 2007 (Archive of the Tukums Museum)

2. Vakarēdiena kauss. 15. gadsimta beigas/16. gadsimta sākums. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas īpašums. Līvas Lielmanes foto 2019. gadā
The Holy Grail. Late 15th / early 16th century. Property of the Tukums St. Trinity Evangelical Lutheran Church. Photo by Līva Lielmane, 2019

“Silver treasures from Livonia, Estonia and Courland”.¹³ Tukuma muzeja krājumā atrodas arī nezināma autora 17. gadsimta altārglezna.¹⁴ Dokumentus par tās nodošanu–pieņemšanu muzejā parakstījis muzeja direktors Leonīds Āriņš un Tukuma evaņģēliski luteriskās draudzes mācītājs Indriķis Volbergs (1880–?). Glezna ir restaurēta un eksponēta vairākās Tukuma muzeja izstādēs. Sadarbībā ar Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas draudzi tapušas izstādes, kurās eksponēti muzeja un dievnama īpašumā esošie priekšmeti, kā arī noris aktīvs pētnieciskais darbs, kura rezultātā veidojas jauns naratīvs par baznīcu kā mākslas vērtību glābātāju.

Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskā baznīca

Sv. Trīsvienības baznīcai (1. att.) Tukuma pilsētas mūsdienu kultūrrealitātē ir īpaša loma gan kā luteriskās draudzes dievnamam un garīgās dzīves centram, gan kā koncertzālei, gan arī kā vietai, kas, Pētera Laķa vārdiem runājot, tiešā veidā ir

¹³ Ehrnrooth, Carl, Fagerström, Raimo, Welander-Berggren, Elsebeth. *Silver treasures from Livonia, Estonia and Courland*. Espoo, 1991. P. 64.

¹⁴ Altārglezna “Krustā sistais (Golgāta)”. Nezināms autors. 17. gs. TMNM 174, Mgl. 71.

vessel with the coat of arms of the alliance of von Rappe and von Grotthaus, Grotthuss, gifted to the church by Friedrich Casimir von Rappe, a pledge-holder of Degole Manor,¹⁰ and in 1729 another offering vessel was created, commissioned by the governors of the congregation at Johann Decker and Johann Mårten.¹¹ Both vessels were acquired by the museum in 1982. Both Baroque art pieces were also displayed at the Rundāle Palace Museum exhibition, and their images and descriptions are published in the catalogue “Sudrabs Latvijas lietišķajā mākslā 5.–20. gadsimtā” [“Silver in Latvian Applied Arts in the 5th–20th Century”] by Valda Vilīte,¹² and the catalogue “Silver Treasures from Livonia, Estonia and Courland”.¹³ The collection of the Tukums Museum also contains an altar painting by an unknown author of the 17th century.¹⁴ Documents on its acceptance at

¹⁰ Johans Daniels Linteners. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas upurtrauks. 1723. gads. TMNM 12737.

¹¹ Johans Daniels Linteners. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas upurtrauks. 1729. gads. TMNM 12738.

¹² Vilīte, Valda (sast.). *Sudrabs Latvijas lietišķajā mākslā 5.–20. gadsimtā. Izstāde Rundāles pilī.* 1. daļa. Rīga: Avots, 1991. 333. lpp.

¹³ Ehrnrooth, Carl, Fagerström, Raimo, Welander-Berggren, Elsebeth. *Silver treasures from Livonia, Estonia and Courland*. Espoo, 1991, p. 64.

¹⁴ Altārglezna “Krustā sistais (Golgāta)”. By an unknown author. 17. gs. TMNM 174, Mgl. 71.

“paudžu sakļāvums pagātnes un tagadnes dimensijā”.¹⁵ Baznīca ir uzkrājusi bagātīgu lietišķās mākslas priekšmetu un arī autentisku rakstisko vēstures liecību klāstu. Tās dārzā joprojām atrodas 14.–18. gadsimta tukumnieku apbedījumi.

Baznīcas siluets ir pati pamanāmākā zīme Tukuma ainavā kopš 1644. gada, kad uzsākta tās būvniecība. Pirmās norādes par dievnama – Sv. Markus katoļu kapelas – pastāvēšanu Tukumā attiecas uz 1486. gadu,¹⁶ bet arheologa Mārtiņa Rušas (1940–2017) atradumi baznīcas dārzā zem viena no kaulu kambariem 2003. gadā¹⁷ liecina, ka mirušie te apbedīti jau 14. gadsimta otrajā pusē. To apliecina arī arheologa *Dr. hist.* Rūdolfa Brūža 2019. un 2020. gadā veiktās izpētes rezultāti.¹⁸ Senākie apbedījumi datējami ar laiku, kad pie Livonijas ordeņa mūra pils veidojās tagadējās Tukuma pilsētas apbūve, tomēr lielākā daļa baznīcas dārzā pētīto kaulu kambaru materiāla attiecas uz hercogistes periodu.

Mūra baznīcas būvniecības process bijis garš un sarežģīts. 1566. gadā superintendents Stefans Bilovs (*Stefan Bülow*) konstatējis, ka koka kapela ir veca. Kurzemes hercoga Gotharda Ketlera (*Gotthardt von Kettler*, 1517–1587) 1567. gada 28. februāra rīkojumā par jaunu baznīcu celtniecību minēts arī Tukums,¹⁹ bet būvdarbi tomēr nav uzsākti. No šī perioda baznīcā ir saglabāties nezināma autora 15. gadsimta beigās vai 16. gadsimta sākumā izgatavots vakarēdiena kauss (2. att.), kas ir viens no retajiem gotiskajiem vakarēdiena traukiem Latvijā. To rotā krustā sistā Kristus tēls, virs kura ir latīņu burti INRI (Jēzus Nācarietis, jūdu ķēniņš). Uz kausa ir uzraksts latīņu valodā: “*Deus in nomine tuo hoc vas factum est quia...*” (Dievs, tavā vārdā šis trauks ir tapis, jo [krucifikss]).²⁰ Pateicoties Intas Dišleres

15 Laķis. Telpiskā identitāte Latvijas sabiedrības priekšstatos globalizācijas kontekstā, 31. lpp.

16 Putniņa, Māriete. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Saldus un Tukuma rajonos*. Rīga: Neputns, 2020. 146. lpp.

17 Ruša, Mārtiņš. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās draudzes baznīcas viduslaiku kapsēta. Grām: *Tukuma novada kultūrvēsture*, VII. Tukums: Tukuma muzejs, 2005. 32.–54. lpp.

18 Brūzis, Rūdolfs. Ziņojums par arheoloģiskās uzraudzības darbiem pie Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas (Tukums, Brīvības laukums 1, Valsts nozīmes arhitektūras piemineklis Nr. 6843) 2020. gada jūnijā–septembrī. Glabājas Tukuma muzejā.

19 Dišlere, Inta. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem: Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas un draudzes vēsture 16.–20. gadsimtā*. Rīga: Tukuma evaņģēliski luteriskā draudze, 2017. 9. lpp.

20 Tukuma muzeja izstāde “Gaišais ceļš” Durbes pilī. 2017. gada 7. jūnijs – 2018. gada 30. novembris.

the museum were signed by the museum director Leonīds Āriņš and Tukums Evangelical Lutheran Church pastor Indriķis Volbergs (1880–?). The painting has been restored and exhibited in several exhibitions of the Tukums Museum. In collaboration with the Tukums St. Trinity Evangelical Lutheran Church congregation exhibitions have been held displaying items owned by the museum and the church, and there are ongoing research projects developing new narrative on the church as an art treasury.

Tukums St. Trinity Evangelical Lutheran Church

The St. Trinity Church (Fig.1) plays a special role in the contemporary cultural reality of the town of Tukums, since the church not only serves as the House of God and spiritual centre of the Lutheran congregation, but also as a concert hall, and, moreover, a place that, in Pēteris Laķis' words, is a “nexus of generations in the dimension of past and present”.¹⁵ The church has accumulated a rich collection of applied art items, as well as authentic testimonies of written history. Its garden still doubles as the local burial ground of 14th–18th century.

The silhouette of the church is the most prominent landmark of Tukums since 1644, when its construction began. The first mention of the St. Markus Catholic Chapel in Tukums dates back to 1486,¹⁶ but the 2003¹⁷ discoveries of archaeologist Mārtiņš Ruša (1940–2017) in the church garden under one of the ossuaries show that the burials were made here as early as the second half of the 14th century. This is also confirmed by the results of the research carried out by archaeologist *Dr. hist.* Rūdolfs Brūzis in 2019 and 2020.¹⁸ The oldest burials date back to the time when the present town

15 Laķis. Telpiskā identitāte Latvijas sabiedrības priekšstatos globalizācijas kontekstā, 31. lpp.

16 Putniņa, Māriete. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Saldus un Tukuma rajonos*. Rīga: Neputns, 2020. 146. lpp.

17 Ruša, Mārtiņš. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās draudzes baznīcas viduslaiku kapsēta. Grām: *Tukuma novada kultūrvēsture*, VII. Tukums: Tukuma muzejs, 2005. 32.–54. lpp.

18 Brūzis, Rūdolfs. Ziņojums par arheoloģiskās uzraudzības darbiem pie Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas (Tukums, Brīvības laukums 1, Valsts nozīmes arhitektūras piemineklis Nr. 6843) 2020. gada jūnijā–septembrī [Report on archaeological monitoring of Tukums Evangelical Lutheran Church (Address: Tukums, Brīvības laukums 1, architectural monument of national importance No. 6843), June–September 2020]. Stored in the Tukums Museum

centieniem, redaktora Artura Hansona ieguldītajam darbam un mācītāja Mārča Zeiferta ieinteresētībai, uzraksts tika atšifrēts. Vakarēdiena kauss tika eksponēts Tukuma muzeja Durbes pilī rīkotajā izstādē “Gaišais ceļš”, kas bija veltīta Lutera ideju izplatībai Livonijā un tukumnieku ieguldījumam. Vakarēdiena kausa attēls pirmo reizi publicēts baznīcas un draudzes vēsturei veltītajā Intas Dišleres monogrāfijā, kas tapusi daudzu gadu garā pētniecības procesā.²¹ Šis kultūrvēsturiski un mākslinieciski augstvērtīgais priekšmets kopš 2020. gada maija ir apskatāms baznīcas sakristejā izveidotajā ekspozīcijā²² līdzās tā sauktajai Kūrfirstu Bībelei.²³ Tās titullapā ir iespīests grāmatizdevēja veltījums Zviedrijas karalienei Kristīnai (*Kristina Vasa*, 1626–1689), kas datēts Nirnbergā 1649. gada 15. martā. Savukārt vāka atvērumā pirms titullapas ar roku vācu valodā ierakstīts reliģiska satura veltījums. Ar laipnu mācītāja Mārča Zeiferta atļauju šī Bībele ilgstoši bija deponēta muzejam (2001–2018) un eksponēta vairākās izstādēs, piemēram, izstādē “Pils. Sēta”²⁴ un “Kurzemes un Zemgales hercogistes relikvijas” Tukuma pilsētas vēstures muzejā “Pils tornis” (4. att.),²⁵ kā arī izstādē “Gaišais ceļš” Durbes pilī.²⁶

Vēl 1609. gada 22. oktobrī, kad pēc Kurzemes un Zemgales hercoga Vilhelma (*Wilhelm von Kettler*, 1574–1640) rīkojuma veikta dievnamu vizitācija, atkārtoti konstatēts, ka Tukuma baznīca būvējama no jauna esošajā vietā, un apspriesta apkārtnes muižu dalība materiālu piegādē.²⁷ Poļu-zviedru kara dēļ celtniecība uzsākta tikai 1644. gadā un ilgusi vairāk nekā 40 gadus. Būvniecība pabeigta 1687. gadā, bet vēl daudzus gadus desmitus baznīcai nebija torņa.²⁸ Kā vēsta dokuments, kas bija saglabājis baznīcas torņa smailes bumbā un tika atrasts jumta remonta laikā 2003. gadā, torņa būvniecība pabeigta tikai 1754. gada augustā. Darbus veica mūrniekmeistars Johans Gotfrīds Krumbolcs (*Johann*

21 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*. 95. lpp.

22 Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas projekts “Kurzemes un Zemgales hercogistes laika sakrālo priekšmetu eksponēšana un stāsta radišana ceļotājiem”.

23 Kūrfirstu Bībele. Nirnberga: izdevējs Volfgangs Enters Vecākais, pēc 1649. gada. Glabājas baznīcā.

24 Izstāde “Pils. Sēta” Tukuma pilsētas vēstures muzejā “Pils tornis”. 2001. gada jūlijs – 2002. gada jūlijs.

25 Izstāde “Kurzemes hercogistes relikvijas” Tukuma pilsētas vēstures muzejā “Pils tornis”. 2016. gada jūlijs – 2017. gada jūlijs.

26 Izstāde “Gaišais ceļš” Durbes pilī. 2017. gada 7. jūnijs – 2018. gada 30. novembris.

27 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 15. lpp.

28 Turpat, 20. lpp.

of Tukums started to form around the stone castle of the Livonian Order, however, most of the bones found in the ossuaries in the church garden can be attributed to the period of the Duchy.

The construction process of the masonry church has been long and complicated. In 1566, Superintendent Stefan Būlau found that the wooden chapel was old. The order of 28 February 1567 by the Duke of Courland Gotthardt von Kettler (1517–1587) on the construction of new churches also mentioned Tukums,¹⁹ nevertheless, construction had not been started. The church is in the possession of a late 15th or early 16th century Holy Grail (Fig.2) by an unknown author, which is one of the rare Gothic Holy Grails found in Latvia. It is decorated with an image of crucified Christ, an inscription in Latin letters INRI (Jesus of Nazareth, King of the Jews). The grail also features an inscription in Latin: “Deus in nomine tuo hoc vas factum est quia...” (God, on your behalf, this grail has been created for [crucifix]).²⁰ Thanks to the joint efforts of Inta Dišlere, the editor Arturs Hansons and the pastor Mārcis Zeiferts, the inscription has been deciphered. The Holy Grail was displayed at an exhibition “Gaišais ceļš” [“The Road of Light”] held in “the Durbe Castle of the Tukums Museum, dedicated to the spread of Luther’s ideas in Livonia and the contribution of the Tukums residents. The image of the grail was first published in Inta Dišlere’s monograph on the history of the church and its congregation, based on several years of research.²¹ This highly valuable cultural and artistic artefact has been on display at the church’s sacristy²² since May 2020, alongside the so-called Bible of the Prince-Electors.²³ Its title page features the book publisher’s dedication to Queen Kristina Vasa of Sweden (1626–1689), dated 15 March 1649, Nuremberg. The cover the title page contains handwritten religious dedication in German. Courtesy of the pastor Mārcis Zeiferts, this Bible had been deposited with the museum (2001–2018) and has been

19 Dišlere, Inta. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem: Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas un draudzes vēsture 16.–20. gadsimtā*. Rīga: Tukuma evaņģēliski luteriskā draudze, 2017. 9. lpp.

20 The Tukums Museum exhibition “Gaišais ceļš” [“The Road of Light”] in the Durbe Castle. 7 June 2017 – 30 November 2018.

21 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*. 95. lpp.

22 Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas projekts “Kurzemes un Zemgales hercogistes laika sakrālo priekšmetu eksponēšana un stāsta radišana ceļotājiem”.

23 Kūrfirstu Bībele. Nirnberga: izdevējs Volfgangs Enters Vecākais, pēc 1649. gada. Stored in the church.

Gottfried Krumboltz, citos dokumentos arī *Krumbholtz*) un būvmeistars Johans Kristofers Bole (*Johann Christopher Bohle*).²⁹ Dokumentā pirmoreiz baznīcas vēsturē pieminēta tās saistība ar Svēto Trīsvienību, ko apliecina arī torņa smailē esošie simboli: bumba, galis, krusts.

Draudzes īpašumā ir arī mākslas, tostarp baroka perioda, priekšmeti, piemēram, 18. gadsimta nezināma autora oblātu kārbīņa un patēna, svečturi un upurtrauki. Baznīcā esošās trīs lustras sniedz ieskatu mākslas stila attīstībā no 17. gadsimta otrās puses līdz pat 18. gadsimta vidum. Tuvāk altārim atrodas 17. gadsimta otrajā pusē atraitnes Beatas fon Štrombergas (*Beata von Stromberg*) dāvināta lustra, vidējo lustru 1684. gadā baznīcai dāvinājis Oto Bertolts un Katrīna Šrēderi (*Otto Bertholt und Catrina Schröder*), bet vistālāk no altāra atrodas 1777. gadā Marijas Elizabetes fon Līvenas (*Maria Elisabeth von Lieven*) dāvinātā lustra.³⁰

Dažādu apgaismes ķermeņu detaļas 20. gadsimta 80. gadu sākumā bija nonākušas Rundāles pils muzejā. 2017. gadā daļu no detaļām Rundāles pils muzejs atsavināja par labu Tukuma muzejam, kas ar Tukuma novada pašvaldības, Valsts kultūrkapitāla fonda finansējumu un draudzes vadības atbalstu realizēja lustras restaurācijas projektu.³¹ Izvērtējot visas detaļas un apskatot baznīcās esošās lustras, mākslas zinātnieks Dainis Bruģis konstatēja, ka lustru detaļas elektrifikācijas procesā ir brīvi kombinētas. Izmantojot no Rundāles pils iegūto 17. gadsimta pirmās puses balustru ar dažiem tam piederīgiem zariem un dekoratīviem elementiem, 17. gadsimta otrās puses lustras zarus un kopējot 1687. gadā baznīcai dāvinātās lustras balustra vainagojošos elementus – divgalvaino ērgli un virs tā esošo dekoratīvi rotāto cilpu, SIA "Intarsija" restauratori ne tikai pilnībā restaurēja 17. gadsimta pirmās puses manierisma stila lustru muzeja krājumam, bet arī sakārtoja baznīcā esošās apgaismes ķermeņu detaļas atbilstoši katras lustras stilistikai, tādējādi ceļot to māksliniecisko vērtību. (9. att.)

29 Mācītāja Dītriha Grūbes sastādīts dokuments, kurā pirmo reizi Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsturē minēta Svētā Trīsvienība. 1754. gada augusts. TMNM 38744.

30 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 73.–75. lpp.

31 Tukuma muzeja projekts "Manierisma stila lustras restaurācija". 2017. gads.

displayed in several exhibitions, e.g., "Pils. Sēta" ["Castle. Homestead"]²⁴, "Kurzemes un Zemgales hercogistes relikvijas" ["Relics of the Duchy of Courland and Semigallia"], the Tukums History Museum "Castle Tower"²⁵ (Fig.4), as well as "Gaišais ceļš" ["The Road of Light"] in the Durbe Castle.²⁶

On 22 October 1609, when, following the order of the Duke of Courland and Semigallia Wilhelm von Kettler (1574–1640), a visit to the churches took place, it was once again established that the new church in Tukums was to be built in a new place (current location) and the participation of the surrounding manors in the supply of materials was discussed.²⁷ Due to the Polish-Swedish War, the construction started only in 1644 and spanned more than 40 years. It was completed in 1687, but for many decades the church had no tower.²⁸ According to the document which was preserved in the ball and point finial of the church tower and found during the roof repair in 2003, the construction of the tower was completed only in August 1754. The works were carried out by the masonry master Johann Gottfried Krumboltz (in other documents spelled Krumbholtz) and the construction master Johann Christopher Bohle.²⁹ For the first time in the history of the church the document brings to light its connection to the Holy Trinity, as evidenced also by the symbols on the tower's spire: ball, rooster and cross.

The church also owns pieces of art, including the Baroque period, such as the 18th century communion bread box and paten, candlesticks and offering vessels by an unknown author. The three chandeliers of the church provide an insight into the development of art styles from the second half of the 17th century to the middle of the 18th century. Closer to the altar stands a chandelier donated by widow Beata von Stromberg in the second half of the 17th century, the middle chandelier was donated

24 Exhibition "Pils. Sēta", the Tukums History Museum "Castle Tower" July 2001 – July 2002.

25 Exhibition "Kurzemes hercogistes relikvijas", the Tukums History Museum "Castle Tower". July 2016 – July 2017.

26 Exhibition "Gaišais ceļš", the Durbe Castle. 7 June 2017 – 30 November 2018.

27 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 15. lpp.

28 Ibid. 20. lpp.

29 A document drafted by pastor Dietrich Grube, which contains the first mention of Holy Trinity in the history of the Tukums Evangelical Lutheran Church. August 1754. TMNM 38744.

3. Brīvības laukuma apbūve Tukumā:
 Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskā baznīca; draudzes kapsētas teritorija; Livonijas ordeņa pils teritorija; “Pils tornis”; gruntsgabals, ko 1848. gadā izmantoja virspilskungs; “Tukuma vecā aptieka”; tirgus laukums. Andra Jermuta foto 2017. gadā (Tukuma tūrisma informācijas centra arhīvs)
- Buildings at the Brīvības laukums in Tukums:
 St. Trinity Evangelical Lutheran Church; Congregation’s cemetery; Livonian Order Castle site; the Castle Tower; land plot used by the Supreme Captain in 1848;
 “The Old Pharmacy of Tukums”; the marketplace.
 Photo by Andris Jermuts, 2017 (Archive of Tukums Tourism Information Centre)

Šobrīd trūkst informācijas par baznīcas interjera iekārtojumu 17. un 18. gadsimtā. Inta Dišlere ir izveidojusi detalizētu pārskatu par visiem remontiem un pasūtījumiem, kuru apraksti atrodami dokumentos. Tukuma baznīcā ērģeles skanējušas jau 17. gadsimtā,³² bet 1769. gadā jaunu mūzikas instrumentu izgatavojis un uzstādījis Kuldīgas ērģelbūvētājs Pauls Frēlihs (*Paul Frölich*).³³ Draudzes turīguma līmeni 18. gadsimtā raksturo tas, ka Tukuma luteriskā baznīca bija to nedaudzo Kurzemes baznīcu skaitā (18 no 100), kurās bija ērģeles.³⁴ Diemžēl šīs ērģeles baznīcā nav saglabājušās, bet joprojām kalpo Kuldīgas meistara Nikolaja Pētera Rīsa (*Nicolaus Peter Ries*) 1787.–1789. gadā izgatavotie baznīcēnu soli, kas, līdzīgi citiem baznīcas interjera elementiem, ir valsts nozīmes kultūras pieminekļu sarakstā. Tā kā baznīca ir atvērta katru dienu, apmeklētāji var iepazīt tās kultūrvēsturiskās vērtības un uzkāpt arī baznīcas tornī, lai novērtētu pilsētvides

32 Dokumenti par Smārdes muižas ieķīlāšanu, 1655.–1739. gads. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 6999. f., 44. apr., 1596. l., 20. lp.

33 Dišlere, Inta. Tukums 18. gadsimtā. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, VI. Tukums: Tukuma muzejs, 2002–2003. 32. lpp.

34 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 67. lpp.

to the church by Otto Bertholt and Catrina Schröder in 1684, while the one most distant from the altar is the 1777 gift from Maria Elisabeth von Lieven.³⁰

Details of various lighting fixtures had been transferred to the Rundāle Palace Museum in early 1980s. In 2017, the Rundāle Palace Museum expropriated part of the fixtures in favour of the Tukums Museum, which, with the funding of Tukums Municipality, State Culture Capital Foundation and with the support of the congregation leadership, implemented the chandelier restoration project.³¹ Having examined all the details and explored the chandeliers, art historian Dainis Bruģis found that chandeliers were arbitrarily combined from different parts in the process of electrification. Using an early 17th century baluster obtained from the Rundāle Palace with some compatible late 17th century arms and decorative elements, as well as the copy of double-headed eagle with a decorative loop above it gifted to the church in 1684, the restorers of SIA “Intarsija” not only completely restored the chandelier of the first half of the 17th century mannerism to be displayed at the museum, but also fine-tuned the church lighting fixtures and their decorative elements to match their style, thus enhancing the chandeliers’ artistic value.

There is currently a lack of information about the church interior design in the 17th and 18th century. Inta Dišlere has produced a detailed overview of all repairs and commissioned works, descriptions of which can be found in the documents. The Tukums Church had a pipe organ installed already in the 17th century,³² but in 1769 a new musical instrument was made and installed by Paul Frölich, organ builder from Kuldīga.³³ The fact that the Tukums Lutheran Church was among the few churches in Courland (18 out of 100) that had a pipe organ is indicative of the wealth of the 18th century congregation.³⁴

30 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 73.–75. lpp.

31 Tukuma muzeja projekts “Manierisma stila lustras restaurācija”. [The Tukums Museum project “Restoration of the Mannerism Style Chandelier”]. 2017. gads.

32 Dokumenti par Smārdes muižas ieķīlāšanu, 1655.–1739. gads [Documents on the mortgage of the Smārde manor, 1655–1739]. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 6999. f., 44. apr., 1596. l., 20. lp.

33 Dišlere, Inta. Tukums 18. gadsimtā. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, VI. Tukums: Tukuma muzejs, 2002–2003. 32. lpp.

34 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 67. lpp.

kopskatu. Tornī apskatāmas arī Tukuma muzeja izstādes, kas sniedz informāciju par baznīcu, mācītājiem un virspilskungiem Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā.³⁵ Pie baznīcas, tāpat kā pie citiem hercogistes laika objektiem vecpilsētā, ir arī informatīvā plāksnīte ar īsu vēstures stāstu, ko iespējams noklausīties arī mobilajā lietotnē latviešu, krievu vai angļu valodā.

Sv. Trīsvienības baznīca ir raksturīgs baroka laikmeta Kurzemes un Zemgales sakrālās arhitektūras paraugs.³⁶ Tajā saglabātie lietišķās mākslas priekšmeti veido zināmu priekšstatu par draudzes turīgumu un Tukuma pilsētiņu 18. gadsimtā.

Livonijas ordeņa pils vieta un “Pils tornis”

Sv. Trīsvienības baznīcas un draudzes locekļu dzīvē Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā nozīmīga loma bija viduslaiku mūra pilij, kas līdz mūsdienām nav saglabājusies. Valsts nozīmes kultūras pieminekļu sarakstā

35 Izstāde “Kurzemes un Zemgales hercogistes relikvijas”. Sagatavota 2012. gadā. Apskatāma Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskajā baznīcā no 2013. gada.

36 Putniņa. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Saldus un Tukuma rajonos*, 157. lpp.

4. Izstāde “Kurzemes hercogistes relikvijas” Tukuma pilsētas vēstures muzejā “Pils tornis”. Kristīnes Ozolas foto 2012. gadā (Tukuma muzeja arhīvs)

Exhibition “Relics of the Duchy of Courland and Semigallia”, Tukums History Museum “Castle Tower”. Photo by Kristīne Ozola, 2012 (Archive of Tukums Museum)

Unfortunately, this organ has not been preserved, the church still features pews, manufactured by master craftsman from Kuldīga Nicolas Peter Ries in 1787–1789, which, like other elements of the church interior, is on the list of cultural monuments of national importance. Since the church is open every day, visitors may get to know its cultural and historical values and climb the church tower to appreciate the panoramic view of the urban environment. The tower also features exhibitions of the Tukums Museum, which provide information about the church, pastors and administrators in the period of the Duchy of Courland and Semigallia.³⁵ Just as with other Old Town sites of the period, also the church has its own informative plaque with a brief history of the church, featuring audio in Latvian, Russian or English, which can be accessed through a mobile application.

The St. Trinity Church is a typical example of the Baroque house of worship found in Courland and Semigallia.³⁶ The applied art artefacts still found in the church are indicative of the wealth of the congregation and tell the story of the 18th century town of Tukums.

Livonian Order Castle Site and “Castle Tower”

During the period of the Duchy of Courland and Semigallia, the medieval stone castle, which has not survived, played an important role in the lives of the St. Trinity Church congregation. The list of cultural monuments of national importance includes the archaeological monument “The Livonian Order Castle Site” (No. 2327) and architectural monument “Tukums Castle Tower and a Fragment of Outer Wall” (No. 6844). The former volume of the castle can be only estimated on the basis of a few 18th century drawings. A square building built for prison needs in the second half of the 18th century, which was rebuilt in the 19th century into a warehouse and now known as the “Castle Tower”, gives some indication of the thickness of the castle walls. Although in the 20th century the building has been adapted to the needs of the prison, the Tukums district Department of the Interior warehouse, as well

35 Izstāde “Kurzemes un Zemgales hercogistes relikvijas”. Sagatavota 2012. gadā. Apskatāma Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskajā baznīcā no 2013. gada.

36 Putniņa. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Saldus un Tukuma rajonos*, 157. lpp.

iekļauts arheoloģiskais piemineklis “Livonijas ordeņa pils vieta” (Nr. 2327) un arhitektūras piemineklis “Tukuma pils tornis un ārsienas fragments” (Nr. 6844). Par pils kādreizējo būvjomu var spriest tikai pēc dažiem 18. gadsimta zīmējumiem. Zināmu norādi par pils mūru biezumu dod pilsdrupās 18. gadsimta otrajā pusē cietuma vajadzībām izbūvētā kvadrātveida ēka, kas 19. gadsimtā pārbūvēta par noliktavu un tagad ir pazīstama kā “Pils tornis”. Kaut arī 20. gadsimtā ēka pielāgota gan cietuma, gan Tukuma rajona iekšlietu daļas noliktavas, gan arī muzeja vajadzībām, tomēr ir saglabāties 18. gadsimta telpu plānojums, vēsturiskās durvju un logu aillas, kā arī kravu paceļamā ierīce.

Šajā ēkā kopš 1995. gada atrodas Tukuma muzeja struktūrvienība Tukuma pilsētas vēstures muzejs, kas nodarbojas ar pilsētas vēstures izpēti un interpretāciju, izceļot arī nozīmīgākos kultūr- vēsturiskos objektus pilsētvīdē. “Pils tornis” ir viens no muzealizētiem objektiem, par kura vēsturi liecina muzeja eksponāti, kā arī informatīvā plāksnīte un mobilā gida stāstījums latviešu, krievu vai angļu valodā.

Arheoloģiskā izpēte Livonijas ordeņa pils teritorijā, ko veica Mārtiņš Ruša (2003),³⁷ nedeva pietiekami daudz informācijas par pils būvvēsturi un plānojumu, taču tās rezultātā muzeja krājumā nonāca vairāki 17. gadsimta priekšmeti: šķēres, daļa no bronzas cirkuļa, kuram vēstures literatūrā vēl nav atrasts analogs, un holandiešu pipīšu fragmenti. Muzejs ieguva arī būvdetaļas, tostarp mēles un holandiešu tipa dakstiņus, dobā krāsns podiņa fragmentu un 47 glazētu krāsns podiņu lauskas, ko Mārtiņš Ruša pieskaitījis vēlo viduslaiku darinājumiem, un jaunāku laiku priekšmetus. Iespējams, ka pieticīgā rakstisko avotu klāsta dēļ 2003. gadā neizdevās izvēlēties pareizos izrakumu laukumus. Tāpat jāņem vērā, ka Tukuma viduslaiku pils tika izmantota līdz 18. gadsimta sākumam un vēlāk tās teritorijā tapa blīva apbūve: pils drupās starp 1772. un 1787. gadu tika izbūvēts “no mūra celts cietums zem dakstiņu jumta ar skursteni”³⁸ – tagadējais “Pils tornis”, ap 1830. gadu uzcelts apriņķa tiesas nams un cietums, pirms 1860. gada – tā sauktā Hillesema (*Hüllessem*) villa, ko vēlāk atbilstoši

37 Ruša, Mārtiņš. Tukuma viduslaiku pils. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, VII. Tukums: Tukuma muzejs, 2005. 21.–31. lpp.

38 Dokumenti par Tukuma muižas inventarizāciju, 1787. gads. LVVA, 6999. f., 44. apr., 1042. l., 46. lp.

as museum, the 18th century layout, historical door and window openings, as well as a cargo hoist have been preserved.

Since 1995, the Tukums Museum's branch the Tukums History Museum “Castle Tower” has been located in this building, engaging in research and interpretation of the town's history, and highlighting the most important cultural and historical sites in the urban environment. The “Castle Tower” is one of the historical monuments turned into a museum. Its history is evidenced by the museum exhibits, as well as an informative plaque and a mobile guide narrative available in Latvian, Russian or English.

The archaeological research in the territory of the Livonian Order Castle, carried out by Mārtiņš Ruša in 2003³⁷ did not provide sufficient information about the history and layout of the castle, however, as a result, several 17th century items were added to the museum's collection: scissors, partly preserved bow-compass, unprecedented in the literature, for which no analogue has yet been pipe fragments. The museum also acquired building parts, including flat roof tiles and Dutch roof tiles, a hollow stove tile fragment, and 47 glazed stove tile fragments, which Mārtiņš Ruša attributed to late medieval period, and several newer items. Probably, it was due to the modest written sources that the exploration in 2003 did not succeed in identifying the right excavation areas. It should be noted that the Tukums medieval castle was used until the early 18th century, and the subsequent developments resulted in high building density within the territory: between 1772 and 1787 “a prison with roof tiles and a chimney”³⁸ – the present day “Castle Tower” – was built in the castle ruins, the court house and prison was built around 1830, before 1860 the so-called Hüllessem villa, which was later renamed after its new owner – Behr's villa, and in 1880 – a yellow brick-style warehouse constructed on the land plot owned by merchant Blumenthal, etc.³⁹

37 Ruša, Mārtiņš. Tukuma viduslaiku pils. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, VII. Tukums: Tukuma muzejs, 2005. 21.–31. lpp.

38 Dokumenti par Tukuma muižas inventarizāciju, 1787. gads. LVVA, 6999. f., 44. apr., 1042. l., 46. lp.

39 Ozola. *Tukums. Vecpilsēta: ielas, nami, to iedzīvotāji*, 146.–154. lpp.

nākamajiem īpašniekiem dēvēja par Bēru villu, 1880. gadā – dzeltena ķieģeļu stila noliktava tirgotāja Blūmentāla (*Blumenthal*) gruntsgabalā, kā arī citas ēkas.³⁹

1995. gada sākumā, kad tapa pirmā pilsētas vēstures ekspozīcija, muzeja darbinieki izmantoja galvenokārt literatūrā pieejamo informāciju, tostarp populāro Jāņa Juškēviča darbu “Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē” un tulkoto vēstures avotu pārstāstus krājumā “Senās Latvijas vēstures avoti”.⁴⁰ Lai radītu pirmo pilsētas vēstures stāstu, tika izmantota animācijas filmu pieeja, viegli uztveramās leļļu ainiņās akcentējot atsevišķus vēstures periodus, tostarp pieņēmumu par hercoga Jēkaba (*Jacob von Kettler*, 1610–1681) veidotajām manufaktūrām. Šie muzeja darbinieku un mākslinieka Māra Putniņa vizualizētie pilsētas modeļi bija visai tāli no vēsturiskās patiesības, bet romantizētais skatījums uz atsevišķiem notikumiem veicināja interesi par pilsētas vēstures izpēti. Iesaistoties Intai Dišlerei, arhīvos tika atrasti vairāki agrāk nezināmi dokumenti vai to vēlāka laika noraksti, kas sniedz zināmu ieskatu arī Tukuma pils vēsturē 17. un 18. gadsimtā.

Kā zināms, saskaņā ar tā saukto Pakļaušanās līgumu Gothards Ketlers saņēma mantojamā lēni agrākos Livonijas ordeņa valdījumus Kurzemē un Zemgalē, to skaitā Tukuma pili.⁴¹ Kurzemes hercogistes veidošanās laikā pils bijusi ļoti sliktā stāvoklī. 1563. gada 21. marta kārtu sanāksmē Rīgā konstatēts, ka Tukuma pils “tukša un pamesta”.⁴² Iespējams, ka 1577. gadā tā bija apdzīvojama, jo Tukuma muižas pārvaldnieks Simons Izenhafens (*Simon Isenhafen*) vēstuli hercogam Gothardam par trīs lāčādu nosūtīšanu rakstījis Tukumā 1577. gada 26. jūnijā.⁴³ Interesanti, ka Tukuma baznīcas un mācītājmuižas atrašanās vieta apspriesta ar hercogieni Annu (*Anna von Mecklenburg*, 1533–1602).⁴⁴ Baznīcas

39 Ozola. *Tukums. Vecpilsēta: ielas, nami, to iedzīvotāji*, 146.–154. lpp.

40 Ozola, Agrita. Kursas dališanas līguma nozīme kuršu pakļaušanas procesā. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, III. Tukums: Tukuma muzejs, 1998. 91.–100. lpp.

41 Pieejams: Latvijas Nacionālā arhīva virtuālā izstāde “No hercoga Gotharda līdz hercogam Jēkabam”. <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/index.php?id=19>.

42 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 9. lpp.

43 Tukuma muižas pārvaldnieka vēstule hercogam Gothardam. Apraksts pieejams: Hercoga galms. Latvijas Nacionālā arhīva virtuālā izstāde “No hercoga Gotharda līdz hercogam Jēkabam”. <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/index.php?lang=lv&id=23>.

44 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 16. lpp.

In early 1995, when the first permanent exposition of town history was created, the museum’s employees mainly relied on the information available in literature, including the popular work “Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē” [“The Age of Duke Jacob in Kurzeme”] by Jānis Juškēvičs, and the accounts of translated historical sources from the collection “Senās Latvijas vēstures avoti” [“Sources of the History of Ancient Latvia”].⁴⁰ To create the first narrative of the history of the town, an animal film approach was used, highlighting certain periods of history in easily perceptible stop-motion scenes, including the assumption of the manufactories established by Duke Jacob (Jacob von Kettler, 1610–1681). These visualised town models produced by the museum’s staff and artist Māris Putniņš were quite distant from historical truths, but the romanticised view of specific events stimulated interest in exploring the town’s history. With the involvement of Inta Dišlere, a number of previously unknown documents or their subsequent copies were found in the archives, providing a certain insight into the history of the Tukums Castle in the 17th and 18th century.

According to the Submission Treaty (*Pacta Subiectionis*), Gotthard Kettler inherited the lease of earlier Livonian Order’s possessions in Courland and Semigallia, including the Castle of Tukums.⁴¹ During the formation of the Duchy of Courland, the castle was in very poor condition. At the *Landtag* meeting of 21 March 1563 in Riga it was established that the Tukums Castle was “empty and abandoned”.⁴² Possibly, in 1577 it was inhabitable, because on 26 June 1577 the superintendent of the Tukums Manor Simon Isenhafen wrote to Duke Gotthard about sending him three bear skins.⁴³ Interestingly, the location of the Tukums Church and pastorate was discussed with Duchess Anna (Anna von Mecklenburg, 1533–1602).⁴⁴ At that time, the construction of the church was not started. In 1605, the town was devastated

40 Ozola, Agrita. Kursas dališanas līguma nozīme kuršu pakļaušanas procesā. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, III. Tukums: Tukuma muzejs, 1998. 91.–100. lpp.

41 Available at: the Latvian National Archives virtual exhibition “From Duke Gotthard till Duke James”. <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/index.php?lang=en&id=19>.

42 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 9. lpp.

43 A letter of the superintendent of the Tukums Manor to Duke Gotthard Description: the Duke’s Court the Latvian National Archives virtual exhibition “From Duke Gotthard till Duke James”. <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/index.php?lang=en&id=23>

44 Dišlere. *Ar ticību, cerību, mīlestību cauri gadu simtiem*, 16. lpp.

būve gan tolaik netika uzsākta. 1605. gadā pilsētiņu izpostīja zviedru karaspēks,⁴⁵ bet nav zināms, vai pilij tika nodarīti kādi bojājumi. Hercoga Vilhelma (*Wilhelm von Kettler*, 1574–1640) un Sofijas (*Sophie von Preußen*, 1582–1610) laulību līgumā, kas parakstīts Kēnigsbergā 1609. gada 5. janvārī, Tukuma muiža ar novadu un arī Kandavas muiža noteikta par Sofijas atraitnes tiesu hercoga nāves gadījumā.⁴⁶

Tukuma kā administratīva centra nozīme pieauga pēc Polijas hercogvalsts satversmes jeb Valdības formulas (*Formula Regiminis*) apstiprināšanas 1617. gada 18. martā. Atbilstoši tai Kurzemes un Zemgales hercogistē izveidoja četrus pārvaldes apgabala centrus: Kuldīgu, Jelgavu, Sēlpili un Tukumu. 1618. gadā hercogs Frīdrihs (*Friedrich von Kettler*, 1569–1642) noteica, ka Tukuma pils ir Tukuma virspilskunga un Tukuma pilskunga rezidence. Tā kā pilij bija nepieciešams remonts, virspilskungs Heinrihs fon Plettenbergs (*Heinrich von Plettenberg*) neuzskatīja par iespējamu tajā apmesties uz dzīvi.⁴⁷ 1621. gadā pils dzīvojamā ēka bija savesta kārtībā, bet pilī izvietotās zviedru karaspēka vienības dēļ virspilskunga darbība Tukumā vēl 1625. gadā bija traucēta. Cenšoties mazināt ieilgušā poļu-zviedru kara ietekmi Kurzemē, hercogs Frīdrihs apsprieda neitralitātes noteikumus un izteica gatavību atvēlēt zviedru karaspēka kustībai Sēlpils ceļu, ja zviedri atdod ieņemtās pilis: Bauskas, Jelgavas un Tukuma.⁴⁸ Inta Dišlere noskaidrojusi, ka tajā pašā 1625. gadā virspilskungs Heinrihs fon Plettenbergs apmeties pilī.⁴⁹

Tukumnieki, kā jau īsteni Kurzemes patrioti, vienmēr ir izcēlušī stāstu par hercoga Jēkaba ieguldījumu manufaktūras izveidošanā pie Slocenes upes un vēlmi to ar kanāla palīdzību savienot ar Abavu, lai radītu iekšzemes ūdensceļu. Novadnieks Arno Teivens noskaidrojis, ka ap 1650. gadu pēc hercoga Jēkaba rīkojuma uzbūvēts jauns aizsprosts uz Slocenes upes, uzpludinot tā saukto Dzirnau

45 Dišlere, Inta. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, XI. Tukums: Tukuma muzejs, 2010–2012. 24. lpp.

46 Vilhelma un Sofijas laulību līgums. Kēnigsbergā, 1609. gada 5. janvārī. Latvijas Nacionālā arhīva virtuālā izstāde "No hercoga Gotharda līdz hercogam Jēkabam". <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/>

47 Dišlere, Inta. Muižas Tukuma novadā. Pētniecībā sasniegtais, perspektīvas un problēmas. Grām.: *Ventspils muzeja raksti*, I. Rīga: Ventspils muzejs, 2001. 242. lpp.

48 Zviedrijas karaļa izvirzītie neitralitātes noteikumi. 1625. gads. Nodājā: Poļu-zviedru karš. Latvijas Nacionālā arhīva virtuālā izstāde "No hercoga Gotharda līdz hercogam Jēkabam". <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/>

49 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 26. lpp.

by Swedish troops,⁴⁵ but it is not known whether the castle was damaged. According to the marriage contract signed in Königsberg on 5 January 1609 between Duke Wilhelm von Kettler (1574–1640) and Sophie von Preußen (1582–1610), the Tukums Manor with the land, as well as the Kandava Manor was established as Sofia's dowager inheritance in the event of the death of the duke.⁴⁶

Tukums' role as an administrative centre grew after the adoption of the Constitution of the Duchy of Courland (*Formula Regiminis*) on 18 March 1617. As a result, four administrative centres were established in the Duchy of Courland and Semigallia: Kuldīga, Jelgava, Sēlpils and Tukums. In 1618, Duke Friedrich von Kettler (1569–1642) determined that the Tukums Castle was to be the residence of the Tukums Supreme Captain and Captain. As the castle needed repairs, Supreme Captain Heinrich von Plettenberg did not consider it inhabitable.⁴⁷ In 1621, the residential building of the castle was repaired, but due to the Swedish military unit located in the castle, the functioning of the Supreme Captain in Tukums was encumbered until 1625. In an effort to mitigate the consequences of the long-drawn Polish-Swedish War in Courland, Duke Friedrich discussed the rules of neutrality and expressed his readiness to allocate the Sēlpils road for the Swedish troops' movement if the Swedes returned the occupied castles in Bauska, Jelgava and Tukums.⁴⁸ According to Inta Dišlere's findings, in the same year of 1625 the Supreme Captain Heinrich von Plettenberg settled in the castle.⁴⁹

The people of Tukums, as true patriots of Courland, have always highlighted the story of Duke Jacob's contribution in the creation of a manufactory at the Slocene River and his ambition to connect it to the Abava River by digging a canal, thus forming an inland waterway. Architect Arno Teivens established that around 1650 following the order of Duke Jacob a new dam was built on the Slocene River,

45 Dišlere, Inta. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, XI. Tukums: Tukuma muzejs, 2010–2012. 24. lpp.

46 The marriage contract between Wilhelm and Sophie. Signed in Königsberg on 5 January 1609. The Latvian National Archives virtual exhibition "From Duke Gotthard to Duke James". Available at: <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/>

47 Dišlere, Inta. Muižas Tukuma novadā. Pētniecībā sasniegtais, perspektīvas un problēmas. Grām.: *Ventspils muzeja raksti*, I. Rīga: Ventspils muzejs, 2001. 242. lpp.

48 Zviedrijas karaļa izvirzītie neitralitātes noteikumi. 1625. gads. Nodājā: Poļu-zviedru karš. The Latvian National Archives virtual exhibition "From Duke Gotthard till Duke James". Available at: <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/>

49 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 26. lpp.

ezeru pie Māla kalna.⁵⁰ Hercoga Jēkaba ietekme Tukuma attīstībā vēl pētāma. Kurzemes un Zemgales hercogistes landhofmeistars Matias fon der Reke (*Matthias von der Recke*) 1633. gada 13. decembrī vēstulē hercogam Frīdriham rakstīja, ka nodevis hercoga Jēkaba pārstāvim Melchioram fon Felkerzāmam (*Melchior von Fölckersam*) Tukuma un apkaimes muižas.⁵¹ 1642. gada 29. novembrī un 1643. gada 12. janvārī Tukuma draudzes locekļi zvērējuši uzticību hercogam Jēkabam.⁵² Hercoga Jēkaba valdīšanas periodā (1642–1681) starptautiskā situācija bija visai sarežģīta. Tukums pieredzējis gan zviedru, gan poļu karaspēka vienību sirošanu, bada gadus un slimību uzliesmojumus. Pils vairākkārt remontēta, tostarp arī 1653. gadā, lai nodrošinātu atbilstošus apstākļus virspilskunga darbībai. Zināms, ka 1658. gadā tā atkal izpostīta kārtējā zviedru uzbrukuma laikā⁵³ un uz Rīgu aizvesti arī divi lielgabali.⁵⁴ Zviedri izpostīja arī vara cepli jeb tā saukto kaparāmu. 17. gadsimta beigās tā darbība atjaunota pēc hercoga Frīdriha Kazimira (*Friedrich Casimir von Kettler*, 1650–1698) rīkojuma.⁵⁵ Ar nelieliem pārtraukumiem tas darbojies vēl 18. gadsimta pirmajā trešdaļā, bet tā ražošanas apjomi bijuši visai nelieli.

Tukums atradās hercoga lielākās domēnes – Ozolmuižas – teritorijā.⁵⁶ Pētot šīs muižas lietas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, Inta Dišlere ir atradusi Tukuma pils 1698., 1706. un 1712. gada inventāra aprakstus un pārtulkojusi tos latviešu valodā. Šie tulkojumi publicēti kā pielikums Agra Dzeņa rakstam par ordeņa pili Tukuma muzeja rakstu krājumā.⁵⁷ Pils apraksti liecina, ka virspilskunga apartamenti, kuru pirmais stāvs kādreiz izmantots kā noliktava, jau 17. gadsimta

50 Teivens, Arno. *Latvijas dzirnavas*. Stokholma: Daugava, 1985. 298 lpp.

51 Landhofmeistara Matiasa fon der Rekes vēstule hercogam Frīdriham. Jaunpils, 1633. gada 13. decembrī. Latvijas Nacionālā arhīva virtuālā izstāde "No hercoga Gotharda līdz hercogam Jēkabam". <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/>

52 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 26. lpp.

53 Dišlere. Tukums 18. gadsimtā, 24. lpp.

54 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 27. lpp.

55 Turpat, 27. lpp.

56 Dišlere. Muižas Tukuma novadā. Pētniecībā sasniegtais, perspektīvas un problēmas, 229.–257. lpp.

57 Dzenis, Agris. Livonijas ordeņa pils Tukumā. Pielikumi. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, VI. Tukums: Tukuma muzejs, 2002–2003. 19.–20. lpp.

flooding the so-called Dzirnava [Mill] Lake near Māla [Clay] Hill.⁵⁰ Duke Jacob's influence on the development of Tukums is still being further investigated. In a letter to Duke Friedrich dated 13 December 1633, the Landsteward (*Landhofmeister*) Matthias von der Recke wrote to that he had transferred Tukums and its neighbourhood manors to Duke Jacob's representative Melchior von Fölckersam.⁵¹ On 29 November 1642 and 12 January 1643, members of the Tukums congregation pledged allegiance to Duke Jacob.⁵² During Duke Jacob's reign (1642–1681), the international situation was rather complicated. Tukums had witnessed the pillaging of the Swedish and Polish troops, experienced years of famine and outbreaks of disease. The castle has been repaired several times, including in 1653, in order to ensure appropriate conditions for the Supreme Captain. It is known that in 1658 it was once again destroyed during another Swedish attack,⁵³ and two cannons were taken to Riga.⁵⁴ The Swedes also destroyed the copper kiln. At the end of the 17th century, it was restored by order of Duke Friedrich Casimir von Kettler (1650–1698).⁵⁵ With short interruptions, it was still active in the first third of the 18th century, but its production volumes were rather small.

Tukums was located in the territory of the duke's largest domain – Ozolmuiža.⁵⁶ Having studied the manor files in the State Historical Archives of the National Archives of Latvia, Inta Dišlere found descriptions of the inventory of Tukums Castle for the years 1698, 1706 and 1712, and translated them into Latvian. These translations are published as an annex to the article by Agris Dzenis on the Order's Castle in the collection of articles compiled by the Tukums Museum.⁵⁷ The descriptions of the castle

50 Teivens, Arno. *Latvijas dzirnavas*. Stokholma: Daugava, 1985. 298. lpp.

51 Landsteward Matthias von der Recke's letter to Duke Friedrich. 13 December 1633, Jaunpils. The Latvian National Archives virtual exhibition "From Duke Gotthard till Duke James". Available at: <http://www.archiv.org.lv/hercogiste/>

52 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 26. lpp.

53 Dišlere. Tukums 18. gadsimtā, 24. lpp.

54 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 27. lpp.

55 Ibid. 27. lpp.

56 Dišlere. Muižas Tukuma novadā. Pētniecībā sasniegtais, perspektīvas un problēmas, 229.–257. lpp.

57 Dzenis, Agris. Livonijas ordeņa pils Tukumā. Pielikumi. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, VI. Tukums: Tukuma muzejs, 2002–2003. 19.–20. lpp.

beigās bija ļoti sliktā stāvoklī – bez logiem un durvīm, bojātu dakstiņu jumtu. 1706. gadā pils teritorijā bija stallis un ratu šķūnis salīdzinoši labā stāvoklī un jauna virtuves ēka, kas piebūvēta pie pils mūra, kā arī veca pirts un laidars ar pavisam sešiem stalliem. Vēl pils teritorijā tika būvēts ērberģis, kam vēl nebija uzlikts jumta segums. 1712. gada inventāra apraksts liecina, ka virspilskunga apartamenti pavisam sabrukuši, ērberģi nodedzinājusi krievu karaspēka vienība jeb tā sauktie moskovīti, bet virs mūriem ir uzcelta kāda ēka ar dakstiņu jumtu.⁵⁸ 1730. gadā ēkas jau bija sabrukušas un arī apartamentiem iebrucis jumts.⁵⁹ Inta Dišlere norāda arī, ka Ozolmuižas 1748. gada inventarizācijā minētas vien drupas, kas palikušas no Tukuma pils. Šī iemesla dēļ virspilskunga Franca Georga fon Feilicera, saukta Franks (*Franz Georg von Pfeilitzer, gen. Franck*) valdījumā nodota kāda neapdzīvota māja, kas agrāk piederējusi Smolianam (*Smolian*).⁶⁰ Tā kā pils vairs nebija apdzīvojama, pilsētniekiem tika atļauts izmantot tās akmeņus būvmateriāliem.

Starp 1772. un 1787. gadu pils drupās izbūvētais cietums vēlāk kalpojis kā noliktava. Kā Tukuma cietuma saimniecības ēka jeb noliktava tā 1942. gadā iekļauta valsts nozīmes pieminekļu sarakstā, piešķirot 2012. kārtas numuru.⁶¹ Pēc desmit gadiem, kad tika izveidots pirmais padomju laika pieminekļu saraksts, šī ēka nosaukta par ordeņpils stūra torni un kopā ar pilsdrupu fragmentu iekļauta sarakstā ar 416. kārtas numuru. Pēc Otrā pasaules kara “Pils torni” izmantoja Tukuma rajona iekšlietu daļas kā noliktavas telpu un garāžu.

Sakarā ar ieceri izveidot novadpētniecības ekspozīciju pēc Tukuma rajona Tautas deputātu padomes izpildkomitejas pasūtījuma 1978. gadā Tukuma viduslaiku pils vēsturisko aprakstu sagatavoja arhitektūras vēstures pētnieks Zigurds Bēts.⁶² Pēc pieciem gadiem Tukuma pilsētas apbūves

58 Dzenis. Livonijas ordeņa pils Tukumā, 20. lpp.

59 Dišlere. Muižas Tukuma novadā. Pētniecībā sasniegtais, perspektīvas un problēmas, 243. lpp.

60 Dišlere. Tukums 18. gadsimtā, 24. lpp.

61 Asaris, Jānis. Ieskats Tukuma novada aizsargājamo pieminekļu saraksta izveides vēsturē. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, XII. Rīga: Tukuma muzejs, 2018. 10. lpp.

62 Bēts, Zigurds. Tukuma ordeņa pils vēsturiskās izpētes materiāli. Manuskripts. Rīga: Kultūras pieminekļu zinātniskās izpētes institūts, 1978. 24. lpp. Glabājas Tukuma muzejā.

show that the apartments of the Supreme Captain, whose first floor was used as a warehouse already at the end of the 17th century, were in very poor condition – without windows and doors, the tile roof was damaged. In 1706, there was a stable and a carriage shed in relatively good condition, and a new kitchen building attached to the wall of the castle, as well as an old bathhouse and a stockyard with a total of six stables. The territory of the castle also encompassed a residential house which had not yet been covered with roofing. The description of the inventory of 1712 shows that the Supreme Captain's apartments had completely collapsed, the residential house had been burned down by a Russian military unit or the so-called Muscovites, and a building with tile roof had been built above the masonry walls.⁵⁸ By 1730, the buildings were in ruins and the roof of the apartment building was partially collapsed.⁵⁹ Inta Dišlere also points out that the 1748 Ozolmuiža manor inventory mentions only ruins remaining from the Tukums Castle. As a consequence, Supreme Captain Franz Georg von Pfeilitzer, a.k.a. Franck was given into his possession an uninhabited house previously owned by Smolian.⁶⁰ Since the castle was no longer habitable, people of the town were allowed to use its stones for building materials.

The prison built in the ruins of the castle between 1772 and 1787 was later used as a warehouse. It was included in the list of monuments of national importance in 1942 as a household building or warehouse of the Tukums prison with No. 2012.⁶¹ Ten years later, when the first Soviet-era list of monuments was introduced, this building was named the corner tower of the Order Castle, and together with the fragment of castle ruins included in the list as site No. 416. After World War II, the Castle Tower was used by the Tukums District Department of the Interior as warehouse and garage.

With intention to create a local history exhibition, the Executive Committee of the Tukums District Council of People's Deputies commissioned a historical description of the Tukums medieval castle,

58 Ibid. 20. lpp.

59 Dišlere. Muižas Tukuma novadā. Pētniecībā sasniegtais, perspektīvas un problēmas, 243. lpp.

60 Dišlere. Tukums 18. gadsimtā, 24. lpp.

61 Asaris, Jānis. Ieskats Tukuma novada aizsargājamo pieminekļu saraksta izveides vēsturē. Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, XII. Rīga: Tukuma muzejs, 2018. 10. lpp.

vēsturi pētīja Gunārs Īvāns⁶³ un arhitekte Inga Dimbira.⁶⁴ Šie pētījumi ir izmantoti, uzsākot plašāku un pamatīgāku pilsētas vēstures izziņāšanu, iesaistot arī arheologus un arhitektūras jomas speciālistus.

18. gadsimta tukumnieka māja

18. gadsimta svarīgākais notikums Tukuma vēsturē ir saistīts ar apriņķa pilsētas tiesību piešķiršanu. 1795. gada 27. novembrī Krievijas ķeizariene Katrīna II parakstīja ukazu par apriņķu izveidošanu Kurzemē, kurā bija noteikts: “[...] Bauskas, Jaunjelgavas (*Friedrichstadt*), Jēkabpils (*Jakobstadt*), Tukuma, Ventspils (*Windau*), Kuldīgas (*Goldingen*), Aizputes (*Hasenpoth*) un Liepājas (*Libau*) pilsētas nodibināt par apriņķa pilsētām, piešķirot tām visus labumus un priekšrocības, kādas dotas Krievijas pilsētām.”⁶⁵ Tomēr joprojām ir neskaidrs jautājums par Tukuma statusu Kurzemes un Zemgales hercogistē.

Inta Dišlere ir konstatējusi, ka jau 18. gadsimta pirmajā trešdaļā, piemēram, hercoga Ferdinanda (*Ferdinand von Kettler*, 1655–1737) valdīšanas laika (1711–1737) dokumentos Tukums dēvēts par pilsētu vai pilsētiņu (*Stadt, Städtchen*).⁶⁶ 1706. gadā Tukumā uzskaitīti pavisam 70 pilsoņi, no kuriem 36 namnieki. 1712. gadā, neilgi pēc lielā mēra epidēmijas, zemes nodoklis aprēķināts tikai vienam pilsonim, bet gruntsgabala nodeva – 33 namniekiem.⁶⁷ Tomēr pamazām pilsētiņa atdzīvojās: 1714. gadā Tukumā bija 14 pilsoņi, 1715. gadā – ap 20.⁶⁸ Turpmākajos gados situācija uzlabojās un iedzīvotāju skaits pieauga, bet ne pilsētiņas teritorija. Tās kopējā zemes platība 1753. gadā bija ¼ arkla, tāda pati kā Jaunjelgavai.

63 Īvāns, Gunārs. Tukuma vēsturiskā centra pirmsprojekta izpēte. Rīga: Kultūras pieminekļu restaurācijas projektēšanas kantoris, 1983. Glabājas Tukuma muzejā.

64 Dimbira, Inga. Tukuma pilsētas vēsturiskais centrs. Pirmsprojekta izpēte. 2. sēj. Rīga: Kultūras pieminekļu restaurācijas projektēšanas kantoris, 1983. Glabājas Tukuma muzejā.

65 Ukazs par apriņķu izveidošanu Kurzemē. Krievijas Federācijas Centrālais vēstures arhīvs, 1329. f., 179. apr., 7. l., 600.–602. lp. Publicēts: Ozola, Agrita. *Tukums*. Rīga: Puse, 1995. 26.–27. lpp.

66 Dišlere. *Tukums 18. gadsimtā*, 21. lpp.

67 Turpat, 22. lpp.

68 Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 31. lpp.

which in 1978 was prepared by Zigurds Bēts, researcher of architectural history.⁶² Five years later, the history of the Tukums urban development was studied by Gunārs Īvāns⁶³ and architect Inga Dimbira.⁶⁴ These studies formed a basis for launching broader and more thorough studies of the town's history, involving archaeologists and architects.

House of Tukums denizen in the 18th century

The most important event in the 18th century history of Tukums is related to acquisition of a county town status. On 27 November 1795, Catherine II of Russia signed a decree establishing counties in Courland, which stated: “[...] the towns of Bauska, Jaunjelgava (*Friedrichstadt*), Jēkabpils (*Jakobstadt*), Tukums, Ventspils (*Windau*), Kuldīga (*Goldingen*), Aizpute (*Hasenpoth*) and Liepāja (*Libau*) shall become county towns and enjoy all benefits and advantages of Russian towns.”⁶⁵ However, the status of Tukums within the Duchy of Courland and Semigallia remained uncertain.

Inta Dišlere has found that in the first third of the 18th century, namely, 1711–1737 during the reign of Duke Ferdinand von Kettler (1655–1737), Tukums was referred to as town or small town (*Stadt, Städtchen*).⁶⁶ In 1706, a total of 70 citizens were listed in Tukums, 36 of whom were townsmen. In 1712, shortly after the epidemic of the great plague, the land tax was calculated to be levied from only one citizen, while the land duty – from 33 townsmen.⁶⁷ However, gradually the town came to life: In 1714, there were 14 citizens in Tukums, while in 1715 about 20.⁶⁸ In the years that followed,

62 Bēts, Zigurds. Tukuma ordeņa pils vēsturiskās izpētes materiāli. Manuskripts. Rīga: Kultūras pieminekļu zinātniskās izpētes institūts, 1978. 24. lpp. Stored in the Tukums Museum.

63 Īvāns, Gunārs. Tukuma vēsturiskā centra pirmsprojekta izpēte. Rīga: Kultūras pieminekļu restaurācijas projektēšanas kantoris, 1983. Stored in the Tukums Museum

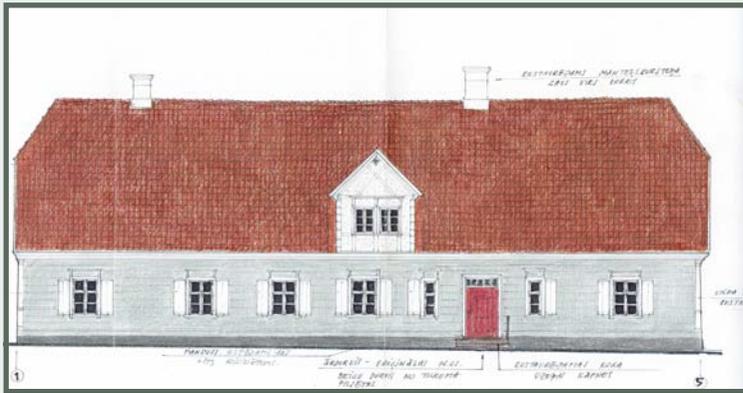
64 Dimbira, Inga. Tukuma pilsētas vēsturiskais centrs. Pirmsprojekta izpēte. 2. sēj. Rīga: Kultūras pieminekļu restaurācijas projektēšanas kantoris, 1983. Stored in the Tukums Museum.

65 Ukazs par apriņķu izveidošanu Kurzemē. Krievijas Federācijas Centrālais vēstures arhīvs, 1329. f., 179. apr., 7. l., 600.–602. lp. Publicēts: Ozola, Agrita. *Tukums*. Rīga: Puse, 1995. 26.–27. lpp.

66 Dišlere. *Tukums 18. gadsimtā*, 21. lpp.

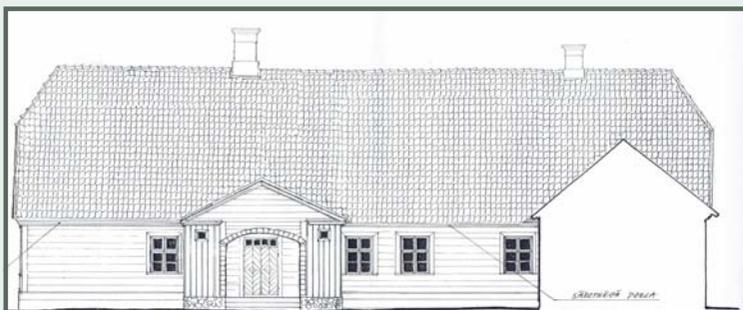
67 Ibid. 22. lpp.

68 Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 31. lpp.

5. “Tukuma Vecās aptiekas” 19. gadsimta sākuma parādes fasādes rekonstrukcija. Kristīnes Veinbergas skice. 2016. gads (Tukuma muzeja arhīvs)

Reconstruction of the front façade of “The Old Pharmacy of Tukums” in early 19th century. Sketch by Kristīne Veinberga, 2016 (Archive of Tukums Museum)

6. “Tukuma Vecās aptiekas” 19. gadsimta sākuma sētas fasādes rekonstrukcija. Kristīnes Veinbergas skice. 2016. gads (Tukuma muzeja arhīvs)

Reconstruction of the back façade of “The Old Pharmacy of Tukums” in early 19th century. Sketch by Kristīne Veinberga, 2016 (Archive of Tukums Museum)

Salīdzinājumam: Kuldīgas iedzīvotāji maksāja hercoga kasē par $\frac{3}{4}$ arkla, Grobiņa un Jēkabpils – par $\frac{1}{2}$ arkla lielu zemes platību.⁶⁹

Hercogam piederēja arī Ozolmuižas dzirnavas un Dzirnauvu krogs, kas pazīstams arī kā Māla krogs (ēka iebūvēta ražotnē “Tukuma piens”), un Kalna krogs jeb Tukuma ērberģis, kas atradies tagadējās Rīgas un Pasta ielas stūrī. Tukuma muzeja rīcībā nav ziņu par hercoga uzturēšanos Tukumā. Visai pieticīgs hercoga nams 1706. gadā bijis Ozolmuižā, 1712. gadā tam ielikti jauni logi un nopietnāki remontdarbi veikti 1739. gadā.⁷⁰

Vienu no saviem īpašumiem pilsētā hercogs Jēkabs 1655. gada 19. janvārī pārdevis Tukuma pilsonim Zahariasam Smolianam (*Zacharias Smolian*, arī *Schmolian*),⁷¹ kura tēvs zeltkalis Henings Smolians (*Henning Smolian*, arī *Schmolian*) bija ieceļojis no Braunšveigas un dzīvoja Sabilē.⁷² Tirgotājs Zahariass Smolians kopā ar citiem Tukuma pilsoņiem 1642. gada 29. novembrī un 1643. gada 12. janvārī Tukuma baznīcā bija zvērējuši uzticību

69 Dišlere. Tukums 18. gadsimtā, 22. lpp.

70 Dišlere. Muižas Tukuma novadā. Pētniecībā sasniegtais, perspektīvas un problēmas, 238. lpp.

71 Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 26. lpp.

72 Turpat, 27. lpp.

the situation improved and the population increased, but not the town’s territory. Its total land area in 1753 was $\frac{1}{4}$ arkls (a land value measurement, area that gave an income of 80 thalers; based on the so-called *Livonijas arkls* (108 ha), however, the factual estimations differed greatly according to the quality of land), the same as Jaunjelgava. For comparison: the residents of Kuldīga paid to the duke the tax for $\frac{3}{4}$ arkls, Grobiņa and Jēkabpils – for $\frac{1}{2}$ arkls.⁶⁹

The duke also owned the Ozolmuiža mill and Dzirnauvu pub, also known as the Māla pub (today occupied by the dairy company “Tukuma piens”) and the Kalna pub or Tukums House, which was located on the corner of the present-day Rīgas iela and Pasta iela. The Tukums Museum has no information about the duke’s visits or staying in Tukums. In 1706, the duke’s residence in Ozolmuižā was quite modest, in 1712 new windows were installed and more thorough repair works were performed in 1739.⁷⁰

69 Dišlere. Tukums 18. gadsimtā, 22. lpp.

70 Dišlere. Muižas Tukuma novadā. Pētniecībā sasniegtais, perspektīvas un problēmas, 238. lpp.

hercogam Jēkabam. Viņa brālis Henings Smolians arī bija zeltlietu tirgotājs un Tukuma pilsonis, 25 gadus kalpojās kā draudzes priekšnieks un dzīvoja pie Tirus laukuma, netālu no pils (tagad Brīvības laukums 21).⁷³ Šo īpašumu Smolians zaudēja uzkrāto parādu dēļ, un 1748. gadā tajā dzīvojis virspilskungs Francs Georgs fon Feilicers saukts par Franku (*Franz Georg von Pfeilitzer genant Franck*).⁷⁴

Arhitektūras vēsturnieks Ilmārs Dirveiks Tukuma vecpilsētā identificējis vairākas 18. gadsimta ēkas, kuru fasādēs saglabājušās vērtīgas būvdetaļas.⁷⁵ Daudzas 18. gadsimta ēkas ir gājušas bojā ugunsgrēkos vai nojauktas. Tukuma muzeja krājumā, pateicoties Leonīdam Āriņam, ir grezns durvju rokturis komplektā ar slēdzeni no ēkas 1905. gada ielā 29 (līdz 1940. gadam – Lielā iela 29),⁷⁶ kas tika nojaukta, lai izveidotu būvlaukumu skolas celtniecībai krievvalodīgiem bērniem (tagad Lielā iela 18). Muzejā ir vējradis no nama Harmonijas ielā 3, slēdzenes un durvju rokturi no 1905. gada ielas 4 (tagad Lielā iela 3), 1905. gada ielas 41 (ēka nojaukta, gruntsgabālā izbūvēta Pauzera iela), Sarkanarmijas ielas 18 (ēka nojaukta; tagad Šēseles iela 1) un Pasta ielas 9 (ēka nojaukta; tagad skvērs).⁷⁷

Tā kā daudzi nami jau ir nojaukti un hercogistes laika pilsētībūvnieciskās kvalitātes ir zudušas, arvien lielāku vērtību iegūst 18. gadsimta ēka Brīvības laukumā 21, ko mūsdienās pazīst kā mākslas galeriju "Durvis". Šo ēku jau pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā apskatīja Ilmārs Dirveiks un ieteica muzeja krājumā uzņemt rokoko stila durvju vērti, ko atrada bēniņos. 1997. gadā zem reģipša tika atrastas greznas rokoko divviru durvis un papīra tapešu fragmenti pirmajā stāvā. (7. att.) Tas rosināja autori organizēt vairākus pētījumus, iesaistot "Arhitektoniskās izpētes grupas" speciālistus⁷⁸ un būvinženierus – Andreju Barbaru un Laimoni Zemīti.⁷⁹

73 Turpat.

74 Dišlere. Tukums 18. gadsimtā, 24. lpp.

75 Dirveiks, Ilmārs. Rekomendācijas vēsturiskās apbūves rekonstrukcijas darbiem ielas fasādēs. Rīga: Projektēšanas un izpētes birojs "KROKS", 1993. 100 lpp. Glabājas Tukuma muzejā.

76 Baroka durvju rokturis un slēdzene. 18. gadsimts. TMNM-M 143, D 5.

77 Ozola. *Savējo stāsti, ne svešo: Tukuma pilsētas vēstures ekspozīcija*, 131. lpp.

78 Arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija. Ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2009. Glabājas Tukuma muzejā.

79 Barbars, Andrejs, Zemītis, Laimonis. Vizuālās apskates atzinums. Dzīvojamā māja. Brīvības laukumā 21, Tukumā. Rīga: Arhitektes Ināras Caunītes birojs, 2003. Glabājas Tukuma muzejā.

On 19 January 1655, Duke Jacob sold one of his properties to a Tukums citizen Zacharias Smolian (in some sources Schmolian),⁷¹ whose father, Henning Smolian (in some sources Schmolian), had arrived from Braunschweig and lived in Sabile.⁷² The merchant Zacharias Smolian, along with other citizens of Tukums, had pledged allegiance to Duke Jacob on 29 November 1642 and 12 January 1643 at the Tukums Church. His brother Henning Smolian was also a gold merchant and a citizen of Tukums, had served for 25 years as the head of the congregation and lived at the Market Square, near the castle (present-day Brīvības laukums 21).⁷³ Smolian lost this property as a result of accumulated debts, and in 1748 the house became a property of Supreme Captain Franz Georg von Pfeilitzer, a.k.a. Franck.⁷⁴

Architecture historian Ilmārs Dirveiks has identified several 18th century buildings with valuable building details in façades within the old town of Tukums.⁷⁵ Many buildings of the 18th century have been devastated in fires or dismantled. Thanks to Leonīds Āriņš, the collection of the Tukums Museum has a luxurious door handle complete with a lock from the building at 1905 gada iela 29 (until 1940 – Lielā iela 29),⁷⁶ which was demolished to create a construction site for the construction of a school for Russian-speaking children (present-day Lielā iela 18). The museum also holds a wind vane from the house at Harmonijas iela 3, locks and door handles from 1905. gada iela 4 (present-day Lielā iela 3), 1905. gada iela 41 (the building was demolished, Pauzera iela was built on the land plot), Sarkanarmijas iela 18 (the building was demolished; present-day Šēseles iela 1) and Pasta iela 9 (the building was demolished; present-day square).⁷⁷

71 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 26. lpp.

72 Ibid., 27. lpp.

73 Ibid.

74 Dišlere. Tukums 18. gadsimtā, 24. lpp.

75 Dirveiks, Ilmārs. Rekomendācijas vēsturiskās apbūves rekonstrukcijas darbiem ielas fasādēs. Rīga: Projektēšanas un izpētes birojs "KROKS", 1993. 100 lpp. Stored in the Tukums Museum.

76 Baroka durvju rokturis un slēdzene. 18. gadsimts. TMNM-M 143, D 5.

77 Ozola. *Savējo stāsti, ne svešo: Tukuma pilsētas vēstures ekspozīcija*, 131. lpp.

7. "Tukuma Vecās aptiekas" lielās zāles tapetes fragmenti. 18. gadsimta vidus. Restaurējusi Līga Veldze (Tukuma muzeja krājuma numurs TMNM Pgm 9169/2). Līgas Veldzes foto 2013. gadā
- Fragments of the large hall wallpaper of "The Old Pharmacy of Tukums". Middle of the 18th century. Restored by Līga Veldze (Tukums Museum collection, item number TMNM PGM 9169/2). Photo by Līga Veldze, 2013

8. Izstāde "Tukumnieka mājas stāsts" mākslas galerijā "Durvis". Kristīnes Ozolas foto 2017. gadā (Tukuma muzeja arhīvs)
- Exhibition "The Story of a Tukums House" at the art gallery "Durvis". Photo by Kristīne Ozola, 2017 (Archive of Tukums Museum)

Savukārt Inta Dišlere, veicot ēkas vēsturisko izpēti, konstatēja, ka šis gruntsgabals 16. gadsimtā piederējis Šlokenbekas muižas īpašniekam, Tukuma pilskungam Oto Bartoldam fon Šenkingam (*Otto Barthold von Schenking*), 17. gadsimtā – Tukuma pilsonim Heningam Smolianam un 17. gadsimta beigās – hercogam Frīdriham Vilhelmam (*Friedrich Wilhelm von Kettler*, 1692–1711). 1728. gadā gruntsgabālā esošais nams bija pamests, bet 1748.–1749. gadā tajā dzīvoja virspilskungs Oto Frīdrihs fon Zass (*Otto Friedrich von Sass*), jo Tukuma pils vairs nebija piemērota apdzīvošanai. Pēc gruntsgabalu robežu maiņas 1749. gadā to ieguva Tukuma pilsonis Daniels Kirhofs (*Daniel Kirchoff*), bet pēc 1754. gada – mediķis (*Medicinae Practicus*) Johans Gotlobs Groške (*Johann Gottlob Groschke*, 1714–1777).⁸⁰

Groške ieradās Tukumā 1743. gadā un pēc vairāk nekā 10 gadiem (1754) iegādājās tā saukto Smoliana mājvietu pie tirgus, kas robežojās ar ordeņa pils teritoriju (tagad Brīvības laukums 21). Spriežot pēc ierakstiem Johana Gotloba Groškes dienasgrāmatā, kas līdz ar citiem dokumentiem glabājas Latvijas

80 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 34.–40. lpp.

Since many buildings have already been obliterated and the quality of urban development of the Duchy's time has been lost, the 18th century building at Brīvības laukums 21, which is now known as the art gallery "Durvis", has become increasingly valuable. Ilmārs Dirveiks visited this building already in the early 1990s and recommended to transfer to the museum's collection a rococo-style door leaf found in the attic. In 1997, luxurious rococo double doors and fragments of paper-based wallpaper were found behind a drywall on the ground floor. (Fig.7) This encouraged the author to organise several studies involving specialists⁷⁸ and civil engineers of "Arhitektoniskās izpētes grupa" – Andrejs Barbars and Laimonis Zemītis.⁷⁹

Inta Dišlere, in her research of the building, found that this land plot was owned in the 16th century by the proprietor of Šlokenbeka Manor Otto Barthold von Schenking, in the 17th century – by Tukums citizen Henning Smolian, and in late 17th century – by Duke Friedrich Wilhelm

78 Arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija. Ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2009. Stored in the Tukums Museum.

79 Barbars, Andrejs, Zemītis, Laimonis. Vizuālās apskates atzinums. Dzīvojamā māja. Brīvības laukumā 21, Tukumā. Rīga: Arhitektes Ināras Caunites birojs, 2003. Stored in the Tukums Museum.

Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, 1758. gadā viņš uzbūvēja ēku, kurā atradās aptieka un laboratorija, kā arī viņa ģimenes mājvieta.⁸¹ (5., 6. att.)

1760. gadā Johans Gotlobs Groške ar hercoga virspadomnieku atļauju par saviem līdzekļiem bija izveidojis Tukumā arī slimnīcu nabadzīgiem ļaudīm. Tai pašā gadā viņš lūdza Polijas karaļa Augusta III (*August III Sas*, 1696–1763) dēlu – Kurzemes hercogu Kārli (*Karl von Sachsen*, 1733–1796) piešķirt aptiekai privilēģiju, ko arī 22. septembrī (datēts Jelgavā) saņēma. Privilēģija deva tiesības līdz mūža galam bez muitas ievest medicīniskos materiālus un izvest paša laboratorijā izgatavotos medikamentus, par ko viņam bez atlīdzības divreiz gadā – rudenī un pavasarī – Tukuma apkārtnē esošajiem dzimtzemniekiem bija jānolaīz asinis un jāpalīdz īpašos gadījumos, piemēram, jāveic liķu sekcijas hercoga muižās vardarbīgas nāves gadījumos un tiesā jāapzvēr sekcijas slēdziens. Šajā privilēģijā hercogs Kārlis iecēla Groški par galma ķirurgu (*zu Unserm Hof-Chirurgo*).⁸²

Kā liecina Intas Dišleres pētījumi, aptiekārs 1744. gada 16. februārī salaulājās ar Tukuma tirgotāja meitu Sofiju Gertrudi Gercu (*Sophie Gertrude Goertz*, ?–1797), un viņu ģimenē laikā no 1745. līdz 1763. gadam piedzima vienpadsmit bērni, no kuriem četri nomira bērnībā. Divas meitas mira no melnajām bakām, kas acimredzot rosināja aptiekāru uzsākt darbu pie vakcīnas izstrādāšanas. 1768. gadā viņš kopā ar hercoga ārstu un fiziķi Johanu Frīdrihu Berntheizelu (*Johann Friedrich Berntheusel*, ?–1790) un hercoga ķirurgu Johanu Filipu Hāģenu (*Johann Philipp Hagen*, 1734–1792) veica īsto baku inokulāciju (inficēšanu). Arī Groškes mazdēls, Tukumā dzimušais mācītājs Johans Kristians Pantēniuss (*Johann Christian Pantenius*, 1766–1826) savā – Zaļās muižas draudzē – un vairākās kaimiņu draudzēs ieviesa potēšanas pret bakām, turklāt arī pats potēja daudzus bērnus.⁸³

Johans Gotlobs Groške bija arī kolekcionārs. Savu “ķirurgisko, dabas un monētu kabinetu” viņš atdāvināja hercogam Pēterim Bironam (*Peter von Biron*, 1724–1800), un 1770. gadā hercogs Pēteris iecēla

81 Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 35. lpp.

82 Hercoga Kārļa privilēģija Tukuma ķirurgam Johanam Gotlobam Groškem, izdota 1760. gada 22. septembrī. LVVA, 5531. f., 4. apr., 1037. l. Publicēta: Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 35. lpp.

83 Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 36. lpp.

von Kettler (1692–1711) himself. In 1728, the house on the land plot was abandoned, but in 1748–1749 it was inhabited by Supreme Captain Otto Friedrich von Sass, since the Tukums Castle was no longer in a habitable condition. After relocating the land plot boundaries in 1749, it was acquired by Tukums citizen Daniel Kirchoff, and after 1754 – by the medic (*Medicinae Practicus*) Johann Gottlob Groschke (1714–1777).⁸⁰

Groschke arrived in Tukums in 1743, and after more than 10 years (1754) acquired the so-called Smolian's residence near the market bordering with the territory of the Order's Castle (present-day Brīvības laukums 21). Judging from Johann Gottlob Groschke's diary, which is stored in the State Historical Archives of the National Archives of Latvia, in 1758 he constructed a building which accommodated a pharmacy and laboratory, and served as his family residence.⁸¹ (Fig.5,6)

In 1760, Johann Gottlob Groschke, with the permission of the duke's chief councillors and at his own expense, set up a hospital in Tukums for the poor. In the same year, he asked the son of the Polish King Augustus III Sas (1696–1763) – the Duke of Courland Karl von Sachsen (1733–1796) to give the pharmacy a privilege that was granted on 22 September (dated in Jelgava). The privilege bestowed the right to customs-free imports of medical materials and the export of medicinal products made in the laboratory, for which he had to engage in free-of-charge tasks to be performed twice a year, in autumn and spring, such as blood-letting from the serf peasants in the surrounding areas, assistance in special cases, such as autopsies in cases of violent deaths in the duke's estates, and giving sworn testimonies on the findings of the autopsies at the court. Under this privilege, Groschke was appointed as Duke Karl's court surgeon (*zu Unserm Hof-Chirurgo*).⁸²

According to Inta Dišlere's research, on 16 February 1744, the pharmacist married Tukums merchant's daughter Sophie Gertrude Goertz (?–1797), and eleven children were born in their family between 1745 and 1763, four of whom died in infancy. Two daughters died from black pox, which evidently prompted

80 Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 34.–40. lpp.

81 Ibid. 35. lpp.

82 The Duke Karl's privilege granted to the Tukums surgeon Johann Gottlob Groschke on 22 September 1760. LVVA, 5531. f., 4. apr., 1037. l. In: Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 35. lpp.

9. Manierisma stila lustra (Tukuma muzeja krājuma numurs TMNM 42613). Daiņa Bruģa foto 2017. gadā
Mannerism-style chandelier (Tukums Museum, collection item number TMNM 42613). Photo by Dainis Bruģis, 2017

viņu par savu personīgo ķirurgu un izsniedza ekskluzīvu privilēģiju viņa aptiekai.⁸⁴ Pēc Groškes nāves aptieku mantoja viņa atraitne Sofija Gertrude, kura nodzīvoja vēl 20 gadus un pieredzēja Kurzemes un Zemgales hercogistes inkorporāciju cariskās Krievijas sastāvā. Viņa apbedīta Tukumā 1797. gada 31. janvārī. Pēc viņas aptieku pārņēma dēls Johans Gotlībs Groške (*Johann Gottlieb Groschke*, 1760–1828), Jelgavas Pētera akadēmijas (*Academia Petrina*) fizikas un dabaszinātņu profesors un bijušais hercoga Pētera ārsts. Īpašums gan drīz vien tika nodots tālāk viņa mātai Sofijai Gerdrutai (*Sophia Gerdrutha Exe, geb. Grosche*, 1765–1828), kas bija precējusies ar tirgotāju Georgu Frīdrihu Konrādu Eksi (*George Friederich Conradt Exe*, ap 1752–1817). Groškes dzimta ir plaša un saradojusies ar daudziem Kurzemē un Eiropā pazīstamiem ļaudīm. Piemēram, aptiekāra mazdēls bija Rīgas rātskungs un mecenāts Frīdrihs Vilhelms Brederlo (*Friedrich Wilhelm Brederlo*, 1779–1862). Profesora Johana Gotlība Groškes znots bija gleznotājs, Diseldorfas Mākslas akadēmijas direktors Frīdrihs Vilhelms

84 Brennsohn, Isidorus. *Die Arzte Kurlands*. Rīga, 1929. S. 177. Citēts: Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 36. lpp.

the pharmacist to work on the development of the vaccine. In 1768, he carried out an inoculation (infection) of live smallpox together with the duke's medic and physicist Johann Friedrich Berntheusel (?–1790) and the duke's surgeon Johann Philipp Hagen (1734–1792). Likewise, Groschke's grandson, Tukums-born pastor Johann Christian Pantenius (1766–1826) introduced vaccination against smallpox in his own congregation of Zaļā muža and in the surrounding manors, inoculating many children himself.⁸³

Johann Gottlob Grosche was also a collector. He gifted his "surgical, natural and coin cabinet" to Duke Peter von Biron (1724–1800), and in 1770 Duke Peter appointed him as his personal surgeon and granted his pharmacy an exclusive privilege.⁸⁴ After Grosche's death, the pharmacy was inherited by his widow Sophia Gerdrutha, who lived for another 20 years and experienced the incorporation of the Duchy of Courland and Semigallia into the tsarist Russia. She was buried in Tukums on 31 January 1797. After her, pharmacy was taken over by the son Johann Gottlieb Grosche (1760–1828), professor of physics and natural sciences of Jelgava Peter's Academy (*Academia Petrina*) and the former doctor of Duke Peter. The property was soon transferred to his sister Sophia Gerdrutha Exe, born Grosche (1765–1828), married to a merchant Georg Friederich Conradt Exe (around 1752–1817). The Grosche family was extensive and had established kinship with many people known in Courland and Europe. For example, the pharmacist's grandson was the Riga councilman and philanthropist Friedrich Wilhelm Brederlo (1779–1862). Professor Johann Gottlieb Groschke's son-in-law was a painter, director of the Düsseldorf Academy of Arts Friedrich Wilhelm Schadow (1788–1862). Professor's daughter Julia's second marriage was to the Province of Courland Prosecutor, State Adviser Friedrich von Klein (1793–1867), who was portrayed by Jelgava artist Julius Döring (1818–1898).⁸⁵ Family ties and connection with the art community are reflected in the exhibition "Kurzemes albums" ["The Courland Album"] created by art historian Mg. art. Līga Lindenbauma, and displayed in the art gallery "Mūkusalas Mākslas salons" in Riga, and in the Durbe Castle in 2017.⁸⁶

83 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 36. lpp.

84 Brennsohn, Isidorus. *Die Arzte Kurlands*. Rīga, 1929. S. 177. Quoted in: Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 36. lpp.

85 Dišlere. "Tukumnieka māja" – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 37.–38. lpp.

86 Izstāde "Kurzemes albums" Tukuma muzeja Durbes pili. 21 January – 25 May 2017. The exhibition file is stored at the museum.

Šadovs (*Friedrich Wilhelm Schadow*, 1788–1862). Profesora meita Jūlija otrajā laulībā bija precējusies ar Kurzemes guberņas prokuroru, valsts padomnieku Frīdrihu fon Kleinu (*Friedrich von Klein*, 1793–1867), kuru portretējis Jelgavas mākslinieks Jūliuss Dēringis (*Julius Döring*, 1818–1898).⁸⁵ Ģimenes radnieciskās saites un saistība ar mākslas aprindām atspoguļota izstādē “Kurzemes albums”, ko izveidoja mākslas zinātniece *Mg. art.* Līga Lindenbauma Mūkusalas Mākslas salonā Rīgā un Durbes pilī 2017. gadā.⁸⁶

Ēkas Brīvības laukumā 21 arhitektoniski māksliniecisko izpēti veica būvpētnieks Juris Zviedrāns, identificējot ēkas plānojumu, vērtīgus būvgaldniecības izstrādājumus un interjera apdares detaļas,⁸⁷ apsekojot arī cokola un pagraba konstrukcijas.⁸⁸ Kopā ar arhitekti Kristīni Veinbergu viņš sagatavoja ēkas restaurācijas koncepciju,⁸⁹ kas tika precizēta pēc ēkas rietumu gala – aptiekas un laboratorijas – pamatīgākas izpētes.⁹⁰ Savukārt mākslas zinātniece *Dr. art.* Laura Lūse veica lielās zāles ekskluzīvās apdares fragmentu izpēti un konstatēja, ka tapetes izgatavotas no gaiša ar rokām lieta un slejās līmēta papīra. Tās apdrukātas ļoti augstā kvalitātē, izmantojot kokgriezuma klišeju apdruku grizaja tehnikā. Sarežģītais ornaments drukāts uz neitrāla vidēji pelēka fona, ornamentiem izmantojot baltu, melnu un tumši sūnu zaļu krāsu. Spriežot pēc figurālu, florālu un arhitektonisku motīvu lietojuma un tapešu stilistikas, tās varētu būt ražotas Anglijā ap 1760. gadu. Telpas cokola daļā abpus rokoko stila durvju vērtņēm bija arī tapetes ar apdruku spilgti oranžā tonī.⁹¹ Pēc Lauras Lūses domām, šie atradumi ir agrākais zināmais papīra tapešu apdares piemērs Latvijā. Ēkas izpētes procesā iegūtie tapešu fragmenti atrodas Tukuma muzeja krājumā. Tos restaurējusi

85 Dišlere. “Tukumnieka māja” – ēka Tukumā, Brīvības laukumā 21, 37.–38. lpp.

86 Izstāde “Kurzemes albums” Tukuma muzeja Durbes pilī. 2017. gada 21. janvāris – 25. maijs. Izstādes lieta glabājas Tukuma muzejā.

87 Zviedrāns, Juris. Tukums, Brīvības laukums 21. Ēkas arhitektoniski mākslinieciskā apsekošana. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2003. Glabājas Tukuma muzejā.

88 Zviedrāns, Juris. Tukums, Brīvības laukums 21. Cokola stāva arhitektoniski mākslinieciskā apsekošana un uzmērījums. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2010. Glabājas Tukuma muzejā.

89 Zviedrāns, Juris. Tukums, Brīvības laukums 21. Restaurācijas koncepcija. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2009. Glabājas Tukuma muzejā.

90 Veinberga, Kristīne, Zviedrāns, Juris. Ēkas 1. stāva telpu nr. 4–10 un fasāžu arhitektoniski mākslinieciskā izpēte. Brīvības laukums 21, Tukums. Tāšu muiža, 2013. Glabājas Tukuma muzejā.

91 Lūse, Laura. Pārskats par papīra tapetēm ēkā Tukumā, Brīvības laukumā 21 (galerija “Durvis”). Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, XI. Tukums: Tukuma muzejs, 2010–2012. 215.–219. lpp.

The architectural and artistic research of the building at Brīvības laukums 21 was carried out by the construction researcher Juris Zviedrāns, identifying the layout of the building, valuable carpentry items and interior decoration details,⁸⁷ also surveying the mezzanine and basement level structures.⁸⁸ Together with architect Kristīne Veinberga, he developed the concept of restoration of the building,⁸⁹ which was adjusted after more thorough research of the western part of the building, i.e., the pharmacy and laboratory.⁹⁰ Art historian *Dr. art.* Laura Lūse studied the luxurious finishing fragments of the grand hall and found that the wallpaper was made of light hand-made paper glued in sheets. The superb quality of the print had been created by using wood-carving template printing and Grisaille technique. The complex pattern was printed on a neutral, medium grey background, using white, black, and dark moss green colouring for the patterns. Judging by figurative, floral and architectural motifs and the wallpaper style, they could have been produced in England around 1760. In the mezzanine part of the building, both sides of the rococo style door leaf had bright orange wallpaper.⁹¹ According to Laura Lūse, these finds are the earliest known example of paper-based wallpaper finishing in Latvia. The wallpaper fragments obtained during the study of the building are now in the collection of the Tukums Museum. They were restored by the museum’s paper and graphics restorer Līga Veldze, and they were displayed in the exhibition “No pagātnes uz nākotni. Restauratora darbnīca” [“From the Past to the Future. The Restorer’s Workshop”] dedicated to the 30th anniversary of the Latvian Society of Restorers.⁹²

87 Zviedrāns, Juris. Tukums, Brīvības laukums 21. Ēkas arhitektoniski mākslinieciskā apsekošana. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2003. Stored in the Tukums Museum.

88 Zviedrāns, Juris. Tukums, Brīvības laukums 21. Cokola stāva arhitektoniski mākslinieciskā apsekošana un uzmērījums. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2010. Stored in the Tukums Museum.

89 Zviedrāns, Juris. Tukums, Brīvības laukums 21. Restaurācijas koncepcija. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2009. Stored in the Tukums Museum.

90 Veinberga, Kristīne, Zviedrāns, Juris. Ēkas 1. stāva telpu nr. 4–10 un fasāžu arhitektoniski mākslinieciskā izpēte. Brīvības laukums 21, Tukums. Tāšu muiža, 2013. Stored in the Tukums Museum.

91 Lūse, Laura. Pārskats par papīra tapetēm ēkā Tukumā, Brīvības laukumā 21 (galerija “Durvis”). Grām.: *Tukuma novada kultūrvēsture*, XI. Tukums: Tukuma muzejs, 2010–2012. 215.–219. lpp.

92 Veldze, Līga. 18. gadsimta tapetes fragmentu restaurācija. Grām.: *Līdzsvaru meklējot: saglabāšana, izmantošana, restaurācija. 10. Baltijas valstu restauratoru triennāles stenda referātu krājums*. Rīga: Latvijas restauratoru biedrība, 2014. 142.–143. lpp.

muzeja papīra un grafikas restauratore Līga Veldze, un tie bija eksponēti Latvijas Restauratoru biedrības 30 gadu jubilejai veltītajā izstādē “No pagātnes uz nākotni. Restauratora darbnīca”.⁹²

Pētnieciskā darba rezultātā ēka iekļauta valsts nozīmes kultūras pieminekļu sarakstā kā vēsturiska notikuma vieta (Nr. 9220).⁹³ Domājot par projekta tālāko virzību, muzeja krājums tiek papildināts ar 18. gadsimta prieksmetiem (8. att.), atkārtoti veikta ēkas tehniskā un arhitektoniski mākslinieciskā apsekošana⁹⁴ un pievērsta uzmanība arī citām arhitektoniski vērtīgām ēkām Tukuma vecpilsētā.⁹⁵

Tukumnieka māja ir viena no retajām 18. gadsimta koka ēkām, kas saglabājusi sākotnējo apjomu un pietiekami daudz oriģinālu būvgaldniecības izstrādājumu, tostarp rokoko perioda durvju vērtnes un 18. gadsimta vidus papīra tapešu fragmentus. Ēkas nozīmību pilsētvidē ievērojami ceļ pagalma plānojums un apbūves elementi.⁹⁶ Tās atjaunošana ir nozīmīga Tukuma pilsētas tēlam un Brīvības laukuma koptēlam.⁹⁷ Saskaņā ar arhitektoniski māksliniecisko izpēti iespējams saglabāt vai atjaunot būvapjomu, nesošās konstrukcijas, fasādes apdari un būvdetaļas, plānojuma struktūru un interjera apdari, apkuri un dabisko ventilācijas sistēmu. Ēkas restaurāciju kavē tās dažādie īpašnieki, ar kuriem pašvaldībai jāvienojas par turpmāko rīcības plānu. Autore uzskata, ka ēka pēc restaurācijas celtu ne tikai Brīvības laukuma apbūves kvalitāti, bet arī bagātinātu Tukuma tūrisma piedāvājumu ar nozīmīgu hercogistes laika kultūras pieredzējumu un noteikti celtu tukumnieku pašapziņu.

92 Veldze, Līga. 18. gadsimta tapetes fragmentu restaurācija. Grām.: *Līdzsvaru meklējot: saglabāšana, izmantošana, restaurācija. 10. Baltijas valstu restauratoru triennāles stenda referātu krājums*. Rīga: Latvijas restauratoru biedrība, 2014. 142.–143. lpp.

93 Grozījums Kultūras ministrijas 1998. gada 29. oktobra rīkojumā Nr. 128 “Par Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstu”. Kultūras ministrijas rīkojums Nr. 2.5.-1-249. 2017. gada 24. oktobrī. <https://likumi.lv/ta/id/294668-grozijums-kulturas-ministrijas-1998-gada-29-oktobra-rikojuma-nr-128-par-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-sarakstu>.

94 Bikše, Zanda, Lēvalde, Daiga, Rudzis, Anrijs, Benfelds, Modris. Tukums, Brīvības laukums 21. Tehniskās apsekošanas atzinums un arhitektoniski mākslinieciskā apsekošana. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019. Glabājas Tukuma muzejā.

95 Lēvalde, Daiga, Bikše, Zanda, Lūse, Laura. Pilsētas vēsturiskā centra apsekošana un slēdziens par kultūrvēsturiski nozīmīgām ēkām. Tukuma vēsturiskais centrs. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019. Glabājas Tukuma muzejā.

96 Veinberga, Kristīne, Zviedrāns, Juris. Dzīvojamās ēkas restaurācija par muzeja ēku. Iecere. Tāšu muīža, 2016. Glabājas Tukuma muzejā.

97 Veinberga, Kristīne, Zviedrāns, Juris. Mākslas galerijas “Durvis” ēkas Tukumā, Brīvības laukumā 21, restaurācijas koncepcija. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2009. Glabājas Tukuma muzejā.

As a result of research, the building has been included in the list of cultural monuments of national importance as a site of historical event (No. 9220).⁹³ To further develop the project, the museum collection is supplemented with 18th century artefacts (Fig.8), the building’s technical, architectural and artistic survey was performed again,⁹⁴ including other buildings of architectural value in the Old Town of Tukums.⁹⁵

House of Tukums denizen is one of the rare wooden buildings of the 18th century, which has retained its original volume and relatively many original carpentry products, including rococo door leafs and fragments of the mid-18th century wallpapers. The importance of the building in the urban environment is significantly increased by the layout of the courtyard and building elements.⁹⁶ Its restoration is of consequence to the image of Tukums and the overall perception of the Brīvības laukums [Freedom Square].⁹⁷ According to architectural and artistic research, it is possible to preserve or restore the volume of the construction, bearing structures, façade finishing and building details, layout and interior decorations, heating and natural ventilation system. Restoration of the building is hampered by its several owners, with whom the municipality must agree on a future action plan. After restoration, the author believes that the building would not only contribute to the building quality of the Brīvības laukums, but also enrich Tukums touristic appeal with a significant cultural experience of Duchy’s time, and would definitely increase the self-confidence of the local residents.

93 Grozījums Kultūras ministrijas 1998. gada 29. oktobra rīkojumā Nr. 128 “Par Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstu”. Kultūras ministrijas rīkojums Nr. 2.5.-1-249. It is 24 October 2017. Available at: <https://likumi.lv/ta/id/294668-grozijums-kulturas-ministrijas-1998-gada-29-oktobra-rikojuma-nr-128-par-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-sarakstu>.

94 Bikše, Zanda, Lēvalde, Daiga, Rudzis, Anrijs, Benfelds, Modris. Tukums, Brīvības laukums 21. Tehniskās apsekošanas atzinums un arhitektoniski mākslinieciskā apsekošana. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019. Stored in the Tukums Museum.

95 Lēvalde, Daiga, Bikše, Zanda, Lūse, Laura. Pilsētas vēsturiskā centra apsekošana un slēdziens par kultūrvēsturiski nozīmīgām ēkām. Tukuma vēsturiskais centrs. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019. Stored in the Tukums Museum.

96 Veinberga, Kristīne, Zviedrāns, Juris. Dzīvojamās ēkas restaurācija par muzeja ēku. Iecere. Tāšu muīža, 2016. Stored in the Tukums Museum.

97 Veinberga, Kristīne, Zviedrāns, Juris. Mākslas galerijas “Durvis” ēkas Tukumā, Brīvības laukumā 21, restaurācijas koncepcija. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2009. Stored in the Tukums Museum.

Nobeigums

Tukuma vecpilsētā atrodas trīs kultūrvēsturiski nozīmīgi objekti, kas vērtējami kā Kurzemes un Zemgales hercogistes laika zīmes: Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskā baznīca, Livonijas ordeņa pils pārbūves rezultātā 18. gadsimtā tapušais “Pils tornis” un arī turīga tukumnieka māja – “Tukuma Vecā aptieka”.

No visām minētajām celtnēm vienīgi baznīca nemainīgi kopš tās uzbūvēšanas laika kalpo kā dievnams, abu pārējo ēku funkcijas laika gaitā ir mainījušās. Mūsdienās tajās mājā Tukuma muzeja struktūrvienības: pilsētas vēstures muzejs un mākslas galerija. Tukuma muzeja pētnieciskā darbība ir saistīta ar visiem trim hercogistes laika objektiem. Vēstures avotu, kā arī arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes rezultātā ir iegūta informācija par katru objektu atsevišķi, bet tā palīdz veidot vienotu kopainu par pilsētiņu, tās iedzīvotājiem un viņu dzīves līmeni.

Nozīmīga bijusi Tukuma muzeja sadarbība ar Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtu pētniecībā, Latvijas Mākslas akadēmiju – mākslas darbu restaurācijā, “Arhitektoniskās izpētes grupu” un restaurācijas uzņēmumu SIA “Intarsija” – mākslinieciski arhitektoniskās izpētes organizēšanā, ar daudziem Latvijas muzejiem, tostarp Rundāles pils muzeju – priekšmetu izpētē un izstāžu veidošanā. Īpaši cieša sadarbība izveidojusies ar Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas draudzi un mācītāju Mārci Zeifertu, un tā rezultējusies nozīmīgos krājuma papildinājumos, pētījumos un publikācijās. Tā sniegusi atbalstu un rosinājusi mērķtiecīgāk izcelt pilsētas kultūrrealitātei vēsturiski, mākslinieciski, arhitektoniski vai citādi nozīmīgus objektus, kas spēj pozitīvi ietekmēt pilsētas jaunās identitātes veidošanos.

Pieejamā informācija liecina, ka Sv. Trīsvienības baznīca un hercogistes laikā izbūvētais “Pils tornis”, kā arī “Vecā Tukuma aptieka” (3. att.) ir svarīgas hercogistes laika zīmes ne tikai pilsētas vai Tukuma novada, bet arī plašākā mērogā, jo tām piemīt potenciāls veidot ciešāku sasaisti ar Kurzemi, ar ievērojamām dzimtām, kuru pārstāvjiem bijusi nozīmīga loma arī Eiropas vēsturē. Vislabāk no visiem trim objektiem ir saglabāta baznīca, kuras draudzei pieder arī nozīmīgas mākslas vērtības un

---

Conclusion

There are three sites of cultural and historical importance in the Old Town of Tukums, which are considered as signs of the time of the Duchy of Courland and Semigallia: the St. Trinity Evangelical Lutheran Church, “The Castle Tower”, constructed in the 18th century as a part of the rebuilding of the Livonian Order Castle, and also the house of a wealthy citizen – “The Old Pharmacy of Tukums”.

Of all these buildings, only the church has consistently served as a house of worship since its construction, while the functions of the other two have changed over time. Nowadays, they are home to the departments of the Tukums Museum: the Town History Museum and Art Gallery. The Tukums Museum’s research is related to all three sites of the Duchy’s heritage. Historical sources, as well as architectural and archaeological research have yielded information about each site separately, but it helps to create a holistic perspective of the town, its inhabitants and their standard of living.

Collaboration has been pivotal in research efforts of the Tukums Museum – with the Institute of Latvian History of the University of Latvia in research, Art Academy of Latvia in restoration of works of art, “Arhitektoniskās izpētes grupa” [“Architectonic Research Group”] and restoration company SIA “Intarsija” – in organising artistic and architectural research, with many Latvian museums, including Rundāle Palace Museum – in the research of artefacts and developing exhibitions. A particularly close cooperation has been established with the St. Trinity Evangelical Lutheran Church congregation and the pastor Mārcis Zeiferts, which resulted in important additions to the museum’s collection, research and publications. It has provided support and inspired to underline the town’s historically, artistically, architecturally or otherwise significant sites and artefacts that can have a positive effect on the formation of the town’s new identity.

The available information indicates that the St. Trinity Church, “The Castle Tower” built during the Duchy’s time, as well as the “The Old Pharmacy of Tukums” constitute an important heritage. It pertains to the town and its surroundings as well as a broader context, having the potential to encourage closer ties with Courland, with notable families whose representatives have played a prominent role in the history of Europe. The church is the best preserved of all three buildings; its congregation owns important

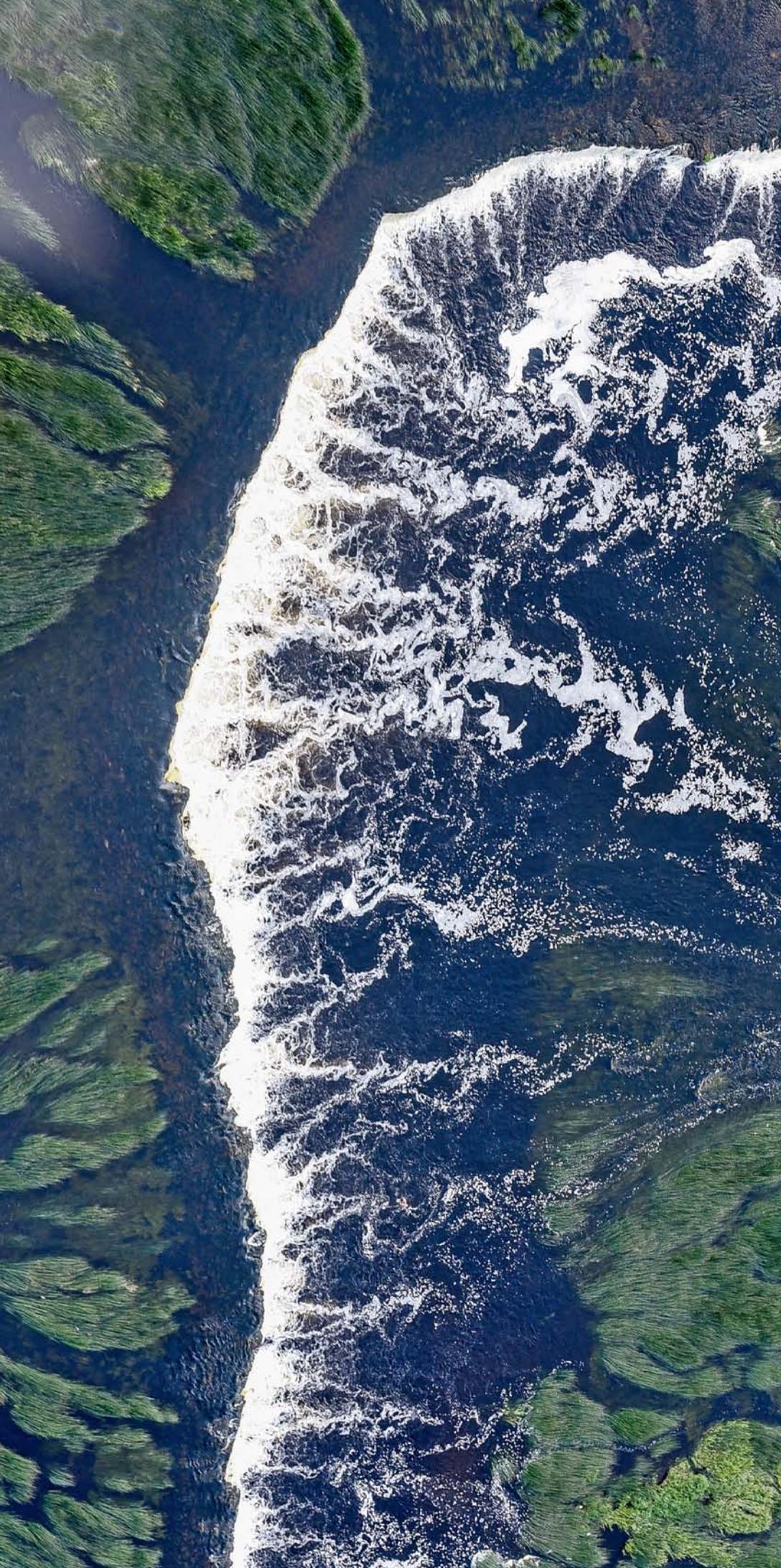
spēja sabiedrībai padarīt pieejamus arī senās un baroka mūzikas koncertus. "Pils tornis" līdz šim ir kalpojis kā izstāžu un ekspozīciju vieta, tāpēc mazāk uzmanības pievērsts šīs celtnes vēsturisko substanču izcelšanai. Restaurētā manierisma stila lustra un citi muzeja krājumā esošie lietišķās mākslas priekšmeti, kā arī iegūtā informācija, kuru raksta apjoma dēļ nav iespējams parādīt visā apjomā, vedina plānot jaunas ekspozīcijas un izcelt "Pils torņa" saistību ar virspilskunga institūciju. Savukārt baznīcas dārzā veiktie arheoloģiskie pētījumi sniedz bagātīgu materiālu 18. gadsimta tukumnieku dzīves apstākļu un līmeņa interpretācijai. "Tukuma Vecā aptieka", kas atrodas iepretim baznīcai, varētu būt ideāla vieta turīga 18. gadsimta Tukuma pilsoņa mājvietas atspoguļojumam. Ēkas arhitektoniskais potenciāls un vēsturiskā nozīmība saistībā ar vairākām izcilām personībām, tostarp aptiekāra Groškes dzimtu un tās radnieciskajām saitēm ar Eiropā pazīstamiem zinātnes un mākslas pārstāvjiem, būtu tā vērtas, lai izceltu Kurzemes hercogistes mazpilsētu kultūras līmeni, tostarp pirmās privātās muzeja kolekcijas esamību Tukumā.

Tukuma vecpilsētā daudzām ēkām jau ir piešķirta muzejiska vērtība, piestiprinot pie tām informatīvās plāksnītes un sniedzot kodolīgas ziņas par ēku ar mobilā gida palīdzību. Vecpilsētas ēku īpašnieku lūgumi muzejam sagatavot arvien jaunas informatīvās plāksnītes liecina, ka cilvēkiem ir svarīgi zināt sava nama, savas dzimtas vēsturi, un arī pilsētas viesiem ir interesanti iepazīt ievērojamu namu un cilvēku, kā arī pavisam vienkāršu ēku un ļaužu stāstus. Tas liecina, ka uzsāktais ēku muzealizācijas process ir jāturpina, precīzāk formulējot tos stāstus, kas varētu palīdzēt tukumniekiem labāk izprast pagātņi un autentisku hercogistes laika liecību nozīmi tukumnieku pašapziņas celšanā, jaunas kultūrrealitātes veidošanā.

---

artistic values and offers its premises to host early music and Baroque concerts open to the public. Until now, "The Castle Tower" has served as a venue for exhibitions, therefore less attention has been paid to highlighting the historical features of the building itself. The restored mannerism-style chandelier and other items of applied art in the museum's collection, as well as the acquired information, which cannot be fully included in this article, inspire ideas of new exhibitions and highlight the connection of "The Castle Tower" with the institution of the Supreme Captain. The archaeological research carried out in the garden of the church provides a rich material for interpretation of the living conditions and standards of the 18th century Tukums. "The Old Pharmacy of Tukums", located opposite the church, could be an ideal place to reconstruct the home of a wealthy 18th century Tukums citizen. The architectural potential and the historical importance of the building in relation to several outstanding individuals, including the family of the pharmacist Groscke and its ties with well-known representatives of European science and art, place the building in an excellent position to highlight the cultural life of small towns of the Duchy of Courland, including the existence of the first private museum collection in Tukums.

In the Old Town of Tukums, many buildings have already been recognised as museum value by attaching information plaques and providing condensed information about the building with the help of a mobile guide. Owners of the Old Town buildings keep requesting the museum to produce more and more informative plaques, which shows that it is important for people to know the history of their house, their family, and it is also interesting for visitors to get to learn about both remarkable and ordinary houses and people. It shows that the process of adding specific buildings to the museum's collection must be continued, following precisely defined selection criteria, i.e., narratives that could help the people of Tukums to better understand the past and the importance of authentic Duchy's heritage in raising the self-confidence and creating new cultural realities.

Zinātnisko
rakstu autori

Authors of
the Scientific
Articles

Liela ietekme uz seno pilsētu attīstību bijusi upēm.
Ventas upe Kuldīgā.
Arta Gustovska fotogrāfija
(Kuldīgas novada pašvaldības arhivs)

**Rivers have had a major impact on the
development of historical towns.**
The Venta River in Kuldīga.
Photograph by Artis Gustovskis
(Kuldīga Municipality Archive)

Māriete Jakovļeva (1964) – *Dr. hist.* (1999), Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētniece, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (LNA LVVA) vadošā pētniece. Pētnieciskās intereses: Latvijas agro jauno laiku vēsture (16.–19. gs.), sevišķi Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsture (1562–1795). Pētījusi visdažādākos Kurzemes hercogistes politiskās, ekonomiskās, sociālās un kultūras vēstures aspektus gan Latvijas, gan arī starptautisko projektu ietvaros. Kopumā vairāk nekā 140 zinātniskas un populārzinātniskas publikācijas, raksti enciklopēdijās, recenzijas u.tml. LNA LVVA veidoto ceļojošo izstāžu “No hercoga Gotharda līdz hercogam Jēkabam. Kurzemes hercogistei – 450” (2012) un “Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs (1610–1681) un viņa laikmets” (2016) autore.

Marīte Jakovļeva (1964) – *Dr. hist.* (1999), researcher at the Institute of Latvian History of the University of Latvia, leading researcher at the State Historical Archive of the National Archives of Latvia. Research interests: early modern history of Latvia (16th–19th century), especially the history of the Duchy of Courland and Semigallia (1562–1795). The researcher has studied various aspects of political, economic, social and cultural history of the Duchy of Courland within the framework of national and international projects. Author of more than 140 scientific and popular scientific publications, encyclopaedia entries, reviews, etc. Author of the traveling exhibition “No hercoga Gotharda līdz hercogam Jēkabam. Kurzemes hercogistei – 450” [“From Duke Gotthard to Duke Jacob. The 450th Anniversary of the Duchy of Courland”] (2012), and “Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs (1610–1681) un viņa laikmets” [“Duke Jacob of Courland and Semigallia (1610–1681) and his rule”] (2016).

Almuta Būsa (1953) – *Dr. hab.*, bija zinātniskā līdzstrādniece Vācu vēstures institūtā Varšavā. Viņas pētījumu lokā ir agro jauno laiku Eiropas diplomātijas, galmu un baznīcas vēsture. Viņas publikāciju skaitā minamas: *Die habsburgische Kandidatur für den polnischen Thron während des Ersten Interregnums in Polen 1572/73* (1984), *Eine schwierige Erbschaft. Die Verhandlungen nach dem Tode Herzog Jakobs von Kurland 1682/83* (1995), *Das Herzogtum Kurland und der Norden der polnisch-litauischen Adelsrepublik im 16. und 17. Jahrhundert. Möglichkeiten von Integration und Autonomie* (2001), *Die Jagiellonen. Herrscher zwischen Ostsee und Adria* (2010).

Almut Bues (1953) *Dr. hab.* has been a research fellow at the German Historical Institute in Warsaw. Her research includes the history of diplomacy, courts, and the church in early modern Europe. Among her publications are *Die habsburgische Kandidatur für den polnischen Thron während des Ersten Interregnums in Polen 1572/73* (1984), *Eine schwierige Erbschaft. Die Verhandlungen nach dem Tode Herzog Jakobs von Kurland 1682/83* (1995), *Das Herzogtum Kurland und der Norden der polnisch-litauischen Adelsrepublik im 16. und 17. Jahrhundert. Möglichkeiten von Integration und Autonomie* (2001), *Die Jagiellonen. Herrscher zwischen Ostsee und Adria* (2010).

Raimonda Ragauskienė (1968) – *prof. dr.*, Lietuvas Vēstures institūta vecākā zinātniskā līdzstrādniece. Viņas pētniecisko interešu lokā ir Lietuvas Dižkunigaitijas 16.–18. gadsimta sociālā, politiskā un lokālā vēsture, īpaši Radzivilu dzimtas Biržu-Dubiņģu atzara vēsture un Lietuvas metrika. Deviņu monogrāfiju un vairāku grāmatu par Lietuvas metriku autore.

Raimonda Ragauskienė (1968) *Prof. Dr.* is a senior research fellow at the Lithuanian Institute of History. The research interests include social, political and local history of the Grand Duchy of Lithuania in the 16th to 18th centuries, especially the history of the Biržai-Dubingiai line of the Radvilos family and the Lithuanian Metrica. Author of nine monographs and several books of the Lithuanian Metrica.

Margarita Barzdeviča (1964) – *Dr. hist.*, Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja Rīgas vēstures un ekspozīciju darba nodaļas vadītāja. Zinātnisko interešu lokā 16.–18. gs. Latvijas vēstures jautājumi, jo īpaši Rīgas pilsētas vēsture un senākā Latvijas kartogrāfijas vēsture. Uz promocijas darba bāzes sagatavota un publicēta monogrāfija “Rīga zviedru laika kartēs un plānos. 1621–1710” (Rīga, 2011). Vairāk nekā 50 zinātnisku un populāri zinātnisku rakstu autore.

Margarita Barzdeviča (1964) – *Dr. hist.*, head of the History of Riga and Exhibitions Department of the Museum of the History of Riga and Navigation. Scientific interests include the 16th–18th century Latvian history, in particular, the history of the city of Riga and the early history of Latvian cartography. Monograph “Riga in Swedish Era Maps and Plans 1621–1710” drafted and published on the basis of the doctoral thesis (Riga, 2011). Author of more than 50 scientific and popular science articles.

Mariušs Balcereks (ORCID:0000-0002-1007-8042) – *Ph.D.* Zinātnisko interešu centrā ir agro jauno laiku (16.–18. gs.) militārā vēsture, Pārdaugavas hercogiste, Kurzemes un Zemgales hercogiste. 2010. gadā aizstāvējis doktora disertāciju par tēmu “Kurzemes un Zemgales hercogiste kara laikā starp Poliju un Zviedriju 1600.–1629. gadā” (publicēta Poznaņā, 2012). Kopš 2011. gada zinātniskā žurnāla “Folia Toruniensia” izpildredaktors.

Mariusz Balcerak (ORCID:0000-0002-1007-8042), *Ph.D.* His research interests focus on the military history of the Early Modern period (the 16th–18th centuries), Livonia, and the Duchy of Courland and Semigallia. In 2010, he defended the doctoral thesis “The Duchy of Courland and Semigallia during the war between Poland and Sweden in 1600–1629” (published: Poznań 2012). Since 2011, he is the executive editor of the scientific journal “Folia Toruniensia”.

Laura Plezīra ir studējusi sabiedrības pārvaldi Erasma Universitātē Roterdamā un mākslas vēsturi Leidenes Universitātē. Raksta promocijas darbu Leidenes Universitātē par 17. gadsimta dzeju, kas veltīta Amsterdamas rātsnama arhitektūrai. Viņas publikāciju skaitā minamas: Bussels, S. P. M., Oostveldt, B. van, Jansen, W. L., Plezier, L., e.a. “Sublime”, lemma. In: Sgarbi M. (ed.). *Encyclopedia of Renaissance Philosophy*. New York: Springer International Publisher, 2018; Bussels, S. P. M., Plezier, L., Vaeck, M. van. Amsterdam sierlijk verbonden met God. Het lofdicht op het Amsterdamse stadhuis van Constantijn Huygens. *Spiegel der Letteren*. 2017. 59 (2–3): 261–290.

Laura Plezier has studied public administration at Erasmus University Rotterdam and art history at Leiden University. She is working on a thesis at Leiden University on the 17th century poems about the architecture of the town hall of Amsterdam. Her publications include: Bussels, S.P.M., Oostveldt, B. van, Jansen W. L., Plezier L., e.a. “Sublime”, lemma. In: Sgarbi M. red, *Encyclopedia of Renaissance Philosophy*. New York: Springer International Publisher, 2018; Bussels, S., Plezier, L., Vaeck, M. van. Amsterdam sierlijk verbonden met God. Het lofdicht op het Amsterdams stadhuis van Constantijn Huygens. *Spiegel der Letteren: tijdschrift voor Nederlandse literatuurgeschiedenis en literatuurwetenschap. Speciale uitgave Buiten het boek*. 2017. 59(2–3): 261–290.

Andress Andresens (1971) – *PhD*, Igaunijas vēstures asociētais profesors Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūtā. Studējis Tartu un Tībingenes universitātēs. Savās daudzajās publikācijās (kopumā ap 100) pievēršas politiskās, institucionālās, tiesību un baznīcas vēstures problēmām Baltijas reģionā agrajos jaunajos un jaunajos laikos, kā arī historiogrāfijas vēsturei un ideju vēsturei.

Andres Andresen (1971), *PhD*, is an associate professor of Estonian history at the Institute of History and Archaeology, University of Tartu. He has studied at the universities of Tartu and Tübingen. His numerous publications (around 100 in total) consider the problems of political, institutional, legal and church history in the early modern and modern Baltic region, as well as the history of historiography and history of ideas.

Viesturs Zanders (1964) – *Dr. philol.*, Latvijas Nacionālās bibliotēkas vadošais pētnieks, Latvijas Universitātes profesors. Pētnieciskās intereses: latviešu grāmatniecības vēsture (19.–20. gs.), Latvijas bibliotēku vēsture, personības loma grāmatniecībā un grāmatzinātnē. Monogrāfijas “Rīgas Latviešu biedrība (1868–1940) kā nacionālās grāmatniecības centrs” un vairāku desmitu recenzētu publikāciju autors. Pēdējos gados padziļināti pēta trimdas latviešu grāmatniecību.

Viesturs Zanders (1964), *Dr. philol.* leading researcher at the National Library of Latvia, professor at the University of Latvia. Research interests: history of Latvian book publishing (19th–20th century), history of Latvian libraries, the role of personalities in book publishing and book science. Author of the monograph “Rīgas Latviešu biedrība (1868–1940) kā nacionālās grāmatniecības centrs” [“The Riga Latvian Society (1868–1940) as a national book publishing hub”] and several dozens of peer-reviewed publications. In recent years involved in an in-depth research of book publishing by Latvians in exile.

Pauls Daija (1984) – *Dr. philol.*, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra vadošais pētnieks. Zinātniskās intereses saistītas ar latviešu grāmatniecības vēsturi 18. gs. otrajā pusē un 19. gs. sākumā, salīdzināmo literatūrzinātni (latviešu un vācu literārie sakari), vācbaltiešu kultūras vēsturi. Publicējis zinātniskus rakstus par apgaismības laika latviešu literāro kultūru. Grāmatu “Apgaismība un kultūrpārnesē” (2013) un “Literary History and Popular Enlightenment in Latvian Culture” (2017) autors, grāmatas “Johans Heinrihs Baumanis” līdzautors (2017, kopā ar E. Šmiti).

Pauls Daija (1984) – *Dr. philol.* Leading Researcher at the Lettonica and Baltic Centre at the National Library of Latvia. Scientific interests include the history of Latvian book publishing in the second half of the 18th century and the early 19th century, comparative literary sciences (Latvian-German literary contacts), Baltic German cultural history. Published scientific articles on Latvian literary culture of the Enlightenment era. Author of the books “Apgaismība un kultūrpārnesē” [“Enlightenment and Transfer of Culture”] (2013) and “Literary History and Popular Enlightenment in Latvian Culture” (2017), co-author of the book “Johans Heinrihs Baumanis” (2017, in collaboration with E. Šmite).

Simona Sofija Valke (1965) – *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētniece. Pasniegusi franču valodu un franču literārā teksta analīzi Latvijas Kultūras akadēmijā un Latvijas Universitātē, sastādījusi trīs bilingvālus (latviešu, franču) zinātnisku rakstu krājumus. Pašreizējā zinātniskā darbība veltīta zināšanu antropoloģijai – franču grāmatu resursiem Kurzemes hercogistes bibliotēkās 18. gadsimtā, iepriekš pētījumi tikuši veikti 19. un 20. gadsimta mijas latviešu, franču un beļģu salīdzināmās literatūras jomā.

Simona Sofija Valke (1965) – *Dr. philol.*, researcher at the Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia. Taught French and French literary text analysis at the Latvian Academy of Culture and the University of Latvia, compiled three collections of bilingual scientific articles (Latvian, French). Current scientific activity is devoted to anthropology of knowledge – resources of French books in the libraries of the Duchy of Courland in the 18th century, previously researched comparative literature (Latvian, French and Belgian) at the turn of the 19th and 20th century.

Jana Jākobsone (1981) – *Dr. arch.*, Kuldīgas novada pašvaldības Būvvaldes vadītāja (kopš 2017) un novada arhitekte (kopš 2005), Vecpilsētas un vides komisijas priekšsēdētāja (kopš 2011), vairāku pilsētvides attīstības koncepciju un pētījumu izstrādes vadītāja. ICOMOS Latvija biedre (kopš 2013) un ICOMOS Latvija prezidente (līdz 2021), CIVVIH zinātniskās komitejas biedre eksperte (kopš 2019). Sertificēta un praktizējoša arhitekte (kopš 2014). Lektore par kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu, docente Biznesa, mākslas un tehnoloģiju augstskolā “RISEBA”. Vairāk nekā 40 zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju autore, regulāri uzstājusies ar ziņojumiem konferencēs. Nacionālās arhitektūras padomes locekle (kopš 2018).

Jana Jākobsone (1981), *Dr. arch.*, architect of the municipality (since 2005), Director of the Kuldīga Municipality Building Authority (since 2017), Chairperson of the Old Town and Environment Committee (since 2011), director of several urban environment development concepts and research. ICOMOS Latvia member (since 2013) and ICOMOS Latvia president (until 2021), CIVVIH expert member (since 2019). Certified practising architect (since 2014). Lecturer (since 2014) and associate professor (since 2019) on the preservation of the cultural-historical heritage at RISEBA University of Applied Sciences. Author of more than 40 scientific and popular science publications, regularly presents reports at conferences. Since 2018, member of the National Architecture Council – a consultative body of the Ministry of Culture of the Republic of Latvia.

Inta Jansone (1983) – arhitekte (2007), strādājusi arhitektu birojos Kuldīgā un Rīgā. Kopš 2014. gada arhitekte Kuldīgas novada pašvaldības Būvvaldē. *Mg. geogr.* telpiskās attīstības plānošanā, monogrāfijas “Vēsturiskās pilsētas ainavas pieeja kultūras mantojuma saglabāšanai Kuldīgā” (2015) autore. Zinātniskās intereses saistītas ar nemateriālo kultūras mantojumu un tā ietekmes faktoru apzinašanu pilsētvides attīstībā. Nozīmīgākās publikācijas pilsētvides pārvaldībā un attīstības virzībā: “Mazu pilsētu mūsdienu attīstības izaicinājumi” (2017) un “Brīvprātīgā plānošana jeb vietas pārmaiņu vadība” (2018). Grāmatas “Kuldīga: laiki, cilvēki, ainava” līdzautore (red. A. Melluma, 2017).

Inta Jansone (1983), architect (2007), worked in architects' offices in Kuldīga and Riga. Since 2014, architect at the Kuldīga Municipality Building Authority. *Mg. geogr.* degree in spatial development planning, author of the monograph “Historical City Landscape Approach to Heritage Conservation in Kuldīga” (2015). Scientific interests include the identification of intangible factors and their impact on urban development. Key publications in urban management and development: “Mazu pilsētu mūsdienu attīstības izaicinājumi” (2017) [“Current Small Town Development Challenges”] and “Brīvprātīgā plānošana jeb vietas pārmaiņu vadība” (2018) [“Voluntary Planning or On-Site Change Management”]. Co-author of the book “Kuldīga: laiki, cilvēki, ainava” [“Kuldīga: Times, People, Landscape”] (ed. A. Melluma, 2017).

Ieva Ose (1961) – *Dr. hist.*, mākslas vēsturniece un arheoloģe, LU Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece. Zinātniskās intereses saistās ar Latvijas viduslaiku un agro jauno laiku arheoloģiju un mākslas vēsturi, viduslaiku pilīm, pilsētām, baznīcām, zemes nocietinājumiem. Publicējusi 5 grāmatas, Turaidas pils arheoloģisko atradumu 5 katalogus, vairāk nekā 300 zinātniskus un populārus rakstus Latvijā un ārzemēs, sastādījusi un rediģējusi ap 20 rakstu krājumus.

Ieva Ose (1961), *Dr. hist.* art historian and archaeologist, senior researcher at the Institute of Latvian History, University of Latvia. Her research interests include Latvian archaeology and art history of medieval and early modern periods, medieval castles, churches, and fortifications. She has published five books, five catalogues of archaeological finds in Turaida Castle, authored more than 300 scientific and popular science articles in Latvia and abroad, edited around 20 collections of scientific articles.

Artūrs Lapiņš (1971) – restaurācijas arhitekts, SIA “Arhitektoniskās izpētes grupa”. Radošo darbību uzsācis 1994. gadā. Arhitektūras maģistrs (Rīgas Tehniskā universitāte, 1996), Latvijas Mākslas akadēmijas doktorants (promocijas darba tēma “Viduslaiku pilsdrupas Latvijas kultūrvidē”). Pētījis, izstrādājis projektus, kā arī uzraudzījis dažāda apjoma vēsturisku ēku rekonstrukcijas un restaurācijas īres namiem, viesnīcām, muzejiem, biroju ēkām, sakrālām būvēm, vēsturiskās vides dizainam un labiekārtojumam; izstrādājis pilsdrupu attīstības un konservācijas risinājumus. Papildinājis zināšanas starptautiskos konservācijasursos, referējis un publicējis arhitektūras vēstures jautājumiem veltītās konferencēs un izdevumos Latvijā un ārvalstīs. Latvijas Arhitektu savienības, Latvijas Amatniecības kameras, Latvijas Reģionālās arhitektūras akadēmijas, ICOMOS biedrs. Būvindustrijas Lielās balvas “Gada arhitekts” laureāts (2019).

Artūrs Lapiņš (1971), restoration architect, SIA “Arhitektoniskās izpētes grupa”. Active since 1994. Master's degree in Architecture (Riga Technical University, 1996), PhD student of the Art Academy of Latvia (doctoral thesis: “Medieval castle ruins in the cultural environment of Latvia”). Studied, developed, designed and supervised reconstruction and restoration of various historical buildings, including rental houses, hotels, museums, office buildings, religious buildings, historical design and landscaping; drafted solutions for the development and conservation of the castle ruins. He has expanded his knowledge in international conservation courses, participated in conferences and authored publications dedicated to architectural history in Latvia and abroad. Member of the Latvian Association of Architects, Latvian Chamber of Crafts, Latvian Academy of Regional Architecture, ICOMOS. Winner of the Grand Prix of Construction Industry nomination “Architect of the Year” (2019).

Ojārs Spāritis (1955) – *Dr. habil. art.*, Latvijas Mākslas akadēmija profesors, Doktorantūras nodaļas vadītājs. Profesionālās intereses: Latvijas mākslas vēsture un teorija, renesanses un reformācijas perioda kultūras un mākslas vēsture, kultūras mantojuma aizsardzība un restaurācija. Vairāk nekā 300 zinātnisku publikāciju, pāri par 80 ziņojumu starptautiskās un vietējās konferencēs. Nozīmīgākās publikācijas: “Renesanses stilistiskais diapazons vizuālajās mākslās Latvijā XVI–XVII gadsimtā” (Rīga: Nordik, 1998); “Vācieši Latvijā” (kopā ar L. Dribinu). II daļa “Vācu garīgās un materiālās kultūras vērtības Latvijā” (Rīga: Elpa, 2000); “Rīgas pieminekļi un dekoratīvā tēlniecība” (Rīga: Nacionālais apgāds, 2007); “Rīga – Florence. Kultūras paralēles” (Rīga: Jumava, 2004); “Versija par Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcu” (Rīga: Zinātne, 2012); “Esejas par Latvijas sakrālo kultūru” (Rīga: Jumava, 2015); “Latvia in Europe and the World. Modern European Science Policy: challenges and opportunities for Latvian perspective growth” (kopā ar Eugene Eteris. Rīga: Medicīnas apgāds, 2019).

Ojārs Spāritis (1955) – *Dr. habil. art.*, professor at the Art Academy of Latvia, head of the Department of Doctoral Studies. Professional interests: History and theory of Latvian art, history of culture and art during the Renaissance and Reformation period, protection and restoration of cultural heritage. Over 300 scientific publications, over 80 reports at international and local conferences. Major publications: “Renesanses stilistiskais diapazons vizuālajās mākslās Latvijā XVI–XVII gadsimtā” [“The Stylistic Range of Renaissance in Visual Arts in Latvia in the XVI–XVII Century”] (Rīga: Nordik, 1998); “Vācieši Latvijā” [“Germans in Latvia”] (co-authored with L. Dribins). Part II “Vācu garīgās un materiālās kultūras vērtības Latvijā” [“German Spiritual and Material Cultural Values in Latvia”] (Rīga: Elpa, 2000); “Rīgas pieminekļi un dekoratīvā tēlniecība” [“Monuments and Decorative Sculptures of Riga”] (Rīga: Nacionālais apgāds, 2007); “Rīga – Florence. Kultūras paralēles” [“Rīga – Florence. Parallels of Culture”] (Rīga: Jumava, 2004); “Versija par Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcu” [“A Story About Jelgava St. Trinity Church”] (Rīga: Zinātne, 2012); “Esejas par Latvijas sakrālo kultūru” [“Essays on Latvian Sacral Culture”] (Rīga: Jumava, 2015); “Latvia in Europe and the World. Modern European Science Policy: Challenges and Opportunities for Latvian Perspective Growth” (co-authored with Eugene Eteris. Rīga: Medicīnas apgāds, 2019).

Agrita Ozola (1960) – *Mg. hist., Mg. sc.*, Tukuma muzeja direktore (kopš 1987). Pabeigusi doktorantūras studijas Latvijas Universitātē (2003), specializējoties vides zinātnēs un pētot mūsdienu muzeja lomas izpausmes. Bijusi lektore Latvijas Universitātē (2000–2012) un Latvijas Kultūras akadēmijā (kopš 2001). Ir 18 kultūrvides pētniecībai, kultūras mantojuma interpretācijas un muzeoloģijas tēmām veltītu zinātnisku rakstu, kā arī 5 grāmatu autore un 10 grāmatu līdzautore. Sastādījusi 15 Tukuma muzeja izdotos rakstu krājumus un veikusi to galvenās redaktores pienākumus, kā arī organizējusi starptautiska mēroga konferences.

Agrita Ozola (1960) – *Mg. hist., Mg. sc.*, Director of the Tukums Museum (since 1987). Graduated doctoral studies at the University of Latvia (2003) specialising in environmental sciences and studying the role of the contemporary museum. She has been a lecturer at the University of Latvia (2000–2012) and the Latvian Academy of Culture (since 2001). Author of 18 scientific articles devoted to cultural research, interpretation of cultural heritage and museology, as well as 5 books, and co-author of 10 books. Compiled and edited 15 collections of articles published by the Tukums Museum, and organised international conferences.

Rakstu krājums "Kuldīga un Kurzemes-Zemgales hercogiste Eiropā un pasaulē" ir lieliska iespēja gan atkal atgriezties tik savdabīgā vēsturē un uzzināt par Kuldīgu kā vienu no tās centriem, par vairākiem hercogistes dzīves aspektiem tās pastāvēšanas laikā, gan arī ieraudzīt aizgājušo dienu pēdas šodienas ainavā. Stāsts par Kuldīgas pili ir eleganti koncentrējis sevī ne tikai pils un pilsētas, bet visas hercogistes un arī plašākas teritorijas norises, parādot eiropeiskās un brīžiem arī globālās dimensijas. Rakstu autori atklāj mums daudzas līdz šim mazāk zināmas un brīžiem pat vispār nezināmas lietas no šī tik apbrīnojamā reģiona vēstures, kā arī dod lielisku iespēju šodienas ceļotājam ieraudzīt Kuldīgu un bijušās Kurzemes un Zemgales hercogistes teritoriju daudz izjustāk. Grāmata ir lieliski bagātināta ar vērtīgiem vēstures dokumentu attēliem un šodienas skatiem.

Gvido Straube

Dr. hist., Latvijas Universitātes profesors,
LU Latvijas vēstures institūta direktors

The collection of articles "Kuldīga and Duchy of Courland and Semigallia in Europe and Worldwide" is a great opportunity to revisit an extraordinary historical period and to learn about Kuldīga as one of its centres, about several aspects of the Duchy's life, as well as to discover the traces of the past in today's landscape. The story of the Kuldīga Castle exquisitely encapsulates not only the past of the castle and the town, but also the events of the entire Duchy and the broader territory, unveiling historical dimensions of European and sometimes even global scale. The authors of the articles reveal to us many less known and sometimes unknown pieces of the history of this amazing region, as well as give a great opportunity for modern travellers to capture Kuldīga and the territory of the former Duchy of Courland and Semigallia much more profoundly. The collection features valuable images of historical documents and contemporary views.

Gvido Straube

Dr. hist., Professor of the University of Latvia,
Director of the Institute of Latvian History

Rakstu krājumā publicētie pētījumi atspoguļo 16.–18. gadsimta Kurzemes un Zemgales hercogistes varenības laikmetu un norietu. Īpaši izcelta Kuldīgas pilsētas vēsture un kultūra, iekļaujot jaunas atziņas reģiona identitātes jautājumu kompleksā. Krājums spilgti un pārliecinoši atklāj sabiedrības intelektuālo dzīvi, raksturo hercogistes kultūras mantojumu Kuldīgas pilsētā, tās centrā izvirzot pili un pilsētvides apstākļus. Krājumā iekļautie pētījumi sniedz liecības par Kurzemes hercogistes dižciltīgo dzimtu lomu svarīgu politisko jautājumu lemsānā, hercogistes diplomātiju, īpašu taktiku kaujas laukā pie Jelgavas pils, kā arī uzrāda veiksmīgi paveikto hercogistes vēstures notikumu revīziju. Kurzemes hercogistes izpēte aktualizē un no pagātnes dzīlēm izceļ daudzus svarīgus notikumus un pazīstamu personību vārdus ne tikai Latvijas, bet arī Eiropas un pasaules kultūrtelpā.

Kristīne Zaļuma

Latvijas Nacionālās bibliotēkas
Letonikas un Baltijas centra vadītāja

The research published in the collection of articles reflects the rise and decline of the Duchy of Courland and Semigallia in the 16th–18th century. The history and culture of the town of Kuldīga is especially highlighted, including new findings supplementing its complex regional identity. The collection vividly and convincingly reveals the intellectual life of society, explores the cultural heritage of the Duchy in the town of Kuldīga, with the castle and urban environment at its centre. The articles included in the collection provide evidence of the role of the noble families of the Duchy of Courland in deciding important political issues, diplomacy of the Duchy, special tactics applied in the battlefield near Jelgava Castle, as well as an excellent outline of the history of the Duchy. The research of the Duchy of Courland updates and highlights many important events and names of well-known personalities not only from the past of Latvia, but also the European and global cultural space.

Kristīne Zaļuma

Head of the Lettonica and Baltic Centre
of the National Library of Latvia

Zinātnisko rakstu krājumā "Kuldīga un Kurzemes-Zemgales hercogiste Eiropā un pasaulē" publicēti 16 autoru no Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Austrijas, Polijas un Nīderlandes jaunāko pētījumu rezultāti, kas skar līdz šim brīdim maz zināmus jautājumus. Grāmata sadalīta trīs tematiskās daļās – Kurzemes hercogiste un Kuldīga politiskās, ekonomiskās un militārās vēstures aspektā; Kurzemes kultūras vēsture un tās liecības; zudušais un mūsdienās saglabājies hercogistes mantojums Kuldīgā un Kurzemē. Šis vērtīgais rakstu krājums ne vien palīdzēs izprast Kurzemes un Zemgales hercogistes un Kuldīgas (kā viena nozīmīga centra) sakarus ar kaimiņvalstīm, to lomu Eiropas un pasaules vēsturē, bet arī atradis savu ievērojumu vietu šī perioda (1561./1562.–1795. g.) un tematikas vēstures grāmatu plauktā.

Ernestas Vasiliauskas

Dr. hum., Klaipēdas Universitātes
vecākais zinātniskais līdzstrādnieks

The collection of articles "Kuldīga and Duchy of Courland and Semigallia in Europe and Worldwide" compiles the results of the latest research by 16 authors from Latvia, Lithuania, Estonia, Austria, Poland and the Netherlands, with a focus on less known historical aspects. The collection is divided into three thematic parts – the political, economic and military history of the Duchy of Courland and Kuldīga; the Courland's cultural history and its testimonies; the lost and preserved heritage of the Duchy in Kuldīga and across Courland. This valuable collection of articles will not only help to understand the links between the Duchy of Courland and Semigallia and Kuldīga (as an important centre), as well as the neighbouring countries, their role in the history of Europe and the world, but also will take its well-deserved place among the history books exploring the period from 1561/1562 to 1795.

Ernestas Vasiliauskas

Dr. sc. hum., Senior Research Fellow
at Klaipeda University

